GI

I

నా రా య ణ రా వు

[ఆంధ్ర విశ్వకళాపరిషత్తువారి బహుమతి నందిన నవల]

అడివి బాపిరాజు

త్రివేణి పబ్లిషర్సు
మచిలీపట్టణము.

II

ఈ కథా, కథలోని పాత్రలూ
కేవలం కల్పితములు

చతుర్థ ముద్రణము, 1952

●

వెల : రు. 4-8-0

●

ఆంధ్రపత్రికా ప్రెస్, 7. తంబుచెట్టివీథి-మద్రాసు-1.

□

అర్పణము

పితృపాదులు పూజ్యులు

నా కళాజీవితానికి

మోసులు వెలార్చిన

కీర్తిశేషులు:

శ్రీ అడివి కృష్ణయ్యామాత్యులవారి

దివ్యస్మృతికి

□

అంజలి

ఈ నవల ఉద్భవించడానికి ఆంధ్రవిశ్వవిద్యాలయమువారు కారకులు. వారికి నా కృతజ్ఞతాపూర్వక వందనాలు.

ఈ నవలారచనలో నాకు ఉత్సాహం కలిగించిన నా ప్రాణమిత్రులు డాక్టరు చెన్నాప్రగడ సుబ్బారావు, ముష్టి లక్ష్మీనారాయణ, ములుకుట్ల సుబ్బారాయుడు, మంచాళ జగన్నాథరావు, కాశీపట్నపు శేషశాయి గార్లకు నా ప్రేమాంజలులు.

ఈ కావ్యాన్ని సరిచూచిన ప్రజ్ఞామూర్తి, మిత్రుడు కాటూరి వెంకటేశ్వరునికి నమస్కారాలు.

ఈ నా కృతిని ప్రథమంలో తమ దినపత్రికలో ప్రచురించిన ఆంధ్రపత్రికాధిపులకు ఎంతయో కృతజ్ఞుణ్ణి.

ఇది అచ్చువేయించుటలో నాకు వేవిధాల సహాయంచేసిన మిత్రులు, యువకులు పెనుమర్తి కామేశ్వరాయనికి, తెలికిచర్ల వెంకటరత్నంగారికి, మాధవపెద్ది కవికి, మారిన సుబ్బారావుగారికి, కలగర నాగభూషణం చౌదరిగారికి, శ్రీ శివలెంక శంభుప్రసాద్ గారికీ నా నమస్సులు.

ఈ నవలను ఒకనాడు పాఠ్యగ్రంథముగా నిర్ణయించిన ఆంధ్ర, చెన్నపురి విశ్వవిద్యాలయాధికారుల ప్రోత్సాహోపకారముల కెంతయు కృతజ్ఞుడను.

అడివి బాపిరాజు

ఓం

శ్రీరస్తు

నారాయణరావు

ప్రథమభాగము

"నీకు పెండ్లి అయినదా?"

"ఏదియో పడిపోయినట్లు అల పెరుంగని మహావేగమున ఈ లోకమంతయు ఎచటికిట్లు పరువెత్తిపోవుచున్నది! కనులు మూసికొన్నచో వెనుక కేగుచున్నట్లు తోచు నీ లోకము, నిజముగా ముందుకే పోవుచున్నదా? ఈ ధూమశకట మతిరయమున బరువిడుచుండ. ఆ వృక్షములు పొదలు వెనుక కేగుటయేమి! ఆ తారకలతోడి, మబ్బులతోడి మహాగగనము కదలకుండుటయేమి! ఇది యంతయు భ్రమయనుకొని నవ్వుదమా, నిజమనుకొని అచ్చెరువందుదమా!

అనేక కోటియోజనముల దవ్వున దీపకళికలవలె మినుకుమినుకుమను నా నక్షత్రములు, ఈ గ్రహగోళములు, ఈమట్టిముద్దపై ప్రాకులాడు మనుజకీటకముల కొఱకే దివ్వటీలు పట్టుచున్నవా! కోటి సూర్యోజ్జ్వలములగు తారకలు, వాని నాశ్రయించిన గ్రహములు నివియెల్ల ఎవ్వరి నిట్లు వెదకికొనుచుపోవుచున్నవి? ఛందస్సులను దర్శించిన మన మహర్షులు ఈ పరమార్థమును ఎంత చక్కగా గానముచేసిరి!

ఈ తారకలుకూడ సంగీతము పాడునట. అవి ఏ మహాభావమును గానము చేయుచున్నవో! బెథోవిన్, త్యాగరాజు మొదలైన గాయకులు ఆ మహాభావము నేనా తమ గాంధర్వమున ప్రతిఫలింపజేయుచున్నది?"

వ్యక్తావ్యక్తమగు తన యాలోచనములనుండి మరలి నారాయణరావు రైలు కిటికీనుండి తల వెనుకకు దీసి, ఆ యింటరుతరగతిలో మైమరచి నిద్రించుచున్న స్నేహితుల పారజూచినాడు.

మెయిలు అమితవేగముతో కృష్ణానదివంతెన దాటి బెజవాడ స్టేషను సమీపించినది.

'ఒరే సుషుప్తికుమాళ్లు! లెండి! బెజవాడ వచ్చాము. ఒకళ్లే నిద్దరా! లెండ్రా!'

అని నారాయణరావు తన స్నేహితుల నిద్దురలేపినాడు. కన్నులు నులుముకొని, చిరునవ్వునవ్వుచు పరమేశ్వరమూర్తి లేచి, ఇటు నటు పరికించి, ఆవులింత

లడచుకొనుచు, ఒడలు విరిచికొనుచు 'ఓహో డాక్టరుగారు! లేవరోయి! నిద్ర పారిపోయేందుకు కాఫీ అరఖు, ఇడ్లీమాత్ర సేవిద్దువుగాని' అని రాజారావును ఒక చరపు చరచినాడు.

రాజారావు లేచి, కోపము నభినయించుచు, 'ఓయి బక్క వాడా నీవటోయి!' అని పరమేశ్వరుని ప్రక్క మీద పడవైచి యదిమిపట్టినాడు.

'ఓరి పాపిష్టిగ్రహం! బక్కాళ్ళమీదా నీ బాహుబలం!' అని ప్రక్క మీద దొర్లుచున్న రాజేశ్వరుడు లేచి, రాజారావును గబగబ రయిలు తలుపువైపుకు గెంటుకొని పోయినాడు.

'నారాయణా! అల్లారం లాగరా! హత్య, హత్య పోలీసు పోలీసు' అంటూ లక్ష్మీపతి గొలుసును లాగబోయినట్లు నటించినాడు.

'మీరంతా ద్వంద యుద్ధాలలో వీరధర్మం నిర్వర్తించండి, నేను ముఖప్రక్షాళనాది ప్రాతఃకాలోచితకృత్యంబుల నిర్వర్తించెదనుగాక!' అని నవ్వుచు నారాయణరావు బిఱ్ఱబిగిసికొని గుఱ్ఱుపెట్టి నిద్రపోవుచున్న మరియొక మిత్రుని 'అరే మహమ్మదు, ఇబిన్ ఆలం, సుల్తాన్ అబ్దుల్ రజాక్ పాదుషాహ్ సాహెబువారూ! లెండి. మీకీ వైతాళికులు లేరు! రాజ్యం గీజ్యం బూది అయితున్నాయి జహాఁపనాహ!' అని లేపినాడు.

ఆలం నిద్దుర లేచి 'ఏమి తొందరరా!' అనుచు మొగము కడుగుకొనుటకు సిద్ధమయ్యెను. నారాయణరావు తన పనులు నిర్వర్తించుకొని ఉపహారములు కొనిరా వెడలిపోయినాడు.

ఆ యువకమండలి అంతయు పక్కలు చుట్టుకొని, సామాను సద్దుకొనులోపల నారాయణ వచ్చి 'ఏమర్రో, ఇడ్లీ, ఉపమా, కాఫీ, పూరీ, ఉర్లకడంగ్ ప్రత్యక్షమాతున్నాయి. సేవించటానికి భక్తులందరున్నా, సిద్ధంగా వున్నారా?' అని హెచ్చరించి, అవి తెచ్చిన కూలీకడనుండి అందిపుచ్చుకొని, ఆయా సరకులను బల్లలపై నమరింప ప్రారంభించినాడు.

లక్ష్మీ:—నాకు 'చా' తెచ్చావురా.

రాజా:—లేదురా 'చీ' తెచ్చాడు.

ఆలం:—తురకవాణ్ణే నాకే 'చా' అక్కర్లేదు, యీడికి ఎందుకోయ్ 'చా?
తుమ్ చీనావాడా ఏమిరా భాయ్?'

పక్కబండివారు మెయిలిక్కడ అరగంటవరకు ఆగుననియు, గవర్నరుగారి స్పెషలు చెన్నపట్టణము వెళ్లుచున్నదనియు చెప్పికొనుట విని, 'ఓరి నాయనా! చెట్లు మొలవాలిరా! బాబూ!' అనుకొనుచు మన మిత్రులందరు ఉపాహారముల నారగించి కాఫీ త్రాగినారు. 'త్రికాజిల్సు' సిగరెట్ల డబ్బాలు తీసి, సిగరెట్లు వెలిగించి ధూమపానలోలులైనారు.

నారాయణరావు 'పుస్తకాలు ఏవన్నా పట్టుకువస్తానురా' అని హిగిన్ బాదమ్ పుస్తక విక్రయశాలకడకు విసవిస నడచిపోయినాడు. గవర్నరుగారి ప్రయాణసందర్భమున గావలియున్న పోలీసువారు ఆయుధోపేతులై అన్నివైపుల పహరా ఇచ్చుచున్నారు. ఫలాహారపుశాలకడ వారిబండి ఆగును. కొన

అచ్చట నేరును రాకుండ బందోబస్తు చేసినారు. గవర్నరుగారికి స్వాగతమిచ్చుటకు కృష్ణాకలెక్టరుగారు, పురప్రముఖులు, ఉద్యోగస్థులు మొదలగువారు పూలదండలతో, సన్మానపత్రములతో నిరీక్షించుచున్నారు.

నారాయణరావీ దృశ్యమంతయు జూచుచు పుస్తకశాలకడ నాలోచనానిమగ్నుడై నిలుచుండిపోయినాడు.

నారాయణరావు ఆజానుబాహుడు. అయిదడుగుల పదునొకం డంగుళముల పొడవువాడు. బలసంపదకు నెలవైనవాడు. ఉజ్జ్వల శ్యామలుడు. చిన్నవై, తీక్ష్ణమైన లోచనములు. తీరై, సమమై కొంచెము పొడుగైన ముక్కు దూరస్థములగు నా కన్నుల మధ్య ప్రవహించి, ధనస్సువలె తిరిగిపోయిన పై పెదవికి నాతిదూరమున నాగినది. అతని నోరు సుందరమై పద్మినీజాతి లలనారత్నమునకు వన్నెతీర్చునట్టిదై యున్నది. ఆ లోపమును ఉత్తమనాయక లక్షణమగు నామ్రచిబుకము దృఢరేఖాచక్రితమై ధీరత్వము పుంజీభవింపజేయుచు తీర్చివేసినది.

నారాయణరావు కుడిచేతి చూపుడువ్రేలితో నడుగు పెదవిని నొక్కుకొనుచు, బొమలు ముడిచి, విశాలఫాలము, వీచికల నిండిన పాలసముద్ర మట్లయిపోవ, పరధ్యానములో మునిగిపోయినాడు.

ఉన్నట్లుండి తన్ను ఎవరో తీక్ష్ణదృష్టుల చూచుచున్నట్లు కాగా, ఆలోచనలు మరల్చుకొని ఎదుట నిలుచుండి తన్ను వింతచూపులతో గమనించు నొక పెద్దమనుష్యుని పరికించినాడు. నారాయణరావు తనలో నవ్వుకొనుచు ప్రక్కనున్న పుస్తకముల గమనించుచుండ, ఆ నూతన వ్యక్తి 'ఆగండి' అని చేయి యెత్తినాడు. బంగారపు పొన్నుకర్ర విలాసముగ నాడించుకొనుచు ఆ మూర్తి నారాయణరావు కడకు వచ్చెను.

'మీ పే రేమిటండి?'

'నారాయణరావు.'

'ఇంటి పేరు ?'

'తటవర్తివారు'

'మీ గోత్రం ?'

'కౌండిన్యస.'

'మీకు వివాహమైందాండి ?'

'..................'

ఈ సంభాషణ మంతయు ఇంగ్లీషుభాషలోనే జరిగినది.

'అయ్యా! నారాయణరావుగారూ! నాకీ అనవసరమైన చోద్యం ఎందుకని మీ రనుకుంటున్నారేమో! మిమ్మల్ని చూడగానే మీకు వివాహం కాలేదని నా అంతరాత్మ చెప్పింది. అందుచేత ఈ వెర్రిప్రశ్నలు వేసినాను. వీరెవరా అని మీరు అనుకోవచ్చు. గవర్నరుగారి రాకకు వేచిఉన్న బృందంలో నే నొకణ్ణి. నన్ను తల్లాప్రగడ లక్ష్మీసుందరప్రసాదరావు అంటారు. నేను మిమ్మల్ని అడిగిన అఖరి ప్రశ్నకు జవాబు ఇవ్వవలెనని నా మనవి. నా ఊహ సరియైనదా కాదా అని తెలిసికొన కుతూహలపడుతున్నాను.'

'నాకు వివాహం కాలేదండి' అని చిరునవ్వుతో నారాయణరావు జవాబు చెప్పినాడు. ఈయనయేనా విశ్వలాపురం జమీందారుగారు? రాజధానీ శాసనసభలో మెంబరు, అనుకున్నాడు నారాయణరావు.

'గవర్నరుగారి బండి ఇంకా పదిహేను నిమిషములవరకూ రాదులెండి. ఇప్పు డెక్కడనుండి వస్తున్నారు?' అని జమీందారుగారు ప్రశ్నించినారు.

'చెన్నపట్టణాన్నుంచి స్నేహితులూ నేనూ కలిసి వస్తున్నాం. సెలవిప్పిస్తారా?'

అని నమస్కరించి, మర్యాదలు వెలుగుచూపులు మరలించి పుస్తకశాల చేరినాడు.

స్నేహితు లందరును ప్లాటుఫారంపై తిరుగుచున్నారు. గవర్నరుగారిని చూచుటకు రాజమహేంద్రవరంలో వీలు ఏల లేకపోయినదో వీరికి? ఈయన శాసనసభలో స్వరాజ్యపార్టీలో జేరి, నిపుణతతో ప్రభుత్వ తంత్రమును చిందర వందర చేయుచు దేశసేవను తనకు తోచినవిధమున జేయుచున్నాడు. నిజమే కాని ఎవరయినను శాసనసభలకు వెళ్లి చేయదగిన దేమున్నది? ఈ రాజనీతినిపుణుడు అంత అప్రౌఢముగా తన్ను ప్రశ్నించినా డేమి? అని అనుకొనుచు నారాయణరావేవో కొన్ని నవలలు, తదితర గ్రంథములు కొని తన పెట్టె జేరినాడు.

మిత్రు లెవ్వరును పెట్టెలో లేరు. నారాయణునకు మనస్సు పుస్తకములమీద లగ్నము కాదు. జమీందారుడు, ఆశాకాంతులు వెలుగు అతని కన్నులు, దీనమైన అతని ఆఖరిప్రశ్న తలంపుకు వచ్చినవి. ఆయనకడ ఎంత రాచఠీవి యున్నది! స్వార్థపరులై అపహాస్యపు జీవితముల జీవించు అనేకులవలెగాక, ఈయన స్వరాజ్య సముపార్జన మహాయజ్ఞమునందు దానును ఒక ఇంధనమును అప్పుడప్పుడు వేయుచునే యున్నాడు.

'ఏడి నారాయుడు! ఓరి ఇడుగోరా!' అని గబగబ స్నేహితులందరు వచ్చి పెట్టె నెక్కినారు.

౨

రైలుకూడ తథాస్తన్నది

'ఒరే నారాయుడూ! ఏమైపోయినావురా నువ్వు? గవర్నరుగారి సాహ్వానించి సమ్మానపత్రాలు సమర్పించి సాగనంపివచ్చాము మేమంతా. నువ్వు జాతీయవాదివి. అవును. గవర్నరుగారికి దర్శనమివ్వవు. ఆ మాట మరచిపోయినాం.' అంటూ రాజేశ్వరరావు నారాయణుని చేతిలోని గ్రంథము లందిపుచ్చుకొని పేర్లు చూచుచు 'అన్నట్లు మా జమీందారుగారు గవర్నర్ని ఇంటర్వ్యూ చేశారిక్కడ. ఆయనకు కనిపించావటగా నీవు!' అని ప్రశ్నించెను.

అంతలో పరమేశ్వరు డందుకొని 'అవును, ఆయన ఏమిటి నీ భోగట్టా తెగ విచారిస్తున్నాడు?'

నారాయణరావు చిరునవ్వుతో 'మరి నేనేమి సామాన్యుడ ననుకున్నావుటరా! నేనుకూడా ఆయనకు ఇంటర్వ్యూ ఇచ్చాను.' అని, యనెను.

రాజా :—నువ్వు పెటగోనియనువురా బాబూ! సామాన్యుడ వెందుకవుతావు?
రాజే :—నీగోత్రంకూడా అడిగాడురా! ఎందుకో?
నారా :—పెటగోనియనులకు గోత్రము వుండదనుకొన్నాడేమో?
రాజే :—లక్ష్మీపతి చెప్పాడు, మీది కౌండిన్యసగోత్రమని.
ఆలం :—కౌదురాభాయి ఆయన నీకీ నిఖ్కా సేస్తాదురా.
నారా :—నీ మొఖం, ఆయన సాయిబుగాదురా. మొగాడికి నిఖ్కా చేయడమా!
రాజే :—అవునురోయి! ఆయనకో కూతురుందిరా. ఆ పిల్ల కింకా పెళ్ళికాలేదు నిజమే.
పర :—ఇక నేమి! నారాయుడి రొట్టె నేతిలో బడింది.
రాజా :—నారాయుడి రొట్టె కాదు. నాదీని. నేనింక హీజ్ హైనస్ విశ్వలాపురం జమీందారుగారికి స్టేటు డాక్టర్నవుతాను.
రాజే :—ఒరే బాబూ! నారాయుడు! నన్నుకూడా కొస్త కనిపెట్టివుండాలిరా. మామగారికి సిఫార్సుచేసి నన్నుకూడా స్టేటు ఇంజనీరుగా పారేయించు.
నారా :—ఏడిశారులే వెధవల్లారా! మీలో ఒక్కడూ ఇంకా పరీక్షకైనా కూర్చోలేదు. అప్పుడే ఉద్యోగాలు! మామగారి యెస్టేటులో మిమ్మల్నెవ్వళ్లని అడుగైనా పెట్టనివ్వను. ఒక్క పరమేశ్వరుణ్ణిమట్టుకు ఆస్థానకవిని చేస్తాను.
రాజే :—సెబాస్! చూస్తావేమిరా ఇంకా, పరమేశ్వరుడూ! ఏదీ రాజజామాత మీద ఒకకీర్తన పాడరా!

పరమేశ్వరమూర్తి లేచి నిలిచి ఆశీర్వచనముద్రపట్టి గొంతు సవరించుకొంటూవుండగా, రాజేశ్వరరావు 'ఆగరా పరమాయి! మరచిపోయాను బంగారపు బొమ్మ, పచ్చకర్పూరపు బరిణలాంటి పెళ్ళికూతుర్ని విడిచిపెట్టి; యీ మొరటు నారాయుడిమీద పాటపాడడానికి వల్లగాదు. చేయరా, ముందు వధుకీర్తనం చేయి' అన్నాడు.

'అచ్చా! సభవారి అనుజ్ఞా?' అని అడిగి పరమేశ్వరమూర్తి.

'యెంకివంటి పిల్ల లేదోయి, లేదోయి!
యెంకి నావం కింక రాదోయి, రాదోయి!'

అని పాడునప్పటికి రాజారావు, 'చాల్లేవోయ్, నీ అశుభప్పాటలు' అని వారించినాడు. పరమేశ్వరుడు తెల్లబోయి,

'నీతోటె వుంటాను నాయుడుబావా!
నీమాటె యింటాను నాయుడుబావా!'

అని అందుకున్నాడు.

'బాగుందిరా. 'మంగళాంతాని కావ్యాని' అన్నారు. తథాస్తు అనండోయి సభవారు' అన్నాడు రాజారావు.

సభవారితోపాటు రైలుబండికూడ 'తథాస్తు' అన్నట్టుగా కూత కూసినది.

'గార్డు' కూడ యీలవేసి జెండాతోడి చేయెత్తి దీవించినాడు. సమయానికి ఊడిపడి నట్లుగా జమీందారుగూడా పరుగుపరుగున వచ్చి బండిలో నెక్కినాడు.

కేకిసలు కొట్టుచున్న మన మిత్రులందఱు నదరుపాటుగ గను లప్పగించి చూచుచుండ, రాజేశ్వరరావు లేచి నిలిచి 'దయచేయండి, దయచేయండి' అంటూ చోటుచేసినాడు. జమీందారుగారు కూరుచుండి 'నాబోటి వృద్ధులు చెదలుపట్ట కుండా వుండాలంటే అప్పుడప్పుడు మీవంటి పడుచువాళ్ళతో సావాసం, చెయ్యాలి. మిమ్మందఱిని చూస్తే నాకు తిరిగి యౌవనం వచ్చినట్టుగా వుంది. మీరంతా ఒక్కసారిగా బయల్దేరారు. అందరూ ఒక కాలేజీలోనే చదువు తున్నారు కాబోలు. రాజేశ్వరరావుగారు మా వూరివాడు కావడంచేత నే నెఱు గుదును. తక్కిన అందఱూ కూడా రాజమండ్రికేనా? యింకా పైకి పోయేవారా?' అన్నారు.

రాజే:—లేదండీ, అందరూ తలోవూరివాళ్లూ, తలో కాలేజివాళ్లూను. ఇదిగో, మా నారాయుడు యఫ్. యల్. పరీక్షకు వెళ్ళాడు. ఆలంసాహెబు కూడా యఫ్. యల్. కే వెళ్ళాడు. ఆతడు రాజారావని వేమూరివారు. వారిది కాకినాడ. ఆతను యం. బి. బి. యస్. నాల్గోయేటి పరీక్షకు హాజరైనాడు. అడుగో ఆతను పరమేశ్వరమూర్తి. వాడ్రేవువారిచిన్నవాడు. ఆయన గ్రాడ్యు యేటు. కవి, చిత్రకారుడు, గాయకుడూను. ఇందాక మీకు కనిపించిన లక్ష్మీపతిది నిడమర్రు. ఇంటిపేరు నిడమర్తివారే. ఆయన మా నారాయడి బావగారు. ప్రైవేటుగా యఫ్. యే. పరీక్షకు హాజరైనాడు. ఒక్క లక్ష్మీపతి తప్ప తక్కిన అందరమూ ఒక్కసారే రాజమండ్రిలో ఇంటరు చదివాము.

లక్ష్మీ:—రాజేశ్వరరావునాయుడుగారు మీకు తెలిసినవారే కదండి. బి. యి. పరీ క్షకు హాజరైనాడు. చాలా సంపన్నగృహస్థుడూ, సరసుడూను.

జమీం:—సరి సరి. ఆయన్ని నేను ఇంతనాటినుంచీ యెఱుగుదును. కాలేజీలు మూసి చాలారోజు లైనట్లుంది. ఇంత ఆలస్యంగా బయలుదేరినారేమి?

ఆలం:—రాజారావు పరీక్షలు మొన్ననే ఆఖరైనాయండి. అందుకోసం మేమంతా మరినాల్గు దినాలు నిలిచి ఏవో సినిమాలతో కాలక్షేపంచేసి బయలెళ్ళాము.

జమీం:—తక్కిన పరీక్షల్లో ఎట్లావున్నా, మనవాళ్లు లాకాలేజీలో చాలా మేటీ లనిపించుకొంటున్నారు.

రాజే:—మా నారాయణరావు 'లా' ఆత్మవికాసానికి పరమశత్రువంటాడు.

జమీం:—ఏమండి నారాయణరావుగారూ! అయితే మీరు గాంధీమతస్థులా?

నారాయణరావు సంభాషణప్రియుడయ్యు మితభాషి. తన హృదయానికి పులకరాలు కలిగించు చర్చ వచ్చినచో,పట్టుదలతో యుక్తులతో గంభీరమైన విద్యా

ప్రౌఢితో కవిత్వమువలె, గీతమువలె ఉపన్యసింపగలడు. సంభాషణలో నెదుటి వానిని చెరిగివేయగలడు. అప్పుడాతని సహజవినయసంపద మాయమగుటకూడ నొకచో సంభవించును. కొరడాకొసలవలె చురుక్కు మనిపించును. అపహాస్య రసము నంజుడు చూపును. ఎన్ని విషయములనైనను అలంకారములతో, ఉదాహరణలతో, భావనాపథములకు నెత్తివేయుచు మాట్లాడగలడు. కాని తనకు గౌరవాస్పదులగు పెద్దలన్న యెట్టి వాదములకు బోడు.

లక్ష్మి:—మా బావగారి తరపున నన్ను కొంచెం వాదించనీండి. అతని అభిప్రాయాల్నే నేను మనవిచేస్తాను. అత ననేది—? ఇప్పుడు దేశంలో విజృంభించియున్న 'లా' ధర్మదూర మంటాడు? సత్యానికి చాలా దూర మంటాడు. అసత్యం కలపందే నిజంకూడా నెగ్గదంటాడు. సాధారణంగా నిజం అసలు నెగ్గదంటాడు. ఇప్పుడుండే సాక్ష్యచట్టము, వ్యావహారిక చట్టాలూ చాల దోషభూయిష్టాలనీ, అసలు ఆ తప్పు ప్రస్తుతకాలంలో 'లా' యొక్క తత్వంలోనే వుందనీ, అలా వున్నంతకాలం 'లా' సత్యానికి వేలకొలది మైళ్ళదూరంలో వుంటుందనీ వాదిస్తాడు.

జమీందారుగారు, తన హృదయము గ్రహించి నారాయణరావు సిగ్గుపడుచున్నాడని భావించుకొని, అతని మాట్లాడించక, ఇతరులతో ననేక విషయములు సంభాషించినారు.

మెయిలు వాయువేగముతో ఏలూరు వచ్చినది. జమీందారుగారు దిగిపోవుచు అందరితో తాను సెలవు తీసుకొనుచున్నాననియు, ఆనాటి స్నేహము మరల మరల తన కా యువకమండలి ప్రసాదించవలెననియు గోరిగాడు.

'నేను మిమ్మల్ని ప్రార్థించేది మీరంతా ఈరోజున మా ఊరులో మా యింటి కడ నా ఆతిథ్యం అంగీకరించాలని.'

ఆలం: అయ్యా నేను సంతోషముతో వచ్చేదే. మాది ఏలూరు. నేను వస్తున్నానని మా తమ్ముళ్లు నిన్న చెల్లెలు స్టేషనుకు వచ్చారదుగో, మా అమ్మ నాకోసం ఎదురుచూస్తూ ఉంటుంది. నన్ను క్షమించండి.

జమీం: మిమ్మల్నెవర్నీ నేను బలవంతపెట్టను. ఎవరికి వీలుంటే వారు వస్తే చాలా సంతోషిస్తాను. నాకు ఏ సంగతీ గోదావరి స్టేషనులో చెప్పాలని కోరిక.

అని జమీందారుగారు లేచి, వారందఱు తన కొనర్చిన నమస్కారములకు ప్రతినమస్కారము లిడి, వెడలిపోవుచు, 'లక్ష్మీపతిగారూ ఒకసారి నాతో వస్తారా, ఒక చిన్నపని వుంది' అని పిలిచినారు.

లక్ష్మీపతి 'చిత్తము'ని ఆయనవెంట వెళ్లినాడు. దారిలో కనబడిన 'గార్డును' చూచి జమీందారుగారు 'గార్డ్! వీరు నాతో మొదటితరగతిలో వస్తారు. కూడా వచ్చే ట్రావెలింగు టికెట్టు ఎక్జామినరుతో టికెట్టు విషయం చూడండి, నమస్కారము,' అని లక్ష్మీపతి చేయి పట్టుకొని తన పెట్టెలోనికి గొనిపోయినాడు.

3

జమీందారుడు

విశ్వలాపురం జమీందారుగారైన లక్ష్మీసుందర ప్రసాదరావుగారిది పేరెన్నికగన్న ఆఱువేల నియోగి కుటుంబము. హైదరాబాదు నవాబుగారి పరిపాలన లోనికి వచ్చిన రాజమండ్రి సర్కారు దగ్గర వెండి తలందాను, బంగారు పొన్నుకట్టి, ఇరువదియైదూళ్లకు వీరమిరాసీలు, నాలుగు సంప్రతులకు బదస్తూలు, దివాణం పొందుతూ, 'నిశ్శంక మహాశంక సింహమాన సకలవిద్వజ్జన ప్రముఖసంస్థిత' అని బిరుదుపొంది తల్లాప్రగడ నన్నయనాయని పౌత్రులు గౌరవం పొందినారు. ఆ వీర మిరాసీలు క్రమక్రమముగా చిన్న జమీందారుగా పరిణమించినవి.

వారు నవాబులకు పన్ను కట్టుచుండిరి. వారి రాజకార్యనిపుణతకును, వేగు దనమునకును, జమీ దక్షతతో పరిపాలించి యైశ్వర్యవంతముగ జేయుచున్నందుకును నవాబులు మెచ్చుకొని బంగారు తలందాను, రవ్వల ఒర గల నిశితకరవాలము, శ్వేతచ్ఛత్రము, బంగారు పల్లకీ, బిరుదునిశానీలిచ్చి శతాశ్వికదళమునకు దళవాయిగా నొనరించిరి.

విశ్వలాపురం జమీ మొగలితుర్రు పరిపాలనక్రిందికి వచ్చినపిమ్మట నన్నయ మంత్రి వంశీకుడైన తల్లాప్రగడ జగపతిరాజు మొగలితుర్రువారికడ అమాత్యుడై రాజ్యము సర్వవిధముల విజృంభింపచేసెను. కలిదిండి మహాప్రభువు జగపతిరాయని స్వామికార్యనిర్వహణదక్షతకు, స్వామిభక్తికి మిగుల సంతసించి, 'మహామంత్రి, రాజవంశోద్దీపక' అను బిరుదులు, రెండు గ్రామములతో దయచేయించినారు.

అట్టి యుత్తమవంశమున జన్మించిన శ్రీ రాజాలక్ష్మీసుందరప్రసాదరావు స్వకులదీపకు డయి, సదాచార సంపన్నుడై నూతన విజ్ఞాన ప్రకాశమున తన హృదయమును గాంతిమంతము చేసికొని, పాశ్చాత్య విద్యయందును గడతేరినాడు. సంస్కృతమున బి. యే. పరీక్షయం దుత్తీర్ణుడయి ప్రసిద్ధపండితుల పాదములకడ సంస్కృతభాషామృతము సేవించి, అమరభావపులకితుడైనాడు. తాను జమీందారుడయ్యు రయితుల కష్టములు పటాపంచలయి, వారు బాగుపడిననే గాని భావి భారత భాగ్యోదయము కాదని నిశ్చయించి, పూర్వపు శాసనసభలకు నూత్న శాసన సభలకునుగూడ అధిక సంఖ్యాకులగు ప్రజలచే ప్రతినిధిగ వరింపబడి ప్రభుత్వమునకు ప్రక్కలోని బల్లెమయి మెలగినాడు.

రాజనీతిశాస్త్రమున నాతడు న్యాపతి సుబ్బారావుపంతులుగారి ప్రియశిష్యుడు. మోచర్ల రామచంద్రరాయని ప్రియస్నేహితుడు అయ్యు గాంధిగారి అసహాయోద్యమముచే దేశము విప్లవమున బడిపోవునని ఆయన నమ్మడు. కావున శాసన

సభలో స్వార్థపరులగు ప్రజాద్రోహులకు తన స్థానమయినను చిక్కకుండ చేయగలుగుటయే తాను చేయగల దేశసేవయని నమ్మిన సత్పురుషు డాతడు.

లక్ష్మీసుందర ప్రసాదరావుగారికి గంజాంజిల్లాలో నారికేళవలస జమీందారగు క్రొవ్విడి వీరబసవరాజవరదేశ్వరలింగముగారు తమ ప్రథమపుత్రిక వరద కామేశ్వరీదేవి నిచ్చి వివాహముచేసినారు. వారి గర్భమున నిరువురు పుత్రికలు, నొక పుత్రుడు పవిత్రి మొనర్చినారు. ప్రథమ పుత్రిక శకుంతలాదేవిని నెల్లూరుజిల్లాలో నొక చిన్న జమీకి ప్రభువైన భావనారాయణరావుగారి ప్రథమపుత్రుడు విశ్వేశ్వరరావుగారి కిచ్చి వివాహముచేసినారు.

కుమారరాజా విశ్వేశ్వరరావు చాల గర్వి. ఇంగ్లండుదేశమునకు బోయి ఆక్సుఫర్డులో ఎమ్. యే. పట్టమునంది, హిందూదేశమునకు వచ్చి, యుద్యోగుల నాశ్రయించి డిప్యూటీ తహశీల్ దారుపదవి ప్రథమముననే సముపార్జించి, ప్రాపకముచే డిప్యూటీకలెక్టరు పీఠ మచిరకాలముననే యధివసించినాడు. తాను జమీందారునను మాట మరచిపోయి పై యుద్యోగులకడ వినయముగా సంచరించువాడు. బ్రిటిషు ప్రభుత్వము ఇండియాను వీడినచో నొక్క పురుగైన బ్రతుక దనియు, అత్యంత ఫలవంతము, నతిసుందరమునగు భారతభూమండలమెల్ల ఆసేతు హిమాచలము 'సహారా' యెడారి యయిపోవుననియు నాతనికి భయము.

విశ్వేశ్వరరావు మామగారితో హిందూదేశాన నాగరకతయే లే దనుచుండును. పాశ్చాత్యులు భారతభూమి మెట్టక పూర్వ మిచటివారెల్ల ఆఫ్రికావాసులగు నీగ్రోలవలె ఒకరినొకరు చంపికొని తినుచుండిరనియు దన యభిప్రాయము వెలిపుచ్చుచుండును.

కోర్టులో నగ్నివర్షము కురిపించి యభ్యర్థులను న్యాయవాదులనుగూడ దూదివలె నేకి విడుచును. న్యాయ నిపుణములగు వాదముల నాత డర్థము చేసికొనలేక యుక్కిరిబిక్కిరియై తన తీర్పునందు వానిని జారవిడిచి తప్పుదారిబడి పైన్యాయాధికారిచే సన్న సన్నని చీవాట్లు తినుచుండును. ఆతని తాబేదార్లు అరచేత ప్రాణములుంచుకొని మసలుచుందురు.

ఇంటిలో భార్యాభర్తలకు చుక్కెదురు. సంతతము ఎట్టి చిన్నవిషయమునకైన ఇరువురకు మాటపట్టింపులు వచ్చి ఒకరితోనొకరు మాటలాడుట మానివేసికొందురు. జమీందారుల బిడ్డల మను నభిమాన మిరువురి మనః పథముల నెల్లప్పుడు జాగరితమైయుండి సుడిగాడ్పులు రేపెట్టుచుండును.

వారి బిడ్డలు తల్లిదండ్రుల సర్వవిధముల ననుకరించుచు వారిలో వారు, సేవకులతో, తల్లిదండ్రులతో, తోడిపిల్లలతో కలహమాడుచుందురు.

కలహదేవతకు వారిది పుట్టిల్లు. అపశ్రుతి మేళవింపుతో, బహురాగముల కలయికతో, నాదేవి వారింట విచిత్రనృత్యము సలుపుచుండును.

లక్ష్మీసుందర ప్రసాదరావుగారి ప్రథమపుత్రికాజామాత లిట్లు తిక్తఫలములైపోయి ఆయన హృదయమును తీరని కోరికలచే బాధాపూర్ణము చేసిరి.

శకుంతలాదేవికి సంగీత సాహిత్యముల నేర్పించినాడు. రాజమహేంద్రపుర వాసియగు నొక యమెరికను మిషనరీ భార్యకడ నామె కాంగ్లభాష గరపించినాడు. ఈ విద్య లామెకు గర్వము వృద్ధిజేసినవి. కళాభిజ్ఞతలేని జామాత కవి చీదర జనింపజేయు పిచ్చిపోకడలైనను, జిల్లా జడ్జీల భార్యలకడ, కలక్టర్ల సతులకడ పాడుమని భార్యను ప్రోత్సహించుచుండెడివాడు. ఆమె విరసముగా తానవి యెల్ల మరచిపోయినానని భర్తతో నప్పుడము విరిచెడిది.

రెండవకూతురు శారద చిన్నతనమునుండియు శాంతవర్తన. మూగదేవుని వలె మాటలాడక విశాలనయనములతో, చిత్తరువువలె నన్నియు పరికించునది. ఆమె ఒక్కసారి దేనిని విన్నను మఱి మఱవదు. ఆమెమాటలలో సున్నితమై, తేటలై, మధురమగు చక్కని తెలివి తేటనీటియూటవలె ప్రవహించును. వీణె తీగలు, కోయిల గొంతులు కొండకోనలలోని వేణునికుంజముల పాటలుగూడ పేలవము చేయగలిగినది ఆమె కంఠము. గానమూర్తియగు శ్రీరామయ్యగారి పాదములకడ నామె సంగీతము నేర్చికొన్నది. శ్రీరామయ్యగారు గాత్రములో, 'ఫిడేలు' వాద్యములో దక్షిణాపథమున పేరెన్నికగన్న కళాస్వరూపులు. జంత్ర వాద్యములో నాయనను మించువారు ఆనాడు లేరు. తన కమానుకదల్పులోని విశ్వ గీతాస్వనము నాయన శారదకమానులోనికి ప్రవహింపజేసినాడు. శ్రీ త్యాగరాజ మూర్తి కన్నులరమూసి శ్రీ సీతారాముని ప్రత్యక్షము జేసికొనిన దివ్యగానములో జనించిన తారకలగు కృతులు, ఆ సంప్రదాయముతో నే శ్రీరామయ్యగారు శారదకు ధారవోసినారు. శారద వీణయు బాగుగా నేర్చికొనుచున్నది వీణాదక్షుడగు వేరొక యుత్తమ వైణికునికడ.

శారదకు తండ్రియన్న ప్రేముడి యెక్కువ. ఆమె చిన్నతమ్మునొక్క క్షణమైన వదలియుండదు. అచ్చముగా తన తల్లిపోలిక యైన శారదను జూచిన జమీందారుగారికి గాఢానురాగము పెనవైచికొని పోవునది. తన ఆశయముల కీమెయే తగిన కుమారితయని యాయన గర్వపడును. 'చదువులలో చిత్రమెల్ల జదివిన బాలా!' అని ఆనందబాష్పములతో తనయను గాఢాలింగనమొనర్చి యొకనాడు జమీందారుగారు తన స్నేహితులకడ, అప్పటికి బదునొకండేండ్లు ప్రాయముగల శారదచే సంగిత సాహిత్యసభ చేయించినాడు. వృద్ధుడు, శాంతమూర్తి, తేజస్వియునగు భాస్కరమూర్తిశాస్త్రుల్లు బి. యే., యల్, టి. గా రామెకు నాలుగు భాషలు, ఛప్పన్నవిద్యలు నేర్పినారు.

నేడు శారద పదునాల్గు సంవత్సరముల యెలనాగ. అందాలప్రోవు. సుగుణాలనిధి. చదువుల కన్నతల్లి. ఆమెకు తపఃఫలమై జీవితకల్పకమగు భర్తను గొనితేవలయు.

సంఘసంస్కరణాభిలాషి యగు జమీందారుగారు శారదకు ఉన్నతవిద్యలు చెప్పించవలెనని యెంత కుతూహలపడినను ఆయనహృదయము మాత్రము పూర్వ

సంప్రదాయ ఘంటాపథము దాటలేకపోయినది. వయసు మీరిపోకుండ శారదకు వరుని తేవలయును. ఇదివరకు జమీందారీ కుటుంబములతో వియ్యమందినాడు. ఆ సరదా తీరినది. తల బొప్పెలు కట్టినది. ఈనాడీ అనుంగుకూతురిని 'జమీందారు కిరాతుచేత నిడనమ్మ త్రిశుద్ధిగ నమ్మ శారదా!' అని హృదయమున శపథము చేసికొన్నాడు.

భార్యయైన వరద కామేశ్వరీదేవి తన అన్నగారి కొమరుడగు శ్రీ త్రోవ్విడి బసవ రాజేశ్వర జగన్మోహనరావునకు శారద నిచ్చి యుద్వాహ మొనరింప పట్టుపట్టినది. అన్నగారగు విశ్వేశ్వర ఆనందసువర్ణేశ్వరలింగంగారు విజయనగర వేశ్యావాటీ సముద్రజనిత మాయాప్సరోమణీ నీచశృంగార సమారాధనలో ప్రాణము గూడ ధారవోసి, ఆస్తి అప్పులపాలుచేసి, పోయినాడు. 'కోర్టుఆఫ్‌వార్డ్సు' వారు వ్యవహరించి అప్పులు నిశ్శేషముగా దీర్చివేసి, రెండు లక్షలరూపాయల నిలువతో నిరువది రెండేళ్ల వయసున జగన్మోహనరావుకు జమీ అప్పగించినారు.

ఈ చిన్న జమీందారునిగూర్చి రహస్యములు కథలై దేశమంతట ప్రాకుచున్నవి.

లక్ష్మీసుందర ప్రసాదరావుగారా సంబంధముమాట భార్య కదిపినప్పుడు జుగుప్స పడినాడు. 'అమ్మాయిని నరకకూపంలోకి వేరే త్రోయనక్కరలేదు! మన హృదయాలు పాషాణాలు చేసుకోవాలి మీ మేనల్లుడి కివ్వాలంటే' అన్నారు.

శీఘ్రముగా వివాహముచేయ సంకల్పించి వరునికై ఆంధ్రదేశము వలలువేసి వెదకించినారు. ఆభిజాత్యముగలవాడు, అన్నవస్త్రములకు లోపములేనివాడు, మంచి తెలివైనవాడు, రూపవంతుడు, గుణవంతుడు, చదువుకొన్నవాడు గావలె నల్లుడు. సుప్రసిద్ధ నియోగి కుటుంబములన్నియు వెదకించినారు. వాడ్రేవువారు, మంచిరాజువారు, మారెళ్ళవారు, చెన్నాప్రగడవారు వేయేల గోత్రములు ఋషులు కలియని ఇంటిపేర్లవారి 'జాబితా' గవర్నమెంటువారి 'నీలపుకాగితము' వంటిది తయారైనది.

తారాచువ్వవలె పైకెగయు బాలురకు ధనముండదు. ధనమున్నవారు విద్యాగర్భ దరిద్రతలో మునిగియున్నారు. రెండునుగల బాలకులకు రూపసంపద ఎరువు తీసికొని రావలయును. కొంచెము కొంచెముగా నీ మూడును ఏకీభవించిన నరులు విషకుంభసమానులు. జమీందారుగారికి విసుగు జనించి శారదకు తగిన భర్త దొరకునా? యనిపించినది. తన భావవీథిలో నడయాడు జామాత కేమాత్రము తీసిపోయినను అట్టివానికి చూచి చూచి తన ముద్దులపట్టి నొసగుట కాయనకు మనసొప్పినది కాదు.

నారాయణుడు

బెజవాడ ప్లాటుఫారములో నారాయణరావును జూచునప్పటికి, జమీందారుగారికి హృదయ మొక్కసారి యేలాగో ద్రవించిపోయినది. అస్పష్టమగు నొక్క

వాక్కు ఇతడే శారదకు వరుడు అని తన హృదయాంతరాళమునుండి నిశ్శబ్దగీతాన ప్రతిధ్వనించినది. నారాయణరావుకు వివాహము కాలేదని ఏల తట్టినదో జమీందారుగారీ నాటికి చెప్పలేరు.

వ్యవహారములకై వచ్చినవారితోడను, తోటివారితో మాత్రమే సంభాషించు జమీందారుగారు నారాయణరావుకడకేగి 'మీకు వివాహమైనదా?' యని ప్రశ్నించినారు.

పిమ్మట మొగమెరుకగల రాజేశ్వరరావువలన నారాయణునిగూర్చిన వివరములడిగి తెలిసికొన్నారు.

ఆయన, కంటికి పుస్తకాల దుకాణము కడ దూరముగా నున్నప్పుడే నారాయణరాయని యాజానుబాహువిగ్రహము, పురుషత్వము మూర్తీభవించిన తేజముతో, కనుపించినది.

అవయవస్ఫుటత్వము కమ్మెచ్చున దీసినట్లున్నను, అతని కనుబొమలలో, పై పెదవి మెలుపులో, రేఖలు తిరిగిన నిడివిచెవులలో, సమమైన నాసికలో, వనితాలాలిత్యము వెన్నెలవలె ప్రవహించుచుండును. గాఢముష్టిఘాతమున స్తంభమునైన విరుగగొట్టగల యాతని చేతులు దీర్ఘాంగుళులతో, మెత్తని తలములతో నందమై యున్నవి. ఎత్తయి విశాలమైన యాతని ఫాలము, నల్లని దట్టమైన జుట్టు పొదువుకొన, కారుమబ్బులాక్రమించిన వెన్నెలతులుకవలె విరిసిపోయినది.

నారాయణరాయని యౌవనసుదృఢ దీర్ఘదేహకాంతి ప్రవాహములో జమీందారుగారు చిరపిపాసువగు హృదయమును తనివోవ నోలలార్చినారు. తమకు సమీపమందుననే యిన్నినాళ్లు దాగియున్న యీ పురుషరత్నమును తన భాగ్యదేవత నేటికి సాక్షాత్కరింపజేసినదని మురిసిపోయినారు.

లక్ష్మీపతి నారాయణరావునకు మూడవ బావమరదియు, మేనత్తకొడుకును, తల్లిదండ్రుల కొక్కడే సంతానమగుట సోదర సోదరీ ప్రేమ యెరుగక, తన హృదయమంతయు నత్తవారి కుటుంబమునకు ధారవోసినాడు. చిన్నబావ యగు నారాయణరావును తమ్మునివలె ప్రేమించినాడు. ఆతని భావనాపథముల, నారాయణరావు అమర్త్యబాలకుడు.

ఏలూరినుండి తాడేపల్లిగూడెం స్టేషనువరకు లక్ష్మీపతి శ్రవణపేయముగా నారాయణుని గుణగణవర్ణన చేయుచుండ, స్పెన్సరుచుట్ట కాల్చుచు మెత్తని మొదటితరగతి దిండుపై పరచిన బూరుగుదూది దిండ్లపై నొరగి, జమీందారుగారు హృదయమార వినుచున్నారు.

'నారాయణ మనస్సు చాలా మెత్తనండి. ఒకళ్ళ బాధ చూళ్లేడు. చిన్న బాలుడుగా ఉన్నప్పుడుకూడా ఎవరైనా ఏడిస్తే వాడికళ్ల గౌతమి తిరిగేది. తన అందమైన వస్తువుల వాళ్లకిచ్చి ఊరడించడానికి ప్రయత్నించేవాడు. ఎంతమందో నౌకర్లున్నా చెల్లెళ్లని, అన్నగారి బిడ్డల్ని తనే ఎత్తుకుంటాడు. ఆ పిల్లలు తల్లి

దంద్రులకన్న నారాయణంటే చెంగున గంతువేసేవారు. చంటిబిడ్డ తల్లిదగ్గరకు వెళ్ళడమల్లా పాలకోసమేగాని వాడిపక్కలోనే నిద్ర. మావాడి గొంతుకలో తేనెల తీయదనం, ఉరుముల గాంభీర్యం పెనచుకొన్నాయి. పాటలుపాడ్తే నాకు కళ్లనీరు తిరిగేది. సంగీతం నేర్చుకోరా అంటే నేనంత పవిత్రుణ్ణికానురా అనేవాడు.

'బళ్ళలో చదివేటప్పుడు తోటివాళ్లొక్కళ్లూ బాధపడకూడదు కదాండి. పుస్తకాలు బొమ్మలు తినుబండారాలు అందరికీ అస్తమానం పంచుతోవుండేవాడు!' తాడెపల్లి గూడేమునుండి నిడదవోలువరకు నారాయణరావు చదువుసంగతి లక్ష్మీపతి జమీందారుగారికి పదము పాడినాడు.

'ఎప్పుడూ ఏపరీక్షా తప్పలేదు. ప్రతి తరగతిలోనూ మొదటివాడే. ఇంటరు మూడు సబ్జెక్టులలో మొదటిమార్కులు సంపాదించాడు; బంగారుపతకాలు. ఇంతలో మహాత్మగాంధీగారి సహాయనిరాకరణం వచ్చింది. రాజమండ్రి కాలేజీ వదలివేసి దేశంకోసం పనిచేశాడు. ఖైదుకు వెళ్ళాడు. ఆరు నెలలు నిర్భయంగా కృష్ణజన్మస్థానంలో గడిపాడు. వచ్చాడు. స్వరాజ్యపార్టీ అంటే ఇష్టంలేదు. బి. యస్. సి. ఆనర్సు చదివాడు. రెండవవాడుగా నెగ్గాడు. ఎఫ్. యల్. లో మొదటి స్థానము తప్పదు కదాండి.

నిడదవోలు దాటేసరికి లక్ష్మీపతి తన బావగారి ఆస్తి వేదపారాయణము చేసినాడు.

'ఇద్దరన్నదమ్ములు. మూడువందల యిరవై యకరముల మాగాణి వుంది. తోటలు ముప్పయి యకరములపైన ఉండవచ్చు. వడ్డీవ్యాపారంలో లక్షా అరవై వేలవరకు తిరుగుతున్నట్టు జ్ఞాపకం. బ్యాంకులలో షేర్లతోపాటు రెండు లక్షల రూపాయలవరకు ఉన్నవి. ఎంతలేదన్నా ఇరువై వేలదాకా నికరాదాయం ఉంటుంది. మా మామగారు, సుబ్బారాయుడుగారు మంచి గుణవంతులు. మా అత్తగారు జానకమ్మగారు పార్వతీదేవి. నలుగురు కొమార్తెలకు వివాహాలయినాయి. మంచి సంబంధాలు చేశారు.'

జమీం :—సర్వవిధాలా వరప్రసాదిగావున్నాడు, మీ బావమరది. నా సంకల్పానికి దైవమనుకూలిస్తే, మా అమ్మాయీ నేనూ కూడా ధన్యుల మవుతాము.

లక్ష్మీ :—అదేమిటండీ ; తమరు గొప్పవారు. తమరు తలచుకొంటే జమీందార్ల సంబంధాలే కుదురుతాయి.

జమీం :—సరి ! జమీందార్ల మాటకేమిగాని మన నియోగులలో సరియైన ఒక్క సంబంధం చెప్పండి. మీరూ చిన్నవారు. చదువుకుంటున్నారు. మీ యెఱుకను మంచి సంబంధం చెప్పండి.

లక్ష్మీ :—(చిరునవ్వుతో) చిత్తం ! నాకుమాత్రమేమి తెలుసునండి.

జమీం :—అవునుగదా ! నామనస్సు చివికిపోయేటంతవరకూ గాలించి వొదిలేను. ఇంత దగ్గిరలో మహారాజులు ముచ్చటపడిపోయే సంబంధం ఉందని తెలి

యకపోయింది. కాని భగవంతుని కృపవల్ల ఇప్పటికైనా తెలిసింది. లేక పోతే నా జన్మల్లా దుఃఖపడి ఉందును.

లక్ష్మీ:—మనస్సులు కలిస్తే అంతా అల్లా కనబడుతుంది. నాకూ, మావాడు మీ అల్లుడు కావడం ఎంతో సంతోషం. కాని మాకుటుంబాలు పల్లెటూరి కుటుంబాలు!

జమీందారుగారాలోచనా పథములలో నెగయుచు అర్ధనిమీలిత నేత్రులయి కూరుచుండిరి.

రైలు కొవ్వూరిలో ఆగి, గోదావరి వంతెన దాటుచున్నది.

సుందరీమణియై, నారాయణరావు పోలికలు గలిగి, ఒక చిన్ని బాలునకు తల్లియైన ప్రోయాలోకర్తు కొత్తపేటలో నామె పుట్టినింట తనకై ఎదురుచూచుచున్నట్లు తోచి, లక్ష్మీపతి, చిరునగవు మెరుము లీన, గోదావరి జలముల పారజూచుచుండెను. ఆమె ప్రేమమూర్తి. భర్తకు సదుపాయము లమర్చుచు నామె వేయి కనులు, వేయి చేతులతో పరిచర్య చేయును. ఈ నిర్మల గౌతమీనీలజలములకు నామె హృదయమునకు ఎంత చుట్టరికమున్నది. తమ సర్వస్వము భర్తలకై ధారపోయు హిందూవనితామణులు భర్తలకు పూజింపదగినవారు. లక్ష్మీపతిరావా గౌతమీ నిర్మల గభీరతలో తన ముద్దుబిడ్డ మోమింతలో చూచినాడు. ఆతని మోమున, సంధ్యాకాశమున అరుణరాగమువలె, చిరునవ్వలంకరించినది.

బండి గోదావరి దాటి స్టేషనుకడకు వచ్చి ఆగినది. జమీందారుగారును, లక్ష్మీపతియు బండి దిగినారు. లక్ష్మీపతి 'అయ్యా సెలవు పుచ్చుకుంటాను, నమస్కారమండి' అని తన స్నేహితులున్న గదికడకు పోయినాడు. ఆలం ఏలూరిలోనే దిగినాడు. కూలీలు మూడునిముషములలో సామానులు సర్దినారు. రాజేశ్వర్రావు, నారాయణరావు, లక్ష్మీపతిగారలు పరమేశ్వరమూర్తి రాజారావుల బుజాలమీద తట్టిరి. ప్రీతిపూర్వకముగా కరస్పర్శ గావించి, వారు సెలవు గైకొని టిక్కెట్లు పుచ్చుకొను ద్వారముకడకు వచ్చినారు. ఇంతలో జమీందారుగారును వేరొక పెద్దమనిషియు, నలుగురయిదుగురు జవానులు, ముగ్గురు జమీందారీ యుద్యోగులీ యువకులకడకు వచ్చినారు.

జమీం:—ఈయన నాకు చిన్నతనాన్నుంచి స్నేహితుడు. వేపా శ్రీనివాసరావు గారు. ఈ ఊళ్ళో పెద్ద వకీలు.

శ్రీని:—చాలా సంతోషంగా ఉందండి మీవంటి చదువువాళ్ళను కలుసుకోవడం. మరేమంటే మీరు భావి ఆంధ్రదేశానికి కీర్తితెచ్చే మణులని మా జమీందారుగారు చాలా చెప్పారు, యీ రెండు నిమిషాల్లోనే.

జమీం:—వీరు లక్ష్మీపతిగారు, వారు ఈయన బావమరది నారాయణరావుగారు.

లక్ష్మీ:—(జమీందారుగారు పేర్లకై తడుముకొనుటచూచి) అతడు రాజేశ్వరరావు నాయుడు.

శ్రీని :—చాలా సంతోషంగా ఉందండి. ఈ రోజున మీరంతా మా యింటికి అతిథులుగా దయచేయాలి, తప్పదు. లక్ష్మీపతిగారూ! మీరు మాట తీసేశారంటే నాకు మనస్సు నొప్పి కలిగించారని నష్టానికి దావా తెస్తాను.

లక్ష్మీ :—(నిముషములో గ్రహించి) రాజేశ్వరుడి మాట నేను చెప్పలేను గాని, మేమిద్దరం వస్తాము.

రాజే :—నేను ఇంటికి వెళ్లి తర్వాత వస్తాను.

శ్రీని :—ఇంటికి వెళ్లి భోజనానికి రావాలి. లేకపోతే దావా తప్పదు.

రాజే :—మీరు మూడుపైసలు డిక్రీ యిస్తారు. ఇప్పుడే చెల్లించమంటే చెల్లిస్తాను.

శ్రీని :—రాజేశ్వరరావుగారూ ! మీ నాన్నగారు నాకు పూర్వాన్నుంచి పరిచితులు. నా సరదా తీర్చండి.

రాజే :—పది గంటలకు కలుసుకుంటాను. సెలవు.

అందరును స్టేషనుబయటకు వెళ్లినారు. సామానులు జమీందారుగారి గుర్రపు బగ్గీలలో సర్దించి, శ్రీనివాసరావుగారు తన మోటారులో అతిథులిరువురిని తన ఇంటికి గొంపోయిరి.

జమీందారుగారు సొంత మోటారుమీద తమ భవనమునకు వేంచేసినారు.

౩

శారద

గౌతమీజలచుంబిత ప్రత్యూషవాయు బాలకులు ఒయారముగా దేలియాడుచు వచ్చి, ఆ వనపుష్ప చేలాంచములలో దోబూచులాడుచుండిరి. వసంత గాఢసౌరభములు పొగవోలె సుడులుకట్టి యెల్లెడల వ్యాపించుచున్నవి. బోగైన్ విల్లాలయు, గులాబులయు, వివిధ కుంకుమవర్ణములు, మల్లీమాలతుల స్వచ్ఛహృదయార్ద్ర శ్వేతవర్ణములు, చంపక కనకాంబరముల సువర్ణరాగములు, నీలాంబర నిర్మలనీలములు కలసి మెలసి చిత్రరూపమై సొబగుమించిన జమీందారుగారి యుపవనములో, శారద ముగ్ధవనలక్ష్మీవలె పూలు కోయుచున్నది. శారదకు పూలన్న ప్రాణము. (ఏ బాలకు గాదు?) పూలచరిత్రలన్నియు నామె వల్లించినది. పూల మనసులు, పూలబాసలు నామె యెరుగును.

ఏ ఋతువుల నే పూ లవతరించునో, ఏ ప్రదేశముల నే కుసుమములు కలకలలాడిపోవునో హాస ప్రఫుల్లవదనయై శారద చెప్పుచుండును.

శారదాకుమారి సౌందర్యమూర్తి. ఆమె నయనములు విస్ఫారితములై, యర్ధనిమీలితములై, దీర్ఘనీలవర్మాంచలములై, విచిత్ర జీవిత నాటకము నాలోకించుచు, నాశ్చర్యహాసముల వెదజల్లుచుండును. నల్లనిపాపలు రెప్పలమాటున సగము దాగికొని యామినీ నీలాకాశగభీరములై తోచును. మేలిమిబంగారు రంగులో తామర యెరుపు కలిపిన శరీరచ్ఛాయ. నవయౌవనపు తొలివెలుగు లామె ఫాలముపై, నాసి

కాగ్రముపై, బుగ్గలపై, పెదవుల యంచులపై, చిబుకముపై, కంటి పైరెప్పలపై, చెవుల తమ్మెలపై నర్తించుచుండును. స్వప్నసీమలగు కనుబొమలు సన్ననై చంద్రవంక వంపులు తిరిగి చెక్కుల మాయమైనవి. బంగారు గన్నేరుమొగ్గవంటి ముక్కు. విలువంపగు నరుణోత్తరోష్ఠముపై పైడిమేడ గట్టినది. మధ్య సుడి నొక్కుతో కాశీరత్న పుష్పములజంటబోలి యామె యధరము స్పష్టరేఖాంకితమై తేనియలు చెమరించుచున్నది. లేత దానిమ్మపూవామె చిబుకము. పదునాలుగేండ్ల యెలప్రాయపు మిసిమిరేకలు కర్ణములనుండి యంగుళీయాంచలముల కెత్తిపోతలైనవి. బాహుమూలములనుండి పాదతలములకు సొంపు లెగబోయు ఏటి కెరటాలవంపులు మిలమిలలాడిపోవు కమ్మని చందనవర్ణపు పట్టుపరికిణీమడతలలో మెలివడిపోయినవి. నానాట నానందకిసలయములై మొలకెత్తు ముగ్ధభావములు గులాబిరేక మబ్బుల, నీలిపయ్యెద జిలుగువెలుగుల తొంగిచూడసాగినవి.

ప్రక్కపాపట తీసికొని, ఒత్తై పొడవైన కచభారమును పిరుందులవరకు వ్రేలాడు వాలుజడగా గీలించి, కాళ్లకు జరీబుటాపూవుల మొఖమల్ లూధియానా చెప్పులు తొడిగికొని, చెవుల లోలకులలో, కుడిముక్కుపుటమున బేసరిలో, మెడను హారములలో రవ్వలు, నీలాలు, కెంపులు తళుకులీనగా, నెమ్మదిగా పూవుల నరసికొనుచు, నొయ్యారముగా నడుగులిడుచు, తోటలో శారదాదేవి విహారము చేయుచుండగా, "నాన్నగారు వచ్చినా" రని కబురు వచ్చినది.

శారదాదేవి జమీందారుగారి తనయ నన్నమాట మఱవదు. ఆంధ్రదేశమున తన సుగుణములచే, దాతృత్వదీక్షచే వంశధారనుండి పెన్నవరకు వేనోళ్ళ వినుతింపబడు శారదాంబా జమీందారిణీగారి మనుమరాలగుటచే నామె పోలికలన్నియు పుణికి పుచ్చుకొన్నది.

'తల్లీ శారదాంబా! ఈ దీపం నువ్వు పెట్టినదమ్మా! ఈ బిడ్డలు నీవారమ్మా! ఈ వంశము నువ్వు నిలిపినదమ్మా' అని యీనాటికిని జమీందారుగారి తల్లి నెన్నియో వేలమంది జనులు తలచుకొని మ్రొక్కుచుందురు. జమీందారుగారి తండ్రి జీవించి యున్నప్పుడును, ఆయన కీర్తిశేషులైన వెనుకను, జమీందారుగారి చిన్నతనములోను, జమీందారుగారు పెద్దలై రాజ్యభారము వహించిన వెనుకను, శారదాంబా జమీందారిణిగారు బ్రదికినన్నాళ్లు అహోరాత్రములు అన్ని వర్ణముల వారికి అన్నప్రదానము గావించినారు. మాలమ్మాదిగలకు వంటలు చేయించి పెట్టించినారు. ఎందఱికో పెండ్లి పేరంటములు చేయించినారు. సంగీతసాహిత్య ధర్మశాస్త్ర వేదాది విద్యాపారంగతులకు వార్షికము లొసగి, సంభావించినారు. హైదరాబాదు సంస్థానములో వర్తకముచేసి, కోటికి పడగనెత్తిన గంగరాజు సుజనరంజనరావుగారి కామె ఏకపుత్రిక. సుగుణసంపదయు ధనసంపదయు నామెలో గంగాయమునలవలె సంగమించినవి.

తండ్రిగారు వచ్చిరని తెలియుటతోడనే, శారదమోమున సంతోషము విఱియబాఱ, తలలో తుఱుముకొనుటకు గోసికొన్న పూవులను సజ్జలో నిడికొని, విసవిస

నడచి భవనములోనికి బోయినది. మేడమీద తన గదిలో నద్దములయెదుట నిలుచుండి పూవుల నమరించుకొని, యా బాలిక నాయనగా రెక్కడ నున్నారో వెంకాయమ్మ నడిగి తెలిసికొని యచ్చటికి బోయినది.

జమీందారుగారు తాను చదువుకొను గదిలో సోఫాపై కూర్చుండి యున్నారు. శారద తల్లిగారు వరదకామేశ్వరీదేవియు నచ్చటనే దిండ్లకుర్చీలో కూర్చుండి భర్తతో మాట్లాడుచున్నది. జమీందారుగారి యక్క సుందరవర్ధనమ్మయు నచట నిలుచుండి 'ఎందుకోయి ! పిలిపించినావు' అని యడిగినది.

సుందరవర్ధనమ్మగారు విగతభర్తృక. హైకోర్టు న్యాయాధిపతిచేసి, లక్షలు సముపార్జించి, న్యాయధర్మములో ప్రఖ్యాతివహించిన విశ్వనాథంగా రామె భర్త. వేదాంత జ్ఞానోపార్జనాసక్తి యామెకు మిక్కుటము. సంతతిము ఆమె పట్టుబట్టలతోనే యుండును. ఆమె కుమారుడు తండ్రిబోలి చెన్నపట్టణములో న్యాయవాదవృత్తిలో పేరును ధనమును వెనుక వేసికొనుచు దివ్యముగ కాలక్షేపము చేయుచున్నాడు. పుత్రునింట తన యాచారాదికములు సాగమి, ధర్మకర్మ పరతంత్రుడగు నామె తమ్ముని ఇంటనే యుండి, యాజమాన్యము వహించి, కాలక్షేప మొనర్చుచున్నది.

జమీం :—చిన్నమ్మాయికి ఈ రోజున పెళ్లికొడుకు వస్తున్నాడు.

వర్ధనమ్మ, వరదకామేశ్వరి :—ఎక్కడనుంచి, ఎవరు ?

జమీం :—కొత్త సంబంధం.

వర్ధనమ్మ :—మనదేశమేనా ? మనదేశంలో ఇదివరకు మనం చూసి నచ్చవనుకున్న సంబంధాలేగా అన్నీ ?

వరద :—జమీందారీ కుటుంబమేనా ?

జమీం :—(నవ్వుచు) నన్ను చెప్పనివ్వండి. మఱి మనదేశమే. జమీందారీ కుటుంబం కాదు గాని పరువైన నియోగులు. చాలా సిరీ, సంపదా కలవాళ్లు. (భార్యవంక చూచుచూ) జమీందారులకు కూడా అప్పిచ్చేటంత నిల్వ వుంది.

వర్ధనమ్మ :—పల్లెటూళ్ళలో మెరపకాయ కాల్చుకొని తింటూ డబ్బు నిల్వ వేసుకొన్న కోమట్లలాంటి మనవాళ్లు కొందరున్నారు. అలాంటివాళ్లు కాదు కదా ?

వరదకామే :—బాగా అన్నారు వదినా !

జమీం :—మనకన్నా మర్యాదకలవాళ్లు. జమీందారులకు బుద్ధులు నేర్పగల పరువు ప్రతిష్ఠలు కలవాళ్లు.

వర్ధనమ్మ :—పెళ్ళికొడుకు ఎల్లావుంటాడు ?

వరదకామే :—ముంజేతి కంకణానికి అద్దమెందుకు వదినా ! పెళ్ళివారు వస్తున్నారుగా ! పల్లెటూరి ఆంబోతు కేమీ తీసిపోడులెండి.

వర్ధనమ్మ :—ఆ ! మరిచిపోయాను, పెళ్ళికొడుకు ఏం చదివాడు ?

జమీం :—పెళ్ళికొడుకుది నవమన్మథాకారం. వంట్లో రక్తము లేక పాలిపోయి, అదో మంచి మేలిమిబంగారు రంగని చెప్పుకుంటూ నాల్గడుగులు నడవలేని

మన జమీందారి దద్దమ్మకాదు. అందానికి అర్జునుడు, బలానికి భీముడూ. ఈ సంబంధము కుదిరితే మన శారద అదృష్టవంతురాలు.

వరద :—కాకిముక్కుకు దొండపండు. ఇంతకూ మీరు మావాడు నచ్చలేదు. వాడి కేమి లోటో ? ఎందుకు నచ్చలేదో ? నాతో చెప్పారుకాదు. ఖర్చు కొంచెము ఎక్కువచేస్తే దుర్వ్యయమంటారు. ఓర్వలేనివాళ్లు కల్పించిన వన్నీ నమ్ముతారు. శారద కూడా ఎదుగుతూంది. దాని అభిప్రాయము కూడా అడగడం మంచిది. మీరు నవనాగరీకులు గాదూ ! వీరేశలింగంపంతులు గారితో స్నేహము చేసినవాళ్ళైనా ! ఆడపిల్లకు ఏసంబంధం యిష్టమో అది చేయడమే మంచిదికాదూ.

వర్ధ :—ఆ ! మరదలుగారు స్వయంవరాలు చేయించమంటారు. శారదను పిలిపించండి.

ఇంతలో మెరుపుదీగవలె శారద యచ్చటికి వచ్చినది. తండ్రిగారు చేతులు చాచుటతోడనే యాబాలిక పూలబంతివలె ఆయన కౌగిలింతలోనికివచ్చి వ్రాలెను. కుమార్తె శిరంబు మూర్కొని తనప్రక్క సోఫాపై కూర్చుండబెట్టుకొని, జమీందారుగారు 'శారదా ఎక్కడికి వెళ్ళినావమ్మా' యని ప్రశ్నించిరి.

శా :—తోటలో పువ్వులు కోసుకుందామనిన్నీ, నీళ్లు సరిగ్గా తోడేదో లేదో చూద్దామనిన్నీ వెళ్లాను. నాకోసం మీరు చెన్నపట్నం వ్రాసిన పుస్తకం వచ్చిందండి బాబయ్యగారూ, నిన్ననే షేక్స్పియరు మొదలుపెట్టింది మా దొరసానమ్మగారు. 'వెనీసు వర్తకుడు' అనే నాటకం. మనం తెప్పించుకున్న పుస్తకంలో నాటకాలన్నీ వున్నాయి. బొమ్మలుకూడా చాలాబాగా వున్నాయండి. కాని 'వెరిటీ' అచ్చువేయించిన 'యెడిషను' కావాలట ! అది తెప్పించి పెట్టరూ బాబయ్యగారూ ?

జ :—నీ యీడున షేక్సుపియరు పేరే తెలియదమ్మా మాకు. నీకు మంచి గురువుగారు దొరికింది. నాదగ్గర 'ఆర్డెను యెడిషు' నుంది. అది వెరిటీకన్న చాలా మంచిది.

తండ్రి కొమార్తెల కిరువురకు సంభాషణ యింగ్లీషులోనే జరిగినది. తండ్రి శారదవైపు చిరునవ్వుతో చూచి యింగ్లీషులో నిట్లు పలికెను.

'శారదా ! జగన్మోహనరావు సంగతి నీకు చాలా వివరించి చెప్పాను. నీకు సర్వవిధములా తగిన వరుణ్ణి ఈ రోజున రప్పిస్తున్నాను. చదువులో మొదటివారిలో మొదటివాడు. రూపసంపదే కాదు, మంచి బలమైనవాడూ, అందమైనవాడూ. ధనంలో మన కెంత ఆస్తి వున్నదో అతనికి అందులో సగం ఉన్నది. అతను ఎఫ్. ఎల్. పరీక్షకు వెళ్ళినాడు. మొదటివాడుగా నెగ్గుతాడు. పరీక్షలోను, ఆటలలోను నెగ్గిన 'మెడల్సు' 'కప్పులు' 'కాకివారి పాపంతిపాపు' పెట్టించవచ్చు నన్నారు.

శారద సిగ్గుపడి చిరునగవుతో మాట్లాడక తలత్రిప్పి యూరకున్నది.

వర్ధనమ్మగారు తమ్మునితో 'నీతో చెప్పుటకు సిగ్గుపడుతుందేమోనోయి' అనియన్నది.

'వారంతా సాయంత్రమునకు అమ్మాయిని చూడడానికి వస్తారు.' అని జమీందారుగారు స్నానమునకు లేచినారు.

౬

కొత్తపేట

సుబ్బారాయుడుగారు మంచి సరసుడు, మాటకారి. తేనెలూరు నట్లే వ్యవహారము నయినను, తేటతెల్లముగ వివరింపగలరు. వ్యవహారదక్షులైన సుప్రసిద్ధ న్యాయవాదులే యాయన మాటలు చెవులార వినుచుందురు. అప్పులిచ్చు షాహుకార్ల కందరకు తప్పనివగు ధనసంబంధ వ్యాజ్యములలోదప్ప నితరములయెడ నాయనకు సంపర్కమేదియు లేకపోయినను, చక్కని బుద్ధిసూక్ష్మత, పరిశీలనాదక్షత కలవాడగుటచే నే సంబంధమైనను, న్యాయసూత్రాలపట్ల విచిత్రాలోచన చేయగలడు. సలహా చెప్పగలడు. చదువుకొని పట్టాను బొందినచో భాష్యం అయ్యాంగారు కాదగిన తెలివి యాయనకు గలదు. హిందూన్యాయశాస్త్రములో నిదివరకు లేని కొన్ని సూక్ష్మముల వివరించి యాయన యొసంగిన సలహాలవలన, ఒక దత్తతాభియోగము నెగ్గినదనియు, నా వ్యవహారపు దీర్పే దత్తతాన్యాయమును చాలవరకు మార్చిన దనియు కోనసీమలోని పండితపామరు లందరికిని దెలియును.

పచ్చని దబ్బపండుచాయ మానిసి, పొడగరి. ఆజానుబాహుడు. తెల్లగా నచ్చటచ్చట నెరసినతల, గడ్డము, మీసము లాయనకు వింతశోభ నిచ్చును. పాలము దిమ్మవంటి వక్షముతో, వట్రువలు తిరిగి కండలూరిన బాహుసంపదతో, కోలనై, బింక మొలుకు మోముతో, విశాలమై లోతైన కాటుక కన్నులతో, విరివియై విశాలమైన ఫాలముతో, తెల్లని యజ్ఞోపవీతముతో నాయన ద్రోణుని దలపించుచుండును.

సుబ్బారాయుడుగారి కెన్ని కథలు వచ్చునో లెక్కలేదు. ఆయన చెప్పు కథలు పెద్దలుగూడ తనివోవ వినుచుందురు. కొంచె మెచ్చుతగ్గగా ననేక భాషలలోని గ్రంథములన్నియు నాయన పఠించినారు. కథలు సందర్భానుసారముగా నాయన కల్పించవలసి వచ్చిన కల్పించును. ఒకసారి కల్పించిన కథలు మరల నెప్పటికిని మఱచిపోడు.

ఆనాటి సాయంత్ర మేడు గంటలకు, దన నాల్గవ కొమరిత ఊకొట్టుచుండగా కాశీమజిలీలలోని అదృష్టదీపుని కథ యాయన చెప్పుచుండెను. పెద్దకొమరుడు, నాతని సంతానమగు నిద్దఱు కొమాళ్లును గొమార్తెయు, సుబ్బారాయుడుగారి భార్య జానకమ్మగారు, కొందరు రైతులు, ఇరుగు పొరుగు బ్రాహ్మణులు, చుట్టములు, కాళ్లు పట్టుచున్న మంగలి, విసనకఱ్ఱ వీచుచున్న చాకలి యా కథ వినుచుండిరి. ఇంతలో గొన్ని బండ్లు వారియింటిముం దాగిన చప్పుడైనది.

నారాయణరావు లోనికి వచ్చినాడు. 'అన్నయ్య వచ్చాడు. అమ్మా! చిన్నన్నయ్యేవ్!' అంటూ సూర్యకాంతం లేచి పరుగున అన్నగారిదగ్గరకు జేరినది. నారాయణరావామెను సునాయాసముగ బైకెత్తి తన హృదయమున నదిమికొని ముద్దిడి క్రిందికి దింపినాడు. 'చిన్న నాన్నగారు! తిన్న నాన్నగాలు! తిన్న నాన్నాలు!' అనుచు నారాయణరావన్నకొమార్తెయు, నిగువురు కొమరులును, లేగదూడలవలె పినతండ్రికడకు పరుగువారిరి. ముగ్గురి నొకసారిగా నెత్తివేసికొని యొకరిని భుజముమీద, నిరువురిని జేతులలో నిముడించుకొని, చెల్లెలు తన్ను జేయి చుట్టి నడువ, ముందరి మండువాలోనికి బోయినాడు. బండివాడును, జాకలి, మంగళ్లు, సామానంతయు లోనికి జేరవేసిరి. నారాయణరావందులో నొక పెద్ద పెట్టె మండువాలో దింపించి, తాళము తీసి, యందులోనుండి బొమ్మసామానులు, జపాను మరపనులు, చిత్రచిత్రములైనవి పుదుచ్చేరీ పనులు, విక్టోరియా చిత్రవస్తుశాలలో కొన్న రాగి, వెండి, దంతపు, గంధపు శిల్పపుంబనులు, కొండపల్లి బొమ్మలు, మచిలీపట్టణపు టద్దకపుదెరలు, ఖద్దరు పట్టునూలు చొక్కాలు, పరికిణీలు, పొందూరు చీరలు, పయ్యెదకండువాలు తీసి తనచుట్టు మూగిన తల్లికి, వదినగారికి, పిల్లలకు, అన్నగారికి, పెదతల్లికి జూపించినాడు.

'నా గుల్లంబండి బాగా వెలుతోంది' అన్నాడు అన్నగారి చిన్నపిల్లవాడు.

'చిన్నాన్నగారూ! నా మోటారు బాగా లేదుటండీ తమ్ముడుబండికంటే?' యని పెద్దవాడు.

'ఒరే తమ్ముడూ! నాకు తెచ్చిన యీ వెండిబొమ్మ సామానంత మంచివి కావురా మీవి?' అన్నది యన్నకొమరిత.

మంచిరంగులు వేసి బొంబాయిలో జరీపువ్వుల పనిచేసిన పొందూరు కండువాలు చూచికొనుచు, గంధపుబొమ్మలు మొదలైనవి గమనించుకొనుచు, సూర్యకాంతము ముసిముసి నవ్వులతో మురిసిపోయినది.

'నారాయుడు మూడువందల రూపాయలకు తక్కువ ఖర్చుచేసి ఉండడు వీటికోసం. డబ్బంటే మంచినీళ్లు తాగుతాడు' అనుచు నన్న యగు శ్రీరామమూర్తి విస్తుపోవుచు జూచినాడు.

శ్రీరామమూర్తికి తమ్ముడన్న నెంత ప్రేమయున్నదో, నారాయణరావుతక్క దక్కినలోక మెఱుగదు. తలిదండ్రులు, శ్రీరామమూర్తి భార్య వరలక్ష్మమ్మయు గొంచెముగా నెఱుంగుదురేమో. శ్రీరామమూర్తి సుబ్బారాయుడుగారికి, జానకమ్మగారికి ప్రథమ సంతానము. ముప్పదియేండ్ల యీడువాడై, బి. యె. ప్లీడరుషిప్పు పరీక్షలలో గృతార్థుడై, యమలాపురములో వృత్తి జేయుచు, ధనము బాగుగా సముపార్జించుచు, పేరుగాంచిన న్యాయవాది యతడు. వ్యవహారముల నారితేరిన బంటు. కోర్టు, ఇల్లు, తన యూరు, తన యాలుబిడ్డలు, తలిదండ్రులు, తమ్ముడు, చెల్లెళ్లు, ఆలివంక బందుగులు, దగ్గర బందుగులు; అదియే యతని ప్రపంచము.

సాంఘిక రాజ్యాంగ వ్యవహారములతో నాతనికి నిమిత్తము లేదు. మేనమామ పోలికతో గొంచెము స్థూల మనిపించు చామనచాయ రూపము. అయిదడుగుల ఏడంగుళముల పొడవయ్యు దమ్మునికన్న, దండ్రికన్న నాతడు చాల పొట్టి.

'అన్నయ్యా! నీకోసం యీ మంచిగంధంది ఉత్తరాలపెట్టె పట్టుకువచ్చాను. బాగుందా? దీని పనితనం చూడు. మూతమీద గోవర్ధనోద్ధరణం లోపల కైలాస పర్వతం రావణుడు ఎత్తడం చెక్కివున్నది. కింద రాముడు లేడికై పరుగెత్తడం, పక్కల్ని అశోకవనంలో సీత, బృందావనంలో గోపికాకృష్ణులను చెక్కాడు. దీని ఖరీదు డెబ్భైఅయిదు రూపాయలు.'

'ఇంత చిన్నదానికే అంత ఖరీదేమిటిరా?'

'శిల్పపుపని విలువ అది' అన్నది వదినగారు.

'ఏమమ్మోయి వదినా! నీకు తెచ్చిన పొందూరుచీర యిదిగో.'

'ఎందుకురా పొందూరు కొనడం? మామూలు ఖద్దరులోనే సన్నరకం ఏడెనిమిది పెడ్తే వస్తాయిగాదుట్రా' అన్నాడన్నగారు.

'అదిగాదన్నయ్యా? బండఖద్దరుచీరలు కట్టుకుంటూంది. అసలే కొంచెం బొద్దు మనిషీ, అందులో సాదా ఖద్దర్ను చీరలు కట్టుకుంటూంటే రెండు రెట్లయింది వదిన అని, మూడు పాటి నూలువి, ఒక పట్టుశాలీ నూలుది నాల్గూ కొనుక్కు చక్కా వచ్చాను. అమ్మకి నాల్గు పట్టుకువచ్చాను. నీకు జరీకండువాలు రెండు. ఒకటి పొందూరుది, ఒకటి శేలంది. నాన్నగారికి బందరు పులిగడ్డవి, నాల్గు ఎఱ్ఱఅద్దకం పంచెలు పట్టుకువచ్చాను. ఇంకా వున్నాయి. అక్కయ్యలకీ, కన్నతల్లికీ, అమ్మడికీ, పిల్లలకీ, నీకూ నాకూను. కన్నతల్లి ఏదట్రా?' 'మందపల్లి మామయ్యగారింటికి వెళ్ళింది. వస్తూవుంటుంది' అన్నాడు శ్రీరామమూర్తి. హృదయము వికసించి, యాతని మోము వెన్నెలవెలుగయినది. తమ్ముని గుణగణములు రోజుకు మూడు నాల్గు సారులు తక్కువ కాకుండ నితరులకడ వర్ణన నాతడు చేయుచుండెను.

'మా తమ్ముడున్నాడే వాడి దేహం, ఎంత వజ్రమో, హృదయం అంత నవనీతంసుమండీ. మా నాన్నగారి తెలివితేటలు దశమి వెన్నెలైతే మావాడి జ్ఞానం పున్నమవెన్నెలండీ! మనకు స్వరాజ్యమంటూవస్తే మావాడు ముఖ్యమంత్రి అవవలసిందే. నౌరోజీ, దాసు, నెహ్రూ, రాధాకృష్ణ, పట్టాభి, హల్డేను మొదలైన వాళ్ళతో సమమైన బుఱ్ఱండీ' అని యనుచుండును.

తాను లోభియయ్యు, దమ్ము డిటు ధనము వెచ్చించుటన్న నాతనికి బరమ ప్రీతి. అతని హృదయాంతరాళమున నణగిమణగియున్న యుత్కృష్టగుణము లన్నియు దమ్ముడగు నారాయణరావుకడ జాగృతములై ప్రత్యక్షమైనవి.

ఈ సంగతి యంతయు సూక్ష్మగ్రాహియగు నారాయణరావున కవగతమే!

'పరమలోభీ, గట్టిమనస్సువాడూ ఐన అన్నగారంటే, అంత గౌరవం,

అంత ప్రేమ ఏమిట్రా నారాయుడికి' అని యాతని స్నేహితు లెన్నిసారులు గుసగుసలు వోయినారో!

'ఏమిరా చిన్నబాబూ! నాన్నగారు పంపించిన అయిదువందలూ ఖర్చుచేసేశావా' అన్నది తల్లి.

'ఆఁ ఇంకో నూటయాభై రూపాయల సరకు వి. పీ. గా వస్తుంది. అమ్మా!'

'కొడుకు సోద్యాలు చూసి సంతోషించడమేనా; మాకు నాల్గు మెతుకు లేవన్నా పారేయించేదున్నదా?' అని యప్పుడే లోనికి లక్ష్మీపతితో వచ్చిన సుబ్బారాయుడుగారు భార్యను నవ్వుచు ప్రశ్నించినారు.

వేళాకోళములు చేయుటలో సుబ్బారాయుడుగా రద్వితీయులు. అందులో భార్య నెప్పుడు పరిహాసవచనములతో ముంచివేయుచుండును.

'మా అక్కయ్య వంటచేసుకొని కూచుంది. ఎనిమిదైనా మీరు లేవకపోతే! రోజూ ఎంత మొత్తుకొన్నా తొమ్మిదింటికైనా భోజనానికి లేచిరాని మీకు ఈవాళ పట్నంవాసాన్నుంచి అబ్బాయీ, అల్లుడూ వచ్చారని, ఇంత తొందరగా జఠరాగ్ని కదిలిందా?'

గుమ్మందగ్గిర నిలుచుండి నారాయణరావు గొనితెచ్చిన వింతలన్నియు గమనించుచుండిన జానకమ్మగారి యక్క, లక్ష్మీనరసమ్మగారు 'మరదిగారికి కొత్తలే అమ్మాయీ! ఉన్నదోటీ అనేదోహటీ' అని పలికినది.

'అప్పచెల్లెళ్ళిద్దరూ వీరసతు లౌతున్నారు. ఆడవాళ్ళు తలుచుకుంటే మొగాళ్ళు మూలగదుల్లో దాగాలిసిందే' అని సుబ్బారాయుడుగారు నవ్వుకొన్నారు.

౭

పరమేశ్వరమూర్తి

పరమేశ్వరమూర్తి రాజారావును సామర్లకోట స్టేషనులో కాకినాడ బండి నెక్కించి, తానుబోయి మరల మెయిలులో గూర్చుండినాడు. పరమేశ్వరమూర్తి పలుచని శరీరము, సోగసైన కన్నులు, పసిమిపచ్చరంగున గలియుటను యత్నించు చామనచాయ. చీలికగడ్డము, సమఫాలము, సన్నని పెదవులు, లెక్కపెట్టుటకు వీలున్న నల్లని మీసములుగలవాడు. చిన్న చెవులు, సన్నని పొడుగాటి కంఠము, విస్ఫారితముగాని భుజస్కంధము, గుండ్రని సన్నని కరములు, చిన్న చేతులుగల అతని కోమల శరీరమున నాడుదన ముట్టిపడుచుండును. ఈతలో ప్రథమ బహుమానమందిన పోటుమానిసి యనిపించుకొను టొక్కటియే యాతని స్త్రీత్వమునకు దీటనికొంత తెచ్చిపెట్టినది.

సహజ పంచమస్వనమున గంఠము తేనెలూర సంగీతము పాడుకొనును. నిత్యనవీనములై ఆర్ద్రములైన ప్రకృతి విలాసము లాతని ధ్యానముద్రలో వికసించి మురిపించును.

ప్రకృతి యాతని యాలోచనాశక్తిని ప్రోదిసేయు పెంపుడుతల్లి. ప్రకృతిలో నే మార్పును జూచినను ఆతని హృదయము చలించిపోవును. సృష్టిలో ప్రతి పదార్థమును పరమేశ్వరమూర్తికి మేరుపర్వతసమానమై గోచరించును. దృశ్యమానములగు ప్రకృతివికారములెల్ల, కాలనాటికా రంగములుగా ప్రత్యక్షమై, యాతనిని వివిధవికారములకు లోను జేయును.

పరమేశ్వరమూర్తికి ప్రాపంచికమైన వ్యవహారపథము లపరిచితములు. ఆతని నావరించియున్న సహజపాండిత్యమే యాతనికి బరీక్షలలో జయము గొని తెచ్చి యాతనికే యాశ్చర్యము గొల్పుచుండును.

ప్రాణస్నేహితుడగు నారాయణరావువలె పరమేశ్వరమూర్తి గూడ సౌందర్యోపాసకుడు. అపశ్రుతియన్న యాతని హృదయము తటతట కొట్టుకొని విహ్వలించును. ఒకనాడాతడు స్నేహితుని ఇంటికి బోయి, చక్కగా నలంకరించియున్న యాతని గదిని చూచెను. తెల్లనిగోడలపై నచ్చటచ్చట ప్రఖ్యాత భారతీయ చిత్రకారుల ప్రసిద్ధచిత్రాల ప్రతులు లలంకరింపబడియున్నవి. ద్వారములకు గవాక్షములకు ఖద్దరుపై మనోహరవర్ణములు చిత్రించిన మచిలీపట్టణపు, పంజాబుదేశపు కలంకారీ అద్దకపు తెరలు వ్రేలాడదీసియున్నవి. శోభాయమానమగు నా మందిరములో నొక యెడ దగిలించియుంచిన క్యాలెండరుబొమ్మను గాంచి, పరమేశ్వరుడు వణకి పోయినాడు. అతని కంటిలో రాక్షసిబొగ్గు నలకపడినట్లయినది. పంటిక్రింద నిసుక రేణువులు నమలినట్లయినది.

పరమేశ్వరమూర్తికి జిన్నతనములో వివాహమైనది. అతడెంత రసగ్రహణ పారీణుడో యాతని భార్య యంత నిష్కళాహృదయ. ఆమెకు సౌందర్యమన్న నేమో తెలియదు. అలంకరించుకొనుట యంతకుమున్నే యెరుగదు. ఆమె యచ్చపు గృహిణి. గృహకృత్యము లవలీలగ నెరవేర్చును. ఉదయమున లేచినదిమొదలు రాత్రి భరను జేరువరకు నామె యొక్కక్షణమైన దీరుబడిలేక మధుపమువలె బని చేయుచుండును. వంటయిల్లలికి ముగ్గులు పెట్టును. కూరలు తరగును. బియ్యము కడిగి యిచ్చును. రాత్రి తానే మడికట్టుకొనును. ఆడుబిడ్డలెవరైన వచ్చినచో వారి పిల్లలకు నన్నియు నమర్చును.

రూపరేఖావిలాసముల కామె నోచుకొనకున్నను, ఆమెలో నొకవింత యందము తొలుకాడుచుండును. ఆమె కన్నులద్భుతములు. నిష్కపటమై శాంతి పూర్ణమగు నామె హృదయ మాకన్నులలో బ్రతిఫలించును. అవి వెడదలై, నల్లనై, దీర్ఘపక్ష్మముల వితానముక్రింద బ్రేమమున నడయాడుచుండును.

ఆమె పతిప్రాణయయ్యు హావభావ విలాసములచే భర్తృహృదయమును రంజింపజేయుటకై యత్నింపదు. పరమేశ్వరమూర్తి యామెను ప్రక్కపాపట తీసి కీలుజడ యల్లుకొనుమని కోరును. లేనిచో మధ్యపాపటతీసి బొంబాయి ముడి ముడుచుకొమ్మని కోరును. మోమున కంగర్ాగము లలదుకొమ్మనును. తెల్లచీరలు

ధరింపుమనును. 'వంగపండుచాయ వస్త్రములు రాత్రివేళ దేహమును విచిత్రముగ శోభింపజేయును' అని భార్యతో వాదించును.

ఆమాటలకు రుక్మిణి చిరునవ్వు నవ్వుకొనును. అంతమాత్రమే! అతని కోర్కెల బరిపాలించుట నాటకస్త్రీలకు జెల్లునుగాని సంసారులకు గాదని యామె యూహ.

పరమేశ్వరమూర్తి పిఠాపురముజేరి యింటికేగునప్పటికి రుక్మిణిమోము ప్రఫుల్లమయినది. ఆమె నయనముల దివ్యకాంతులు ప్రసరించినవి.

తనతోగూడ గదిలోనికి వచ్చిన భార్యను గౌగిలించుకొని ముద్దిడుకొన్నాడు. అచ్చట నెవ్వరు లేకపోయినను రుక్మిణి సిగ్గుపడి 'అబ్బా మీ కెప్పుడూ ఈలాంటి పనులేనండి' యన్నది.

'నా ప్రేమ నాపలేక అల్లాచేశాను. నేనురాసిన యెనిమిది ఉత్తరాలకూ నువ్వు రెండుత్తరాలు జవాబురాస్తావు. నీది కటిక హృదయం రుక్మిణీ! మూడునెల్లు విరహవేదన పడ్డానే? నీ బొమ్మ నాకు దిక్కా? ఎన్నాళ్లు నీకు ప్రణయవిలాసాన్ని నేర్పినా పూర్వకాలపు పునిస్త్రీవేకదా నువ్వు!'

'నే నేం జేయనండి. అత్తగారికి తెలుస్తుందేమోనన్న భయం. ఆ రెండుత్తరాలేనా పనిదానిచేత రహస్యంగా కవర్లు తెప్పించి రాశాను.'

'పైగా ఆ రాతేమిటి? ఎవరికి రాసిందీ తెలీదు. ఏవో రెండుముక్కలు గిలికితే ఉత్తరం అవుతుందా?'

ఆమె తెల్లబోయి భర్తవంక జూచినది.

'పోనీలే! ఇదేమిటి? ఈగది ఇల్లా వుంచావు. గదిని అలంకరించడం జన్మ నలంకరించుకోవడమే అని చెప్పలేదూ నేను? మరి ఈ సామానుకొట్టేమిటి?'

'మీరు దూరాన్నవుంటే నా కెందుకండీ! ఎల్లానండి గది అలంకరించుకొని కూచునేది.'

'పోనీలే' యని పరమేశ్వరుడు రుక్మిణిని మరల తన హృదయమునకు హత్తికొని 'ఒక ముద్ది' మ్మనియెను. ఆమె లజ్జారుణవదనయై యిటు నటు చూచి నాథుని పెదవులు తన పెదవుల నొక్కి, 'వస్తా' నని యింటిలోనికి మాయమైనది.

పరమేశ్వరమూర్తి శ్రుత్యపశ్రుతులు వెలుగు నీడలవంటివని యెఱుగును. ఎంత విచిత్రమగు శ్రుతి నీ వాపాదించుకొనగలవో యంత యపశ్రుతి వెన్నంటి గోచరించుచునే యుండును. రూపెత్తిన తన యాశయమై, పులకరాలు గలుగజేయు బాలిక భార్యయైనదని సంతసింతమన్న నామె తన్ను ప్రేమింపకయైనపోవును, లేదా కర్కశహృదయయైన నగును. పరిపూర్ణత యెక్కడిదీ సృష్టిలో?

తల్లిదండ్రులతో ముచ్చటలాడి, పుట్టింటికి బిడ్డలతో వచ్చియున్న చెల్లెలితో మృదూక్తులాడి బిడ్డల నాడించి, పట్టణమునుంచి కొని తెచ్చిన బహుమతు లెవరివి

వారికిచ్చి, భోజనమాచరించి, నిదురబోయి లేచి, పరమేశ్వరుడు గది నలంకరించుకొన మొదలిడినాడు.

వచ్చిననాటి రెండవరోజున పరమేశ్వరునకు నారాయణకడనుండి కమ్మ వచ్చినది.

'ఓరి పరమం! నా హృదయానికి ఎంతో దగ్గరవున్న కవిరాజా! విను. ఆ బాలిక సౌందర్యం అసలు శారదకు లేదు. నన్నూ, నా హృదయాన్నీ, నా ఆత్మనీ తనతో పెనవేసుకుంది. తనలో ఐక్యం చేసుకుంది. మీ చిత్రకారమండలిలో ఆమె బొమ్మ చిత్రించడానికి ఒక్కరికైనా కుంచె నడవదోయి. ఆమె శరీర సౌష్ఠవము విడివడబోయే మల్లెమొగ్గల పోగేరా! ఆమె కళ్ళల్లో కథలు నర్తించాయి. జమీందారుగారితో కూడా వచ్చాడే, ఆయన-శ్రీనివాసరావుగారు, ఆవూళ్ళోకల్లా మంచిప్లీడరు. ఆయన ఇంటిదగ్గరనుంచి వెళ్లాం జమీందారుగారి యింటికి. ఆయన 'పిల్ల నచ్చిందా' అని అడిగాడు. నచ్చిందని చెప్పటానికి నేను తగుదునురా పరమం! ఆ బంగారుపోత విగ్రహానికి, ఆ పువ్వులప్రోవుకు, ఆ దివ్యబాలికామణికి నేను తగుదునా పల్లెటూరి బండమనిషిని. నువ్వు రైలులోనే జమీందారుగారి ఉద్దేశం గ్రహించావుకదా. మనవాళ్లందరూ అదే గ్రహించారు. నాకూ నిముషంలో అవగాహన అయింది. అప్పటినుండీ నాకు ఒకటే సిగ్గు. వారి అమ్మాయికి యింతవరకు పెళ్ళిచేయకుండా ఉంచింది నా యీ కర్కశపురుషత్వానికి బలి యివ్వడానికేనేమో!

'తప్పక సంబంధం నిశ్చయం అవుతుంది. నువ్వు వివాహానికి నీ భార్యతో రావాలి. అమ్మగారినీ నాన్నగారినీ అన్నదమ్ములను బావగారిని చెల్లెలిని నువ్వు నాకోసం బలవంతపెట్టి తీసుకురాగలిగితే నీకు నేనేమివ్వగలనురా? తలుపుదగ్గర పాట నిన్ను పాడనిస్తా.

'సర్వకాలాలా ఆ బాలిక నాకు ప్రత్యక్షమవుతోంది. నన్ను ఒక విచిత్రానందం అలుముకుపోయినట్లుగా ఉన్నదోయీ!

'ఇల్లా ఉండగా ఒక భయము నన్ను ఆవేశించింది. మా వ్యాపారములు చాలా బాగానే ఉన్నాయి. మేమూ కొంచెం భాగ్యవంతులమనే చెప్పాలికదా! అయినప్పటికీ బాలిక జమీందారీ కుటుంబంలో జన్మించినది. రాజ్యభోగములో పెరిగింది. రాచఠీవి ఆమెలో పుంజీభవించివుంటుంది. ఉంటే యీ సామాన్య సంసారంతో ఆమె కలయిక మా జీవితాలకి విషాదాంతం అవుతుందేమో!

'అంటే ఈ వివాహంవల్ల నాకూ నా కుటుంబానికీ ఎడబాట్లయ్యే విధివ్రాత తటస్థిస్తే నాకు జన్మాంతం తీరనివ్యథేకదా! పోనీ మా అన్నయ్యకిమల్లే నేనున్నూ వుద్యోగంరీత్యా పరదేశంలో వుంటానుగనుక పరవాలేదు అనుకుందాం (అల్లా అని అనుకోవడం నాకు చాలా కష్టంగా తోచినది.) అయినా ఆ బాలిక నన్ను ప్రేమించక రాచపట్టిననే గర్వంలో మునిగి ఉండేందుకు ఎక్కువ సావకాశాలుంటవనుకో!

అప్పుడు నా బ్రతుకు శూన్యమవుతుంది. అటి ఆలోచన చేయలేకుండా వున్నానురా పరమం.

'ఈ పిచ్చి ఉత్తరాన్ని చూసి నన్ను పిచ్చివాణ్ణి అనుకున్నావు సరే! ఈ సందర్భంలో నువ్వు దగ్గర లేకపోవడం, నాలోని చైతన్యం మాయమైనట్లుగా వుంది. నువ్వూ ఇప్పుడే కొత్తగా జేరుకున్నావు నీ సంసారాన్ని? ఇంతలో నే మళ్ళీ వానప్రస్థాశ్రమం స్వీకరించరా అని ఎట్లా అన్ను. జాగ్రతగా ఆలోచించి జవాబు వ్రాయి. డాకు దొరకి కాకినాడ రాశాను. మీ యిద్దరే నాకేడు గడలు.

'ప్రేమనేది నిజమేననినీ, అది వట్టి పుస్తకాల్లో మాత్రం వుండే బూటకమనే వారి వాదన అనుభవరహితమనినీ మనం ఇదివరకే అనుకున్నాం. అల్లాంటి ప్రేమ నన్నిప్పు డావరించుకొంది దోయి. ఆ బాలిక నా హృదయాన్ని కొలుదు సత్యవంతుని జీవాన్ని బొమ్మలో లాగుతున్నట్లు లాగివేసిందిరా! అది నిజమైన ప్రేమ కావచ్చును. లేక వట్టి వాంఛేనా కావచ్చును. కాని ఆ బాలికను నేను కరగ్రహణం చేయనినాడు నాజన్మం ఎడారి అని భావించుకుంటున్నా. ఏమో! ఆమెను చూడ్డానికి వెళ్ళనిమునుపు పిల్ల తెల్లగా పాలిపోయి ప్రాణం లేకుండా, కుయరో గంపట్టి పీడించేవ్యక్తిలాగు, ఈదురో అంటూ వుంటుందనినీ, ఏదో కాస్త సంగీతం, కాస్తన్నర ఇంగ్లీషు, అరకాస్త తెలుగు, పరకకాస్త సంస్కృతం, బలవంతంగా నేర్చిన చిలకల్లే ఉంటుందనినీ, కన్ను, ముక్కు, గడ్డం విభేదం లేకుండా ఉండే మూర్తి అయివుంటుందనినీ మా బావా, నేనూ అనుకున్నాం; కాని, ఆమె మానవ బాలిక కాదురా, మన్మథసృష్టిరా? సరస్వతి సపత్నిరా!

'ఏమి సంగీతం, ఏమి మాధుర్యం! ఆమె మూర్తిదాల్చిన కళాధిదేవతం లే నమ్మ. మేము అక్కడ కరిగిపోయాము. లోకోత్తరుడగు శ్రీరామయ్యగారి అంతరంగిక శిష్యురాలనని ఫిడేలు వాయిద్యంలో చాటుకుందిరా.

'మా బావ, భాషలు తదితర పాండిత్యం సానపై పెట్టి ఒరచిమాచాడు.

'ఆ బాలిక హృదయం చూరగొనాలి అని తన్మయుణ్ణయి, మతిచలించిన నాకు తీవ్రావేశం కలిగింది. ఆ బాలిక ఫిడేలు అందుకున్నాను. చెన్నపట్నంలో నేను నేర్చినవిద్య, వెంకటస్వామి నాయని మాధుర్యంతో, దక్షిణాపథాలు తిరిగి గమనించి హృదయస్థం గావించుకొన్న గోవిందస్వామిపిళ్ళె, చౌడప్పల చమత్కృతులతో గుప్పేశాను సంగీతం వెన్నెల. ఆరోజున ఎందుకైనా మంచిదని మా అద్భుతంగా వేషం వేశాను. ఎలాంటి వస్త్రములు లలంకరించానో నువ్వు ఊహించి ఉత్తరంలో రాయి.

'మరి ఆ బాల నన్ను విస్తుబోయి చూసిందని నా అభిప్రాయం. మా బావ అభిప్రాయం అదే!

'జవాబుకు ఎదురుచూస్తూ నువ్వు దగ్గిర లేవని పరితపించే నీ నారాయుడు.'

౮

‘ఔనా, కాదా?’

ఇంతలో లక్ష్మీపతి భార్య రమణమ్మ పిల్లవాని నెత్తికొని బండి దిగినది. ‘అన్నయ్య వచ్చాడూ! ఎంతసేపయింది అన్నయ్యా నువ్వు బండిదిగి? మందపల్లిలో వెంకట్రాయుడుమామయ్యగారి యింట్లో మాట్లాడుతోవుంటే పొద్దుపోయింది. ఇంతలో బాబు ఏడ్చాడు. నాలుగు వేడిమెతుకులుపెట్టి బయల్దేరాను. అత్తయ్య ఒకటే బలవంతం.’

‘బావా, నేనూ వస్తున్నామని అత్తయ్యతో చెప్పడానికి సిగ్గుపడ్డావేమిటే? ఇందాకటినుంచి ఇంకా రాలేదని బావ ఒకటే చూడ్డం గుమ్మంవైపు?’

‘నారాయణగారూ, అల్లా చూసే రోజులు వచ్చాయి. నేను చూసేవాణ్ణో కాదో నీ హృదయానికి తెలవదురా వెఱ్ఱివాడా!’

‘ఇల్లా యియ్యవే బాచిగాణ్ణి! రాడేం? కొత్త వచ్చింది! ఏడుపుమొగం పెట్టాడు. మీ నాన్న వచ్చాడురా. సూరీడూ! బాచిగాడికి తెచ్చిన గిలకలు, బొమ్మలు ఇల్లాతేవే. ఇవిగోరా! ఆరీ నీ! లంచం యిస్తే వచ్చాడు. బావా వీడు ఓవర్‌శీయర్ పని చేసేటట్టున్నాడోయి, అసాధ్యుడు. ఆ బూరా యియ్యి. నీ దగ్గరకు వస్తాడు. ఆ! వెళ్లాడూ! వీడు తప్పకుండా లంచగొండే! అచ్చా.’

బాచిగాడు ఆటలో కెవ్వుమని కేరింతలాడినాడు. తండ్రిచేతుల్లో ఎగురుట ప్రారంభించినాడు. లక్ష్మీపతి తొనలు తిరిగి పండువలె నున్న తన కుమారుని ముద్దిడుకొని సూర్యకాంతం చేతి కిచ్చినాడు.

‘బాచిగాణ్ణి నా కియ్యవూ సూరీడత్తయ్యా!’ అని శ్రీరామమూర్తి తనయ, జానకి బాలకు నెత్తుకున్నది.

చాకలివాడును, పనికత్తెయు వేడినీళ్లుతోడగా సుబ్బారాయుడుగారు, లక్ష్మీపతి, శ్రీరామమూర్తి, నారాయణరావు స్నానములకు బోయినారు. సూర్యకాంతం అన్నగార్లకు, బావగారికి సబ్బుబిళ్ళ లందిచ్చినది. మంగలివాడొడళ్ళు తోమినాడు. రమణమ్మ తెల్లని తువాలుమడత లందీయ, దుడుచుకొని, యామె యందిచ్చిన పట్టుతాపితాలు ధరించి మువ్వురు వంటవసారా నంటియున్న పడమటింటిలో యథాస్థానముల నధివసించిరి. సుబ్బారాయుడుగారు కోడలందిచ్చిన యంగవస్త్రముచే దడి యార్చికొని, పీటపై నుంచిన మడిపంచెల జతలో నొకదాని గట్టి, సంధ్యావందనము ప్రారంభించినారు.

జపము కొంత యగుటయు, వడ్డన ప్రారంభించవచ్చునని తన మామూలు పద్ధతిని విస్తరివైపు చేయిచూపి తలయూపినారు. జానకమ్మగారి యక్కగారు వడ్డన ప్రారంభించి పూర్తిచేయునప్పటికి, ‘చతుస్సాగరపర్యంతం’ అని ప్రారంభించి

గోత్రప్రవరలు పఠించి, సంధ్యావందనము ముగించిరి. అందరు నొక్కసారిగా నాపోశనములు గ్రహించినారు. భోజనములు కొంతవరకైనవి. పచ్చడికలుపుకొనుచు సుబ్బారాయుడుగారు తమ యల్లుని దిక్కు మొగమై 'మీరు ఆలస్యంగా వచ్చారు. బస్సు చెడిపోయిందా యేమిటి, దారిలో!' అని సంభాషణ ప్రారంభించెను.

మామగారన్న లక్ష్మీపతికి మిక్కిలి గౌరవము, భయము, భక్తి. అల్లుడన పరమప్రేమ మామగారికి.

'కాదండి, విశ్వలాపురం జమీందారుగారు తెల్లాప్రగడ లక్ష్మీసుందర ప్రసాద రావుగారు రాజమండ్రిలో వున్నారు—'

'అవును అయన చాలా మంచివాడు. శాసనసభలో ఎప్పుడూ రయితుల తర ఫున మాట్లాడుతూ వుంటాడు. గాంధీగారి శకం రాని మునుపు, పేరుప్రతిష్ఠలతో పూజింపబడే ఆంధ్రనాయకులలో ఆయన ఒకరు. ఆయన్ని బాగా ఎరుగుదును. జమీందారైనా నియోగులలో, చాలా గౌరవంగా జీవిస్తున్న నాయకుడు.'

'ఆయనకు వివాహం కావలసిన బాలిక ఒకర్తె వున్నది.'

'ఊఁ!'

జానకమ్మగారు దొడ్డిలో చల్లగాలికై కూర్చుండియున్నది; యీ మాట విని లోనికి జూచినది.

'మా చిన్న బావకు తమ కుమార్తె నిద్దామని వారికి సంకల్పం కలిగింది. వారూ మేమూ బెజవాడ ప్లాటుఫారంలో తారసిల్లాము. ఆయన నారాయణబావ సంగతి ఎల్లా గ్రహించాడో మమ్మల్ని బలవంతంపెట్టి రాజమండ్రిలో ఆపుజేశారు.'

'వాళ్ళింట్లోనే?' అని జానకమ్మగారు అల్లుణ్ణి పృచ్ఛజేసినారు.

'అబ్బా! అప్పుడే! జమీందారులపేరు చెప్పేటప్పటికి ఒక్క గంతేసింది. బంగారపు తాళ్లెట్టి యీడ్పించుకోవాలి. బంగారపు చీపురుకట్టతో కొట్టించు కోవాలి.'

'ఊరుకుందురూ! మీ రెప్పుడూ వేళాకోళం చేస్తూనే ఉంటారు.'

'ఇది వేళాకోళం అంటుందేమిటి? గాదిరాజు వారి సంబంధం వచ్చినప్పుడు కట్నాలసంగతి మనం కాదుకాబోలు, నిష్కర్షగా చెప్పి వాళ్ళను 'వచ్చిందేదారి' అని అనిపించింది.'

'అవును మొదట నగలమాట వారు నిష్కర్షగా అడిగితే నేను లాంఛనాల మాటడిగాను. మీరు బెల్లం కొట్టినట్లు మాట్లాడక ఊరుకుంటే, ఇంత నిష్కర్షగా అడిగేవాళ్ల సంబంధం ఇష్టంలేక ఆయెత్తు యెత్తాను. అది తప్పటే అక్కయ్యా?'

'తప్పనా ఏమీ? జమీందారుకు వియ్యపరాల నాతాననే సంతోషంచేత, కతికితే అతకదని విచారంలో మునిగి అన్నావనుకున్నాను' అని సుబ్బారాయుడు గారు నవ్వగా జానకమ్మగారు, శ్రీరామమూర్తి, లక్ష్మీనరసమ్మగారు నవ్వు కున్నారు.

శ్రీరామమూర్తి:—ఇంతకూ ఎక్కడోయి మకాం, రాజమండ్రిలో?
లక్ష్మీపతి:—శ్రీనివాసరావుగారింట్లో.

శ్రీరా :—ప్లీడరు శ్రీనివాసరావుగారేనా? జమీందారుగారూ, ఆయనా జీవికా జీవులే.

సుబ్బారాయుడుగారు :—అమ్మయ్యా!

జానకమ్మగారు :—మళ్ళీ మొదలుపెట్టారూ ?

సుబ్బా :—తర్వాత ఏం జరిగింది?

జాన :—మీ కిప్పుడు డాదుర్దా వచ్చిందేమి?

శ్రీరా :—ఉండవే అమ్మా! లక్ష్మీపతిని చెప్పనియ్యి.

లక్ష్మీ :—నారాయణా నేనూ వెళ్లి పిల్లను చూశాం. ఆ అమ్మాయి చాలా అందంగా వుంది. మంచి తెలివైనపిల్ల. బాగా చదువు చెప్పిస్తున్నారు. సంగీతంలో నిధి.

జాన :—చిన్నబాబు ఈమధ్య మరీబాగా నేర్చుకొన్నాడన్నారూ!

లక్ష్మీ :—అతనూ ఫిడేలు వాయించాడు.

లక్ష్మీపతి బావమరిదివంక జూచినాడు.

ఇంతవరకూ హృదయములో నానందరాగములు వినుచున్న నారాయణ రావు, చిరుబొమ ముడిలో బావగారివంక జవాబు పరపినాడు.

లక్ష్మీ :—వారంతా మంచిరోజు చూచి మామగారితో మాట్లాడ్డానికి వస్తారనుకుంటాను. జమీందారుగారు బావంటే వెఱ్ఱిపడి పోతున్నారు.

జమీందారుగారి యాడంగులు తెరవెనుకనుండి నారాయణరావును చూచిరనియు, దాను బాలిక నింగ్లీషుభాషలో, తెలుగులో, నితర విషయములలో బరీక్ష జేసితిననియు, లక్ష్మీపతి చెప్పగా నందఱు వినిరి. ఎవరి యాలోచనలు వారి నలముకొన్నవి.

సావిట్లో సుబ్బారాయుడుగారు పెద్దకుమారునితో సంబంధము విషయమై రాత్రి రెండుజాములవరకు ముచ్చటించి, తమకా సంబంధము కాకుండుటయే మంచిదని నిశ్చయించినారు. లక్ష్మీపతి దక్షిణపు గదులలో దనగది జేరినాడు. నారాయణరావు తల్లికడజేరి జమీందారుగారినిగురించి ముచ్చటించి, తండ్రిగారితో పాటు తనకై యారుబయట వేసిన మంచముపై పవ్వళించి నిదురపోయనాడు.

నాల్గురోజు లయినవెనుక పరమేశ్వరమూర్తి వ్రాసిన లేఖయు, కాకినాడనుండి రాజారావు వ్రాసిన లేఖయు వచ్చినవి.

'నేను కవిత్వం వ్రాయలేను. అయినా కవిత్వం అంటే నాకు పరమప్రీతి యన్న సంగతి తెలుసునుగదా, నువ్వు వ్రాసిన ఉత్తరం నాకు గల్గించిన సంతోషం, నేను పద్యాలు వ్రాసేవాణ్ణే అయితే నూరు పద్యాలల్లో గుప్పివేసేవాణ్ణి. లెక్కల వాణ్ణి కాబట్టి రెండు ముక్కల్లో నా అభిప్రాయం తెలుపుతాను.

ఒకటి — జమీందారుగారి కుటుంబానికీ మీ కుటుంబానికీ పొత్తు కలవదని మనం ఊహించడం న్యాయం.

రెండు - జమీందారీ కుటుంబంలో నిష్కళంకమైనట్టిన్నీ, నిర్మలమైనట్టిన్నీ, ప్రేమపూరితమైన హృదయాలు ఉండడం అరుదు.

మూడు - పెళ్ళికుమార్తెకుకూడా నువ్వంటే ప్రేమ కుదరడం కొంచెం కష్టం.

నాల్గు - అంత గొప్ప కుటుంబాలలో, నాగరికతలో మునిగివున్న వాళ్ళలో ఆరోగ్యము చాలా హీనముగా ఉంటుంది. నీకున్న బలసంపదకి, బలహీనురాలై జన్మ పొడుగునా ఏవో రోగాలతో మూల్గే బాలిక భార్య కావడం ప్రశస్తము కాదు.

అయినా ఈ యాపత్తులకు పూర్వపక్షాలు ఉన్నాయి. అవి కూడా చాలా ముఖ్యమైనవే.

ఒకటి :—జమీందారుగారు నీ విషయమై విపరీతమైన ప్రేమతో ఉన్నారు. తక్కిన వాళ్లెట్లా ఉన్నా, ఆయన ఒక్కడు చాలు రెండు కుటుంబాల్నూ సరీగ్గా ఉండడానికి. మీ కుటుంబము ఎప్పుడూ తప్పు చెయ్యదు.

రెండు :—నువ్వు చక్కని వ్యక్తిత్వము కలవాడివి. అందమైన వాడివి. జ్ఞానము కలిగిన మహారాజు కుమార్తెనైనా వలలో వేసికొనే వ్యక్తిత్వము ఉందని నా అభిప్రాయము.

మూడు :—నీ ఉత్తరాన్నిబట్టి చూస్తే, బాలిక చాలా ఆరోగ్యవంతురాలని స్పష్టముగా ఉంది. జమీందారుగారు ఆరోగ్యవంతులు.

కాబట్టి నాకు జమీందారుగారి సంబంధములో ఏమీ లోటు కనబడదు. నేను ఉత్తరములో ముఖ్యమైన మూడు విషయాలకన్న, అలంకారములతో అసలే రాయలేను. నా మాటలు కటువుగా ఉంటాయేమో! నేను రెండురోజులలో బయలుదేరి వస్తాను. ఈలోగా జమీందారుగారి కుటుంబము విషయమై దరియాప్తు చేసి వస్తాను.

ఇట్లు, నీ ప్రియమైన

రాజారావు

'ఒకనాడు ఐరోపీయ ప్రపంచాన్ని తన పాదాక్రాంతము నొనర్చిన మహోత్కృష్టుడైన 'క్రిటాన్' ఉన్నాడు. నేడు నా నారాయణుడున్నాడు.

'నీకు పాదములకడ తన సర్వస్వముతో తన్ను ధారపోసుకొనుటకు ఏ బాల యున్నూ తగదని నా మనవి.

'నిన్నుద్వాహమై ఆ బాలిక తన బ్రతుకు సువాసనాలహరిలో లీన మొనర్చుకోవాలి.

'చిన్నతనాన్నుంచి నేను కలల్లో తేలియాడేవాణ్ణి. సౌందర్యోపాసనామయమైన నా బ్రతుకు అందానికే దూరమైంది. నా పురుషత్వసంపద, ఉత్కృష్ట సౌందర్య స్వరూపయైన యోషారత్నము పదముద్రోల సమర్పింప తెలుచుకొన్న నా తపస్సు నిర్జలభూమిలో నూయి త్రవ్వినట్లయినవి. సర్వకళాస్వరూపమైనటువంటి నా హృదయం చివికిపోయింది.

'"కుంచెకొసల్ విచిత్రలతగూర్చి, మనోహరవర్ణభంగి మూర్తించి, పరీమళావృత శరీరరుచుల్ పొదివించి కంఠమున్ । పంచమరాగ గీతికల పల్కితి, తేనెలు వాకలూర,మా । ధ్వన్యంచిత దివ్యసుందర సుధామయభావములల్లువెట్టుచున్"

‘ఆ భావం భావమాత్రమే అయింది. అల్లాంటి సందర్భములో నీ అదృష్టం గమనించుకో. నీ హృదయాళయమైన బాలికామణికై ఎదురు చూడవచ్చును. నువ్వే ధైర్యంగల మగవాడివైతే మహాత్మగాంధిగారు ఉపదేశమిచ్చినట్లు విధవా వివాహం చేసికొని ఉందువు. విగత భర్తృకలైన బాలలు విద్యాసంపన్నలు సుందరీ మణులు పెక్కుమంది వున్నారు. నీకు ధైర్యము లేదు. సరేనయ్యా! ఎల్లావచ్చిందో సంబంధరూపంగా వరంలా ఒక బాలిక, విద్యాస్వరూప, కళాకోవిద, అద్భుత సౌందర్యమూర్తి! నువ్వు అదృష్టవంతుడవు.

‘ఆలోచించక సంబంధం ఒప్పించు. నేనే దగ్గర ఉంటే! చాలా బాగుండేది.

‘‘షెల్లీ’ ఏకోర్కెకై సంఘ బహిష్కారం పొందాడో ‘కీట్సు’ ఏ అందరాని ఫలంకై ఆశించి ఆశించి లోకాంతరాలు చేరాడో, ‘డాన్టీ’ ఏ ఉత్కృష్ట భావంతో ఆనందమయమైన కవిత్వం సృష్టించాడో, ‘రొజెటీ’ ఏ దివ్యపథములో వసించి భగ్నమైన ఆ బ్రతుకులో తనగీతికాగుళుచ్ఛము బలియిచ్చినాడో, ఆ మహాప్రణయము నీకు వరమైతే ‘హామ్లెటు’ లా ‘అవునా కాదా?’ అన్న సంశయంలో పడబోకు.

‘సరే. నేనూ రెక్కలుకట్టుకుని మా రాణీగారితో వస్తున్నా. ఒదిలివుండడం కష్టం గనక బాబయ్యగారి అనుమతిమీద వచ్చి, పెళ్ళి తంతులన్నీ నడిపిస్తాం. సూరీడు, కన్నతల్లి పిల్లకాయలు నువ్వు వచ్చావని మురిసి మురిసి విరిసిపోతారు.

నేను నీయొక్క! పరం.

౬

రా య బా రం

డిప్యూటీ కలెక్టరుగారు, తహశీల్దారుగారు, రాజమహేంద్రనగరములోని పెద్ద వకీళ్లు, చెన్నపట్టణమునుండి జమీందారుగారి మేనల్లుడు ఆనందరావుగారు, పదిమందినీ కిటకిటలాడుచు నవుకర్లతో చాకర్లతో, ఒక్కసారిగా సుబ్బారాయుడుగారి ఇంటికి వచ్చినారు. సుబ్బారాయుడుగారు, చుట్టములకని వేరే కట్టియుంచిన మేడ హాలులో పడకకుర్చీలమీద, పేము కుర్చీలమీద, దిండ్లకుర్చీలమీద నందఱు నధివసించినారు. కొత్తపేట డిప్యూటీ తహసీల్దారుగా రప్పుడు ‘సుబ్బారాయుడుగారూ! కలెక్టరుగారు, తహసీల్దారుగారు, వీరందరూ తమతో ముఖ్యమైన పని వుండి వచ్చారు. తమ రది కాదనక నిర్వర్తించడం మా కందరికీ చాల సంతోషప్రదమైన సంగతండి.’

సుబ్బా:—చిత్తం. తమరు సెలవిస్తే నేను కాదనేవాణ్ణి ఎప్పుడూ కాదండి.

డి. కలె:—తొందరపడి మాట యీయకండి. మాటయిస్తే మేము మఱి వదలం.

సుబ్బా:—చిత్తం.

తహ:—సెలవియ్యండి ఆనందరావుగారూ! వారు జమీందారుగారి మేనల్లుడుగారు, చెన్నపట్నంలో పెద్ద న్యాయవాదులు.

సుబ్బా :—చిత్తం, నే నెరుగుదునండి.

ఆనం :—శ్రీరామమూర్తిగారు మాకు పూర్వస్నేహితులు. మా కెప్పుడు అప్పీళ్లు పంపిస్తూనే ఉంటారు. వారు పట్నంవస్తే నన్ను చూడకుండా వెళ్ళరు.

శ్రీరా :—ఆనందరావుగారూ నేనూ లా కాలేజీలో ఒక్కసారే చదువుకున్నాం. ఇన్నాళ్ళకు వారు మా యింటికి విచ్చేసి, మా ఆతిథ్యం అంగీకరించే భాగ్యం మాకు కలిగింది.

డి. త :—అల్లా అనకండి. ముందర మా యింటిలో ఏర్పాటులన్నీ అయినాయి. వారు మీ యింటికి రావడానికి చాలా అభ్యంతరాలున్నాయండో శ్రీరామ మూర్తిగారూ !

ఇంతలో ఊరిలోని పెద్దలు నలుగురు నాహూతులయివచ్చి. యథోచితాసనముల నధివసించిరి.

ఆనం :—మా మామయ్యగారు, వారి ద్వితీయ పుత్రికను తమ ద్వితీయపుత్రునకిచ్చి వివాహంచేయ సంకల్పించుకుని మమ్మల నందరిని తమ్ము ప్రార్థించుటకై పంపినారు. తమరు ఆమోదించవలెనని మేమంతా కోరుతున్నాము. వారి కోర్కెను పాలించవలసిందని మనవి.

సుబ్బా :—చిత్తం! ఎంతమాట! వారు జమీందారులు. మేము సామాన్య గృహస్థులం. ఆ గర్భశ్రీమంతుల పిల్లను నా కుఱ్ఱవానికి ఇస్తామని మీరయితే అనుగ్రహించినా నేను చూస్తూ చూస్తూ ఎలా సాహసించను!

ఆనం :—తమరలా సెలవీయకండి. భాగ్యభోగ్యాలకేమి? వారి కున్నది వారికుంది. మీకున్నది మీకుంది.

డి. త :—పేరొక్కటి లోపంగాని మీరు మాత్రం తక్కువవారా? మీ ఐశ్వర్యం ఏ జమీందారీకి తీసిపోతుంది?

సుబ్బా :—తమరదొకటి పెట్టకండి. మా ఐశ్వర్యమెంత? మే మెంత? ఏదో అన్నవస్త్రాదులకు లోపంలేకుండా గుట్టుగా కాలక్షేపంచేయడం తప్ప నే నంతటివాణ్ణికాను. అందులో జమీందారీసంబంధాలకు తూగేతాహత్తు ఎంతటి సంసారికయినా ఉండదు. అందుకనే పెద్దలు 'సమయోరేవ శోభతే' అన్నారు.

డి. కలె :—మీరు సమానులు కారంటే మేమంతా తెలివిమాలినవాళ్ళ మవుతామే కాని ఇతర మేమీ లేదు. ఈ వినయసంపద మిమ్మల్ని సమానులనేకాదు - అధికులనూ చేస్తూఉంది. ఆ మాటంటే మళ్లా మీ మొదటి ఆక్షేపణే సిద్ధిస్తుంది కాబోలు? భేరీ జోగొట్టడమేగాని మేము మీకు మాటలు చెప్పలేము. వారు జమీందారులనే సందేహం మీకు సుతరామూ అక్కరలేదు. వారి యోగ్యతా, ప్రజారాధనతత్పరతా మీరైనా ఎఱుగందికాదు. అనవలసి అంటారేకాని, జమీందారుగారు ఏలాగైనా మీవంటి సంపన్నగృహస్థులతో, వియ్యమందాలని కుతూహలపడుతున్నారు. మేమంతా అందుకు ప్రేరకులం, అనుమోదకులం. మీరు మా మాట తీసివేయరని ఆశపడివచ్చాం.

అంతలో నా యూరి కరణము వెంకటరాజుగా రందుకొని, 'సుబ్బారాయుడు బావగారు! మీరు సందేహించకండి. మీ వుభయులకు సర్వవిధాలా తగివుంటుంది సంబంధం. బంధుకోటి కందరికీగూడా వాంఛనీయమైనది కూడాను. జమీందారుగా రనగా రత్నాకరుడివంటివారు. ఆ శ్రీమహాలక్ష్మి మీఅబ్బాయిని వెదకికొంటూ వస్తే కాలొడ్డి అతిలౌక్యం చేయకండి బావగారు. కలెక్టరుగారు తాసిల్దారుగారు కూడా యింతగా చెపుతూంటే మీరు వెనకాడకండి' అన్నారు. సుబ్బారాయుడుగారి కీ యనురోధ పరంపరలో ఏమి చేయడానికి తోచక, 'నేను వారి మాట తీసి వేయాలని కాదు. అల్పుడనని జంకుతున్నాను' అనుచు పుత్రునివంక నొకచూపు సారించిరి.

ఇంతలో మరల తహసీల్దారుగారు దొరక బుచ్చుకొని 'మీరు అల్పులో, అధికులో ఆ విషయం మాకు వదలిపెట్టండి. విశ్వాలాపురం జమీందారుగారు పేరుకే గాని ఆచారవ్యవహారాల్లో జమీందారులు కారు. కాబట్టి వారితో యెత్తులెత్తలేమనే సంశయం మీ కక్కఱలేదు. అయినా మీరు పుచ్చుకొనేవారేగాని, యిచ్చేవారు కానప్పుడు మీ కాభయ మక్కరలేదు.' అన్నారు.

సుబ్బా:—చిత్తం, పుచ్చుకోవడానికి కూడా అర్హత వుండాలి. వారు యేనుగులను గుఱ్ఱాల్ని దాసదాసీజనాన్ని యిస్తే వాటిని భరించడానికి కూడా శక్తి వుండదు మావంటివాళ్ళకు.

వెంక:—ఈ పేదరుపులకేమిగానండి, బావగారు తల యెగరవేయండి. నేను అక్కగారికి చెప్పివస్తాను. రావోయి.అల్లుడూ

అంటూ శ్రీరామమూర్తితో ఆయన జానకమ్మగారికడ కేగెను. ఇచట సుబ్బారాయుడుగా రేమియు పాలుపోవక, 'తమవంటి వారందఱూ యీ స్వల్పకార్యంమీద నాయింటికి దయచేయడం, నేను తమ ఆజ్ఞకు అంజాయించడం నాకెంతో కష్టంగా వుంది. జమీందారుగారు మా కుఱ్ఱవానికి తమ అమ్మాయి నిస్తామనడం ఒక యెత్తూ, దిగ్దంతులవంటి తమరందఱూ, ఆనాడు సప్తర్షులు హిమవంతుడి దగ్గరకు వెళ్ళినట్టుగా రాయబారం రావడం ఒక యెత్తున్నూ. ఇంతకూ, విధిసృజన వాళ్ళిద్దరికీ రాసిపెట్టివుండడంవల్లనే మీవంటివారు పూనుకోవడం కలిగింది'అంటూ ఉపచారవాక్యాలు చెప్పచుండగా వెంకట్రాజుగారు తిరిగివచ్చి, వియ్యపురాలితో పెండ్లికొడుకుతోగూడ మాటలాడివచ్చితిననియు, వారందఱకు నంగీకారమేననియు చెప్పి 'ఏమంటున్నారు, మా బావగారు? ఇక నెలాగూ యిది తప్పేదిగాదండోయి, మెడలు విఱిచి అంటగట్టటమే గాని' అనుచు మేలమాడిరి.

సుబ్బా:—తథాస్తు. కానివ్వండి. ఉభయత్రా పెద్దలు, మీ అందఱి మాటకు నేను మాత్రం ఎదురుచెప్పతానా.

అన్నంతలో అందఱును 'శుభం, శుభం' అనుచు మందహాసము లొనర్చిరి. వెంటనే సీతారామాంజనేయ సోమయాజిగారొక యాశీర్వచన పనస నారంభింప, సభలో నున్న తక్కిన బ్రాహ్మణోత్తము లందుకొనిరి.

పిమ్మట వెంకట్రాజుగారు, డిప్యూటీకలెక్టరుగారితో: 'చిత్తం, యిక నేమున్నది తరవాయి? మంచిరోజు చూచి మనవాళ్ళు రాజమండ్రికి ముహూర్తనిశ్చయం కొరకు వెళ్ళిరమ్మని సెలవాండి' అనియెను.

శ్రీనివాసరావుగారంతట 'మరేమిటంటే, మళ్ళా యెప్పుడో చూడడమెందుకు? ఉండవలసిన సిద్ధాంతులందరు ఇక్కడనే వున్నారుగా విచారించండి 'శుభస్య శీఘ్ర' మ్మన్నారు. మొన్న నారాయణరావుగారు రాజమండ్రి వచ్చినప్పుడు, నేను పుట్టిన తారీఖు అడిగితే, పెట్టెలోంచి, మరేమిటంటే, జాతకచక్రం తీసియిచ్చారు. జాతకం చాలా బాగుందన్నాడు మా సిద్ధాంతిగారు. అమ్మాయి జాతకానికి కూడా చాలా బాగా సరిపోయిందన్నాడు. రెండు జాతకాల్నిబట్టి ముహూర్తం రహితం చేయించడం ఉత్తమం. ఏమండీ సిద్ధాంతిగారూ!

సిద్ధాంతి:—చిత్తం! అది తమతో మనవిచేయకుండా నేను చూశానండి. రేపు వైశాఖమాసంలోనే ఉంది. సర్వోత్కృష్టమైన ముహూర్తం. సప్తమశుద్ధి, గురుశుక్రబలం బాగుంది. కుజుడు ఏ విధంగానున్నా దోషకారి కాలేదు; అన్ని బలాలు బాగున్నాయి అండి! చాలా జయప్రదంగా వివాహం జరుగుతుంది. దాంపత్యం దివ్యంగా ఉంటుంది.

ఆనంద:—తమది పెద్దపూర్ణయ్యగారి మతమా, చిన్నపూర్ణయ్యగారి మతమా అండి?

సిద్ధాంతి:—అయ్యా! నేనుమాత్రం చిన్నపూర్ణయ్యగారిని పూర్తిగా అనుసరిస్తాను. ఏమంటారా, శాస్త్రంలో ఏవున్నా దృక్సిద్ధం లేకపోతే నిజమైన ఉపయోగం లేదండి!

మృత్యుంజయరావను నొక రాజమహేంద్రవరపు న్యాయవాది:—అయ్యా, దృక్సిద్ధం అనేది పాశ్చాత్యులు దూరదర్శినీ యంత్రాలు చూసి వ్రాసిన వ్రాతల్ని బట్టే కదా? ఇప్పటి కింకా 'హైపీరియానని' 'ప్లూటో' అనీ కొత్త కొత్త గ్రహాల్ని కనిపెట్టుతున్నా మంటారు. కొన్ని కొన్ని మార్పులకు శాస్త్రీయమైన జవాబు కన్పించదాయెను. మనవాళ్ళు, అంటే మహాఋషులు అతీంద్రియ దృష్టితో చూచి ఏర్పరిచిన లెక్కలన్నీ మార్చి, ఇప్పుడు దృక్సిద్ధాంతం కావాలిఅంటారు. చివరికి ఈ దృక్సిద్ధాంతం నిలవకుండా ఎగిరిపోయే రోజు వచ్చినదాకా ఈ సిద్ధాంతాన్ని విడవరు కాబోలు.

తహశీల్:—అది కాదండి. నేనూ కొస్త ఈమధ్య జ్యోతిషం నేర్చుకోవడం ప్రారంభించాను. మనవాళ్లు ఏర్పరచిన లెక్కలున్నాయి చూశారూ, దృక్సిద్ధాంతం రూపకంగా సరిచూడమనే సెలవిచ్చారు. అల్లా చేయకుండా ఆచారం అనీ సంప్రదాయం అనీ ఆ మాటలకు నిజమైన అర్థం గ్రహించకుండా ఒకటే పంథా మరీ, గుడ్డెద్దు చేనిలో బడ్డట్టు.

మృత్యుం:—చిత్తం. తమరు సెలవిచ్చినది నిజమే మరి. కాలాన్నిబట్టి మనం ఆకాశపటంలో ఏమి గమనించాలో, భూమిమీద వాటినిబట్టి ఏం మార్పులు

వస్తున్నామో అన్నీ చూసుకుంటూ ఉండక్కరలేకుండా, గాలుగయెద్దులాగ తిరగాలి, అని సిద్ధాంతశాస్త్రిలు ఘోషించవండి. పాశ్చాత్య సిద్ధాంతాలు రోజుకోమాటు మారుతో వుంటాయి ఎందుచేత ? అసలు సిద్ధాంత జ్ఞానానికి ప్రాతిపదికమై నిజం గోచరంచేసుకోకుండా ప్రత్యక్షప్రమాణమనే మాయావాదానికి దాసులై నిజాన్ని రోజుకోసారి, నిముషానికోసారి మార్చుకోవడం వున్నదే, అది తప్పని నా మనవి. మనవాళ్లు ఆ అసలు నిజమైన తత్వం పారలౌకికదృష్టిచేత తెలిసికొని, మార్గములు మనకు ఏర్పరిచారు. వాటిలో మనకు కావలసినవి తీసికొని తక్కినవానిని తీసివేస్తే ఎట్లాగండీ ?

శ్రీని :—మీరంతా సిద్ధాంతులు. మేము కొన్ని సంగతులు తెలిసికోవాలని వుంది. ఇప్పుడు గ్రహాలకి కారకత్వాలు కొన్ని యిచ్చారు. రాసులకు వేరువేరు భావాలు నిరూపించారు. అల్లా యివ్వడానికి తగిన ఆధారం ఏమిటి? శుక్రుడు స్త్రీగ్రహం అని మీరంటారు. పురాణాల్లో శుక్రుడు పురుషుడుకదా. చంద్రుడు అంతే. మరేమిటంటే, ఇది అంతా నాకో విచిత్రం క్రింద ఉంటుందండి.

డిప్యూటీకలెక్టరు :—అయ్యా శ్రీనివాసరావుగారూ ! వచ్చినపని పూర్తిచేసి మీ సిద్ధాంతి చర్చలు ప్రారంభిస్తే బాగుంటుందేమో ?

ఆనం :—అదే నా మనవి.

సుబ్బా :—మా సిద్ధాంతిగారికి కబురు పంపాను.

శ్రీరా :—భోజనానికి ఇంటికి వస్తారట, గోపాలపురం వెళ్ళారట.

సుబ్బా :—సరి, ఇక నేమి? తమరందరూ ఈపూట నా ఆతిథ్యం స్వీకరించి నన్ను కృతార్థుణ్ణి చేయాలి. ఎన్నడూ రానివారు యీ నిమిత్తాన దయచేశారు.

డి॥ త॥ 'నేనందటికి ప్రయత్నం చేయించాను. క్షమించండి' అనుటయు సుబ్బారాయుడుగారికడ వారందఱు సెలవు తీసికొని డిప్యూటీ తహసీలుదారుగారింటికి వెడలిపోయినారు.

౧౦

దేశాంతర్గతుడు

రామచంద్రరావు- కాకినాడనుండి రంగూను వెళ్ళినాడని తెలిసి, సుబ్బారాయుడిగారి యింట్లో అందరు కంగారుపడిరి. సూర్యకాంతమ్మయు, జానకమ్మగారును కళ్ళనీరు నింపుకొనుచు వాపోవజొచ్చిరి. సుబ్బారాయుడుగారు లోనికి వెళ్ళి నాలుగుచీవాట్లు పెట్టిరి. ఆ రోజుననే బయలుదేరి లక్ష్మీపతియు, నారాయణరావును కాకినాడ వెళ్ళినారు.

కాకినాడలో రామచంద్రరావు సంగతి యంతయు దేటతెల్లమయ్యెను.

రామచంద్రారావు సూర్యకాంతము భర్త. ఇంటరు పరీక్షలో కృతార్థుడు కాలేకపోయినట్లు వార్తాపత్రికలలో ప్రచురింపబడుటయు, రామచంద్రునకు మతి

పోయినది. రామచంద్రుడు భౌతికశాస్త్రాదులలో నుద్దండుడు. అతనికి నింగ్లీషు భాష మాత్రము కొంచెము దూరపుజుట్టమైనది. పదార్థ విజ్ఞాన, రసాయన, వృక్ష శాస్త్రములలో గ్రమముగా దొంబది, యెనుబదియాఱు నెనుబదియొక్క గుణములాతడు సంపాదించెను. ఇంగ్లీషులో నూటికి ముప్పదిమాత్రమే వచ్చినవట. తెలుగంత యన్యాయముగాలేదు. నలుబదియైదు గుణములు వచ్చినవి. కాబటి తప్పిపోయినను, మొదటితరగతి గుణములు వచ్చినవి. ఒక భాగమున నే కృతార్థుడైనాడు.

నారాయణరావు కొత్తపేటలో వినినప్పుడే శాస్త్రపాఠములలో మొదటి గుణములు సముపార్జించి ఇంగ్లీషుభాషలో దప్పిపోవునని యనుమానించి లక్ష్మీపతి కది వెల్లడించినాడు. తుదకల్లె యయినది.

రామంద్రరావు తండ్రికొక యుత్తరము వ్రాసి పెట్టి యోడనెక్కినాడు.

‘శ్రీ బాబయ్యగారి పాదాలకు వందనాలు. మనదేశంలో నిజమైన విద్యాదీక్షకు తావులేదు. మనదేశంలో చదువుఅంతా గుమాస్తాలను తయ్యారుచేసే చదువు. దానికితగిన విషయప్రణాళికే ఏర్పరచారు పరీక్షలకు. ఇంగ్లీషులో మార్కులు వచ్చి తీరాలి అని నిబంధన ఉండడంయొక్క ఉద్దేశం అది. నేను ఇంగ్లీషుపరీక్షలో నెగ్గవలసివస్తే శాస్త్రజ్ఞానానికి నీళ్ళు వదలుకోవాలి. ఈ మీ తనయుని పరిశ్రమకు పాశ్చాత్యదేశాల్లో వచ్చిన ఖ్యాతి మీ రెరిగే ఉన్నారు. మీకు నన్ను పాశ్చాత్యదేశం పంపడానికి ఇష్టము లేదాయెను. కనక మీ పెట్టె మారుతాళంతోతీసి, అందులోఉన్న అయిదువందల రూపాయలనోట్లు తీసికొని ఓడనెక్కాను. ఈ దొంగతనానికి క్షమించండి. నేను ఎల్లాగో అల్లాగు అమెరికా చేరుకుంటాను. అమెరికా హార్వర్డులో చదువుతాను. అక్కడకు తాము ధనము పంపిస్తే అదృష్టవంతుణ్ణి. లేకపోతే అక్కడ కాయకష్టపడి ఎల్లాగో సంపాదించుకొని చదువు పూర్తిచేసుకుంటా. నేను ఈ జరిగిన విషయం అంతా చాలా జాగ్రత్తగా ఆలోచించి చేసినదే. శ్రీ అమ్మగారి పాదాలకు ఆమె నిద్రపోతుండగా నిన్నరాత్రే నమస్కరించాను. మీ యిరువురి ఆశీర్వచనం నాకుంటే లోకాలు జయించగలన్ను.

నమస్కారం

విధేయుడు మీ కుమారుడు,

రామచంద్రం

ఈ యుత్తరం చదువుకొనునప్పుడు మరల కనులలో నీరుతిరిగినది భీమరాజుగారికి. తల్లి మూల బండుకొని యతికరుణముగా నేడ్చుచునే యున్నది

అప్పుడు నారాయణరావు, లక్ష్మీపతి, భీమరాజుగారు లోనికిబోయి యామె నోదార్పబూనిరి.

నారా:—అత్తయ్యగారూ! ఏమిటి మీరల్లా అధైర్యపడతారు! పట్నవాసంలో ఉన్నారు. ప్రపంచంసంగతి చూస్తున్నారు. సరోజినీదేవిగారివంటి ఉత్తమ

స్త్రీల యుపన్యాసాలకు వెళ్ళి వింటున్నారు. ఆంధ్రమహిళాసంఘంలో మీరు పేరుపొందిన సభ్యురాలుగా ఉన్నారు. ఎంతమంది మన దేశములో యీనాడు పాశ్చాత్యదేశాలకిపోయి అత్యుత్తమ విద్యల నేర్చుకోవడం లేదు. మీరు వీరమాతలు. మీ అంతట మీరే 'నాయనా పాశ్చాత్యదేశాలకు వెళ్ళవలసివుంటే వెళ్ళిరా' అనవలసింది.

లక్ష్మి :—పిన్నిగారూ! అక్కడకువెళ్ళి లోకప్రఖ్యాతి సముపార్జించటానికి నోచుకొన్నాడు, మా తమ్ముడు!

భీమ :—(భార్య దుఃఖంవల్ల ఎక్కడలేని ధైర్యముకలిగి) సరే, మీటింగు ముందరి మాటలూ ధైర్యమూ,కష్టం కలిగినప్పుడే అక్కరకు రావాలి. ఎందుకు ఏడ్పు? ధైర్యంతో వెళ్ళాడు. శౌర్యంతో వస్తాడు!

రామచంద్రరావు తల్లి దుర్గమాంబగారు లేచి 'నాయనా నారాయణరావు, బాబూ లక్ష్మీపతీ! ఏం చెయ్యను. ఒక్కడే కొడుకు, ఒక్కటే కాన్పు. ఆడదాన్ని కబుర్లకయినా అక్కరకు రాను. నా శక్తిస్వభావం అంతే! ఏంచెయ్యను? నాతో రెండునెల్లనుంచి వాదిస్తున్నాడు. నేనన్నాను, చదువుకోసము పాశ్చాత్య దేశాలకు వెళ్ళాలా! గాంధీగారు 'పాశ్చాత్యవిద్య ఆత్మవికాసాన్ని చంపుతుంది. రామమోహనరాయివంటివాడు పాశ్చాత్యవిద్య లేకపోతే ఇంకను వేయిరెట్లు మహాఋషి అవును.' అని చెప్పలేదా? అని నేను వాదించాను. వాడు 'నువ్వు చెప్పిందంతా నిజం, అమ్మా! కాని మనం శాస్త్రపరిశోధనలలో నూతన విషయం కనిపెట్టినా, ఇంగ్లీషువిద్యలో పెద్దపట్టా పొందితేనేగాని, ఆ సంగతి లోకం ఒప్పుకోదు. కాబట్టి నేను జర్మనీకో లేక అమెరికాకో వెడతాను' అంటూవుండేవాడు.

భీమ :—ముందు కర్తవ్యం ఆలోచించకుండా ఇలా అన్నాను, అలా అన్నాను అని కూర్చుంటే ఏమి లాభం?

అందరుకలిసి వారి మేడయింటిలో మధ్య 'హాలులో' కూర్చుండినారు.

బుద్ధవరపు భీమరాజుగారు పూర్వకాలమునుండియు కాకినాడలో వర్తకము చేసి ధనికులైన పెద్దకుటుంబములవారిలో నొక కుటుంబమునకు పెద్ద. ఆయన వర్తకమునకు, లౌకికమునకు వీలయిన చదువుమాత్రమే చదువుకొన్నారు. కాని కుబేరునకు వన్నెదిద్దు వ్యాపారపు సరళి, సులువులు, చాకచక్యము, వ్యాపార యుద్ధనీతి సంపూర్ణముగా నెఱిగిన బ్రాహ్మణశ్రేష్ఠి. పట్టణములోనివారెల్ల వారి కుటుంబమును బ్రాహ్మణశ్రేష్ఠుల నే పిలుచుచుందురు.

ఆయనకు లేకలేక రామచంద్రరావు విపరీత మేధాసంపదతో జన్మించినాడు. అతనికి వర్తకమున వైముఖ్యము. దానికి తగినట్లు భీమరాజుగారికి వ్యాపారములో నష్టము తర్వాత నష్టమువచ్చి, మూడులక్షలన్నర రూపాయలు మట్టిపాలయినవి. అప్పటినుండియు, మంచి గడుసరియైన భీమరాజుగారు వర్తకం, ఎగుమతి దిగుమతులు మానివేసి, చేతికందినంతమట్టుకు ధనము సేకరించుకొని ఇంపీరియల్

బ్యాంకులో రెండు లక్షల యిరువదివేలు నిలువచేసి, ఆ వడ్డీవల్ల వచ్చిన ధనముతో సుఖముగా గాలక్షేపము చేయుచున్నారు. ఆయనకు భూములన్న నమ్మకములేదు. స్వసౌఖ్యము కొఱకు, కంపెనీ దొరలకు 'సప్లయి' కొఱకు, మామిడి మున్నగు ఫలవృక్షములు గల తోటనొకటి పిఠాపురం దగ్గర సంపాదించినారు.

అట్టి భీమరాజుగారి యేక పుత్రునకు నాల్గువేలరూపాయల కట్నము, రెండు వేలరూపాయలు లాంఛనములతో నారాయణరావు నాల్గవ చెల్లెలినిచ్చి వివాహ మొనర్చినారు. సుబ్బారాయుడుగారన్న భీమరాజుగారికి గౌరవము, భీమరాజుగారన్న సుబ్బారాయుడుగారికి గౌరవము.

నారాయణరావు, లక్ష్మీపతి, భీమరాజుగారలాలోచించి రంగూనులో భీమరాజుగారి స్నేహితున కొకనికి తంతివార్త నిచ్చిరి.

తన కుమారుడు పాశ్చాత్య దేశములకువెళ్ళి ప్రఖ్యాతి గడించుట భీమరాజుగారికి సంతోషమే, కాని తనకు గావలసినంత యున్నది. వట్టి పేరు ప్రతిష్ఠలవలన కలుగు లాభమేమి? ఒక్కడే కుమారుడు, కానిదేశాల నుండుట, అక్కడ బాలుని కనిపెట్టి చూచుదిక్కెవ్వరు లేకపోవుట, కొంచెము జబ్బుచేసిన తల్లిదండ్రు లరచేత ప్రాణము లుంచుకొనువారే. ఆ దూరదేశములు కుఱ్ఱవానికి పడునా? ఎట్టిచదువో? వాడు ఎన్ని ఇబ్బందులుపడునో? చలి ఎక్కువ. తిండివేఱు. అన్నిటికన్న పాశ్చాత్యదేశ వనితలు పాల్పడని వైపరీత్యమేది కలదు? భీమరాజు గారి భయములు మన బావమరుదుల చెవిలో కంఠాన గద్గదికతో నేకరువు పెట్టినారు.

నారాయణరావునకు గుండె గుభిల్లుమన్నది. పాశ్చాత్యదేశముల కేగిన యువకులెందరో తెల్లని మేనులకు వలచి, దిగ్భ్రమనొంది, హృదయములు ఆ శ్వేత కాంతల పాదములకడ ధారవోసికొనినారు. అట్టివారికి ఇంటికడ భార్య దానిసవలె, రాక్షసివలె కన్పించును. ఎంతమంది భారతీయులు దీపముకడ శలభములవలె నశించి పోయినారు కారు? రామచంద్రుడు చిన్నవాడు, డబ్బుకలవాడు. సంస్కారహీనలు, పురుషుల వలపింప నేర్చిన మాయలాడులునగు తుచ్ఛవనితలు వేలకువేలు పాశ్చాత్య దేశమున గలరని యాతని నమ్మకము. వారివలలలో భారతీయ యువకులెందరో చిక్కినారు. భగవంతుడెట్టి విపరీతముల నొనరింప నున్నాడో యని లక్ష్మీపతి చెవిలో నూదినాడు.

ఆ రాత్రియంతయు బావమరదు లిరువురు గాఢాలోచనలో నిదుర నెఱుగరు.

లక్ష్మీ:—నీకు చాలా భయమురా బావా! మానవప్రకృతి యెల్లప్పుడు కుటిలముగా సంచరిస్తుందనా నీభావము?

నారా:—కాదోయి! స్థానబలము మనం ముఖ్యంగా గమనించవలసిన విషయం. స్థానబలిమివంటిదే స్థానవైపరీత్యమున్నూ.

లక్ష్మీ:—సరే. నువ్వు ఒక్కడవు మదరాసులో ఉంటున్నావుకదా, మదరాసులో

కుట్టివాళ్ళు పాడవ్వాలంటే ఎన్ని మార్గాలు లేవు ? మనవారెవ్వరూ అక్కడ లేరు. అయినా ఎందుకునువ్వు తగలబడి పోలేదురా మఱి ?

నారా :—నీ వాదన నాకు అర్థమైందోయి. ఒకటిచూడు. భరతదేశంలో ప్రతివ్యాపారంలో ముఖ్యజీవితాదర్శమైన సత్యమును సాధ్యమైనంత వరకు మరచిపోకుండా గమనించేటట్లుగా మన్ని మన పూర్వనాగరికత తయారుచేసింది. ఆ నాగరకతయే ఈనాటికిన్నీ ఏదో రకంగా ఏదో రూపంగా సర్వత్రా వ్యాపించిఉంది. అట్టి సంప్రదాయబలమే మన్ని ఇక్కడ కాపాడుతోంది.

లక్ష్మి :—సరే అదీ ఒప్పుకుంటాను. అయితే, నువ్వు పాశ్చాత్యదేశం వెళ్ళేవాళ్ల సంగతి జాగ్రతగా ఆలోచించు. వాళ్ళలో మూడురకాల మనుష్యులు. డబ్బుండి, పాశ్చాత్యనాగరికత అనుభవిద్దామని, చదువుపనిమీదో ఆరోగ్యం వంకమీదో లేకపోతే స్వతంత్ర ప్రభువులైన మహారాజులలాగ సరదాగానో వెళ్ళేవాళ్ళు మొదటిరకం.

నారా :—అవును బావా ! అటువంటివాళ్లు వెళ్లి చేసేపని ఏముంది ? మనదేశంలో ధనం తీసుకునివెళ్లి అక్కడ తగలబెట్టడమే ! మనదేశం బీదదేశం, పాశ్చాత్య దేశాలు భాగ్యవంతములైనవి. అందులో ఇంగ్లండు, ఫ్రాన్సు అమెరికాలు మఱీను. వారికి విషయసౌఖ్యమే ఆదర్శం. అందుకోసం ఎన్ని చిత్రాలో సృజించుకొన్నారు. వాట్లకోసం పది ఖర్చుచేసేచోట వేయి ఖర్చు. కాని పాశ్చాత్యులు మనదేశం వస్తే మనదేశంలో అన్నీ వెఱ్ఱి చవుక. వారికి మన దేశంలో ఖర్చు పంటికింద పోకచెక్క.

లక్ష్మి :—అవును. ఇక రెండోరకం—ఉద్యోగం కోరి వీలయిన చదువుకొఱకు వెళ్ళేవాళ్లు. ఇంగ్లాండులో చదువులన్నీ అట్లాంటివే. మూడోరకంవాళ్ళు పూర్ణమైన జ్ఞాన సముపార్జనమాత్రం కారణంగా పెట్టుకొని వెడ్తారు.

నారా :—అట్లాంటివాళ్లు ఆ వ్యామోహంలోపడి పాడయిపోయి జ్ఞాన సముపార్జనోద్దేశం మఱచిపోవరటోయి మఱి ? ఆ హాని ఎదురుగా అమ్మవారిలా నోరు తెరచుకొని లేదూ ?

లక్ష్మి :—అల్లా పాడయ్యేవాడికి నిజమయిన విద్యావ్యసనం లేదన్నమాటే !

నారా :—నువ్వు చెప్పిన కారణాలు గ్రహించక అనటముకాదు. నిజమే; శాస్త్రజ్ఞానం పూర్ణముగా సంగ్రహించుటే వ్రతంగా పెట్టుకొని వెళ్ళినవాడు ఉత్కృష్టజీవే ! మన రామచంద్రుడు అవిధమైన తన్మయతలోనే ప్రయాణం సాగించాడు. పాశ్చాత్యదేశాలు వెళ్ళవలసివస్తే చిన్నతనంలో వెళ్ళడమే మంచిదని ఎరుగుదును. కామశక్తి మాంచి యౌవనంలోనే మనుష్యజీవితాన్ని కదల్చివేస్తూ వుంటుంది. ఆసమయంలో కామపరమైనమాయలకు మనుష్యుడు నిముషంలో లోబడిపోతాడు. చిన్నతనంలో కుర్రవాడు వాని దీక్షలోనే ఐక్యమైయుంటాడు. కాబట్టి వాడికి వాడివిద్యతప్ప వేరాలోచన

కించిత్తయినా పుట్టనిమాట నిశ్చయం. పైగా పరిపక్వమగుటకు సిద్ధమవుతూన్న అతనిహృదయానికి అపరిచితమయిన విషయాలన్నీ భయంకల్పించే పీడలు. వాటిని నిరోధించటానికి అతడుచేసే ప్రయత్నం కృత్రిమములేని సత్యహృదయంతో చేసేదే. అందుకనే చిన్నతనమే చాలా ఉత్తమం. కాని ఎంత చెప్పినా చెల్లాయి బాధపడుతుందని భయం నన్ను కదల్చివేస్తూంది బావా!

లక్ష్మి:—ఓయి వెఱ్ఱివాడా! యీ భయాలు నీబోటి ఉత్కృష్ట మానవునికి తగవురా!

౧౧

చిన్నవాడు

ఆరాత్రియంతయు నారాయణరావునకు నిద్రపట్టలేదు. సూర్యారావుపేటలో భీమరాజుగారి మేడమీద ఆరుబైలవేసిన మంచముమీద వెల్లకిలబరుండి నారాయణరావు అశ్వినీదేవతలు, బ్రహ్మహృదయము, అనూరాధ, తుల, వృశ్చికము, ధ్రువుడు, మొదలగు తారామండలమునంతయు జొచ్చి చూచు చూపులతో గమనించుచుండెను. నక్షత్రవిరాజితమగు నయ్యాకాశకాండపటములో దన చిన్ననాటి కోర్కెలన్నియు నాతనికి మూర్తములై గోచరించినవి. చిరుతకోర్కెలతో దేశాలు గ్రుమ్మరదానను గోరువాడు. పాశ్చాత్యదేశము లాతని మనోలోచనాలకు దన చుట్టముల గ్రామములరీతి దోచెడివి. సీమదేశములో రాణిగారు, రాజుగారుందురనియు, నచట నన్నియు బంగారపు మేడలనియు నాతడూహించుకొనువాడు. రాజమహేంద్రవరమునకు దూరమై గోచరించు పాపికొండలవెనుక సీమదేశమని వాదించువాడు తోడిబాలురతో. వీథులలో డబ్బులు, బేడకాసులు, పావలాలు రూపాయలు చిమ్మియుండునని భావించెడివాడు.

సీమదేశములోని భాగములే జర్మనీ, ఫ్రాంసు, ఇటలీ మొదలగు దేశములని యెంచెడివాడు. ఆ చిన్ననాటి యూహాప్రపంచమంతయు దాను విన్న కథలలో నల్లిబిల్లికగా నల్లుకొనిపోయి యుండునది. రాములవారి పుష్పకవిమానముమీద తానధివసించి ఏకాలమును దేశాటన చేయుటయే కోరువాడు. ఆనాటి కలలలో రాజకుమారిక రాక్షసులు, రాజులు, రాజ్యాలు కనబడ్డవి. తాను రెక్కలున్న గుఱ్ఱముపై స్వారి చేయుచునో, 'జయపరమేశ్వరా' యని తాదలంచుకొన్న చోటికి వాయువేగ మనోవేగములతో, దన్ను గొనిపోవు మంత్రపుబాంకోళ్ళపై నెగిరిపోవుచునో, తన తండ్రిగారి కథలలో రాజకుమారునివలె గత్తిపుచ్చుకొని రాక్షసుల మక్కడగించుచునో యుండువాడు. రాజకుమారికలను వివాహ మాడువాడు.

ఎనిమిదిసంవత్సరముల ప్రాయమునాడు, నారాయణరావు కలలలో 'దేశము' 'స్వరాజ్యము' వినబడ్డది. తెల్లవారు మనదేశములోని ధనము కొల్లగొనుచున్నారను భావములు చొచ్చి రానారంభించినవి. బెంగాలులోని యువకులు చేయుచున్న వానికంటె భయంకరమైన బాంబులు తయారుచేసి భరతఖండముతిప్ప, మిగి

లిన దేశములను భస్మీపటల మొనరింపవలెనన్న తీవ్రేచ్ఛలతో నాతని హృదయ మావేశ పూరితమైపోయినది. ఒకనాడాతడు ముఖముమీద 'వందేమాతరం' అని వ్రాసికొని, తోడిబాలురకుగూడ వ్రాసి, పాఠశాలకు వెళ్లినాడట! ఆనాడాతని తరగతి యుపాధ్యాయుడు, వీరినందరిని బల్లమీద నిలుచుండబెట్టి యావ్రాత కడిగివేసికొన నాజ్ఞాపించెను. నారాయణరావు తన్నురిదీయవలెనేగాని మొగముమీది వ్రాత జెఱుపనన్నాడు. నారాయణుని తెలివితేటలు, వినయవిధేయతలు, రూపసంపదయు నుపాధ్యాయులందఱి యనురాగమును జూఱగొన్నను, ఆనాడు నారాయణరావిచ్చు జవాబులచే నుపాధ్యాయునకు వెఱ్ఱియెత్తిపోయినది. 'మొదట నోరుముయ్యి! తర్వాత మొఖంమీద రాత చెరిపెయ్యి. లేకపోతే నీవీపు చితకకొడతా!' అన్నాడు ఉపాధ్యాయుడు.

'మీరున్నూ తెల్లవాళ్ళ స్నేహితులే! మాకు స్వరాజ్యం కావాలి. అందుకని నేను చెరపను. వీళ్ళెవ్వరూ చెరపరు' అని జేవురించిన మొగముతో బాలకుడగు నారాయణరావు సింహదమునివలె గర్జించినాడు.

ఉపాధ్యాయుడు తెల్లబోయినాడు. పేముబెత్తము దీసి రెండుదెబ్బలు వీపుమీద చురుక్కున జఱిచినాడు. నారాయణరావు చెంగున బల్లపైనుండి యురుకుటయు, నుపాధ్యాయునిచేతనుండి బెత్తము లాగుకొని, ముక్కలుముక్కలుగ విరిచి పారవేయుటయు, గనుమూసి తెఱచునంతలో జరిగినది. బాలకులందరిలో పొడగరియై, చక్కని దేహసౌష్ఠవముగల నారాయణరావు మోమున నపుడు వెలుగు నపూర్వ తేజము గాంచి ఉపాధ్యాయులవారు భయకంపితహృదయులై, మోము వెల్లనై పోవ, మ్రాన్పడిపోయినారు. బాలకులు భయాశ్చర్యములతో, ఏమిజరుగునోయని తేరిపార జూచుచుండిరి.

నారాయణరావు 'రండబ్బా! వందేమాతరం' అని కేకవేసి వీధిలోనికి దారిదీయ, బాలకులాతనివెనుక 'వందేమాతర'మని కేకలువేయుచు వీధిని బడిరి.

ఆరాత్రి, సుబ్బారాయుడుగారు పుత్రుని బిలిచి యంతయు దెలిసికొని కోపగించిరి. ఉపాధ్యాయుడు నారాయణరావును సమీపించి 'నాయనా నేను పిల్లలుగలవాణ్ణి. నీ కిట్టిపనులు సేయుట కెవరు బోధించారో నాకు తెలియదు. నా ఉద్యోగ మూడబీకి వేస్తారు. తిండికి గుడ్డకు దూరమై ముష్టించెంబు చేతికి వస్తుం'దని నీళ్లు తిరుగు కళ్లు తుడుచుకొనుచు వక్కాణించినాడు. నారాయణరావుకును గనుల నీరు తిరిగినది. అప్పటినుంచి పాఠశాలలో నాతడెప్పుడట్టి పను లొనరింపలేదు.

నారాయణరావు మొదటిఫారము చదువుచుండగా నైరోపీయ మహాసంగ్రామము ప్రచండోష్ణవాయువువలె విశ్వమెల్ల వీవదొడంగెను. నారాయణరావు లేతహృదయమున నాంగ్లేయులపై నపుడు జాలిపొడమినది. 'ఈనాడు వారికి రాజ్యవినాశము సంభవించి విపత్తు వచ్చినది. పాపము తెల్లవారి బాలకులెందరో తండ్రులులేని బాలకులైపోదురు. కావున, వారికి మనమంతా సహాయం చేయాలి'

అని వాదించాడు తోడిబాలురతో. సరే యన్నారువారు. చందాలు వసూలుచేసి, తాను తల్లిగారినడిగి పదిరూపాయలు చందా వేసి, మొత్తము పదు నేనురూకలు పెద్ద కలెక్టరుగారు కొత్తపేట మకాము వేసినప్పుడు నిర్భయముగా వారిని దర్శించి, 'యుద్ధమునకు మాబాలకుల చందా,' యని సమర్పించినాడు. ఆయాంగ్లోద్యోగి ఆశ్చర్యపూరితహృదయుడై ఈనూలుపోగు వేయిమడుంగులుశక్తిగలత్రాడగుననియు, ప్రభుత్వమువారి తరఫున నాచిన్నబాలకునకు ననేక నమస్కారములర్పించుచున్నాననియు, నాంగ్ల సామ్రాజ్యమున కానాడుసంభవించిన యాపత్తునకు భారతదేశము చూపు రాజభక్తి, యనన్యసామాన్యమనియు, నట్టి భక్తికి నీ బాలకుడే నిదర్శనమనియు నిండుసభలో నుపన్యసింపుచు, తనకడనున్న 'లాంబ్' కవిశేఖరుని 'ఎలియా' వ్యాసముల గ్రంథము నారాయణరావునకు బహూకరించెను.

నారాయణరా వీయాలోచనలు తన్నలమికొన, హాయిగా నిదురగూర్కు లక్ష్మీపతిని గమనించి, యేల యిట్లీతనికి సుఖనిద్ర పట్టెనని యాశ్చర్యము జెందినాడు. ఒకరికి గష్టమగు విషయ మింకొకరిని రవంతైన చలింపజేయదు. ఒక్కరిని సంతోషసముద్రమున నోలలాడించువిషయమే వేరొక్కరిని దుఃఖజలధిని ముంచును. ఏ సందర్భములోనైన హృదయ మావంతయు జెదరనీయని తాను, రామచంద్రరా యని ప్రయాణముచేనిట్లు కలత జెందుచుండ, లక్ష్మీపతి, తన మరదలి భర్త యిట్లు దేశములు తెగించిపోవుట కించుకైన జలింపక, గాటముగా నిదురించుచుండుట గాంచి, సృష్టిలో నొక్కొక్కరి ప్రకృతి యొక్కొక్కరీతి నుండునుగదా యని నారాయణరా వనుకొనెను. లక్ష్మీపతిని లేపుదామాయని యాతనికి గోర్కె జనించినది. కాని వెంటనే మరల్చుకొనినాడు. వివిధములగు రంగులతో, విచిత్రములగు కలయికలతో మేళవింపై నిగూఢార్థపూరితమగు మానవ జీవితమంతయు జక్కని చిత్రలేఖనమేయని యాతడనుకొన్నాడు.

కావుననే, ప్రకృతిని ప్రాతిపదికగా, నాధారభూతముగ నొనర్చుకొని కళాసృష్టి చేయవలసివచ్చినది. ప్రకృతి ననుకరించుటయు నొక కళాసాంప్రదాయమగుట సంభవించినదని, యాతడూహించుకొన్నాడు. సర్వదా మన కనుల యెదుట నుండి, మనకు జిరపరిచితములగు వస్తువులే ఛాయాచిత్రితములగుటతోడనే ఆనందము సమకూర్చుచున్నవని యాతడనుకొనెను.

ప్రక్కయంతయు జల్లబడిపోయి, హాయిగ జల్లగాలి వీచుచున్నను, నారాయణరావు తనకు నిదురపట్టుటలేదని వితర్కించుకొనినాడు. నిదురబోవునపుడు మనః ప్రవృత్తులడగిపోవునా? ఆతురతవలననో, యే గాఢాలోచనా తీవ్రతవలననో మెదడు పనిచేయుటచే నిదురబట్టకు కాబోలు? తన బావమరది ఖండాంతరములకు పోయి యశస్సు గణించివచ్చును. ఇందు విషాదకారణ మేమున్నది? సూర్యకాంత మన్న దనకు నెక్కుడు ప్రేమ. ఆ బాలకు గష్టముకలుగు నేకార్యమైన దనకువిషాదము కలిగించును. కావుననే నేడు తానట్లు గజిబిజిపడిపోవుటకు గారణమైనది.

అహో! యీ నిర్మలాకాశమున మిరుమిట్లు గొలుపు నీ వేలకొలది తారలు నిశ్శబ్దగీతికలు పాడుకొనుచున్నవి. ఈ నిశ్చలత ధ్వనిపూరితమయ్యు నిశ్చలత యెట్లయ్యెను? ఈ నిశ్శబ్దరాగాన, నీ కీచురాళ్లు నిద్రలోని ఉచ్ఛ్వాసనిశ్వాస స్వనములు, దొడ్డిలోని యావుల కదలికలు, నక్షత్రమండలమునుండి రాలిపడు నుల్కలు, దారినిబోవు బండిగంట, యుదయించు చంద్రకిరణము, నెటనుండియో వినవచ్చు బాలకుని యేడ్పు—నివియన్నియు, నెట్లు సమన్వయింపబడినవో! ఒక్క రాగములోని స్వరకల్పనమైనవి.

నారాయణరావు హృదయమున నీయఖండ సృష్టిపై ప్రేమ పొంగి పారలిపోయినది. అతడు భూమ్యాకాశముల నిండినట్లయినది. నీలగగనము, నిశ్చల తారకలు నాతనిలో లీనమైపోయినవి. తనకు ప్రాణవల్లభగా నిశ్చయింపబడిన శారదా దేవీస్వరూపమై ప్రకృతి తన్ను గౌగిలించుకొన్నది.

శారదాదేవి నిరుపమాన సౌందర్యవతి. తానెంత పుణ్యమొనర్చెనో యా బాలికను భార్యగా బడయుటకు. ఆమెతో దా నోలలాడనున్న స్వర్గసౌఖ్యము లాతనికి గోచరించినవి.

తన్ను జిరునవ్వుతో, దారానయనములతో, చంద్రకాంతి పుష్పములబోలు బుగ్గల సుకులతో జేరవచ్చు శారదలో లక్ష్మీపతిని, సూర్యకాంతమును, రామచంద్రుని విడివిడిగా జూచినాడు. వారలలో దనతల్లి గోచరించినది. అందఱు నొక్క సంశ్లేషంబున చంద్రబింబమై గగనవీధీపథముల నెటకో తేలియాడుచు బోవుచున్నారు. తా నేరి యంకముపైననో శిరమువాల్చి, శీతలమై, హంసతూలికాసమమై, మెత్తనగు నా తొడలో కరగిపోయినాడు. ఆ తొడయే చంద్రబింబమైనది.

రెండుగంటలు లోనిహాలులోని గడియారము 'టంగు, టంగు' మని పాడినది. నారాయణరావు నిదురలో మైమఱచినాడు.

౧౨

వి వా హ ము

రాజమహేంద్రవరములో సమస్తవైభవములతో శ్రీ శారదా నారాయణరావుల వివాహమహోత్సవము జరిగినది.

అప్పరిలో జమీందారుగారి మందిరములన్నియు గన్నుల వైకుంఠముగ నలంకరించినారు. రోడ్లు తోటలు పందిళ్లు వేయించినారు. జమీందారుగారి మేడలకు నాతిదూరాన రెండు మహాభవనములు మగ పెండ్లివారికి విడిద లేర్పరిచిరి. విడిది కడనుండి జమీందారుగారి మందిరములవరకు నొక పందిరి. విడిదలకడను జమీందారుగారి మేడలకడను, చాందినీలు, గులోబులు, అగరునూనెల గాజుదీపాల బుడ్లు, తీగల పండ్లగెలలు, మెరుపుల పాదరసపుబుడ్లు, బుట్టలు, పూలతోరణములు, కొబ్బరికాయల గెలలతో పందిళ్ళలంకరించినారు.

జమీందారుగారి విశాలభవనములో విశాల సభాస్థలమున వివాహవేదిక నమర్చినారు. చిత్రాలంకార శోభితమై యా వేదిక దివ్యమై వెలుగొందుచున్నది. వివాహ సభామందిర మంతయు చుట్టములచే, సభ్యులచే క్రిక్కిరిసిపోయినది. న్యాయవాదులు, జిల్లాకలెక్టరు, జమీందారులు, జిల్లాజడ్జీ, పోలీసు సూపరింటెండెంటు,ఇంక ననేకులు ఉద్యోగులు, పురప్రముఖులు సభనలంకరించినారు. ఆంధ్రాది దేశములనుండి పేరెన్నికగన్న వారెల్లరు ఆనాడు సభాభవనమున క్రిక్కిరిసినారు. అందఱకు పఱపులు, దిండ్లు నమర్చినారు. పెండ్లి వారందఱు నొకయెడ నధివసించినారు.

పొన్నుస్వామి నన్నాయి మేళము వచ్చినది. మంగళ వాయిద్యములు భోరు మనినవి. 'అయం ముహూర్తస్సుముహూర్తోస్తు' అనుచు పురోహితులు మంత్రములు చదివిరి.

సభామధ్యమున నయిదువేల తులముల వెండిగంధపుగిన్నెయు, బంగారు పన్నీరుబుడ్డియు, బంగరు అత్తరుగువులదానును నొక దంతపుబీఠికపై నమర్పబడెను. సభలో నచ్చటచ్చట బీఠములపై సువాసన ధూపముల నెగజిమ్మ బరిణలమర్చినారు.

పండితోత్తములు సముద్ర గంభీర స్వనముల వేదఘోష సలుపుచున్నారు.

ఆడువారికి వివాహ వేదికకు సమీపమున తెరలమధ్య నొక స్థల మమరించినారు.

సర్వాలంకార శోభితయై, పాలసముద్రమున జన్మించిన లక్ష్మీ బాలవలె నున్న పెండ్లికొమరిత, శారదను గంపలో గొనివచ్చినప్పుడు, పట్టు పీతాంబరముల ధరించి, వెడదయురమున హారములు శోభింప నారాయణరావు నాందీశ్రాద్ధమునకు లోనికి బోవునప్పుడు, జమీందారుగారు భార్యాసమేతులై సాలంకృతకన్యాదానముచేసి ధన్యులగునప్పుడు, నూతన వస్త్రాలంకార శోభితులై వధూవరు లొండొరుల ప్రక్క నధివసించినప్పుడు, మంగళవాద్యములుభోరన, విప్రాశీర్వాదములు దిశలునిండ నారాయణరావు శారదకు మంగళ సూత్రధారణ కావించునప్పుడు వధూవరులు తలబ్రాలు పోసికొనునప్పుడు జానకమ్మగారును, దక్కంగల చుట్టము లెల్లరు నపరిమిత సంతోషమున నోలలాడిరి.

వివాహ సమయమున జమీందారుగారు భూరిసంభావన లిచ్చినారు. రాజమహేంద్రవరములోని వితంతూద్వాహ మండలివారికి వేయినూటపదాఱులిచ్చిరి.

జమీందారుగారి బంధువులు స్నేహితులు వధువునకు విలువగల బహుమతులు గొనివచ్చినారు. కొందఱు వెండిచెంబులు, కొందఱు కాఫీగిన్నెల దొంతరలు, గందపుబుడ్లు, వెండి సబ్బుపెట్టెలు బంగారు నగలు మొదలగు రక రకముల పారితోషికము లొసంగిరి.

పెండ్లికొమరిత చుట్టములందరు నవనాగరికులు. ఆంధ్రదేశములోని సంపన్న గృహస్థులు. ఎల్లప్పుడు పట్టుచొక్కాలుధరింతురు. జుట్టు నున్నగా దువ్వుకొందురు. కంటి యద్దములజోళ్లు వారికి సార్వకాలిక భూషణములే. ఆడువారికే కంటి

యద్దము లున్నవట. వారెప్పుడు నూరేగింపులకు రారు, సభల నలంకరింపరు. వారం దరకు సేవకులు, సేవకురాండ్రు పెక్కురుందురు. తమ బిడ్డలకు పాలిచ్చుకొను ముత్తయిదువులు వారిలో లేరు. కొందఱు బాలికలు కాళ్ళకు జరీపువ్వుల మొఖమల్ జోళ్లు సంతతము తొడిగికొని యుండుటచే వారి పాదములకు పారాణిపూయుటకు వీలు లేకపోయినదట.

మగవారు మగ పెండ్లివారితో బంక్తిభోజనమునకు రాలేదు. అచటి గాయకుల గానసభలు వారి హృదయము లాకర్షింపలేదు. స్వంత బ్రాహ్మణులు దారిచూప వారికి వేరుగా నేర్పరచియున్న భోజనశాల కరిగి భోజనముచేయుట, వార్తాపత్రికలు, 'నావెలు' గ్రంథములు చదువుకొనుట, సిగరెట్లు కాల్చుకొనుట వారి దిన చర్యలైయుండెను.

మగ పెళ్ళివారు పల్లెటూరివారు. ఆచారాదికములు వారికి మెండు. ఊరేగింపునకు వారుసిద్ధము. వెలగల బనారసు చీరలు ధరించుట, దేహమెల్ల బంగారు నగలు ధరించుట, పాదములబసపుబారాణులు పూయించుకొనుట, పేరంటములకు దండు తండములుగా వచ్చుట, పెండ్లిపాటలు పాడించుట, పాడుకొనుట మున్నగు పెండ్లి తంతులెల్ల మగ పెండ్లివారి యాడంగులే గుత్తకు గైకొనిరి. వియ్యపురాలికి, నాడుబిడ్డలకు నయిదురోజులు మొగంబులు కడిగించుట మొదలగు తంతులన్నియు క్రమముగా జరుగవలెను గాన, ఇష్టము లేకపోయినను వరదకామేశ్వరీదేవి ప్రతి వేడుకకు రావలసివచ్చినది.

మగపెళ్ళి వారిలో మగవారు అన్ని సభలకు హాజరు. వారి సంగీతప్రీతియు, దలలాడించుటయు, జేతులతో తాళము వేయుటయు వింతగా జెప్పుకొనిరి.

జమీందారిఫాయిలో జేరిన ఆడపెండ్లివారికి మగపెండ్లివారి ఆడువారు కాళ్ళకు నగలతో పసపు బారాణులతో ముత్తయిదువులవలె కనిపించిరట, గజ్జల గుఱ్ఱములవలె దోఁచినారట!

'ఇంత పల్లెటూరివాళ్ళని మనం అనుకున్నామటమ్మా. వట్టి మోటు అడవి మనుష్యులవలె ఉన్నారు. ఈ సంబంధం ఎక్కడ తెచ్చారండీ అత్తయ్యగారూ!' అని వరద కామేశ్వరీదేవితో నొక దగ్గరిచుట్టము, సరోజని యనినది.

'అమ్మా! శారదను తీసుకెళ్ళి పల్లెటూళ్ళ పేడదొడ్లల్లో పడవేశారేమమ్మా?' అని శకుంతలాదేవి చిన్నవోయిన మోముతో ననినది.

'వదినా! మీ అమ్మాయికి మా అబ్బాయికన్న చాల గొప్ప సంబంధం తెచ్చారనుకున్నాము. చూడ ముచ్చటవేస్తోంది. మావైపు పనిచేసేవాళ్లు ఇంతకన్న చాలా నాజూకుగా వుండిపోతారే' అని జగన్మోహనరావు జమీందారుగారి తల్లి శివకామ సుందరీదేవిగా రనిరి.

'అవునండీ పిన్నీ. వాళ్ళబట్టలు వాళ్ళే వుదుక్కుంటారట. పిడకలు చేసుకుంటారట. నీళ్లు తెచ్చుకుంటారట. పొలాలు వెళ్ళి గడ్డీగిడ్డి కోసుకు మోపులుకట్టి

తెచ్చుకుంటారట' అని జమీందారుగారి వేలువిడిచిన మేనకోడలు లలిత కుమారీ దేవి యనినది.

'ఆ నగలేమి ? ఆ జోళ్లేమిటి? ఆ చీరలేమిటి? గాడిదలను దిగబోసినట్లే! కోరి కోరి వెదికి వెదికి తెచ్చారే!' అని మఱియొక శ్రీమతి ముక్కుపై వేలు వైచుకొనినది.

అందఱు వెడవెడనవ్వులు విరగబడి నవ్వుకొనినారు. వియ్యపురాలు జానకమ్మ గారు గూడ వారి హేళనకు గురియైనది.

'అవిడేనా వియ్యపురాలు! కూడా వచ్చిన పేరంటాలనుకున్నాను!' అని హైకోర్టు న్యాయవాది ఆనందరావుగారి భార్య ప్రవిమలాదేవి యనినది.

'ఇంతకూ మా శారద అదృష్టం యిలా అయింది.' అని వరద కామేశ్వరీదేవి కన్నుల నీరు నింపుకొనిది.

ఆ ప్రక్కనే సోఫాపై నధివసించి యీ సభాషణ లాలకించు శారద హృదయము పరి పరివిధముల బోయినది.

ఆమెతోటి బాలిక యోర్తామెకడనే వసించి యున్నది. ఆ బాలిక కేలనో నారాయణరావు చక్కనివాడని తోచినది. అ బాలకు మొన్న మొన్ననే వివాహ మైనది. ఆమె వరుడు గూడ శ్రీమంతుడు, విద్యావంతుడే! అయినను తేజస్సుతో నిండిన నారాయణరావు మొగము, అతని రూపసంపద ఆ బాలికకు జూడ ముచ్చట యైనవి. ఆ బాలిక శారద పినతండ్రి కుమారితె. ఆమె పేరు నిరుపమాదేవి. ఆ బాలిక జనకుడు చెన్నపట్టణములో న్యాయవాదిగానున్నాడు. శారదకు, నా బాలికకు మిక్కిలి స్నేహము. 'శారద! నీ భర్త ఇంగ్లీషుభాషలో చాల గొప్పవాడే!'

'ఎల్లా తెలిసిందే నీకు?' క్రొత్తక్రొత్త ప్రపంచములో గన్నులు విప్పు నీ బాలికకు సిగ్గులుండరాదని వారి మతము. సిగ్గుపడువారిని గాంచి పల్లెటూరివారని వారిలో వారు నవ్వుకొందురు.

సంబధము తండ్రి తెచ్చినాడు. బాబయ్యగారు తెచ్చిన సంబంధమునందు లోపము లుండగూడదు. పెళ్ళివారందరూ పల్లెటూరివారే. పల్లెటూరి వారగుటయే లోపమైనచో బాబయ్యగారికది గొప్ప సంబంధమని యెట్లు తోచినది. బాబయ్య గారికి తనపై చాల ప్రేమ. ఎందు కిట్టి సంబంధము తెచ్చినారు? లోన సిగ్గు పడుచు... పెండ్లి...చాల అందంగా ఉండెననియా? అనుకొనినది. అంతలో ఆమె త్రపాహృదయయై ఆ యాలోచన మానికొన్నది. ఆమె మోము చిరునవ్వున ప్రఫుల్ల మైనది.

'ఏమిటే శారదా! చిరునవ్వు నవ్వుతున్నావు' అని నిరుపమాదేవియన్నది.

'ఏమీ లేదే?'

'వూరకనే నవ్వుకుంటారటే!'

'ఏదో ఆలోచన తట్టి నవ్వువచ్చింది.'

"ఏమిటా ఆలోచన ! మీ ఆయనమీదేనా ?"

'నువ్వు నన్ను వేళాకోళం చేస్తావేమిటే? వరసా తెలవదు వావీ తెలవదు!'

'నువ్వు వరస కాకపోవచ్చును. కాని బావగారు కాదా ఏమిటి ?'

నిరుపమకు బావగారా ! నిరుపమ తనకన్న కొంచెము పెద్దదిగా ! నిరుపమ యీ యాలోచన గ్రహించి 'బావగారని ఎందుకన్నా నంటావు ? మనం ఇద్దరం కొంచె మెచ్చుతగ్గు ఒకే యీడు. అందుకని బావగారన్నా తప్పులేదే !'

నిరుపమ నారాయణరావును సంతతము మేల మాడునది. నిరుపమ ఆడు పిల్లల పాఠశాలలో నయిదవ ఫారము చదుకొనుచున్నది. నారాయణరావా బాల హృదయము దూరగొనినాడోయన నిమేషమేని నాతని వదలక ఇంగ్లీషులో సమస్త విషయముల గురించి మాట్లాడునది.

శారద యిది యంతయు జూచి యించుక యక్కజమందినది. నిరుపమ శారదను జూచి—

'మీ ఆయన చాలా తెలివైనవాడే. ఏ సంగతైనా నే ననడిగేటప్పటికి, అతి విపులంగా తెలిసేటట్లుగా మంచికథలా చెప్తాడే. ఎన్ని సంగతులు! ఎంతబాగా తెలుసును ! మా మాష్టరుగారు పుస్తకము చదువుకొనివచ్చి మా కందరకూ చెప్పితే నిద్రవస్తుంది. నాకు ఇంటిదగ్గిర చెప్పే మా మాష్టరుగారు చెప్పినదానివల్లను పాఠం అర్థం కాక పోవడమూ ఉన్నది. కాని మీఆయన అద్భుతంగా పాఠం చెప్పగలడు. ఆయన దగ్గిర పాఠాలన్నీ చెప్పించుకుంటూంటే చాలా బాగా ఉండును.' అని పంచమ స్వనంతో పలికినది.

'చెన్నపట్నంలో నే ఉంటావు ! అక్కడ అన్నీ చెప్పించుకోవచ్చును.'

'అదిగో అప్పుడే ఉడుకుపోతుతనం ! ఎక్కడ వీలవుతుంది ? మానాన్న గారితో చెప్తాను. మీ ఆయనకు చాలా బాగా సంగీతము వచ్చునట. పెండ్లిచూతురు చూపులకు వచ్చినప్పుడు ఫిడేలుమీద అద్భుతంగా వాయిస్తూ పాడినారట కాదూ ! అమ్మ దొంగా ! చెప్పావుకాదు. బొమ్మలు వేయడంకూడా బాగా వచ్చునట !'

'ఏమో నాకేమి తెలుసునే నిరుపం!నువ్వు అవ్వికూడా నేర్చుకోవచ్చునులే !'

ఆ దినమెల్ల శారద తాను వినిన మాటలు, నిరుపమాదేవి పొగడ్తమాటలు దలచుకొనుచు నేయున్నది. ఆయన పల్లెటూరి అనాగరికులలో నొక వ్యక్తియా కాడా ! యని యామె తర్కించుకొనినది. అతని యుత్కృష్ట వ్యక్తిత్వమును ఆమెకు గోచరించినది. అంతకన్న నా బాల యాలోచింపలేదు. ఆలోచించుట కామె హృదయమునకు బరిపక్వస్థితి రాలేదు. నిరుపమ నగరవాసిని. అట్టి బాల కన్ని సంగతులు తెలియును. తనవారెల్ల నట్టులనిరేమి ? నిరుపమ యీ రీతిబల్కిన దేమి ? ఆనాడు ఆయన వాయించిన ఫిడేలు వాద్యము ఎంత అద్భుతమైనది ?

పెండ్లి రెండవరోజు మధ్యాహ్నము జగన్మోహనరావు జమీందారు పెండ్లికుమారిత శారద కడకువచ్చి, ప్రక్కనే సోఫాపై అధివసించినాడు. శారద ఎంత

యందకత్తె? సినిమానటియగు సులోచనవలె నున్నది; శారదకీ యంద మెక్కడ నుండివచ్చినది? ఆమె తన కౌగిలిలో లతవలె నిమిడిపోవును. తన కిచ్చెదరను కొన్న యీ బాలిక నేడింకొకని భార్యయైనదా? ఎవడీ నారాయణరావు? ఈ సంబంధ మెట్లు తీసికొనివచ్చినారు? పందికిని బాలలక్ష్మికిని ప్రాణిగ్రహణమట?

'శారదా! ఏమిటా గర్వము? మాట్లాడుట మానివేసినావు? మంచి పోత రించిన గిత్తలావున్న మొగుణ్ణి తెచ్చుకున్నానని గర్వమా ఏమిటి? ఎక్కడనుంచి తెచ్చారు నీకీ మొగుణ్ణి? కాకి ముక్కుకి దొండపండు కట్టినట్లు నిన్ను తీసుకెళ్ళి వట్టి బండాడికి కట్టిపెట్టారు? మామగారికి ఎల్లా నచ్చిందీ సంబంధం? అత్తకు నచ్చలేదుటగా? ఈ నీ బంగారు విగ్రహాన్ని తీసుకెళ్ళి ఆ రాక్షసుడివొళ్ళో పారవేసినారేమిటి?'

శారద యాతని పలుకులకు ప్రతిమాట చెప్పినదికాదు. ఆమె గుండెమాత్రము దడదడ కొట్టుకొనినది.

'మాట్లాడవేం. ఆ! నీ మొగంచూస్తే నీకు వీడంటే అసహ్యమనే తోస్తుంది. కాదు మరి? కాస్తడబ్బు కాస్తచదువుంటే పెద్ద కుటుంబంవా డవుతాడా? నాజూకువా డవుతాడా? ఈ పందిని చూసుకొని నువ్వు కులకబోతావాయేం; అల్లా ఒక్కనాటికి నీ మనస్సు పోతుందా?'

శారద కొక్కసారి కన్నుల నీరు తిరిగినది. అచ్చటనుండి లేచి, విసవిస నడిచి, మేడమీదికి పోయినది.

౧౩

ముచ్చట్లు

వివాహము మంగళాంత మైనది. ఆ నాలుగురోజులు సుబ్బారాయుడుగారు సేలం సుందరి, వెంకటస్వామినాయుడు, మైగరు వరదాచారి, చౌడప్ప, బల రామయ్య, హరినాగభూషణం మొదలగు గొప్ప గాంధర్వనాయకుల రప్పించినారు. ఆడు పెళ్ళివారు సంజీవరావు పిల్లనగ్రోవిపాట, సంగమేశ్వరశాస్త్రి వీణపాట పెట్టించినారు. ప్రసిద్ధికెక్కిన భాగవతులచే రాత్రులందు విడిదికడ హరికథలు చెప్పించిరి.

సదస్యమున కాంధ్రదేశములో పెన్ననుండి తెలివాహా నదివరకు గల ఘన పాఠులు, కావ్యవ్యాకరణ తీర్థులు, ధర్మశాస్త్ర కోవిదులు, తార్కికులు, మహా పండితు లెందరో విచ్చేసినారు. కవులు గాయకులు విద్వత్ బృందములు క్రిక్కి రిసి పోయినారు. సుబ్బారాయుడుగారు కాసుతో మొదలిడి నూటపదార్లవఱకు సంభావన లిచ్చినారు. జమీందారుగారు కూడ భూరిసంభావన లిచ్చినారు. ఆ వివాహవృత్తాంతము లాంధ్రదేశ మంతట గథలుగా జెప్పికొనిరి.

రెండువందల యేబదిమంది బ్రాహ్మణులు వంటలకు, నీరు తెచ్చుటకు, వడ్డనలకు నేర్పాటు చేయబడిరి. వంట సుబ్బయ్యగారి నలభీమపాకము జగత్ప్రసిద్ధము.

ఆయన స్వయముగా మహానసాధిపత్యము వహించిరి. సమస్త పాకములలో షడ్రుచులలో నాయనది అందెవేసిన చేయి. ఆయన వంకాయకూర వండి పోక పాత్రలో తొమ్మిదిరోజులు నిలువయుంచి, పదవరోజున దీసినచో నప్పటికప్పుడు వండిన కూరవలె బొగ లెగయుచు రుచికరమై, చెక్కు చెదరక యుండునట. అన్నమునకు, కూరలకు, చారు పులుసులకు వేఱు వేఱుశాలలు. పిండివంటల పందిరి వేఱు. పిండివంటలకు పాలఘాటు బ్రాహ్మణుల జట్టు వచ్చినది.

స్త్రీలకు, పురుషులకు వేర్వేరు భోజనశాలలు, వడ్డనకై వేరువేరు జట్టులుండెను. సంబారములు జతనచేయుట కిరువదిమంది జమాజెట్టీ లేర్పరుప బడినారు. ఇదికాక ఘనబంధువులకు వేరువేరు వంటలు విడిగా బచనము చేయబడును.

పెరుగు బానలు నిలువచేయుటకు గొన్ని గదులు. కాయగూరలకు గొన్ని గదులు. ప్రసిద్ధులు పదునైదుగురు తమలపాకు బీడాలు కట్టుచుండిరి.

ఐదురోజులు రెండుపూటల మూడునాల్గు పిండివంటలు, వేపుడుగూరలు, కలగల్పులు, పప్పులు, పచ్చళ్లు, దప్పళములు,—చేసిన రకములు చేయకుండ సమారాధనలు దివ్యముగ జరిగినవి.

పెండ్లికి వచ్చిన చుట్టములకు, స్నేహితులకు, బండితులకు, నాశ్రితులకు సమస్త జనులకు నెచ్చట నేమియు గొఱత రాకుండ జమీందారుగారు వేయికనులతో గనిపెట్టి యుండిరి.

నాల్గవనాటి రాత్రి పట్టణమంతయు నూరేగింపు టుత్సవము మహావైభవముగ జరిగినది.

జమీందారుగారి ఉరేగింపు టేనుగపై బంగారపుటంబారీనమర్చి వధూవరుల నందాసీనులజేసి యూరేగించినారు. అలంకృతములగు నాలుగు మదగజములు, ఒంటెలు, నొయ్యారపు నడల తురగములు, నాలుగు రణడోలు మేళములు, మైసూరు బ్యాండు, నౌబత్తు మేళములు, మోటారుకార్లు, చిత్ర విచిత్రములగు వేషములు, ఓడలు బండ్లు మొదలగు వాహనములు, నయిదువందల 'గ్యాసుదీపాలు,' కొబ్బరి కురిడీ దివ్వటీలు రెండువందలు, పూలచెట్లు, కాగితపు బుడ్ల దీపాల వరుసలతో, అఖండ వైభవముతో గనుల పండువుగ నూరేగింపు టుత్సవము నడచినది. ఊరంతయు నూరేగింపులో నున్నది. మగపెండ్లి వారందరు మోటారు బండ్లమీద నూరేగిరి. ఆడపెండ్లి వారెవ్వరును రాలేదు.

వివాహమునకు నారాయణరావు స్నేహితులందఱు నరుదెంచిరి. చాలమంది రాకపోకలకు ఖర్చులు నారాయణరావు పంపినాడు. ఆ యువకమండలి యంతయు పేకాటలతో సిగరెట్ల కాల్పులతో, వివిధ వాదములతో, నవ్యకవిత్వపు సభలతో, పెండ్లి యైదుదినములు వినోదించిరి. జమీందారుగారు వారి విషయమై యపరిమిత శ్రద్ధవహించి, వారి కెప్పుడేమి కావలయునో యరయుచుండుటలో, సిగరెట్లబబ్బా లందుబాటుచేయుటలో నేమరకయుండెను. నారాయణరావు తన మిత్రుల యవసర

ములకని పరమేశ్వరమూర్తి చేతిలోనిడిన నూరురూకలతో బనిలేకపోయినది. రాజారావు, పరమేశ్వరుడు, ఆలం, ఇంకను చాలమంది అంతరంగిక మిత్రులు కుటుంబములతో వచ్చిరి. స్నేహమండలికి వలయు సౌకర్యము లొనగూర్చుపని లక్ష్మీపతి వహింపవలసి వచ్చినది. లక్ష్మీపతి యతిశ్రద్ధాళువై స్నేహబృందముచే లోటేమియు లేదనిపించినాడు.

ప్రాణస్నేహితులు, కొంచెము దూరపుమిత్రులు, మరీ దూరపుహితులు, లోనగువారికి నారాయణరాయ లక్ష్మీపతులు దలలోని నాలుకవలె మెలంగిరి.

ఒక స్నేహితుడు:—పెండ్లికూతురు అప్సరసవలె వుందిరా?

ఇంకొకడు:—చాలా తెలివైన అమ్మాయిటరా, ఇంగ్లీషు, సంస్కృతం, తెలుగు శుణ్ణంగా వచ్చునట. ఫిడేలు, వీణ పాటల్లో అపరశారదాదేవే అన్నారు.

రాజా:—అది గాదోయి, నారాయణరావు అదృష్టవంతుడని అనవచ్చు నన్నమాట.

పర:—చాలా అదృష్టవంతుడని ఈసభలో ఉపపాదన చేస్తున్నాను. సభవారు ఆమోదిస్తే ప్రకటనార్థము పత్రికలకు పంపుతాను.

లక్ష్మీ:—జమీందారుగారి శ్రద్ధ చాలా విపరీతంగా వుందోయి.

ఆలం:—అరే లక్ష్మీపతీ! మనికి రైల్లో కనబడ్డప్పుడు ఇంత మంచివాడు అనుకోలేదు.

రాజే:—ఒరేయి నారాయణా! జమీందారుగారు నిన్ను పూర్తిగా ప్రేమించడం ప్రారంభించారు. ఆయనకళ్ళు నిన్ను తనివితీరా క్రోలుతున్నట్లు నీమీదే వుంటాయి.

ఓ స్నేహితుడు:—అసలు ప్రథమదృష్టి ప్రేమవ్యాపారంలా కనబడుతూ వున్నదిరా!

వేరొయొక మిత్రుడు:—జమీందారు శాసనసభలో ఎప్పుడూ స్వరాజ్యపార్టీ తరఫున పనిచేస్తాడు. కాని ఆయనకు అసహాయోద్యమం ఇష్టం లేదంటారు.

లక్ష్మీ:—ఇష్టం లేకేమి? ఆయన జయిలుకు వెళ్ళకపోయినా. 1922 సంవత్సరంలో అందరూ జయిలుకు వెళ్ళినప్పుడు శాసనసభలో అస్తమానం గవర్నమెంటును ఖైదీల విషయం ప్రశ్నలు వేస్తునే వుండేవారు; ఒరే రాజేశ్వరుడు! మీ జస్టిసు పార్టీ పక్కలో బల్లెమై పానగల్లును డేకించేవేవాడు.

నారా:—బావా! పానగల్లును డేకించగల మగవాడు ఇంతవరకూ పుట్టలేదు. ఇక పుట్టబోడు. అతనికి అతనే సాటి. ఆంధ్రవిశ్వవిద్యాలయం విషయంలో ఆంధ్రరాజధాని విషయంలో అతనికి ఉన్నపట్టుదల, దీక్ష ఇంకొకడికి లేదు. ఆంధ్రాభిమానం ఇంతా, అంతా అని కాదు. పైగా తనకు పార్టీమాటే లేదు. పైకి ఏమన్నా, క్రియలో అందరియందూ బ్రాహ్మణుడయ్యేది, బ్రాహ్మణేతరుడయ్యేది సమానప్రేమ ఆయనకు.

రాజే:—నారాయణరావుకూ జై! మా పార్టీ మర్యాదంతా కాపాడావురా.

నారా:—అవునురా, స్వరాజ్య పార్టీవాళ్లు శాసనసభలకు వెళ్ళి చేసినపని యేమిటిరా.

1195

పర :—ఒరే అల్లాంటే నేను వప్పుకోను. గవర్నమెంటువారి మానసపుత్రుల మనుకొని, దేశద్రోహులై దేశంకోసం మనవాళ్ళు ఖైదులకు వెళ్ళి పడరానిపాట్లు పడుతోంటే చీమైనా కుట్టకుండా, లోల్లాయికబుర్లు చెప్పుతూ, ఉద్యోగాలకోసం ఏడ్చి నిద్రపోతో, కాంగ్రెసును చండాలపు తిట్లు తిట్టిన మహానుభావులు కాదూ ఈ జస్టిసుపార్టి సమరథులు?

నారా :—నువ్వు చెప్పింది నిజం కాదనను. కాని, ఆ దృష్టి స్వరాజ్యపార్టీవైపు మరల్చరా? తాము శాసనసభల్లోకి వెళ్ళి వెలగబెట్టేది ఏమీ లేదని తెలుసును. వట్టి ప్రశ్నలు అడగడం తప్ప వీరు చేసిన మహత్కార్యం లేదు. వీరు సలిపిన గడబిడ అంతా వృధాయని తెలుసును. కాంగ్రెసులో వుండి ఖైదుకు వెళ్ళలేరు. కష్టపడలేరు. శాసనసభలలో సభ్యులమని విఱ్ఱవీగడం తప్ప ఏమున్నది? సరియైన మార్గం చెప్పి దీక్షతో నడచుకోండర్రా అన్న ఆ మహాత్ముణ్ణి మూలకు తోశారు. ఆయన యేర్పరిచిన బాటను నడిచే శక్తిలేక ఆక్షేపిస్తారు? శాసనసభల్లో యుద్ధాలుచేసి, శాసనసభలు ముక్కలు చేస్తారూ? దేశంలో పోనీ, అసంతుష్టయినా కలుగజేశారా? ఒక్కగాటిని నడవవలసిన దేశం భిన్నభిన్నమై ఎవరికివారే యమునాతీరే అయిందీ! ఏమిటోయి స్వరాజ్యపార్టీవారు చేసిన అద్భుతకృత్యాలు?

పర :—ఒరేయి! నీకు అసలు నిరాకరణవాదంఅంటే ప్రాణంగదా, పోనీ, మీబోటి గాళ్ళేమిచేశారు. ఖైదుకు వెళ్ళివచ్చి ఏ మొహం పెట్టుకొని మళ్ళా కళాశాలల్లో చేరారు!

నారా :—నేను చేసినపని సరియైందని వాదించానటరా? ఆరు నూరైనా, నూరు ఆరైనా, ఒకటే మార్గాన్ని నమ్మకువుండలేకపోయిన హృదయదౌర్బల్యానికి తలవంచుకొంటున్నాను. అంతే.

పర :—కాని తీవ్రవాదనంటే నీకెంత ఇష్టమైనా స్వరాజ్యపార్టీవారు చేసిన కార్యాలు కొంచెమయినా గమనించకపోతే ధర్మదూరం కాదురా!

నారా :—వాళ్ళు అసలు చేయలేదని అన్ను. బార్డోలీ తీర్మానం తప్పనీ, గాంధీగారికి మెదడు లేదనినీన్ని, రీడింగుప్రభువు రాజీకి వచ్చినప్పుడు 'ఖత్వా ఖైదీలు' అంటూ తాము బట్టిన కుందేటికి మూడేకాళ్ళని కూచున్నాడనినీన్ని మన మహానుభావులు చేసిన హేళన - ఏకొద్దో కాంగ్రెసు దేశానికి అర్పించిన పనిని మంటగల్పడమే కాకుండా, దేశానికి విషమైందని నా వాదన.

ఈ సంభాషణ స్నేహితులందఱు వినుచున్నారు. కొందరు విసుగుతో దూరముగా బోయి పేకాట మొదలుపెట్టిరి. కొందరు తాముసు సంభాషణలో బాల్గొనిరి.

స్నేహితులందఱకు ఆ అయిదురోజులు తృటిలో వెళ్ళిపోయినవి. పరమేశ్వరమూర్తి గృహప్రవేశమునకై కొత్తపేట వెళ్ళినాడు. తక్కుంగల మిత్రులు, రాజమహేంద్రవరపురమునుండియే పని వినినారు.

జానకమ్మగారు కోడలిని జూచి మురిసిపోయినది. ఆమె పెద్ద వియ్యాపురాలామెను జూచి 'ఏవమ్మో వదినా! సుఖపడాలని పెద్దకోడల్ని తెచ్చుకున్నావే ఈవాళే పెద్దమనిషి అయ్యేలాగుంది' అనినది.

'ఇదివరకు కోడలు వచ్చి సుఖపెట్టింది. ఇప్పుడు ఈవిడ వచ్చి సుఖపెట్టుంది. వాళ్ళ భార్యాభర్తలు కులాసాగా ఉంటే అదే పదివేలు' అనినది జానకమ్మగారు.

ఒక ఆవిడ : మీ కోడలు చాలా నాజూకుమంతురాలు. జమీందారుగారి అమ్మాయి పనేమి చేస్తుంది? మీకు కోడళ్ళు పని చెయ్యాలిటమ్మా అక్కా!

ఇంకో వనిత :—ఏమమ్మా అత్తా! పెళ్ళివారు అతి నాజూకువారు. ఒక్కరూ వచ్చి కూచోరు. పలకరించరు. ఇంత గర్వ లేవిటమ్మా? మన వాళ్ళని చూచి ఒకటే మూతులు ముడుచుకోవటము.

జానకమ్మ :—అందుకోసమే ఈ సంబంధము మావారికి ఇష్టము లేకపోయింది. మెడలు వంచి వొప్పించారు.

వెంకాయమ్మ, (నారాయణరావు అక్కగారు, శ్రీరామమూర్తి చెల్లెలు) :—అమ్మా అదేమిటే అల్లాంటావు! నిక్షేపమువంటి సంబంధము. తమ్ముడికి మరదలంటే చాలా ఆపేక్ష. కోరుకొని చేసుకొన్న పెళ్ళికూతురాయెను.

సత్యవతి :—(నారాయణరావు రెండవ యక్కగారు) అక్కయ్యా! భార్యాభర్తలకు మనస్సు కుదిరిన సంబంధము చేసుకోవాలి. లేకపోతే వాళ్ళిద్దరి బ్రతుకూ యమలోకము.

వెంకాయమ్మ :—నా తల్లీ, నీ ఖర్మం అల్లా కాలిపోయింది కాని, అన్ని సంబంధాలు భార్యాభర్తల ఇష్టంమీదే చేస్తున్నారటే?

జానకమ్మ :—మగవాడు గౌరవముచేయని ఆడదాని బ్రతుకు అధమాధమం. డబ్బక్కర్లేదు, పిల్ల లక్కర్లేదు; మొగుడూ, ఆడది కూడా ఒక ప్రాణి అని తలపే లేక కుక్కకన్నా కనాకష్టంగా చూస్తే దాని బతుకు పేడలో దొర్లే పురుగు కైనా వద్దు.

సత్యవతి భర్త పరమకోపి; వట్టి అనుమానపు మనసువాడు. తన నీడను చూచి తాను భ్రమిసే పిచ్చిమనిషి. ఏదో వంకమీద భార్యను చావగొట్టును. బావగారితో మాట్లాడినా వనును. మరదివంక తేరిపారజూచినా వనును. ఒకరోజంతియు తిండి పెట్టవద్దని తన తల్లికి నాజ్ఞయిడి, గదిలో బెట్టి తాళము వేసినాడట. ఇద్దరు ఆడపిల్లలు, ఒక బాలుడు, ఒక బాలిక చిన్నతనములోనే జబ్బులుచేసి పోయినారు. పెద్దపిల్ల పదేళ్ళది. సత్యవతి స్ఫురద్రూపి, తీర్చిన కనుముక్కు సొబగుగల బంగారు శలాక వంటిది. వెన్నెల కిరణము, అందకత్తెయయిన భార్యను జూచినప్పుడు వీరభద్రరావు, వీరభద్రుడై నిష్కారణముగ జావగొట్టును. సుబ్బారాయుడుగారికి జానకమ్మగారికి సత్యవతి చరిత్ర సంతతము మహావిషాదము కలుగజేయుచుండును. వారి జీవిత యానములో సత్యవతీ చరిత్రయే నీటిక్రింద నణగియున్న భయంకర

మగు శిలయైనది. పుత్రికకొరకై జానకమ్మగారెన్ని గంగాయమునా ప్రవాహములు కన్నుల ప్రవహింపజేసినదో!

సూర్యకాంతము:—(నారాయణరావు రెండవ చెల్లెలు) అక్కయ్యోయి! నేనూ చిట్టక్కయ్య చిన్న వదినదగ్గరే ఉన్నాము నిన్నల్లాను. మొట్టమొదట ఏమీ మాట్లాడిందికాదే! మేమే తెగపలకరించాము. అప్పుడు మాట్లాందే. తన చదువుసంగతులు, సంగీతం సంగతి, వాళ్ళ చుట్టాలసంగతి అన్నీ చెప్పింది. మా యిద్దరికీ స్నేహం కలిసిపోయింది.

రవణమ్మ:—(నారాయణరావు పెద్దచెల్లెలు) ఒసేవు అక్కయ్యా, నాతో రెండు మాటలేవో చెప్పింది అంతే. సూరీడుతో ఒకటే కబుర్లు. వాళ్లిద్దరికీ ప్రాణ స్నేహం కలిసిపోయింది.

వెంకాయమ్మ:—ఏమి కబుర్లు చెప్పిందేమిటే సూరీడూ!

ఇంతలో జానకమ్మగారి రెండవ విశ్వాపురాలు, వెంకాయమ్మ అతగారు వచ్చి, 'ఏమండి వదినా, ఈరోజున యింకా పెళ్ళికూతుర్ని తల దువ్వడానికి తీసుకురాలేదు. ఊరిలో వార్నందర్నీ, బంతులాడించటమునకు పిలిచాము. మేమంతా ముస్తాబయ్యాము. మీరూ, మీ అమ్మాయిలు సోదిపెట్టుకు కూచున్నారు.

జాన:—మా పెద్దమ్మాయి, సూరీడూ వెళ్ళి పెళ్ళికూతుర్ని తీసుకువస్తారు. సత్యవతీ మాణిక్యం మీరంతానున్న పెళ్ళివార్నందర్నీ పేరంటానికి పిలవండి. సావిత్రీబాయి సంగీతపు కచ్చేరట! ఆడవాళ్ళకి ప్రత్యేకం. ఇది పెళ్ళికొడుకుగారి అరణ్యామెంటు. లెండబ్బా, ఎవరిపనులు వారు చెయ్యండి. మూడయ్యింది అప్పుడే.

ఆ నాల్గవనాటిసాయంత్రం ఊరిలో ఆడవారికిమాత్రము అచ్చుకార్డులు పంపినారు. ఈ పద్ధతి అంతయు నారాయణరావు పరమేశ్వరమూర్తి లక్ష్మీపతులు చేసిన ఆలోచన. దగ్గరచుట్టాలను, పెద్దల ఇండ్లలో నాడంగులను మూడు మోటారుకార్ల మీద జానకమ్మగారు, శ్రీరామమూర్తి భార్య, సూర్యకాంతము, మాణిక్యాంబ, శ్రీరామమూర్తి, అత్తగారు, వెంకాయమ్మ అత్తగారు వెళ్ళి పిలిచి వచ్చినారు.

విడిదిలో మధ్యహాలతి సౌందర్యముగ పెళ్ళికొడుకు బరమేశ్వరుడు నలంకరింపించినారు. వచ్చిన స్త్రీ మండలి విలుగా కూర్చుండుటకు విచిత్రముగా నాసనము లమర్పించినారు. విసనకఱ్ఱలతో విసరుటకు బనికత్తెల నేర్పాటు చేయించినారు.

వేరేగదులలో వచ్చినవారందఱకు నుపాహారములు, కాఫీ, పండ్లు నిచ్చిరి. తాంబూలములు కర్పూరపు దండలు, చక్కని పూవులద్దిన ఖద్దరు రవికలు, వెండి కుంకుమబరిణెలు, పూవులగుత్తులు బొట్లుపెట్టి స్త్రీమండలికి నర్పించినారు. జడ్జీ భార్య, ఆంగ్లసబుకలెక్టరు భార్య, మొదలగు గొప్పవారందరును వచ్చిరి. ఈ పద్ధతి నవీనముగా నుండుటచే, ఆడపెడ్లివారి వనితామణులందరూ విచ్చేసిరి. వచ్చిన బాలబాలిక లందరకు జక్కని వెండిబొమ్మ లర్పింపబడినవి. సెంటుబుడ్లు అందరకు

నిచ్చినారు. జేబు రుమాళ్ళిచ్చినారు. సావిత్రి ఆరోజున తన గానవిద్యా ప్రౌఢిమ నానంద ప్రవాహముల బరపినది. ఆమెకంఠము వీణతీగయినది. ఆ మధుర దివ్య గాంధర్వములో వధూవరు లిర్వురు లీనులైపోయినారు. సంగీత కళోపాసకులగు నీ నూత్న దంపతుల యానందములో దివ్యత్వము జూరగొన్నది సావిత్రి.

౧౪

ఇతర దినాలు

ఈ వివాహపు తంతునం దేమి విచిత్రమున్నదో కాని, యా మూడుముళ్ళు పడునప్పటికి సముద్రపుటుప్పు నడవియూసిరిక వంటి రెండు జీవితాలు, మిళితమై పోవును. ఏ కొండలలో పుట్టినవో, ఏ లోయలలో ప్రవహించి వచ్చినవో, ఏ మెట్టలెక్కినవో, ఏ పల్లముల నింపినవో, రెండు జీవిత ప్రవాహాలు చెరియొకదారి నరుదెంచి, యీ పుణ్యవివాహ వేదికకడ సంగమించి ప్రయాగతీర్థమై పరిణమించునుకదా యనుకొని నారాయణరావు అక్కజపడెను.

తన్ను పెండ్లికొమరుని చేసినప్పుడు, తాను స్నాతకపు బీటలపై తలిదండ్రులతో గూర్చుండినయప్పుడు మంగళస్నానము లాచరించి, పట్టుపీతాంబరములు ధరించి, వివాహవేదికపై పెండ్లిపీటపై నధివసించినప్పుడు, మంగళసూత్రద్వయము శారదాకంఠమున మూడుముళ్ళు వైచినప్పుడు వర్ణింపగారాని భావవేగములో దేలిపోయినాడు. మంగళసూత్రధారణమైన పిమ్మట ఎదురుగా గూర్చుండినంతనే శారద యనిననంత ప్రేమ తన్నేల యావరించినది? తాను మాతృమూర్తియు, శారద చిన్న బిడ్డయువలె నాతినికి గోచరించినది. శారదయు దాను వేలకొలది జన్మముల స్నేహితులై, గాఢానురాగమునగలసి సంచరించినట్లు తోచినది. శారదాదేవి మహారాజ్ఞియై రాజ్య మేలుచున్నట్లు తాను సేవకుడై యామెకు బరిచర్య చేయుచున్నట్టులు భావము జనించినది. శారదయు దాను నక్క చెల్లెండ్రయి యుగాలవెనుకనొక్క మేఘ శకలములోనుండి విడివడిన కవలపిల్లలై యాడుకున్నట్లూహాలేశము కలిగినది. తాను పురుషుడట, శారదప్రకృతియట తాను పురుషోత్తముడట, శారద మహా సృష్టియట.

ఆతని కన్నులు చెమర్చినవి. తనివిదీర నా బాలికను జూడవలెననుకొనినాడు కాని, యక్కడ ఈ వింతజూడ జేరిన యీ ప్రజాలోక మేమనుకొనునో యని సిగ్గుపడిపోయినాడు. ఆతని హృదయము ద్రవించిపోయినది. అతని బ్రతుకును బువ్వ సౌరభము లావరించుకొనినవి. ఆ బాలికను దనకడకు జేర్చికొని తన హృదయమున హత్తుకొను కోర్కె పొలిమేరలు దాటినది.

‘ఒరే పరం! అభావాల కంతులేకపోయినదిరా! నాకేనా, లేక ప్రతి పెండ్లికొడుకూ అటువంటి యావేశము కలుగునా? ఆ పిల్లకూ నాకూ మానవుడు విడబర్చజాలని బంధనము ఏర్పడ్డట్టేనా? ఆ మంత్రములలో నెట్టి మాహాత్మ్యమున్న

దోరా! కొంచెం కొంచెం అర్థంఅయ్యాయి. ఆ మంత్రోచ్చారణ, విడివడి ఉన్నట్టి రెండు జీవితాలను, ఏకంచేస్తున్నట్లు తోచింది. ఆ బ్రాహ్మణులు ఋషులైనట్లు, జటావల్కలాజిన ధారులైనట్లు నాకు కనిపించినదిరా. మా జీవితాలు రెంటికి అంటుగట్టి ఏకవృక్షం చేస్తున్న తోటమాలీ లనిపించిందిరా.'

'ఔనురా! ప్రేమోదయమైనతర్వాత వివాహం చేసుకొనే యూరపియను దాంపత్యాలకంటె, మన దాంపత్యాలే ప్రేమసౌఖ్యాల కెక్కువ నిలయంగా వుంటవి. ఎవరిమాటో ఎందుకు? వివాహంనాటికి నేను వయసువచ్చిన వాణ్ణే అయినా వివాహాత్పూర్వం నేను నా భార్యను చూచుకోలేదు. అదివర కెంతో మంది బాలికలను నాకు యిస్తామని వచ్చినారు. సరే అని నేను చూచుకోడానికి వెళ్లేవాణ్ణి. చూడగా చూడగా ఒక అమ్మాయి నాకు నచ్చింది. ఆపిల్ల చక్కని చుక్క. ఆ రూపసంపద అలౌకికమనుకో. అందంసంగతలావుండగా ఆ పిల్ల సంగీతం పాడింది. ఓరీ! రాలు కరిగిపోయి నాకు కన్నులనీరు తిరిగిందంటే నమ్మ. ఈ అమ్మాయి నాభార్య ఐతే నాజన్మం సార్థకం అవుతుందనుకొన్నా తీరా. వారు కట్నం తక్కువ ఇస్తామన్నారు. మా తండ్రిగారు ఎక్కువ ఇమ్మన్నారు. దానితో అది చెడిపోయింది. నేను మా అమ్మచేత, మా నాన్నగారి స్నేహితులచేత మా నాన్నగారికి చెప్పించినా లాభంలేకపోయింది. నా గుండె ముక్కలయ్యింది. నేను నిర్మించుకొన్న ఆనందధామం కుప్పగూలిపోయింది. తర్వాతవచ్చిన సంబంధాలలో ఇంకో పిల్లకూడా ఆ అమ్మాయి అంత అందం కాదుగాని-మొత్తంమీద చక్కదనం, సంగీతం అదీ వున్నపిల్లే. వాళ్ళు గొప్ప సంబంధంకోసం వల పన్నుకొని, ఆ చేప వలలోపడితే మాసంబంధం వదలివేద్దామనీ, లేకపోతే, రెండోరకంక్రింద మా బేరానికి వద్దామనీ అనుకున్నారు. ఆ పిల్ల నా గుండెల్లో రాగాలు పాడింది. నా నేత్రాలు నిమీలితలయ్యాయి. కాని వారికా సంబంధం దొరికింది. నాకా బాలిక దూరమయింది. ఆ దెబ్బతో నేనింక ఏ పెళ్లికూతుర్నీ చూడనని ఒట్టు పెట్టుకున్నా. చివరకు చూడకుండా నే సంబంధము నిశ్చయమయింది. మంగళసూత్రం కట్టేటప్పుడు పిల్లఅంత బాగుండలేదని గ్రహించి చిన్నబుచ్చుకున్నాను. ఆనాటి యిద్దరు బాలికలూ అప్పుడు జ్ఞాపకంవచ్చారు? నిట్టూర్పువదిలా. కాని ఒరే నువ్వు చెప్పినట్లు మంగళసూత్ర ధారణంలో ఏమి మహిమవుందో? అదిమొదలు నా భార్య అంటే పరమప్రేమ జనించిందిరా!

పరమేశ్వరుడు చెమరించే కన్నులతో నారాయణుని కనుగొని అతనివీపు నిమిరినాడు. నారాయణుడు విషయం మార్చుటకు నుద్దేశించి 'మన పెళ్ళిళ్ళకు, మహమ్మదీయుల వివాహాలకు చాలా తేడావుందిరా!' అనినాడు.

'మహమ్మదీయుల వివాహాలు మతసంబంధం ఏమీ లేని 'కంట్రాక్టులు' కావడం చేత నేమో, వాటిని రద్దుచేసుకోడం సులభంగా భావిస్తారు మహమ్మదీయసోదరులు.'

'అవును, మహమ్మదీయ వివాహం సంపూర్ణంగా 'కంట్రాక్టు'. క్రిష్టియను చర్చి పెళ్ళి, సగము మతసంబంధం. మన సంఘంలోమాత్రం వివాహం పూర్తిగా

ధర్మసాధనమైన కర్మ. స్త్రీపురుష సంబంధం ఇంత పవిత్రం కావడానికి యెన్ని యుగాలు పట్టిందో! మానవుడు వట్టిజంతువులా, ఆ అతిపురాతన కాలంలో జీవితం ప్రారంభించి అడవుల్లో సంచరించే రోజుల్నుంచీ మానవజీవితం ఎంత విచిత్రంగా మారిపోయింది యీ పవిత్ర వివాహ సంస్థవల్ల ?'

'నిజం, భర్త ఏరకంవాడయితే భార్యకూడా ఆరకంలో కలిసిపోతుందిగదా. వకీలుభార్య అయ్యిందనుకో 'లా' మాటలు వింటూ వుంటుంది. క్లయింటు రావటం, భర్త కేసుల్లో వాదించడం, గెలవడం, ఓడటం, అనే భావాలలో ఐక్యం అవుతుంది. అదే డాక్టరుభార్య అయితే, రోగులు, రోగాలు, మందులు, ఇంజెక్షన్లు రాత్రీ పగలూ పని ఉండడం అనే ప్రపంచానికి రాణీ అవుతుంది. అలాగే ఉద్యోగస్తునిభార్య అయితే ఆవిడకు ఉద్యోగ ధాయాలన్నీ అలవాటవుతాయి. అవును గాని, నాకు మొదటినుంచి ఒక్క ప్రశ్నకు సరిఅయిన జవాబు దొరకడంలేదురా! ఏమిటంటే మగవాడి జీవితంవల్ల ఆడదాని జీవితం ఎక్కువ మార్పుచెందుతుందా, లేక ఆడదాని జీవితంవల్ల మగవాడి జీవితమా ?'

'అది మంచిప్రశ్నే ! నా అభిప్రాయం ఏమిటంటే, ఆడదాని జీవితం దర్పణం మీద స్వచ్ఛమైంది. మగవాడి జీవితపు రంగు తనమీద పడగానే, దానితో ఆమె నిండిపోతుంది. గృహనిర్వహణానికి సంబంధించిన సంసారవిషయాల్లో మాత్రం ఆడదాని వ్యక్తిత్వమే అధికంగా గోచరిస్తుంది. కాబట్టే ఇల్లుచూచి ఇల్లాలిని చూడమన్నారు. మగవాడు మృదుస్వభావం కలవాడైతే ఒక్కొక్కప్పుడు ఆడదాని స్వభావం పైచేయి కావడం, వాడి జీవితంలో ఆ ఛాయలు విశేషించి కనిపించడం కూడా తటస్థిస్తుంది.'

సుబ్బారాయుడుగారు తన రెండవకుమారుని వివాహమునుగూర్చి ఎన్నెనో విచిత్రాలోచనలలో తేలిపోయినాడు. ఆయన నలుగురు కొమార్తలకు, పెద్దకొమరునకు, మంచి గౌరవముగల కుటుంబములుగా జూచి వారితో వియ్యమందినాడు. సంబంధములన్నియు ధనధాన్య సంపదలతో దులదూగుచున్నవే. చుట్టములలో ననేకవివాహములకు దాను బెద్దరికముదాల్చి చక్కగా జరిపించినారు. అవి యన్నియు నొకయెత్తు. నేడు నారాయణ వివాహ మొకయెత్తు. ధనమూ చాల వ్యయమైనది. వ్యయమయినదని కాదు. అంతకు మూడురెట్లయినను ఆయన లెక్కచేయడు. అవల వియ్యకుండనకుగూడ వివాహవ్యయ మొక లకారము దాటియుండును. ఆయన జమీందారు గావున ఆయనకు లెక్కలేదు. జమీందారు గదాయని తన యెడల ప్రపత్తులలో నేమైన లోటుచేసినారా ? ఒక పెద్ద మహారాజును గౌరవించినట్లు గౌరవించినారు. ఇంతకు దన వియ్యంకుడు నిషధయోగ్యుడు. కాని ఆడువాండ్రు వియ్యపురాలు సరియైన మర్యాదతో సంచరించలేదని ఒకటే గోల. అది ఆమె స్వభావము కాబోలు. క్రొత్తలో నించుకంత పొరపున్నను, గాలక్రమమున వియ్యపురాం డ్రిద్దరకు నెయ్యము కుదురవచ్చును.

ఆగర్భశ్రీమంతురాలై పెరిగిన కోడలు తన యింటికి వచ్చి కష్టపడునేమో? కుఱ్ఱవాడు ఎక్కడో ఉద్యోగమో, న్యాయవాదిపనియో చేసుకొనును. వాడు సంపాదించుకొనకున్నను భగవంతుని కృపచేత వానికి అన్నవస్త్రములకు లోటు లేదు. దాసదాసీజనమును బెట్టి చేయించుకొనుశక్తియున్నది. నారాయణ దుర్వ్యయములకు లోనుగాకున్న జాలును. ఎట్టికొఱతయు నుండదు. బుద్ధికి బృహస్పతియయిన తనకుమారుడు, కుటుంబమునకు విఖ్యాతి తెచ్చుచున్న తన నారాయణుడు సంపాదింపలేని అప్రయోజకుడగునాయేమి? ఈరోజులలో బ్రాహ్మణులకు ఉద్యోగములు దొరకనిమాట నిజమే. సంపాదన కుద్యోగమే కావలయునా యేమి? చెన్నపట్టణములో న్యాయవాదియై లక్షలార్జింపవచ్చును. కుమారునకు మొదటినుండియు 'లా' యన్న యసహ్యమనుట నిజమే. తన ప్రోద్బలమువలననే కుమారుడు ఎంత ఇష్టము లేకున్నను న్యాయకళాశాలలో జేరినాడు. ఏది ఎట్లయినను ఆ విషయముల దాను తర్కింప బనిలేదు. గాంధీతత్వపూర్ణుడైన నారాయణుడు, ఏదియు వలదనియన్నను సరియే. ఆలోచింపవలసినది కోడలివిషయమే.

ఆ బాలిక ఎట్టిది యగునో? సర్వసాధారణముగ నీ జమీందారీ కుటుంబములలో గర్వమెక్కుడు. జమీందారుల యింటి యాడుబిడ్డ తనవంటి సంసారియింట నతుకుట కష్టమే. తనయింట, నీటినుండి తీసిన చేపవలె బాధపడునేమో? కాని బుద్ధి తెలిసిన పిల్ల గావున ఆమె అభిప్రాయము తెలిసికొనక వియ్యంకుడు తన కుమారుని అల్లునిగా నిశ్చయించియుండడు. కోడలికి నారాయణుపై అపేక్ష కుదిరియుండును. అందును నారాయణు డెట్టివారి హృదయమునైన చూరగొనగల గుణసంపత్తి గలవాడు. బాలికలు వీనిని భర్తగా బడయుట తమ జన్మములకు సార్థకతయని సంతసించునంతటి రూపవంతుడు. ఇంతకు ఈ రాజసంబంధము మంచికి వచ్చినదో, చెడ్డకు వచ్చినదో? అంతయు దైవాధీనము. ఎవరిప్రారబ్ధమెట్లున్నదో? ఆ పరమేశ్వరుని విలాసము లెవరికి దెలియును. నేటివఱకు దానుపట్టినదెల్ల బంగారమగుటయేగాని ఒక్క కార్యముగూడ గలసిరాకపోవుట యున్నదిలేదు. ఏనాటికే విచిత్రములు జరుగనున్నవో!

సుబ్బారాయుడుగారు గంభీరహృదయుడు. ధైర్యస్థైర్యములాయన సొమ్ములే, చిన్ననాటనే తండ్రి పోయినను మనస్సు చెదరనీక నడిసంద్రమున నల్లాడు సంసారనౌకను చుక్కాని చేబూని చెక్కుచెదరకుండ గట్టున జేర్చినాడు. ఇతరుల డెందములు నొవ్వకుండ న్యాయమార్గమున తన పితృస్వమును వేయిరెట్లు వృద్ధిచేసి పిల్లజమీందారు డనిపించుకొనినాడు. 'గోదావరికి అద్దరిని ఇద్దరిని సుబ్బారాయుడుగారి మాటయు భీష్ముని మాటయు నొకటే' యనిపించుకొనినాడు. నేలమాళిగలో నసంఖ్యమై మూలుగుచున్న నగదులో నిరువదియైదు వేల రూప్యములు కొమరుని

పెండ్లికి వెచ్చించినాడు. తన యంతవాడైన పెద్ద కొమరుని మనస్సేమనుకొనునో యని సందేహించనైన లేదు.

శ్రీరామమూర్తికి వెచ్చపెట్టుటన్న దలనొప్పియే కాని, అవసరము వచ్చినప్పుడుమాత్రము వెనుదీయుడు. తన నల్గురు చెల్లెళ్ళ వివాహములకు ముగ్వురు చెల్లెళ్ళ పునస్సంధానమహోత్సవములకు, బండుగలకు పబ్బములకు సుబ్బారాయుడుగారు లెక్క తెలియని ఖర్చు చేయుచున్నను శ్రీరామమూర్తి అడ్డుపెట్టలేదు, సరికదా తండ్రి మరచిపోయినచో దానే జ్ఞప్తిచేసి ఖర్చుపెట్టించెడివాడు.

సుబ్బారాయుడుగారు తాను వరశుల్కము గ్రహింపనని తొలుతనే స్పష్ట మొనర్చుటచే, జమీందారల్లునికి నలువది యకరముల ఈనాముభూమి, తన జమీందారీలోనిదిగాక, తన కున్న రైతువారీ భూములలోని సుక్షేత్రము, తణుకుతాలూకాలో తన గ్రామమునకు దగ్గరనున్న గ్రామములోనిది అరణ మొసంగినాడు. తన కొమార్తకు నిరువది యకరముల భూమి వ్రాసియిచ్చినాడు. మఱియు నిచ్చిన వస్తువాహనములకు లెక్కయేలేదు. ఆమె పేరున బ్యాంకిలో ఏబదివేలు రొక్కము నుంచినాడు.

సుబ్బారాయుడుగారుగూడ పెద్దకోడలికిచ్చినట్లు పదివేల రూప్యములు చిన్నకోడలి కాభరణముల నిమిత్తమిచ్చినారు.

౧౫

గృహప్రవేశము

గృహప్రవేశమునకు పెండ్లికొమార్తతో శకుంతలాదేవియు, జమీందారుగారి ప్రేలువిడిచిన మేనకోడలు లలితయూ, వరదకామేశ్వరీదేవి పుట్టినింటిచుట్టము సరోజినియు, జమీందారుగారి కుమారుడు కేశవచంద్రుడును వెళ్ళినారు. సుబ్బారాయుడుగారు తన చుట్టములందరిని పదునాలురోజుల పండుగవఱకు నుండుడని కోరినారు. సుబ్బారాయుడుగారు బంధుసముద్రుడు. మర్యాదలు సలుపుటలో జనకమహారాజు. ఆయనబందుగులు, జానకమ్మగారి బందుగులు, బిడ్డలచుట్టములు గలపి మూడువందలమంది వివాహమునకై చేరినారు. వారిలో పెక్కురు రాజమహేంద్రపురమునుండియే వెళ్ళిపోయినారు. కొన్ని కుటుంబములవారు కొత్తపేటవెళ్ళినారు. కొత్తపేటలో ఎనమండుగురు తెలుగు వంటబ్రాహ్మణులను ఇరువురు దాక్షిణాత్య బ్రాహ్మణుల నియమించి సుబ్బారాయుడుగారు వధూవరుల గృహప్రవేశ మహోత్సవము పెండ్లివలె జరిపినారు. ఒకనాడు కోనసీమలోని పెద్దలందఱు విందునకు ఆహ్వానింపబడిరి. వధువుతో నరుదెంచిన బంధువులకు రాజభోగము లర్పింపబడినవి.

వివాహమున నన్నియు ఖద్దరు వస్త్రములే యుపయోగించినారు మగపెండ్లివారు. తప్పనిసరియైనప్పుడు స్వదేశీవస్త్రములు, పట్టువస్త్రములు నిచ్చినారు. ఆడపెండ్లివారు పెండ్లికుమారునికి, ఇతర మగవారికి ఖద్దరు వస్త్రముల నిచ్చినారు.

ఆడువారికి వారికిఁ దోచినట్లు పట్టుచీరలు, రవికలు, విదేశీ చీరలు మొదలగునవి యొసంగినారు.

శారద కత్తవారి యిల్లు విచిత్రముగానే యున్నది. తన తండ్రిగారి మేడలో నున్న సోఫాలు, మరదిండ్లకుర్చీలు లేవు. ఒకటి రెండు తివాసీలు చిన్నవి యిచ్చట నున్నవేమో; తమ మేడలో అన్నియు తివాసీలే. గోడల కెన్నో చిత్రములైన బొమ్మలు అచ్చట తగిలించియున్నవి. చిత్రవిచిత్రములుగా నగిషీలు చెక్కినబల్లలు మేజాలు, కుర్చీలు, బీరువాలు అలమారులు, పనితనముగల వెండి, ఇత్తడి, రాగి బొమ్మలు, చీనాదేశపువి, అగ్రా ఆజిమీరు లక్నో ప్రాంతములవి, బర్మా కఱ్ఱ చక్క డపు బొమ్మలు లక్కబరిణలు, రవివర్మ బొమ్మలు, పాశ్చాత్య తైలవర్ణచిత్రములు-తమ పెద్ద మేడనిండ నున్నవి. తన తండ్రిగారిది, తాతగారిది, తల్లిది, బామ్మగారిది ఇంకను బూర్వికుల బొమ్మలు దమ గదులనిండ నలంకరింపబడియున్నవి. ఇచ్చటనో తన భర్తగది యొక్కటి మాత్రము చాల అందముగా నున్నది. ఇల్లంతయు సూర్య కాంతము చూపించినది. భోషాణములట! తంజావూరి బొమ్మలట! మామూలు కుర్చీలు, పేము పడక కుర్చీలు, ఆ కుర్చీలపై మామూలు పరుపుదిండ్లు. తమ మేడ యంతట తండ్రిగారు స్వంతముగా విద్యుచ్ఛక్తి దీపములు వీవనలు పెట్టించినారు! అత్తవారింట 'లష్టరు' దీపాలట, పెట్రోమాక్సు దీపాలట! ఛీ ఛీ! ఇది ఏమిటమ్మా.

శకుంతలాదేవి చెల్లెలిని జూచి 'ఒసే శారదా! మా అత్తవారి మేడలో, మన మేడలోనున్నన్ని వింతలు విచిత్రాలు లేకపోయినా అదీ జమీందారీ కోటలాగే వుంటుందే. కాని ఇల్లాంటి పల్లెటూరి కొంపలో పడ్డావేమిటే? వంద మంచాలూ, తరుపులూ ఉంటేమాత్రం జమీందారీదర్జా వస్తుందటే? వచ్చి వచ్చి ఓ పల్లెటూరి వెంకయ్యగారి ఇంటో పడ్డావేమిటే? ఎంతో డబ్బుందిట, చాలా భూమి ఉందట ఏమిభాగ్యం? దర్జా పుట్టుకతో రావాలిగాని, తెచ్చి పెట్టుకుందామంటే వస్తుందటే?'

'వీళ్ళ కట్లు, బొట్లు మాటలు అన్నీ చాదస్తంగా ఉన్నాయి అక్కయ్యా.'

'మా పెద్దాడుబిడ్డ ఒకటే వడవడ వాగుతో వుంటుందేమిటే! నన్నూ, లలి తనూ, సరోజినినీ కూచోబెట్టి వేదాంతం బోధించడం మొదలుపెట్టింది; రెండో ఆవిడ మన కుటుంబం సంగతులు అన్నీ అడగడం మొదలుపెట్టింది. అస్తమానం ఈ చెవినుంచి ఆ చెవికి నవ్వుతో నేవుంది ఆవిడ.

లలిత:—వాళ్లు చిన్నబుచ్చుకు నేటట్టుగా మనం గబుక్కున లేచేవచ్చాంగా!

సరోజిని:—ఏమే శకుంతలా! నీకు వేళాకోళాలు వెక్కిరింతలూను. వాళ్ళూ మనమల్లేనే గౌరవం సాంప్రదాయం కలిగిన కుటుంబాలు. అందరికీ జమీం దారీలు ఉంటాయా యేమిటే? దేశమంతా గాలించినా గుడిగుడి గుంచంలా ఒక పది జమీందారీకుటుంబా లున్నాయి! మా నాన్నగారికి పదిమంది కూతుళ్లు పుట్టితే అందరికి జమీందారి సంబంధాలు ఎక్కడ తీసుకువస్తారే?

శకుంతలా! నువ్వెప్పుడూ అందర్నీ హాస్యం చేస్తూనే వుంటావు. జమీందారీలు వుండకపోవచ్చును గాని ఎక్కడో పల్లెటూళ్ళ పద్ధతిలావుంది అనరులే!

ఇంతలో సూర్యకాంతం అక్కడకు వచ్చుటచే వారి సంభాషణ ఆగిపోయినది. సూర్యకాంతం చిన్నన్నగారిని వెర్రి ప్రేమతో ప్రేమించినది. తల్లిదండ్రులు, అక్కలు పెద్దయన్నయు నెందరున్నను నారాయణ తృణము కన్పించకున్న సూర్యకాంతము బెంగపెట్టుకొనును. చిన్ననాటినుండియు సూర్యకాంతమును నారాయణరావే పెంచినాడన్న నిసుమంతయు నసత్యము లేదు. ఆమె కించుకంత దెబ్బతగిలిన 'చిన్నన్నయ్యా' అని యేడ్చునది. అన్నగారి దగ్గరనే పండుకొనును. అన్నగారితోనే భోజనము చేయును. ఆమెకు రామస్మరణ 'చిన్నన్నయ్యా! చిన్నన్నయ్యా.' చిన్నన్నగారు చదువులకై అమలాపురం, రాజమహేంద్రవరము, చెన్నపట్టణము వెళ్ళినప్పుడు, జైలుకు బోయినప్పుడు సర్వదా గ్రుడ్లనీరు బెట్టుకొనునది. రాజమహేంద్రవరము జైలున కన్నగారిని జూచుటకు వెళ్ళినప్పుడు నారాయణరావు 'జైలరు' ననుమతి నడిగి చెల్లెలిని దగ్గరకు దీసికొని చెవిలో దేశభక్తిని గూర్చియు, ధైర్యమును గూర్చియు చిన్న యుపన్యాసము నిచ్చినాడు. ఆమె విచారించినచో శ్రీ మహాత్మగాంధిగారి హృదయము బాధ నొందుననియు, దన ముద్దు చెల్లెలు బెంగపెట్టుకొని యింటిదగ్గర కండ్ల నీరు నింపుచున్నదని తెలిసినచో దన మనస్సు వికలమైపోయి జైలు భరించుట కడుదుర్భర మగుననియు, దన ముద్దుచెల్లెలును దేశద్రోహివలె జైలు వదలిరమ్మని కోరునంతటి దేశభక్తి లేదని కాదనియు, జెప్పి యూరడించినాడు. అప్పుడు సూర్యకాంతము కళ్ళనీళ్ళతో చిరునవ్వు నవ్వినది. ఆమె వదనము వానకురిసి వెలిసి మబ్బులు మాయమైన పూర్ణిమాకాశమువలె సౌందర్యశోభితమైనది.

అట్టి ప్రేమపూర్ణమగు నామె హృదయము తన చిన్నన్నగారి పెండ్లికొమరితను జూచినప్పుడెల్ల పరవశత్వములో నుప్పొంగిపోవును. తన చిన్నవదినగారెంత యందగత్తె! యేమిస్తూ సొగసు. అంత సంగీతపాటకురాలెక్కడైనా యున్నదా? చిన్నవదినను కౌగిలించుకో బుద్ధిపుట్టిన దా బాలకు. పెండ్లి అయిదు రోజులు వీలయిన వేళలలో నొక్క నిమేషమైన క్రొత్తవదినగారిని విడిచి యామె యుండలేదు. ఆమెకు దాను తలదువ్వును. ఆమె తలలో పూవులు ముడుచును. ఆమె నగలు సర్దును. ఆమె యొడిలో దన తల నుంచును. ఆమె దగ్గరగా గూర్చుండును. 'వదినా! నువ్వు చాలా అందకత్తె' వనును. శారద కిదియంతయు వెఱ్ఱిగా గనుపించినది. సూర్యకాంతమును వెఱ్ఱిపిల్ల యని యనుకొన్నది. కాని సూర్యకాంతము ప్రేమప్రవాహవేగమున శారద యుపేక్షాభావము చెదరగొట్టబడి కరగిపోయినది. భర్తృ బంధుకోటిలో సూర్యకాంత యొక్కరితయే యామె హృదయములో బ్రవేశించినది.

సూర్యకాంతము వదినగారికడ కరుదెంచి 'చిన్నవదినా! మా గుమ్మడిపండావును జూపిస్తానన్నాను కాదూ? నువ్వు దాని అందం చూస్తే వదలలేవుసుమా,

రా! అప్పుడే పొలాలనుంచి మా ఆవులు గేదెలు, బండి యెద్దులు వచ్చాయి. తక్కిన పశువు లన్నింటినీ మా తోటలో పశుల శాల్లో నే కట్టేస్తారు. వస్తావా?" యని యడిగినది.

ఆ సాయంత్రము చల్లని పిల్లగాలులు వీచుచు మల్లెమొగ్గల సౌరభ మెల్ల యెడల జల్లుచుండెను. నిన్న నే సూర్యకాంతము వదినగారికి దమ యింటివెనుక తోట జూపించినది. మల్లెజాతులు, సన్నజాజులు, గులాబుల కుటుంబములు, సంపంగెలు, జాజులు, మందారముల రకములు, ఏవేవో క్రొత్తరకముల పూవులు దొడ్డియంతయు నావరించి బారులుతీర్చి గీతములు పాడుకొనుచున్నవి. నారాయణ రావునకు దోటపనియన్న ప్రాణము. తాను సెలవులకు వచ్చినప్పుడు క్రొత్తక్రొత్త రకముల పూలచెట్లు నాటుచుండును. అంట్లుకట్టుట, చిగురుల నంటుకట్టుట కొమ్మలు కత్తిరించి వానికి జీవముబోయుట, మొక్కలలో క్రొత్తజాతులను సృజించుట మున్నగు పను లాతఁ డవలీలగ జేయగలడు. అతనికి స్నేహితులు తోటమాలి యని కూడ పేరు పెట్టినారు.

ఆతడు మొక్కలతో మాట్లాడుకొనును; అతని హస్తస్పర్శకు, జల్లని మాటలకు జెట్లు సంతోషమున బొంగిపోవును. 'బోసు చెప్పినదానిలో ఇంతైనా అతిశయోక్తి లేదురా' అని స్నేహితులతో ననువాడు నారాయణరావు. గ్రాండిఫ్లోరా పూలచెట్లొక వరుసయును, చేమంతి జాతు లొకబారును, లెజిస్ట్రోమియాలు వివిధ వర్ణముల పూలతో నొకవంకను గలకలలాడిపోవుచున్నవి. ఇంకను నేవేవో రకముల పూలట! భరతఖండములో నెక్కడ పెరుగునవియైన నారాయణరావు దాని నెంత ఖరీదుకైన తెప్పించి తోటలో బెంచుచుండును.

సింహాచలము సంపెంగలు—పచ్చ, తెలుపు జాతులవి కలవు. కనంగ సంపెంగ, కర్పూర సంపెంగ, సకలగుణ సంపెంగ, తీగసంపెంగ యాతని ముద్దుబిడ్డలు. ఎడ్వర్డు, కొర్లైన్‌డి ఆర్డెను, ధవళమగు నమెరికాసుందరి, పాలెనీరాను మొదలగు నెనుబది రకముల గులాబుల ప్రాణప్రదముగా బెంచినాడు. బొడ్డుమల్లె, జంటమల్లె, పొదమల్లె, పందిరిమల్లె, చిరుమల్లె, కాకినాడమల్లెలు నక్షత్రములవలె విరిసి యాతని కన్నుల నార్ద్రములు సేయును. చెన్నపట్టణపు బొడ్డుచేమంతి, తెల్లచేమంతి చిన్నది, సాదారకము, బొత్తాముచేమంతి, నీలపుచేమంతి, ఎఱ్ఱచేమంతి, అరచేతి పెద్ద జాతిచేమంతులు నాతని జీవితమున దీపు లూరజేయును. కదంబము కలదు, పన్నీరు వృక్షము లున్నవి, దేవపారిజాతము లున్నవి, పూవుదానిమ్మ లున్నవి.

సూర్యకాంతము చిన్నన్నగారి యుత్సాహములో దానును మునిగిపోవును. అన్నగారు చదువునకు బోయినప్పుడు తోటమాలితనము తన్నావరించినట్లు భావించుకొనును. తోటమాలులచే నీరు బోయించును. ఇవక పట్టనీయక కాపాడునట్లు

చేయును. ఉద్యానవనబాలికయై యన్నగారి యాజ్ఞ పాలింపుచుంటినని గర్వము నొందును. ఆమె వనదేవతయే యయిపోవును.

శారద యా వనముచూచి ఆశ్చర్యమందెను. కొంచె మసూయ ఆమె లేత హృదయము నలమినది.

ఆనాడు బాలికలిద్దరు వనసంచార మొనర్చునప్పుడు నారాయణరావు చూచినాడు. అతని బ్రతుకప్పుడు సువాసనా లహరీస్నాతయైనట్లయినది. ఆ యిరువురు బాలికలను దన యిరుచేతులనెత్తి ముద్దాడ నువ్విళులూరినాడు. ప్రపంచమంతయు నాతనికి ప్రేమస్నాతమయినట్లు తోచినది.

చల్లని యడుగులతో వారిరువుర నాతడు డాసి 'సూరీడూ! ఈ తోటంతా చూపిస్తున్నావుటే' అని పలుకరించినాడు. పలుకరించి, తన చెలువకు దానే యక్కజంపడినాడు.

కులుకు మిటారియగు తన శారదతో మాటలాడవలెనని పెండ్లి రెండవనాడే యాతనికి గోర్కె వొడమినది. కాని సిగ్గుపెంపున మాటలాడింప లేడయ్యెను. ఎట్టి సభలోనైన పులకలు పుట్టించు గంభీరస్వనమున నుపన్యాసములిచ్చు నారాయణరావా ముహూర్తమున త్రపావశుడైనాడు. మఱునాడుదయమున మోటారులో భార్యాసమేతుడై యూరేగునప్పుడు 'నీకు కాలేజీలో చేర చదవాలని ఉన్నదా' యని యెట్లో ప్రశ్నించినాడు.

శారద యాశ్చర్యపూరితయైనది. ఆమెకు నాగరికమర్యాద లన్న నెంతయు నిష్టమే. తానంతకుమున్న చూడబోయిన వివాహములందు నూతన వధూవరులు మాటలాడుకొనుట చూచినది. సంతోషము నొందినది. అటులనే తానును మాటలాడగలనని తలంచి లజ్జాకదుష్టమై మోముకెంపెక్క. చిఱునవ్వు పెదవులు దాటకుండ నప్పలించుకొన్నది. నేడు భర్త తన్నట్లు మాట్లాడించునని యామె కలనైన దలపోయలేదు. తొలినాడు తన్ను జూడవచ్చిన నారాయణరావును నిర్భయముగ జూచినది. అపుడపుడే పరిమళ మలముకొను హృదయమున నారాయణరావును మెచ్చుకొన్నది. అతని రూపసంపద శారదమనస్సును గలకలలాడించినది. నారాయణరావు ఫిడేలుపై మధురముగ గానము చేసినప్పు డాశ్చర్యము, నానందము నామె నలముకొనియెను.

సంబంధము నిశ్చయమైనదని తెలిసినప్పటినుండియు దల్లియగు వరదకామేశ్వరీదేవి శారద చెవికడ నిల్లుగట్టుకొని విచారించినది. పల్లెటూరి సంబంధము ఘటించిన భగవంతుని తీవ్రముగా దూలనాడినది. తనకును, శారదకును గ్రహచారమట్లున్నదని కంటనీరు పెట్టుకొనినది. చుట్టములలో స్త్రీలు ఒకరిరువురుతప్ప మిగిలినవారట్టి సంబంధము నిశ్చయమైనందుల కక్కజమందుచు వరదకామేశ్వరీదేవితోపాటు విచారించినారు. ఆ సంబంధమును నిందించినారు.

శారద లేతహృదయమున నామాటలెల్ల గాటముగ నాటికొని ప్రత్యక్షమైన స్వామియెడ నిరసనభావమును వైముఖ్యమును మొలక లెత్తించినవి. అట్టి మన స్థితిలోనున్న శారదను నారాయణరావు పలుకరించినప్పు డామె యించుక యులికిపడినదనిన వింతయేమి?

ఆమెభర్తకు బదులుపలుకక మోమువంచికొన్నది. నారాయణరావు చిన్నబుచ్చుకొనియు, బాలిక సిగ్గుపడియుండబోలునని సమాధానపడినాడు.

'శారదా! నీ కింగ్లీషు బాగావచ్చునటకాదూ! ఇంగ్లీషు చదువుకొన్న బాలికలు సిగ్గుపడరటగా! నువ్వీయేను 'స్కూలుఫైనలు' పరీక్షకు వెళ్లుతావనుకొన్నారే. అల్లాంటప్పుడు నాతో మాట్లాడడానికీ సంకోచం ఏమిటి?' నారాయణరా వింగ్లీషులోనే యామెనడిగినాడు.

శారద మారుపలుకలేదు. ఆమెనలముకొన్న ఆశ్చర్యపుదెర ఇంకను అలమి నల్లేయున్నది. ఆమె మౌనముద్ర వహించియే యుండెను.

'ఈయేడు 'గవర్నమెంటు' పరీక్షలో మొదటి తరగతి 'మార్కులు' వస్తాయని మీ దొరసానిగారన్నది. నువ్వు చదువుకొని బాలికవలె సిగ్గుపడవని ఆమె చెప్పిందే? సిగ్గెందుకు నీకు? ఆమెమాటే నిజంఅయితే, ఏదీ మాట్లాడుచూదాం.' (ఇంకను ఇంగ్లీషుభాషలోనే)—

శారదకు పౌరుషము వచ్చినది. 'మద్రాసు యూనివర్సిటీవారి మెట్రిక్యులేషను పరీక్షకు దరఖాస్తుపెట్టున్నాను. స్కూలుఫైదలు పరీక్షకు పాఠశాలలో జేరాలికదా!' అనిన దింగ్లీషులోనే.

'అదీ! అల్లాగు జవాబుచెప్పాలి. నీకు ఫిడేలంటే యిష్టమా, లేక వీణంటేనా?'

'రెండునూ?'

'ఆ రెండింటిలోను ఏది మంచిది?'

'దేని కదే!'

'అల్లాంటే ఎల్లాగుమరి. వీణమీదితానం ఫిడేలుమీద రాదు. ఫిడేలుమీది సంగతి వీణకు రాదు. వీణ ఒదుగు ఫిడేలులో లేదు. వీణలో ధ్వని ఫిడేలులో లేదు. ఫిడేలు—

'అందుకనే దేని అందం దానిది. దాని అందం దీనికి, దీని అందం దానికిరాదు.'

'నీవు సంగమయ్యగారి కచ్చేరీ చూశావా?'

'మా మేడకి వచ్చి ప్రతియేడూ పదిహేనురోజులు మకాంచేస్తూవుంటారు. ఆయన అద్భుత వాద్యము నాకు వినిపించి నా వీణపాటకు మెరుగులుదిద్దేవారు.

'ఏమిటి! సంగమయ్యగారికే శిష్యురాలివా! ఎంత అదృష్టవంతురాలివి.'

ఇంతలో నూరేగింపు విడిదికడకు వచ్చుటచే నా నూతనవధూవరుల సంభాషణ యాగిపోయినది. నారాయణరావు వట్టులనే మూడు నాలుగు సారులు భార్యతో మాట్లాడి, ఆనంద ధామములో విహరించినాడు.

ఈనాడు తోటలో, భర్త సూర్యకాంతమునట్లు బలుకరించినప్పుడు, శారద కించుక రోతపుట్టినది. కనురెప్పపాటి కాలములో జనించి మాయమయిన యాభావమును గ్రహించిన నారాయణరావు మనస్సు చివుక్కుమన్నది. సోదర ప్రాణయగు సూర్యకాంతము నునులేతయెదకు వారిరువురి భావములు స్పష్టమై తోచినవి. అన్నా వదినెల మనోమాలిన్యము తుడిచివేయుటకో యన నాబాల - 'గుమ్మడిపండావును చూతము రం'డని తన చిన్నారి చేతులుసాచి వారిరువురి హస్తములు గ్రహించి బిరబిరగొనిపోయినది.

౧౬

గృహమేధి

సుబ్బారాయుడుగారింటివెనుక పెరటిలో-నొక తూర్పు వెలమల కుటుంబము, రెండు బీదకాపుల కుటుంబములు, అయిదు తూర్పుగొల్లల కుటుంబములు కాపురమున్నవి. వారందరు సుబ్బారాయుడుగారి పాలేరులే. కాపులలో కుంకట్ల సోమయ్య యనునతడు పెద్దపాలేరు. సుబ్బారాయుడుగారు పాలేండ్ర కాపురమునకై శుభ్రమగు నిండ్లు కట్టించి యిచ్చిరి. సోమయ్య యిల్లు తక్కినవానికన్న పెద్దది. సోమయ్య బహుకుటుంబీకుడు. వృద్ధుడయ్యు జబ్బసత్తువయు చక్కనికంటి చూపును గల్గి వ్యవసాయము చేయించుటలో పేరుగన్న కాపు. సోమయ్య తండ్రి నాటనుండియు సుబ్బారాయుడుగారితండ్రికడ వారు పాలేరులుగా బ్రవేశించినారు. సంసారము జొత్తుగా జితికిపోయి, కడు పేదరికమున సోమయ్యతండ్రి వీరయ్య సుబ్బారాయుడుగారి తండ్రి శ్రీరామమూర్తిగారి నాశ్రయించి పాలేరుగా జేరి, తన తెలివితేటలచే, విశ్వాసముచే గ్రమముగా పెద్దపాలేరైనాడు. అప్పటికే సిగ యెగగట్ట నేర్చిన సోమయ్య, తండ్రికి కుడిభుజమై అతనికి దగిన కుమారుడనిపించుకొనుచు శ్రీరామమూర్తిగారి కడ జీతము గొనుచుండెను.

ప్రథమమున సంవత్సరమునకు బదునెనిమిది బస్తాలధాన్యమునకు బ్రవేశించిన వీరయ్య పోను పోను ఇరువదియైదు బస్తాలు, నేబది రూపాయల రొక్కముకూడ జీతముగా బుచ్చుకొని, తొంబదియేళ్ళ వృద్ధుడై చనిపోయినాడు. సోమయ్య నేడు పెదపాలేరు! సుబ్బారాయుడుగారతనికి పాలేరని పేరు మానివేసి గుమాస్తాయని పేరుపెట్టి నెలకు బదునేను రూప్యముల జీతము, బస్తా గింజలు చొప్పున నిచ్చుచుండెను.

తక్కిన పాలేళ్ళందరకుగూడ మంచి జీతములే యిచ్చుచు, సుబ్బారాయుడుగారు వాండ్రకు శౌచాదికములలవరచిరి. దొడ్డిలోనున్నవారుగాక మాలలు, గొడులు నలుగురితర పాలేళ్ళునుండిరి. ఇంటిలో అంట్లుతోముటకు, నీరుతోడుటకు, బిడకలు

చేయుటకు, దొడ్డిలో గాపురమున్న కుటుంబములలోని స్త్రీలనే నియమించిరి. వారికిని సంబళము లేర్పరచిరి. సోమన్న కోడలు ఇంటిలో నాడువారికి వలయు పనులన్నియు చేయుట, బియ్యము బాగుచేయుట, పిండిని విసరుట, బట్టలుసర్దుట, ఎక్కడివస్తువు లక్కడ నుండునట్లు చూచుట మొదలగు పనులను జేయుచుండును.

గొల్లవారిలో నచ్చమ్మ నమ్మకమగు బంటు. దాని తల్లిదండ్రులు సుబ్బారాయుడిగారి యింటనే యుండువారు. అచ్చమ్మతండ్రి గతించినాడు. తల్లి వృద్ధురాలై యింటిపనులను జేయుచుండును. అచ్చమ్మ వివాహము జేసికొని భర్తనిల్లరికము తెచ్చుకున్నది. అచ్చమ్మ యిద్దరు చెల్లెండ్రు నటులనే భర్తల నిల్లరికము తెచ్చుకొని సుబ్బారాయుడుగారింటనే కాపురముండినారు.

వారి భర్తలు సుబ్బారాయుడిగారి పాలేళ్లు. వారి పిల్లలు గొడ్లకాపరులు, వారు పనికత్తెలు.

సుబ్బారాయుడిగారి దొడ్డిలో గాపురమున్న రెండవ కాపుకుటుంబము సోమన్న యల్లునిది. సోమన్నకు ముగ్గురు కొమరితలు నలుగురు కుమారులు. సోమన్న కొమరితలు కుమారులును గూడ నాల్గవతరగతివరకు జదువుకొన్నవారే. సోమన్న తన పెద్ద యల్లుని సుబ్బారాయుడిగారి దగ్గర పాలేరుగా ప్రవేశపెట్టి తన యింటి ప్రక్కయింటిలో గాపురముంచినాడు. తక్కిన యిరువురు కొమరితలను దొడ్డిపట్లలో నొకరికి, గోపాలపురములో నొకరికి నిచ్చి పెండ్లిజేసినాడు. వారందరు కడుపులు ఫలించి సుఖముగా కాపురములు చేయుచున్నారు. సోమన్నకు ముగ్గురు కొమార్తెలు వరుసగా, బుట్టుటచే, నిక కొడుకు పుట్టడని నిరాశచెంది, బీదకుటుంబపు బాలునికి పెద్ద కూతునిచ్చి యిల్లరికము తెచ్చుకున్నాడు. ఇప్పుడు సోమన్న పెద్దకుమారుడు సత్తెయ్య ఇరువదిరెండేండ్లవాడు. చిన్నతనమున నారాయణరావుతో నాడుకొన్నాడు. నారాయణరావు రాజకుమారుడు, సత్తెయ్య బంట్రోతు. నారాయణరావు కలెక్టరు, సత్తెయ్య డఫేదారు.

సుబ్బారాయుడిగారి దొడ్డిలో కాపురమున్న వెలమలు పదియేండ్లక్రితము, సుబ్బారాయుడిగారి పనిలోచేరి వొళ్లువంచి పనిచేయుచుండుటచేతను, వారు కడియములో మంచి పేరుగన్న పూదోటలో బనిచేసియుండుటచేతను, సుబ్బారాయుడుగారు వారిని పూలతోటపనికి నియోగించిరి. ఆలమండ గ్రామంలో మామిడితోటలో బనిచేసిన కుటుంబమును కొత్తపేట కనతిదూరముననున్న తన ముప్పదియకరములతోటలో గాపురముంచినారు.

సుబ్బారాయుడిగారి దొడ్డిలో కాపురమున్న అయిదు గొల్లకుటుంబములలో ఒక గొల్ల దూడల బెంచుటలో పేరుగన్నవాడు. అతని చేయి తగిలిన పశువులదరికి రోగములు సేరవు. ఈతలుడిగిన పసులు, అఱ్ఱుగడిగిన యెద్దులు వారి దొడ్డిలో పింఛనుద్యోగులవలె, వార్ధకమున సుఖించుచుండును.

సుబ్బారాయుడిగారికి బసువులన్న బరమప్రాణము. మానవులకన్న వాని నెక్కుడు ప్రేమతో జూడవలెనని యాయన మతము. దొడ్డిలోని దూడలన్నిటి పేరులు పెట్టి ముద్దుగా బిలుచుచు గోముగా బెంచుచుందురు. ఏ దూడకైన నించుక కాలు నొచ్చినచో నాయన ప్రాణము విలవిల లాడిపోవును.

సుబ్బారాయుడుగారికి ఎనిమిదికాండ్ల స్వంతవ్యవసాయమున్నది. అయిదు వంగోలు జతలు, రెండు మైసూరు జతలు, సింధీజత యొకటియు, కేవలము సవారీ బండ్ల కుపయోగించునవి కలవు. రెండు జతల బొబ్బిలి పోతులు, మూడు జతల బండి పోతులు, సంతతము వారికడ నుండవలెను. దొడ్డిలో గాపురమున్నవాని పిల్లతే పసుల కాపరులు.

మనుష్యులు పస్తుండినను, దూడలకు మేత తప్పగూడదని సుబ్బారాయుడుగారి మతము. వట్టిగడ్డి, జనుము దంటు, జొన్న చొప్ప, చిట్టు, తవుడు, ఉలవలు, సమస్తము సుబ్బారాయుడుగారి యింటిలో బుష్కలముగా నుండవలెను. పచ్చగడ్డి మేతకై పదియకరములభూమిలో బిల్లిపెసర పెంచెదరు. బీటి నేల కూడ బుష్కలముగా నుండుటచే వారికి బశుగ్రాసలోప మెన్నడు నుండెడిది కాదు.

సుబ్బారాయుడుగారికి బాడిపశువులు విస్తారమున్నవి. వంగోలుఆవులు ఎనిమిది, దేశవాళీ ఆవులు పన్నెండు గలవు. అయిదు పెద్ద గేదెలున్నవి. కొన్ని పాడిపశువులు, కొన్ని చూడివి, కొన్ని వట్టిపోయినవి. వారింట సర్వకాలముల పాడి పుష్కలముగానుండవలెను. పాడిదూడలుగాక, వారింట గుమ్మడిపండావులని యొకజాతి కలదు. సుబ్బారాయుడుగారి తాతగా రాజాతి నెక్కడనుండి సముపార్జించిరో? ఆవు రెండడుగులన్నర యెత్తు. చిన్నతల, లేడి కళ్లు, పాలసముద్రము వంటి తెల్లని యొడలు, శేపు శేరు మాపు శేరు పాలిచ్చు కుండపొదుగుతో గామధేనువువలె ముచ్చటగా నుండును. ఆ గుమ్మడిపండావు దూడ కడుచిన్నదియై బొమ్మదూడవలె ముద్దులు మూటగట్టుచుండును.

వనలక్ష్ములవలె నున్న శారదా, సూర్యకాంతములతో నేగు నారాయణరావు త్రోవలోని మొక్కలను వర్ణించి చెప్పుచు, బాడి పశువుల పాకయున్న దొడ్డిలోని కేగెను. ఆ పెద్దపాకలో నొకప్రక్క గుమ్మడిపండావులు రెండున్నవి. ఒకటి పాలిచ్చుచున్నది. రెండవది వట్టిపోయినది. తన్ను చూడగనే చెంగు చెంగున గంతులిడుచు చేరవచ్చిన దూడను నారాయణరావు ముద్దులాడదొడగెను. పసుల త్రొక్కిడిచే రొచ్చుగానున్న యా దొడ్డిని గాంచి ఏవగించుకొనుచున్న శారదకు, భర్త దూడనెత్తి ముద్దులాడుట మీదు మిక్కిలియై—‘వదినా యింటిలోకి వెళ్ళిపోదాం రావమ్మా’ యని వెనుకకు తిరిగి, మగని యెడ్డెతనమును గూర్చిన తలపులతో నింటి దెసకు నడువసాగెను. శారదాచిత్తవృత్తి యెరుంగని సూర్యకాంతము ఆమె వెనుకనే పరువిడి, యామె కడ్డముగ నిలువబడి ‘ఏవమ్మా వదినా, ఏమిటి! గుమ్మడి

పండు దూడను జూడకుండగనే వెళ్ళిపోతున్నావేమిటి? రా!' అని పిలిచినది. 'చూస్తూనే వున్నాగదా' యన్నది శారద.

అంతకుమున్న వికలమవస్కుడైయున్న నారాయణరావు శారద వింతవర్తనమున కింకను నొచ్చుకొనుచు, ఆమెను వెనుకకు గొనితెచ్చుటకు నిర్బంధించు చెల్లెలితో 'సూర్యం! నువ్వు ఇల్లారా! ఇది కబురులు చెపుతోంది చూశావా! దీనికి 'వరబాల' అని నాన్నగారు పేరు పెట్టారా?' అనినాడు. సూర్యకాంతము తల వంచి కొనియున్న వదినదెస కొకపరియు, లేని వికాసము దెచ్చుకొను అన్నదెస కొకపరియు, జూడ్కి ప్రసరించి నిట్టూర్పువదలి యన్నగారి దగ్గరకు వెడలిపోయెను. శారద యేమనుకొన్నదో యక్కడనే యాగి, 'వదినా ఆ చిట్టిదూడ నిల్లా తీసుకు రావమ్మా' యన్నది. ఆ మాటకు సూరీడు మొగమింతయై దంతపుబొమ్మవలెనున్న యా పెయ్యదూడను సునాయాసముగ నెత్తికొని వదినగారికడకు గొనిపోయినది. నారాయణరావు నిట్టూర్చుచు నక్కడనుండి నెమ్మదిగా వెడలిపోయినాడు.

ఆ సాయంత్రమే సుబ్బారాయుడుగారితోట జూచుటకు నాడు పెండ్లివారందరును మోటారుమీద బయలుదేరినారు. సూర్యకాంతము, సత్యవతి, పరమేశ్వరమూర్తి భార్య రుక్మిణియు వారితో వెళ్ళినారు.

తోటలో మామిడిజాతులు, బత్తాయిలు, పనసలు, పోకలు, కొబ్బరులు, జామలు, దబ్బలు, నారింజ, ఉసిరి, సపోటాలు, జంబుమలాకా, గులాబీ జామ, పంపరపనాసలు, నిమ్మలు మొదలయిన వివిధ ఫలవృక్షజాతు లున్నవి. తోటలో రెండుమూడు కుటుంబములవారు కాపురమున్నారు. తోట కన్నుల పండువై సువాసనలతో నిండియున్నది. చెట్టున బండిన కాశీజామపళ్ళు, నారాయణరావు బెంగుళూరునుండి తెప్పించిన గింజ లేని జామపళ్ళు, పిండిగింజ జామపళ్ళు, సపోటాపళ్ళు, తోటమాలులు కోసి వారికెల్ల నర్పించినారు. దీపాలవేళకు మోటారింటికి దిరిగి వచ్చినది.

నారాయణరావున కేదియో వ్యక్తముగాని భయ మొండు హృదయమున బ్రవేశించినది. శారదవర్తనమునం దేదియో విశేషభావ ముండునని యాతడనుకొనెను. ఛీ! తప్పు. అది భారతీయనారీమణులకు సహజమగు లజ్జయని మనస్సును సమాధానపరచుకొనెను.

నారా:—పరం! మన స్త్రీ లెంత పాశ్చాత్య విద్యావతులైనా, వారిని పాశ్చాత్య నాగరికతావాసన లెంత యలుముకొన్నా, భారతీయ సంప్రదాయవాసన వారి జీవితాన్ని వదలి పెట్టదురా?

పరం:—ఏం! ఆ ఆలోచన కల్గింది? ఎవరైనా కనపడ్డారా ఏమిటిరా, పెద్దచదువు చదివి భారతీయ సంప్రదాయాలున్నవాళ్లు: ఇవాళ?

నారా:—ఒక ఆలోచనల్లోంచి ఇంకోటితెట్టిన వరుసలో ఆఖరు ఆలోచన ఇది.

పరం:—ఆ గొలుసుకు మొదటిలంకె ఎక్కడ మొదలెట్టిందేమిటి?

నారా :—అదేముంటుందిలే. ఏదో చిన్న ఆలోచన!

పరం :—అయినా, మన స్త్రీత్వ పరిశోధనకోసం అడుగుతున్నావు?

నారా :—నేను చెప్పింది తప్పా?

ఇంతలో లక్ష్మీపతి అక్కడకు వచ్చినాడు.

లక్ష్మి :—ఏమిట్రా వాదించుకుంటున్నారు.

పరం :—చూడరా, వీడు ఒక పెద్ద సిద్ధాంతం చేశాడు. నువ్వు వప్పుకుంటావా? వప్పుకోవా? అంటాడు. సరేరా, నీ సిద్ధాంతానికి ఉపపత్తులైన మొదటి ఆలోచన లేమిటిరా అంటే, వీడు ఇవీ అవీ చెప్పి తప్పించుకుంటాడు.

లక్ష్మి :—అసలు వీడి సిద్ధాంతం చెప్పవోయి.

పరం :—ఈ రోజుల్లో పాశ్చాత్యవిద్య చదువుకున్న ఆడవాళ్ళ అంతరాంతరాల్లో భారతీయ సాంప్రదాయవాసన ఉండనే ఉంటుందట.

లక్ష్మి :—అదా! అదెప్పుడూ మావాడి వాదనల్లో ఒకటి.

పరం :—ఓరే! నువ్వు గాంధిగారి భావాలన్నీ అద్భుతం, నిజం అంటావు. ఆయన ఏవన్నారూ, 'పాశ్చాత్యవిద్య లేకపోతే రామమోహనరాయ లింకా చాలా గొప్పవాడయి వుండును' అని. దానిమీదేగా మోడరన్ రివ్యూ మొదలైన వాటికి కోపాలొచ్చాయి. అల్లాఅంటే అర్థం ఏమిటిరా లక్ష్మీపతీ? పాశ్చాత్య విద్యవల్ల నిజమైన భారతీయ నాగరికత నశించిపోతుందనేనా?

లక్ష్మి :—అవును. నిజమే!

నారా :—'పాశ్చాత్యవిద్య వచ్చినా!' అని నేను అననే అన్నాను. అంటే మన వనితాలోకంవిషయంలో గాంధిమహాత్ముని సిద్ధాంతం పూర్తిగా అన్వయించుననే నా అభిప్రాయం, అంతేగాని అది తప్పఅని కాదుగదా. అంటే మన దేశంలో కాస్త తెలిసో తెలియకో సంప్రదాయం బ్రతికించివున్నది ఆడ వాళ్లే అని.

పరం :—ఏవిటి బ్రతికించిఉన్నది? పక్కపాపిళ్లు, సినీమా ముస్తాబులు, విడాకుల రంధీ, వీటినేనా?

నారా :—అన్నీ ఒప్పుకున్నా! కాని యీ పైపై మోజులతో పాశ్చాత్యతత్త్వం పూర్తి అయిందంటావా?

పరం :—ఇంతవరకూ వచ్చిన తరువాత పూర్తికాక మానుతుందా? వాళ్ళ చదువు పూర్తిగా ఎక్కినకొద్దీ తక్కినముచ్చట్లుకూడా తీరవూ? తొందరపడతావేం?

నారా :—కావచ్చును. కాని నేను ప్రస్తుత స్థితినిగురించే చెప్తున్నా.

లక్ష్మి :—సరే ఇద్దరివాదనా వొక్కటే. ఇక పదండి.

౧౭

మనుగుడుపులు

జమీందారుగారు వ్రాసిన యుత్తరమువల్లను, తీసికొని వెళ్లుటకు వచ్చిన జమీందారుగారి చుట్టము గంగరాజు రంగారావు దేశముఖుగారి పట్టువల్లను, నారాయణరావుతో మనుగుడుపులకు నాతని యప్పచెల్లెండ్రు నలువురు, వదినెగారు. సూర్యకాంతము అత్తగారును తరలివెళ్ళినారు.

సుబ్బారాయుడుగారు వధువువెంట వచ్చిన ఆడపెళ్ళివారి కందఱకు, రంగారావు దేశముఖుగారికి వెలపొడుగువస్త్రములు వెండిపళ్ళెములు ఫలములు మొదలగు బహుమతు లర్పించి పంపిరి. వారి నౌకరులకుగూడ దలకు మొలకు గట్టనిచ్చిరి.

అల్లునిజూడగనే జమీందాగారి వదనము ప్రఫుల్లమయ్యెను. మధ్యహాలులో శ్రీనివాసరావుగారు, మృత్యుంజయరావుగారు, సీతారామాంజనేయ సోమయాజులు గారు, ఆనందరావుగారు, భాస్కరమూర్తిశాస్త్రిగారు, బసవరాజ రాజేశ్వర శ్రీ జగన్మోహనరావు జమీందారుగారు, రంగారావు దేశముఖుగారు, నారాయణరావు, జమీందారుగారు, నారాయణరావు రెండవ బావమఱది వీరభద్రరావు మొదలగు వారందఱు సోఫాలపై నధివసించి కొంతతడవు ఇష్టాగోష్ఠి సల్పిరి. నారాయణరావు మాటలాడక యన్నియు వినుచుండెను. శ్రీనివాసరావుగారు తన వైపు తిరిగి తన్ను ప్రత్యేక మప్పుడప్పుడు ప్రశ్నించుచుండుటచే నారాయణరావు గంభీరములు నాలోచనా పూరితములునగు, సమాధానములు చెప్పుచుండెను. నారాయణరావు స్నేహితుడగు రాజేశ్వరరావు నాయుడుగూడ నప్పుడే వచ్చి యందఱకు నమస్కృతు లొనరించి యచ్చట గూర్చుండెను.

రైళ్ళ విషయమై సంభాషణ నడచుచుండెను.

శ్రీనివాసరావుగారు నారాయణరావును జూచి,

శ్రీని:—ఏవండీ నారాయణరావుగారూ! చూశారూ! మరేమంటే మన దేశంలో రైళ్లు కంపెనీలక్రింద వుండడం లాభమా, ప్రభుత్వంక్రింద ఉండడం లాభమా?

నారా:—ప్రభుత్వంక్రింద ఉండడమే లాభం.

శ్రీని:—ప్రయివేటు కంపెనీలకు వుండే లాభాపేక్ష ప్రభుత్వానికి వుండదనా మీ యభిప్రాయం!

నారా:—ఆశ ఉండకపోవడమే కాదు. గవర్నమెంటు సాలీనా వచ్చే నికరాదాయం వృద్ధిచేసుకొని తద్వారా ప్రజలకు ఇతర సదుపాయాలు చేయవచ్చు!

మృత్యుం:—అయితే రయిల్వేలు కూడ గవర్నమెంటు డిపార్టుమెంటైతే, ఎఱ్ఱతేపు పద్ధతి అమలులోనికి వస్తే లాభాలనేవి వుంటాయా అని.

జమీం:—అబుకారీ డిపార్టుమెంటు లాభసాటిగా లేదుటండీ?

శ్రీని:—రైల్వేలు ప్రభుత్వం చేతిలో వుంటే చూసారూ? పెద్ద ఉద్యోగాలన్నీ ఇంగ్లీషువాళ్ళకే కట్టబెట్టి వాళ్ళిందరికీ జీతాలు విపరీతంగా యిస్తారు. మరేమంటే ఆ సొమ్మంతా ఐ. సి. యస్. వాళ్ళ జీతాలలాగ అంతా ఇంగ్లండే చేరుతుంది.

రాజే:—కంపెనీ అయితే మాత్రం ఇప్పుడూ ఆ పనే జరుగుతోంది కాదా అండి.

నారా:—వారి ఉద్దేశం ఏమిటంటే, బ్రిటిషు ప్రభుత్వంచేతిలో రయిల్వేలు ఉండడం లాభమా లేక హిందూదేశపు ప్రయివేటు కంపెనీ చేతిలో ఉండడం లాభమా అని.

శ్రీని:—అవును.

నారా:—బ్రిటిషు ప్రభుత్వం హిందూదేశంలో వున్నన్నాళ్ళు రయిల్వేలు హిందూదేశంలో కంపెనీలకు యివ్వరు. ప్రస్తుతం హిందూదేశంలో అంత పెద్ద పెట్టుబడి పెట్టి రైల్వేలు కొనే కంపెనీలు తయ్యారుగా లేవు. ఇంక రయిల్వేలు వెనకటి షరతుల ప్రకారం ప్రభుత్వం చేతిలోకి ఎప్పటికైనా వస్తాయి. కొన్ని వచ్చాయి అప్పుడే.

జమీం:—రయిళ్ళ విషయం లెక్కలన్నీ నాదగ్గర వున్నాయి. ఇంతవరకు హిందూదేశంలో వేసిన రయిళ్ళవలన ప్రయివేటు ఇంగ్లీషు కంపెనీలకు, హామీరూపంగానున్న, ప్రభుత్వం వేసిన రైల్వేలకు, వడ్డినష్టం వగైరాలమీద నున్న గవర్నమెంటుకు చాలా నష్టం వచ్చింది. (నారాయణరావు వైపుకు తిరిగి) అనక ఒకసారి నా స్వంతగదిలోకి వస్తే ఆ లెక్కలన్నీ చూడవచ్చును.

నారా:—అలాగేనండి, నాకూ ఈమధ్య ఆ లెక్కలన్నీ కావలసే వచ్చాయి.

జమీం:—అక్వర్తు 'కమీషను' సంగతి ఎరుగుదువు కాదూ?

నారా:—అవును ఆ రిపోర్టులు చూడాలి.

మృత్యుం:—ఏమిటండీ ఆ కమిషను?

జమీం:—రైల్వేలు గవర్నమెంటు చేతిలో వుంటే ఎక్కువ లాభమా, కంపెనీల చేతులలో ఉంటే ఎక్కువ లాభమా అన్న ఈ ప్రశ్నే!

నారా:—ఇతర దేశాలు ప్రస్తుతం భాగ్యవంతమైన దేశాలు. మన దేశం చాలా బీదది. పైగా పాశ్చాత్యదేశాల్లోనే ఇప్పుడు రైల్వేలు గవర్నమెంటుకు ఇచ్చి ప్రజాధీనం చెయ్యాలని రభస చేస్తున్నారు.

శ్రీని:—గవర్నమెంటు స్వాధీనం అయితే లాభాలసంగతి వేరే చెప్పాలా?

నారా:—చిత్తం, వస్తున్నాను. ముందు రయిల్వేలు లాభదాయకాలైనవి, అనే సంగతి మనం ఒప్పుకుంటే.

శ్రీని: ఒప్పుకున్నాను ప్రస్తుతం.

నారా:—అయితే, దేశంలో ఏ కొద్దిమందికో కంపెనీరూపంగా వచ్చే లాభం, గవర్నమెంటుకు వస్తే ఆ రాబడి విలువ ఇతర పన్నులలో తగ్గించవచ్చు

కదా? మరి ప్రస్తుత ప్రభుత్వం అలా తగ్గింస్తుందాంటే, ఇది కేవలం లాభ సాటి గవర్నమెంటు గనుక, యిప్పుడు ప్రజలకి ఉపయోగం లేదు. అయితే రేపు ప్రజాప్రభుత్వం అనగా కనడా మొదలయిన దేశాలలో ఉన్నటువంటి 'డొమినియను' ప్రభుత్వం వచ్చినా లేక సంపూర్ణ స్వాతంత్ర్యం వచ్చినా ఆ లాభం అంతా ప్రజలకే గాదండీ?

శ్రీజగ:—ఇంగ్లీషువాళ్లు కోట్లకొద్ది డబ్బుపెట్టి మన దేశంలో రైళ్ళువేస్తే మన ప్రజలు లాభం పొందాలీ! ఇది సబబేనా?

నారా:—వాళ్లు పెట్టిన పెట్టుబడి తీరగా ఏటేటా బోలెడు లాభాలున్నూ వాళ్లాగూ గుంజుకుపోతున్నారు. ఇంక మనం కోరేదానిలో అన్యాయం ఏం వుంది.

జమీం:—గవర్నమెంటు, కంపెనీదగ్గిరనుంచి రైల్వేలను పుచ్చుకోవాలంటే ఉన్న యావత్తు సరుకులకు రోడ్లకు పట్టాలకు ఖరీదు ఇవ్వనక్కరలేదా? ఆ డబ్బు ఇప్పుడు మనదగ్గఱలేదే! ఆ డబ్బు మళ్ళీ ఇంగ్లాండే పెట్టుబడి పెట్టాలే.

నారా:—డెబ్బదిఅయిదు సాలుసరి వాయిదాలమీద తీర్చడానికి ఏర్పాటుచేసికొని కదాండి?

జమీం:—అవును! తిరిగి పుచ్చుకున్న తేదికిముందు మూడుసంవత్సరాలు వచ్చిన లాభం కంపెనీవాటాలకు పంచి, సగటు ధరనుబట్టి అనగా నూరుకాసుల షేరుకు ఏనూట యిరువయ్యనో అంచనా వేసి నూటికి నాలుగున్నర వడ్డీతో డెబ్బదిఅయిదు వాయిదాలలో తీర్చడానికే ఒప్పందం చేసుకున్నారని జ్ఞాపకం.

శ్రీజగ:—ఈ రైళ్లు మనవాళ్లు సరీగా నడపగలరండీ. మనవాళ్లే నడపడం వచ్చిందంటే రోజుకు రెండుసార్లు బోల్తాలో, ఢీకొట్టటమో జరగదా!

భాస్క:—అదేమిటండీ రాజాగారూ! అట్లా సెలవిసారు. ఎంతమంది గొప్ప ఇంజనీయరు, గార్డులు, డ్రైవర్లు మనవాళ్లు లేరు? స్టేషనుమాష్టర్లంతా మనవాళ్ళే. పోనీ యింగ్లీషువాళ్లు పై ఉద్యోగాలు చేస్తున్నారా?

శ్రీజగ:—ఇంగ్లీషువాళ్ళకు ఏమాత్రం తీసిపోని యూరేషియన్లు.

భాస్క:—వాళ్ళుమాత్రం మనవాళ్లు కాదండీ? మనచేతికిందికి వస్తేమాత్రం వాళ్ల ఉద్యోగాలు తీసివెయ్యాలని ఉందాండి.

సీతా:—అయ్యో! ఈ తెలుపూ నలుపూ కాని దొరలున్నారు, బాబూ అసాధ్యులు. అసలు దొరలు నయమండీ! వీళ్ళముందర ఆగలేం.

ఆనంద:—మీరు చెప్పింది నిజమే కాని ఇప్పుడు చాలా నయమండీ శాస్త్రిలుగారూ. వాళ్ళూ తాము హిందూదేశస్థులమనీ మునిగినా తేలినా మనతో పాటేనని గ్రహించారు.

సీతా:—వాళ్ళని తెల్లదొరలు రానిస్తారాండీ బాబూ?

మృత్యుం:—తెల్లదొరలు వీళ్లు కంత్రీలు, మాకక్కరలేదు, మాకేం సంబంధం లేదంటారు. మనవాళ్ళు వీళ్ళు మావాళ్ళు కాదంటారు.

నారా :—అలా అనకండి. భారతీయులు ఎప్పుడూ వాళ్ళని తమలో ఐక్యం చేసుకోడానికి సిద్ధంగానే ఉన్నారు. వాళ్ళే మేం తెల్లవాళ్ళమని వాళ్ళ దేశం 'హోము' అంటే ఇంగ్లండని అంటూ వచ్చారు గాంధీజీ ఎప్పుడూ వాళ్ళని సంపూర్ణ ఐక్యభావంతో మనలో జేరమనే కోరినారు.

సీతా :—వాళ్ళు గబ్బిలాలన్నమాట !

శ్రీజగ :—అదేమిటండీ తెలివితక్కువమాటంటారు. తెలియకపోతే ఊరుకోవాలి. గబ్బిలాలా ! యూరేషియను స్త్రీలకి ఉండే అందం ఒక్క ఇంగ్లీషు అమ్మాయికి ఉంది! మీ ఛాందసపు బ్రాహ్మణ ముత్తైదువులకు వుందా పోనీ ?

నారా :—అందచందాల విషయం ప్రస్తుతం కాదు పోనీండి.

శ్రీని :—అదేమిటండీ రాజాగారూ ! కోపంవచ్చిందీ. చూశారూ సోమయాజులుగారు వట్టి అమాయకబ్రాహ్మడు. మరేమంటే చూశారూ మీరు ఆ సంగతులూ, ప్రపంచం ఎరిగున్నవారు గనుక తెలుస్తుంది. చూశారూ !

జమీం :—విదో ఛలోక్తికన్నారు. అంతే !

సీతా :—చిత్తం చిత్తం. అంతేనండి మహాప్రభూ. క్షంతవ్యుణ్ణి.

ఇంతలో ఫలాహారములకని కబురువచ్చినది. జమీందారుగారు శాస్త్రిగారిని సోమయాజులుగారిని లోనికంపి తామందరచ్చటనే యుపాహారముల గైకొందుమని వార్తనచ్చినారు. తక్కినవా రందరికడ బంట్రోతులు పాలరాలు పరచిన బల్లలనుంచినారు. వంటబ్రాహ్మణులు నేతిలో వేయించిన జీడిపప్పు, ఆవుపెరుగులో వైచిన ఆవడలు, మైసూరుపాకము, గపుచిప్పమిఠాయి, జిలేబియుండలు, పనసతొనలు, చక్రకేళీ అరటిపండ్లు, అనాసముక్కలు వెండిపళ్లెములతో అందరికడ నుంచినారు. స్పెన్సరు కంపెనీ వెండిగళాసునలో మంచువైచిన మంచినీళ్లుంచినారు చేతులు కడుగుకొనుటకు తళతళలాడు కంచుతట్టలు ఎవరికివారికి వేరుగా నౌకరు తెచ్చియుంచగా వంటబ్రాహ్మణుడు నీళ్లుపోయుటయు, చేతులు కడుగుకొనిరి. అపురూపమైన చీనాదేశపు గిన్నెల శెట్టులలో తేనీరు, కాఫీ, ఏది కావలసినవారి కది యిచ్చినారు.

నారాయణరావు రాజేశ్వరరావును దీసికొని మేడమీది తనగదికి వెళ్ళెను. అచ్చట స్నేహితు లిరువురు తనివిదీరునట్లు సాయంత్రమువరకు మాట్లాడుచునే యుండిరి.

పల్లెటూరి మోటుమానిసి యనుకొన్న నారాయణరావు తెలివితేటలలో, మాటనేర్పులో నందఱ నతిశయించుట గాంచి శ్రీ జగన్మోహనరావుజమీందారుగారికి తలకంటగింపు కలిగినది. జమీందారుల యింటబుట్టిన తనవంటివానికున్నచో శోభించునేగాని, యీ పల్లెటూరి బడుగు తెలివి కెవరు సంతసింతురు ? ఒకరి సంతసముతో తనకేమి పని ? శారదమాత్రము సంతసింపదనుట ముమ్మాటికి నిశ్చయం. ఆంగ్లోయిండియను వనితలను దాను వెనుకవైచికొని మాటలాడిన మాటలా ప్రక్క గదులలో నెచటనైన శారద యుండి వినలేదుకదా ?

౧౮

వీణ

ఆ సాయంత్రము విహారము సలిపివచ్చి నారాయణరావు వత్తవారి మేడ చేరు నప్పటికి దివ్యనాద పూరితమగు విమల గాంధర్వమున దిశల నింపుచున్న దొకబాలిక. రాజేశ్వరుడా పాట విని 'ఎవరురా అంత అద్భుతముగా పాడుతున్నారు' అని అడిగినాడు.

'ఆ! శ్రీరామయ్యగారీమధ్య ఊళ్ళో లేరు. నేడే వచ్చారు. వారు ఫిడేలుతో పక్కవాయిద్యం వాయిసూ శిష్యురాలిని ఎంత విచిత్రంగా పాడిస్తారనుకొన్నావు!'

'మీ ఆవిడే నేమిట్రా!'

'ఆమాత్రం కనిపెట్టలేవురా! ఉండు, శ్యామ ఆలాపన జేస్తున్నారు. విను, విను. మాట్లాడకు.'

'నాకు సంగీతమంటే తలనొప్పి.'

'అప్పుడే నీవు 'ఆస్పరిను' అంశకు వచ్చావుట్రా?' గదిముందరి వరండాలో దీపాలు ఆర్పివేసి రాజేశ్వరరావును, తానును పడకకుర్చీలపై కూర్చుండినారు.

తారక కాంతులే 'శాంతమూ లేక సౌఖ్యమూ లేదు' అని పాడుచున్నట్లయి నది. చీకటిలో కనబడని పూవుల సౌరభమే సంగీతమై విశ్వమంతయు నావరించి పోయినది. గులాబిపూల పాలగొంతుకనుండి వెడలు నా పవిత్రస్వనముతో బోల్చుటకు నారాయణరావున కీ ప్రకృతిలో నేదియు తలపునకు రాలేదు. వేణువనస్వనములా, సెలయేటి గానములా, తుమ్మెద ఝుంకారములా ఇవి యేవియు దగవని యాతడు తలయూచినాడు. కోకిల గొంతులు కావచ్చు ననిపించినది.

నారాయణరావు హృదయము ఆనందపూరితమై ప్రేమపూర్ణమైనది.

'నను పాలింప, నడచి వచ్చితివో!'

చిట్టి శ్రీరాముడు, నీలమేఘశ్యాముడై తొనలు తిరిగిన చిఱుచేతులతో చిన్న బంగారువిల్లు పట్టుకొని, నవ్వులు వెదజల్లుచు, నడచివచ్చిన ట్లాతనికి గోచరించినది. ఆతని కన్నుల నీరు తిరిగినది. ఆ గొంతులో చిన్ని శ్రీరాముడే కలడు. శ్రీరామయ్యగారి కంఠములో దుష్టరాక్షస సంహారుడగు రఘువీరుడే కోదండపాణియై అనుజ సౌమిత్రులతో సాక్షాత్కరించుచున్నాడు. ప్రశాంతమగు నా సంధ్యారాగములో మిళితమగు శ్రీరామయ్యగారి కమానుకదుపులో శారదాదేవి గళమునుండి తొలుకాడు కలికి చెలువంపు తీయసవ్వడులు గలసి, లత్తుకతీర్చిన చిన్నారి పాదాలపై పరికిణీ యంచులు చిందులాడ, కనకకింకిణీనూపుర ఘల్లు ఘల్లారవముతో శీతనగస్వచ్ఛహిమ శకలముపై నృత్యమొనర్చు నుమాబాల విశ్వమోహనమగు కంఠకుహూకారములు విరియించినట్లయినది నారాయణరావునకు.

'ఎటులా బ్రోతువో తెలియా
ఏకాంత రామయ్యా—!'

ఆర్తరక్షకుడగు నా శ్రీరామచంద్రమూర్తి ఎంత చక్కని ప్రభువు! బ్రోచిన నాతఁడే బ్రోవవలయు. శ్రీరామ నీలమేఘము భక్తమనఃకేదారముల బూర్ణసస్యముల బండించుగదా! పరాప్రకృతి యగు సీతమ్మతల్లియు, పరమాత్మ యగు శ్రీరామచంద్రుడును నవ్యయులు, సత్యచేతన ప్రదాతలు. 'ప్రోచినను, కబళించినను నీదే భారము ప్రభూ!' 'రామరామా! యని రంజిల్ల నావంతు, నియతిమై రక్షింప నీది వంతు.' అని కనులు మోడ్చినాడు నారాయణరావు.

రాజేశ్వరుడు చెలికానివంక తిరిగి 'ఏమిరా నారాయుడూ! నే నిన్నాళ్ళూ పెళ్ళి చేసుకోనని మానివేశాను. ఏదో సంబంధము మానాయన తీసుకువస్తే ఆ పిల్లకు, నాకూ ప్రేమ కుదురుతుందని నమ్మకం లేదు. మా నాయనతో ఏదో సాకులు చెప్పి తప్పించుకున్నా. మా నాయన పోయినతర్వాత నేటికి మా అమ్మ వెఱ్ఱిబలవంతం పెట్టింది. గొంతుక్కు వెలక్కాయ పడినట్లయి తర్వాత చెప్తానులే అని పారిపోయి వచ్చాను.' అని పడకకుర్చీలో జేరగిలబడి కనులు మూసుకొని నారాయణరావు నడిగెను.

రాజేశ్వరరావుది పచ్చని దబ్బపండు చాయ. తెలగబిడ్డయైన నతని నందఱు బ్రాహ్మణుడే యని తలతురు. అతిడు శాకాహారి. స్వచ్ఛమగు పలుకు, మధ్యమోన్నతమై కండపుష్టి కలిగిన శరీరము. వంకర తిరిగిన ముక్కు, సమమైన నుగురు. కామపురుషార్థ పరతాస్ఫోరకములగు దీర్ఘ చక్రవాకలోచనములు. ఫ్రెంచి పద్ధతిని సగము మిగుల్చుకొన్న నల్లని మీసములు. చుట్టును జవ్వలేని సులోచనములు ధరించి, ముంగురులు నున్నగ వెనుకకు దువ్వుకొనును. ప్రసిద్ధ సినిమానటుడగు 'రుడోల్ఫు వాలంటినో' పద్ధతి నాతడు పొడవుగా పెంచుకొను మొగచెంపలును, తీర్చినట్లున్న నల్లని కనుబొమలు నాతని మోమునకు గాంభీర్యమును పుణికియిచ్చును. ఆతడు ధరించునవి చిక్కని మీగడ తరకవంటి ఫ్రెంచి పట్టుచొక్కాలు, తెల్లటి లాగులను తొడుగును. కాళ్ళకు ఖరీదుగల లూధియానా జరీ చడావులుండును.

నారాయణరా వాతని నఖశిఖపర్యంతముఁ జూచి చిరునవ్వునవ్వి, తన ముదుక ఖద్దరు పంచె, ఖద్దరు లాల్చి, ఖద్దరు సేలంకండువాలను జూచుకొని నవ్వుచునే పెదవి విరుచుకొని 'ఒరే రాజీ! నువ్వెప్పుడైనా అలంకారముతో లేని సమయం ఉందిరా?' అని ప్రశ్నించెను.

'ఇంటిదగ్గిర లబ్బీలుంగీ కట్టానుర్రా!'

'అది పట్టుదేనా?'

'ఆ!'

'నిద్దట్లో నీ జుట్టు చెరుగుతుందిరా!'

'పాపము శమించుగాక!'

'ఏదీ చెయ్యి! హారా హుషార్!'

'నామీద ఒక వ్యాసం రాయరా! ఒక కథ అల్లరా?'

'నీ వొక్కడిమీద నేనా? ఆ పరకీయనుకూడా కలపనా?'

'సెబాష్! కలిపితే యిక మజా అడిగావూ!'

'మతి దశావస్థల్లో ప్రస్తుతావస్థ యేదో చెప్పు?'

'మీ కవిత్వాల్లో విరహావస్థ లన్నింటిమాటా నాకు తెలియదుగాని 'ప్రళయం' మట్టుకు తప్పేటట్టు లేదు.'

'ఎవరికి? నాయికకా, నాయకునకా? ఆ పూర్ క్రీచరుకా? మీ మోహ ప్రవాహాన్ని ఆ భర్త అరికట్టాడనీ, పైపెచ్చు సంతోషంతో ఓలలాడతాడనీ చెప్పావుగా! నీవానాడు చెప్పినమాటలు తలచుకుంటే నా కిప్పటికి ఒళ్లు జలదరిస్తున్నది. ఎంత అమానుషపు టూహా చేశావురా?'

'ఒరేయి! ఈ విషయములో మనం యిద్దరం ఏకాభిప్రాయులం కామనినీ, ఆ భావాలు మనం చర్చించుకోవడం మానివేద్దామనినీ అనుకున్నాంగా!'

'అవును! అందుకనే ఆయనమాట తలపెట్టవద్దన్నాను. కాని ఇప్పుడు నీ పెళ్ళిమాట ఎత్తావు కాబట్టి ఇప్పటికైనా ఈ హేయశృంగార ప్రబంధానికి స్వస్తి చెప్పి, పెళ్ళిమాట ఆలోచించడం ఉత్తమం.'

'నారాయుడూ! నువ్వు చెప్పే ముసలమ్మల సిద్ధాంతాలు నాకు గిట్టవు. ఎప్పుడో ఇక్ష్వాకులనాడు పుట్టిన వివాహాచారాన్ని యీ యిరవయ్యో శతాబ్దంలో కూడా పట్టుకు వేళ్ళాడమంటావునువ్వు. వివాహాలులేని కాలంకూడా ఒకటి ఉండే దన్నమాట మరచిపోకు. ఏదో ప్రయోజనంకొరకు మధ్యలో కల్పించిన యీ ఆచారంతో ప్రయోజనం లేదనుకుని యిప్పుడు దాన్ని విడిచిపెట్టేవాళ్ళకు ఆక్షేపణ ఏముంది? స్త్రీ పురుషుల ప్రేమసంబంధానికి ఇంత తంతెందుకు?'

'పెళ్ళిలేనికాలం ఒకటి ఉండేది అన్నావు. ఆ కాలం పాశ్చాత్యశాస్త్రజ్ఞుల వాదనప్రకారం 'మానవులు జంతువులులా సంచరించే రోజులు. కనక ఇప్పటి జంతువులసంగతి విచారిస్తే ఆనాటి వారిస్థితి మనకు గోచరిస్తుంది.'

'అది సరే! నా వాదానికే వస్తున్నావు.'

'తొందరపడకు. ఆకాలంలో మానవజాతి అంతా ఇష్టంవచ్చిన మగవాడూ, ఇష్టమువచ్చిన ఆడదీ వాంఛ తీర్చుకోవడం, తర్వాత వాళ్ళకీ వీళ్ళకీ సంబంధం లేకుండా ఉండడం అని కదా నీ వాదన. నువ్వు అనుకునే జంతుత్వం జంతువులలో లేదు. మానవసంబంధంలేని జంతువులలో ముఖ్యంగాలేదు. భగవంతునివల్లనో, లేక ప్రకృతివల్లనో వచ్చిన 'ఇన్‌స్టిన్క్ట్' (జంతుజ్ఞానం)వల్ల జంతువులు బ్రతకడం జాతి వృద్ధిపొందడం అనేవి మాత్రమే అవి ఎరుగును. ఆ జంతుజ్ఞానంవల్ల ఇష్టము వచ్చిన తిండి తినవు. ఇష్టంవచ్చినట్లు కామం తీర్చుకోవు. దేహం కాపాడుకోడానికి తిండి, జాతి వృద్ధిపొందడానికి కామం అని ఆ జంతుజ్ఞానమే వాటికి చెప్పింది. ఇష్టమువచ్చినట్లు తిండితిన్నా, కామం తీర్చుకున్నా జాతి నశిస్తుందని

ఆ జంతుజ్ఞానమే చెప్పింది. అందుకనే సాధారణపు కోతులలో ఒక మగకోతి కొన్ని ఆడకోతులు ఉంటవి. లేక ఉరాంగు ఉటాంగు మొదలైనవైతే, గోరిల్లా లాంటివి అయితే, ఒక మగది ఒక ఆడది, నీతిగా వుంటవి. అలాగే సింహం, పులి, తోడేలు, ఎలుగు. అదీకాకుండా జంతువులకు ఋతుకాలం అంటూ ఒకటి ఉన్నది. ఆ కాలంలోనే కామక్రియానిర్వహణం జరుగుతుంది. ఇదే జంతువులలో పెళ్ళివంటిది.'

'అయితే మన ఆవుల సంగతి, కుక్కలసంగతి ఏమిటి? ఆంబోతుకు ఈ ఆవు ఆ ఆవు అనిలేదు. ఎప్పుడు ఏ ఆవు ఎదపోయి సిద్ధంగాఉంటే, ఆ ఆవుతో పొర్లడానికి ఆంబోతు సిద్ధం. ఆ ఆవుకైనా ఏ ఆంబోతైనా సరే. కుక్కలలో ఒక్కొక్క ఋతుకాలంలోనే ఆడకుక్క రెండు మూడు మగకుక్కలతో సంబంధానికి సిద్ధం. చూలు నిలవగానే మానుకుంటుంది. తన పిల్లఅయిన మగకుక్క అయినాసరే! గాడిదెలు అంతే, పందులు అంతే. ఇప్పుడేమంటావు?'

'నువ్వు 'మన' అనడంలోనే జవాబంతా వచ్చింది. అయినా విపులం చేస్తాను. మనుష్యుని జీవితాల్తోకలిసిపోయినవి ఆలజాతులు, కుక్క, గాడెద, పంది, పిల్లిజాతులు. అందువల్ల చాలాభాగం వాటికి జంతుజ్ఞానము నశించిపోయింది. మనుష్యునికున్న మనస్సున్నూ లేదు. అయినా అవి కూడా ఋతుకాలాన్ని మాత్రం అనుసరిస్తాయా, అనుసరించవా?'

'సరేరా! పెళ్ళి - అనే సంస్థ సంగతికానీ.'

'జంతుజీవితంలోంచి నెమ్మదిగా మనుష్యుడు తన మనోబలంవల్ల పైకి రాసాగాడు. మనస్సంబంధమైన జ్ఞానము వృద్ధిఅయినకొద్దీ జంతుజ్ఞానము నశించినది. భోజన నిద్రామైథునములు మాత్రమేకాక అనేకవాంఛలు, వాటిని సంపాదించుకోడం పెట్టుకున్నాడు. కళలన్నాడు, లలితకళలన్నాడు, కృషివాణిజ్యాలు, యుద్ధాలు రాజ్యాంగాలు పరసాధన యిటువంటి వ్యాపారాలనేకం కల్పించుకున్నాడు. ఆయా వ్యాపారాలలో నిరంతరసాధనచేస్తూ, అద్భుతమైన నాగరికత నిర్మించుకున్నాడు. ఆహారనిద్రా మైథునాలుతప్ప వేఱే పనిలేనివాళ్లు అప్పటికీ యిప్పటికీ నువ్వనుకొనే పశుతుల్యులుగానే వుంటారు. తన మానవత్వం సార్థకపరుచుకోడానికి ధర్మార్థాలు సాధింపదలచుకొన్నవాళ్లు పశుప్రవృత్తియిన కామానికి ఒక హద్దు ఏర్పరచుకొన్నారు. నిరంతర కామసేవకోసం, ఉదరపూజకోసం ఆలోచిస్తూ కూర్చోడానికి వాళ్ళకు వీలుపడదు. నిద్రాహారాలు కూడా మాని, దీక్షతో పనిచేసే మానవుడికి కామవిషయం కలలోకి గూడ రాదుగదా! అయితే ప్రజోత్పత్తిమూలకమైన కామం కూడా పురుషార్థమే కనక, దాన్ని బొత్తిగా వదలిపెట్టనక్కరలేని సామాన్యగృహస్థులంతా, ఒక స్త్రీతోనే కామనిర్వహణం చేస్తూ, యితరపనులు చేసుకోడానికి మనశ్శాంతీ, తీరికా సంపాదించుకుంటారు. అంతే. కాని స్త్రీపురుషులు స్వేచ్ఛాచారపరులయి నిరంతరం సంఘసుస్థితికి భంగం కల్గించే కొట్లాటలు తెచ్చిపెట్టుకోగోరరు.'

'ఒక స్త్రీతో వుండాలని నేను వొప్పుకుంటాగాని వివాహ కర్మకాండంతా ఎందుకు?'

'ఆ మాటన్నావు, బాగుంది. జాతి క్షేమానికి, సంఘసుస్థితికీ ఒక పురుషుడూ ఒక స్త్రీయే కూడివుండడం అవసరమని ఒప్పుకొంటే నాకు చాలు. వివాహకర్మ మానుకొన్నా నాకు సమ్మతమే.'

'మఱి ఎందుకు చేస్తున్నా రందరూ యీ కర్మను?'

'అది వేఱే సంగతి. వివాహం అర్థకామాలకే కాకుండా, ధర్మమోక్షాలకు గూడా సాధనమని నమ్మేవారు ఆ పని చేస్తారు. వాళ్ళజోలి నీకెందుకు? తానుతప్ప యితరం లేదంటూ, ఆత్మాభిమానంతో ప్రమగ్గేవాడికి గృహస్థాశ్రమం, ఆత్మసాధన. తనచుట్టూ తాను కట్టుకొన్న గిరిని ఆలుబిడ్డలద్వారా విస్తరింపజేసుకొని, క్రమంగా విశ్వంతో ఐక్యభావం సాధించుకొంటాడు. గృహ్యసూత్రోక్తమైన కర్మలు సర్వభూతదయాళుత్వం మొదలైన ఉన్నతభావాలకు మెట్లవంటివి. ఇది అంతా మతానికి, దేవుడికీ సంబంధించిన విషయం. నువ్విదంతా వేదాంతమంటావు. కాబట్టి ఆ సంగతి మనకు వద్దు.'

'వివాహకర్మ అక్కరలేదంటే మనకిక తగాదాలేదు.'

'లేకేమి? మీ స్వేచ్ఛాచారులు వొక స్త్రీ ఒక పురుషుడు అనే నిబంధన ఒప్పుకోరుగా? మోజు తీరిపోగానే యెవరిదారి వారు చూచుకోవలసిందనేగా మీ మతం?'

'అవునుగాని, స్త్రీకి గూడ స్వతంత్రం అనేది వుంటే మేము చెప్పేస్థితి వస్తుందా, రాదా?'

'ఆ స్థితికి కారణం స్త్రీ స్వాతంత్ర్యం అవునో కాదోగాని, ఆ స్థితిమాత్రం అధోగతికి కారణమవుతుంది. 'జడ్జిలిండ్ సే' అమెరికాస్థితి వ్రాశాడు చూడలేదూ? విడాకులు పుచ్చుకోడానికి స్త్రీకి పురుషుడికీ సమానస్వాతంత్ర్యంవున్న సోవియట్ రష్యాలో, అమెరికాకంటె తక్కువ విడాకులసంఖ్య విన్నావో, లేదో? కాబట్టి స్త్రీ స్వాతంత్ర్యం వచ్చినప్పటికీ, నీతి నియమాలనేవి వుంటే ధర్మరతి అనేది వుంటే నువ్వనుకొనేస్థితి యెన్నడూ సంభవించదు. ఆహారనిద్రామైథునాలకొఱకే మనం బ్రతుకుతున్నామనుకొంటే మాత్రం ఆ స్థితి తప్పకుండా వస్తుంది. అప్పుడు మనకీ రాజ్యాలూ అక్కరలేదు. కళలు అక్కరలేదు!'

'ఒరే నారాయుడూ! నీకీ ప్లీడరీ ఎందుకుగాని, సనాతనమతప్రచార పీఠం ఒకటి పెట్టరా!' అనుచు రాజేశ్వరరావు నారాయణుని వీపుతట్టి వెడలిపోయెను.

౧౯

ప్రేమ స్వాతంత్ర్యము

రాజేశ్వరరావు చిన్నతనమునుండియు తిరుపతిరావుగారి శిష్యకోటిలోనివాడు. తిరుపతిరావుగారే విషయమునుగూర్చి సంఘముతో దాము పోరాడుచున్నారో, స్త్రీ పురుషు లేవిధమున సంచరించవలెనని వాదించుచున్నారో అట్లే

తాము సంచరించి ఆకల్మషహృదయులనియు, దృఢవ్రతులనియు ధీరచరిత్రులనియు పేరుపొందినారు. వారి యభిప్రాయములతో నేకీభవింపనివారుగూడ వారి త్రికరణ శుద్ధిని మెచ్చుకొనువారే. ఆ తిరుపతిరాయనికి రాజేశ్వరుడు నమ్మిన శిష్యుడు.

తల్లితండ్రులు వివాహము చేసికొమ్మని యెంత పోరినను, అతడు యెన్నో సారులు చెప్పుచు తప్పుకొనుచుండువాడు. తిరుపతిరావుగారు ఎవ్వరితోడ నబద్ధము లాడవలదనియు, ఉత్కృష్టధర్మమగు స్వతంత్ర మసత్యముచే గలుషితమగుననియు రాజేశ్వరున కనేక విధముల బోధించినాడు.

రాజేశ్వరుడు రాజమహేంద్రవరము చదువుటకు వచ్చినప్పుడు నారాయణు నితో ప్రాణస్నేహమేర్పడినది. నారాయణరావు రాజేశ్వరున కెన్నిసారులో తిరు పతిరావుగారి శుశ్రూష వలదని బోధించినాడు. పరమేశ్వరరావుమాత్రము తిరుపతి రావుగారి విధానము స్త్రీ పురుష సంబంధపు జిక్కు చిక్కగా విడదీయ రాజ పథము కావచ్చుననియు, కొందరి జీవితము లా విధానమునకు సమర్పితములు గావలె ననియు రాజేశ్వరు డల్లేల చేయరాదనియు నారాయణరావుతో వాదించువాడు. అది ఆత్మహననమార్గమని మనకు తెలిసివచ్చినప్పుడు, ఆ జ్ఞానమును రెండుచేతుల ద్రోసివైచి, కళ్ళకు గంతలు కట్టుకొని, మహావిషోరగ భయంకరజీవములు గడపి, విషవాయు పూర్ణమును, నగాధమునగు నరకకూపాన నేలబడవలయునని నారాయణ రావు వాదించువాడు.

తిరుపతిరావుగారి స్నేహముచేయుచుండినచో రాజేశ్వరుని మోముచూడనని నారాయణుడు అదలించినను 'నీవు ఉడుకుబోతుతన మెందుకు? నువ్వు కూడా మా జట్టు చేరు. నువ్వు ఘోటకబ్రహ్మచారివేగా!' అని రాజేశ్వరుడు వికట ముగా జవాబిచ్చెను.

తిరుపతిరావుగారి చుట్టును పాశ్చాత్యవిద్యాదక్షులగు (విద్యాదగ్ధులా?) పెక్కండ్రు చేరినారు. ఒకరి భార్యల నొకరు పొందవచ్చును. స్త్రీ స్వాతంత్ర్య సంపాదనము శిష్టస్మృతిలో పరభార్యాసంభోగమునకు, గర్భవిచ్ఛిత్తికి నేర్పడిన శిక్షలు తొలగించుట, విడాకులచట్టము, స్త్రీలకు సంపూర్ణస్వత్వములతో ఆస్తి సంక్రమింపజేయు చట్టమును, అన్నదమ్ములతోపాటు స్త్రీలకు బిత్రుస్వమున భాగ మొసగు చట్టము నిర్మింపజేయుట మొదలగునవి వారికి ముఖ్యాశయములు.

పరస్త్రీసంగమము దోషమని తలంచుట యజ్ఞానవిలసితమని వారి యభి ప్రాయము.

ఆ బృందముతో దిరుగు రాజేశ్వరుడు పవిత్రుడుగాడని యెవరు చెప్పగలరు? అత డందగాండ్రలో లెక్కగావున ఆ సమాజములోని బాలికల కతనిపై మరులు జనించుట వింతకాదు.

కాని యా సంఘములో గూడ పెక్కు వత్సరములనుండి పరస్పరము ప్రేమించుకొనిన స్త్రీ పురుషయుగ్మము లెన్నియో కలవు. ఆ సంఘములో పూర్వ

సంప్రదాయానుసరణి వివాహమైనవారిలో దిరుపతిరాయుడుగా రొకరు. ఆయన భార్య విద్వాంసురాలు, పతిప్రాణ. భర్తగారి యాశయములు, బోధలు, చర్యలు తనకేమియు నచ్చకపోయినను సత్యవర్తనమే పరమధర్మమని తలచి. పతి యానతి కెదురుచెప్పక, స్వేచ్ఛాచార సంఘములో గాఢదీక్షాపరురాలివలె చరించుచు, ఆయన కామసంబంధము చేసికొమ్మనిన వారితో నిష్టములేకున్నను అటులనే చేయుచుండెను.

తిరుపతిరావుగారికి వనితామానాపహరణమే పరమవ్రతము. 'స్త్రీ' భోగము కొరకే జనించినదని యాతని వాదము. సృష్టిలో నతివిచిత్రమైన ప్రాణియట వనిత. ఆమె కన్నులలో నీలిమబ్బులు తేలియాడునట. ఆమె పెదవులలో తేనెవాకలున్నవట. ఆమె వక్షములో ప్రేమ యతి గంభీరమై యాకాశమువలె నగమ్యసుందరమై యుండునట. ఆమె దేహము కౌగిలింతల గోరునట. ఆమె చెక్కిళ్లు నీరసనిదాఘతప్తున కుపశమనోషధీకుసుమములట. ఆమె మెడ, బాహులు, కటిప్రదేశమూరువులు, జంఘలు, పాదములు చుంబనసౌభాగ్యమునకై పరితపించు పరమకళాప్రదేశములట.

రాజేశ్వరుని కా బృందములో నొక స్నేహితుని భార్యసౌందర్యము ఆయస్కాంతమయినది. ఆమె రాజమహేంద్రవరములో నొక వకీలు భార్య. సుబ్బయ్యశాస్త్రిగారు నలుబదియేండ్ల యీడువాడు. ఆయనకు ముప్పదిరెండవయేట రెండవ వివాహమైనది. వివాహమైన రెండునెలలకు భార్య కాపురమునకు వచ్చినది. ఇప్పుడామె కిరువదిరెండవయేడు. ఆమెపేరు వివాహము కాకపూర్వము పుల్లమ్మయైనను, సుబ్బయ్యశాస్త్రిగారు పుష్పశీలయని నామకరణము జేసినారు. ఆ సుగాత్రి పుట్టిల్లు రాజమహేంద్రవరమే! ఆ విద్యావతి వీరేశలింగముపాఠశాలలో అయిదవ ఫారము చదువుచుండగా వివాహమైనది. అప్పటివరకామె తల్లిదండ్రు లామె కింకను ఈడురాలేదనియే చెప్పుచుండిరి. వివాహమైనపిమ్మట బుష్పవతియైనదని యుత్సవముజేసినారు. తక్కిన వేడుకలన్నియు జరిగి భర్తయింటికా శోభనాంగి రెండునెలలలో వెలుగువలె, సువాసనాలహరివలె ప్రత్యక్షమైనది.

పుష్పశీల పుష్పమే. ఆమె యందము నాగుబాము, చిరుతపులి, వజ్రముల యందమువంటిది. శిరోజము లుంగరములై, దీర్ఘములై, నీలముకన్న నీలములై కటిభాగమున పచారుసేయును. వెడదలై, సోగలై పెద్దకనీనికలతో గాఢభావము లొలుకు నామె కన్నులు సమ్మోహనమంత్రములే. ఆమె సమనాసికాగ్ర మించుక పైకి తిరిగినట్లుండి వలపుదలపులు పట్టియిచ్చుచుండును. పూర్ణోష్ఠ సుందరముగు నామె ముఖ మించుక వెడదయై కాముకులకు నోరూరజేయుచుండును.

వనితాలోలుడగు సుబ్బయ్యశాస్త్రికి తిరుపతిరాయని స్వేచ్ఛాచారి సంఘమున బద్ధు డైకొనుట తప్పనిసరియైనది. ఆ వనితాపుష్పవనములో బంభరుడు కాగోరినాడు. అతడు దండగాడు గాకపోయినను న్యాయస్థానమున పేర్వడిన యాతనివాదనాపటిమ కొందఱు యువతుల మనముల నాకర్షించినది.

స్వేచ్ఛాచారులపుడప్పు సుబ్బయ్యశాస్త్రియింట నాతిథేయులగుట కలదు. కాని సుబ్బయ్యశాస్త్రి, భార్యనుమాత్ర మా మూక కంటనెన్నడు బడనిచ్చినాడు కాడు. కావున నా సంఘసభ్యురాండ్రగు వనితామణులు సుబ్బయ్యశాస్త్రిని 'మీ పుష్పశీలకు గాలి వెలుతురు పడవుగాబోలు' నని యెత్తిపొడిచెడివారు.

రాజేశ్వరుని మాటలును మంచితనమును, మృదుస్వభావమును ఆతనిని సుబ్బయ్యశాస్త్రికి ప్రాణస్నేహితు నొనర్చెను. ఇంటిలో నించుక చనవు దొరకుటచే ఒకటి రెండుసారులు సుబ్బయ్యశాస్త్రి భార్య రాజేశ్వరరావు కంటబడినది. 'పుర్దనాషీఁ' అగు పుష్పశీల ఏముహూర్త ఘటనాచమత్కృతినో యాతని కన్నులబడినది. పుల్లమ్మగారు అద్భుత సౌందర్యవతియన్న ప్రతీతి మున్నాతడు విన్నాడు. కాని నేడు కన్నులలో తళుక్కుమని మాయమైన యాత్రిజగన్మోహినీ మధురమూర్తియే ఆ పుల్లమ్మ యని నమ్మజాలడయ్యెను. పుల్లమ్మ శరశ్చంద్ర చంద్రికా ఖండము. తక్కు సుందరులెల్ల మిణుగురులు. ఆతనిగుండె బ్యాండు స్వరము వాయించినది. తన భాగ్యదేవతా సాక్షాత్కార వృత్తాంతము నాతడు సుబ్బయ్యశాస్త్రి కెరుకపడనీక హృదయమున నిక్షేపించుకొన్నాడు.

సుబ్బయ్యశాస్త్రిగారి యింట్లో వంటలక్క ముసలియామె. ఆయనతల్లి వేయి కండ్లతో గోడలి ఘోషాను గాపాడుచుండును. ఆడవాళ్లుమాత్ర మామెను జూచుటకు బోవచ్చును. సుబ్బయ్యశాస్త్రి భార్యను పేరంటములకు పంపునపుడుగూడ ఘోషాను రక్షింపగల 'సెడాను' జాతికారులో నంపును. మోటారుతోలువా డొక పెద్దకాలపు వీరాస్వామి. వీరాస్వామికి దన మోటారుబండితప్ప నితరమేమియు గనుపడదు. పుష్పశీల ప్రపంచము చూడవలెనను గాఢ వాంఛ గలది. తనయందము, తన నగలు, తన చదువు నితరులముందు, ముఖ్యముగా బురుషులముందు మెఱపించుట కామె ముచ్చటపడుచుండును. కాబట్టి యత్తగారు, గృహకృత్యము లొనరించుకొనునప్పుడు, మధ్యాహ్న భోజనానంతరము కునుకుదీయునప్పుడు, మేడమీదనుండి సమస్తాభరణభూషితురాలై యాకాశమునుండి తొంగిచూచు తిలోత్తమవలె ఇన్నీసుపేట వీధిలోనికి జూచుచు, ఆ దారి నేగు పడుచువాండ్రకు ఎదురువచ్చు బండ్ల రాకయు, కాలము పోకయు దెలియనిచ్చెడిది కాదు.

ఎంతకాలమునుండియో ముదుకమేనితో ప్రాణములకు లంకెవైచికొని యున్న సుబ్బయ్యశాస్త్రితల్లి పుష్పశీల పుణ్యముపండియో, ఆపె ఘోషకొట్టియో యుండియుండి యొక్కనాడు 'కృష్ణకృష్ణా!' యనుచు, నెవరికి దెలియకుండ, నే ముదుకలోకమునకో యెగిరిపోయినది. సుబ్బయ్యశాస్త్రి తన కుడిభుజము కూలిపోయినట్లు తన భార్యకు సాయముండువా రెవ్వరూ లేకుండిరని వాపోయెను. గూటిలో చిలుక కొదమవలెనున్న పుష్పశీల కొక్కసారి రెక్కలు విప్పుకొన్నట్లయినది. సుబ్బయ్యశాస్త్రికి గడియవైచిన తన యింటితలుపులన్నియు విప్పుకొన్నట్లయినది. గంపంత యింటిని జూచుకొని, వయసులో నొంటరిగానున్న తనభార్యను

జూచుకొని, తన కోర్టుపని దలచుకొని సుబ్బయ్యశాస్త్రి నిలువునా నీరై పోయినాడు.

పుష్పశీలకు భర్తపై గాఢానురక్తి లేకున్నను అసహ్యము మాత్రములేదు. భర్తతో నీ యేడేండ్ల కాపురము లోకముతోపాటుగానే వెళ్లబుచ్చినది. నేడామెకు నెత్తిమీద బరువు దింపినట్లయినది. హృదయమునుండి కత్తిమొన పెరికివేసినట్లయినది. కళ్ళగంతలు విప్పినట్లయినది.

సుబ్బయ్యశాస్త్రికి భార్యయన్న వెట్టిమమకారము, ఇతరస్త్రీలపై నుబలాటము. ఇతర వనితలకెప్పుడు నాతడు మాటయిచ్చి తప్పినదిలేదు. పుష్పశీల మాట కడుగు దాటినదియులేదు. భార్య యాతనికి తుష్టిగూర్చు షడ్రసోపేత భోజనము. పరకాంత లాతని చపలజిహ్వకు ఫలాహారములు.

పుష్పశీల గర్భమింతవరకు ఫలించలేదు. ఆమె బ్రతుకున నిండియున్న కామ పరిమళము పూర్ణముగా నింక నెవ్వరిని జుట్టుకొనలేదు. ఆమెతో యౌవన మాధుర్యము నరమూత కనులతో గ్రోలి చరితార్థ మొనరించు మధువ్రతుని కొఱకామె తపియించుచున్నది. తన మంజులాంగసౌకుమార్య సరసతావిలాసముల నెమ్మేన పెనవేసికొని మునుకలిడి, తెప్పదేల్చు పురుషవర్యు డామెకు బ్రత్యక్షము కాలేదు.

చెన్నపట్టణమునుండి వచ్చినప్పటినుండియు రాజేశ్వరునకు బుష్పశీలను జూడవలెనను వాంఛ వేయి మడుంగులైనది. అది యాతనికి దపస్సయినది. సుబ్బయ్యశాస్త్రి యింటి కాతడెన్నిసారులు వెళ్ళెనో! కాని యాతనికంటి కామె తటుక్కుమనలేదు. పుష్పశీలకు గావలియుండు బ్రహ్మరాక్షసి యిప్పుడు సుబ్బయ్యశాస్త్రి వేలువిడిచిన మేనత్త. ఒకనాడు సుబ్బయ్యశాస్త్రి మేనత్తకు జ్వరము వచ్చినది. ఆ యాదివారమునాటి సాయంసమయమున రాజేశ్వరుడు మిత్రునింటికి 'టీ' వేళ కరుదెంచి తేనీరు గ్రోలుచుండ సుబ్బయ్యశాస్త్రి మేనత్తజ్వరముచే దనకు బెంగగా నున్నదని చెప్పినాడు. రాజేశ్వరు డదివిని తనదగ్గర నద్భుతమగు జ్వర నారాయణాస్త్రమువంటి పాశ్చాత్యౌషధ మొండు కలదనియు, నది రెండు మూడు మోతాదులతో గుదుర్చుననియు జెప్పి, తానెక్కివచ్చిన 'సైకిలు'మీద నతి వేగమున నింటికరిగి యామందు పట్టుకొనివచ్చి యిచ్చెను.

సుబ్బయ్యశాస్త్రి చీకటి పడువరకు రాజేశ్వరు నచ్చటనే యుంచి మాట్లాడుచుండగ, లోననుండి పనిచేయు మనిషి వేగముగావచ్చి 'చెల్లమ్మగారికి చెమటలు జడివానలా పోస్తున్నాయండి!' యని చెప్పెను.

స్నేహితు లిరువురు గుభాలున లేచి లోనికి బోయినారు. వారిరువు రచ్చటకు బోవునప్పటికి పుష్పశీలమ్మ యొక తెల్లని వస్త్రముచే నా రోగి ముఖము తుడుచుచుండెను. ఆమె తలయెత్తి రాజేశ్వరరావును జూచెను. రాజేశ్వరు డామెను జూచెను. చెల్లమ్మగారికి జ్వరమును తగ్గెను.

రాజేశ్వరునకది మొదలుకొని పుష్పశీలాదేవి తప్ప ప్రపంచమున నేవస్తువు గోచరించుటలేదు. మనమున నింకొకభావము ప్రసరించుటలేదు. అతని జీవిత స్ఫూర్తి మా బాలికా రూపసంపదను బెనవేసికొనిపోయినది. భోజనము రుచించుట లేదు. నిద్రపట్టుటలేదు. గ్రంథములపై మనసుపోదు. టెన్నిసు మొదలగు నాట లాడ నిచ్ఛలేదు. స్నేహితుల సమావేశములు వెగటైపోయినవి.

రాజేశ్వరుని జూచినప్పటినుండియు, పిపాసార్థితునకు జల్లని మంచినీళ్లు కనులబడినట్లయినది పుష్పశీలకు. ఠీవియైన నడకతో, ప్రేంచివిలాసముతో, పురుషత్వము వెలిగిపోవు రూపసంపదతో, రాజేశ్వరు డామెకు జయంతునివలె బొడ గట్టినాడు. దూరదూరాననే నాగరికతాపముజ్వాలలగు యువకులజూచి సంతసించు నా యోషారత్నమునకు రాజేశ్వరుడు అతిలోకసుందరుడై, ముంగిటి పెన్నిధానమై తోచెను.

ప్రోడయగు పుష్పశీల నాటినుండి రాజేశ్వరు డనేక మిషలతో దనయింటికి వచ్చినప్పుడు భర్తకు దెలియరాకుండ దర్శన మొసగుచుండును. నర్మగర్భములగు చూపులతోడనే వారిరువురు నించుకించుక హృదయతాపోపశమన మొనర్చుకొను చుండిరి.

భర్త కోర్టులో నొక గట్టి వ్యాజ్యములో మునిగియున్నరోజున రాజేశ్వరుని కేరీతినో చీటివచ్చినది. ముసలమ్మకు జ్వరము మరల వచ్చునట్లున్నదనియు దామిది వరకు ఇప్పించినమందు పట్టుకొని రావలసినది అనియు నా చీటి వార్త చెప్పినది. రాజేశ్వరుడు రెక్కలు గట్టుకొని యచ్చట వాలినాడు. కాని యతనితోడనే వచ్చినట్లు సుబ్బయ్యశాస్త్రియు నూడిపడినాడు. రాజేశ్వరుడు హృదయములో శాస్త్రిని నూరుహత్యలొనరించినాడు.

౨౦

వేదాంతి

రాజారావు త్వరలోనే చెన్నపట్టణము వెళ్లి కాలేజీలో జేరదలచినాడు. విక్టోరియా హాస్టలులో నుండుట కతని కాయేడు వీలులేదు. విశ్వవిద్యాలయమువారు నెలకొల్పిన వసతిగృహములో నాతడు విధిగా జేరవలసివచ్చెను. ఆయేటితో నాతని చదువుగూడ బూర్తియగును.

రాజారావు వైదిక సంప్రదాయము సంపూర్ణముగ నెఱపు వెలనాటి బ్రాహ్మణుడు. చిన్నతనములో నాతనితండ్రి వసుదేవశాస్త్రిగారు సంధ్యావందనము, పురుషసూక్తము, శ్రీసూక్తము, నమకము, చమకము నాతనికి నేర్పినాడు. వేదములో, గొన్ని సూక్తములు పఠింపించినాడు. కాని రాజారావున కాచదువు నచ్చమి దండ్రిగారితో జెప్పకయే మోడేకుఱ్ఱునుండి పారిపోయి కాకినాడ జేరుకొని, కొందరు సంపన్న గృహస్థులయింట వారములు కుదుర్చుకొని, దయార్ద్రహృదయుడు, విజ్ఞాన

సముద్రుడు, భగవద్భక్తుడు, బ్రాహ్మమతాలంకారుడు, కళాశాలాధ్యక్షుడు నగు శ్రీ వెంకటరత్నంనాయుడుగారి దయకు బాత్రుడై విద్యార్థివేతనమును సముపార్జించుకొన్నాడు.

తనయు డెచ్చటికి బోయినదియు దెలియక యాతని తల్లిదండ్రులు బెంగగొని పోయిరి. అతని తల్లి పేరమ్మగారికి మతిబోయి మూర్ఛ జనించినది. పిమ్మట నెల దినములకు మూడవ 'ఫారము'లో తాను జేరినాననియు, బాగుగా జదువుకొనుచున్నాననియు, రాజారావుత్తరము వ్రాసెను. దానితో దల్లిదండ్రు లిరువురు కాకినాడపోయి కుమారుని జూచి, కనుల నీరునింపుకొని, కుర్రవానిని వదలియుండలేక తాము సకుటుంబముగా వచ్చి కాకినాడలోనే వసింప నిశ్చయించుకొనిరి.

రాజారా వంత అద్భుతమైన తెలివితేటలు గలవాడు కాడు. ఎట్టులో కష్టించి పరీక్షలలో గృతార్థుడగుటకు వలయు తెలివితేట లాతనికడ నున్నవి. కాబట్టి యే పరీక్షయు దప్పకుండ నెగ్గుచుండెను. తుద కింటరుపరీక్షలో రెండవ తరగతిలో గృతార్థుడై మదరాసు వైద్యకళాశాలలో బ్రవేశము సముపార్జించెను. కాకినాడలో నాతని తండ్రి తన తెలివితేటలచే కుటుంబవ్యయమునకు సరిపడ సంపాదించుకొనుచు, భూమివలన వచ్చు రాబడిని నిలువ వేసుకొనుచు, చిన్న చిన్న పద్దులమీద వడ్డీవ్యాపారము సలుపుకొనుచు కాలము బుచ్చినాడు. నేడు తన కొమరునకు మదరాసు వైద్యకళాశాలలో బ్రవేశము దొరకుట యాయనకు జాల సంతోషముగా నుండెను.

రాజారావు 'స్కూలుఫైనలు' పరీక్ష చదువుచుండినప్పుడే మంచిసంబంధ మొకటి వచ్చినది. పెండ్లి వైభవముగ జరిగినది. రాజారా వింటరుపరీక్షకు బోవుటకు ముందే యాతనికి బునస్సంధానము జరిగినది. వైద్యవిద్యార్థియైన ప్రథమ సంవత్సరములోనే యుభయవంశ పావనియగు కూతురు పెన్నిధివలె జనించెను.

రాజారావునకు నారాయణరావునకు చెన్నపట్టణములో స్నేహమేర్పడినది. చిన్నతనములో రాజన్నశాస్త్రియగు నేటి రాజారావు సహజత్రపాశీలుడు. పదిమందితో స్నేహము చేయలేదు. క్రొత్తవారితో మాటలాడలేడు. చిన్నతనమున గాకినాడలో పెద్దలతో నెట్లు మాట్లాడెనో యెట్లు వేతనము సంపాదించుకొనెనో, పెద్దవాడైన రాజారావునకు గ్రాహ్యము కాలేదు. నారాయణరావు సహజధీరస్వభావుడు గాన సభాకంప మెఱుగడు. రాజారావు పిరికివాడు. సభలో నోరెత్తలేడు.

అట్టి రాజారావును, నారాయణరావు కోమలవిలాసకాఫీ 'హోటలులో' జూచినప్పుడు పలుకరించెను. ఆనాటినుండి స్నేహసముద్రుడైన నారాయణరావు, రాజారావు గదికి వెళ్లుట ప్రారంభించియు, సినిమాలకు దీసికొని వెళ్ళియు, కాఫీ హోటలులో దన స్నేహితులకు విందులిచ్చినప్పుడు రాజారావును గూడ లాగుకొని యేగియు, నాతని హృదయమును జూరగొని యించుకించుక బెదరుదీర్చినాడు.

రాజారావునకు దెలుగు కవితయందలి నేటి క్రొత్తపోకడలు రుచింపవు. స్వయముగా నెద్దియు రచింప నేరడు గాని పురాణములు చదువుకొనుటయన బరమప్రీతి.

వేదాంత గ్రంథములన్న ప్రాణమే. వివేకానంద రామతీర్థులు, అరవిందఘోషు జ్ఞానానంద ప్రేమానంద రాధాకృష్ణులు మొదలగు తత్వజ్ఞులు వ్రాసిన గ్రంథములన్నియు బూర్తిగా జదివినాడు. చైతన్యుడు, రామకృష్ణ పరమహంస, హరనాథ బాబా, రాధాస్వామి సత్సంగగురువు మొదలగువారి చరిత్రములు, బోధలు చదివినాడు.

నారాయణరావుగూడ వేదాంత విచారమున నత్యంత ప్రీతి గలవాడు. అతడు మన పురాణేతిహాసములే గాక, వేదములు, బ్రహ్మసూత్రములు, గీత సాధు నిశ్చలదాసయోగీంద్రుని విచారసాగరము, వృత్తిప్రభాకరము గూడ పఠించినాడు. యోగవాసిష్ఠము, జ్ఞానవాసిష్ఠము, సీతారామాంజనేయ సంవాదము, అధ్యాత్మరామాయణము, ఉపనిషత్తులు, శంకరభాష్యము, పంచదశి మున్నగు తత్వవిచారగ్రంథముల సారమెఱింగినవాడు. మధ్వరామానుజమతముల పరిచయము సంపాదించినాడు. బుద్ధపీఠకములు, జాతకకథలు, ధర్మపథము పరికించినాడు. జెండవిస్టా, ఖురాను, బైబిలు, జైనసంప్రదాయములు నవగతము చేసుకొన్నాడు; కారలుమార్క్సు, సీషీ, షోపనహోరు, బెర్కిలీ, ఎమర్సన్, బాకను, హాల్డేను, ఎడ్వర్డు కార్పెంటరు, టాల్‌స్టాయి, రోలండు, బెర్నార్డుషా, ఎయిన్‌స్టీన్, ఎడింగ్టన్, ప్లాటో, ఆరిస్‌టాటిల్ మొదలగు పాశ్చాత్య వేత్తల భావములు హృదయస్థము చేసికొనెను.

నారాయణరావు రాజారావుతో నెల్లప్పుడు వేదాంతవిషయముల జర్చ చేయుచు నానందము నొందును. రాజారావు తన జన్మమున నా నిమేషములే శుభ ముహూర్తములని తలచి నారాయణునిరాక కెదురుచూచుచుండును.

'మన ఆర్షవిజ్ఞానం ముందు 'డార్విన్' సిద్ధాంతాలు బాలశిశువంటివోయి! ఆతని పరిణామవాదం కేవలం భౌతికం. వినికీ, చూపూ కూడా లేని కీటకాలుండేవట ఆదిలో. పిమ్మట దృష్టి శ్రవణాది జ్ఞానంగల సరీసృపాలు ఏర్పడినవట. ఆపైని, పాలిచ్చే జంతువు లేర్పడి, క్రమంగా, కొంచెం మెదడు సంపాదించుకొని కోతులై, చివరకు మనుష్యులుగా పరిణమించినవట. జంతుకోటిలో యీ మెట్లన్నీ కనబడుతూనే వున్నాయట. ఈమాత్రం కనిపెట్టినందుకు డార్విన్ వాళ్ళకొక ఋషి అయిపోయినాడు' అని రాజారావు.

'నిజమే. కాని, అనంతంగా కనబడే యీ సృష్టిలో ఒక క్రమవిధానాన్నీ, వికాసాన్నీ, పరిణామధర్మాన్నీ దర్శించి చెప్పగలగడం కూడా సామాన్యవిషయం కాదు. పురాణాల్లో చెప్పబడ్డ సర్గవిధానాన్ని విచారణచేసి, అంతరార్థం గ్రహించకుండా గుడ్డిగా ఆ ముసలమ్మకథలనే నమ్మడంకన్న, ఆ కథల్ని కార్యకారణ సమన్వయాలతో ప్రమాణీకరించడం మంచిదంటావా, అనవా? అతీంద్రియజ్ఞానం గల మన ఋషులు చెప్పిన గంభీర సత్యాలకు, వాళ్లు పరిశోధనాపూర్వకంగా ప్రత్యక్షప్రమాణాలతో వ్యాఖ్యానం చేస్తున్నారు' అని నారాయణరావు.

రాజా:—కావచ్చును. కాని కేవల ప్రత్యక్షప్రమాణం ఎంతవరకు ఉపయోగిస్తుందంటావు.

నారా :—అలాకాదు. వాళ్ళుకూడా ప్రత్యక్షంనుంచి అనుమానాన్ని సాధిస్తున్నారుగాని ప్రత్యక్షంతో ఆగిపోవడం లేదుగదా.

రాజా :—నిజమే. ప్రకృతివిషయం ఇంద్రియగ్రాహ్యం, బుద్ధిగ్రాహ్యమూ గనక, ఆరహస్యం సాధిస్తారనుకో, బుద్ధికూడా మొదటి మెట్టులోనే వుంటుంది గాని, పైకి దాటిపోలేదు. బుద్ధికికూడా గ్రాహ్యంకాని, ఆత్మానుభవైక వేద్యమైన పరతత్వం మాట ఏమంటావు?

నారా :—ప్రత్యక్షానుమానాలని కూడా గ్రహించని అంధవిశ్వాసం, శుష్కతర్కమూ కంటె వాళ్ళబుద్ధి వ్యవసాయం ఉత్తమమంటాను. వాళ్లు నిరంతర పరిశోధనలవల్ల 'ఆటం' అనే మూలపదార్థాన్ని పట్టుకొన్నారు. ఇంకా లోతుకుపోయి ఆటంకూడా 'ఎలెక్ట్రాన్ల' సంఘాతమని గ్రహించారు. అయితే నువ్వనేది, ఈ యెలెక్ట్రాన్లు కూడా అనిత్యపదార్థాలే కాని నిత్యాలు కావుగదా. ఈ అనిత్యాలను పట్టుకొని ఎన్నాళ్లు ప్రాకులాడినా నిత్యమైన సత్యపదార్థాన్ని చేరలేదంటావు. సరే బుద్ధిమార్గాన్న పోగలిగినంతదూరం పోయినతర్వాత అక్కడ దారిదొరక్కపోతే ఇదికాదురా అని వాళ్ళూ మన దారికేవస్తారు. పరమాత్మసాధనలో వాళ్లు ప్రతిపదమూ అనుభవసిద్ధం చేసుకొంటున్నారు. ఇప్పుడిప్పుడే వాళ్ళుకూడా ఇది బుద్ధిగ్రాహ్యం కాదురా అని తెలుసుకొని, దూరదూరాన అఖండజ్యోతిని దర్శిస్తున్నారు. అప్పుడే 'ఎయిన్స్టీన్,' 'ఎడింగ్టను' వంటి సాధకులు బయలుదేరారు. పూర్వం మనవాళ్ళెప్పుడో ఆ నిత్యపదార్థాన్ని యోగసాధనలచేత చేరారు. ఇప్పుడా మార్గాలన్నీ చీకటితో నిండి దుర్భేధ్యాలుగా వున్నాయి. పాశ్చాత్య సాధకులు తిరిగి విజ్ఞానదీపం వెలిగించి ఆదారికోసం వెదుకుతున్నారు. వాళ్లు సంపాదించిన విజ్ఞానమార్గంలో దానికి రాచబాటచేస్తున్నారు. అంతేకాని, మావాళ్లకు ఇవన్నీ పూర్వమే తెలుసునంటూ మనం చంకలు గొట్టుకుంటూ కూచుంటే, మనం యిక్కడేవుంటాం. వాళ్లు పురుషకారపరులు, మనం పండితమ్మన్యత్వంచేత తమస్సులో పడివున్నాము.'

ఇట్టి చర్చలు తరుచు జరుగుచు, రాజారావు నారాయణరావుల మైత్రికి దోహదము సల్పుచుండెడివి.

రాజారావు ప్రపంచములో దిరుగనేర్చినవాడు కాదు. మిత్రులతో గలసి మెలసి తిరుగక వేరుగా నుండును. సహాధ్యాయినులగు యువతులను మోమెత్తి చూడడు. జుట్టు కట్టు మున్నగు వేషభాషలలో నాతడు శుద్ధశ్రోత్రియుడు. వేషధారులగు తోడి నాగరిక విద్యార్థు లాతని గాంచి పల్లెటూరి సరుకనియు, ఛాందసుడనియు లోలోన నవ్వుకొనుచున్నను, సహాధ్యాయను లాతనిని వింతమృగమువలె జూచుచున్నను, రాజారావా పెదవి విరుపులను, అవహేళనములను సరకుగొనక సంచరించెడివాడు.

అతనితో గాఢపరిచయమున్న కతిపయ మిత్రులుమాత్ర మాతని సరళ హృదయము, వినయశీలము, మధురస్వభావము, గార్యదీక్షయు నెఱింగి యాతని నెంతయు బ్రీతిమై మన్నించుచుందురు.

౨౧

నౌకావిహారము

నారాయణరావత్తవారింట మనుగుడుపులు గుడుచు మూడవరోజున నాతని యుత్తరముల ప్రకారము రాజారావు, పరమేశ్వరమూర్తి, లక్ష్మీపతి వచ్చినారు. జమీందారుగారు, నాడు తాను రైలులో చూచిన మిత్రులందరిని యల్లునితోబాటు మనుగుడుపు లన్నినాళ్లు తనయింట విందులకు రండని ఆదర పూర్వకముగ నాహ్వానించెను. ఆ విధమున నల్లునిచే గూడ వారికి వ్రాయించెను.

ఆ రోజంతయు రాజేశ్వరరావుగూడ వారితో గడపెను. చిత్రలేఖనవిద్య పూర్తిగావించి నిరుద్యోగియై కాలము గడుపు పరమేశ్వరమూర్తి తనకు గురువగు అవనీంద్రుడు పంపిన యుత్తరము స్నేహితులకు జూపించెను. 'పొట్టకై ఎవరికో శరీర మమ్ముకొని, కళారాధన మొనర్ప నెంచినవారికి కళాసరస్వతి సాక్షాత్కరింపదు. కళాధిదేవతనే నమ్ముకొన్నచో పొట్ట గడువకపోదు. నీకష్టమంతయు కళకే ధారబోసిననాడే నీవు కళాప్రతిష్ఠలతో పేరుగాంతువు. ఉద్యోగము లేకపోయెనని చింతింపకుము. నీవు అదృష్టవంతుడవు. కావుననే యీ విధముగా నీకు గళారాధనకు గావలసినంత సావకాశము లభించినది. కళాస్రష్టవగుట కిదియే సమయము. కళారాధకుడవై లోకారాధ్యత గడించుకొనుము.

'నీకు సహాయమొనరించుపట్ల నేనేమాత్రము శక్తివంచన చేయనని యెఱుగుదువు. ఒక్కసారి దేశ సంచారముచేసి, ప్రకృతిలోని బాహ్యాభ్యంతర సౌందర్యముల దిలకించిరమ్ము. ప్రకృతికంటె మంచి గురువు నీకెచ్చటను లభింపదు. విశ్వస్రష్ట కళానైపుణితో మానవ కళావిలాసము పోల్చి చూచుకొనుము. అంతియేకాని విషాదయోగము పాల్పడకుము, ధీరుడవుకమ్ము. నీవు నాదగ్గర దిగవిడిచివెళ్ళిన చిత్రములు రెంటిని నా స్నేహితులు చూచి సంతోషించి, కొనిపోయినారు. వారు సొమ్మిచ్చిన వెంటనే నీకు పంపుదును.'

ఈ యుత్తరము నారాయణరావు చూచి యాలోచనానిమగ్నుడయ్యెను. ఆంధ్రదేశమునందే లలితకళయు వృద్ధియగు నుపపత్తులు కానరావు. ఏనాడు చక్రవర్తులు, మహారాజులు కాలగతులై మాయమయిరో యానాటితో నాంధ్రదేశ సౌభాగ్యము మన్నయినది యని యాత డనుకొనెను.

రాజే :—ఒరే పరం ! ఏదో స్నేహితుడవు, వేస్తున్నావు ! నువ్వుచెప్పిన ముక్కల్లా సరే అని ఊరుకున్నాము. నా కెప్పుడు తిన్నగా అర్థం అవలేదు ; ఏమిట్రా మీ బొమ్మలవిషయం. ఆ పొడుగాటి వేళ్ళేమిటి? చచ్చిపోయిన వాళ్ళకులాగ

ఆ కళ్ళేమిటి? ఆ వంకరటింకర మనుష్యులేమిటి, ఆ విపరీతపు రంగులేమిటి? ఏమిటీ బెంగాలు సాంప్రదాయం?

పరం :—అయితే చిత్రలేఖన ఎల్లా ఉండాలంటావు.

రాజే :—ప్రకృతి ననుసరించి ఉండనక్కరలేదన్నట్టా?

నారా :—అంటే నీ ఉద్దేశం ఏదో విపులంజేసి చెప్పరా.

రాజే :—రవివర్మ బొమ్మలు తీసుకో! వాటిల్లో మనుష్యులు మన మనుష్యుల్లా ఉన్నారు.

లక్ష్మీపతి :—కళ సృష్టే కాని అనుకరణం కాదూ, అని కాదు మీ యిద్దరూ అనేది నారాయణా!

నారా :—అవును బావా; రవివర్మ మహావిష్ణువుకు, శివుడికీ నాలుగు చేతులు ఉన్నట్లు చిత్రించాడుగద. అల్లా ప్రకృతిలో ఉన్నాయా? లేవు. మరి ఎందుకు వేశాడు? పోనీ పాశ్చాత్య చిత్రలేఖకుణ్ణి తీసుకో 'రాఫెలు' రెక్కలతో ఎగిరివచ్చే దేవమూర్తుల్ని చిత్రించాడు. మనుష్యులకు ఎక్కడైనా రెక్కలుంటాయా?

పరం :—రవివర్మ వేసిన కృష్ణుడు, చెట్లు, రాళ్లు, యమునానదీ నిజంగా సృష్టికి అనుకరణాలు కావు.

రాజే :—అయన ఊహ చేశాడు.

లక్ష్మీ :—ఓరి వెఱ్ఱివాడా! అదేరా సృష్టి!

రాజే :—మరికొందరు చిత్రకారకులు దృశ్యచిత్రాలంటూ, ఏ పాపికొండలలో, గోదావరో, కృష్ణానదో చూచి అదేరకంగా వేస్తారుగదా అవి సృష్టా, అనుకరణమా?

పరం :—అవి ఏవీ కావురా.

నారా :—ఎందుకంటే? ఒకడు గోదావరిమధ్యకు వెళ్ళిచూస్తే ఎటుచూచినా నీరే కనపడుతుంది. అందుకని ఆ నీరే పటంనిండా చిత్రిస్తాడు. అది గోదావరవుతుందా? అలాగే ఒక పర్వత పాదాన ఎదురుగా నిలుచుండి తన కళ్ళ యెదుటనున్న ఆ రాతిగోడనే చిత్రిస్తే అది పర్వత మవుతుందా? కాదు కాబట్టి దృశ్యచిత్రాల్లో కూడా దేశకాల పాత్రాల్ని వరించాలి.

రాజే :—సరే! బొమ్మవేయాలంటే ఏం జేస్తాడురా చిత్రకారుడు?

నారా :—ఏ చిత్రంలోనైనా ప్రధానంగా భావపూర్ణత వుండాలి.

పరం :—ఆ భావం రమణీయంగా వుండాలి.

లక్ష్మీ :—అందుకనేగా 'సౌందర్యమే ఆనందము' అని గానం చేశాడు 'కీట్సు'?

రాజారావు :—లక్ష్మీపతి! ఉండు, వాళ్ళిద్దరూ ఏదో చెప్తున్నారు. పోక మోస్తరుగా ఇంతవరకూ వాళ్ళవాదన శాస్త్రపద్ధతిగానే ఉంది.

లక్ష్మీ :—ఆ పద్ధతులన్నీ మద్దవతులయ్యాయిరా కుఱ్ఱవాళ్లు! మద్దవతులంటే మద వతులేగా?

రాజా :—నీకు ఎన్ని చెప్పినా, మన బ్రతుకు వేళాకోళం కాదోయిబాబూ అంటే, ఏమీ తెలియదేమిటి నాయనా!

లక్ష్మీ :—నేను వేళాకోళంగా బ్రతుకుని చూస్తున్నానురా రాజేశ్వరుడా? చాలా తీక్ష్ణంగానూ తీవ్రంగానున్నూ చూస్తున్నాడు! కాని ఆ బ్రదుకెక్కడా నాకు కనపడదు.

రాజే :—నువ్వు కూడా మా సంఘంలో జేరరా మరి.

నారా :—మీ సంఘం, ఒక బౌద్ధ సంఘారామం వంటిదిరా మరి. భిక్కులు, భిక్కుణీలు, జీవితం, ఆనందం, బాగుందోయి.

రాజే :—అసలు నే నడిగిన విషయానికి మీ రిద్దరూ జవాబియ్యలే దేమిటిరా?

పరం :—కళ మనుష్యసృష్టి అనేగా ఇంగ్లీషులో అర్థం!

రాజే :—అవును.

ఇంతలో జమీందారు గారా ప్రదేశమునకు వచ్చినారు. ఆయన స్నేహితు లందరిని తన చిన్నలాంచిలో గౌతమీ విహారమునకు దిసికొనివెళ్ళినారు. ఆంధ్రులకు ప్రత్యేకరాష్ట్ర మావశ్యకమా కాదా యను చర్చ వచ్చినది. రాజేశ్వరరావు, లక్ష్మీపతియు నాంధ్రదేశమునకు ప్రత్యేకరాష్ట్ర మావశ్యకమని వాదించినారు. రాజారా వామోదించినాడు.

నారా :—దేశమునకంతా స్వరాజ్యం తెచ్చే ప్రయత్నాలు మాని, ఆంధ్రరాష్ట్రం మాత్రం తెచ్చే ప్రయత్నం, నేను ఆమోదించను, ఎందుకంటారా, యావద్దేశబంధమోక్షానికి పాటుపడవలసిన ఉత్కృష్ట వ్యక్తులకు ఆంధ్రసమస్య సైంధవుడులాగ అడ్డు అవుతుంది. దేశపరిపాలన చేతికి వచ్చినతర్వాత మీ చిత్తము వచ్చినట్లు భాషనుబట్టో మరోకదాన్నిబట్టో రాష్ట్రవిభజన చేయడం సులభం. అనవసరపు ఖర్చులతో నెత్తి బరువెక్కిన యీ రోజులలో రాష్ట్రవిభజనచేస్తే ఖర్చుకు డబ్బుండక భాగింపబడ్డ రాష్ట్రాలన్నీ దివాళా రాష్ట్రాలయితే ఏమి లాభం.

జమీందారుగారు :—స్వరాజ్యము అంటే నీ ఉద్దేశం సంపూర్ణ స్వాతంత్ర్యమేనా?

నారా :—ఏదైనాసరేనండి. సంపూర్ణస్వాతంత్ర్యం వచ్చినాసరే, లేదా, ఆస్ట్రేలియా కెనడాలవలె డొమినియను ప్రభుత్వము వచ్చినాసరే, ఏది వచ్చినా ఆదాయవ్యయాలు సంపూర్ణంగా మన చేతుల్లోకి వస్తే రాష్ట్రవిభజనలు మనకు సులువుగా అవుతవని ఉద్దేశం.

జమీం :—కాని ఈలోపుగా, మనవాళ్ళకి జరిగే అపరిమితమైన నష్టం సంగతి ఆలోచించు. అరవవాళ్ళవే గొప్ప ఉద్యోగాలన్నీ. అరవదేశంకోసం డబ్బు ఖర్చయినంత తెలుగుదేశ లాభానికి ఖర్చగుట లేదు.

నారా :—కాని రామారాయణంగారు మొదలగు తెలుగువారే మంత్రిత్వాలు నడుపుతున్నారు, నెమ్మది నెమ్మదిగా పెద్దఉద్యోగాలలో కూడా మనవాళ్లు చేరు

తున్నారు. ఒక పదిసంవత్సరాలపాటు మనం తొందరపడకుండా స్వతంత్ర సంపాదన దీక్ష వహిస్తే, స్వతంత్రంతో అన్ని చిక్కులు మంచువిడిపోయి నట్లు విడిపోతాయని నా ఉద్దేశం అండి.

జమీం:—నేననేది మనదేశానికి ప్రస్తుతం సంపూర్ణస్వాతంత్ర్యము రాదని, వచ్చినా మనకు చాలా కష్టం. సంపూర్ణస్వాతంత్ర్యము రాకుండా డొమినియను ప్రభుత్వం వచ్చేటట్లయితే మనం రాష్ట్రవిభజనకోసం చేసే ప్రయత్నాలన్నీ 'డొమినియను' ప్రభుత్వం వచ్చేందుకు ప్రయత్నాలవుతవి. పైగా కాంగ్రెసు తరపున గాంధీగారి ననుసరించి పని చేసేవాళ్ళు ఏకారణంవల్లను ఇతర వెట్టులలోపడరు. వాళ్లమార్గం రాజమార్గమే. ఇక నాబోటివాళ్ళా: మాకు గోఖ్లేగారి మార్గమే. మీ పద్ధతులు మాకు నచ్చవు. నచ్చక ఇక ఏమి చేయము? ఈ పనులు మేము చేస్తాము.

నారా:—చిత్తం.

లక్ష్మి:—మావాడు, మనకు ఆంధ్రరాష్ట్రం ఆంధ్రవిశ్వవిద్యాలయం, ఆంధ్ర హైకోర్టు అన్నీ కావాలనేరకమేనండి. ఆంధ్రప్రతిభ, ఆంధ్రపౌరుషము, ఆంధ్రవిజ్ఞానము తలుచుకు తలుచుకు పరవశుడౌతాడు. నేడు ఆంధ్రదేశ దుర దృష్టంవల్ల ఆంధ్రు లెవ్వరూ ఏ విషయంలోనూ ఆంధ్రదేశంలో ఉన్నంత కాలం పేరుప్రతిష్ఠలు తెచ్చుకోవటంలేదని విచారిస్తాడు.

పరం:—ఆ! ఆంధ్రదేశానికి కుజుడో శనో రాజ్యంచేస్తూ ఉన్నాడు. లేకపోతే, పూర్వకాలంలో కోటీశ్వరులున్న దేశంలో నేడు పదిలక్షలున్న సాహుకార్లరుదు. మహారాజులు కవితాపోషకులై కృతులు గొన్న కాలంపోయి కవిత్వం పేరుచెప్పితే నిరసించే దిక్కుమాలిన కాలం వచ్చింది. అమరావతిలో నాగార్జున మెట్టలో, ఒరంగల్లులో, హంపీలో, మహాబలేశ్వరంలో విరిసిపోయిన శిల్పం నేడు నామమాత్రావశిష్టం అయింది. ఇంక ఎవరికైనా పేరొచ్చింది అంటే దేశం విడిచి వెళ్ళారుగనుక, విశ్వదాత నాగేశ్వరరావుగారు, ఆచార్య రాధాకృష్ణగారు, నాగపురంలో లక్ష్మినారాయణగారు, నియోగిగారు, చిర్రావూరి యజ్ఞేశ్వర-చింతామణిగారు దేశాలు విడిచివెళ్ళి, మహోన్నత పదవులకు వెళ్ళారు. బొంబాయి కౌమారీలని, రంగూనులో గాడరెడ్లని, నాగపురంలో నాయుళ్లనీ ప్రఖ్యాతిగన్నవారంతా యిలా తెలుగుగడ్డ విడిచి వెళ్లినవారే.

రాజేశ్వరరావు:—జిడ్డు కృష్ణమూర్తిగారో?

పరం:—అవును. ప్రపంచవిఖ్యాతిగన్న మహాజ్ఞాని.

రాజే:—తర్వాత వారిలో, పండిత వంగల శివరాము, పున్నయ్యగారు. ఇంకా ముఖ్యులు ఇంజనీరు విశ్వేశ్వరయ్య, దివాను నాగుమయ్య.

పరం:—అదేనండి! చిన్న చిన్న వాళ్ళైనా కూడా దేశం విడిచిపోతే మన ఆంధ్రులు బయటికి వస్తారండి! దామెర్ల రామారావును చూడండీ!

లక్ష్మీపతి :—ఆంధ్రదేశం వదిలితే అరవగ్రహబాధ వదిలి పైకి వస్తారోయి పరమేశ్వరం.

జమీం :—పరమేశ్వరమూర్తిగారూ! మీరు చెప్పినదానిలో సత్యం ఉన్నట్లే తోస్తున్నది. కారణం మీరు చెప్పింది కాకపోవచ్చును. యశం సంపాదించుకోవాలంటే మనం మనదేశమే కాదు మద్రాసురాష్ట్రం విడిచిపోవాలండీ! అయితే పరమేశ్వరమూర్తిగారు! మీరు కలకత్తాలో ఎన్నాళ్ళు అవనీంద్రుని దగ్గిర చిత్రలేఖన నేర్చుకున్నారు?

పరమేశ్వర :—బి. ఏ. కలకత్తాలో చదవడానికి వెళ్లాను. పాలీ, సంస్కృతం పుచ్చుకొని "ఆర్కియాలజీ" శాఖలో చేరుదామని ఉద్దేశం. అప్పటికి నాకు ఇష్టమైనది రామారావుగారి సంప్రదాయమే. నేను ఇంటరు తరగతిలో చదివిన రెండేళ్ళు ఆయన దగ్గర చిత్రలేఖనం నేర్చుకున్నాను. నా బొమ్మలు రెండు బొంబాయిలోను, ఒకటి చెన్నపట్టణంలోను అమ్ముడైనాయండి. తర్వాత కలకత్తావెళ్లి, బి. ఏ. చదువుతూ, అవనీంద్రబాబు పాదాలకడ చిత్రలేఖనానికి దీక్షవహించాను.

లక్ష్మి :—అప్పుడు వేసిన కొన్ని చిత్రలేఖనాలకు ఇంగ్లండు, 'వెంబ్లీ' లో కూడా ప్రఖ్యాతి వచ్చిందండి మా పరమేశ్వరునికి. ఆస్ట్రేలియాకు వెళ్లినది ఒక బొమ్మ. ఆ రోజుల్లో పరమేశ్వరుని బొమ్మలెన్నో కలకత్తా ప్రదర్శనములో అమ్ముడయ్యాయి.

జమీం :—మీ రిప్పుడు వేసిన బొమ్మ లేవేనా ఉంటే నాకో బొమ్మ ఖరీదువేసి పంపించండి. ఖరీదుకు వెరవకుండా మంచి పెద్దరకమే పంపండి. మరీ చిన్నరకము పంపకండి. నా గ్రంథాలయం గదిలో కొన్ని బొమ్మలుకొని, పెట్టవలెనని వున్నది. నారాయణరావూ మీరూ ఆలోచించి పంపించండి.

రాజే :—నారాయణరావు పరమేశ్వరుని బొమ్మలు నాలుగుకొన్నాడు. అతనికడ గొప్పచిత్రాలు ఉత్తమ చిత్రకారులవి యిరవైయున్నాయండి.

ఇంతలో కూడవచ్చిన గుమాస్తా 'బాబుగారు! ఏడుగంటలయింది, పడవ తిప్పమని సెలవా?' అని వినయముగా జమీందారుగారి నడిగెను. రాజేశ్వరరావు 'ఓహో యీగాలి! గోదావరి సముద్రంలా ఉన్నదే కెరటాలతో' అని పాదములు నీటిలోనికి వ్రేలవైచెను.

౨౨

గౌతమి

'శీతే సుఖోష్ణ సర్వాంగీ, గ్రీష్మేతు సుఖశీతలా, భర్తృయుక్తాచయానారీ సా భవేద్వరవర్ణినీ' నిజముగ నీ గౌతమీస్రవంతి వరవర్ణినియె. గౌతమి మాతవలె, సోదరివలె, ప్రియభామినివలె తనకు జల్లనై, స్నిగ్ధమై, అనురక్తయై తోచుచుండు టేలనో! ఆ నిర్మలవినీలనీరములలో నురికి, దేహమెల్ల నామె గౌగిలింప దన

హృదయమూలములకు నామె ప్రేమ చొచ్చుకొనిపోవ, నీటిలోని మత్స్యమై యా నీలజలములోనికణమై యైక్యమైపోయి తేలియాడుచు, మునుగుచు, బాహువులు సారించి యీదుచు, నీ గౌతమీ బాలికతో నాత డాడుకొన్నాడు. ఆమె కెరటాలతో పందెము వైచినాడు. లోతులలో మునిగి కన్నులు తెరచి, సూర్యకిరణములు చొచ్చుటచే గరుడపచ్చలయిన యా గాంభీర్యమున విస్తుపోయినాడు. ఆమె హృదయమున దన సర్వాంగ చైతన్యము నుపసంహరించి తరుశాఖవలె తేలినాడు. ఉబికిపోవు నామె వక్షములతో ఎన్నిసారులో చంటిపిల్లవానివలె నాడుకొన్నాడు. గౌతమీ దేవిలోని యనిర్వచనీయమగు నానందము తన యంతరాంతముల జొఱబాఱ నామెలో లీనమైనాడు.

నారాయణరావీ యాలోచనలతో గన్ను లరమూతలైపోవ నానందమయుడైనాడు. వారి లాంచి కొవ్వూరు లంకకడ నాగినది. వారందరు లంకలోదిగి, యా యిసుకతిన్నెలలో నధివసించి మంతనములు సలుపుకొనుచుండిరి. నారాయణరావు గౌతమీసమాహుతుడై బిరబిర లాల్చీనివిప్పి, యద్దానిని, యుత్తరీయమును సేవకున కందిచ్చి, కట్టినవస్త్రము వెనుకకు విరిచికట్టి నీటిలోనికి బఱుగిడినాడు. 'లోతులుండును. జాగ్రత్తసుమీ' యని జమీందారుగారు హెచ్చరింప, స్నేహితులందరు 'నారాయణరావు గజయీతగాడని' ధైర్యముచెప్పి తానుగూడ నీటిలోనికి దిగిరి. ఒక్క రాజారావునకు మాత్రము ఈత రాదు. ఆతడొడ్డుననే చంటిపిల్లనివలె నీటిలో చేతులు తట్టుచు వినోదించుచుండెను.

గౌతమీ మాత కింకను వరదలురాలేదు. నిర్మల వినీలజలములతో నామె యొక మహాసరస్సువలె నున్నది. గోపీచందనపు బూతలవలె నిసుక తిప్ప లచ్చటచ్చట తలలెత్తికొనియున్నవి. దూరాన పాపికొండలు స్పష్టనీల లోహితములగు తమ శిఖరముల నా సంధ్యారుణరాగార్ద్ర గగనములోనికి జొనిపి యానందించుచున్నవి. పశ్చిమమున లోహిత హరిద్రావర్ణ వికాసమై, మధ్య కర్బురరాగ పూరితమై, దిశాంచలముల నవ్యకాంతారుణచ్ఛవీ సుందరమై యాకాశము హృదయమును ద్రవింపజేయుచున్నది. కెరటములహోరు షడ్జమమై, వాయుప్రసారము రిషభమై, పక్షుల కలకలారావములు పంచమమైపో ప్రకృతిమాత మధురసంగీతమున జొక్కుచున్నది.

పరమేశ్వరమూర్తి నెమ్మదిగా తేలియాడుకొనుచు రాజారావుకడకు వచ్చి, 'ఓ ముగ్ధబాలుడా! చూడవోయి యీ ప్రకృతి అందం! నీలో నిద్రాణమైయున్న కవితాశక్తి మేల్కొలుపవోయి! ఇందులో కరిగి మరిగి లీనమైపోవోయి! నారాయుడు అదుగో శివమెత్తి ఆడుతున్నాడు. వేయితీపులు నాలో ఒక్కసారిగా తలలెత్తుతున్నాయోయి' అనుచు హృదయము నొలుకవోసికొనియెను.

జమీందారుగారి చూపు లన్నియు నీటిలోనుంచివచ్చు సుందరమంజుశ్రీ మూర్తియగు నల్లుని మీద నేయున్నవి. విశాలాంసలుడై విపులవక్షుడై గోమూర్ధ

కటిసుందరుడై, అల్పమధ్యముడై, గంభీర వదనుడై ఉన్నత శరీరుడై, జలక్లిన్న ప్రకాశోజ్జ్వల హరిద్రరోహిత వర్ణుడై నీటిచుక్కలు ముత్యములవలె రాలుచుండ గట్టునకువచ్చి తడియార్చుకొనుచుండిన యల్లునిచూచిన యాయనకన్నులు చెమర్చినవి. ఈ బాలకు డవతారమూర్తియని యుబ్బిపోయినాడు. యమునాతీరము, బృందావనము, శ్యామసుందరుడు నాయన మనోవీధి దళుక్కున మెఱసి గోపికాభావ మాయన నావహించినట్లయినది.

రాత్రి యెనిమిది గంటలకు వా రంద రింటికి జేరినారు.

వారు గృహమధ్యశాలకు వచ్చునప్పటికి, అచ్చటి 'సోఫా'లపై జగన్మోహనరావును శారదయు దగ్గరగా గూర్చుండి మాటలాడుకొనుచుండిరి. శారద కిలకిల నవ్వుచుండెను. జగన్మోహనరావు మోము దరహాస ప్రఫుల్లమైయున్నది. వీరు లోన నడుగిడగనే శారద త్వరితముగలేచి లోనికి జివ్వున పారిపోయినది. జగన్మోహనరావు మోమున క్రోధచ్ఛాయ లించుక పొలసి తొలగిపోయినవి. శారద లేచిపోవుట, ముందువచ్చిన జమీందారుగారికి నారాయణరావుకు మాత్రమే కనబడెను. జమీందారుగారి హృదయమునం దొకవిధమగు జుగుప్స జనించెను. మెరుపువలె మెరసి మాయమయిన శారదాబాలిక నారాయణరావు గుండియలో బాటపాడినది.

శారదపై నారాయణరాయని ప్రేమ నానాటికి గట్టలొరసి యఖండ గౌతమివలె పొరలిపోవుచున్నది. అత డందు మునుకలిడుచు దేలియాడుచున్నాడు. వెడదలై, అర్ధనిమీలతములగు శారదా నయనము లాతని గలంచివైచుచున్నవి. ఇతని యిరువదిరెండేండ్ల వయసు ముమ్మరము సలసల వెరలియాడుచున్నది.

వయసులోనున్న స్త్రీ పురుషుల కొండొరులపై జనించు నీ వలపునకర్థమేమో! చిన్నతనమున నొకచో బెరిగి యాటలాడుకొను బాలికా బాలకులకు మాత్రము ప్రేమలేదా? అవ్యక్త మధురము, సరళమునగు నా ప్రేమకూడ వియోగమును సహింపదు. ఆ బాలికాబాలకు లిర్వురు నెప్పుడు గలసియుండగోరుదురు. ఒండొరుల భుజములపై చేతులిడుకొని తిరుగుచుందురు. ఆ యాటపాటలందే, ఒకరినొకరు, 'ఏమోయి' యని నోరార బిలుచుకొనుటయందే వారికి దృప్తి. వారికి బరస్పర సౌందర్యముతో బనిలేదు. వారిరువురకు యౌవనోదయ మగుటతోడనే ఆ స్నేహము వలపుగా బరిణమించు టేలనో? వారి పల్కులు, చూపులు, చేతలుగూడ నూత్నవికారమును బొంది క్రొత్త తలపులు రేకెత్తించు టేలనో! అట్టి చిననాటి మిత్రుల యౌవన మొండొరులయందు వివాహముచే జరితార్థము కానినాడు వారి జీవితములు దుఃఖభాజనములైపోవుట వినుచుందుము.

అవ్యాజమధురమగు నా చిననాటి స్వచ్ఛ ప్రేమమే తారుణ్యోదయమున కామావతార మెత్తనేల? ప్రాణిధర్మమగు నీ కామమునకుదోడు సౌందర్యలాలస యేటికో? అట్లని సుందరియగు ప్రతియువతిని ప్రతిపురుషుడును కామించునా? రతీచ్ఛవినా దేహసంశ్లేష మాత్రమున దృప్తిచెందు కామముండునా? తా నింతకు

మున్నెందరు సౌందర్యవతులను గాంచియుండలేదు? అట్టివారెల్ల తన హృదయమును జూరగొనరైరేల? ప్రథమదర్శన మాత్రముననే శారదపై దనకు జనించినది ప్రేమమా, కామమా? అపరిచితయు నజ్ఞాతయౌవనయు నగు నీశారద తనకు భార్యయైనంతమాత్రమున తన దేహ మనః ప్రాణము లామెకై యిట్లు తహతహ జెందనేల? దీనిని జననాంతర సౌహృదమందునా? లేక దాంపత్యమే యనవలయునా? నా యీ చిన్ని శారదయు నేనును జన్మజన్మముల నొకరి నొకరిట్లు వెదకికొనుచు నేకమగుచున్నామా? ఈ సంయోగ వియోగముల కంతమెక్కడ? చరితార్థత యెక్కడ?

ఆలోచనాధీనుడగు నారాయణరావు భోజనముచేసి, యొంటిమైె తాంబూలము వేసికొను శారదనల్లనజేరి, 'నాకు రెండాకులు రాసియిస్తావా?' యని యాచించెను. ఆమె యులికిపడి భర్తవంక నొకనిముషముచూచి, మారుమాటాడక యా లేత తమలంపుటాకులు చిలుకలు చుట్టనారంభించెను. నారాయణ సంతసముమై జిఱునవ్వు నవ్వుచు నచ్చటనే వేఱొక యాసనముపై నధివసించెను.

నారాయణరావురూప మానాడు శారదకేలనో సుందరతరమై కన్పించినది. వివిధవర్ణ విద్యుద్దీపికల ప్రసన్న కాంతిలో నాతనిరూపము మఱింత మోహనమై కాన్పించినది. అవ్యక్తమధురములగు నూతనానుభవము లామెలో జాగరితములుగా నోపు లజ్జచే నామె కపోలము లించుక చెమర్చినవి. ఆమె పెదవులలో జ్యోత్స్నలు నాట్యమాడినవి. తలవంచియే, దీర్ఘములగు కంటిరెప్పలనెత్తి యాబాలిక భర్తను మరల గనుగొన్నది. తెల్లని పొందూరుపట్టుశాలీ ఖద్దరులాల్చీలోనుండి ముడులువడు నాతని దేహసుభగత్వము వెలిగిపోవుచున్నది. ఉబికి విస్తరించియున్న యాతని మెడ కండరములు తోనలవలె తిరిగియున్నవి. గంభీరమగు నాతనిముఖము, విశాల ఫాలము తీరైన ముక్కు, చెవులు, నాతనికి దేవసేనానియగు కుమారస్వామి సౌందర్యమును ప్రదిసాదించినవి. శారదాదేవీ స్తోకవక్షము లుప్పొంగినవి. విభ్రమవతియైనది. సానురాగయై భర్తచేతిలో సుగంధ ద్రవ్యములు గూర్చిన పక్క పొడియు, దములపాకుచిల్కలు పెట్టుచు స్పర్శసుఖ మనుభవించినది. ఆ వ్రీడావతి శరీరము పుల్కరించినది. 'హాయి' యనుచు నామె హృదయ మానంద పూరితమైనది.

నారాయణరావు మృదులమృదులమగు నాకరతలము గ్రహించి, 'నీచేతి రేఖలు చూడవలె'నని యామెపాణి చూడ నారంభించెను. మెత్తని గులాబి మొగ్గవలెనున్న యామెచేతిలో రేఖలు స్పష్టములై యున్నవి. దీర్ఘములై లలితములగు నావేళ్లు తీగలే. గోళ్లు ఎరుపులై సంధ్యారాగ తప్తములగు నక్షత్రములవలె ప్రకాశించినవి. నీలము పొదివిన తన చిటికెన వ్రేలియుంగరము తీసి యాతడామె యనామికకు దొడిగి 'యెంతవదులో?' యనుచు చిరునవ్వు నవ్వెను. ఆమె వజ్రపుటుంగరము తన కనిష్ఠికాంగుళికి దొడిగి 'జూచితివా? బిగు'వని మేలమాడుచు,

దీపికా కాంతిలో నద్దాని గాంచుచు నిది నా ప్రాణప్రదమని ముద్దిడుకొనినాడు. చెన్నపట్టణమునుండి చక్కని యుంగర మొకటి తెచ్చి, 'యీ చిట్టి వ్రేలికి దొడిగికొందు'నని ప్రేమపూర్వకముగా ననుజ్ఞ వేడికొన్నాడు.

శారద నెమ్మదిగా జేయి లాగికొన్నది. ఆమె గుండియలు దడదడకొట్టుకొన్నవి. 'ఇంత మెత్తని వేళ్ళకు వీణతీగెల నొక్కులు బాధకాదూ శారదా ?' యని నారాయణరావు ప్రశ్నించెను.

'కుడి బొటనవ్రేలికి గోణము తగిలించుకొంటాను. ఎడమచేతివేళ్లు నొక్కులు పడ్డాయి'యని యాబాలవామహస్తము భర్తకు జూపించినది. అతడా పాణిని గ్రహించి 'హృదయవచశ్శరీరముల సౌందర్యాన్ని బలియిస్తే కాని ఆనందాన్ని సృష్టించలేముకాదూ ? ఎన్నిగంటులో ? పాపము ఈ చిన్ని వేళ్ళకు ఎంతశ్రమో' యని యామె చేయి తన పెదవులతో నల్లన స్పృశించి కన్నుల నద్దుకొనెను.

శారద యపరిమిత త్రపామూర్తియై చేయిలాగికొని, చిగునవ్వు మోమును రాగరంజితముచేయ, మెరుపువలె నా మేడమీద నింకొక గదిలోనికి మాయమైనది.

నారాయణరావు హర్షప్రఫుల్లములగు నయనములతో దనచిన్నారిభార్య పోయిన దెస చూచుచుండెను.

ఇంతిలో జమీందారుగారు లోనికి వచ్చి యాలోచనా మగ్నుడై యున్న యల్లుని వీపుపై చేయి నిడెను. నారాయణరావు ఉలికిపడి తలయెత్తి మామగారిని జూచి, చివాలున లేచెను. 'కూర్చోవోయి ! నీ స్నేహితులంతా నీ కోసం కాబోలు చూస్తున్నారు. మా జగన్మోహనుణ్ణి ఆడిస్తున్నట్లున్నారు. అతడో వెఱ్ఱివాడు. గర్వ. దుష్టహృదయం కలవాడు నీవు ఎఫ్. యల్., లో మొదటివాడవుగా మొదటి తరగతిలో నెగ్గినందుకు నాకు చాలా సంతోషం అయింది. నువ్వు వెళ్లేటప్పుడే నేనూ చెన్నపట్టణం వస్తాను. నువ్వు హాస్టలులో ఉండడం మానివేసి, కీల్ పాకులో నాబంగాళా ఉంది. అందులోనే ఉండు. అద్దెకున్నవారిని ఖాళీచేయవలసిందని వ్రాశాను. వారున్నూ రేపు జూలైనెలలో వెడుతున్నారు. నీ యిష్టంవచ్చిన కారొకటిమాడు. మాదివానుగారదికొని, నీకుఇస్తారు 'ఛ్యాఫుయరు'(మోటారునపువాడు) నొకణ్ణి చూచి ఉంచారు. అకారు నీకు బహుమతీ.

'నేనే ఒకచిన్నరకంకారు కొనుక్కోడానికి ఏర్పాటులుచేసుకున్నానండి?'

'నాముచ్చటకు నువ్వు అడ్డంచెప్పవద్దు.'

'చిత్తం.'

'శారదా !'

పక్కగదిలోనున్న శారద 'ఎందుకు నాన్నగారూ !' అని పలికినది.

'ఈలారా అమ్మా !'

శారద గుమ్మముకడకు వచ్చినది.

'కొంచెముసేపు క్రిందికివచ్చి వీణవాయిస్తావా ! నీసంగీతపుగదిలో నేనూచో! '

'ఇపుడు వాయించలేనండి.'

'పోనీలే.'

'కాదు. ఇక్కడే నా గదిలో కూచుండి వాయిస్తానండి!'

'సరేలే, నీకు కులాసా లేకపోతే ఇబ్బంది లేదులే!'

'ఇష్టంలేక కాదండి! క్రింది గదిలోకి ఎందుకని.'

'సరే! సరే!'

శారద పరిచారికను బిలిచి సంగీతపుగదిలో నున్న వీణియ తెమ్మని యాజ్ఞ యిచ్చినది. జమీందారుగా రల్లునిఁ జూచి 'సంగీతపుగది ధ్వనిశాస్త్రవేత్త నొకణ్ణి కలకత్తానుండి రప్పించి తయారుచేయించినాను. చాలా చక్కగా కుదిరింది. పాడు గాటి హాలులా వుండడంవల్ల పదిమంది కూచొని వినుటకు వీలుగా ఉంటుంది. నీ స్నేహితులను పైకి తీసికొని రావోయి' యని యనెను.

'చిత్త' మని నారాయణరావు స్నేహితులను మేడమీదికి బిలిచికొని రాబోయెను.

శారద వీణియ సారెలు బిగించి, శృతిమేళవించి, కలస్వనమున పాడనారంభించినది.

నారాయణరావు, స్నేహితులువచ్చి, మేడమీద మధ్యశాలలో నాసనములపై నధివసించిరి. జగన్మోహనరావు మాత్రము శారద శయన గృహములోకి పోయి, యచ్చట శారద కెదురుగ నొక దిండ్లున్న సోఫాపై నుపవిష్టుడై శారదను దేరిచూడ సాగెను.

జగన్మోహనుని కుర్కురహృదయమునకు శారదా సౌందర్య మద్దముల పెట్టె లోని పలలఖండమై కలచివేయుచుండెను.

జగన్మోహనుడు లోనికిబోవుట చూచి రాజేశ్వరరావు భ్రూయుగ్మము ముడిచినాడు.

నారాయణరావు, పరమేశ్వరుడు సంగీతలోలురై యా యానందలహరీ వేగములో దేలిపోయిరి.

అహో, విమల గాంధర్వమా! నీవానందమూర్తివి! నిర్మలకళారూపమవు. సాక్షాత్కరించిన పరదేవతవు. నీ దర్శనమాత్రమున పవిత్రనొందని చేతనా చేతనము లన్న యవియే! పరమశివుని డమరుక కింకిణీద్వయినుండి జనించిన నీయందాత్మ స్వరూపమే వ్యక్తమగును. ప్రాణదుగ్ధమునిచ్చు సురభీ మతల్లివి నీవు!

ఆ సంగీతము దిశలనావరించి ప్రణవస్వరూపమయినది.

ద్వితీయ భాగము

౧

మంగళగౌరి

శ్రావణమాసము. గోదావరి గాలులతో, వర్షపాతములతో, ముసురులతో, సూర్యనారాయణుని దాగుడు మూతలతో, సర్వత్ర పొడచూపు శాద్వలహారిత వర్ణముతో వరదల బురదనీటి జేగురువర్ణముతో, నీలిమబ్బులతో, మంగళవారము నాడు వీధుల దేలియాడు మందగమనల కౌశేయ వివిధవర్ణములతో ప్రత్యక్షమగును.

ఆడువారి మంగళవారములనోము లీ మాసమున నేల ఏర్పడెను? వివాహమైన వెనుక నైదుసంవత్సరము లీ నోము నోచుకొనవలెనట. నోముపట్టిన పిమ్మట నేవత్సరమునకైన నుద్యాపన జేయవచ్చునట. పెళ్ళిలో 'సప్తపది' నాడు ఉద్యాపన చేసికొనవలెను. ఆ వధువునకు మంగళసూత్రము మెడనుగట్టి, కాళ్ళకు మట్టియలు దొడిగి, పాదాంగుళులపై మిఠాయి నునిచి, పదుమూడుజతల యరిసెలు గిన్నెలో నుంచి, రవికెలగుడ్డ వాసెనగట్టి, పసుపుకుంకుమలతో వాయినమిచ్చి, యుద్యాపన చేసుకొనవలెనట. శ్రావణ మంగళవారమునా డుదయమున సభ్యంగన మొనరించి, మడితో మంగళగౌరీదేవి నారాధించి, కథ చెప్పుకొని, యక్షతల శిరస్సున నిడికొని, చలిమిడిగురుగులందు నావు నేతితో దీపాలు వెలిగించి, యాపొగతో కాటుక బట్టి నేత్రముల నలంకరించి, మహానైవేద్యము, సెనగలు నైవేద్యము సమర్పణ జేసి, ముత్తయిదువులకు బసుపురాచి, బొట్టుపెట్టి, కాటుకనిచ్చి, గంధమలది, తాంబూలముతో సెనగల వాయన మీయవలెను.

శ్రావణ మంగళవారముల నూరిలోనున్న వనితామణు లొకరిపరిచయ మొకరు సంపాదించుకొని కుశలప్రశ్నము లొనర్చుకొనుచు, విడ్డూరముల నాడుకొనుచు, లోకాభిరామాయణము చెప్పికొనుచు, వీరిని వారిని ఆడిపోసుకొనుచు, నగల విషయమడుగుకొనుచు గాలక్షేప మొనర్తురు. తమకున్న చీనిచీనాంబరముల బనారసు, బెంగుళూరు, మధుర చీరల ధరించి, రవికల తొడుగుకొని, యత్తరవు లలంది, పూవులు ధరించి, నగల గైసేసికొని, జట్టులుగా మందగమనములతో నొయ్యారముతో దారిలో గ్రీగంటి చూపులతో దేవతాస్త్రీలవలె పేరంటములకు బోవుదురు. చేతనున్న 'రుమాళ్ళ' యందు సెనగలు మూటగట్టుకొందురు. మాతలు శిశువుల నెత్తికొనియే బయలుదేరెదరు. విలాసవతుల హావభావముల గమనించి యువ్విళు లూరుటకు వేషములు దాల్చిన కోడెగాండ్రు పనియున్న వారివలె నూరంతయు దిరుగుదురు. ఇంతలో నొక జడివచ్చిన బరుగిడలేక యెట్లో నొక పంచజేరి వాల్గంటుల జూచి దరహాసవదను లగుదురు.

క్రొత్తపేటలో సూర్యకాంతమును, ఒక వత్సరము మానివేసినందున మాణిక్యమును నోముబట్టిరి. తమయింట నాచారమున్నదిగాన గోడలిచే నోము పట్టింపవలయునని సుబ్బారాయుడుగారు వియ్యంకునకు వ్రాసినారు.

పూర్ణిమ ముందు శుక్రవారమునాడు జమీందారుగారియింట వరలక్ష్మీవ్రతము జరిగినప్పుడు జానకమ్మగారు పూర్ణాభరణభూషితురాలై వరలక్ష్మివలె నే వియ్యాలవారింటికి వెళ్ళినది. కోడలికి నిరువది కాసులును, వియ్యపురాలికి గోడలికి వెలగల చీరలును, బంగారు కుంకుమబరణియు నన్నూరు రూపాయలవెండి బొమ్మసామాను మొదలగునవి శ్రావణపట్టి పట్టుకు వెళ్లినది. జమీందారుగారు, సోదరితో నాలోచించి యల్లునికి వేయిరూపాయల సరుకు లాపాథపట్టీ పంపించినారు. కోడలిచే నోము నోపించి జానకమ్మగారు కోడలితోపాటు చారుమతీదేవీ కథవిని మూడవ వారము వరకు అచ్చటనే యుండుడని సుందరవర్ధనమ్మగారు కోరుటచే నాగిపోయెను.

రాజమహేంద్రవరములో శారదతో నామె పెద్ద పెద్ద నారిండ్లకు 'కారు' మీదవెళ్ళి వచ్చినది.

మంగళగౌరీదేవి కథవినినప్పుడు శారద మేనత్తను కథార్థము విపులముగా నడిగినది. బిడ్డలులేని భార్యాభర్తల తపస్సు, పార్వతీ పరమేశ్వరులు ప్రత్యక్షమగుట, 'అయిదువతనము లేనిబాలికయా, ఆయుస్సులేనిబాలుడా, వర' మన్న ప్రశ్న. బాలుడు కావలెనని కోరుటయు, బాలుడు జనించుటయు, కుమారుని గొనిపోవ యమునిదర్శనము, పదునాఱవయేట, పదునాఱవరోజు గొనిపోయెదనని యముని వాగ్దానము (పండ్రెండవయేట, పండ్రెంవ మాసాన, పండ్రెండవదినాన నని కొందరి మతము). ఆదినము వచ్చుముందు కుమారుడు మాతులునితో మృత్యువును దప్పించుకొనుమార్గము దొరకదాయని దేశములపాలగుట, వారట్లు పోవుచుండ, నొక నగర బాహ్యోద్యానవనమున గొందరు బాలికలు పూలు గోసుకొనుచుండ రాచవారి బాల యొక్క పూలు ఒలికిపోయి యెప్పటియట్ల చెట్లపై జేరుకొనుట, అది కనుంగొని మాతులు డాబాలను ఒప్పించి తన మేనయల్లునికి వివాహము చేయుట, ఆబాలిక యింటికిబోయి, తల్లిదండ్రుల ఇచ్చచే నా బాలకునికి సరియైన కర్మకాండతో నతి వైభవముగ పెండ్లిచేయుట మున్నగు వివరముల నెఱిగికొన్నది. ఆబాలకుని మృత్యుదినంబు నాటిరాత్రి, మృత్యువు పండ్రెండు తలల యాదిశేషుడైవచ్చి నిదురబోవు యువకుని కాటువేయబోవుచుండ నచ్చట నా రాజకుమారి మిఠాయియుండ నునిచెనట, శేషుడా యుండపై కాటువేసెనట. ఆ బాలికయొక యరిసెలపాత్రను జూపుటయు నా సర్పమందు దూరెనట. తనకంచుక మూడ్చి యాపాత్రపై వాసెనగట్టినదట అటువెనక భర్త దేశాలు తిరుగబోయెనట. భర్త దేశాలు తిరిగి వచ్చునప్పటికి ఆ పాము బంగారుపామై యుండెనట.

జానకమ్మగారు సర్వసౌందర్యాల వెలిగిపోవు కోడలినిజూచి ఆనందపరవశురాలైనది. అటు నవమన్మథుడగు కుమారుడు, ఇటు సౌందర్యోజ్జ్వలయగు కోడలు, సాక్షాత్కరించిన రతీబాల. ఒకరికొరకొకరు జన్మించినారా ?

ఆ రాత్రి జానకమ్మగారు కోడలికి ఉప్పు మిరపకాయలు పారాణినీళ్లు దృష్టితీసి, పారాణినీళ్లు దొడ్డిలో దూరముగాను ఉప్పు మిరపకాయలను నిప్పులోను వేసినది. యెంత దృష్టితగిలెనో కాని ఘాటేమియు రాలేదట. ఈవింతను వరదకామేశ్వరీదేవి చూచి వెడనవ్వు నవ్వుకొన్నది.

శారద కివియన్నియు చిత్రముగా నుండెను. అత్తవారింటివారు పూర్వ సంప్రదాయములతో, పూర్వాచారములతో మెలగుదురు. తన పెద్దత్తగారు నిప్పులు కడుగును. మైలపడితి నేమోయన్న భయముచే పదిసారులు స్నానముచేయును. ఏ పర్వదినము వచ్చినను గోదావరికి స్నానమునకు బోవును. వంటవండుటకు వలయు జలమంతయు దానే తోడుకొనును. తక్కినవారి కొక నీళ్ళబ్రాహ్మణుడు నీళ్లుపోయును.

ఆ మరునాడు జానకమ్మగారు కొత్తపేట వచ్చివేసినది.

జానకమ్మగారి కంత చేదస్తము లేకపోయినను ఆమెయు పూర్వాచారవతి యనియే యెన్నవలెను.

వంటయింటిలోనికి బిల్లలెవ్వరు వెళ్ళకూడదు. వారి భోజనాలగది వేఱు. ఉదయము వారికి వంటజేయవలసిన దచ్చటనే.

లక్ష్మీనరసమ్మగారు భోజనము వేళ మంచినీరు త్రాగిన చెంబులోని నీటితో జేయికడుగనీయదు. పట్టుబట్టలగాని, మడిబట్టలగాని కట్టుకొనకుండ భోజనము చేయరాదు. బొట్టులేకుండ నుండరాదు. ఆమె మోమోటము లేకుండ నెట్టివారిని లెక్కజేయకుండ నాచారము గమనించుడని బోధించు చుండును. శారద యత్తవారింటనున్న గృహప్రవేశపు రోజులలో ఆమె కాచారవిషయికములగు నీతు లెన్నియో పెద్దత్తగారు కఱపినది. తాంబూలము నములుచు శారద పంటిలో దూరిన నలుసును చేతితో దీసికొని రుమాలుతో దుడుచుకొనుచుండ లక్ష్మీనరసమ్మగారు చూచి 'అయ్యయ్యో! యెంగిలమ్మా, తల్లీ! చేయికడుక్కోవమ్మా, ఆరుమాలును పనిచేసేది తడిపి అరసేగుడ్డల్లో వెయ్యి' అని కోడలిచే నాపనులు చేయించినది.

'ఏమే అక్కా! ఇంతచాదస్తం నీకెప్పుడు తగ్గుతుందే!' యని జానకమ్మ పాటపాడుచు నేయుండును. అయిన నేమి లాభము ?

లక్ష్మీనరసమ్మ వేదాంతురాలు, ఎప్పుడును వేదాంత గ్రంథాలు చదువు చుండును, చదివించుకొనుచుండును. ఆమెకు జుట్టముల గ్రామములందు పలువురు శిష్యురాండ్రున్నారు. వారందరు గురువుగారిని దర్శించుటకు వచ్చుచు నేయుందురు. అప్పుడు గురువుగారి పాదాలకు నమస్కరించి, ఫలములు, రూపాయలు,

వెండిగిన్నెలు దక్షిణలిచ్చి వేదాంతపు ముక్కలు చెవిలో వేసికొని యానందించుచుండురు. నోరూర జక్కగా వేదాంతోపన్యాసాలు చేయగలదామె.

'జన్మం రజ్జుసర్ప భ్రాంతివంటిది. దారు పురుషభ్రాంతి, ఎండమావులు నీరనుభ్రాంతి కామక్రోధ లోభ మోహ మదమాత్సర్యాలనే అరిషడ్వర్గాలు చంపుకోవాలి. లేకపోతే ఎరుకలోబడి తనబిడ్డ, తనమగడు, తనయిల్లు, తననగలు, తన సంసారము అని జీవుడు భ్రమించి పుట్టుటా గిట్టుటా అనే మాయలోబడి. మూత్ర పురీషాదుల్లో దొర్లి, అచలతత్వం గ్రహించలేక, ముక్తిపొందలేక ఉంటుంది. శుద్ధ నిర్గుణమైన అచలతత్త్వం గ్రహించాలి. పంచాక్షరి జపిస్తూఉండాలి' అని లక్ష్మీనరసమ్మగారు శిష్యురాండ్రకు బోధించుచుండును.

ఆమెకు పంచీకరణము కంఠస్థము. పంద్రెండు రాజులకథలు ఇంద్రజాలపు గథలు క్షుణ్ణముగా వచ్చును. సీతారామాంజనేయము మంచినీళ్ళప్రాయము. శుద్ధ నిర్గుణ తత్త్వ కందార్థదరువులు ఎల్లప్పుడు పాడుకొనుచునేయుండును.

శారద కివియన్నియు పల్లెటూరి గొడవలని తోచినది. తనతల్లి కిప్పుడిట్టి ఛాందసములు లేవు. పట్టణవాసస్థులు వచ్చి పల్లెటూళ్లలో నెట్లు జీవింపగలరో యని యామె తలపోసినది. అత్తవారింటి కథలన్నియు దల్లితో మేనత్తతో దనయింట నున్న యితర స్త్రీలతో జెప్పి నవ్వించినది.

అత్తగారు వెడలిపోయిన నాలుగురోజులలో శారద యుక్తవయస్కురాలైనది. జమీందారు గారింట మూడురోజు లుత్సవములు విందులు జరిగినవి. దినదినము పేరంటాండ్రు విచ్చేసినారు. పంచదారతో జిమ్మిలిగొట్టి పంచినారు. బ్యాండు మేళము వచ్చినది. పంక్తినాడు సూర్యకాంతము, మాణిక్యాంబ జమీందారు గారింటికి వచ్చి పంక్తి జరిపి వెలగల బహుమతులు, చీనిచీనాంబరముల నిచ్చి వెడలిపోయిరి. నగరమునందున్న వారినెందరనో స్త్రీ పురుషులను భోజనములకు బిలిచినారు.

నవనాగరికుడై వీరేశలింగాఖ్యుని ప్రియశిష్యుడైన జమీందారుగారు నేడు పల్లెటూరి వారితో వియ్యమంది ఛాందసపు పూర్వాచార పిశాచ గ్రస్తులైనారని పలువురు విచారించిరి.

యజ్ఞోపవీతముగూడ దీసివేసి అనుష్ఠానిక బ్రాహ్మసామాజికుడైన శ్రీనివాస రావుగారు మిత్రునిజూచి 'ఆడపిల్లకీడు రావడము నేది శారీరంలో జరిగే ఒకమార్పుకు చిహ్నం. దానిని లోకానికి టాంటాం జేయడ మంత మొరకుదనం ఇంకోటుందా' యని ప్రశ్నించిరి.

'అదినాకు ఇష్టంలేదు కాని, అది మొరకు తనమని మనం గ్రహించింది పాశ్చాత్యుల సంపర్కంచేతనేనా! మనవాళ్ళ పూర్వాచారాలు అనేకం ఈ నాటికి మూఢత్వము, అని అనుకుంటున్నాము. ఇదివరదాకా మోటుతనము అని అనుకునేవి, నేడు నాజూకువి అయ్యాయి. మనవాళ్లు స్త్రీ పురుష సంబంధ విషయములయిన చర్యలన్నీ వెల్లడిగా ఉంచారా లేదా!'

‘అదేగా నేను పనికిరాదు అనేది!’

‘ఉండవోయ్! కాని ఇప్పు డింగ్లీషువాళ్ళు ఆడవాళ్ల మోకాళ్లపైకి ‘గౌన్లు’ తొడిగి వక్షోజములు సగం కనబడేటట్టుగా కట్టి తిరగడమూ; బట్టవుందా లేదా అన్నట్టుగా లంగోటీలు కట్టి మగవాళ్ళతో ఈతలీదడము, ఈ రకముగా ఉన్నారు. వాళ్లనుబట్టి మనవాళ్లుకూడా దుస్తులు అనుకరిస్తున్నారు. కాని అటువంటి దుస్తులు ధరించిన ఆడవాళ్ళను కౌగిలించుకొని వందలకొలది జట్టులుగా నాట్య మాడ్తూ తిరిగే పురుషులు స్త్రీలదగ్గిర స్త్రీ రహస్యవిషయాల్ని సూచనగానైనా అనకూడదు. డాక్టర్లుమాత్రం పచ్చిరహస్యాలు మాట్లాడవచ్చును. మొగవాళ్లే పురుళ్లు బోయవచ్చును, మనవాళ్లో? కాస్త ఒళ్లుకనబడితే సిగ్గులేనిరట్టుమనిషి అంటారు. ఆడ డాక్టర్లుతప్ప ఎవ్వరూ రహస్య భాగాలు పరీక్ష చేయగూడదు; విడిగా మగవానితో ఉండకూడదు. స్నానాలకుకూడా గోదావరిలో పురుషుడుండగూడదు. కాని సమర్తలని, గర్భాదానాలనీ ఉత్సవాలు చేస్తారు. ఇదంతా నీ దృష్టిపథంలో ఉంది. ఒకటి మొరకుతనం, ఒకటి నాజూకుతనం అని వాటి నుదుటిమీద రాసిలేదోయి శ్రీనివాసు!’

‘అలాగా?’

౨

అమెరికా యాత్ర

రామచంద్రరావు జపాను చేరుకున్నాడు. జపాను దేశములో నొక నెల యాగి, యా దేశమునందున్న వింతలన్నియు దిలకించి, యానందించి మఱి యమెరికా వెళ్ళవలెనని సంకల్పము. రంగూనులో నుండగానే అతడు జపాను వెళ్ళుటకు అమెరికా వెళ్లుటకు నారాయణరావుచేసిన కృషివల్ల ‘అనుమతి పత్రములు’ రంగూనులోనున్న ఆంధ్రులలో గొప్పషాహుకారగు పుల్లంరెడ్డిగా రిప్పించినారు.

రామచంద్రరావు తండ్రి భీమరాజుగారి స్నేహితుడగు అమరుచందు గిరిధారి లాలను గుజరాతీ వర్తకుడు రామచంద్రరా వోడదిగుటతోడనే యెదుర్కొని యాతని తనయింటికి తీసుకొనిపోయెను. గిరిధారిలాలుకు అమెరికా, ఆఫ్రికా, ఆస్ట్రేలియా, జర్మనీ, జపాను, ఫ్రాంసు, ఇటలీ, ఇంగ్లండు, రష్యా, చీనా మొదలగు దేశములతో వర్తక సంబంధ మున్నది. అతడును వివిధదేశములకు జాలసారులు ప్రయాణము చేసియున్నాడు. కాబట్టి ఆయనమనస్సులో రామచంద్రుని వెనుకకు బొమ్మని చెప్పుట కిష్టములేకుండెను. అయినను మిత్రుని యా దేశముచొప్పున రామచంద్రుని జూచి భోజనము అయినవెనుక నిట్లనెను.

‘రామచందర్! మీకు ముక్కుపచ్చలారిందిలేదు. మీరు చిన్నవాళ్లు! దేషం కొత్తది. చాలా మాయకోరు లుంటార్. మీరూ ఎనక్కిపోయి కాశీలో లక్నోలో కలకత్తాలో చద్వవచ్చును కాదుఅండి అక్కడకూడా చాలా ఎక్వ చద్వుచెప్తార్ కాదా!’

'మీకు మాతండ్రిగారికీ ఉండే స్నేహాన్నిబట్టి అల్లా చెప్తారుకాని, నా మనస్సు నిశ్చయం అయిపోయింది. ఇంక ఎంతమాత్రము నా సంకల్పము మార్చుకోలేను, మార్చను. మీరు పెద్దలు, నాతండ్రితో సమానులు. మీరు చెప్పడం, నేను వద్దనడం బాగుండదు?'

'సరే! సరే! మీయిష్టం. పర్వాలేదు. నేను అంతా జాగ్రత్త కనుక్కుంటాను. మాచుట్టం ఒకాయన లాల్‌చంద్ జీవన్‌లాలు 'న్యూయార్కు' పట్నములో మకాం. ఆయనకు ఉత్తరం రాస్తా! మీకూ ఒకఉత్తరం ఇస్తాం.

'చిత్తం! మీమేలు ఎప్పటికీ మరచిపోను'

'మీ నాయనగారు నాకు, మీకు యివ్వమని, డబ్బు పంపినారు! అది మీకు ఇస్తాను. జాగ్రత్తగా ఉండండి, చాలా చిన్నవాళ్లు.'

'చిత్తం! చిత్తం!'

మరునాడు పుల్లంరెడ్డిగారు అమృతలాలుగారి హర్మ్యమునకు విచ్చేసి రామచంద్రునిగూర్చి వాకబుజేసెను. పుల్లంరెడ్డిగారు, అమృతలాలుగారు చాలకాలము నుండి స్నేహితులు, ఒకరన్న నొకరికి గౌరవము.

పుల్లంరెడ్డిగారు అమలాపురం తాలూకా పేరూరు గ్రామవాసులు. చిన్నతనములో కూలికై రంగూను పట్నమువచ్చి సహజ మేధాసంపన్నుడగుటచే త్వరలో మేస్త్రీ అయి, ధనము నిలవచేసికొనెను. తాను గూలికి కుదిరిన గుజరాతీ సాహుకారొక వ్యాపారమునకై తన్ను సింగపూరు పంపినప్పుడు, పుల్లంరెడ్డి తన కడ నున్న ధనమంతియు నొడ్డి స్వయముగా వ్యాపారముచేసి సింగపూరునుంచి వచ్చులోపల నిరువది యైదువేలు లాభము నొందెను. తన సాహుకారు పనిగూడ చాలశ్రద్ధమై, లాభకరముగ నెరవేర్చి రంగూను వచ్చివేసెను. చదువురాని పుల్లన్న అంతటనుండి పుల్లంరెడ్డియై, సాహుకారు తనకొక యణాభాగమీయ, నాయన వర్తకములో భాగస్వామియయ్యెను. నాటినుండియు పుల్లంరెడ్డి పట్టినది బంగారమై, యాతనిధనము నాలుగు లక్షలవరకు బెరిగినది. నలుబదవయేట తన సాహుకారనుమతినీయ, దాను వేరుగా వ్యాపారముచేసి పదియేళ్ళలో నిరువదిలక్షలసంసారియు, 'రావుబహదూరు' నై, పాశ్చాత్యులచే 'పులియన్ రెడ్డి' యని వాకొనబడుచు, దానకర్ణుడై రంగూను నాగేశ్వరరాయుడని ప్రఖ్యాతి వహించినాడు.

రంగూనులో నాంధ్రులందరును గూలిచేయువారలే. కొంతమంది మాత్ర ముద్యోగములు జేయుచుండిరి. వర్తకము చేయువారు మరియు దక్కువ. వారిలో గొలదిమందియే భాగ్యవంతులు. రంగూన్, మోల్‌మేన్ మొదలగు ప్రదేశములలో నెక్కువగాను, దక్కిన దేశమునం దచ్చటచ్చట చాల దక్కువగాను, ఆంధ్రులు బర్మాదేశమునకు వలసపోయినారు. సముద్రములుదాటి, దూరదేశములకు వర్తకమొనర్చుటకు మత ప్రచారమునకు రాజ్య స్థాపనకు పోయిన తొల్లిటి మనయాంధ్రుల సాహసోత్సాహములు దలంచుకొని, నేటి మన భీరుత్వమును, అలసతను

పురుషార్థ శూన్యతను చూచుకొన్నచో సిగ్గగునుగదా! నేటికిని పొట్టలు చేతబట్టుకొని బర్మా, నేటాలు, మలేద్వీపము, అస్సాములకు బోవుచున్న కూలీలు తక్క మనలో పురుషకారపరులు కానరారు. బర్మాలో తెలంగులను నొకజాతివారున్నారట. వారేపల్లవుల కాలములోనో, చాళుక్యుల కాలములోనో, లేక కాకతీయుల కాలముననో ఆ సువర్ణద్వీపము జేరియుందురు. తన పదియవ యేటనే ఆంధ్రుల చరిత్ర చదివి వినిపించుకొనియున్న పుల్లంరెడ్డిగారు, రామచంద్రరావు సాహసమున కెంతేయు మెచ్చుకొనిరి. రెడ్డిగారు నలువదియవయేట చదువను వ్రాయను నేర్చుకొన్నారు. అయినను తనకు భారత రామాయణాదులగు పూర్వ కాలపు టాంధ్రగ్రంథములను, ఆంధ్రులచరిత్ర మొదలగు నూతనయుగపు గ్రంథములను జదివి వినిపించుటకు విద్యార్థియొకని నేర్పరచుకొన్నారు.

వెంకటరత్నం నాయుడుగారు మొదలగు ముప్వురు ముఖ్యులచే రెడ్డిగారికి నుత్తరములు వ్రాయించి పుచ్చుకొని, తన బావమరది బాలకుడనియు, నాతనికి వలయు సహాయ మొనర్చి తన కుటుంబపు కృతజ్ఞతకు బాత్రులు గావలయుననియు వ్రాయుచు గమ్మలన్నియు నారాయణరావు రెడ్డిగారికి బంపించెను. రంగూనులో నుండి వార్తాపత్రిక నెలకొల్పి యనేకవిధముల నాంధ్రులకు సహాయమొనరించు అవటపల్లి నారాయణరావుగారికి గూడ నారాయణరావుత్తరములు వ్రాయించినాడు.

రెడ్డిగారివలన, నమృతచందువలన, నారాయణరావుగారివలన, పెక్కువిధములగు సలహాలనొంది రామచంద్రరావు జపాను వెళ్ళినాడు. టోకియో, యోకోహామా మొదలగు నగరములు, ధ్యానబుద్ధుని, ఫ్యూజియామాపర్వతమును రామచంద్రరావు దర్శించెను. జపాను విశ్వవిద్యాలయములను రసవిహారి బోసుగారి సహాయమున దర్శించెను. బోసుగారనేక పరిశ్రమాగారములనుగూడ జూచుటకు సౌకర్యములు సమకూర్చినారు. బొమ్మలు, కాగితములు, గ్లాసుసామానులు, కత్తులు, సూదులు మొదలగు లోహపుసరుకులు, బొత్తాములు, పూసలు, దువ్వెనలు, వస్త్రములు, రబ్బరుసరుకులు, మందులు, నింక నెన్నియో వస్తువులను జపాను దేశము భారతదేశమున కెగుమతిజేయుచున్నది. ఆకర్మాగారములలో పెక్కింటిని రామచంద్రరావు కనుగొనెను.

హిందూదేశము తన్నావరించిన దౌర్భాగ్యపిశాచమును వదల్చుకొని మరల సర్వతోముఖముగ నెప్పటికి విజృంభించగలదో యని రామచంద్రరావు నిట్టూర్పు నించెను. నారాయణరావునకు గొన్ని కుంచెలు రంగులు కొని రామచంద్రరావు పంపించెను.

రామచంద్రరావు అమెరికాకు వెడలుదినం సమీపించినది. రాజకీయకారణమువలన జన్మభూమిని విసర్జించి జపానుదేశమును పెంపుడుతల్లి నొనరించుకొని, కలలలో, జాగ్రదవస్థలో గంగానదిని, కాళీఘట్టమును, హిమాలయ పర్వతశ్రేణిని స్వప్నములగాంచు రసవిహారుడు రామచంద్రరావును గవుంగిలించుకొని 'బాబూ!

అప్పుడప్పుడీదేశము వచ్చు భారతీయులే నాకు భారతదేశము సుమా! వారి మూర్ధములందు హస్తతలములందు నా వంగదేశపు పంటభూములను, శేఫాలికా జపాకుసుమములను నాఘ్రాణించుచు వారి కన్నుల కాంతిలో నా గంగానదీ పావనోదకముల దర్శించుచు, వారి నుదుటిలో నా దేశపు నీలగగనాల ప్రత్యక్షించుకొందు.

'పంజాబ్ సింధు మరాటా ద్రావిడ ఉత్కల వంగా!
వింధ్యహిమాచల, యమునాగంగా ఉచ్ఛలజలధితరంగా!

'నువ్వు బాలుడవు. నా దేశమాత ముద్దుబిడ్డవు. నా సోదరుడవు. అహో రామచంద్ర! నువ్వు నాలుగేళ్ళకయిన మనతల్లి వొడిలో నాడుకొందువు. మనతల్లి మట్టిలో దొర్లుదువు. మన మాతయిచ్చిన ఆటవస్తువులతో గేరింతలాడుదువు. ఆ పవిత్రవాయువులు పీల్చెదవు. ఆయమ్మ చనుబాలు గోదావరి పావనోదకాలు త్రాగుదువు. పో! పో! ఒక్కసారి నన్ను కౌగిలించుకో! మరల నింటిదారి నిటు వచ్చిన సంతోషించెదను. అమెరికా జేరిన వెంటనే నాకు జాబువ్రాయి' అని యాతని నా తరణిలో దిగవిడిచి గట్టునకు విసవిస వెడలిపోయినాడు.

టంగ్ టంగ్ మని గంటమ్రోగి తుదికూత నుచ్చైస్స్వనమునగూసి యాయోడ పెద్ద చప్పుడుతో యోకొహామారేవు వదలినది. రామచంద్రుడు రసవిహారిబాబు మొదలగు భారతీయుల సలహాచే మొదటితరగతి టిక్కెట్టు పుచ్చుకొన్నాడు.

అమెరికాదేశము బీదలను రానీయదు. డబ్బుగలవారిని గౌరవించును. విద్య నేర్చుకొనుటకు వచ్చినను సరియే, నిర్భాగ్యుడు అమెరికా దేశమున ఉపజీవిక్రిమి (ప్యారాసైట్) వలె సంచరించుటకు వీలులేదు. భరతభూమికన్న పెద్దదయ్యెనను నచ్చట పదికోటుల జనులు మాత్రమున్నారు. వారికి అమెరికాచాలదట. అమెరికనులు రంగుజనులను తమ కుక్కలు, పిల్లులు, గుఱ్ఱములకన్న హీనముగ జూతురు. నల్ల నీగ్రోలు, చైనా జపాను దేశముల పసుపుపచ్చని మంగోలియనులు, ఆదిమ నివాసులగు ఎఱ్ఱయిండియనులు, వివిధవర్ణములు కలవారైన హిందూదేశస్థులు వారి దేశములో నివసించి అమెరికనులు కాగూడదట. తాత్కాలికముగ కొలది సంవత్సరములు మాత్రము నివసించిపోవలయునట. నీగ్రోజాతివాడేదైన తప్పుచేసినచో, న్యాయస్థానములకు గొనిపోయి విచారించకుండగనే ప్రజలు వాని నురిదీయుదురు. లేదా స్తంభమునకుగట్టి 'కిరసను' నూనెలో తడిపిన కఱ్ఱలను బేర్చి కాల్చుదురు. వానిని గుఱ్ఱములకుగట్టి, చచ్చునంతవరకు రాళ్ళమీద నాగుఱ్ఱమును పరుగెత్తింతురు.

హిందూదేశమమెరికనులదృష్టిలో నొక చిత్రభూమి. భారతీయులకు మతము లేదు. రాళ్ళను రప్పలను గొలిచి రౌరవాది నరకమునబడు మూర్ఖులతో భరతభూమి నిండియున్నదట. కాన కోటీశ్వరభూమియగు నమెరికా, భారతభూమికి క్రైస్తవ మతప్రచారకుల బంపుచుండును. భారతభూమిలోని రాజాధిరాజులైనను, అమెరికాలోని గొప్ప హోటళ్ళలో బసచేయుటకు వీలులేదు. అమెరికారైళ్ళలో 'పుల్మాను' అను నుత్తమ తరగతి బండ్లలో ప్రయాణము సలుపకూడదు.

ఉత్తుంగములై లేచు సముద్ర వీచికల గమనించు చూపులతో రామచంద్రు డమెరికాను గూర్చి యాడిపోసిన పంజాబీయుడగు నొక సిక్కు సోదరుని మాటలను దలపోయుచు నౌకా ముఖోపరిభాగమున నడ్డముగా గట్టిన యినుపగొట్టపుకడ్డీల నానుకొని నిలుచుండి యుండెను.

జపానుదేశము నిన్ననే కొన్ని వందలమైళ్ళదూరాన మాయమైపోయినది. రాత్రియంతయు వివిధాలోచనలతో నిదురరాక, పన్నెండుగంటలకు గొంచెము కన్నుమూసి, తెలువాత నావికులు మ్రోయించిన నాలుగు గంటల ! చప్పుడువిని మోము కడుగుకొని, శుభ్రవస్త్రముల ధరించి, యాబాలకుడు ఓడ పైతట్టునకుబోయి సముద్రమున సూర్యోదయాద్భుతము కనుంగొనవలెనని వేచియుండెను.

ఎటుచూచినను సముద్రమే. ఆ కనుచీకటిలో ఆకసము, నీరధి ఏకమైపోయినవి. ఊయెలవలె నా మహాతరణి యిటునటు నూగుచుపోవుచున్నది. ఓడలోని యంత్రముల పెనుమ్రోతలు రామచంద్రుడున్న తావునకు మద్దెలమ్రోతవలె మాత్రము వినవచ్చుచున్నవి. ఆ శ్రుతి మేళవింపులో, ఓడను ముందునకు త్రోయు ఆకుచక్రములు నీటిలో నపరిమిత వేగమున తిరుగు కవ్వపుమ్రోతయు, ఓడ ముందు భాగమున ఉక్కు (కీల్) బద్దియ నీటిలో మహావేగముగ గోయుచుబోవు గంభీర నాదమును లీనమై ఉత్కృష్ట గీతికయై యాతని హృదయమును రంజించినవి.

కలలలో, కథలలో, గ్రంథములలో, వార్తాపత్రికలలో వినబడిన విదేశకంఠములు, విదేశశబ్దములు నేడు వినిపించినప్పుడు, నూతనవర్ణములు, నూతన రేఖాప్రవాహములు, నవీన వస్తుసంబంధములు నేడు గోచరించునప్పుడు రామచంద్రుని కంతయు విచిత్రమై, విస్మయమై, మాయాపూర్ణమై కనంబడి, యాతడు నిస్తబ్ధుడై పోయినాడు. తాను మున్నెన్నడు విననివియు, నూహింపనివియు నగు నద్భుత సందర్భము లచట సర్వసామాన్యములై తోచి యాతనికి గనులు మూయని కలలై పోయినవి.

ఇంతలో నెవరో యాతని భుజముపై తట్టినారు.

3

జపాను

రామచంద్రరా వులికిపడి వెనుదిరిగి చూచెను. జపానులో రసవిహారుని గృహమునందు దనకు స్నేహితుడై ఆ యోడలోనే అమెరికా పోవుచున్న సర్దారు అర్జునసింగుగారును, చెంత నొక యమెరికాదేశీయుడును, ఒక అమెరికా బాలికయును నిలిచియున్నారు.

'అయ్యా ! ఈ బాలుడు మా హిందూదేశములో దక్షిణాపథమం దున్న ఆంధ్రదేశస్థుడు. ఉత్తమబ్రాహ్మణుడు. బుద్ధవరపు రామచంద్రరావు. మీ దేశము చదువునకు వచ్చుచున్నాడు. రామచంద్రరావ్ జీ! వీరు న్యూయార్కు పట్టణవాస్తవ్యులు

రౌనాల్డుసన్నుగారు. సుప్రసిద్ధ డాక్టర్లు. వడ్డీవ్యాపారస్థులున్న అనేక కంపెనీలలో పెద్ద షేర్లున్నవారును కూడ వీరికి దాసానుదాసులు. ఆమె వారి తనయ. ఆమె బి. యె ఆనర్సు హార్వర్డులో జదువుచున్న లియొనారా కన్య.'

'రామచంద్రరావుగారు! మాకు మిమ్ములను చూడడం చాల సంతోషం.'

లియొ :—నమస్కారములు రామచంద్రరావుగారూ!

రామచంద్రునకు జాల సిగ్గువేసినది. పరదేశయాత్ర ప్రారంభించినది మొదలు రామచంద్రుడు విదేశీయులతో ననవసరసంభాషణ నెన్నడు చేయలేదు. ఇంగ్లీషుభాషతప్ప మరే విదేశీయభాషయు రామచంద్రునికి రాదు. పెద్దవారితో జనువుగా మాట్లాడుట చిన్నతనమునుండియు నెరుంగడు. తండ్రికడ కూడ భయభక్తులతో సంచరించువాడు. కాబట్టి రామచంద్రుడు నమస్కారమని మిన్నక నిలిచెను.

అర్జునసింగ్ :—రామచంద్రరావుగారు మెత్తనిహృదయము కలవాడు. మాదేశంలో గొంచెము తలయెత్తుకొని తిరుగు కుటుంబములలోనివాడు. అమెరికాదేశము నందు జ్ఞానము సరస్సులు కట్టియున్నదని యాయన నమ్మకము. ఆ జ్ఞానము మనసార గ్రోలవలెనని తలంపు.

డా. రౌనా :—రామచంద్రరావుగారూ! బ్రాహ్మిన్సు మీ దేశం వదలి, వెడితే నరకములో పడతారటకాదా! మీ రేల వచ్చారు?

రామ :—ఇప్పుడంత పట్టింపులు లేవండి.

లియొ :—కులము తేడాలు పుట్టుకతోనే ఉంటాయటకాదూ. వారు వీరిని వీరు వారిని వివాహము చేసుకోకూడదట, భోజన ప్రతిభోజనము లుండవట.

రామ :—అవునండి! మ—మ—

డా. రౌనా :—మీ సిక్కులు గూడా హిందువులేనా అర్జునసింగుగారూ!

అర్జున :—హిందూదేశములో వున్న క్రైస్తవులూ హిందువులే.

లియొ :—ఏలాగు?

అర్జున :—అమెరికాదేశములో జ్యూమతస్థులున్నారు. మహమ్మదీయులున్నారు. బౌద్ధులున్నారు. వీరందరూ అమెరికనులే. హిందూదేశములోనివారంతా హైందవులు.

డా. రౌనా :—(నవ్వుచు) ఆలాగా! అయితే క్రైస్తవులూ, మీరూ హిందూ మతస్థులు కారన్నమాట.

అర్జున :—మా మతం సర్వమత సమ్మతము. అన్ని మతాలను తల్లివలె హిందూ మతం కడుపులో పెట్టుకుంటుంది. హిందూమతంలోఉన్న లోటును తీర్పడమునకు శ్రీ నానకుసింగుగురుమహరాజ్ సిక్కుమతము ఉద్భవింపజేశారు. కాబట్టే సంఘసంస్కరణరూపమైనది మా మతం. ఆలాంటి అంతర్మతాలే బౌద్ధ జైనమతములున్నూ. ఇప్పటి బ్రాహ్మసమాజము, ఆర్యసమాజము, సత్సంగసమాజము మొదలైనవియున్నూ.

లియొ :—ఈ సంఘ సంస్కరణ మతాలలో బ్రాహ్మణు లున్నారా?

అర్జున :—లేరు. ఈ మతాల్లో చేరినవారికి వర్ణభేదము వుండదు.

డా. రౌనా :—ఒక సంఘమువారికీ ఇంకోసంఘం వారికీ వివాహా లున్నవా?

అర్జున :—లేవు. కాని ఏ పిల్లనైనా వారు చేసుకొనుట కభ్యంతర పెట్టరు. దానిని బట్టి వెలి తప్పులేదు.

లియొ :—ఆంధ్రదేశం అన్నారు. అదేమిటి?

అర్జున :—హిందూదేశములో పదిహేనో పదహారో పెద్దభాష లున్నవి. అందులో ఆంధ్రభాష లేక తెలుగుభాష ఒకటి. ఆ భాష మాట్లాడే జనులు మూడు కోట్ల పైన వున్నారు.

లియొ :—అమెరికాలో ఏమి చదువుకొనుటకు వచ్చుచున్నారండి రామచంద్ర రావు గారూ?

రామ :—ఆఁ ఉఁ లెక్క లండి.

లియొ :—ఏ విశ్వవిద్యాలయములో?

రామ :—జపానులో స్నేహితులు 'యేల్' విశ్వవిద్యాలయములోనో లేక 'హార్వర్డు' లోనో చేరమన్నారు.

లియొ :—మీ దగ్గిర శిఫారసు ఉత్తరా లున్నాయా?

రామ :—నాలుగైదున్నాయండి.

లియొ :—హార్వర్డులో చేరండి. నేను. ఎమ్. ఏ. చదువుచున్నాను, విద్యుచ్ఛక్తి అభిమానశాస్త్రంగా. తర్వాత అమెరికాకు శాస్త్ర పరిశోధనములో తండ్రి, మహావిద్వాంసుడు, విద్యుచ్ఛక్తిచే వూడిగం చేయిస్తున్న మంత్రవేత్త థామస్ ఎడిసన్ గారి విద్యుచ్ఛక్తి కర్మాగారాలలో కృషిచేయవలెనని యూహ.

రామ :—అలాగాండి. హార్వర్డు బాగుంటే అక్కడే చేరుతాను.

డా. రౌనా :—మీ దేశంలో వైద్యసహాయం చాల తక్కువటకాదా!

అర్జున :—అవునండి. మీ మిషనరీలు మా దేశదౌర్భాగ్యములన్నీ గ్రంథములలో వ్రాసినారు. పాపం మిషనరీలే లేకపోతే మాదేశం ఈపాటికి నీగ్రో దేశంవలె అయిపోయియుండును.

రామచంద్రుని వినయసంపదయు జ్ఞానసముపార్జనా తీవ్రోత్కంఠతయు డాక్టరు రౌనాల్డుసన్ గారి హృదయమును జూరగొన్నది. రామచంద్రుడు చక్కని యింగ్లీషుభాషలో తన దేశస్థులు, తనమతము, తనదేశములోని రాజకీయాందోళన, గాంధిగారి వర్తమాన కార్యక్రమము మొదలైనవానినిగూర్చి ఆయనకు దెలిపినాడు. గాంధీమహాత్ముని యుపదేశములు ప్రజాసామాన్యమునకు బాగుగా నచ్చినవనియు, నుద్యోగవాంఛాపరులగు విద్యార్థులకు మాత్రము పదవులపై నాశవదలలేదనియు తెలిపినాడు.

డాక్టరు రౌనాల్డుసన్ అమెరికాకు ప్రథమమున వలసపోయిన 'పిలిగ్రింఫాదర్సు' (యాత్రిక వృద్ధులు) సంతతివాడు. 'నీలిరక్తము' (అచ్చరక్తము) ప్రవహించు ఉత్తమకుటుంబములోనివాడు. కష్టపడి చదువుకొని అమెరికాలోని గొప్ప వైద్యులలో నొకడై భాగ్యవంతుడై గౌరవము సంపాదించుకొన్నాడు. సదయహృదయుడు. నీగ్రోల బానిసత్వము సంపూర్ణనాశనము చేయవలెనని వాదించు నానుష్ఠానిక క్రైస్తవుడు. క్రైస్తవమతము చర్చిమతమైనదనియు, యేసుక్రీస్తు బోధించిన మతము మహోత్కృష్టమైనదనియు అందలి పరమార్థమును గ్రహించినవారు కొలది మందియే యనియు రౌనాల్డుసన్ వాదించును. 'హోల్మ్సు' మతిగురువు బోధ రౌనాల్డుసన్ మహాశయునకు బూర్తిగా నచ్చినది. అన్నిశక్తులలో ప్రేమశక్తి దొడ్డది. ప్రేమయే భగవత్స్వరూపము. సూర్యుడు మంచును గరగించునట్లు, ప్రేమ పాషాణహృదయమునైన ద్రవింపజేయును. ప్రేమ జగమును వెలిగించు దివ్యజ్యోతి. ప్రేమ లేనినాడే క్రోధము, హింస, స్వలాభము, మాయ, అహంభావము, అసత్యము విజృంభించును. లోకమునందలి యుద్ధములు, దొంగతనములు, వర్తక కౌటిల్యము మొదలగు దుర్గుణములకు గారణము ప్రేమలేమియే యని యాయన స్నేహితులతో వాదించుచుండును.

పరదేశ స్వతంత్రత, యుద్ధరాహిత్యము, వర్ణభేదవిచ్ఛేదనము మున్నగు నాశయములతో పనిచేయుట కమెరికా దేశములో నెవ్వరు ప్రయత్నించుచున్నను వారికి రౌనాల్డుసన్ తన చేతనైన సహాయము జేయుచుండును. 'సర్‌డగ్‌లాండు', 'హోల్మ్సు', శాసనసభికుడు 'బోరా' మొదలగువా రాయన స్నేహితులు.

'రామచంద్రగారు! అమెరికాదేశప్రజలు విచిత్ర భావములు కలవారు. స్వతంత్రతకై ప్రయత్నించు ప్రజలకు జయము గోరుదురు. జయము గాంచినచో మిక్కిలి సంతసించెదరు. కాని ఫిలిప్పైనుదీవులను వారు వదలరు. వారి క్రైస్తవ మతము సర్వదేశముల వ్యాపింప కోట్లకొలది డాలర్లు ఖర్చుచేసెదరు. తమ దేశస్థులకు క్రీస్తు ఉపదేశవాక్యముల నేర్పుటకైనను, రాగిడబ్బు ఖర్చుచేయరు. తాము ఆంగ్ల దేశముపై శిరెంచి విడిపోయి స్వతంత్రత సముపార్జించుకొన్నారు. హిందూదేశము స్వతంత్రతకై సర్వస్వము ధారపోయుచుండ, క్రైస్తు అపరావతారమనదగు మహాత్ముని గూర్చియు, హిందూదేశమును గూర్చియు నీలివార్తలు ప్రకటించెదరు. కాని ఎన్ని చెప్పినను చదువుకొన్న ప్రతి అమెరికనునకు హిందూదేశము మాయాసంపూర్ణము, సర్వమతజనని, సర్వకళాశ్రయము, సర్వాద్భుతనిలయము. ప్రతి హిందువుడు కవి, వేదాంతి, భక్తుడు, ఊహాప్రపంచసంచారి. కాబట్టియే, ప్రతి ఏట అనేకులు అమెరికనులు హిందూదేశయాత్ర గావించెదరు. కోట్లకొలది ధనము ఖర్చుచేసెదరు. క్రిందటి వత్సరమునుండియే నేను, మా అమ్మాయి ఆసియాను దర్శింప ప్రారంభించినాము. అదివర కమెరికా ఖండములలోని దేశము లొక వత్సరము, యూరోపియను దేశము లొకవత్సరము చూచినాము.'

లియొనారా కన్యకతల్లి ఇటాలియను. అప్పటికే ప్రసిద్ధికెక్కి, సంపూర్ణ యౌవనములోనున్న డాక్టరు రౌనాల్డుసన్ గారికడ చికిత్సబడయుట కామె విచ్చేసి

నప్పుడు వైద్యుడు రోగియు నొకరినొకరు ప్రేమించుకొన్నారు. 'మ్యారియానా,' కౌంటు గ్యాలెటీ ఫెబియానోగారి కుమార్తె. తండ్రి ఇటలీదేశము తరపున రాయ బారియై వాషింగ్టన్ పట్టణములో నున్నప్పుడు బాలికయగు మ్యారియానా ప్రభు కుమారికి హృదయరోగము సంభవించి హృదయరోగ-చికిత్సాదక్షుడగు రౌనాల్డు సన్‌గారి వైద్యమునకై కొనిపోబడినది. దేహసంబంధమగు హృదయరోగమును మాన్పి, మనస్సంబంధమగు కామరోగమును గల్పించినాడు ధన్వంతరి రౌనాల్డుసన్. తమ కుమార్తెను అపరిమితముగ ప్రేమించు ఫెబియానో ప్రభుదంపతులు తుదకు వారిరువురి వివాహమునకు సమ్మతింపవలసి వచ్చినది.

ఆ రౌనాల్డుసన్ దంపతుల గర్భమున చంద్రకిరణమువలె లియొనారా జనిం చినది.

లియొనారా స్వప్నకుమారి. మధుర మధురముగ సంగీతము పాడగలదు. 'లాటిను' దేశస్థుల 'బ్రునెటీ' (నల్ల జుట్టు గలవారు) యందము, 'నార్డు' జాతివారి స్వర్ణకేశ సంపద, నిర్మలనీలదృష్టి, స్నిగ్ధశరీర ధావళ్యము నామెలో ప్రతిఫలించి, లియొనారాను అమెరికాబాలికలలో ఆనాటి అందకత్తెలలో రాణిని జేసినవి. ఆధ్యాత్మికానుభవ విషయములన్నియు నామె హృదయమును చలింపజేయును. హిందూదేశము, చీనా, జపాను, బర్మా, జావా, బలి, సింహళదేశముల చరిత్రలు, కథలు, కవిత్వము ఆ బాలిక బ్రతుకు మూలమంట గదలించివేయును.

తండ్రి కుమార్తెలిరువురు, భారతీయులతో స్నేహ మొనరింప ముచ్చటపడు చుందురు. ప్రసిద్ధ భారతీయు లమెరికా వచ్చినప్పుడు వారిని తమయింటి కతిథిగా బిల్చుచుందురు. రవీంద్రనాథుడు, మెహర్ బాబా, ప్రేమానందస్వామి, కృష్ణాజీ మొదలగు వారాయన భవనమున కతిథులుగా వచ్చినారు. తారకనాథదాసు, సుధీం ద్రబోసు, లజపతిరాయి వారి యింటికి తరచు వచ్చుచుండువారు.

రామచంద్రు డొక యుత్తమ బ్రాహ్మణ కుమారుడు, భారతీయుడని వినినం తనె తండ్రి కుమార్తెలిరువురు నాతని స్నేహ మొనరించి తమ గృహమునకు దీసికొని పోయి ప్రసిద్ధినొందిన హార్వర్డు విశ్వవిద్యాలయములో ప్రవేశపెట్టింప దల పోసినారు.

౪

హార్వర్డు

శాంత మహాసముద్రము మహాసముద్రములలోనెల్ల విచిత్రమైనది. ఇందున్న దీవులు పెక్కులు. దీవులలోని పంట అద్భుతము. ఇచ్చటనే బొప్పాయి, టొమాటో, పొటాటో, పొగాకు, సదాపనస, పంపర, అనాస, జీడిమామిడి మొద లగు జాతులు ప్రథమమున నుద్భవించినవి. నిర్మల శర్వరీగగనముల మినుకాడు నక్షత్రకాంతులు సముద్రపునీటి మెరుపులలో ప్రతిబింబములైనవి. ఉబుకు తరంగ ముల గీతికలలో జ్యోత్స్నారేఖలు పొదిగింపబడినవి. ఆ మహానౌక యపరిమిత వేగ మున నడుచుచున్నది.

రామచంద్రునకు రౌనాల్డుసన్ తన స్నేహితులందరితో పరిచయము కలిగించినాడు. రామచంద్రుని విజ్ఞానమునకు వారందర పరిమితానందము నొందుచుండిరి. ఎంతటి చిక్కులనైన నాతడిట్టె విప్పి చెప్పగలడు. పదార్థ విజ్ఞానశాస్త్ర రహస్యములన్నియు వానికి గరతలామలకములు. కావున నాతడు విద్యుచ్ఛక్తి విషయికమగు జ్ఞానమునెల్ల సముపార్జించుట యుత్తమమనియు, దనదేశమునకు, దనకు ఖ్యాతిదెచ్చుట కింతకన్న వీలింకొకటి లేదనియు లియొనారా యాతనికి జెప్పి యొప్పించెను.

ఓడలోనుండియే రౌనాల్డుసన్ హార్వర్డు విశ్వవిద్యాలయమునకు వాయువార్త బంపి రామచంద్రుని ప్రవేశమున కంగీకారము సంపాదించెను.

అర్జునసింగు శాంతమహానీరధితీరములనున్న పట్టణములతో వర్తకము జేయు నొక చీనా కోటీశ్వరుని యుద్యోగి. ఆతడును స్వంతముగా గొంత వర్తకము జేయుచుండును. అర్జునసింగు నివాసము శాన్‌ఫ్రాన్సిస్కో నగరము.

కతిపయదినములకు నౌక శాన్‌ఫ్రాన్సిస్కో నగరము వచ్చిచేరినది. ఆ మహాపట్టణము అమెరికా పడమటితీరముననున్న గొప్ప నౌకాశ్రయస్థలము. ప్రసిద్ధికెక్కిన రేవుపట్టణము. పశ్చిమతీరమున నిది మహాపట్టణ మగుటవలన ఇక్కడనే చీనావారివి, జపానువారివి అనేకవేల కుటుంబములున్నవి. శాంత మహాసముద్రమున దిరుగు నౌకలు శాన్‌ఫ్రాన్సిస్కో వచ్చి యచ్చటనుండి పెనామా కాలువదాటి అట్లాంటికు మహాసముద్రోపశాఖయగు మెక్సికో సముద్రమునుండి న్యూయార్కు, బోస్టన్, ఫిలెడెల్ఫియా మొదలగు పట్టణములకు బోవును.

రామచంద్రరావు, అర్జునసింగు, రౌనాల్డుసన్, ఆయనకుమార్తె యందరు ఓడదిగి 'దిగ్రేట్ వెస్టర్న్' అను భోజనహర్మ్యమునకు బోయిరి. హిందూదేశవాసస్థుల ఆచారవ్యవహారాదులకంటె జపానుదేశస్థుల ఆచారవ్యవహారాదులు వేఱు. ఈ రెంటికి నమెరికా సంప్రదాయములకు నెంతయో భేదమున్నది. అడుగడుగునకు నాయా భేదములు గాంచుచు రామచంద్రరావు విస్మయము పడుచుండెను. రెండు రోజుల కర్జునసింగు రామచంద్రుని 'హాలివుడ్డు' అను సినిమాపట్టణమునకు దీసికొని పోయెను. నెలకు లక్షులకొలది డాలర్లు జీతములు గలవారు, సంవత్సరమున కొకసారి వివాహవిచ్ఛేదమును జేసికొని మరల నితరుల వివాహమాడువారు, మిక్కిలి బలసంపన్నులు, సాహసవంతులు, అందమైనవారు, నాట్యకళావేత్తలు, హాస్యరస చూడామణులగు ప్రసిద్ధ నటీనటుల సమూహములచట నున్నవి. ఆపట్టణ వీధులలో నుద్యానవనములలో, కర్మాగారములలో పట్టణములు, ఎడార్లు మహాసముద్రములు కొండలు నదులు గాలివానలు, ఎండలు, చీకటులు, మంచుప్రదేశములు, వేలకొలది సంవత్సరములనాటివి, వందలకొలది సంవత్సరములనాటివి, నేటివి ప్రతిదినము పుట్టుచు మాయమైపోవుచుండును. సృష్టిమాయాతత్వమెల్ల నచ్చట ననుక్షణము కన్నుల గట్టుచుండును.

అచ్చటనుండి మోటారులో, రైలులో ననేకవేలమైళ్లు పయనమొనర్చి న్యూయార్కు పట్టణమునకు మన యాత్రికులందరు విచ్చేసినారు. రామచంద్రరావు మూడుదినములు రౌనాల్డుసన్ వైద్యశేఖరుని కతిథియై మర్యాదలు చూరగొనినాడు. రౌనాల్డుసన్ గారి వైద్యాలయమునకు, వారి జనపదావాసమునకు లియొనారా కన్యయు, నిటలీనుండి తండ్రి కుమార్తెలకన్న ముందుగా వచ్చిన రౌనాల్డుసన్ సతియు, రామచంద్రుని గొనిపోయిరి. వారి భవనములన్నియు స్వర్గలోకతుల్యములై యుండెను. రౌనాల్డుసన్ భారతీయ విగ్రహములను, చిత్రలేఖనములను, లక్క బొమ్మలను, దెరలను, అలంకరించిన యొక శాలకు 'భారతీయ మందిర' మను నామకరణముం చెను. వేరొక మందిరము 'చీనామందిర' మట. వేరొకటి 'గ్రీకు మందిర' మట. ఇంకనొకటి 'ఈజిప్టు మందిర' మట. వీని యన్నింటియం దలంక రించిన విగ్రహములకు, చిత్రములకు, బంగారు వెండి రాగిసామానులకు, గంధము, దంతము, పింగాళీ చెక్కడములకు, దెరలకు, గొన్ని లక్షుల డాలర్లు రౌనాల్డుసన్ వెచ్చబెట్టియుండును. తన తండ్రియు, నారాయణరావుప్రోత్సాహముచే తన మామగారును బంపిన పదివేల రూప్యములకు సరియగు డాలర్లను రౌనాల్డుసన్ రామ చంద్రుని పేర మంచి బ్యాంకిలో వేయించెను.

రామచంద్రరావు బి. యస్. సి. తరగతిలో చేరుటకు వలయు సౌకర్యముల నన్నియు జూచుకొని హార్వర్డు విశ్వవిద్యాలయమునకు లియొనారా కన్యతో రౌనాల్డుసన్ సతీమణితో గలసివెళ్లి విశ్వవిద్యాలయములో జేరినాడు.

విద్యార్థు లనేకులు త్రోవబత్తెము మాత్ర మెట్లో సముపార్జించుకొని, అమెరి కాకు బోయి విద్యాలయములలో బ్రవేశించెదరట. అమెరికా ధనవంతుల కోట పట్టగుటచే, ఇంగ్లండుదేశమునకన్న నక్కడ నన్నివస్తువులును మిగుల గిరాకిగా నుండును. తక్కిన యూరపియను రాజ్యములకన్న ఇంగ్లండులో వస్తువుల విలువ ఎక్కువ. భారదేశముకన్న యూరపియను దేశములలో వెల లధికము. కావున నచటి కేగిన విద్యార్థులు హోటళ్ళలో వడ్డించియో, సినిమాలలో బ్రేక్షకులకు దారి చూపియో, యించుకించుక సంపాదించుకొందురు. కొందరు సెలవులకు పల్లెటూళ్లకు బోయి, యచట రయితులకడ గూలిపనిచేసి ధనము సేకరించెదరట. బీదవిద్యార్థు లిట్లెన్నియో యగచాట్లనుబడి చదువుకొందురు. కొందరు బాలురకు శ్రీరామతీర్థ వివేకానందు లేర్పరచిన యుచితవేతనములు దొరుకునట. అమెరికాలోని భార తీయులను అమెరికనులు చాల గౌరవము చేయుచుందురు. భారతీయులు అమెరికా ప్రజలగుటకు మాత్రము అమెరికను లొప్పరు. తమతో వర్తకము జేయుటకు, తమ దేశపు విచిత్రములు జూచుటకు, వేదాంతములగూర్చి ఉపన్యసించుటకు, తమ విద్యాలయములలో జదువుకొనుటకు భారతీయులు విచ్చేయుట అమెరికనుల కెంతయు నిష్టము.

అమెరికాదేశమునకు బోయిన యాంధ్రుల సంఖ్య చాల స్వల్పము. వంగల శివరాముగారు పి. హెచ్. డి. రాజ్యతంత్రిజ్ఞానమునందు పట్టమునంది, భరతదేశ

మున, కలకత్తా విశ్వవిద్యాలయములో, నటుతరువాత లక్నో విశ్వవిద్యాలయములో పండితులుగాజేరి ప్రఖ్యాతిబడసియున్నారు. బాపినీడుగారు ఎమ్. ఏ. వ్యవసాయ శాస్త్రమున పట్టమునంది, భారతదేశమునందు వ్యవసాయమున నూతనమార్గములు నెలకొల్ప దీక్షతోనున్నారు.

ఎల్లాప్రగడ సుబ్బారావుగారిని రామచంద్రరావుగారు హార్వర్డులోనే సందర్శించినారు. చెన్నపట్టణములో నాయన వైద్యవిద్యలో ఎల్. ఎమ్. ఎస్. పట్టము నంది, హార్వర్డు విశ్వవిద్యాలయములో ఉన్నతవైద్యవిద్య బడయుటకు సంకల్పించి, యా విద్యాకృషిలో దన్మయులై, యుత్తమ పరీక్షలలో గృతార్థులై, వైద్యవిద్యలో సత్యసూత్రార్జన తపస్సులో లీనమైపోయినారు. ఆయన విద్యయే యాయనకు భార్యయట, తల్లియట, బిడ్డలట. మరల భారతదేశమున కెప్పుడు గాగలడో? తన గురువుగారితో నేకమై 'బయో కెమిష్టరీ' విద్యలో ననేక నూతనపథములు కనుంగొని నూతనవిషయముల ప్రపంచమున కర్పించుచున్నాడు.

రామచంద్రరావుయొక్క యుత్కృష్టధీశక్తిగాంచి హార్వర్డు విశ్వవిద్యాలయ పండితోత్తము లాశ్చర్యపూరితులైనారు. గణితశాస్త్రమున బ్రపంచప్రఖ్యాతి గాంచిన కమింగ్స్ పండితుడు రామచంద్రుని మేధాసంపన్నతకు మెచ్చి, యాతని దనయండ జేర్చుకొని వేయికనులతో గాపాడుచుండెను.

గాఢస్నేహము

నారాయణరావు మదరాసులో బి. యల్ తరగతిలో జేరినాడు. టెన్నిసు, కాలిబంతి, క్రికెట్టు ఆటలలో నాతడు మొనగాడు. న్యాయకళాశాలలో నాంధ్ర విద్యార్థులందరు నారాయణరావును విద్యార్థిసంఘ కార్యదర్శిగా నెన్నుకొని ధన్యులైనారు. పరమేశ్వరుని తనకడ కొన్నినాళ్ళుండుమని నారాయణ కోరుటచే నా యువకుడును వచ్చి చెన్నపట్టణములో నాతనిచెంతనే నివసించెను. ఆలం నారాయణుని వదలడు.

పరమేశ్వరునకు చిత్రవిద్యాసంబంధమగు ఉద్యోగమేదైన దొరకువరకు, విశ్వదాత యగు నాగేశ్వరరాయలు ఆంధ్రపత్రికా కార్యాలయమున నాతనికి బ్రవేశము ప్రసాదించిరి. కావున భారతికి కథలను బద్యములను వ్రాసియిచ్చుచు, దినమునకు రెండుగంటలు చిత్రవిద్యాపరిశ్రమము సల్పుమని నారాయణరావు బోధించెను. తానును బరమేశ్వరునకు వేవిధంబుల సహాయము చేయుచుండెదనని నెమ్మదిగా దెలిపినాడు. నారాయణుడు తీరికయైన వేళలందు పరమేశ్వరునితో గలసి, మహదానందరూపములై అద్భుతలేఖనామూర్తిమంతములగు చిత్రములు చిత్రించువాడు. పరమేశ్వరు డాంధ్రపత్రికా కార్యాలయమున బ్రవేశించినాడు.

పరమేశ్వరున కయిదుగు రన్నదమ్ములు. పరమేశ్వరమూర్తి తండ్రియగు వెంకటరమణమూర్తిగారు మునసబీచేసి యుపకారవేతనము (ఫించను) బుచ్చు

కొన్నారు. బహుకుటుంబి యగుటచే నాయన ధనమేమియు వెనుకవైచుకొనలేదు. కుమార్తెవివాహమున కొలువేలు కర్చుజేసినాడు. లంచములమాట వినబడినచో నగ్నివలె మండిపోవువాఁడు. నేడు ప్రభుత్వమువారిచ్చు వేతనముతప్ప నాయన కితరాధారములేదు. ఆరుగురు కుమారులకు జదువులుచెప్పించెను. నెలకువచ్చు మూడువందల రూపాయలు తిండికి, కడగొట్టు బాలుర చదువులకు, వృద్ధురాలగు తల్లివైద్యమున కాయనకు బప్పవలె కర్చయిపోవును. పెద్దకొడుకులు ముగ్గు రుద్యోగములలో నున్నను వారు తెచ్చుజీతములు వారి కుటుంబములకే సరిపోవును. అప్పుచేయుట యన్నచో నాయనకు దేహము కంపించిపోవును. ధనము లేనిచో పస్తుండును గాని ఒక కాని పద్దువ్రాయడు, నోటువ్రాయడు.

పెద్దకుమారుడు విశాఖపట్టణము కాలేజీలోనున్న ఉన్నత పాఠశాలలో చరిత్ర పాఠముల చెప్ప నుపాధ్యాయుడు, వరదరాజులు బి. యె. యల్. టి. గారు. రెండవ కుమారుడు శ్రీరంగనాయకరావు. ఎటులనో స్కూలుఫైనలు పరీక్ష పూర్తిచేసి, పెద్దాపురము మునసబు న్యాయస్థానములో లేఖరియుద్యోగము తండ్రిగారి ప్రాపకముచే బొంది, తగులంచములుగొనుచు భార్యాబిడ్డలతో గాలక్షేపముచేయుచుండెను. మూడవయాతడు బి. యె. బి. యల్. పరీక్షలలో గృతార్థతనొంది అప్రెంటిసయి, హైకోర్టు వకీలయి, అనకాపల్లిలో న్యాయవాదివృత్తి సలుపుచు, బదిరాళ్ళయిన నింటికి దేలేక, తండ్రిగారి ప్రాపకముచే నెప్పుడు మునసబీపని యగునా యని గడియలు యుగములుగా లెక్కపెట్టుచుండెను. పరమేశ్వరమూర్తి నాల్గవవాడు. పరమేశ్వరమూర్తి వెనుక నొక బాలిక ఉమ, ఆమె వెనుక నిరువురు కవలలు, రామారావు, లక్ష్మణరావులు వెంకటరమణమూర్తిగారి జన్మమును దరింపజేయ నుద్భవించిరి. వారిరువురు నాల్గవఫారము చదువుచుండిరి. ఇట్టి చిక్కులలోనుండుట వలననే వెంకటరమణమూర్తిగారు, పరమేశ్వరునికి అనేక విధములకు సహాయము తా మొనరింపజాలమనియు, కుమారుడు అందరితోబాటు తనకడనున్న ఎట్టులో కలో గంజో పోయగలననియు, నితరస్థలములకు బోయినచో, పరమేశ్వరుడు తన కుటుంబమును దానే భరించుకొనవలయు ననియు మొగమోటము విడిచి జెప్పినారు.

పరమేశ్వరుడు నారాయణరావుకన్న రెండేళ్లు పెద్ద. పందొమ్మిదివందల ఇరువది రెండవ సంవత్సరము గాంధిమహాత్ముడు భరతదేశ దాస్యశృంఖలా విమోచనమునకని ప్రారంభించిన అసహాయోద్యమములో జేరి, పరమేశ్వరుడొక సంవత్సరము కారాగారవాస మనుభవించెను. అప్పటి కాతని వయస్సు పందొమ్మిది. బి. ఏ. చదువుచుండెను. నారాయణరావునకు పరమేశ్వరునకు చెలిసాల యందు గాఢస్నేహము కుదిరినది. చెర వదలి వచ్చినవెనుక వారిరువురిమైత్రి తీగవలె నల్లుకొనిపోయి వారిరువురి యాత్మ లొకటి, దేహములుమాత్రము వేరైనవి. పరమేశ్వరుడు 1924 లో బి. యే. పూర్తిచేసెను.

నారాయణరావు పరమేశ్వరు లిర్వురు సర్వ కళోపాసకులు. నారాయణరావపరిమిత మేధాసంపన్నుడు. పరమేశ్వరునికి జ్ఞాపకశక్తికన్న సృజనాశక్తి మెండు. నారాయణరావునకు కళాసృష్టి శక్తికన్న, ధీశక్తి మిన్న. నారాయణరావు చూపుమాత్రాన నెట్టివిషయమును సర్వార్థములతో గ్రహింపగలడు. ఏ జటిలవిషయమునైన సులువుగ బోధపడురీతి నుపదేశింపగలడు, ఉపన్యాస మీయగలడు. నారాయణునకు జ్ఞాపకశక్తి యత్యద్భుతము. శాస్త్రజ్ఞానములో 'ఎయిన్‌స్టెయిన్' మొదలగు పండితోత్తముల గ్రంథములాతనికి మంచినీళ్ళ ప్రాయములు. అర్థమయిన విషయములు తలచినంతమాత్రాన నాతని మనోముకురమున ప్రత్యక్షములగును. నారాయణు జ్ఞానపిపాసకు, ఈ శాస్త్ర మాశాస్త్రమని హద్దులేదు. అతని ధీకిరణము సర్వశాస్త్రములపై ప్రసరించును. రామన్‌గారి 'కిరణ' విషయజ్ఞాన మననెంత ప్రేమయో ఆంధ్రేతిహాస విషయమునందు నంత ప్రేమయే. న్యూటను, ఎయిన్‌స్టెయిన్, అడిసన్, గౌతమ కణాదులు, నాగార్జునులు అతనికి చిరపరిచితులు. మహాపండితుల సిద్ధాంతము లెంతశ్రద్ధమై గ్రహించునో, శోణానదిపైని వంతెనపొడవును, చీనాకుడ్య చరిత్రను అర్మీనియను జాతివారి చరిత్రమును, సముద్ర మీనభేదములను, అవియివి యననేల సమస్తవస్తుజ్ఞానమును ఆతడంత యథార్థమై గ్రహించును.

పరమేశ్వరుని జ్ఞానశక్తి నారాయణరావు మేధాశక్తి యంత యగాథము కాదు. ఇరువురి హృదయములు రసార్ద్రములే యగును కాని, పరమేశ్వరునియందు లలితకళాశక్తి యెక్కువ విజృంభించియున్నది. ఇరువురు సౌందర్యోపాసకులే! ఇరువురు జ్ఞానప్రియులే కాని పరమేశ్వరుడు తుమ్మెద. నారాయణుడు తేనెటీగ. జ్ఞానామృత సంపాదనమున నిదియే వారికి గల భేదము.

నారాయణరావు గంభీరహృదయుడు. పరమేశ్వరుడు దర్పణప్రతిమాన హృదయుడు. ఒక రహస్యము దాచలేడు. ఒక భావము గుప్తపరచుకొనలేడు. అయినను అతని జ్ఞానమును సర్వతోముఖము. అతని జన్మలగ్నమున బుధుడున్నాడు.

పరమేశ్వరుడు లతవలె నెల్లకాలము నెవరినోయొక ధీశాలియగు స్నేహితుని జుట్టియుండును. స్నేహితులు లేనినాడాతడు ప్రపంచమున నొంటరియై యుంటినని భావించును. కాని పెక్కు ఘంటికలాతడొక్కరుడు ధ్యానస్థిమితుడై యుండగలడు. ధీరత్వమునగూడ పరమేశ్వరుడు తక్కువవాడు కాడు. కారాగృహవాసమన్న వెనుకంజ నిడలేదు. ఒక్కడు గోదావరిలో బాతువలె నీదుకొనుచు మైళ్ళకొలది పోగలడు.

పరమేశ్వరుని హృదయము వెన్నవంటిది. స్త్రీలలో స్త్రీవలె మెలగగలడు. ఆడువారికున్న నాజూకు లన్నిటిలో నాతడు నిధి. అన్నిరకముల పాటలు పాడగలడు. అభినయము చేయగలడు. ఆడువేషము వేసినచో సుందర స్త్రీ మూర్తియై, వనితలనే భ్రమింపజేయగలడు.

అతని మనస్సు మైనమువంటిది, ప్రాపంచిక సాధకబాధకము లాతనిమనస్సు నెక్కువ కలతబెట్టినను, అవి తాత్కాలికములై, క్షణభంగురములై మఱునిమేషమున నంతరించి పోవును. అతని మనస్సు యథాసంతోషస్థితి నందును.

నారాయణరావు తన హృదయమునకు నచ్చినవారితోడ స్నేహ మొనరించును; పరమేశ్వరు డందరకు స్నేహితుడే. కాని పరమేశ్వరుడు కొలదిమందికే తన సంపూర్ణహృదయము ధారవోయును. ఇరువురును గాఢముగ ప్రేమింపగలరు. నారాయణరావు ప్రేమ యాతని బ్రతుకును మూలమంట గదల్చి యాజన్మాంతము దివ్యజ్యోతివలె వెలుగుచుండవలసినదే. పరమేశ్వరుడు స్నేహితు డొకసారి తన్ను మరచినచో తానును మరచిపోగలడు.

నారాయణరావు స్నేహము తనకు లభించినందుకు బరమేశ్వరుడు సంతతము భగవంతునికి కృతజ్ఞత దెలుపుచుండును; ఆనందము నొందును. కన్నులరమోసి తన్మయుడగును. నారాయణుడు నిజమా కాదా యన్న ప్రేమచే నాతని మొపలంటును ఆతని మొశిలో దలనుంచి యంతర్దృష్టివహించును. 'మీకు నారాయణరావు అన్నగారు భర్తగారా, భార్యగారా?' యని రుక్మిణి పతిని మేలమాడును.

౬

కవిత్వము

పరమేశ్వరునకు 'భారతి' పత్రికలో నేబది రూపాయల జీతమును గరుణార్ద్రహృదయుడగు నాగేశ్వరరాయ డేర్పరచెను. తన భార్యను దీసికొనివచ్చి, పరమేశ్వరమూర్తి మాంబళములో గాపురము పెట్టెను. మంచినెయ్యి రాజమహేంద్రవరమునుండి వచ్చినదని, తన తండ్రిగారు కొత్తపేటనుండి కమ్మని పప్పునూనెయు, గొబ్బరినూనెయు, బంపించినారని, నారాయణరావు పరమేశ్వరునకెన్నియో వస్తువు లందిచ్చుచుండును. రుక్మిణమ్మకు పట్టణముజూపించుమని, సినీమాకని నారాయణరావు తన మోటారును పరమేశ్వరునికి నాతని సెలవు దినములలో బంపుచుండును. పరమేశ్వరుని మంచిగృహము నద్దెకు తీసుకొను మని ప్రేరేపించి నారాయణు డా గృహమున వారికి వలయు మంచములు పీఠములు వంటసామానులు మొదలగునవి కొనియిచ్చినాడు.

రాజారావు తనకున్న కొద్ది తీరుబడికాలములో నారాయణరావుతోడనో, పరమేశ్వరు నింటనో, పరమేశ్వరునితో నారాయణరా వింటిలోనో, స్నేహితులతో నానందము ననుభవించువాడు. ఏ స్నేహితుడు కావలయునన్నను నారాయణరావు తన మోటారులో బోయి యాతని గొనివచ్చువాడు. ఆలం నారాయణరావును కలిసికొనని దినమే లేదు. రాజారావు, ఆలం, పరమేశ్వరమూర్తి, నారాయణరావులు ఒకరి కొకరు గాఢమిత్రులైనారు.

పరమేశ్వరుడు ఆనాటి యువకవులు రచించిన పాటలు పద్యములు కలకంఠముతో మధురముగ బాడుచుండెను. అత డెన్ని సభలలోనో పాటలు పాడువాడు. తాను పాటలను బద్యములను రచించును. చిన్నకథలను వ్రాయుచుండును. తన రచనముల భారతిలో ప్రకటించుచుండును.

ఒకనాడు పాట నొకదాని రచియించి పరమేశ్వరుడు నారాయణరావుకడకు గొనివచ్చెను.

'ఓహో తాతా నీదేవూరు ?
నీ వేడ పోతవోయ్ ?
ఊరులేదు వాడలేదు
దేశమంతా నీదేవూరు
ఊరిబైట చెరువుకాడ
చేరుతోనే పాడుకొంటవ్.

తాతా నీదేవూరు
నీ వేడపోతవోయ్ ?
గిత్తపైన యిల్లుచుట్టావ్
యింటి సామానంతా కట్టావ్
బిడ్డాపాపలు కూడా నడుస్తే
యిడ్డూరాలే రాజ్యాలన్నీ.

తాతా నీదే వూరు
నీ వేడ పోతవోయ్ ?
బిచ్చమేసేతల్లి ఉంటే
విచ్చిపోయిన పూవే బతుకు
యేసాలేసి బైరాగవుతవు
సేతులు సూసి సుద్దులు సెపుతావు.

తాతా నీదేవూరు
నీ వేడ పోతవోయ్?'

పరమేశ్వరుడు పాట పాడుచుండగనే రాజారావక్కడకు వచ్చినాడు. ఆలము పాట ముగిసినవెనుక వచ్చినాడు. ఆతడు పరమేశ్వరుని మరల పాడుమన్నాడు. పరమేశ్వరుడు మరల పాడినాడు. సంధ్యారుణమధురిమలో పరమేశ్వరుని గొంతుక తారాస్రుతిలో విరిసిపోయినది. పల్లెటూళ్లలో వివిధవేషాల తిరుగాడు బిచ్చగాండ్ల గుంపులు వారి కనులయెదుట నిలిచినట్లయినవి.

బిచ్చమెత్తుకొను జాతు లెన్ని శతాబ్దములనుండియో బిచ్చము లెత్తుకొనుచునే యున్నవి. జంగములు, బుడబుక్కలవారు, బైరాగులు, గంగిరెద్ల దాసరివారు, కొమ్మదాసరులు, కోయవారు, ఎరుకలవారు, పగటివేషగాండ్రు, విప్రవినోదులు,

మంత్రగాండ్లు, అడవిచెంచులు, ఆనాదిభాగవతులు, రామదాసులు నానెగుడ్డల వారు, అమ్మవారి దేవరలు, దాసులు, తోలుబొమ్మలవారు, దొమ్మరివాండ్లు, గుంజలవారు, కాశీపటములవారు, భటరాజులు, బీబీనాంచారివారలు, గంగానమ్మ భక్తులు, జంగాలు మొదలైన బిచ్చగాండ్రు వారి మనస్సీమలో జట్టుజట్టులుగా ప్రయాణము చేయుచు తోచినారు.

రాజా :—నారాయణరావు! మన దేశానికి ఈ బిచ్చగాళ్ళు చెదపురుగులురా!

నారా :—అది నేను ఒప్పుకోనోయి.

ఆలం :—నేనూను!

నారా :—ఎందుకంటావా? అసలు వీళ్ళలో పూర్వంనుంచీ మనస్సులకు వినోదము కలిగించేవారు కొందరు, కొందరు దేశద్రిమ్మరిజాతులు, అడవిజాతులు, వారి వల్ల భూతవైద్యం ఎరుక చెప్పించుకోవడం మొదలయిన లాభాలు పొందుతున్నాం మనం.

రాజా :—అయితే ఆ భూతవైద్యం ఎరుకచెప్పడం నీ కివ్వాడు నమ్మక మేనా?

నారా :—నేను బిచ్చగాళ్ళ చరిత్ర చెప్పతున్నానేగాని నాకు నమ్మకం అన్నానామరి. విను! వీళ్ళంతా మనకు ఏదోలాభం కలుగజేసి, మనవల్ల లాభముపొందేవాళ్లు. రానురాను మనకు పాశ్చాత్యనాగరికత వచ్చి ఈ బిచ్చగాళ్ళ జాతులలో ఉండేకళాసౌందర్యము అనుభవించడము రూపుమాసింది. జంగాలు పాడే బొబ్బిలిపాట, దేశింగురాజుకథ, సర్వాయిపాపడుకథ, బాలనాగమ్మకథ, మరాటీకథ, చెన్నప్పరెడ్డికథ, కామమ్మకథ మనము వింటున్నామా? ఆ కథలలో చమత్కృతీ కళాధిక్యత గమనిస్తున్నామా? పాటకజనం మాత్రం నేటికీ ఆ కథలు విని ఒక అనిర్వచనీయానందం పొందుతూ, వారికి తోచిన బహుమతులు యిస్తున్నారు.

ఆలం :—మా మతం ఎప్పుడూ ధర్మం చేయమంటుందిరా!

రాజా :—అసలే మనదేశం బీదదేశం. ఇప్పటికైనా వీళ్లువదలకపోవడం ఏమిటని?

పరం :—వాళ్ళెల్లా వదలుతారోయి? వాళ్ళకి ఆధారం ఏదయినా చూపించూ. వాళ్ళకీ వృత్తి మహాసౌఖ్యమా ఏమిటి? వాళ్ళపాట వినో, ఆటచూసో, మాటకు ఆనందించో ప్రతిఫలంక్రింద గుప్పెడు గింజ లిస్తున్నాం. అంతేనా?

రాజా :—అలా మనకు నువ్వు చెప్పే ప్రతిఫలం యివ్వకపోతే?

పరం :—ప్రతిఫలం ఇవ్వకుండా ఉట్టిముష్టి ఎత్తుకు నేవాళ్లు చాలా తక్కువ కాదటోయి. వాళ్ళయినా ప్రపంచములో ఏదో ప్రతిఫలం యివ్వకుండా ఉండి ఉండరు.

రాజా :—నేను చెప్పేవిషయం మీ యిద్దరూ గ్రహించలేదు.

నారా :—ఉండరా పరమం! నువ్వనేది, రాజారావు! వాళ్ళిచ్చే ప్రతిఫలం, ఇవ్వని దానితో సమం. కాబట్టె బీదదేశమయిన మనదేశానికి వీళ్లు బరువు చేటు. కనక యీ ముష్టియెత్తడం మానిపించి వెయ్యాలని. అదేనా నీవాదన?

రాజా :—అవును !

నారా :—సరే బిచ్చగాళ్ళకి నువ్విప్పుడేదైనా పని చూపిస్తావా ?

రాజా :—పని చూపించే, వాళ్ళని మాన్పించి వెయ్యాలని.

నారా :—అదేదోషం. పిచ్చికుదిరితేనేగాని పెళ్ళి కుదురదు, పెళ్ళికుదిరితేనేగాని పిచ్చికుదరదు. ఇప్పుడు వ్యవసాయంలోనూ, గోడకట్టు, బండితోలడం మొదలైన చిన్న చిన్న కూలిపనులలోనూ, పట్టణవాసంలో, 'ఫ్యాక్టరీ,' కూలిమోతి మొదలైన పనులలోనూ, కావలసినంతమంది జనం ఉన్నారు. కాబట్టే ఇప్పుడు ముష్టియెత్తుకు నేవాళ్ళకి పనులిచ్చేందుకు పనులు లేవు. అది కాకుండా ఇదివరకు పనులు చేసే సర్వవిధములైన పాటకజనములోనే అందరికీ కడుపునింపే పనిలేక, పోటీలతో ఏదోరకంగా ఒకవిధమైన సగటుకూలి అందరికి దక్కుతోంది. ఆ సగటుకూలీవల్ల పాటకపుమనిషికి, ఏడాదిలో ఆరోవంతు రోజులకు పూర్తియైన తిండి, అనగా రోజుకు ఆరోవంతుతిండి దక్కుతోంది. ఇంక ఈ బిచ్చగాళ్ళుకూడా పనికిదిగితే, మనిషికి ఒకనెల తిండే సగటున వస్తుంది. ఎందుకంటే కూలిజనం ఎంతమంది ఉన్నారో అంతమంది బిచ్చగాళ్ళజనం ఉన్నారు.

రాజా :—అదంతా నేనూ ఒప్పుకున్నాను. కాని మనదేశంలో ఇంకావ్యవసాయానికి రావలసిన భూమెంత వున్నది.

నారా :—సుమారు ఇప్పుడున్నదానిలో నాలుగుపాళ్ళలో మూడువంతులు వ్యవసాయానికి వచ్చేటందుకు వీలైనభూమి మిగిలింది. అల్లా వీలు లేనివి, కొండా, అడవి, ఎడారిభూమిన్నీ.

రాజా :—మూడుపాళ్ళైనా ఉందా లేదా ?

నారా :—ఉంది. కాని ఆ భూమినీ వ్యవసాయానికి తీసుకువచ్చేటందుకు కొన్ని వందలకోట్లు కర్చవుతాయి. అది ఎక్కడ ? ఇప్పటి గవర్నమెంటు యివ్వలేదు. లక్షాధికారులు తక్కువ, వారూ ఇవ్వడం కష్టం. దేశం మొత్తంలో డబ్బు హుళక్కి.

రాజా :—నువ్వు చెప్పింది, పాటకజనమే వీళ్ళ కళా ఉత్కృష్టత కాననందిస్తున్నారు అన్నావు, వాళ్లు ముష్టివేసి వాళ్ళ రాబడిసగం చేసుకుంటున్నారుగా ఎల్లాగూనూ.

నారా :—కాని ఆ బిచ్చగాళ్లు పాటకజనం దగ్గిరపొందే బిచ్చం ఉన్నదే, అది డబ్బుగలవాళ్ళ దగ్గిర సంపాదించే బిచ్చంలో మాటలో ఒకపాలేఉంటుంది.

రాజా :—మన స్త్రీలు పాశ్చాత్య విద్యాధికులు కానంతకాలం బిచ్చగాళ్ళకు భయంలేదు. పాశ్చాత్యవిద్యకూడా మన యీ పూర్వసంప్రదాయ వాసనను మార్చలేదెప్పుడును.

పరం :—మీరిద్దరేమన్నా సరేగాని, బిచ్చగాళ్లు కళాభాగం. వాళ్ళలోఉన్నరసాభిజ్ఞత మనలో లేదు. తోలుబొమ్మలవాళ్లలో చిత్రకారులున్నారు. రామదాసు

లలో పాటగాళ్లున్నారు. జంగాలలో కథకులున్నారు. టిక్కెట్లుపెట్టి గారడీ చేసి డబ్బుసంపాదిస్తే మాంత్రికుడు, వీధిలో డోలువాయిస్తూ బుట్టలోమనిషిని మాయంచేయిస్తే బిచ్చగాడూనా? నాఉద్దేశమునకు స్వరాజ్యమువచ్చి దేశం బాగుపడ్డాక ఈ బిచ్చగాళ్ళని బాగుచేసి, వాళ్ళ కళాసంబంధమైన వృత్తుల లోకి ప్రవేశించిన దోషాలు మాయముచేసి, ఆ వృత్తులు వృద్ధిపొందేందుకు కళాశాలలు ఏర్పరచాలని. ఆ ఆశయము నన్ను పులకరాలతో నింపుతూ ఉంటుంది.

రాజా :—మన పరమేశ్వరుడు ఏదో కలలుకంటూ ఉంటాడు.

నారాయణరావు బిచ్చగాళ్ళను తలచుకొని మనవారి ధార్మికత సార్వజనీనముగ దేశములోని ధనము పంచుచున్నవిధము ఊహించెను. హిందూదేశములో రష్యా రాజ్యపద్ధతి యవసరములేదు. అది ప్రాపంచిక సంబంధమైనది. మన దేశమాత్మోపలబ్ధికై పాటుపడునది. కావున రష్యా పద్ధతి నవలంబింప జాలదు. రెండు రాజ్యములూ ముఖ్యముగా వ్యవసాయ దేశములేయైనను మనుష్యుని యాత్మవికాసమునకు దోడుపడని పద్ధతులేవియును భారతవర్షమునకు బనికిరావు. ఏ దేశమునకును బనికిరావు. భరతఖండము సర్వప్రపంచమునకును ధారబోయు బోధన మిదియే! జపాను దేశము నిమేషమాత్రమున పాశ్చాత్యమార్గ మవలంబించినది. టర్కీ అనుకరించుచున్నది. పెరిసియా యామార్గము వెంట నడువనున్నది. కాని నూటయేబది సంవత్సరములనుండి పాశ్చాత్యనాగరికతాసారము మన రక్తనాళములలోనికి ఇంజెక్షను చేయబడుచుండినను, మనలోనున్న పూర్వసంప్రదాయవాసనల నది నశింపజేయలేకున్నది. 'అయ్యో! నాతల్లీ! నీకీపాశ్చాత్యనాగరికతా విమోచనమెప్పుడో గదా' అనుకొనుచు నారాయణరావు నిమీలితలోచనుడైనాడు.

పరమేశ్వరుడు 'ఏమర్రా! మీరిద్దరూ ఆలోచనలలో పడ్డారు. ఆలం మాట్లాడడు. నాపాటను గురించీ మంచీ చెడ్డా చెప్పారుకారు. కష్టపడి తయ్యారుచేశాను. కోకిల్లా పాడాను?' అని మిత్రుల నిరువురిని ప్రశ్నించెను. ఆలం నవ్వుచు 'నిన్ను మా పారశీకకవి ఒమారు ఖయ్యాముతో పోల్చానురా, పో' అన్నాడు.

నారాయణరావు 'కారువాడికి కబురుపంపినాను. వాడు కారుపట్టుకువస్తాడు' కాస్త కాఫీపుచ్చుకోండి. రాజారావు సిగరెట్లు కాల్చడు. నునకు త్రికాజిల్సు ఉన్నాయి. పదండిరా సినీమాకు, డగ్లాసు ఫిలుము 'త్రీమస్కెటీర్లు' వచ్చిందిరా పదండి. సుబ్బయ్యా కాఫీపట్టుకురా!' యని కేక వేసెను.

ఆలం : నాకు ఫరాటాలు కోడిగుడ్లు కావాలిరా.

పరం :—ఈ తుంకాయకి ఒక జంధెం తగిలించరా నారాయడూ.

ఆలం :—మీ కందరికీ ముస్లీముమతం ఇద్దామని చూస్తూంటే!

నారా :—తెలుగు తురకలకు, అరవ తురకలకు హిందువులతో దెబ్బలాట లేనేలేదు కాదట్రా! మీ కందరికీ హిందూమతం ఇద్దామని మేము చూస్తున్నాం.

౭

జగన్మోహనరావు

శ్రీరాజా క్రొవ్విడి బసవరాజ రాజేశ్వర శ్రీ జగన్మోహనరావు బహద్దరు గారు గంజాంజిల్లాలోని నారికేళివలస జమీందారు గారు. నారికేళివలస బరంపురమునకు గొలది మైళ్ళదూరములో నున్నది. జమీయంతయు బది గ్రామములు. సాలుకు ముప్పది వేలు రాబడి.

కాని జగన్మోహనరావు బహద్దరు గారు మహోదార పురుషులు. ధన మొక చోట కూడియుండుట వారికి బడదు. ఏరీతి నైననేమి ధనము ప్రపంచములోనికి బంపుట లోకకల్యాణప్రదము. భోగకాంతలు, బ్రాందిషాపు యజమానులు, జూదరులైన స్నేహితులు మొదలగువారు ధూమశకటములవంటివారు. ధనమును దేశములో వెదజలుటలో వారు ప్రసిద్ధులు. వారి సహాయము లేనిచో, నొకచోటనే పాడుకొని పనికిమాలినదగును. ఇదీ వారి అర్ధనీతి. పరదేశములనుండివచ్చు చాంపేను బోర్డియూ, ఎక్స్ట్రా బ్రాంది, విస్కీలు సేవించితిమేని మనకు విశ్వసౌందర్యమలవడును. సిగరెట్లు మెదడును శుభ్రపరచి జ్ఞానాభివృద్ధిని జేయును. నాట్యస్త్రీలను ప్రోత్సహించుట లలితకళాభివృద్ధికే.

జమీలలో జమీరయితుల క్షేమము ముఖ్యము అని వారిముందు ఎవరయిన పలికిరేని ఆయన పకాలున నవ్వును. అట్లయినచో ప్రభుత్వమువారేల జమీందారీ పద్ధతి ప్రవేశపెట్టెదరు? రయితువారీపద్ధతినే యుంచియుందురు! కాబట్టి జమీ ధనము చిత్తమువచ్చినట్లు జమీందా రుపయోగపరచుకొనవలయును. అప్పులుచేసిన జమీ పాడగుట యేలసంభవించును? జమీలు జమీందారుల పాలినుండి తప్పింప కూడదట! జమీందారులు శాశ్వతబ్రహ్మకల్పముగ జమీలగట్టుకొని యూరేగెదరా? బ్రతికియున్ననాళ్లు ననుభవించవలెను. తరువాత వేరొకనికి బోవుగాక? ఈ సంపద ఎల్లకాలము నొక్కరే యేల అనుభవింపవలెను? జమీ లమ్మకూడదని శాసన మెందుకయ్యా? అని జగన్మోహనరావు వాదించుకొని తన్నుతాను సమాధాన పెట్టుకొనుచుండును. 'ధనము ననుభవించుట నెఱుగని కాశ్మీర గార్దభములు, అనుభవించు నాబోట్లను భోగలాలసులనియు, విలాసపురుషులనియు నిందింతురు. దూషణ భూషణ తిరస్కారములు దేహమునకుగాని యాత్మకుగావు. నేను బహుసహస్ర నారీ పరివేష్టితుడగు గోపాలకృష్ణుడను' అని యనుకొనుచు జగన్మోహనరావు విశాఖపట్టణములోని తన మేడనుండిదిగి, వీధిలో వేచియున్న కారులోనికి నెక్కెను. వాయువేగముతో, నా శకటము సముద్రతీరమున 'డాల్ఫినుముక్కు' వైపుననున్న 'మాక్లిన్‌జేమ్సు' అను నొక యూరేషియను గృహస్థునింటికడ నాగెను.

జగన్మోహనరావు పాలిపోయిన తెలుపునగలియు పసిమి వర్ణమువాడు. సున్నితమగు పలుచని మేనివాడు. కోలనగు మోము, కొంచెము బుర్రముక్కు,

ఫ్రెంచి మీసములు, పెద్దనోరు, చిన్న చెవులు, సూదివలెనున్న గడ్డము, ఉంగరములు చుట్టియున్న తుమ్మెదరెక్కలవంటి జుట్టు, విపరీతముగా నెత్తైన ఫాలము నా యువకునకు వింతసొబగు సమకూర్చినవి. ఆతనికడ జమీందారీ ఠీవియున్నది. జమీందారీ హృదయమున్నది. ఇంగ్లండు దేశములోనున్న ప్రభువులవలె దానుండ వలయునని యాతని కోర్కె. 'డైమ్లరు' కారు, 'పియానో' వాద్యము, గిండీ పోటీ పందెములకు నొక 'యరబ్బీ' గుఱ్ఱము, నెలకు డెబ్బది రూపికలకొక యాంతరంగిక మంత్రి, వేసవికాలములో 'ఊటీ' ప్రయాణము 'గోల్ఫు' ఆట, ఇంగ్లీషు నాట్యము, పాశ్చాత్య వేషము – ఇది వారి రాచఠీవి.

విశాఖపట్టణములో ఆగస్టు నెలలో ఆనాటి సాయంవేళ తన డైమ్లరు కారు నుండి మ్యాకులీన్ జేమ్సు గారి ఇంటిలోనికి బోవగనె, యాతని సహోదరి 'దయానా జేమ్సు' జగన్మోహను నెదుర్కొని తన రెండు చేతులాతని కందీయ జగన్మోహను డా యువతిని బిగియార కవుంగిలించి తనివోవ ముద్దుగొనెను.

'మోహన్! కొంచెం ఆలస్యం అయిందే! నువ్వు సరిగా వేళకు వచ్చే వాడవు ప్రాణప్రియా?'

'ఒక చిన్న వ్యాపారంవల్ల ఆలస్యం అయింది. ప్రియతమమైన డయాన్! క్షమించు. ఎప్పుడు నీ పెదవుల ద్రాక్షసుధారసము త్రాగుదామా అని ఉవ్విళ్ళూరుతో నిముషానికొక యుగంగా లెక్క చూసుకుంటూ చెన్నపట్నాన్నుంచి వచ్చాను. రెక్కలు కట్టుకుని నీ దగ్గిర వాలా!'

'నీ గుఱ్ఱం బొబ్బిలిపందెములో మూడవదిగా వచ్చినందుకు చాలా సంతోషం అయింది. నీకిప్పుడే తంతినిచ్చా! ముందు సంవత్సరం 'గవర్నరు' పందెములో మొదటిదిగా వస్తుంది.

'ఆ! ఈయేడు గవర్నరు పందెంలో మొదటిదిగావచ్చిన 'హ్యాపీవారియర్' గుఱ్ఱాన్ని స్వారిచేసిన బ్రౌను కిప్పుడే 'కంట్రాక్టు' ఇచ్చాను. ప్రసిద్ధికెక్కిన 'రెయినాల్డ్సు'కు గుఱ్ఱాన్ని తయారుచేయుటకు అప్పచెప్పివచ్చాను. షికారురా! డయిన్.'

మరల నామె నాతని గ్రుచ్చి కౌగిలించుకొని, గబగబ, పెదవి, కన్నులు, మెడ, చెవులు ముద్దిడుకొనెను.

వారిరువురు కారులోనికిబోయి కూర్చుండబోవుచుండ 'జేమ్సు' తల్లి లోపలి నుండి వచ్చి త్వరితముగ దిరిగిరండని చెప్పిపంపినది. జేమ్సింకను వివాహము చేసికొనలేదు. తల్లిదే ఇంటి పెత్తనము, ఆమెయే డయానా జగన్మోహనులకు సంబంధము కలిపి యద్దాని నానాటికి వృద్ధిచేసినది. జగన్మోహనుడు డయానాకు నెలకు రెండువందలు జీతమిచ్చును. అప్పుడప్పుడాతడిచ్చు బహుమతులు మొత్తము సాలుకు మూడునాలుగు వేల రూపాయల ఖరీదుండును.

డయానాకన్య సుందరి. ఆమె దేహకాంతి దంతమువలె స్నిగ్ధమైన తెలిపసిమి కలది. ఆమె పెదవులు రంగులేకయే ప్రవాళములవలె నెఱ్ఱనై తేనెలూరుచుండును

పొట్టిదైనను, మంచి యవయవస్ఫుటత కలిగి 'చక్కని జంతువు' అని యూరేషి యను యువకులచే బొగడ్తలందిన దామె. ఈతలో, 'టెన్నిసు' బంతియాటలలో, నాట్యములో నామె ముందంజ. పియానో యద్భుతముగ వాయించగలదు. ఆమె గొంతు హృద్యమగు 'సాప్రానో' స్వరము కలదియట. వాల్తేరులో జరుగు 'క్రిస్టమసు' వేడుకలలో నామెయే నాయకురాలి వేషము వేయును. సంగీత ప్రదర్శనములో నామెదే ముందంజ. వాల్తేరు విశాఖపట్టణముల పాశ్చాత్యులలో, యూరేషియనులలో నవనాగరికులలో నామె నాసించని పురుషు డొక్కడును లేడు. అట్టి తరుణమున నామె శ్రీమంతుడగు జగన్మోహనుని వరించినది.

వారి కారు సింహాచలము రాచబాటపై నలమండ మొదలగు గ్రామములు దాటి భీమునిపట్టణము వెళ్ళినది. వారు బండి దిగి సముద్రతీరమున నడుచుచూ ఏకాంత ప్రదేశమునకు జని యా సైకతముపై నధివసించిరి. వా రపరిమిత మోహావేశులై యా చీకటిలో తారకా కాంతులలో సముద్రము గంభీర సంగీతము పాడుకొను చుండునప్పుడు సర్వము మరచిపోయిరి.

కొంతసేపటికి వారు నర్మ సంభాషణము లాడుకొనుచు మందహాసముతో మరల బండినెక్కి యెనిమిది గంటలకు విశాఖపట్టణము వచ్చి చేరుచు, వాల్తేరులో రోజారియొ యను గార్డు గృహముకడ నాగి గార్డు దంపతులను వారి బాలికను కనుగొని వచ్చిరి. ఆ రోజున జేమ్సు ఇంటికడ జగన్మోహనునకు విందు. జగన్మోహనునకు గొడ్డుమాంసము తప్ప తక్కిన మాంసాహారము భక్షించు నలవాటు లేదు. మాక్లీను దన హృదయము చూరగొన్న రోజారియో కూతును, ఆమె తల్లిదండ్రులను వాల్తేరు నుండి విందుకు పిలిచినాడు. వారికై మాక్లీను నాతని తల్లియు నుచిత వేషములతో నెదురు చూచుచుండిరి.

జేమ్సు మాక్లీను ఇంటి ముందరి వసారాలో గోడలకు నీటిరంగు చిత్రములు, పెద్దపులి తలలు, బల్లెములు, బాణములు తగిలించియున్నవి. పరుపు కుర్చీలు, బల్లలు, బల్లలపై చీనా దేశపు ఇత్తడి కూజాలు, కూజాలలో పుష్పములున్న కొమ్మలు అలంకరింపబడి యున్నవి. గుమ్మములకు డమాస్కసు తెరలు వేలాడదీయబడి యున్నవి. దూరముగా నా వసారాలో బల్లలపై దీపము లిరుప్రక్కల వెలుగుచున్నవి.

మనవా రందఱు కుర్చీలపై నధివసించిరి. ఆ రోజు మెయిలులో జరిగిన యొక వింతనుగూర్చి 'మిష్టర్ రోజారియొ' చిరునవ్వుతో డయానావైపు తిరిగి చెప్పుచుండెను. డయానా తల్లియు, 'మిసెస్' రోజారియొయు దక్కిన వారికి వినబడకుండ నేదియో చెప్పుకొనుచుండిరి. జేమ్సు తన బాలిక 'ఫ్రాంసెస్'ను దీసికొని తోటలోనికి నాలుగడుగులు పచారుచేయుటకు వెళ్ళి యానడకలో నామె చెవిలో 'నా హృదయం నీకర్పించాను. ఏమి చేసినా నీదే భార' మని యస్పష్టముగ గాఢవాంఛా గద్గదికమైన స్వరమున జెప్పుచుండెను. జగన్మోహనుడు డయానా యందము కన్నులార గ్రోలుచు తన్మయుడగుచుండెను.

ఇంతలో దేశవాళీ క్రిస్టియను 'బట్లరు' వచ్చి యందరకు షెర్రీద్రాక్షా పానీయము గాజుగ్లాసులలో నందిచ్చెను. అందరు నది నెమ్మదిగా త్రాగినారు.

డయానా దుస్తులు మార్చి భోజనసమయోచితమగు 'గౌను' ధరించుటకు లోనికి బోయినది. జగన్మోహనుడు, సేవకుడు, తన దుస్తులొక తోలుపెట్టెలో గొనిరా, నవి ధరించుటకు లోనికి బోయెను.

తొమ్మిదిగంటల కందరు విశాలమగు భోజన మందిరమునకు బోయి యచ్చట మందిరమధ్యమున నమర్చియున్న మేజాబల్లచుట్టు నధివసించినారు. బల్లపై తెల్లని దుప్పటిపరచి, యందు పది కొవ్వువత్తి దీపపుబుడ్లు వెలిగించినారు. బల్ల పెద్ద కోడిగుడ్డాకారమున నున్నది. ఒడిలోనే పదార్థము పడినను దుస్తులు పాడయిపోకుండ కప్పుకొనుటకై మడతలిడియుంచిన తెల్లని రుమాళ్లు దీసుకొని యందరు నొడుల నడ్డముగా బరచికొనిరి. ప్రథమమున వారందరు ద్రవపదార్థము పుచ్చుకొందురు. అయ్యది యెముకల రసములో బోపు వేసినది. తర్వాత కోడిపిల్ల వంటకము 'కాబేజీ మధురము' మొదలగు రుచ్యములైన పదార్థములొకటి వెనుక నొకటి తీసికొనివచ్చుటయు వారందర వి పుచ్చుకొనుచుండిరి. మధ్య మధ్య చాంపేను పానము సోడాతో కలిపి త్రాగుచుండిరి.

పదిగంటలన్నర యగునప్పటికి భోజనములు పూర్తియైనవి. పిమ్మట వారు చిత్ర విచిత్రములుగ తయారుచేసిన చాంపేను బ్రాంది, విస్కీ, బోర్డియో ద్రాక్షాది పానములు త్రాగి యానందించినారు.

డయానాను 'పియానో' వాయింపుమని జగన్మోహనుడు ప్రార్థించెను. వారందరు సంగీతపు గదిలోనికి బోవుటయు, డయానా పియానో వాయించుచు నతి శ్రావ్యముగ బాడినది.

పిమ్మట డయానా వాయించుచుండ ఫ్రాన్సెస్ కన్య కొంతసేపు పాడినది. పాశ్చాత్య సంగీతము పాడుటలో వాయించుటలో యూరేషియను జాతివారు చాలా ప్రసిద్ధి చెందినవారు. యూరపియనుల సభలలో, వీరు పోయి మధురముగ బాడి వారి హృదయముల రంజింపుచుందురు.

పాశ్చాత్య సంగీతమునకు భారతీయ సంగీతమునకు మూల మొక్కటియే యైనను భారతీయ సంగీత సంప్రదాయ మొక మార్గమున ప్రవహించి మహోద్భుతముగ విజృంభించినది. ఆ మార్గముననే కొంతవరకు నడచిన పాశ్చాత్య గానవిద్యా సంప్రదాయ మంతటితో నాగిపోవ, నూతన సంప్రదాయమును నిర్మించి జర్మను జాతి యా గానమునకు క్రొత్తజీవము పోసినది.

భారతీయ సంప్రదాయము రాగతాళముల ననేకరీతుల వృద్ధిచేసినది. పాశాత్య సంప్రదాయము శ్రుతిని వివిధమార్గముల బెంపొందించినది. వారికి శ్రుతి ముఖ్యము, శ్రుతి సర్వము. దానికై వారు రెండుమూడు రాగముల నే తీసుకొన్నారు. భారతీయ సంప్రదాయము రాగము లెన్నియేని సృజించుకొన్నది. తాళభేదముల వృద్ధిచేసినది.

౮

యూరేషియను సాంగత్యము

జగన్మోహనుడు భారతీయ గాన సాంప్రదాయము విని యానందించలేడు. పాశ్చాత్య గాంధర్వమేనియు నాతని హృదయము గరిగింపలేదు. బడాయికొరకు, గౌరవముకొరకు, మర్యాదకొరకు నాతడు వినినట్లు నటించును. కాని మనస్సులో దనయాలోచనలలో నాతడు మునిగిపోవును. ఆడువారు, అందులో పడుచువారు కచ్చేరి చేయునపుడు తక్క, నాతడు గానసభల కేగడు. పాడునట్టి యామెకన్నుల దిలకించును. కంఠము, పెదవులు, వక్షము గమనించుచు వివిధభావపథముల విషయ లోలుడై యానందించును. లోకము మాత్రము జగన్మోహనరావుగారికి సంగీతమన్న పరమప్రీతి యని ముచ్చటించుకొనుచుండును.

డయానా పాడుచున్నంతసేపు నామె గంభీర నిషాదకంఠము నాలకించుట మాని యామె కంఠ సౌందర్యము, గిరజాలవలె కత్తిరించియున్న యామె జుట్టు మెలికలు గమనించుచు, నా ప్రోడ తనకు ప్రియురాలగుటకు తానెంతటి యదృష్ట శాలియో యని తన్నుదా మెచ్చుకొనుచుండెను. ఈమెను పెండ్లియాడుటయే ధన్యత యనుకొనెను. తనకన్న రెండేడులు పెద్దయైన నేమి, అట్లెన్ని వివాహములు పాశ్చాత్య దేశములలో జరుగుటలేదు? నిజమైన నాగరికత వారికడనే యున్నది. వారివలె జీవించుటకన్న మానవుని బ్రతుకున కింక నేమి సౌందర్యము కావలెను? ఈమె యూరేషియను బాలికయని కొందరు తన్ను నిరసించవచ్చును. ఇంగ్లీషు బాలికలకన్న నీమె మిన్నయైనపుడు ఈ స్త్రీరత్నము నేల గ్రహింపరాదు? చెన్న పట్టణములో జదువుకున్న ఈ బాలిక, విద్యావంతురాలు. తన తల్లి యొప్పుకొనక కొంచెము గడబిడ చేయుమాట నిజమే! ఆమె, యెంతసేపు, జమీందారీ యెత్తుగల సంబంధము కావలయునని కోరును. ఇంగ్లండు దేశములో గూలివాడీ దేశములోని జమీందారులతో సమానము. వారితో సమానమగువారే యూరేషియనులు. అట్టిచో తల్లి యెట్లభ్యంతరము పెట్టగలదు? ఇక జాతిమతముల మాటయా? బ్రాహ్మణులకన్న యూరేషిగను లన్నివిధముల గొప్పవారేకద! డయానా యెంత సంతసించును? ఆ సుకుమారశరీర, యా దివ్యసుందర విగ్రహ, తనకు ప్రియతమయగు భార్యయై తన జమీకి రాణియై, తన భవనములో జక్రవర్తినియై సంచరించుచుండ చూచిన వారు పరమ పవిత్రులైపోదురు. తన మేనత్తకూతురు ముద్దులమిటారి, శారదను తాను పెండ్లి యాడకపోవుటచే ఆ పల్లెటూరి పందకు, ఒరాంగు ఉటాంగు కోతి కీయవల సిన యగత్యము సంభవించినది యని మేనత్తకు కోపము గావున, తా నీ భూలోక రంభను పెండ్లిచేసుకొన్నచో మొదట నీసుచెందినను నన్నతి ప్రేమచే జూచు మేనత్త చివరకు నొప్పుకొనితీరును. ఇంక నామె భర్తయా? ఆయన యనుమతి

యెవరికి గావలయును? తన బాలికను తనకిచ్చుట కిష్టము లేకపోయినదట. ఆయనకు యిష్టములేక, తుదకు పొలముదున్ను దున్నపోతు కిచ్చి వివాహము చేసినాడు. అట్టి వాని యంగీకారముతో దనకు నిమిత్తము లేదు.

సంగీతము పూర్తియైనది. పన్నెండు గంటలయినది. డయానా 'గ్రామఫోను' తీసి 'హాపైను' నాట్యగీత మొకటి తగిలించి జగన్మోహనుని నాట్యమునకు రమ్మని పిలిచెను. జేమ్సు ప్రాన్సిసుకన్య నడిగెను. ఆ పడుచు జంటలు పాశ్చాత్య 'జాజు' నాట్యానందములో మునిగిపోయినారు. పదునేనునిముషము లట్లు పరమ సంతోషపూరితులై నాట్యమాడి తక్కినవారితో బాటు వచ్చి కూర్చుండిరి. 'జాజు' 'వాల్టుజు' మొదలగు నాట్యములం దొక పురుషుడు నొక వనితయు గలసి నాట్యమాడవలెను. పురుషుడు వనిత నడుముచుట్టు గుడిచేయినుంచి కవుంగిలించుకొని యెడమ చేతితో నామె కుడిచేయి పట్టుకొనును. పల్లవాధరియు పురుషుని భుజముపై ఎడముచేయి నుంపవలెను. ఆ సంశ్లేషముతో తాళమునకు సరిపోవునటు లడుగులు గలుపుచు చిత్రగతుల నాట్య మాడెదరు.

జగన్మోహనుడు యూరేషియనులు కూడ మెచ్చునటుల నాట్యమాడగలడు. అతనితో నాట్యమాడుటయన్న యూరేషియను సుందరీమణులకు నెంతయో ప్రీతి.

వారందరు కూర్చుండిన వెనుక యూరేషియనుల దుస్థితిగూర్చి యావద్భారత యూరేషియను సంఘనాయకుడగు కొల్నెల్ గిడ్నీగారు కలకత్తాలో నిచ్చిన యుపన్యాసమును గూర్చి చర్చ వచ్చినది. 'ప్రపంచములో నెవ్వరి స్థితియైన విచారకరముగ నున్నదన్న నది భరతదేశపు మన యూరేషియనుల స్థితి మనల భారతీయులు దరికి జేరనీయరు. పాశ్చాత్యులదృష్టిలో మనము సంకరులము. శుద్ధయైరోపీయరక్తము మనవారి నాడుల బ్రవహించుటలేదట. ఇటుల నీ రెండు జాతులచే నిరసింపఁబడిన మనము తీవ్రముగా మన కర్తవ్యము, మన భావి భాగ్యోదయమునుగురించి యాలోచింపవలయును. హిందూదేశములో మన జనసంఖ్య చాలా తక్కువ. మనమును కొలదికొలదిగ దేశమెల్లెడ నున్నాము. కావున మనవోట్లెవరికి నుపయోగము లేదు. మనకు స్థానికసంస్థలలో గాని, శాసనసభలలో గాని సరియైన ప్రాతినిధ్యము లేదు. మనవా రెందరో రైలుకంపెనీలలో బండి నడుపువారుగా, గార్డులుగా 'టిక్కెట్టు' పరీక్ష చేయువారుగా, స్టేషనుమాష్టరులుగా, ఇంజను పారిశ్రామికస్థానములలో పనివారలుగా నియమింపఁబడియున్నారు. రైలుమార్గము లింగ్లీషు కంపెనీల చేతులలో నున్నంతకాలము మనవారి యుద్యోగముల కంత భయము లేదు. అవి యన్నియు బ్రభుత్వమువారి చేతికి వచ్చి ప్రభుత్వము ప్రజారాజ్యమైనచో మన గతి యేమి? ఇప్పటికే రైళ్ళ కంపెనీలలో భారతీయు లెక్కువగా నియమింపఁబడవలెనని సంచలనము కలిగినది' అని చెప్పినాడు. 'గిడ్నీ జ్ఞాపకమున్నదా?' యని రోజారియో వాక్రుచ్చెను.

జగన్మోహనుడు :—అవునండి. కాని యూరేషియనులు సర్వవిధముల యూరపియనులతో సమానము. వారి సంతతియే అయినప్పు డేల యూరేషియనులకు భయముండవలయునో నాకు గ్రాహ్యమగుట లేదు.

రోజారియో పతి:—మన దేశ మింగ్లాండు దేశము. ఎప్పటికైనా మనమక్కడకు వెళ్ళవలసినవారమే. పాపం! ఇంగ్లీషు ప్రముఖుడొకడు సెలవిచ్చినసంగతి నీవు వినలేదు. 'అటు ఇంగ్లీషువారికి ఇటు హిందూదేశస్థులకుగూడ కాక యూరేషియనులు రెంటికీ చెడిన రేవడలై పోయినారు' అని.

జగ:—మీ రంత యనవసరముగా భయపడుటకు. నాకు గారణము కనబడుటలేదని ఇదివరకే చెప్పినాను. ఈ బ్రిటిషు ప్రభుత్వముపోదు ఈ ప్రభుత్వమున్నంత కాలం మనకు భయములేదు.

జేమ్సు:—ఆలాగున మనం అనుకొనుటకు వీలులేదులే, రాజాబహదూరూ! ఏనాటి కైనా మనము భారతీయుల మనుకోవాలి.

ఫ్రాన్సెసు:—భారతీయులు మనల జేరనీయరని అంటున్నారుగాదా!

జేమ్సు:—అవును. అందుకనే మనం ఇంగ్లీషువారి ప్రియశిశువులముగాన భారతీయులకన్న గొప్పవాళ్ళము. మనల కూరుచుండబెట్టి వారందరు మనల బోషించవలయునన్న పిచ్చియాలోచనలిక మనం మానివేయవలయును. భారతీయులు వారి యభివృద్ధికై సలుపునన్ని ప్రయత్నములలో మనము పాల్గొనవలయును. ఆ యుద్దేశముతోడనే రైలులో నుద్యోగములు చేయు మనవారందరు తక్కిన భారతీయులతో గలసి పనివారి సంఘము లేర్పరచినారు. సమ్మెలు మొదలైనవాటిలో వారితోబాటు మనవారును కష్టపడి పని చేయుచున్నారు.

రోజా:—జేమ్సు చెప్పినది బాగున్నది. మనం ఈ దేశములో బుట్టినాము. ఈ దేశములో ప్రాణాలర్పించి, ఈ మట్టిలో గలిసిపోవుచున్నాము. ఇంగ్లీషు వారుకాని, ఫ్రెంచి జర్మను వారలుగాని మనల వారి యింటికి భోజనమునకు బిలుచుచున్నారా? మనతో సంబంధ బాంధవ్యముల నెరపుచున్నారా? మన కితరాధారములు లేవు రెక్కలే యాధారములు. అయినప్పుడు మనము భారతీయులు సలుపు స్వరాజ్యాందోళనములో వారికి వ్యతిరేకముగ బనిచేయకుండ, మన నాయకులతో మన సాధకబాధకములు చెప్పుకొని వారి ప్రేమ సంపాదించుకొనవలయును. ప్రభుత్వమువారికి మన కృతజ్ఞత, మన రాజభక్తి వెల్లడించి వారిదయకు బాత్రులమును గావలయును.

డయానా:—మీరు చెప్పినది బాగున్నదండీ. కాని తీరా కాలం సమీపించేసరికి వీరూ వారూ మనల ద్రోసిరాజనెదరేమో?

రోజా:—ఆ చిక్కు రాకుండగ తప్పుకొనుమార్గమే నేను చెప్పునది.

డయానాకు వీరి సంభాషణచే విసుగు జనించి తాను సీతాకోక చిలుక నాట్యమాడెదనని తెలిపి ఫిడేలు వాద్యము వాయించగల తన యన్నగారిని ఫిడేలును, తన తల్లిని పియానోను వాయింప నియమించి, గెరార్డు బ్లాండెల్లో రచించిన "సీతాకోక చిలుక" గీతముయొక్క స్వర ప్రస్తారము గుర్తుగల కాగితములు తెచ్చియిచ్చెను.

వారిరువురు వాయించుచుండ డయానా సీతాకోక చిలుక రంగుగల సన్నశాలువ రెక్కలుగఁబట్టి విచిత్ర నాట్య మొనరించినది. ఆ నృత్యమున వారందరు తన్మయులైయుండ టింగ్ మని యొంటిగంట కొట్టినది. నాట్యమాగినది.

జగన్మోహనుని మోటారు శకటముపై రోజారియో దంపతులు ప్రాంసెస్ కన్య వెడలిపోయిరి.

ఆ జగన్మోహనుడు డయానాకన్యతో మేడమీది గదులలోనికి బోయినాడు.

జేమ్సు ఆ చీకటిలో సోఫాపైన కూర్చుండి "స్పెన్సరు" చుట్ట కాల్చుచు నేదో యాలోచనలో మునిగిపోయినాడు.

౯

పొలం

సత్తెయ్యకు భార్య క్రొత్తగా గాపురమునకు వచ్చినది. పదునేడేండ్ల వయసుకత్తె. చామనచాయ. బిగువయిన యవయవములు, సోగచూపులు, స్ఫుటరేఖలుగల మోము, నవనవలాడు నూత్న యౌవనములోనున్న యామె, పంటలక్ష్మివలె నవతరించినది. సోమయ్య ఇల్లు పావనమైనది. ఆతడా పేదయింటిపడుచు రూపురేఖలకు వలచి కోడలుగా వరించి తెచ్చుకొనెను.

'ఒక నూరు రూపాయలు కట్నం తెస్తే నిండిపోతాదా? మన అదురుట్టం బాగుండాలి గాని, అదురుటం లేకపోతే కోడలు యెయ్యిరూపాయలు కట్నం తెచ్చినా అత్తింటిలో అడుగెట్టిందా అన్నీ భగ్గున మండిపోవడమే. మా కోడలు మాలచ్చి; చూస్తుండండి. మావోడి జల్మపావనం అయిపోతాది!' అని సోమయ్య తన ముటాలతో జెప్పుకొన్నాడు. వెండివడ్డాణం, దండకడియాలు, పిల్లకాసుల పేరు పెట్టికొని చిరునవ్వు నవ్వుచు 'పల్లెటూరి కాపుబాల యైనదా? లక్ష్మి' యని అనిపించునట్లు సూరమ్మ సుబ్బారాయుడిగారి దొడ్డికి ప్రత్యక్షమైనది.

జానకమ్మగారికి, సుబ్బారాయుడిగారికి నూత్నవధూవరులచే నమస్కారములు సేయించుటకు దీసికొని వచ్చినప్పుడు, సుబ్బారాయుడుగారు నూరు రూపాయలు వారికిచ్చి, సంసారమునందలి కష్టసుఖములు వారికిబోధించి, భార్యమనస్సు నొవ్వకుండా పువ్వులలోనుంచి కాపాడుకొనుచుండవలయును నని సత్తెయ్యతో జెప్పుచు 'దీర్ఘాయురారోగ్యాభివృద్ధిరస్తు, దీర్ఘసుమంగలీభవ, పుత్రపౌత్రాభివృద్ధిరస్తు' అని దీవించినారు. 'అమ్మాయీ, అత్తగారికి మామగారికి, మగనికీ మనస్సు నొవ్వకుండా సంచరించుకుంటూ ఉండు. వారికి సేవచేసి మెప్పుపొందు. ఈ రూపాయలు పెట్టి వీరికి నగలుచేయించి పెట్టరా సత్తెయ్యా! నీ తల్లికడుపు చల్లగా నీ అత్తకడుపు చల్లగా పిల్లల్నీ మనమల్నీ యెత్తి వేయి కాలాలకు మీరంతా చల్లగా వుండండి!' అని ఆశీర్వదించి జానకమ్మగారొక చీరెయు రవికెలగుడ్డయు పసుపు కుంకుమ పళ్లు కొబ్బరి బొండములు పెండ్లికూతునకు నిచ్చినారు.

మరునాడు సోమయ్య యుదయముననే యాతప్ప పొలముల కలుపుతీయించుటకు వెళ్లినాడు. బుడమ, కోణామణి, అట్రగడా, అక్కుళ్లు, కృష్ణకాటుకలు, సుబ్బారాయుడుగారి ఇంటికర్పుకై పాలాట్రగడము నూడ్చినారు. చేలన్నియు బాగుగా పెరిగినవి. ఇదివరకే యేనుబది ఎకరములకు కలుపుతీయించినారు. తక్కిన ఇరువదియకరములలో పదిమంది మాలవాండ్రు నితరులు కలుపుతీయుచుండిరి. సోమయ్య తాటియాకుల గొడుగు వేసికొని గట్టుమీద కూర్చుండి పని చూచుచుండెను.

మాల పెద్ద ముసలినాగడు 'యీ రోజుల్లో కుఱ్ఱోళ్ళు పనిచేయగలరంట్రా. ఆడు, సూడు యెదవనాయాలు! కబుర్లేగాని, పనిలేదు. వంగండబ్బా వంగండి' యని కేక వేసెను.

సోమయ్య :—ఒరేయి: పోతుగోయ్! ఏవిట్రాఅదీ! కలుపు తెంపుతున్నావా మేస్తున్నావా? వెదవబద్దకాలా! యేళ్ళలోంచి లాగరా! మళ్ళీ పెరగవంట్రా! ఒరే నాగన్నా ఆడి పనిసూడరా. సరీగ్గా చెయ్యకపోతే ఈవాళ కూలిసున్నే. ఆ ఆడపిల్లల్ని చూసి బుద్ధి తెచ్చుకోరా కుంకన్నా! యీ పిరగేస్తాను!

నాగన్న :—బాబూ! యీళ్ళపని మజా అయిపోతోందండా! పెద్దోళ్ళమాట యింటారా యీవన్నానా?

సోమన్న :—ఒరే పెద్దమాలా మాంచి కథచెప్పరా! అది వింటూ పని సురుగ్గా చేస్తారు! మట్టగిడసల్లావున్నారు. పనంటే తొంగుంటారు.

నాగన్న :—మరి రాగంతో సెప్పేత్తాబాబూ ఆళ్ళందరిని కలిపి ఊకొట్టమనండీ!

అందరు :—తప్పక, ఆ! ఆ......! (అని కూనిరాగంతో ఊకొట్టుచుండిరి)

నాగన్న కథ రాగదీర్ఘంగా చెప్ప నారంభించెను.

'అనగనగా ఓదేచంలో ఓపట్టణముందా'

'ఊఁ...ఁ!'

'ఆ పట్టణానికి పరుగుదూరంలో పెద్ద మాలపల్లి! ఆ పల్లెలో రెండువందల గుడిసెలు, ఓదానిపైన ఓటెక్కి, ఉక్కిరి బిక్కిరిగా ఉన్నాయా'

'ఆఁ...!'

'ఓ మాలపల్లి పెద్దమాలోడు! ఆడుపూర్వం రాజులనుంచీ అరికి కాపలాకాసుకుంటూ సాకిరీ చేసుకుంటూ, నమ్మకంగా పెబువోరి మణుసొచ్చినబంటై ఉన్నాడా'

'ఆఁ...!'

'ఓ రా పెదమాల యెంకటిదాసుకు భూమి, బుట్ర, పసువులు, పెంకుటిల్లు, సిరీ సంపద యేసీ లేయ్యకుండా ఉన్నా ఓకు ఎఱ్ఱబణాతుగోచెట్టి, ఎండిపొన్నుకఱ్ఱ సేతబట్టి, యీదెంట యెల్తావుంటే యెల్లాగుండేది! అతగాడికి మాబగిలి, పొద్దత్తమానం బజినేలు, సగువుకోడం, పాడుకోవడమున్నూ. అతగాడికి దైభము గొంతెమ్మల్లాగో, పాండవులోరిలాగో, కిట్టమూరితిలాగో కనబడేవోడంట. అతగాడిమాట నిజమైపోవాల. అతగాడు యిగిబూతి పెడితే దెయ్యాలు గియ్యాలు పారిపెయ్యాలి.

సెయెత్తితే రోగాలు సెదిరిపొయ్యేవి. అమ్మవోరిని పలుకరిస్తే 'వూ' అంట దంటా—'

'ఆఁ.........!'

'అతగాడికి ఓకొడుకు, ఆడికి దేముడు దయ్యాంగియ్యాం బయంలేదు. ఆడికి వెయ్యేలకంటె బలం! రాచ్చసుడులాంటి శగితి, బల్లూకం-అంటే ఎలుగుబంటి లాంటి పట్టు! అణ్ణి సూత్తే అందరికి బయమంటా!'

'ఆఁ—!'

'మరిగంటే అడిపేరు మరకడు! మరకడికి ఆడపిల్లంటే మణసు. పయిటంటే పక్క లెగరేస్తాడు. రైకఅంటే రంకెలేస్తాడు. ఇంతకొప్పెట్టి ఇంత కుంకుమెట్టి, చెవిలో తురాయిపూవు, మెళ్ళోగందం అలంకరించుకొని, చీర ఎనక్కు కట్టి, సంక కింద తప్పెట్టి, సంతలో కోమటాయనతో యేళాకోళాలాడి, గొబ్బరిచిప్పలో గొబ్బరి నూనె యేయించి తలకు రాసుకొని, నవ్వుకొంటూ యెల్లేసల్లపిల్లని సూసినాడంటే అడంతే ఆగిపోతాడు, పాణమైన యిచ్చేస్తుడా—'

'ఆఁ—!'

'అయ్యాబత్తిమాట తలచడూ, ఆడి మరియాద తలచడూ, ఆపిల్ల యెనకబడి లంచమిత్తానంటాడూ గయికలిత్తా నంటాడూ, సీరలిత్తా నంటాడూ, ముద్దెట్టే నాపిల్లా, నేనందంగా లేనంటే అని మిణకరిస్తాడు, మీసం తిప్పుకొంటాడు'

'ఊఁ—!'

'కాలవ రేవుకీ, పొలంలోకి, గడ్డికోతకాడికీ యేళ్ళేపిల్లల్ని సూస్తే, అంబోతు ఆవుల్ని సూసినట్లే. ఒంటిపిల్ల యెల్లిందంటే ఆడి మొగతనానికి కొండచిలవకి లేడిలా అయిపోతదే, నక్క పోతుకు కోడిపెట్టలా అయిపోతదా!'

'ఊఁ—!'

'ఆ మరకదాసు తండ్రి సెప్పినమాట యినడు, దర్మపెబువులు సెప్పినమాట యినడు, తిలారి సెప్పినమాట యినడు, తన దాచ్చిణ్యం సెప్పినమాట యినడూ'

'ఊఁ—!'

'ఆపల్లెలో పెద్దోళ్ళు, సిన్నోళ్లు, ఆడోళ్ళు, మొగోళ్ళు ఆ ముసలి మాల పెద్దతో మరకాయిసేసే దురంతాలు సెబుతుంటే, ముసలోడు పెద్దూపిరిడిసి కళ్ళు సగం మూతలైపోగా, 'యీయాళ కాకపోతే రేపు. ఇంటికాడ కాకపోతే పొలంలో, మొగోడిసేత కాకపోతే ఆడదానిసేతే, ఆడికీ బుద్దొత్తది. ఆడు నాకొడుకుగాడు, మనిసిగాడు, ఆడిసేటు అణ్ని కొట్టేస్తది' అని సెప్పినాడురా.'

'ఆఁ!'

'మరకడే' దున్నపోతంటే. ఆడికి సేగితులు, దురిబోదనుడికి శకునిగాడు కరుణుడులాగ! రాబణాసుడికి కడగరోముడు, కుక్కతలోడు కుంబకరుణుడులాగ! పది పిచ్చుకుక్కల్లాంటి బలగం ఉందిరా'

'ఆఁ!'

'ఆ మాలగూడేనికి పెద్ద యీరమ్మ సెరువుపక్క, యెట్టి యీరన్నగుడిసుంది. ఓరంగుంగో నీలాలు ఆడికన్న కూతురుంది. అది గంటేగంగన్న బారియంట. గంగన్న మరింకో మాలపల్లికి యెట్టివోడంట. దాన్ని సూత్తే మైనం గోరువంక సిగ్గుపడాలి బేతాలుడు గుడింగో నన్నగా తోయిన బాకులా తళతళలాడేటి వొళ్లు. లేత రావాకు అరసేతులు, సెంగలువుకాడ సేతులు, సెందుగూడింగాంటి మొ'మూ, నగచత్రాల్లాంటి పళ్లు, పిల్ల రెపరెపలాడిపోతూ గున్నమాయిడి సెట్టులా ఉండేదంటా!'

'ఆఁ!'

'ఒరే దాని మొగుడు వంగోలు కొరాంబోతు; గోదావరి కాలవలాంగ మాసోకైన మనిసంట. నీలాలుపిల్ల దాని బరత గంగన్నా రాయిసెట్టు యేపసెట్టు, తాడిసెట్టూ, నల్లేరుతీగ, జంట పావురాలు ఒకళ్ళొకళ్ళు యిడవకుండా మాఆపేచ్చంగా, మోగంగా ఉండేవోరు.'

'ఊఁ!'

'మొగుడు పనిమీద ఐదరాబాదెళ్ళితే, పుట్టింటికొచ్చింది. పెద్దపులికి ఆవు కనబడ్డట్టు, బెమ్మరాచ్చసికి మనిసి కనపడ్డట్టుగా, సక్కనైన నీలాలు మరకన్న కంట పడిందంటరా!'

'ఆఁ!'

'ఎప్పుడైతే నీలాలు పిల్లదాన్ని సూసినాడో ఆడి మనసు మనసులో లేదు. దీన్ని అనుభవించకపోతే జల్మం ఎందుకు? బలం ఎందుకు, ప్రాణం ఎందుకు అని అనుకున్నాడు. నీలాలు పిల్లదాని బాబుకి మాయిడిపళ్ళు, సెకరకేళలు, సీరలు, రైకలు పంపించేవోడు నీలాలు తండ్రి అవన్నీ పట్టుకుపోయి కోపంతో ఆళ్ళింటిలోనే పారేసి, యెంకటదాసుతో 'నీ కొడుకు సేసే దురన్నాయాలుకి మితుండటం లేదు. ఆడికి నువ్వు బుద్ధి సెప్పకుంటే మాం అంతా సంతోషిస్తాము' అన్నాడు—!'

'ఊఁ—!'

'ఓగోజున మరకడు, సెరువుకు నీరుకోసం ఒంటిగా ఎడుతూన్న ఆసక్కని పిల్ల నీలాలు దాన్ని సూసి 'ఒరే నీకంటిమీద నామణసు, నీ వొంటిమీద నా సూపు, నీసేతులు, నీనడుము, నీఅందం నన్ను.నీకుక్కను సేసినై, నువ్వూ నేనూమారుమనువు సేసుకొందం, నీమొగుణ్ణి తోలెయ్యే. ఆడికి ఎంతిసొమ్మయినా తప్పు ఇచ్చేస్కుంటాను, నేనంతగా దేన్నీ బతిమాలలేదే. నీకు దాసుణ్ణి. నీముందర నాబలం అంతా నీరయిపోయింది. నన్ను రచ్చించుకో' అని దణ్ణాంబెట్టాడు. నీలాలు బయపడి గజగజలాడిపోయ్యింది. 'ఒరన్నా, నీ.తోడుబుట్టిందాన్ని. నాయనా నువ్విల్లా అనవచ్చునంటరా!' అన్నాదుండి.'

'ఈలా ఒకసారికి రెండుసార్లు. మూడుసార్లు దాన్ని గట్టించినాడంటా— లొట్టలేసినాడంట. సివాల్న సీరకొంగు యిసిరిపట్టి సేయిపట్టుకొన్నాడంట.'

'ఆఁ—!'

'సెయ్యి ఇదిలించుకొని సెల పెయ్యలాగ పోతూన్న నీలాల్ని. యిడిపొయ్యే దాని కొప్పుసూసి ఒళ్ళు బిగివొదిలేసినాడు. ఇది మామూలుగా లొంగదు. దీన్ని బలవొంతిం సెయ్యాలిసినదే. మామూలుగా లొంగేది కాదురా మాగట్టి మణుసు, దీని పొంకమైన ఒళ్ళు నా ఒళ్లు నొక్కెస్తావాల; దీన్ని ముద్దెట్టుకున్న వోడిజల్మమే జల్మం, అనుకున్నాట్ట.'

'ఆఁ...'

'ఆరి! ఒగ్రోజు సీకటడేయాలకుప్ప నూరుస్తుండే అయ్యకి కూడిచ్చేందుకు ఒంటిగా పొలం ఎల్లే నీలాల్ని సూశాడు. ఆడిఒళ్ళు పొంగిపోయింది. ఆడికళ్లెఱ్ఱబడినై. ఆడిసుండె జల్లుమందిరా నాయనా, పుంత దారిలో బైరాగుల సింతికాడ, ఆడు తనజట్టుతో దాంకొని ఉన్నాడు దారికడ్డంగా నిలుస్తాని 'ఒసీ! నాదాన! నీ కన్నులు కరిగిపోను. నీ గుండె మరిగిపోను, నాసేతుల్లోకి రాయే!' అంటూ దాని మీద పడ్డాడు. ఆ సిన్నది లేడిలా ఒణికిపోయింది, బతిమాలింది. బయమెట్టినాది. ఎల్లా తప్పించుకొందో, ఒలమ్మో, ఒలిబాబో, రచ్చించండో అన్నల్లారా!' అంటూ ఒకటే పరుగు ముందు నీలాలు, యెనక మరకడు! ఆడి సేగితులు! మరీ ఎల్లా వచ్చిందో యెంకటదాసింటిలోకి వచ్చి పడ్డాదంటరా.'

'ఆఁ—!'

'యెంకటిదాసు 'ఏటినాతల్లి! నీకు భయం లేదులే' అంటూ గువ్వపచ్చిలా ఒణికిపోయే పిల్లను అదిమి పట్టుకొని, సల్లసల్ల కబుగూలు సెపుతూ ఇంటి తలుపు యెయ్యబోతూ వుంటే మరకడుగాడు తలుపు తోసేస్తాని లోపలపడ్డాడు. ఆడు దెయ్యంపట్టిన రాచ్చసిలా వున్నాడు. అయ్యనుసూసి ఆగిపోయ్యాడు. ఆడిసేగితులంతా గుమ్మందగ్గిర నిలబడ్డారంటట్రా ?'

'ఆఁ—!'

'ఒరప్పా డెంకటదాసు 'రామా! రామా! అంటూ ఒరి యెదవన్నా రాచ్చసీ, ఇంటిలోకి వచ్చావుంటే నీ పాణంపోతాది. నీ సేటుకాలం నీ కింత తెస్తావుంది. నాకడుపుకు సెడ పుట్టినావురా! నాబగితికి యేరుపురుగువురా!' అంటూ రెండు సేతులూ సాసి మరకడికడ్డంగా నిలబడి పోయాడు.'

'ఊఁ—!'

'తండ్రనిలేదు. దైభమనిలేదు, భయమనిలేదు, బగితనిలేదు; తండ్రిని తప్పించుకొని, గజగజలాడిపోతూ మూలనుంచొని ఉన్న నీలాలుమీద పడ్డాడు. తండ్రి లాగబోయ్యాడు, తప్పించ పొయ్యాడు; తండ్రిని ఒక తోపుతో మూలకు పడేసేప్పటికి యెంకటదాసు గోనెబస్తాలాగు కూలబడి పోయినాడంట్రా'

'ఆఁ—!'

'మరకడు పిశాసంలా అయిపొయ్యాడు. నీలాలు దానికోక యిప్పిపారేసి మూల కిసిరేశాడు. తళతళలాడి పోయే దాని ఒళ్లు ముడుసుకు పోయింది. ఒరే మరకడు పందయ్యాడు. యాగ్రము అగ్యాడు, అడివి దున్న పోతు అయిపోయాడు. తన బట్టయిప్పి పారేసికున్నాడు. తండ్రి సూత్తున్నాడని లేకుండా రాకుసిముండ కొడుకుల్లాంటి సేగితులు సూత్తున్నారని లేకుండా ఆ సిన్నదాన్ని కింద పండబారేసి మీదడి పొయ్యాడు—'

'ఊఁ—!'

'మూల సినిగిపోయిన గుడ్డలా, నీపుగాగట్టలాపడి 'రామా! రామా! రామా! రామా! మహాప్పెబూ రచ్చించు, రచ్చించు' అంటూ కళ్ళుమూసుకొని ఉన్న యెంకటదాసు కళ్లు తెరసి చూసినాడు మరకడు దాని మీదడ్డడు, ఆ పిల్ల సాయ శక్తులా' ఓరిబాబో! యెంకటదాసూ! తండ్రీ రచ్చించో! రచ్చించో! 'అంటు ఆడికిలొంగకుండా తిరిగి పోడమున్నా'

'ఊఁ—!'

'హుమ్మని ఉగ్రుడై లేచాడురా యెంకటదాసూ! ఆడికి యెయ్యి యేనుగుల బలము వొచ్చినట్లయిందిగా! అమ్మవోరి జాతరకు యేటపోతుల్ని తెగసే యేటకత్తి గోడమీదెట్టిందాన్ని తీశాడు 'అల్లల్లా భైరాహూం! ఆకాశ భైరాహుం అలల లలా! లలా! లలా! లలా!' అంటూ కత్తి నూడుసార్లు తిప్పి ఒక్క యేటుతో కొడుకు తలకాయ యేట యేసేసరికి తాటిసెట్టుమీంచి పండడ్డట్టూ, తలకాయ మూల్న బడింది. మొండెము గిజగిజ కొట్టుకుంది. 'హుమ్మ! అలా! అలా!' అంటూ యెంకటదాసు ఆ రగతము ఒళ్ళంతా రాసుకొనీ 'నేనుబైరవుణ్ణి! నేను ఆంజనేయుణ్ని! హుం!' అంటూ యీదని బడ్డాడు. యెక్కళ్ళని బలము, యెక్కళ్ళని శగితి, పెద్ద పులిలా, మరకడిగాడి సేగితుల్ని యెంటాడించి, దపా, తపా, ధం అంటూ పారిపొయ్యేయాళ్లని తరిమీ, తరిమీ యిద్దర్ని సంపేసినాడు. తక్కినోళ్లు 'ఓలమ్మో ఓఓ' అంటూ తలో దారిమీదా పారిపొయ్యేరు.'

'ఊఁ—!'

'ఆ ఉగ్గరం తగ్గలేదు. పెజలు యేనకుయేలు మూగారు, పొగలేశారు. కొబ్బరికాయలు కొట్టినోరు, కోళ్లనుజంపినోళ్లు, రగతం మొగంమీద జల్లినోళ్ళు, అప్పుడు యెంకటదాసుకు పూనిన యీరబద్దుడు, చల్లారాడు. అప్పుడు యెంకటదాసుకు మెలకువ వచ్చింది. కొడుకుని, ఆడి సేగితుల్ని సంపినానని తెలుసుకొని యెంకటదాసు 'శిరామా సీతారామా నీ కరుణా!' అంటు మంచమెక్కి రెండు రోజుల్లో ఆ భగవంతుడిలో ఐక్యమై పొయ్యాడు. నీలాలు మరకడెప్పుడు తన సీరిప్పేసినాడో అప్పుడే మూరసపోయింది. ఆ మూరసలోంచి తెలివిరాలేదు. పేణం పోయిందిరా.'

'ఆఁ—!'

'ఓరి నీలాలు పాణం ఒదిలేసింది అని నీలాలు తండ్రికి తెలిసిందో లేదో ఆడు కత్తి పుచ్చుకొని బయలుదేరి, దారికాసి పుంతకాసి మరకడు సేగితుల్ని యావన్మందిని సంపేసి తాను నదిలోపడి నీళ్ళలో కలసిపోయినాడురా!'

'ఆఁ—!'

౧౦

పాలేర్లు

శంనోమిత్రః శంవరుణః శంనోభవత్వర్యమా
శంన ఇంద్రో బృహస్పతిః శంనో విష్ణురురుక్రమః

భరతఖండము పంటభూమి. చరిత్రయను మాయాపటమును తొలగించి చూడ గలిగితిమేని యీ గడ్డపై బుట్టిన ప్రజలు తొలినాళ్లనుండియు కర్షకవృత్తినే ప్రధానముగ నమ్మియున్నారని నేటతెల్లను కొకమానదని సుబ్బారాయుడుగా రాలోచించుచు కూర్చుండినారు. 'ఓ వరుణ దేవుడా! మా నాగేటిచాళ్ళను మేఘములను గొనివచ్చి తడుపుమా. ఓ యింద్రుడా! నీ సప్తవర్ణముల ధనువు మా మనముల కానంద మొనరింపుచుండ, మా పొలములను ఫలవంతముచేయుము, అను ఆర్యఋషుల సూక్తములాయన హృదయమున ప్రతిధ్వనించినవి.

సుబ్బారాయుడుగారు దేశమున జరుగు విషయములనన్నింటి నెప్పటికప్పుడు కనుగొనుచునే యుండిరి. ఆంధ్ర, కృష్ణాపత్రికల నాయన చదివెడువారు. ఆంధ్ర దేశమున నే పత్రికవల్వడినను, దానిని సుబ్బారాయుడుగారు తెప్పించవలసినదే. ఆంధ్రప్రకాశిక తెప్పించినారు, మనోరమ తెప్పించినారు. ఆంధ్ర భాషాభివర్ధనీ సమాజమునకు, విజ్ఞానచంద్రికా మండలికి నింక ననేక గ్రంథప్రచురణ సంఘములకు సుబ్బారాయుడుగారు చందాదారు. అన్ని గ్రంథములను బరిశీలనా పూర్వకముగ జదివి ఆయన మనన మొనర్చుచుండును ఆయన సేకరించిన గ్రంథాలు బది వేలవరకున్నవి. అవి తన గుమాస్తాచే వరుస నేర్పరచి సంఖ్య నియమించి గ్రంథాలయము చేసినారు. ప్రపంచమున యేయేదేశముల నేయే పంటలు పండునో వాని కనునగు పరిస్థితులేవో తెలిసికొనుటకు, ఆయన భూగోళ శాస్త్రగ్రంథములు పరిశీలించినారు. కావుననే పాశ్చాత్యవిద్యలో గడితేరిన నారాయణరావు, శ్రీరామమూర్తులు గూడ సుబ్బారాయుడుగారు తనతో జర్చచేయుచు చూపు వివిధ విషయ జ్ఞానమునకు నచ్చెరు వందువారు. నారాయణరావుచే నాయన ఇంగ్లీషులోనున్న అర్థశాస్త్ర గ్రంథముల జదివించుకొని యర్థము చెప్పించుకొని అతనితో నాయా విషయములు విపులముగ చర్చించి యర్థము జేసికొన్నారు. ఆయాదేశములందు భూములపై రాబడియెంతయైనది, పన్నుల మొత్తమెంతయైనది, పన్నులకు రాబడికి గల సంబంధమేమో విపులముగ జర్చచేసినారు.

భరతదేశమున నన్నిటి ఖరీదులతోపాటు భూమి ఖరీదులును బాగుగానున్నవి. యుద్ధము మొదలిడిన నాటినుండి ఖరీదులు మఱియు పెరిగిపోయినవి. భూమిఖరీదులు బాగుగా నున్నవని ప్రజలు అధిక వ్యయము సేయనారంభించినారు. అధికవ్యయ కారణమున నప్పులు పెరిగిపోవుచున్నవి. సుబ్బారాయుడుగారు దేశ మెక్కడకు బోవుచున్నదో యని యనుకొన్నారు. వడ్డీ విపరీతము. మారువాడీలు, దేశములోని షాహుకార్లు, నూటికి నెలకు మూడు నాలుగు రూపాయలవడ్డీ పుచ్చుకొనుచుండిరి. అర్ధరూపాయి, తప్పిన బదియణాలుకన్న నెక్కువ పుచ్చుకొననని యాయన ప్రతిజ్ఞ. అప్పు పుచ్చుకొనునప్పుడే షాహుకారు కమీషనట. నూరురూపాయలు పుచ్చుకొనువాడు నిజముగా పుచ్చుకొన్నది తొంబదియైదే. తక్కిన యయిదు కమీషను. అదిగాక గుమాస్తాలకుమామూలు. దేవుడికి ధర్మానికిమామూలు. పుచ్చుకొన్న నిమిషమునుంచీ వడ్డీ పంజాబుమెయిలు వేగముతో వాయువేగముతో మనోవేగముతో పెరిగిపోవుచుండును.

'అబ్బాయి, యీధరలున్నాయా! యీదేశానికి తగనిధరలు. మాయయుద్ధం ఎక్కడనుంచి వచ్చిందో ప్రపంచంఅంతటా ధరలు పెంచేసింది. పోనీ, మనవాళ్లు యీ పదేళ్లు, కాస్త జాగ్రత్తపడి ఋణాలు పణాలు తీర్చుకొని వెనకటివలెనే జీవనం చేసుకుంటూవుంటే రైతుకు పదిరాళ్లు వెనకబడివుండేవి. నువ్వు నాదగ్గిరకు అప్పుకువచ్చావు. నువ్వు ఈధరలలో అప్పుతీర్చడం వుత్తమాట. ఇక భూమి అమ్మాలి. ఎవరైన ఉద్యోగంచేసి డబ్బు సంపాదించినవాళ్లు కొనాలి. అల్లాంటి వాళ్ళు ఎప్పుడూ దొరుకుతారా? ఎక్కడ కావలిస్తే అక్కడ దొరుకుతారా? ఏమోయి వసంతయ్యా!' అని సుబ్బారాయుడుగారు తన్ను బదులడుగుటకు వచ్చిన వసంతయ్య అను గోపాలపురం పెద్దకాపును పృచ్ఛచేసెను. వసంతయ్యకు నారువేలప్పు భూమి తాకట్టుమీద కావలయునట.

'స్వంత కమతం ఎప్పుడైనా లాభమిచ్చిందోయి? మాతండ్రి నాటినుంచీ మేమూ స్వంతకమతం చేయిస్తూనే ఉన్నామూ, పల్లంసాగుపై ఒక్కసంవత్సరమైనా లాభిలచింది కనబడదు. ఎంతపంటయినా ఈపన్నులు మింగేస్తున్నాయయ్యా. అదీ కాకుండా ధనం దేశంలోంచి ప్రతినిమిషము పోతోంది. దానితోటి మనకొంపలు మునిగిపోతున్నాయి.'

'అదేమిటండీ బావయ్యాగారూ! 'వాడికేం పచ్చగాఉన్నాడు' అని మనం అనుకునే ప్రతీవాడు లోపల లొటారమే కదాండి.'

'ఏమిటంటావు దానికి కారణం?'

'అప్పులండి మరి.'

'ఎందుకొ అప్పు అయిందీ అంట.'

'తమరిందాకటినుంచి అన్న కారణమేనండి బావయ్యాగారూ. ఒళ్లు తెలియకుండా అప్పులు చేశాము. నా చిన్నతనంలో వెండినగలేకాదండి. ఎట్లావచ్చిం

దండి బంగారం, అప్పులు చెయ్యకపోతే? యుద్ధంవచ్చిందగ్గరనుంచీ బంగారం కొనడం మొదలెట్టాము. మాకప్పులే, ఆడోళ్ళకిమాత్రం ఒళ్ళంతా బంగారం.'

'దానికేమిలే బంగారమైనా కనబడుతూంది. తక్కిన కర్చులమాట?'

'అవును బావయ్యగారు! కుర్రాళ్ళకి చదువుకర్చులు మావోళ్లిద్దరూ రాజమండ్రీలో కాలేజీలో ఓడు, పెద్దస్కూల్లో ఓడు, వాళ్లు డబ్బు మింగేస్తున్నారండి బావయ్యగారు.'

'చదువుచెప్పించడం తప్పననుగాని, మనం చదువులికి కుర్రాళ్ళను ఎందుకు పంపిస్తున్నాము. యుద్ధం రాకపూర్వం దేశంలో పై చదువులు చదువుకున్నవాళ్లు తక్కువ. చదువుకున్నవాళ్లు నలుగురే వాళ్ళందరికీ తలాఒక ఉద్యోగం అయింది. వాళ్లు కాస్త పచ్చగావుండడం, నెలకీ తప్పకుండా నాలుగురాళ్లు వస్తావుండడం. మన రైతులుదగ్గిర ధాన్యంరోజులలో నేగా నాలుగురాళ్ళు కనబడడం?'

'చిత్తం!'

'కాబట్టి మనవాళ్ళేంజేశారు. ఉద్యోగాలు మన్ని పోషించాలికాని భూములు కావనుకున్నారు. ఇక అసలే లేవలేనమ్మ అటకెక్కుతానందని, చదువుల్లో తగలడి చక్కాబోయ్యాము. మనదేశంలో చదువంత ఖరీదుగల వస్తువింకోటిలేకుండావుంది. పూర్వం చదువుయొక్క లోపలిఖిలువ ఎక్కువ. ఇప్పుడు పైవిలువ ఇంటెని గుండం వేసి గోదావరిలో కలిపి దిబ్బచేసే ఖరీదు. జీతాలు నాతాలు, పుస్తకాలు, హోటళ్లు, కాఫీహోటళ్లు. ఇంటినుంచి కుర్రాడు చదువుకునేవూరికి డబ్బు కావ్వకట్టాలిసిందే. ఈచదువుకి ఇంత తగలేసి దానికి వడ్డీతీసుకు రాగలడా యికముందూ? యింకా కొంచెం మీ బ్రాహ్మణేతరులలో ప్రస్తుతం చదులవులవల్ల లాభం వుండవచ్చులే. కాని ముందు ముందు ఈ చదువులు మనకొంపలు తీసే చదువులనీ, ఉద్యోగంకోసం చదివించడం అంత తెలివితక్కువ ఇంకోటిలేదనిన్నీ మనకు పూర్తిగా తెలుస్తుంది. అందుకని వ్యవసాయాన్నే నమ్ముకుందామా అంటే నష్టం నష్టం నష్టం.'

'నామట్టుకు నేను ముప్పయి యకరములభూమి వ్యవసాయం చేస్తున్నాను' నాలుగువందల విజయి పైచిలుకు వస్తాయి బస్తాలు. పన్నులకు మామూళ్లకు ఎనభై బస్తాలుపోతాయి, పాలేళ్ళకు, దూళ్ళకి, [illegible]లికి, విత్తనాలకి అన్నిటికి ఇంకోనూరు బస్తాలుపోతే యింక మిగిలే రెండువందల ఎనభైబస్తాలల్లో తిండికి మాకుటుంబానికి ధాన్యంమట్టుకు యాభైబస్తాలు పోతాయండి. ఇంకున్న రెండువందల ముప్పయి బస్తాలకువచ్చే పదమూడువందల ఎనభైరూపాయలూ ఏడాదికిగడవాలి. దీంట్లోనే చదువులు, దీంట్లోనే గుడ్డలు రామ రామా! బావయ్యగారు, ఆడవాళ్ళ గుడ్డలకి చాలవండీ మనపంటలు?'

'అంతటితో అయిందీ? మటి వ్యాజ్యాలు వల్లకాళ్లు, కక్షులతో క్రిమినలు కేసులు. కాళ్లుకదపాలకు రిజిష్టర్లు, అమ్మకాలకు రిజిష్టర్లు, రిజిష్టరీఖర్చులు,

లంచాలు, పురుళ్ళు పుణ్యాలు, రైళ్లు మోటార్లు - ఎన్నని? ఈలోపుగా ఏ పెళ్ళో వచ్చిందా, యిక దానితో ముంపేగదా.'

'బావయ్యగారు అదేనండి. మా మూడో అమ్మాయి పెళ్ళిఖర్చువచ్చి నెత్తిన కూర్చుందండి. ఇదివరకు చేసిన పెళ్ళిళ్ళకీ, వాటికీ కష్టపడితీర్చానండి. మీకివ్వవలసిన నోటుబాకీ పదిహేనువందలు, ఈ పెళ్ళికి కట్నం వగైరాఖర్చులు అంతా నలభైయైదు వందలు కావాలండి.'

'సంబంధం ఎక్కడిదోయి?'

'పూళ్ళండి. డబ్బు నిలవవుందండి, కొంౘ్రడా వుందిట. కొంచెం కుఱ్ఱవాడు మావాడితోపాటు రాజమహేంద్రవరంలో చదువుతున్నాట్టండి. కట్నం నాలుగు వేలు, లాంఛనాలు పదిహేనువందలు.'

'పెళ్ళికర్చులు రెండువేలు. నాలుగువేల అయిదువందలేమి సరిపోతాయోయి?'

'ఇంటిదగ్గర బాకీ తీర్పడానికి వుంచిన పదిహేను వందలున్నాయండి. మా యింటావిడ వెయ్యిరూపాయ లిచ్చింది.'

'పెద్దరైతువు. నీకున్న ముప్పై యకరాలు నాకు తనఖా అక్కరలేదు. ఇరవైచాలు, వాయిదాలు పది. వడ్డీ మామూలు అర్ధరూపాయి. కావలిస్తే యింకో పదిహేనువందలు పుచ్చుకో.'

'వద్దండి బావయ్యగారు నేను చేసిన అప్పు నేనే తీర్చివెయ్యాలండి. మీ అప్పుతప్ప నేనింకో అప్పు చెయ్యలేదు. మీదగ్గిరతప్ప నేనింకోళ్ళదగ్గిర తేను.'

తనఖాపత్రము వ్రాయుటకు ముహూర్తమేర్పరచుకొని వసంతయ్య వెళ్ళిపోయినాడు.

సుబ్బారాయుడుగారు దినదినము ఏ పొలమునకో పోవు నలవాటు కావున, నా సాయంతనము వసంతయ్యను బంపి, లోనికేగి, కండువా వేసికొని, మంచి లంకాకుచుట్ట వెలిగించుకొని, చేత వెండిపొన్నుకఱ్ఱఁ బుచ్చుకొని, కిఱ్ఱుచెప్పుల జోళ్లు కిఱ్ఱుమని చప్పుడుఁ జేయుచుండ, గొందరు పాలేళ్లు కొలగాండ్రు నిరువురు కాపు స్నేహితులు, నొక క్షత్రియరైతు కూడ రా, గాలువ యవ్వలి పొలముఁజూచుకొనఁబోయెను.

సుబ్బారాయుడుగారి కనుదినము పొలము లొకసారి త్రొక్కివచ్చుట యలవాటు. ఒకప్పుడు తోటలజూచుటకై పోవును. ఏ పొల మెట్లున్నదనియు గమనించుచుండును. వంగతోటలు, జొన్న, మొక్కజొన్న, కంది, పెసర, మిర్చి, పసుపు వారి మెరక పొలములలో విరివిగా బండును.

చీకటిపడువరకు నాయన బొలముల దిరిగిదిరిగి దీపములు పెట్టిన వెనుక నింటి కేగును. ఇంటికి వచ్చుటతోడనే మంగలి కాళ్ళుబట్టును. అటువెనక చలికాల

మయిన, వేడినీళ్లు, తగితర కాలములో జన్నీళ్లు నింటిలో నెవరో యొకరు తోడి పెట్ట స్నానమాడి, సంధ్యావందన మాచరించుకొనును.

సుబ్బారాయుడుగారి హృదయమున రషియాను బోల్షివిక్కుల రాజ్యతత్వము మెరుపువలె తోచినది. ప్రపంచమున నెంతకాలము 'ఆస్తులు' నా డబ్బు, నా పొలము అని అనుకోగలరు. డబ్బులేనివాళ్లు ఆస్తిలేనివాళ్లు ఎక్కువమంది వున్నారుకదా! వాళ్లు తలుచుకుంటే, డబ్బుగలవాళ్లు ఎక్కడ ఉంటారు? ఈ సైన్యాలన్నీ అడ్డుపడాలి కాని, మనుష్యుడెంత విచిత్రమైన హృదయం కలవాడు. ఒక్క రష్యాలో తప్ప ఎక్కడైనా సైన్యం ప్రజలూ తిరగబడ్డారా? తక్కిన రాజ్యాలలో రాజుల్ని తీసివేసినప్పుడు తిరగబడ్డవాళ్లు రాజుక్రింద రాజుని ఆడించే ప్రభువులో లేకపోతే కోటీశ్వరులో కాని, సైన్యాలు అనగా తక్కువజీతం పుచ్చుకొనేవాళ్ళు తిరగబడలేదు. అంటే ఇంతకూ డబ్బులో ఒకవిధమైన సమ్మోహనశక్తి ఉంది. డబ్బుగలవాణ్ణి చూసే మామూలు మనుష్యుడెంతో భయపడిపోతాడు, కాలూ చేయీ కదపలేడు. రష్యాలో మరీ విపరీతమైనస్థితి ఉండాలి. లేకపోతే అల్లా ప్రజలు అంటే బీదవాళ్ళు తిరగబడిఉండరు అని యాలోచనా పథగామియై సుబ్బారాయుడుగారు భోజనము చేయుచుండెను.

నారాయుడూ వాళ్లూ చెప్పడం పూర్వం హిందూదేశములో బోల్షివిజము లాంటి ఉత్కృష్ట రాజ్యపద్ధతి ఉండేదట. ఎంతవరకు నిజమో కాని ఈ రోజున డబ్బువదలే మహానుభావుడెవరు. గాంధీమహాత్ము డంటివాళ్లు ఏ పదిమందో?

విషబీజములు

శారద దినదిన ప్రవర్ధమాన యగుచున్నది. ఆమె సౌందర్యము ఇంకను సౌందర్యములం బ్రోవుచేయుచు జగన్మోహనమగుచున్నది.

తనయందమామె యెఱుగును. ఇంక అందగత్తె నగుదునని యామె గ్రహించినది. అందును తన్ను వీడి యుండకూడదు. ఉదయమున నిదుర లేచినది మొదలు మరల రాత్రి నిదురగూరువరకామె తాను సౌందర్యవతి నన్న చైతన్యముండును. సంగీతము నేర్చుకొనునప్పుడు, పాఠములు చదువుకొనునప్పుడు, బజారులో కారు మీద పోవునప్పుడు, భోజనమప్పుడామె యితరులు తన యందమెట్టుల చూచుచున్నారోయని పరికించుచుండును. ఏమనుష్యుడైన తన్ను తేరిపార జూచిన నామె హృదయము హాయియగును.

'పరపురుషుడు! శీలము' అను వాక్యముల యర్థమా బాలకింకను గోచరింపలేదు. ఆ వయస్సులో నే బాలకును వానియర్థము తెలియదు. వారి హృదయముల నింకను స్త్రీ పురుషుల పరమ రహస్యవర్తనపుం బులకరము లాదవవు. వారి హృదయములలో కోరెక్క, విరియు మొగ్గలో ప్రత్యక్షమగు చిరుపరిమళము బోలియుండును రానున్న స్త్రీత్వ మావయస్సులో సౌందర్యబోధమాత్రమై యుండును

దసరా పండుగులకు నత్తవారందరు వచ్చెదరని యామె విన్నది. అత్తవారిట్లు మాటిమాటికి వచ్చుచుండుట యామెకు సమ్మతముగా లేదు. డబ్బులేక వచ్చుచున్నారని కాదుగాని, యేదో వంక బెట్టి జమీందారుల యింటికి దఱచు వచ్చుచున్నారా? అయినచో దన యత్తగారొక్క పర్యాయమే దమ యింటికి వచ్చినది. తన మామగారు అసలు గాలేదు. తన యత్తవారింటిలోను దర్జాగానే యున్నది. తమ తోటకన్న వారితోట బాగున్నది.

ఏది యెట్లున్నను శారద కత్తింటివారిపై ప్రేమ కుదరలేదు. కావుననే చెన్నపట్నము వెళ్ళుచు రాజమహేంద్రవరములో దిగిన జగన్మోహనరావుతో శారద విరగబడి నవ్వుచు, గృహప్రవేశమునకు దాను వెళ్ళినప్పుడు కొత్తపేటలో నడచిన యపహాస్యపు బనులెల్ల వర్ణించి చెప్పినది.

జగన్మోహనుడు సౌందర్యరాశియగు మేనమరదలిని జూచినాడు, విస్తుపోయినాడు. పెద్దమనిషి అయినదని విన్నాడు. 'యౌవనోదయమాత్రమున నాడువారిలో నెట్టి విచిత్రమైన మార్పులు వచ్చును' అని యాతడనుకొన్నాడు.

ఈ బాలిక, యీ జగన్మోహిని, తన రాణి కావలసిన యీ శారద, నొక పండికి నంటగట్టినారు. ఈ బాలికయే తనకు భార్యయై యుండిన దానింగ్లండు దీసికొని వెళ్ళియుండును. ఆమెను పువ్వులలో బెట్టికొని పూజించువాడే. జమీందారిణి యన్న నీమెయే. ఇంత అందగత్తె యగునని యెఱిగియున్నచో, నీ వివాహము చెడగొట్టియుండునే! అనేక మార్గము లున్నవే! అప్పుడు తన మేనత్త భర్త యేమి చేయును! తుదకు దనకీయక తప్పెడిది కాదు. తన స్నేహితురాండ్రగు యూరేషియను బాలికలు, వేశ్యాసుందరులు శారద ముందర 'గ్యాస్' దీపం ముందర, 'హరికేన్' దీపాలే.

ఆమెను జూచి లోలో గుటకలు మ్రింగినాడు. అనతిస్ఫుటమైన స్నిగ్ధమైన యామె యవయవ విలాసము నావలిపపు పయ్యెద పావడలలో నాలోకించి మురిసినాడు. ఏదియో వంకతో శారదతో మాట్లాడును! ఆమెతో గూర్చుండియుండును! యామెను ముట్టుకొనుచుండును.

అతని యాందోళనమునకు శాంతి యాతని మేనత్త సమకూర్చినది. వరద కామేశ్వరీదేవికి మేనల్లుడన పరమప్రీతి. హృదయాంతరాళమున తన బిడ్డలపై నెంత ప్రేమయున్నను తన కుమారునికన్న, తన కుమార్తెలకన్న మేనల్లు నామె యాదరముమై గాంచును.

'ఏమయ్యా మోహనం? వదినగారు విశాఖపట్టణంలో ఉన్నారా? నువ్వు చెన్నపట్టణం వెడుతున్నావా? అత్తయ్య అంటే ప్రేమ గనక పాపం! యిక్కడ దిగావు. ఎన్నిసారులు చెన్నపట్నం వెడుతూ ఇక్కడ దిగకుండా వెళ్ళలేదు?'

'ఏమిటో అత్తా! పనితొందరలు! నేనూ మామయ్యగారికి మల్లే మా జిల్లా నుంచి శాసనసభ సభ్యుడుగా వెడదామని ప్రయత్నం. ఏవవుతుందో! అందుకనే.

ఇప్పుడు చెన్నపట్నం వెడుతున్నాను. అయినా నిన్నూ శారదను చూడాలని దిగాను. శారద అందాలరాశి అవుతూంది అత్తయ్యా'

వరదకామేశ్వరీదేవి:—ఏమిటో! ఇంతకూ, నీ భార్య కావలసిన బంగారుతల్లికి యిలా రాసి పెట్టివుంది. మీ యిద్దరికీ ఎంత యీడుజోడుగా వుండేది. సర్వ విధాలా మీ యిద్దరు తగివుందురు. నా కన్నులున్నూ ఆనందం పొందుతూ వుండును. నీ అందానికి మా శారద సాటి. మా శారద అందానికి నీ అందం సాటి. మన్మథుడూ, రతీదేవిలా వెలిగిపోతూ వుండేవారు. ఒకరి తాహత్తు కొకరు సరిపోతారు. మీ మామయ్యగారి ఉద్దేశం నాకు బోధపడలేదు. కాకి ముక్కుకు దొండపండు కట్టారు. మా అల్లుణ్ణి చూస్తే నాకు—

జగ:—అల్లా అనకు అత్తా! అతగాడేం తక్కువ అందమైనవాడా యేమిటి?

వర:—ఆ! ఆ అందం! పెద్ద రాక్షసుడు.

జగ:—శారద దేవకన్యలా వుంటుంది.

వర:—అవును, ఈ నా గారాలకూచిని ఆ అత్తవారింటికి చేతులారా యెలా పంపెంతునా అని తపించిపోతున్నాను.

జగ:—అయితే అల్లుణ్ణి ఇల్లరికం తీసుకొని వస్తావమ్మా అత్తా?

వర:—ఇల్లరికం! అతణ్ణి చూస్తేనే నాకు భయం. ఇంక రోజూ ఇంట్లో వుంటే, నా ప్రాణాలు అప్పుడే పోతాయి.

తల్లికి జగన్మోహనునకు జరుగు సంభాషణయంతయు శారద వినుచున్నది. ఆమెకా సంభాషణ మించుకయు విడ్డూరముగా కన్పింపలేదు. ఆమె వినుచుండ తల్లి యెన్నిసార్లు అల్లుని తిట్టినదో! హేళన చేసినదో! ఆమె హృదయమున నత్తవారన్న నొకవిధమగు నసహ్యము జనింప నారంభించినది. సూర్యకాంతమన్న కరుణయు నున్నది. తాను గొప్పకుటుంబములో జనించినందుకు నెక్కువ యని తలంచుచు తన హృదయమును జూరగొన్న సూర్యకాంతమును దలపోసికొని 'పాపము' అని జాలిపడుచుండును.

తన భర్త! మరి? తండ్రికంత యిష్టమేమో? అందరును తెలివుందని చెప్ప కొనెదరు. ఈ రోజులలో తాను చదివే నవలలో నాయికా నాయకులు ఒకరి నొకరు ప్రేమించుచున్నట్లు తా నెవరిని ప్రేమించుచున్నదో? అందరు తా నపరిమిత సౌందర్యవతి యని చెప్పెదరు. ఇంత యందగత్తెయగు తనకు, తగిన అందగాడెవరో? యని ఆమె పలుమారు తలపోసుకొన్నది.

'ఏమిటి శారదా ఆలోచిస్తున్నావు?' అని జగన్మోహను డా బాలికను ప్రశ్నించినాడు.

'ఏమి లేదయ్యా బావా!'

వారిరువురి నచట వదలి వరదకామేశ్వరీదేవి లోనికి వెళ్లిపోయినది.

'భర్తను గురించా ఆలోచిస్తున్నావు?'

'ఛీ!'

'ఛీ, ఏమిటి? ఎందుకు ఛీ? పోనీ నాకెందుకు గాని, నువ్వింత అందం ఎక్కడనుంచి సంపాదించావు? నేను చాలా సినిమాలు వెళ్ళిచూశాను. జీనెటీ మాగ్డనాల్డు, మారియన్‌డేవీస్, మేరీయాస్టరు, నార్మాటాల్మేడ్జి, మిర్నాలోయ్ వీళ్లెవరూ నీ ముందర నిలవగలరాంట?'

'నువ్వెప్పుడూ పొగడ్తూనే ఉంటావు.'

'నాది పొగడ్తా? నేను నిజంగా చెపుతున్నాను. శారదా! ఇప్పుడు ప్రపంచానికంతా సుందరిని యెన్నుకుంటే నిన్నే 'మిస్ యూనివర్సు' అనగా విశ్వసుందరిని చెయ్యాలన్నమాట. నేను ప్రపంచం చాలా చూశాను. అనేకమంది దొరసానుల్ని, ఇతర దేశం స్త్రీలని, జమీందారిణీలను, ఉద్యోగస్థుల భార్యల్ని, ఎందరిన్నో చూచాను. ఎవ్వరు నీసాటి రారు శారదా.'

'అయితే నువ్వు నాన్నగారికిమల్లే శాసనసభలో సభ్యుడవు అవుతావా?'

'ఆ!'

జగన్మోహనుడు శారదదగ్గిరకు జేరి యామె నడుముచుట్టూ తన ఎడమచేయి చుట్టి 'శారదా మనం యిద్దరం ఒకరొకరికి బాగా సరిపోయ్యాము. ఈ పాపపు దేవుడు ఇల్లా చేస్తూ ఉంటాడేమిటో! ఇంగ్లండు దేశంలో ఇష్టంకాని పెళ్ళిళ్ళు రద్దు చెయ్యవచ్చును. ఇక్కడ అల్లా లేదు. పెళ్లి రద్దయితే మళ్ళి పెళ్ళి చేసుకోవచ్చును—ఆ దేశాల్లో.

శారద మాట్లాడక మొగము చిట్లించుకుంది.

'శారదా నువ్వీరోజు 'స్కూలు ఫైనలు' పరీక్షకు వెళతావట కాదూ. అయితే మన జమీందారులకు పరీక్ష లెందుకు? చదువులు, ఉద్యోగాలకోసం కాదూ?'

'మా నాన్నగారు ఉద్యోగంకోసం చదివారోయి బావా మరి?'

'మీ నాన్నగారు జమీందారుగారు. ఆయన చదువుకోడం ఒక గొప్పే. కాని సాధారణంగా ప్రజలంతా ఎందుకు చదువుతారు. ఉద్యోగంకోసం గాకపోతే మరి?'

'డబ్బుగలవాళ్ళూ గొప్పకోసమేగా చదివేది బావా?'

'వాళ్ళమొగం! కోమట్లు చదివితే గొప్పకోసమా ఏమిటే?'

'మరెందుకు!'

'బడాయికోసం!'

'కాని మనబోటి జమీందారులు చదవడం సరదా! ఆ సరదా లేక చదవక పోయినా ఇబ్బందిలేదుగా.'

'సరేగాని నీకు చెన్నపట్నంనుంచి యేమిటి తీసుకురమ్మన్నావు నన్ను, శారదా?'

'ఏమీ అక్కర్లేదు బావా'

'శారదా నేనంటే నీకు ప్రేమేనా?'

శారదాదేవి మాట్లాడలేదు. చిరునవ్వు నవ్వినది. ‘నాకేమీ తెలవదు బావా.’

‘ఇంగ్లీషువాడు ‘మాట్లాడకపోతే సగం ఒప్పుకున్న’ ట్లన్నాడు. మరి ఏమంటావు? ఏదో చెప్పాలి.’

శారదాదేవి నవ్వుటమాని యేదేని యాలోచనలో మునింగినది.

‘శారదా! నిన్ను చూసి మోహించని మగవాడు వట్టి దద్దమ్మ! నిన్ను చూసి ఋషులే ప్రేమిస్తారు. ఇక నాబోటి మేనబావ సంగతి వేరె ఆలోచించి చెప్పాలీ!’

ఇంతలో శారద తమ్ముడు శ్రీకుమారరాజా కేశవచంద్రరావు, అయిదేండ్ల బాలుడు విసవిస పరుగెత్తుకొని యచ్చటకు వచ్చి,

‘చిన్నక్కా! ఇవ్వాళ్ళ నా కుక్క మొన్న మనం చూసిన సర్కసులో కుక్కకన్న బాగా మొగ్గవేసిందే!’

‘ఏమోయి చిన్నబావా! నువ్వు సర్కసు పెట్టావా యేమిటి?’

‘పెద్ద సర్కసు పెట్టాను. మా నాన్నగారికి గుఱ్ఱాలున్నాయా! రెండు ఏనుగులు, మూడు సింహాలు కొంటాను—’

‘ఎంత పెట్టి కొంటావు తమ్ముడూ?’

‘నూరు రూపాయలు కాదు, లక్ష రూపాయలు పెట్టి కొంటాను?’

౧౭

కేశవచంద్రరావు

శ్రీకుమారరాజా కేశవచంద్రరావు శారద తర్వాత ముగ్గురు పుట్టిపోయిన వెనుక జనించినాడు. ఆడపిల్లలవంటి యందముగల బాలుడు. పనస తొనలవలె, వెన్నముద్దవలె మెత్తని బొద్దైన అవయవములుగల బంగారుబాబు. అల్లారుముద్దుగా పెరిగినాడు. పెద్దక్కపైకన్న చిన్నక్కపై నాతనికి ప్రీతి ఎక్కుడు. తల్లి వరదకామేశ్వరీదేవి చేయు గారాబము విపరీతము. నేలపై అడుగు పెట్టనీయ దామె. అస్తమానము డాక్టరులకు కబురులపై కబురు; ఆ బాలుడు చిఱ్ఱున జీదరాదు. కొంచెము దేహము వెచ్చబడినచో నిదురబోవదు. వరదకామేశ్వరీదేవి ప్రాణము లన్నియు నా బాలునిమీదనే యుండును.

తండ్రిగారు కుమారుని జూచుకొని యానందములో మునిగిపోవుచుండురు. ఆయన బిడ్డలను దరికి చేరదిసి ముద్దులాడుట తక్కువ. ఒక్కొక్కప్పుడు, ప్రేమ వివశులై ఏకాంతమున, బిడ్డల నట్టె బిగియార కవుంగిలించికొని, తనివార మూర్ధాఘ్రాణ మొనర్చుటయు కలదు.

కేశవచంద్రరావు మాటలు ముద్దుల మూటలే. ఆ బాలుడు కొందరన్న దరికి జేరుడు, గొందరన్న దగ్గరకు రానేరాడు. అతనికి నారాయణరావుపై శారద పెండ్లి చూపులకు వచ్చిన నాటినుండియు ప్రేమ జనించినది. పెండ్లిలో బావగారి నొక్క

నిమేషము వదలియుండలేదు. నారాయణరావు తన బావమఱదిని దగ్గరకు తీసికొని యాతడడుగు విపరీతపు ప్రశ్నల కోపికగా జవాబులు చెప్పుచుండువాడు. చిన్న చిన్న కథల చెప్పువాడు.

నారాయణరా వెప్పుడు వచ్చిన నప్పుడు కేశవచంద్రుడు దగ్గరకు జేరుట జమీందారునకు పరమహర్ష కారణమైనది. కాని, వరదకామేశ్వరీదేవికి బొమముడి తెప్పించినది. ఆ బండచేతులలో బిల్లవాడు నలిగిపోవునేమోయని యామెకు భయముకలిగెను. ఆ బాలకునితో రహస్యముగా దల్లి, నారాయణరావు బండవాడనియు అస్తమాన మాతనికడకు వెళ్లవద్దనియు, నాతని బండతనమే యా బాలకుని కంటుకొనుననియు, జెప్పినది.

'బావ బండవాడు కాడు! మంచివాడు. నాకు కథలు చెప్తాడు, ఇంకా ఎన్నో సంగతులు చెప్తాడు. బావ అక్కయ్యకన్న బాగా సంగీతము వాయిస్తాడు ఫిడేలుమీద.'

తల్లి తెల్లబోయి కుమారునికి జవాబు చెప్పకుండ వెళ్ళిపోయినది.

అతని చిన్నహృదయములో, దన బావగారిని దండ్రిదక్క తక్కిన యందరును హేళనజేయుచున్నారని యస్పష్టముగా దోచినది. నేడా బాలకుడు, శారదయు జగన్మోహనరావును మాట్లాడుట చూడగనే, అతని హృదయమున జిరుకోపమువచ్చినది. జగన్మోహను డాతని జూచి 'ఏమండో కుమారరాజాబాబుగారు! నీ పుస్తకాలన్నీ ఏవోయి?'

'లేవు! ఎక్కడో ఉన్నాయి.'

'కోపం వచ్చిందా బావా?'

'రాలేదు.'

'మరి కోపంగా ఉన్నట్టున్నావే బావా?'

'అబ్బా! నాకు పనివుంది! ఒరే రాముడూ!'

'బాబు! అని నౌకరు రాముడు లోనికివచ్చినాడు. ఎత్తుకోమని కేశవచంద్రుడు చేతులు జాచుటయు, సేవకుడు రాముడా బాలు నెత్తుకొని బయటికి వళ్లెను. శారదయు లోనికి బోయినది.

జగన్మోహనుడల్లే యా సోఫాపై నధివసించియుండి, శారదా విగ్రహమును తలపోసికొనుచు కూరుచుండెను. ఇంకను జిన్నపిల్ల. శారద సైఖరిజూడ భర్తను ప్రేమించుటలేదని తోచుచున్నది. తన మేనత్తయు నల్లుని పూర్తిగా రోయుచున్నది. తెలిసియో తెలియకయో తనకు మేనత్త సహాయము చేయునట్లేయున్నది. కొంచెము బాగుగా పాచిక పారించినచో శారద యవలీలగ దన కౌగిలింతకు జేరును. ఈ సంగతి యితరులకు దెలిసినచో నెవరేమి చేయగలరు?

శారద యింటిలోనికిబోయి, సంగీతపు గదిలో తనగురువుగారు శ్రీరామయ్యగారు వచ్చియుండుటచే, ఫిడేలు తీసి సవరించికొని కమానుకు రజనురాచి తీగలపై 'సస రిరి' యని ప్రసరింపజేసెను.

శారదాదేవి ఫిడేలును, తండ్రిగారు తమ స్నేహితుడొకడు యూరపుఖండము పోవుచుండ, హాలండునుంచి తెప్పించినారు. ఫిడేలువాద్య మరబ్బులది. అది సారంగికి సంబంధించినది. అచ్చటినుండి యరబ్బుల ప్రభుత్వము పాశ్చాత్య దేశములకు దన తేజస్సును బరపినపుడు ఫిడేలును ఫ్రాంసు సృజించినది. పాశ్చాత్యదేశమే దాని జన్మభూమి యనునంతవరకు బెంపొందింపబడినది. ముఖ్యముగా ఫ్రాంసు, ఇటలీ, జర్మనీ, హాలండు దేశములలో ఫిడేళ్ళ నద్భుతముగ నిర్మించెదరు. కొన్ని కొన్ని ఫిడేళ్లు యేబదివేల రూప్యములు ఖరీదుగలవి యున్నవి. వానిలోని శ్రుతి ధ్వను లతిసున్నితములు, నపరిమితమధురములు, నత్యంత గంభీరములై అతి సూక్ష్మములై యుండునట.

సారంగి భరతదేశమునకు ప్రథమమున క్రీ. పె. నయిదాఱు శతాబ్దులలో వచ్చినది. పదునెనిమిదవ శతాబ్దిలో ఫ్రాంసు వర్తకులు ఫిడేలు తీసికొనివచ్చినారు. పందొమ్మిదవ శతాబ్ది కది భారతదేశమున ముఖ్యములగు సంగీతవాద్యములలో నొక్కటియైనది. ఆ నాటినుండియు నీ వాద్యము తన వాద్యముగా, గాత్రమునకు వీణకు అనుకరణవాద్యముగా, విజృంభించి, యార్యసంప్రదాయవాద్యమై పురాతనమైన వేణు వీణావాద్యముల కనుంగు చెలియ లైనది.

ఆంధ్రదేశమున నీ వాద్యము నెక్కువగా నాట్యవిద్యాపారంగతులగు గణికల నాట్యమున, కనుకరణముగా నుపయోగించినారు. పండితులును దీనిని మహా వాద్యములలో నొకదానినిగా నంగీకరించిననాటినుండియు దక్షిణాపథమున గోవిందస్వామి పిళ్ళయు, చౌడప్పయు, నాంధ్రమున కోటయ్యగారు, వారణాసి బ్రహ్మయ్య, బలరామయ్యగారలు, హరినాగభూషణముగారు, ద్వారం వెంకటస్వామినాయుడుగారు నీ వాద్యమున నుత్కృష్టత సముపార్జించి పేరెన్నిక నొందిరి. ఇంకను దక్షిణాపథమున, వాద్యముగ ఫిడేలు నానాటికి విజృంభించి పోవుచు, పాశ్చాత్య విద్వాంసులగు సౌనానిని మొదలగువారి వాద్యముతో దుల దూగుటకు సిద్ధులగు పండితుల గనన్నది. జపాను దేశమునను నీ వాద్యము పరమ వాద్యమైనది. హాలండు మొదలగు పాశ్చాత్య దేశములతో సమానమై, ప్రపంచమున కెల్ల నుత్కృష్టమగు నొకటి రెండు ఫిడేళ్ళతో సమానమగు నైనో, యారో ఫిడేళ్లను జపాను సృజించు కొనినది.

శ్రీరామయ్యగారు ఫిడేలులో నసాధారణ ప్రజ్ఞకలవారు. గాత్రమునందును బండితుడు. సంగీతపాఠములు శిష్యరాండ్రకు జెప్పి వారిని బ్రజ్ఞావంతుల జేయుటలో నమిత చాతుర్యముగలవారు. గానవిద్యాప్రవీణులగు పండితులందరు నధ్యాపనమున సమర్థులుగారు. ఉపాధ్యాయునకు బూర్ణహృదయ ముండవలయును. దీక్షమగు మనస్సుండవలయును. శిష్యుని హృదయము, మనస్సు గ్రహించు తేజశ్శక్తి యుండవలయును. లేనిచో గురు వెంత విద్యాపారంగతుడైనను శిష్యునికి విద్య

రానేరదు. ఆతని విద్య లోహపేటికాంతర్నిగూఢ గుప్తధనమువంటిదే. ఎమ్. ఎస్. సి., డీ. యస్. సి. మొదలగు మహోన్నత పరీక్షలలో నుత్తములుగా గృతార్థులైన మహానుభావులు కొందరు శిష్యులకడ నోరు విప్పలేరు.

శ్రీరామయ్యగారు పవిత్రహృదయుడగుటచే గొందరివలెగాక, తన విద్య పూర్ణముగా, శక్తిగల శిష్యులకీయ సంకల్పించినారు. అట్టి మహానుభావునికడ విద్య నేర్చుకొనుటకు శారద యేమినోము నోచుకొన్నదో యని జమీందారుగారు పరమానందము నందుచుందురు.

ఆగోజున శ్రీరామయ్యగారు శిష్యురాలికి 'ఎందరో మహానుభావుల' ను త్యాగరాజ కృతి నేర్ప సంకల్పించినారు.

కుమారరాజా కేశవచంద్రరావునకు సంగీతమన్న చిన్నతనమునుండియు నిష్టమే. శారదకు పాఠము పూర్తిగా వచ్చినరోజున మరల నాఖరుపరీక్ష చేయునప్పు డాడింభకు డెట్లు గ్రహించునో సంగీతపు గదిలోనికి చల్లగా వచ్చికూర్చుండును. పాటయంతయు నగువరకచ్చటనుండి యమందానంద మొందును. తరువాత నొక్క నిముసమైన నచ్చట నుండడు.

ఆ రోజున నదివరకు బూర్తిగా వచ్చిన కృతిబాడునప్పు డా గదిలో కూర్చుండి, క్రొత్తపాఠము మొదలు పెట్టుటతోడనే యచ్చటినుండి కేశవచంద్రుడు విసవిస వెడలిపోయి 'రాముడూ!' అని కేక వేసెను.

'చిన్నబాబుగారు పిలుస్తున్నారు!' అని కేశవచంద్రు నాడించు సేవకుడు పరువడివచ్చినాడు.

బ్రాహ్మణజమీందారు నింట నెవ్వరైనసరే సేవకులుగా నియమింపబడుదురు. కాని వెలమ, క్షత్రియ, కాపు, కమ్మ జమీందారుల యిండ్లదాసీలు, కాసాలు వంశపారంపర్యముగా సేవజేయుచునుందురు. జమీందారులను వారి సేవకులు 'బాబు' లనియు కుమారరాజులను 'చిన్నబాబు' లనియు బిలుచుచుందురు.

జమీందారు బిడ్డలగుటయే గారాము, అందులో లేక లేక జనించిన బిడ్డడగుటచే సేవకులందరు నాతని కన్నుసన్నల మెలగుచుందురు. బాలకుని యేడవనీయగూడదు. బాలకు డాడుకొనుటకు వలయుసామాను లనేకములున్నవి. నడుపుటకు రైళ్ళు, మోటార్లు, ట్రాములు, ఇంజనులు, బొమ్మలు మొదలగు నాటవస్తువు లెన్నియేని యున్నవి.

కేశవచంద్రుడు బాలకుడయ్యు మితభాషి, పలికిన రెండుపలుకులు ముద్దులొలుకును. ఒకసారి యీడుకుమించిన గాంభీర్యము వహించి మిన్నకుండును.

తల్లి యాతని కొకప్పుడు శ్రీకృష్ణునివలె వేషము వేయును, ఒకనాడు అక్బరు పాదుషావలె వేషము వేయును, ఒకనాడు జార్జిచక్రవర్తి వేషము వేయును.

౧౩

శాసనసభ

జమీందారుగారు చెన్నపట్టణము శాసనసభా సమావేశమునకై వెడలినారు. రైలుకడ కెదురువచ్చిన యల్లుని కుశలమడిగి యేదియేని విషయముల మాట్లాడుకొనుచు నింటికి బోయినారు. లాకాలేజీ యొంటిగంటకు మానివేసెదరు కాన వీలయినచో దానొక పర్యాయము సమావేశమునకు వచ్చెదనని నారాయణరావు మామగారితో జెప్పినాడు.

సభికులందరు రెండుభాగములుగా కూర్చుందురు. ప్రభుత్వపక్షమువా రధ్యక్షుని కుడిచేతివైపునను, ఎదిరిపక్షమువా రెడమ భాగమునను పీఠములపై నధివసించెదరు. ప్రభుత్వపక్షమున మంత్రులు, గవర్నరు కార్యనిర్వాహకసభాసభ్యులు మంత్రుల పక్షమువారు శాసనసభకు ప్రభుత్వముచే నియమితులైన సభ్యులు నుందురు. ప్రభుత్వ విధానంలో జరిగిన పొరపాట్లు, తప్పులు, మాయలు ప్రపంచమున కెరిగించుటకు, ప్రభుత్వమువారి బడాయిని పటాపంచలు చేయుటకు, కష్టనిష్ఠురములు చెప్పుకొనుటకు, ప్రభుత్వ కార్యనిర్వాహకవర్గమువారిని మంత్రులను ఎదిరి పక్షమువారు ప్రశ్నలడిగెదరు.

ఆ యా ప్రశ్నల నడిగెదమని సభ్యులు ముందుగనే తెలియజేయవలెను. ప్రశ్నకాలము వచ్చినప్పుడా ప్రశ్నకు సంబంధించు నితర ప్రశ్నలనుగూడ నడుగ వచ్చును. ఇట్టి ప్రశ్న చేయుచున్నానని సభ్యుడు తెలియజేయుటతోడనే యా జిల్లాలో నా శాఖాముఖ్యోద్యోగికి ఆ విషయమునుగూర్చి వివరములకొరకు వ్రాసెదరు. వారే జవాబిచ్చెదరో యా జవాబే శాసనసభలో ప్రభుత్వసభ్యుడు వినిపించును. ఒక్కొక్క ముఖ్య విషయము వచ్చినప్పుడు ప్రభుత్వ వ్యతిరేకపక్ష సభ్యులు ప్రభుత్వ కార్యనిర్వాహకవర్గ సభ్యులను ప్రశ్నములచే గజిబిజి చేయుదురు. ప్రభుత్వ సభ్యులుమాత్ర మీ తాటియాకు జప్పుళ్ళకు వెఱవరు.

చెన్నరాజధానిలో బ్రాహ్మణ బ్రాహ్మణేతర సమస్య తీవ్రముగా నున్నది. చెన్నరాజధానికన్న కొంచెము తక్కువగా బొంబాయి రాజధానిలో నున్నది. చెన్న రాజధానిలో బ్రిటిషుప్రభుత్వము వచ్చినప్పటినుండియు బ్రాహ్మణులు ప్రభుత్వోద్యోగములు సముపార్జించి యుండిరి. అందు అరవదేశపుటయ్యర్లు, వయ్యంగార్లు నుత్తమోద్యోగము లన్నియు తమ కొణాచిగా జేసికొనిరి. మరియు దక్షిణాపథమున బ్రాహ్మణేతరులను బ్రాహ్మణు లతి నీచముగ జూచుచుండిరి. బ్రాహ్మణాగ్రహారవీధుల బ్రాహ్మణేతరులు వెళ్లుట యెంతయో కష్టతమమై యుండునది. బ్రాహ్మణునకు బ్రాహ్మణేతరునకు నెంత స్నేహమున్ననా బ్రాహ్మణేతరుడు బ్రాహ్మణుని యింటికి భోజనమునకు వచ్చినప్పు డింటిలో నందరు భోజనము చేసిన వెనుక, వీధిసావడిలో భోజనము వడ్డించెదరు. కాఫీ దుకాణములలో బ్రాహ్మణులకు వేఱు, బ్రాహ్మణేతరులకు వేఱు.

రానురాను బ్రాహ్మణేతరులకు బ్రాహ్మణులన్న కోపము, ఉడుకుబోతుతనము, తమస్థితి వృద్ధిచేసికొనవలెనన్న యిచ్ఛయు జనించినవి. వైద్యశిఖామణియగు 'డాక్టరు నాయరు' యాజమాన్యమున బ్రాహ్మణేతర సమావేశములు జరిగినవి. ఉపన్యాసములు, వ్యాసములు, కొరడా చురుకులవలె కత్తిపోటులవలె తీవ్రముగ ప్రబలినవి. బ్రాహ్మణేతర సమస్య యాంధ్రదేశమున కెగబ్రాకినది. త్యాగరాజశెట్టి, కూర్మ వెంకటరెడ్డినాయుడు, రాజాపానగల్లు, రామస్వామి మొదలియారు మొదలగు వారు నాయకులై విజృంభించినారు. ఉద్యమస్థాపకుడగు డాక్టరు నాయరు చనిపోయినారు. ఇంతలో మహాత్మగాంధిగారు దేశమోక్షమునకై సహాయ నిరాకరణోద్యమము మొదలుపెట్టిరి. బ్రాహ్మణేతర నాయకులు ప్రభుత్వపక్షము జేరిరి. మాంటాగూ చెల్మ్స్‌ఫర్డు రాజ్యవిధానము వచ్చుటతోడనే శాసనసభలో నెన్నికొన్న సభ్యులలోనుండి మంత్రుల నియమించవలసివచ్చినది. బ్రాహ్మణేతర నాయకులు తమ్ము మంత్రుల జేయవలయుననియు లేనిచో మహాత్మ గాంధిగారి యుద్యమమునందు జేరెదమనియు బెదరించిరట. అప్పుడు వెల్లింగ్టన్ ప్రభువు పానగల్లు రాజును ముఖ్యమంత్రిగా వెంకటరెడ్డినాయుడు, పరశురాము పాత్రోల నుపమంత్రులుగా నియమించెను.

మహాత్మగాంధీ బార్డోలీలో సత్యాగ్రహోద్యమమును చౌరీచౌరా దౌర్జన్యము కారణముగా మానివేసినయపుడు దేశబంధుదాసు, పండిత నెహ్రూగారలు స్వరాజ్యపార్టీ నేర్పాటుజేయ దేశమంతట నాపార్టీ వ్యాపించి శాసనసభలలో ప్రవేశించెను. కాని నిరాకరణవాదులే భరతదేశమున నెక్కువగా నుండుటచే స్వరాజ్యపార్టీవారొక్క నాగపురములోను, బెంగాలులోను మాత్రము శక్తిసంపన్నులు కాగలిగిరి. చెన్నరాజధానిలోగూడ నా పార్టీ విజృంభించు చిహ్నలున్నవి. వారు ముఖ్యపక్షముగా మదరాసు శాసనసభలో ప్రభుత్వమువారి నెదుర్కొనుచుండిరి. జాతీయవాదులను వారు కొందరొక చిన్నపార్టీ గట్టి స్వరాజ్యపార్టీ వెనుక మద్దతుగా నుండిరి. అట్టి జాతీయపక్షమునకు మన జమీందారుగారు నాయకుడు.

ఆరోజుసభలో జమీందారుగారు కృష్ణా గోదావరిజిల్లాలలో రైతులకష్టముల గూర్చి పెక్కు ప్రశ్నలడిగిరి. స్వామి వెంకటాచలశెట్టి మొదలగువారు మనజమీందారుగారికి బలము గలుగచేసిరి. అరగంటవరకు ప్రభుత్వమువారు ముళ్ళపై నడిచినట్లయినది.

ఇంతలో జమీందారుగారు నాంధ్రజిల్లాలను ప్రత్యేకరాష్ట్రముగా విడదీయవలయునను తీర్మాన ముపపాదించిరి.

'అయ్యా అగ్రాసనాధిపా! నేనీ యుపపాదన చేయుట రెండవసారి. అప్పుడప్పు డాంధ్రనాయకు లనేకులీ యుద్యమము నీసభలో ప్రకటించియే యున్నారు.

ఆంధ్రోద్యమ మిప్పటికి బదిపదేను సంవత్సరములనుండియు దేశమున వ్యాపించి ఆంధ్రుల నుత్సాహశీలుర నొనర్చుచున్నది. అఖిలభారతజాతీయ మహాసభవారు దాని నామోదించి యాప్రకారము వారి సంఘముల యేర్పాటుతో ఆంధ్రరాష్ట్రమును ప్రత్యేకముగా విభజించిరి.

'ఆంధ్రరాష్ట్రము చెన్నరాజధానిలో గొంచె మెచ్చుతగ్గుగా సగమున్నది. పదుకొండు తెలుగుజిల్లాలు నేజన్సీయు నున్నవి. రెండుకోట్ల పై చిల్లరజనమున్నారు. రాష్ట్రదాయము సగము తెలుగుజిల్లాలనుండి వచ్చుచున్నది. ఆంధ్రదేశము అస్సాముకన్న, మధ్యరాష్ట్రముకన్న, పంజాబుకన్న పెద్దరాష్ట్రము. ఇప్పుడే చెన్నరాష్ట్రీయ పరిపాలనము రెండు రాష్ట్రపరిపాలనముల వలె జరుగుచున్నది. పోలీసు, ఎక్సైజు, రివిన్యూ, విద్య, డి. పి. డబ్ల్యు, అటవి, కారాగృహములు మొదలగునన్ని శాఖలపై రాష్ట్రాధికారులున్నను, రాష్ట్రాధికారులకు జిల్లా యధికారులకు మధ్య రాష్ట్రాధికారులతో సమానులగు నిరువురు ముఖ్య రధికారులుండియున్నారు అఖిలభారతీయ ప్రభుత్వ సంబంధమగు పోష్టులు, తంతులు, రాబడి ఆదాయము, ఉప్పు పన్ను మొదలగు శాఖలును రెండురాష్ట్రముల కేర్పరచి పల్లే రాష్ట్రమున రాష్ట్రాధికారి చేతిక్రింద నిరువురు ముఖ్య రధికారుల నేర్పరచినారు.

'న్యాయస్థానములవిషయములో మదరాసు నున్నత న్యాయస్థానమున సరిగా పని జరుపవలెనన్న నిప్పుడున్న న్యాయాధికారులకు రెట్టింపుమంది నింకను నేర్పరుపవలయును. ఒక్కొక్క వ్యాజ్యము పరిష్కరింపబడవలెనన్న పెక్కుసంవత్సరములు పట్టుచున్నది, అట్టియప్పుడు రెండు ఉన్నతన్యాయస్థానముల నేర్పరుపవచ్చును. నేను వేసి చూపించిన లెక్కలప్రకారము రెండురాష్ట్రములు చేసినచో కర్చెక్కువ యేమాత్రము కాదు.

'కలిసియుండుటచే నుద్యోగములకని, సౌకర్యములకని ఆంధ్రులను తమిళ సోదరు లణగద్రొక్కి వేయుచున్నారని గోల యెక్కుడగుచున్నది. ఈరెండు జాతులును విడిపోయినచో నిరువురు నపరిమిత స్నేహముతో సౌహార్ద్రముతో నుండుటకు వీలున్నది.

ఈవిధముగా జమీందారుగారొకగంటన్నర మాట్లాడినారు. కొందరిటు కొందరటు మాట్లాడినపిమ్మట కాలముదాటిపోవుటచే ఓట్లుగైకొనుట ఆగిపోయినది.

మధ్య ఫలహారములకు లేచునప్పుడు జమీందారుగారు, శాసనసభా ఫలహారశాలనుండి యుపాహారములు దెప్పింప తన యల్లుని, నాతనితో వచ్చిన ముగ్గురు స్నేహితులను బిలిచి విందొనర్చెను. తనస్నేహితుల కనేకుల కల్లుని యాతని స్నేహితులను 'బరిచయ' మొనరించెను. వారందరు రెండుకారులలో వారి గృహములకు వెడలిపోవుచుండ ఆంధ్రపత్రిక తరపున శాసనసభా కార్యక్రమము బత్రికకు నివేదింప వచ్చిన పరమేశ్వరునితో జమీందారుగారిట్లనిరి.

'మాశారూ, పరమేశ్వరమూర్తి గారూ! ఇల్లాగా ఉంటుంది. మా అకాండ తాండవం. ప్రభుత్వమువారు సూత్రధారులై తమ యిచ్ఛవచ్చినట్లు మమ్మల్ని కీలుబొమ్మలను జేసి ఆడిస్తూ తమ పబ్బం గడుపుకొనిపోతూవుంటారు. మా అంతట మే మొక్క వ్యాపారంకూడా చేయలేము. ఎన్నికసభ్యులు ప్రభుత్వపక్షమువారికన్న అధికంగా వున్నారనుకొందాం. మావారొక విషయము శాసనము చేయించాలనుకుంటే గవర్నరు, వైసురాయిగారల అనుమతి కావాలి. తర్వాత దేశంఅంతా ప్రచురణము చెయ్యాలి; తర్వాత ప్రత్యేక సంఘంవారా విషయం తర్జనభర్జనచేసి నివేదిక తయ్యారు చేస్తే, దానికి శాసనసభలో ఎక్కువమంది ఒప్పుకొని నడిపిస్తే గవర్నరుగారు, గవర్నరు జనరలుగారు, ఇండియా కార్యదర్శిగారు అనుమతులిచ్చి దస్కతులుచేస్తే అప్పటికది 'లా' అవుతుంది. ఎన్నిచోట్ల పురిటిలో సంధి కొట్టవచ్చునో ఆలోచించుకోవయ్యా!'

పర:—అందుక నేనండి మా నారాయు డంటాడు. సరియైన స్వరాజ్యం రానంత కాలం ఈ ఫార్సు జరుగుతూనే ఉంటుంది. నిజమైన ప్రజాపరిపాలన కవకాశంగల స్వతంత్రం ఉంటే చాలు. దాన్ని మనం ప్రజాస్వామికం (రిపబ్లికు) అన్నా సరే, వలసరాజ్య పరిపాలనా విధానము (డొమినియన్ స్టేటస్) అన్నా సరేనటండి.

జమీందారు:—అంతవరకు మనం ఏమీ మాట్లాడకుండా ఊరుకుంటే ప్రభుత్వం పెచ్చుమీరి పోదండీ? కాబట్టి గడబిడ చేస్తుంటే కొంతవరకయినా లాభం ఉంటుందా ఉండదా?

నారా:—ఉండదని కాదండి; ఆ లాభం; అసలు భూమిరావలసి వ్యాజ్యాలు జరుగుతూంటే వరి ఊడ్చ లేదు, వరిలో కిచిడీసాంబా ఊడ్చ లేదు. అని దెబ్బలాడితే వచ్చే లాభంలా ఉంటుందండి. వ్యాజ్యదార్లకు వ్యాజ్యం ఆలస్యమయినకొద్దీ ఫలసాయం నష్టం. ఒకవేళ ఫలసాయానికి కర్చులకు డిక్రీ అయినా అది వసూలు అవుతాయని వ్యాజ్యదారుకు ధైర్యం ఎల్లా ఉండకూడదో అంతే మనస్థితి అవుతుంది. దేశం అప్పులు ఎక్కువవుతున్నా యంటున్నాము. ప్రభుత్వం వారిదివరకు చేసిన అప్పులకు వడ్డీ పెరుగుతూ ఉంది. కొత్త ఋణాలు చేస్తున్నారు. మనం ప్రభుత్వంతో ఇప్పుడైనా రాజీపడితే ఈ పన్నులన్నీ బ్రిటిషు ప్రభుత్వంపైన రుద్దడానికి, ధర్మం ఎల్లా వున్నా, వ్యవహారంవల్ల వీల్లేకుండా చేస్తున్నవీ సభలు. అప్పుడు మనకు నష్టం కాబట్టే యావన్మందీ కలిసి యేదో ఒక స్వతంత్రతకు, ఏకతాటిమీద పనిచేస్తే నిమిషంలో ప్రభుత్వంవారు రాజీకి చక్కావస్తారు, అంటుంది కాంగ్రెసు.

జమీం:—అవును, మన ఆశయాలు చాలా గొప్పగానే ఉంటాయి, నారాయణరావూ! కాని మానవప్రకృతి కూడా మనం ఆలోచించాలి. ఒక్క చిన్న కుటుంబంలో నలుగు రన్నదమ్ములకు నాలుగు భావాలుండీ నాల్గు మార్గాల

వెళ్తారుగదా? అటువంటప్పుడు ముప్పదిమూడుకోట్ల జనం ఉన్న మన రాజ్యంలో మూడుకోట్ల భావాలైనా వుంటాయి. అందుకని దారులు రకరకాలుగా వున్నా 'సర్వదేవ నమస్కారః కేశవం ప్రతిగచ్ఛతి' అన్నట్లుగా అందరూ కలిసి ఒకచోటికే వెళుతున్నాం గనక మన గమ్యస్థానం చేరుకోవచ్చును. అట్లాకాక, ఒక పక్షంవారు తదితరులు అంతా తమపక్షమే చేరాలని మూర్ఖపు పట్టుపట్టి కూచుంటే అసలు మన ప్రయాణానికి అడ్డం రాదా అని నేననేది.

నారా:—చిత్తం మీరు చెప్పింది నేను కాదనను. మహాత్మగాంధిగారు మూర్ఖపు పట్టు పట్టినాడని మనం అనుకోడానికి సావకాశం లేదని నా మనవి. ఎందుకంటారా, పెద్ద జబ్బులకు పెద్దరకం మందులు, గట్టిరకం వైద్యం కావాలి. సర్వతోముఖం అయిన జ్ఞానం కలిగిన గొప్పవైద్యుడు జబ్బుకు తగిన వైద్యం సమకట్టుతాడు. మహాత్మగాంధి, అట్టి వైద్యుడనే నిర్ధారణలున్నవి. కాబట్టి ఆయన మార్గము పూర్తిగా తొక్కక తిలో వైద్యం చేస్తే దేశంయొక్క జబ్బు ఎల్లా కుదుర్తుందండి.

జమీందారు:—దేశబంధుదాసుగారి పద్ధతికూడ మనం ప్రయత్నం చేసిచూస్తే మంచిది కాదా.

పర:—దానికి గాంధీగారడ్డు పెట్టకుండా తప్పుకొని దాసుగారు మొదలగువారితో రాజీనామా చేసుకొని తాను ఖద్దరు, పంచమోద్ధరణ నెరవేర్చెదనని సంకల్పించుకొన్నారు గాదండి.

జమీం:—నిశ్చయమే కాని ప్రజలందరు స్వరాజ్యవాదులకు సహాయము చేయుట లేదు. అందువల్ల స్వరాజ్యపార్టీవారిబలం రెంటికిచెడిన రేవడలా వున్నది. కాంగ్రెసు తమ చేతులలో లేదని ప్రజాదరణం చూరగొన్న నిరాకరణవాదులు, గడ్డితట్టలో పడుకున్న కుక్కల్లా తాము తినకుండా ఇతర్లను తిననీయకుండా చేస్తున్నారు తాము శాసనసభలకు సభ్యులుగా వచ్చి జాతీయ పక్షాన్ని బలపరిచి ప్రభుత్వము చేతబూని, ప్రజలకు అనుగుణమైన ప్రభుత్వం చేయడం మంచిది కాదటయ్యా పరమేశ్వరరావుగారూ.

పర :—అల్లా ప్రభుత్వం ఒప్పకపోతేనండీ?

జమీ:—ఒప్పరూ ఒప్పకుంటే గవర్నరు శాసనసభను రద్దుచేసి కొత్త ఎన్నికలు ప్రచురించాలి. అందులో మనవాళ్ళే తిరిగి ఎన్నుకోబడతారు. మళ్ళీ మనవాళ్ళే ప్రజలపక్షమై మంత్రులై మరల యుద్ధంచేసి విజయం పొందవచ్చు కాదా?

పర:—అప్పుడు గవర్నరుగారు ఒప్పుకోకపోతేనండి?

జమీం:—ఈ ప్రభుత్వవిధానం రద్దుచేసి తాను తన కార్యనిర్వాహకవర్గపు మంత్రులు రాజ్యం చేసుకోనీండి. శాసనసభ కట్టి నాటకం అని ప్రజలకు తెలుస్తుంది.

నారా :—అదేనండి అట్టినాటకము అనీ గాంధిగారు గ్రహించి, ఆ రోగము మూలానికే తగు చికిత్స చేయవలెనంటున్నారు! టైఫాయిడు జ్వరంవచ్చిన రోగిని

డాక్టరొకరు, మలేరియా కాదని తెలిసియు, ప్రపంచమునకిది టైఫాయిడు అని నిర్ధారణ చేయుటకు 'క్వయెనా' యిచ్చియిచ్చి జ్వరం తగ్గలేదండి అని చూపించి, అప్పుడు టైఫాయిడు అని చికిత్స చేయదలచుకొన్నట్లు వుంటుంది కాదాండి. ఈ ఆలస్యంవల్ల రోగికి ప్రాణాపాయంకూడా రావచ్చుకదాండి.

జమీం :—మలేరియా యని నిజంగా అనుకుంటే.

నారా :—చిత్తం. అలా అనుకునే, ముప్పదియైదు సంవత్సరములు చికిత్స చేసినారు. ఇంకెంత కాలమండీ.

పర :—మనదేశం దివ్యమైనది నాలుగురోజులు ఆలస్యంచేస్తే ఏమిరా ?

నారా :—అవును. మన ఆత్మలు అద్యంతరహితములు వైద్యమెందుకు ?

౧౪

శ్యామసుందరీదేవి

నారాయణ మరునాడు హైకోర్టులో శ్రీయుత అల్లాడి కృష్ణస్వామిఅయ్యరును, శ్రీయుత ఎస్. శ్రీనివాసఅయ్యంగారును సంపూర్ణ న్యాయాధికారసభలో హిందూధర్మశాస్త్రవిషయమై సలుపు వాదన వినుటకై యేగి, సాయంత్రము నాల్గింటివరకు విని యానందించి 'రామకృష్ణ లంచిహోం' మను ఉపాహారశాలకు బోయి యచ్చట పూర్ణముగ మేసవి, తన కారునెక్కి తిన్నగ 'కీలుపాకు' లోని మామగారి భవనమునకు బోవునప్పటి కచ్చట సహాధ్యాయుడగు యరవ స్నేహితు డొకడు వేచియుండుట జూచెను. మామగారప్పటివరకు నింటికి వచ్చియుండలేదు.

నవ్వుమోముతో స్నేహితుని రెండు చేతులుపట్టి, యూపుచు, 'ఎంతసేపయ్యిందండీ, సాంబారయ్యరుగారూ ?' యని ప్రశ్నించెను.

'నారాయణ్ ! నీ వరగంట లేటండివా'

'తలవనితలంపుగా రెండుత్తరాలు వ్రాయవలసి వచ్చింది. అందుచేత ఆలస్యంఅయింది. క్షమించు !'

'ఆ, ఫరవాలేదుదా'

'ఒక పదినిమిషాల్లో వస్తున్నాను. కొంచెం కాఫీ, పళ్ళు పుచ్చుకోండిమీ. మణి ! నా ఫలహారం అయిందీ, మణీ !'

'వరాం సార్'

'అవసరండా లేదయ్యా ఆవకాయరావుగారూ'

'పనకిరాదు సాంబారు అయ్యారూ !

నారాయణ త్వరత్వరగా క్షురకర్మ చేసికొని లోనికిపోయి దుస్తులుతీసి స్నానజలముల 'నిర్వాణ' యను సువాసనాద్రవ్యమును గలిపి స్వదేశీ లవండెరు సబ్బు రుద్దుకొని, జలకమాడి, తన దుస్తుల గదిలోనికిపోయి, ఖద్దరుపంచెయు ఖద్దరు లాల్చీయుధరించి, ముందుజుట్టులో 'యూడికొలోను' పూసికొని నున్నగా వెను

కసు దువ్వి, సీతానగరం ఆశ్రమం అత్తాకోడలంచుల జరీఖద్దరు ఉత్తరీయం దక్షిణాది మడతలుబెట్టిన దానిని భుజమున వేసికొని కాళ్ళకు లూధియానా చెప్పులు తొడిగి, చేత నొక చక్కని బెత్తముధరించి, యవయవములన్ని ఛలఛల మన, రెండవ యజ్ఞునివలె స్నేహితుడు కూర్చుండు మధ్యమందిరములోనికి విచ్చేసినాడు. అంతకుముందే ఉపాహారపుగదిలో ఉపాహారము మెసవి, కాఫీత్రావి యాయరవ స్నేహితుడును గనిపెట్టికొని యుండెను.

మామగారి పెద్దకారును 'డ్రైవరు' తీసికొనివచ్చి ప్రాంగణము ముందుంచుట తోడనే మన స్నేహితు లిరువురు నెక్కి యందు గూర్చుండిరి. దేహము కదలని కదలికతో, కారు 'బొంయి, బొంయి' మనుచు పున్నమల్లెరోడ్డు ఎగ్మోరు, 'హారిస్' వంతెన, రౌండుఠానా, మౌంటురోడ్డు తిరువల్లిక్కేణిపోయి యచ్చట అక్బరుసాహెబు వీధిలో నొక చిన్న మేడకడ నాగినది.

అరవస్నేహితుడు :—నారాయణా! వీళ్ళు ఇక్కడనుంచి ఇంకోచోటి కిదా మార్తురు? ఈ మేడ ఒక మోస్తరుదా ఉండును,

నారా :—అవును. ఈ ప్రాంతాలు అంత ఆరోగ్యంగా ఉండవు. వీళ్లే మన్నా డబ్బుగలవాళ్లేనా?

అర :—అంతపరవాలేదుదా. తండ్రి జిల్లా ముఖ్యవైద్యుడుగా ఉద్యోగంచేసి పింఛను తీసిదా చచ్చిపోయినాడు. ఇప్పుడు తల్లి, నలుగురు కూతుళ్ళు నలుగురు కొడుకులుదా. ఏభైవేలు మణీయిచ్చిపోయినాడు తండ్రి.

నారా :—వీళ్ళు సరీగా మంగుళూరు దేశస్థులేనా?

అర :—వీళ్ళు తెలుగు మైసూరు కలియాక. అందరికీ ఇంగ్లీషు తెలుగు అన్నిభాషలు వచ్చునుదా. మంగుళూరు తల్లిగారిది. తండ్రి మైసూరు.

ఇట్లు మాటలాడుచు మన స్నేహితు లిరువురు లోనికిబోయిరి. లోనికి బోవు నప్పటికి మధ్యమందిరమంతయు కన్నుల వైకుంఠముగ నలంకరించియున్నది. అచ్చట పేము సోఫాలపై రకరకములగు చక్కని తెరదుప్పట్లు పరచివున్నవి. మధ్య నొక గుండ్రని బల్లయు బల్లమీద అల్లికరుమాలును, అందుపై చీనాబుడ్లు, అలిఘురు కూజాలు వానిలో వివిధజాతి పుష్పములు నున్నవి. అచ్చట నొకకుర్చీపై మేలు పసిడిపచ్చని పదునెనిమిదేండ్ల యీడు బాలకుం డాసీనుడైయుండెను. వీరిరువురును వచ్చుటతోడనే ఈ బాలకుడు లేచి 'నటరాజన్! వచ్చినారా?' యని ఇంగ్లీషున ప్రశ్నించుచు 'దయచేయండి' యనెను.

నట :—ఈయనే మా తెలుగుస్నేహితుడు నారాయణరావుగారు. ఫిడేలులో నిధి, నారాయణరావు! ఈ బాలకుడు మంగేశ్వరరావుదా ఇక్కడ బి. యే. జూనియరుదా చదువుచున్నారు.

నారాయణరావు మంగేశ్వరరావులు హస్తస్పర్శ గావించుకొనిరి.

మంగే:— నేను లోనికిబోయి మా యక్కగార్లను చెల్లెళ్ళను బిలుచుకు వచ్చెదను. ఇచ్చట గూర్చుండుడు.

అని యాతడు లోనికిబోయెను. నారాయణరావు చదువుకున్న బాలికల సమీపించి వారితో మాట్లాడుట కిదే ప్రథమము. స్త్రీలు విద్యాధికులగుట, నారాయణరావుకున్న ఉత్కృష్టాశయములలో నొక్కటి. స్త్రీవిద్య జాతీయముగా నుండవలయును. లేనిచో పాశ్చాత్యవిద్యయైన నయ మేమో కాని, ఏవిద్యయు లేక మూర్ఖతలో నుంచుట మంచిదికాదని, యాత డూహించినాడు. 'విద్య లేకుండ స్వచ్ఛ హృదయలై యుండినచో స్వరాజ్య పవిత్ర మూర్తము వచ్చినప్పుడు, వారికి నిజమైన పూర్వసాంప్రదాయ విద్యగరపుటకు వీలేమో' అని యాతని తండ్రి యనును.

ఇంతలో నలువురు బాలికలతో మంగేశ్వరరావు లోపలినుండి మందిరము లోనికి వచ్చినాడు.

నలువురు బాలికలు మెరుపుతీగెలు, నలువురు బాలికలు గౌతమీనదీ చిరు కెరటాలు.

వారి సౌందర్యమున, ఆర్యత్వము నిండియున్నది.

'నారాయణరావు, వీరు శ్యామసుందరీదేవిగారు, వీరు రోహిణీదేవిగారు, ఈమె సరళాదేవిగారు, ఈమె నళినీదేవిగారు, వీరు నారాయణరావుగారు,' అని నటరాజన్ స్నేహితునకు నా బాలికలకు బరిచయము గలుగచేసెను. అందరు ఒకరి కొకరు సమస్కృతులిడి, నాసనములపై నధివసించిరి.

'నారాయణీ! శ్యామసుందరీదేవి ఫిడేలును, రోహిణీదేవి వీణను, సరళాదేవి జలతరంగము పియానో, యిస్‌రాజ్ చితారు, సారంగీ మొదలయిన పెక్కు వాద్యాలను: నళిని మురళిని అద్భుతముగా వాయించగలరుదా. వీరి తండ్రిగారు మాస్తిపా 'పింఛను' పుచ్చుకొన్న పిదప మైసూరులో జాలకాలముండిరి. అక్కడ ఆస్థాన విద్వాంసులుదా కుమార్తెలకు నేర్పినారూ చూస్తిరా? శ్యామసుందరిదేవిగారూ, ఈ నారాయణరావుదా చాల జాగ్రత్తగా, దీక్షగా విద్య అభ్యసించాడు. చిన్నతనాన్నుంచి రామస్వామి అయ్యరికిదా నూరురూపాయలిచ్చి యీ ఊరిలో నెలలు నెలలు విద్య నేర్చుకున్నాడు. ఇట్టి మీ రిద్దరుదా కూడపలుక్కుంటే, ఇదరివిద్యా చాలా బాగుగా వృద్ధి అవునుదా నా ఆశయం' అని నటరాజన్ సంతోషమున జేతులు నులుముకొనుచు పలికెను.

శ్యామసుందరి యిరువదిరెండేడ్ల మిసిమిపసందుల చంపకీసువర్ణ గాత్రి. నారాయణరావును చూచి 'కొంచమాలస్యం కావడంచూచి మీరీ రోజున వచ్చుటకు వీలుకాదేమో అనుకొన్నాము' అన్నది.

నారా:— నేనే మా ఆలస్యానికి గారణము. క్షమించండి! మంగేశ్వరరావుగా రేవాద్యమన్నా వాయించగలరా?

నటే :—వాయించకేమి? అతి చెప్పడున్నా నేర్చుకోలేదు కాని, అప్పచెల్లెళ్లు నలుగురూ నేర్చుకొనేవి వినికిడివల్ల చూస్తిరా? అవి పట్టుకొని అన్ని వాద్యాలమీద వాయించగలడుదా.

నారా:—ఆలాగా! బాగుంది. మీరు చాలా అదృష్టవంతులండీ, మంగేశ్వరరావు గారూ!

మంగే:—మా నటరాజన్ ఏదో ఒకటి అంటూ ఉంటాడు లెండి.

రోహి :—నారాయణరావుగారు! వాద్యాలన్నిటిలో ఏది మంచిదంటారు?

నారా :—నా ఉద్దేశం వీణా, ఫిడేలు రెండూను.

శ్యామ :—ఆ రెంటిలో ఏదని మీ అభిప్రాయం?

నారా :—మీ రడిగింది చాలా చిక్కు ప్రశ్న. పురాతనచరిత్ర ప్రియులకు వీణ యెక్కువ ప్రీతికరము. సంప్రదాయ బద్ధులనుగూడ ఫిడేలు ప్రీతివంతుల చేస్తున్నది. వీణలోని చమత్కారాలు ఫిడేలులో లేవు. ఫిడేలులోని అద్భుతాలు కొన్ని వీణలో రావు. హృదయంలో నానంద మిమిడియున్నవానికేదయినా పరమప్రియం. అయినా నామనస్సు వీణతో యెక్కువ కలసిపోయింది. నేనింకా వీణ నేర్చుకోవాలన్న ఊహ మానలేదు.

నళిని :—(నవ్వుతూ) నారాయణరావుగారు కోమటిసాక్ష్య మిచ్చినారు.
అందరు ఘొల్లుమని నవ్వినారు.

నారా :—(హృదయపూర్వకముగ నవ్వుచు)అవును 'గాంధీగారా? మాలవియ్యా?' అని అడిగితే ఏమి చెప్పమన్నారు? నేనా ప్రశ్నకు తగు సమాధానమీయలేను; కాని వీణంటే నామనస్సు పొంగినట్లు ఫిడేలన్న పొంగదు. వెంకటస్వామినాయుడు, బలరామయ్య, గోవిందస్వామిపిళ్ళలు మాత్రము నన్ను కరిగించివేస్తూవుంటారు.

లలిత :—ఫ్లూటు?

నారా :—వేణాండి? వేణువు దివ్యగానమే, కాని వేణువు పై రెండు వాద్యాలకు విద్వత్తులో తక్కువ కాదాండి. -సంజీవరావువంటి అపర వేణుబ్రహ్మ వీణ ఫిడేళ్ళతో దానిని తుల్యము జేయవచ్చును. నళినీకవిగారి పాట యెల్లా వుంటుందో వినాలి.

శ్యామ :—నారాయణరావుగారు! మీ ఫిడేలు పట్టుకువచ్చారా?

నట :—ఆ! కారులో ఉంది. తెప్పిస్తా.

నారా :—మీరంతా ముందువాయిస్తే వింటాను; నాపాట ఎంతలెండి!

శ్యామ :—అల్లా కాదు.

నట :—మీ అక్కచెల్లెళ్ళు ముందరదా పాడవలసిందని నేనుదా మనవి.

శ్యామ :—సరే.

మంగేశ్వరరావును, నళినియు, సరళయు లోనికి బోయి తాంబూరా, వీణ, ఫిడేలు, వేణు, చితారు పట్టుకువచ్చినారు. రోహిణి తంబురాను ధరించినది. ఫిడే

లును శ్యామసుందరి తీసికొనినది. ఇరువురును శ్రుతి సరిచూచుకొన, శ్యామసుందరి పల్లవి నాలపించి, వాయించ నారంభించినది.

౧౫

అక్క-చెల్లెండ్రు

ఆ నలువు రక్క-చెల్లెళ్ళ యందమునం దెక్కువ తక్కువలు నిర్ణయించుట దుస్తరము. నలుపురు నొకేయచ్చున పోతబోసిన విగ్రహములు. చటుక్కున జూచి నచో పోలికలలో నేమియు వ్యత్యాసమున్నట్లు సాధారణులు గ్రహింప నేరరు. పరిశీలనాదృష్టి గలవారు ఆ నలుగురు బాలికలకు ముక్కులు, అడుగు పెదవులు, గడ్డములలో భేదమున్నదనియు, కన్నులలోని పాపల రంగులు వివిధములుగా నున్నవని యును, నుగురుకొలతలు రెండవ నాల్గవ బాలికల కొకతీరునను, మొదటి మూడవ బాలల కొకతీరున నున్నవనియు, మొదటి యిద్దరి బాలలకు నుంగరముల జుట్టనియు, చివరి యిద్దరి బాలలకు నున్నని సమకేశములనియు, పెద్దయామెయు ఆఖరి బాలయు నిద్దరు పొట్టివారనియు, మధ్య వారిరువురు పొడగరులనియు గ్రహింపగలరు.

శ్యామసుందరి కంఠము, కిన్నెర కంఠము, కలస్వనము, పంచమ స్వర పూరితము.

రోహిణీదేవి గళమున కౌకలీస్వనము, నిషాదస్వరశ్రుతి గలది.

సరళాదేవి గొంతు, ధైవతస్వరశ్రుతి, వేణునాదపూరితము.

నళినీదేవి గళ మింక నేర్పడలేదు. కాని మధురమైనదగునని స్పష్టము.

శ్యామసుందరీదేవి వైద్యవిద్యయందు మూడవ తరగతి చదువుచున్నది. ఆమె చెల్లెలు రోహిణి రాజధాని కళాశాలలో బి. యస్. సి. ఆనర్సు మూడవ సంవత్సరము చదువుచున్నది. మూడవ బాలిక యింటరు ప్రథమ తరగతి, నాలుగవ బాలిక అయిదవ ఫారము.

శ్యామసుందరీదేవి కుటుంబము సంగతి నారాయణరావునకు నటరాజను సెప్పినాడు. రాజారావు తరగతిలో శ్యామతో మాట్లాడుచుండెనే గాని లజ్జాశీలుడగుటచే నామెతో దక్కిన వారందరు స్నేహముగా నున్నట్లుండలేదు. నటరాజన్ కూడ వైద్యవిద్యార్థి, అతఁడు శ్యామతో నామె కుటుంబముతో బాగుగా స్నేహ మొనర్చెను. శ్యామా సహోదరీబృందము సంగీతిలోలమని నారాయణరావు పరమేశ్వరులకు దెలిసినప్పటినుండియు వారచ్చటకు బోయి యీ సంగీతము విని యానందింపవలయునని యనుకొనుచుండిరి.

పరమేశ్వరుఁ డా స్త్రీలతో నంతలో స్నేహము చేయగలడు. నారాయణరావు తమంత తాము స్నేహము కోరివచ్చినవారితో గలసి మెలసి యుండగలఁడు. ఒక్క రాజారావునకే స్త్రీలనిన తగని సిగ్గు.

నారాయణరావు నటరాజనులు వచ్చిన గంటకుగాని పరమేశ్వర రాజారావులకు శ్యామఇంటికి వెళ్లుటకు వీలు చిక్కినదికాదు. మన మిత్రులారోజున శ్యామ ఇంటికి వచ్చి సంగీతము వినుటకును, నారాయణరావు తన సంగీతము వినిపించుటకును నటరాజనే ఏర్పాటు చేసినాడు.

ఇంతలో రాజారావును బరమేశ్వరుడు నక్కడికి వచ్చిరి. ఈతడు కవి, చిత్రకారకుడు. విమలగానవిలోలుడు. అభినయమునం దారితేరిన కళాహృదయుడు. చిత్రచిత్రమగు విషయముల పాటలుగా గూర్పగలడు. అని పరమేశ్వరుని గూర్చి యెఱింగించిరి. రాజారావు నందరు నెఱింగినవారే.

సభయంతట పూర్ణమై పరిమళించినది. నారాయణరావు ఫిడేలు వాయించినాడు. పరమేశ్వరు డభినయముతో, తీపియైన కంఠముతో బాటలబాడినాడు. నటరాజన్ అరవపాటల మధురముగ వినిపించినాడు. శ్యామ, రోహిణి, సరళ, నళిని, యందరు వారివారి కళాచమత్కృతి గనబరచినారు. రాచప్పను, కిట్టప్పను, బాలగంధర్వుని, ఘండేర్కరును అనుకరించుచు మంగేశ్వరరావు తియ్యనిపాట పాడినాడు.

విమలగాంధర్వము వియద్గంగాఝురియై సుళ్లుకట్టుచు, కరుళ్లు వోవుచు, ఫెళున విరుగుచు, పతనములై తూలుచు ఉప్పొంగుచు, ఊగుచు ప్రవహించినది. చిరువాగు లందు కలిసినవి. ఉపనదీ నదంబులందుజేరి త్రివేణులైనవి. శాఖానదులందుండి వీడ్వడి వేరుదారుల శాలికేదారముల దడుప బోయినవి.

గానకళారహస్యము లావేళ పూలదోటలైనవి, నక్షత్రకాంతులైనవి, చంటిబిడ్డలనవ్వులైనవి. చక్కని లేబెయ్యగంతులైనవి, సంధ్యాసమయ శ్రీనటేశ్వర పాదకింకిణీతాళములైనవి.

ఒకరినొకరు మెచ్చుకొన్నారు. ఎవరికివారు పరవశులైనారు. ఒకరినొకరానందపరవశుల గావించినారు. లయగతులజూపు వేడుకమై లయావిష్టుడై లయబ్రహ్మను ప్రత్యక్షము చేసినాడానాడు నారాయణుడు. కమాను వేగములో 'తానం తానం తానం అనంతా, నంతా నననన, ననాం ననాం నాంనా అనంతా,' యన్న తోడిరాగములోని తానం శ్రీబాలకృష్ణ పాదనూపుర ఘులంఘులిత మధురతర మధుగతీ వేగమై వారి నందరిని ముంచెత్తినది. అస్పష్ట మధుర సూక్ష్మ స్వరధ్వనుల లోనికి గొనిపోయి యణుమాత్రము జేసి, రానురాను విజృంభింపజేసి, బ్రహ్మాండము నావరింపజేసి సమస్త సృష్టిలయముజేసి కమాను ఆపివేసినాడు. శ్యామసుందరీదేవి పరవశయై చటుక్కున లేచి నారాయణరావునకు నమస్కరించి, 'అయ్యా విద్వత్తు మాట యటుండనిండు, ఈ పోకడలు, ఈ స్వకపోలకల్పనా ప్రవాహము అద్భుతమై యున్నది. ఈ పద్ధతి ఎక్కడ నేర్చుకున్నారండీ' యని యడిగినది.

'అమ్మా! నే నెల్లప్పుడు ఫిడేలు వాయించుకొనుచునే ఉంటాను. మన దేశమున ఒక్కొక్క యుత్కృష్టవ్యక్తి జన్మించి, సంగీతాది కళలలో పురాతన సంప్రదాయ జనితమగు నొక నూతన సంప్రదాయము నప్పటప్పటికి నెలకొల్పి, భవతారక

మగునట్లు చేయుచున్నాడు. నేటివరకు త్యాగరాజు ననంతరమున మరియొక వ్యక్తి జన్మింపలేదు. నేను పాశ్చాత్యగానవిశారదుడగు నొక ఫిడేలువాదనా కుశలునికడ పాశ్చాత్యుల పోకడలు నేర్చుకొన్నాను. జపాను సంగీతము బర్మా, సయాము, పెరిషియా, రషియా మొదలగు వివిధదేశముల వాద్యవిశేషములు జాగ్రత్తగా విని స్వరము కూర్పు, వేగము, రాగము, తాళము పరిశీలించి క్రొత్త క్రొత్త పద్ధతులు రాగములలోనికి తాళములోనికి కూర్పులోనికి జొప్పించినాను.' అని నారాయణ ఇంగ్లీషున అన్నాడు.

'రాత్రి యొనిమిది గంట లయినది. మనము సెలవు పుచ్చుకొందమా' యని రాజారావు లేచినాడు. తక్కిన వారందరు లేచుటయు, నొకరి కొకరు వందనము లాచరించుకొనిరి. నారాయణరావు, రాజారావు, పరమేశ్వరుడు, నటరాజన్ అందరు కారుమీద నెక్కి నెమ్మదిగా సముద్రతీరమున నే ప్రయాణము చేయుచు నటనుండి వీధులు తిరిగినారు.

ఎవరిండ్ల వారిని దిగవిడచి నారాయణు డింటికి చేరినాడు. అతని హృదయము శ్యామసుందరీదేవిని గనుగొన్నప్పటినుండియు ద్రవించిపోయినది. శ్యామసుందరి తన చెలియలైనట్లు హృదయమునకు ప్రత్యక్షమైనది. తన కొరుగురు చెల్లెళ్ళునున్నాడు. శ్యామసుందరిలో సూర్యకాంతమును జూచినాడు. సూర్యకాంతము తన యప్పచెల్లెళ్ళలో కడుగూర్చు చెలియలు. ఆమె యనిన ప్రాణమే తనకు. సూర్యకాంతము తనలో నొక యంశ. ఈ శ్యామసుందరి తనకు కొంచెము దూరపు చెల్లెలా! అవును, తన యిరువురు చెల్లెళ్ళ వెనుక చెల్లెలు. తన వాత్సల్యమును జూరగొన్నది సూర్యకాంతము. శ్యామకు కూడ నా వాత్సల్యమున నేడు చోటు దొరికినది.

కాని ఎక్కడి దీ సంబంధము! ఏ జనవాంతర సౌహృదమో ప్రత్యక్షమైనది. తాను తన చిన్నారి భార్యయగు శారదను ప్రేమించుకొన్నాడు. శారద తన దైవము. తన్ను ప్రోవ చనుదెంచిన దివ్యభామిని, ఆమె తన ప్రాణమునకు ప్రాణము. ఆమెను జూచినప్పుడు తన పురుషత్వ ముప్పొంగినది. తనలోని దివ్యత్వము ప్రస్ఫుటితమైనది. ఆమెను కౌగిలించుకొనవలె, ఆమె బిగియార తనలో జేర్చుకొనవలె, ఆమె పెదవులు అమృతంపు సోనలని తాను కవన మల్లుకొన్నాడు. శారదను జూచి నప్పుడు ప్రేమ, దయ, హృదయమున సంగీతము, కపోలముల వేడి, దేహమున మత్తు, ఆత్మకు ఆనందము కలుగును. ఏ స్త్రీయైన దన్నట్లు పులకరమున ఓలలాడించ గలదా, తన్నట్లు పొంగింప చేయగలదా! అదియ ప్రేమ కాబోలు, అదియే ప్రణయ మహిమ!

శ్యామసుందరిపై గలిగిన ప్రీతిలో ఆమె దేహము తనకు స్ఫురించదు. ఆమె తనకు చెల్లెలు.

పరమేశ్వరుడు దీర్ఘాలోచనాపరుడై ఇంటిదగ్గర కారాగినసంగతియు గ్రహించలేదు. ఓరి కవీ! కలలోంచి మెలకువ తెచ్చుకోరా యని నారాయణు డన్నాడు.

'ఒరే నేను కలకంటోంటే నువ్విందాకటినుంచి తెగమెలకువగా ఉన్నావు కాబోలు. పక్కనే ఉన్నావుగాని ఒక్కమాట లేదే?'

'నువ్వేదో ఆలోచిస్తున్నావని!'

'నామీద పాపం, దయదలచి నన్ను కూడా కాస్త ఆలోచించుకో నిచ్చావన్న మాట వహ్వ!'

'ఏమిటిరా నువ్వాలోచించేది? నేనూ ఆలోచిస్తూనే ఉన్నానులే!'

'అలాగా! ఈవాళ మా ఆవిడ నాపై అనుమానం పడుతుంది. నా హృదయాన్ని అద్దంలోని బొమ్మలా గ్రహిస్తుందిరా!'

'ఆ ఉపద్రవం ఎందుకు? నీ మదిని యీవాళ కదిపి కదిపి మథించి ప్రేమ అనే విషమునో, అమృతాన్నో ఉద్భవింపజేసుకున్నావా?'

'ఒరే వాళ్లు అప్సరసలురా. వాళ్ళ మధ్యవున్న ఋషులు నిష్కల్మష హృదయులై ఉండగలరట్రా. రోహిణీదేవి చెంత నేను చంద్రుణ్ణనుకున్నా!'

'పరమేశ్వర మూర్ఖాభరణము వనుకొన్నావు. పరమేశ్వరమూర్తివి కాక!'

'అహో అవునురా! నా కళ్ళు ఆమె కళ్లు ఏకమయినవి. ఆమె వాయించి నంతసేపు నావైపు చూస్తూ పాడిందిరా. ఆమె కళ్లు సోగలా? వాగులా?'

'ఆమె అంత అందకత్తెటరా?'

'ఒరే! నువ్వూ కవివి, చిత్రకళయందు నీకున్నా ప్రేమ. ప్రకృతిచిత్రాలు చాలా వేస్తావు. గాన హృదయం కలవాడివి. గానమే జీవితం అంటావు నీకు తెలియదురా!'

'అరే పరమేశ్వరం! మనము మన జీవితాలు సార్థకపరుచుకోవాలంటే మనలో ఇదివరదాకా లోటయిన స్త్రీహృదయసందర్శనం పూజానమ్ర హృదయంతో చేసుకోవాలిరా. మన కిదివరదాక స్త్రీ అంటే ఒక వస్తువో ఏదో, మనది, అనే భావమే కాదుట్రా?'

'అవునోయి! నువ్వు ఇదివరదాకా అంటూనే వున్నావు. మనది త్రిశంకు స్వర్గం. మనం ఉత్కృష్టమైన పూర్వసంప్రదాయకాలంలో, అంటే వేదకాలంలోనూ లేము, నవనాగరికులమూ కాము.'

'అయితే వీళ్లెల్లాంటి వాళ్ళంటావు?'

'ఇప్పుడు మనం చూస్తున్నాం. పాశ్చాత్య నాగరికతావ్యామోహంలోపడి, రెంటికీ చెడ్డవాళ్ళయితే, బడాయి, టక్కులు, ప్రాపంచిక దృష్టీ కలవాళ్ళవుతరు. కాదూ—'

'కాదురా మరి. అందంగాఉన్న చక్కని జంతువులూ, అవుతారు. తమ్ము ఇతర్లు చూచి ఆనందిస్తున్నారా లేదా అనే జాతి అంటెరకం అవునా కాదా అన్న సంగతి రాజేశ్వరుడికే తెలియాలి. రేపు మనవాడు వస్తున్నాడు. మాట్లాడుతే రాజమండ్రి పరుగెత్తుతాడు. వాడిసంగతి బాగాలేదు.'

౧౬

పుష్పశీల

రాజేశ్వరరావు బి. యీ. మూడవతరగతి చదువుచున్నాడు. ఈ యేడాతని చదువు తిన్నని మార్గమున నడచుటలేదు. తల్లికి జబ్బుచేసినదని వంకబెట్టి రాజమహేంద్రవరము పరుగెత్తిపోయి యచ్చట పుష్పశీల సాంగత్య మెప్పుడు దొరుకునాయని యనేకమార్గముల నన్వేషించుచుండెను. పుష్పశీలయు ననేక చిత్రవిచిత్ర మార్గముల దన ప్రియుని గలుసుకొను నేర్పాటులు సేయుచు నావేశపరవశురాలై యున్నది. ఆ రోజులలో బుష్పశీల భర్తపైచూపు ననురాగమునకు మితిలేదు, సుబ్బయ్యశాస్త్రిగారును దన రసికతకును భార్యచూపు నపరిమితానురాగమునకును మురిసిపోవుచుండెను.

మిత్రుడగు నొక వైద్యునిచే దన తల్లికి చాల జబ్బుగానున్నట్లు పత్రమునంది, యయ్యది తన కళాశాలాధ్యక్షునకు బంపి, రాజేశ్వరరావు మరి పదిరోజులు రాజమండ్రిలో మకాము వేసినాడు. పుష్పశీలాదేవి వొంటిగా గలిసికొనుటకు వీలు కుదరలేదు. సుబ్బయ్యశాస్త్రిగారి యింటిలోనివారు నమ్మకమైన బంట్లు. యజమానుని, నిధినిక్షేపములను, వస్తువులను, భార్యను నితరులు తస్కరింపకుండా వేయికన్నుల కాపాడుచుందురు. లంచములకు లొంగరు. మాయమాటలకు మరిగిపోరు.

పుష్పశీల తన హృదయ మితరులకు దెలియనీయకూడదు. ఆమె తన యింటిలోనైన నేకాంతము సంఘటించవలయును; లేదా, యొంటిగా బయట కెక్కడికైన వెళ్లుటకు వీలు చేసికొనవలయును.

రాజేశ్వరుని కౌగలింత యొకనాడు రుచిచూచి, ఆనాటి ముద్దుల సువాసనల రుచుల తన పెదవులపై నింకను ఆఘ్రాణించుచున్న దామె తన యీడువాడగు రాజి తనకు భర్తయై యున్నచో తన జన్మము తరించి యుండును. అహో! తన యౌవన మానాడు రాజేశ్వరుని కౌగలింతలో రాగాలు పాడుకొన్నది. భర్త తన కెప్పుడు నంత తీపియీయ లేదే; ప్రేమయన నదియే, తానుకూడ నొక నవలలోని కథానాయికవలె నున్నది. తాను రాజేశ్వరుని నిక నెన్నటికి నెడబాయకుండుట ఘటింపదా? రాజేశ్వరుని కలుసుకొను మార్గమే దొరకదాయె. పదిరోజులు పుట్టింటికేని పంపడు తన భర్త. అయినప్పటికిని పుట్టిల్లు రాజమహేంద్రవరమే కావున నప్పుడప్పుడచటి కేగి యచ్చట రాజేశ్వరు నేల కలుసుకొనగూడదు? అది బాగుగా నున్నది.

ఆ రోజున తన హావభావవిలాసములతో పుష్పశీల భర్తను ప్రేమసాగరలీనుని జేసినది. సుబ్బయ్యశాస్త్రిగారికి ప్రపంచక మంతయు గాఢమధురమైతోచినది... ఆడవాళ్లింత యానంద మీయగలరా? వారి జన్మయే యానందము. వారు లేని పురుషుని జన్మను మరుభూమియే.

‘నీకింత ప్రేముందా? పుష్పం?’

‘నా బ్రతుకంతా ప్రేమేనండీ!’

‘నువ్వు పుష్పంలా దివ్యమైన చరిత్రగలదానివిసుమా ప్రణయసుందరీ.’

‘మీ మీద కవిత్వం వ్రాయాలి. ఇంతవరకూ అందరూ మగవాళ్ళే కవులు. నేను మీమీద పాటలు పద్యాలు వ్రాస్తాను. మీరు పేరుపెట్టుకొంటాను. పత్రికకు పంపించనా?’

‘తప్పకుండా పంపించు. నువ్వు పంపించబోయే ముందర నాకు చూపిస్తా వుండు. నాకు కవిత్వం రాదు. లేకపోతే నేనును నీమీద వందలకొలది పాటలు వ్రాస్తూ ఉందును.’

‘ఓ సామి నిను జూసి
నాయెడద తీపినై
నిలువెల్ల ప్రవహిస్తు.
మంచుకొండై నువ్వు
మబ్బుబాలిక నేను,
నీపై ననవరతము
నృత్యాన సోలెదను’

‘ఈ పాట బాగుందండీ?’

‘నువ్వు రాసిందేది బాగుండదు? నాకు ఏది మంచిదో ఏది చెడ్డదో తెలియదు. కాని, ఇప్పుడు భారతి మొదలైన పత్రికల్లో ప్రచురింపబడే భావకవిత్వం కన్న తక్కువగా ఉన్నదా యేమిటి!’

మరునాడు భర్త కోర్టుకు వెళ్ళినప్పుడు, తన్ననవరతము కాపాడుచుండు పనిమనిషి సెల్లయిన వదిలించుకొనదలచి భర్తకొక యుత్తరమువ్రాసి పంపించినది. పనిమనిషి యా యుత్తరము పట్టుకొని జడ్జీ కోర్టుకని పోయినది. వీధిలోని బాలకునిచే రాజేశ్వరున కొకయుత్తర మంపినది. రాజేశ్వరుడువచ్చి దొడ్డిగుమ్మమున దొడ్డిలోనికి ప్రవేశించినాడు. వంటచేయు చుట్టపు మేనత్త ముసలమ్మ కేదియో వంకబెట్టి పని కల్పించినది. వసారా గుమ్మమున లోనికిరప్పించి రాజేశ్వరుని మేడమీద గదిలోనికి బంపినది. తల నొప్పిగా నున్నదనియు, కొంచెముసేపు గదిలోనికి బోయి పరుండెదననియు జెప్పి, మేడమీద గదిలోనికి బోయి తలుపు వేసికొన్నది.

కొందరు స్త్రీలు తమకోర్కెను దెలిపియు దెలుపని కటాక్షవీక్షణాదులచే దెలుపుచు. పురుషహృదయములు జూరగొని మనోభీష్టము తీర్చుకొందురు; కొందరు

తమ కోర్కెను భయముచే, లజ్జచే ప్రియునకు దెలియనీయక; అపరిమితమగు బలవంతముచే వలె ప్రియుని యాశ్లేషములో నణంగుదురు. తామై బయల్పడి, కోర్కెనెరింగించుకొని ప్రియునకు వశలగు వనితలరుదు. అట్టివారి ప్రేమము గట్లు తెంచుకొని పొంగుచుండ దాని నెవరడ్డగలరు?

పుష్పశీలకు రాజేశ్వరునిపై నట్టి నెట్టి జనించినది. ఎట్లయిననసరే తనకోర్కె తీర్చుకొనవలెను. ఆమెకు సతతము రాజేశ్వరుడే ప్రత్యక్షమగుచున్నాడు. రాజేశ్వరుని నవ్వులు, రాజేశ్వరుని వస్త్రువలుతిరిగిన ఛాతీదండలు మనోనేత్రమున దోచి యొడలు ఝల్లుమనుచుండెను.

నిమిషములో నలంకరించుకొన్నది. మోము కడిగికొని సుగంధ మలదికొన్నది. సువాసన పొడిచే మొగము కైసేసినది. సన్నని చీరకట్టి, సన్నని రైకతొడిగి గదిలోనికి వెడలి పోయినది. తలుపు వేసుకొన్నది.

రాజేశ్వరుడు నిమిష మొక యుగముగా వేచియున్నాడు.

'నీవు రావనుకొన్నాను. ఆనాడు మీ ముసలమ్మకు జబ్బుచేసినప్పుడు వస్తే సమయానికి నీభర్తవచ్చాడు. ఈరోజున ఏమి అడ్డమో అనుకున్నాను.'

'మీరు పరపురుషులు నేనిల్లా రాకూడదు. పొరపాటు నే వెళ్ళిపోతా'

'అయితే నన్నెందుకు రప్పించావు?'

'ఎందుకో? ప్రతిరోజూ మాయింటికిరావడం, మాయింటిముందర, యింటి అరుగుమీద మధ్యాహ్నము స్నేహితులతో మాట్లాడుతూకూర్చుండడము, కారణం నాకు తెలియక ఏమిటో కనుక్కుందామని అనుకున్నాను.'

'అల్లాగా' అని రాజేశ్వరు డాబాలికను పొదిగిట నదుముకొన్నాడు పెదవులపై ఫాలముపై ముద్దులిడినాడు. ఆబాలిక తప్పించుకొని పారిపోయి రొజుచు; చిరునవ్వు నవ్వుచు, నురగసలమెగుర మంచముపై పడిపోయినది. రాజేశ్వరుడు నవ్వుచు మంచముపై నాబాలిక నదిమిపట్టి మెడ ముద్దుగొన్నాడు.

* * *

కాలేజీ కేగుటకింక నాలస్యము చేసినచో జాల నష్టమువచ్చునని సహాధ్యాయులిరువురు ముగ్వురు వ్రాయుటతోడనే రాజేశ్వరుడు రాజమహేంద్రవరమునుండి కదలివచ్చుచు, తన్ను గిండీకి బోవుదారిలో గలియుమని నారాయణరావుకు తంతి నిచ్చినాడు. ఆమాట పరమేశ్వరునకు దెలిపెను నారాయణరావు.

ఉదయమున మెయిలు వచ్చునప్పటికి తన కారుమీద నారాయణరావు 'సెంట్రల్ స్టేషను' చేరునప్పటికి మెయిలుబండియు వచ్చినది.

సెలవులు పుచ్చుకొని స్వస్థలముల కేగుచున్న రెండుమూడు తమిళయ్యారు కుటుంబములు తప్ప తక్కిన వారందరు తెలుగువారే. వర్తకమునకు, హైకోర్టుపనికి, యాత్రలకు, వైద్యములకు వచ్చువార లాబండి మూడవతరగతుల నిండియుండిరి.

బండి యాగుటతోడనే వందలకొలది కూలీలు బండిలోనికిబోయి 'వద్దువద్దు' అనుచుండగనే చేతిమూటలులాగువారు, 'సామాను దించినతర్వాత బేరమాడవచ్చు' ననువారు. 'మీరుదా బేరమేమిసామి! నాను బీదవాడుదా, నువ్వుయిచ్చే కూలి నాకుపాట్ట! సామి?' అనువారునైయుండిరి. చుట్టములను, స్నేహితులను, కలుసుకొనవచ్చినవారు, భోజనవసతిగృహముల తరఫు మనుష్యులు, వీరియందరి రణగుణ ధ్వనితో నా ప్లాటుఫారము బోరు కలుగుచుండెను. నారాయణరావు విసవిస మధ్య తరగతి బండికడకు బోవుటయు నందుండు రాజేశ్వరుడు చిరునవ్వు నవ్వుచు దిగినాడు.

'ఏమిరా వచ్చావు? మీ అమ్మగారి జబ్బు ఎల్లావుందిరా?'

'నిమ్మదిగావుంది. అందుకనే వచ్చాను.'

'కళ్ళు గుంటలడ్డాయి, మీ అమ్మగారికి రాత్రింబగలు పరిచర్యకాబోలు. వెట్టికాయా! దిగు నీపనిచెపుతా'

'కూలీ!'

'చిత్తం సామి!'

'సామాను కారుకు పట్టుకురారా!'

'ఏవిస్తురు సామి?'

'నీమెడ విరుస్తురుగాని రారా!'

కూలివాడు సామానుతోరా, మిత్రు లిరువురు నారాయణ కారుకడకు బోయి కారువెనక సామాను కట్టినారు. ఆకారిరువురికే సరిపోవును. బండిని బాగుచేయుటకు, నవసరమైన నడుపుటకు నొక యువకుడు బండి వెనుకతట్టుననున్న యాసనముపై గూర్చుండును. నారాయణరావు కారునడుపుచు, గవర్నరుగారి భవనముదారిని సైదాపేట మీదుగా గిండీదారి పట్టించెను.

దారిలో రాజేశ్వరుడు తన యదృష్టమును వర్ణించినాడు. 'వెళ్ళినందుకు పని సఫలమయినది. నాజన్మ తరించిందిరా. ఓరే నారాయుడూ ఆ పిల్లఅందం నువ్వు కనివిని యెరుగవురా. అందమైన స్త్రీతో చెలిమిచేయని మగవాడిజన్మ వ్యర్థంరా!'

'నీ ప్రేమతత్వంతో నాకు మతిపోతూవుంది రాజీ'

'నువ్వు వట్టి పిరికిపందవురా నారాయణా! నీపిరికితత్వాన్ని నువ్వు 'ధర్మం' అని పేరు పెట్టున్నావు.'

'ఒరే దద్దమ్మా! నిన్ను, ముక్కలుకింద విరగగొట్టేస్తా. విను, వాదన సరీగా చెయ్యడం నేర్చుకో, 'నేను చేసింది తప్పు, నా దేహాన్ని నామనస్సును అపుకో లేకుండా ఉన్నాను. అది నాదౌర్బల్యం' అని ఒప్పుకోక మమ్మల్ని పిరికి వాళ్లంటావు. ఇంతకీ నువ్వంటే నాకుండే ప్రేమచేత చెపుతున్నాను. నువ్వెలాంటి వాడవైనా నాకుస్నేహితుడవే. పరస్త్రీ, పరునిభార్యను నువ్వు గంగలోకిదింపావు. ఇప్పుడైనా ఒడ్డుకుచేర్చు; లేదూ, నీయిష్టం. నేను చెప్పేదియింతే.'

౧౪

రాజేశ్వరరావు

నారాయణరావు, పరమేశ్వరుడు, రాజేశ్వరునితో నొక రాత్రియైన గడపుటకు సాయంకాలము గిండీ హోటలుకు బోయినారు. రాజేశ్వరుడు స్నేహితు లిరువురితో, పుష్పశీలకు దనకుగల స్నేహము పూర్ణముగా వివరించి తెల్పెను. ఆమె లేని జన్మము తనకు దుఃఖభాజనమని తెల్పెను. ఎట్లయినను దన కామె కావలె. తనకు జగువు వలదు, ఆస్తి వలదు, చుట్టములు స్నేహితులు వలదు, పుష్పశీలయే కావలెను. ఆమె తనదగ్గరనున్న జాలును.

భర్తకష్ట నామెయుండ దాను రహస్యముగా రాకపోకలొనర్చుట దుర్భరము. ఆమె పూర్తిగా దనది కావలె. ఎట్లయిన, ప్రపంచము తలక్రిందులుచేసిదైన సరియే, యామెను గొనివచ్చెదనని యాతడుత్సుకుడై స్నేహితులతో నాడినాడు.

నారాయణుడు నిర్ఘాంతపోయినాడు. పరమేశ్వరుడు నిస్తబ్ధుడైనాడు.

నారా:—ఒరే! నీపైన క్రిమినల్ కేసు పెట్టి ఖైదులో వేయించవచ్చురా భర్త!

రాజే:—ఇంతికంటె ఆ ఖైదే మెరుగురా.

పర:—ఖైదుకు వెడితే నీకేమి సౌఖ్యం? పుష్పశీల రాదుగా నీతో ఖైదుకు?

రాజే:—ఒరే నారాయడూ! నువ్వు గాంధిమహాత్ముని శిష్యుడవు, దేశంకోసం ఖైదుకు వెళ్లావు. నువ్వూ నీవంటి పవిత్రులు ఎల్లాగైతే ధర్మంకోసం, దేశంకోసం పదేపదే ఖైదుకు వెళ్లడానికి సిద్ధమో, అల్లాగే నేనున్నూ నాకు ధర్మం అని తోచిన యీ పవిత్రకార్యంకోసం జైలుకు వెళ్తాను. అప్పటికి దేశంలో దీన్ని గురించి ఆందోళన పుట్టి చట్టం మార్పు చేస్తారు. ఇతరదేశాల్లో ఇంకోళ్ల భార్యను లేవదీసుకువెళితే శిక్షిస్తారా?

నారా:—ఇతరదేశాలలో పెళ్లి సంపూర్ణ మతసంబంధమైన ముఖ్యధర్మం కాదు. వ్యక్తీ వ్యక్తీ ఏర్పరచుకొన్న షరతులతో కూడుకున్న ఒక ఏర్పాటు కాబట్టి, ఒకని భార్యను ఇంకోడు తీసుకుపోతే, వాడిచేత భర్తకు నష్టపరిహారం ఇప్పిస్తారు. భర్త కోరితే వాడి పెళ్లి రద్దుచేస్తారు. నీచజాతులకు మన దేశంలోనూ కులతప్పులూ, మారుమనువులూ వున్నవి. ఆర్యవివాహం మోక్షసంబంధమైన మతంతో కూడుకొన్నది. నాలుగాశ్రమాలు మానవుడాత్మతత్వం తెలుసుకోడానికై చేసేయాత్రలో మజిలీలు వంటివి. అందుచేతనే ఒకసారి అయిన పెళ్ళి రద్దు కాదు. మతసంబంధమైన దోషాలన్నీ శిక్షాస్మృతిలో చేర్చారు.

రాజే:—నువ్వు న్యాయం చెప్పరా! మనం ఇప్పుడు జీవితాన్ని ధర్మదృష్టితో చూస్తున్నామా? మనం ఉదయం లేస్తే సాయంత్రం వరకు చేసే పనులు మతదృష్టితో చేస్తున్నామా! వట్టి అల్పభావాలతో సూపర్‌స్టిషన్‌తో చేస్తు

న్నాను. అల్లాంటప్పుడు పెళ్లి రద్దుచేసుకు నేందుకు వీలుండే శాసనం, పర పురుషుడితో విహరించడానికి స్త్రీకి స్వేచ్ఛ యిచ్చే శాసనం ఇవన్నీ ఉండవద్దూ?

నారా:—అవును లే! ప్రభుత్వం తన యిష్టంవచ్చినవి శిక్షాస్మృతిలో జేర్చి ఇష్టం లేనివి వ్యాపార సంబంధం చేసిపెట్టిన స్మృతే యిప్పుడు మనకు. అది పోయినా నా అభ్యంతరం లేదు కాని—వివాహం రద్దుశాసనం—నాకు ఏమీ ఇష్టం...... లేదు.

పర:—ఏమిటిరా ఆ నసగడం. విను మరి, ఇప్పు డన్నీ ప్రభుత్వంవాళ్లు 'లా'లు చేశారు. ఇదివరకు ధర్మాలిప్పుడు అమల్లో లేవు. ఇక ఎన్ని 'లా'లు చేస్తే ఏమి భయం అంట?

నారా:—(కోపంతో) అసలే మండిపోతోంది. మన దౌర్భాగ్యతవల్ల మన దేశం పరులపాలయింది. అందువల్ల వచ్చిన కష్టాలు, దోషాలు తప్పనిసరిగా వచ్చినవే మన్ని వేపుకు తింటూంటే, మన్ని మనం బాగుచేసుకో , శాసనాల చేతుల్లో బడని ధర్మాలనన్నా కాపాడుకోకుండా, యింకా తగులడాలీ? నేను, పూర్వాచార పరాయణుణ్ణి, సనాతన వాదిని అని చెప్పి మూర్ఖపు పట్టులు పట్టే దద్దమ్మను కాను. కాని అత్యుత్తమ ఉదార హృదయంతో, మత దృష్టితో, ఆత్మసామ్రాజ్యదృష్టితో వివేకానంద, మహాత్మగాంధీ మొదలగు అవతార పురుషులు మనకిచ్చిన ఆదేశాల్ని ఆధారంచేసుకొని సంఘం బాగు చేసుకుంటే దేశాభ్యుదయ మంటాను. కాదా?

రాజే:—కోపం మాని, ఇప్పుడు నా విషయం నువ్విచ్చే సలహా ఏమిటో చెప్పు. పరమం ఇచ్చే సలహా ఏమిటి? చెప్పండీ. నేను ఉడికిపోతున్నా. చదువు మీదికి దృష్టి పోదు, నిద్ర లేదు. ఆహారం సహించడం లేదు. చెప్పండి లేక పోతే—ఏ రోజునో 'హిందూ' పత్రికలో 'ఒక యువకుని మరణము—ఎస్. ఐ. ఆర్. రైలుపట్టాలమీద శవము, ఆత్మహత్య!' అని వింటారు.

పర:—ఛీ! ఛీ! నా వళ్లు జలదరిస్తోంది. నాకు గుండె దడదడ మంటూంది.

రాజే:—గుండెకాయ గంతులేసి నోట్లోంచి ఊడిపడలేదు కదా! ఆడంగి కానా!

నారా:—ఉంకాయి! వాడిజోలికి వెళ్ళకు. ఆదివారంనాడు నేనూ రాజూ, పరమం వస్తాము. ఆరోజున నీ సంగతి ఆలోచిద్దాం, మరి పడుకుందాం

రాజే:—నారాయుడూ! నాకు నిద్దర పట్టదు, మీకుమాత్రం నేను ఎందుకు పట్ట నివ్వాలిరా!

నారా:—ఒరే! నీ బుర్ర చిదకకొట్టి నిద్దరోగొట్టుతా!

రాజే:—ఒరే! నువ్వు చెన్నపట్టణంలో వున్న విద్యార్థిమండలా లన్నిటిలో బలవంతుడవైతే కావచ్చును. త్రోవలో అడ్డంవచ్చిన చంటిపిల్లవాడి మీదపడి సైకిలుమీదనుంచి దిగి, కుర్రాణ్ణి బెత్తం పుచ్చుకొని చావగొట్టిన యూరోపియను పోల్జరును మెడ నొక్కి, గుడ్లు తేలవేయించి, దెబ్బలాటకు రమ్మంటే,

వాడు తెల్లబోయి నీకు దండంపెట్టి, క్షమార్పణ అడిగితే అడగవచ్చును, కాని నీ దెబ్బ నాకు నిద్దర తెప్పించగలదురా ?

అందరు నవ్వుకొనిరి. నారాయణుడు పండుకొనగనే నిదురపోయెను, పరమేశ్వరుడును, రాజేశ్వరుడును మాట్లాడుచునే యుండిరి. భళ్ళున తెల్లవారినది.

మృదుహృదయుడగు పరమేశ్వరుడనేక సాంత్వనోక్తులతో రాజేశ్వరుని హృదయమునకు శాంతి నొనగూర్చెను.

ప్రేమ ఎవరెఱుంగగలరు ? ప్రేమతత్త్వములో నెన్ని ఛాయలున్నవో ? చిత్రకార్తిలో కుక్కలకు కలిగే యిచ్ఛ ప్రేమపదార్థములో నొక కళయే. అందమైన వస్తువు నాసించుట ప్రేమయే. సౌందర్య పిపాసయు ప్రేమలో అంశమే; కరుణ, ప్రేమజనితమే. ఆత్మలు రెండు నేకమైపోవుట ప్రేమయొక్క ఉత్తమదశ. ఆత్మ నెరిగి పరమాత్మ నెరుంగుట ప్రేమయొక్క పరమావధి.

'ఒరే! సర్వవిధాలా నా హృదయం ఆకర్షించి, నాజన్మం సువాసనాల హరిలో ముంచి, నాకు ఉపాస్య అయ్యే బాలికను ప్రేమించడానికి మరి నేను ప్రేమింపబడటానికి ఇన్నాళ్లు ఎదురుచూస్తున్నాను. నీకున్న ఆశయం చాలాతక్కువది. నీకు చిలుతపులిలా అందంగా ఉండి డాబుడీబుగావుంటె చాలు, నీమనస్సు ఆకర్షింపబడుతుందిరా రాజీ! నాహృదయం అల్లా సరిపోదు. నాకు కళాపూరితమైన హృదయం కావాలి. కళాపూరితమైనరూపం కావాలి. రెండూ ఎక్కడ సమకూడతాయి. ఒరే రాజీ! నాకట్టి బాలిక సాక్షాత్కరిస్తే నా కామెతో దేహసంజంధమే కావాలని కోరను. నన్ను 'మగతనం లేనివాడవు?' అను, ఇబ్బందిలేదు. 'బడాయి' అను — భయంలేదు. లేదూ 'దొంగసన్యాసివి లోకాన్ని మాయచేస్తున్నావు' అను, పరవాలేదు. నేను దేహసంబంధం అయిన సంతోషమునూ, పరవశత్వాన్నీ కోరని, పవిత్రుడనని చెప్పను, అలా చెపితే దొంగనవుతాను. దేహంమాత్రం అందంగావున్న ఇద్దరు బాలికలతో ఆవేశపూరితుడనై సంతోషం అనుభవించా. మళ్ళీ వాళ్ళను కోరలేదు. నారాయణుడంటి మహానుభావుడు తప్ప ఇంకోడు 'నేనుపరస్త్రీని ఎరగను,' లేకపోతే 'కోరను' అని చెప్పలేడు. చెపితే వట్టిఝూటా మాట అనుకో.

'అల్లాంటి సందర్భంలో, రాజీ! రెండురోజులక్రితం శ్యామసుందరి చెల్లెలు రోహిణిని చూశానురా! ఆమె నాకన్నివిధాల తగిన పరమపవిత్రురాలు, అందానికి అందమూవుంది. నా ఆశయాలకీ తగింది. నేను కలలోమాత్రం యుగయుగాలా చూస్తున్న నా స్వప్న దేవీమూర్తిరా ఆమె.' అని యిట్లు పాడినాడు పరమేశ్వరమూర్తి.

(పాట కలబాల)

'ఓ చెలీ నీ వెవరు ఓ చెలీ నీ వెవరు ?
కలబాలవా ? ప్రకృతి వలపులపాపవా
నింగిపై మేఘాల నీలియంచులమీద

చుక్కల్లో మినుకాడు సూక్ష్మకాంతుల్లోన
నాట్యమాడుచు దివ్యమందాకినీ దీప్తి
లీనమై యానందలీలలో సుడివోదు
ఓ చెలీ నీ వెవరు
ఓ చెలీ నీ వెవరు
కలబాలవా ప్రకృతి
వలపుల పాపవా?'

'శ్యామసుందరి యెవరురా? ఆ మంగళూరు అమ్మాయి, మెడికల్ కాలేజీలో చదివేపిల్లేనా? ఆ! నేను ఎరక్కేం. వాళ్ళప్పచెల్లెళ్ళంతా మాంచి అందమయినవాళ్ళు. అబ్బో! వాళ్ళల్లో పెద్దాళ్ళు ముగ్గురిలో ఎవరైనా నాకు దక్కుతారేమో అని మహాప్రయత్నం చేశాను. శ్యామసుందరి గుట్టూ మట్టూ అన్నీ, రహస్యభటుల ద్వారా కనుక్కున్నా! ఏమీ లాభంలేదాయె. శ్యామసుందరి చాలా విచిత్రమైనపిల్లరా. ఖద్దరు కట్టుంది. ఆ అమ్మాయి 1922 లో నిరాకరణం చేసి, మళ్ళీ కాలేజీలో చేరింది. మంచి పవిత్రమైన జీవితం. నాకు మొదట అంతా మాయ అని అనిపించిదికాని, రహస్యంగా అంతా కనుక్కునేటప్పటికి నిజం తెలిసిపోయింది. నేను మీతో అక్కడికి వచ్చేందుకు వీలులేదు. నేనంటే శ్యామసుందరికి భయం!'

నిద్దరబోవుచున్న నారాయణుడెట్లు లేచెనో 'ఏమిటిరా 'శ్యామసుందరి' అని అంటున్నావు. నువ్వు ఎరుగుదువా ఏమిటి?' అని ప్రశ్నించెను.

రాజే :—అదేమిటిరో! ఆడవాళ్ళ పేరుచెప్పితే శుకమహర్షి కంగారుపడ్డటయింది నువ్వు లేవడం. 'శ్యామసుందరి' అన్న పేరులో ఏముందిరా దద్దరిల్లి లేచావు:

నారా :—ఒరేరాజీ! నోరుముయ్యి, వాగకు. శ్యామసుందరీదేవి చాలాపవిత్రచరిత్ర యని నే ననుకున్నాను. అది నిజమని నా నిద్దట్లో నాకు కలలో వినిపించి నట్లయింది. మెలకువ వచ్చేటప్పటికి నువ్వా ఆముక్కలే అంటున్నావు. ఏమిటది...అంట?

పర :—చాలా పవిత్రురాలు, మంచి హృదయంకలదీ అని వాడు చెప్తాడురా. వాడు 'డిటెక్టివు'లను పెట్టికూడా నిర్ధారణ చేసుకున్నాట్ట.

నారా :—ఎల్లాగన్నా భారతీయ నారీమణులు పవిత్రచరిత్రలురా.

పర :—సరే ఒప్పుకున్నామురా.

రాజే :—ఇంతకూ నువ్వులేచి, పరమేశ్వరుడుచెప్పే అద్భుతమైన కథకు అడ్డు వచ్చావు. వాడి ఆశయమైన కలబాల కనబడిందటగా రూపంతో, శరీరంతో అవతారం ఎత్తివచ్చిందిట.

నారా :—రోహిణీదేవేనా? నిజంగా ఆబాలికలంతా అద్భుతమైనవాళ్ళే, ఒరే రాజీ! నువ్వు పోనీ పై ఆదివారం పట్నానికివస్తే మనమంతా వాళ్ళింటికి వెళ్ళవచ్చును.

రాజే:—ఓహో! నన్నామె పూర్తిగా ఎరుగును. నేనంటే హడలు. ఆ కథంతా తర్వాత చెప్తా!

పరం:—ఏవీ లేదుగా నారాయుడూ! వాళ్ళు మామూలు 'సీతాకోకచిలుకల'ని అనుకొని టోపీ వెయ్యాలని చూశాట్ట, కాని బెడిసికొట్టిందట. వాళ్ళు వీడంటే హడలిపోయారుట.

నారా:—(నవ్వుచు) ఆరీ పరమదౌర్భాగ్యదామోదరా!

పర:—నా పేరెత్తకు.

నాజే:—(నారాయణరావుతో) నీ పేరూ ఎత్తుకోను. అంటే నన్నను అంతే!

నారా:—నారాయణుడు వట్టి దామోదరుడు కాడురా! జాగ్రత్త!

అందరు నవ్వుకొని పకకలు వేసినారు.

౧౭

దసరా

దసరా పండుగలకు నారాయణరావు, జానకమ్మగారు, సుబ్బారాయుడు గారు, సూర్యకాంతము, రాజమహేంద్రవరములో కాపురము చేయుచున్న రమణమ్మ లక్ష్మీపతిగారలు, వెంకాయమ్మయు బిల్లలు, సత్యవతియు బిల్లలు, శ్రీరామమూర్తిగారు, ఆయన కుటుంబమును, అందరును జమీందారుగారింటికి రాజమండ్రి వచ్చిరి.

జమీందారుగారు స్వయముగా వెళ్ళి వీరినందరి దీసికొనివచ్చినారు. 'నేను రాను మీ వియ్యపురాలిగారిని తీసుకొనివెళ్ళు' డని సుబ్బారాయుడుగా రెంత నిరాకరించినను జమీందారు భల్లూకమువలె విడిచినారుకారు.

జమీందారుగారు సుబ్బారాయుడుగారి పెద్దయల్లుళ్ళ నిరువురను దీసికొని వచ్చుటకు జాల ప్రయత్నించిరిగాని వారు రామని స్పష్టముగా జెప్పివైచిరి.

జమీందారుయొక్కయు, సుబ్బారాయుడుగారి యితర స్నేహితుల యొక్కయు ప్రాపకముచే లక్ష్మీపతికి గవర్నమెంటు ఆర్ట్సు కళాశాలలో నాచార్య పదవి దొరికినది. అప్పటినుండియు రమణమ్మతో, బిడ్డతో, దన తల్లితో లక్ష్మీపతి రాజమహేంద్రవరమున కాపురము ప్రారంభించినాడు. జమీందారుగారి పెద్దమ్మాయి శకుంతలాదేవి వచ్చినది. పెద్దయల్లుడా పండుగ రెండురోజులు వచ్చునట. జగన్మోహనరావునకు, భర్తను కోరి యాహ్వాన మంపించినది వరదకామేశ్వరమ్మ. తానును తప్పక రావలసినదని వ్రాయుచు, కోమార్తె శారదచేగూడ వ్రాయించినది. చెన్నపట్టణమునుండి యానందరావుగారి భార్య వచ్చెను.

నారాయణరావునకు సెలవులు ముందుగనే యిచ్చుటచే, నాతడు కొత్తపేట వెళ్ళి, యచ్చటనుండి, రేపు మహార్నవమి యన దన చుట్టములతో గలసి వచ్చినాడత్తవారింటికి.

జమీందారుగారి పెద్దయల్లుడగు డిప్యూటీ కలెక్టరుగారున్ను, చెన్నపట్టణము నుండి ఆనందరావుగారును పండుగనాటికి విచ్చేసినారు.

నారాయణరావు చెన్నపట్టణములో నున్నంత కాల మొక్కసారియైన ానందరావుగారా బాలుని దనయింటికి బిలిచిన పాపాన బోలేదు. జమీందారు [illegible] శాసన సభా వ్యవహారములపై నచ్చటికి వచ్చినప్పు డానందరావుగారు తన కారుమీద జమీందారుగారి భవనమునకు వచ్చి కలుసుకొని, యాయనను దన యింటికి బిలుచుకొనిపోయినాడు. నారాయణరావుతో మాట్లాడనైన మాట్లాడలేదు.

జమీందారుగారి యింటిలో నారాయణరావుతో మాట్లాడునది యొక్క జమీందారుగారి యప్పగారు సుందరవర్ధనమ్మగారును, జమీందారుగారి బీదచుట్టములలో రంగమ్మగారొకరును, నారాయణరావన అపేక్షగానుండి గౌరవము చేయుచుండిరి. సేవకు లందరు నారాయణరావన భయముతో ప్రేమతో మెలగుచుండిరి. పరిచారికలతో జమీందారిణి అల్లునిగూర్చి నిరసనగా మాట్లాడునపు డెల్లవారామె యెదుట మౌనము దాల్చుచుండిరి.

ఆ భవనమంతటిలో జమీందారుగారి తర్వాత నారాయణరావన్న ప్రేమ కురిపించునది కుమారరాజా కేశవచంద్రరావే. కేశవచంద్రుడు బావగారిని వదలడు. బావగారి కడ భోజనమునకు గూర్చుండవలె. బావగారితో మాట్లాడవలె. బావమరిది నిద్రకు దన గదికి బోవునంతవఱకు కేశవచంద్రుడు డాతని కడనేయుండి, కబుర్లుచెప్పి యప్పుడు వెళ్ళి నిద్రపోవును. తనకడకు దక్క నితరులకడకు జనువుగా బోని కుమారుడు నారాయణరావునెడ సౌహార్దముతో మెలంగుట జమీందారునకు నాశ్చర్య సంతోషజనక మయ్యెను.

జమీందారుగారు నారాయణరావున కొక గదియు, పెద్దయల్లుని కొక గదియు, సుబ్బారాయుడుగారి కొక గదియు, స్త్రీ జనమున కొక గదియు, మేనల్లు డానందరావుగారి కొక గదియు, నీరీతి వచ్చిన చుట్టములందరికి గదు లేర్పాటు చేసెను. గదులన్నియు, బాగుగా నలంకరింపబడినవి. పడకగదులు మేడపైనను, క్రిందను దక్షిణవైపున నున్నవి. మేడపైన తూర్పునగూడ కొన్నిగదు లున్నవి. వెనుక భాగములకు ముందుభాగములకు సంబంధము. ముఖ్యముగ హుజూరు కచ్చేరీ జమీందారుగారు నివసించుభవనమునకుముందు వేబదిగజముల దూరములో నున్నది. హుజూరుకచ్చేరియొక మేడ. అచ్చట పురాతనములగు కాగితములగది, 'మేనేజరు దివాను' గారి కచ్చేరి, హుజూరు శానేదారుగారి కచ్చేరి, గుమాస్తాలచావడి, ఖజానాకొట్టు, సిరస్తాదారు కచ్చేరి మొదలగునవి యున్నవి.

జమీహుజూరు కచ్చేరీకి సింహద్వార మిన్నీసుపేటలో నొకవీధివైపున నున్నది. రాజాగారి మేడకు సింహద్వారము వేరొకవీధి నున్నది.

జమీందారుగారింట ఆశ్వయుజ శుక్లపాడ్యమి దినమున కలశప్రతిష్ఠాపన మొనర్చి దశరాత్రములు పూజలు, హరికథలు, సంగీతపుకచ్చేరీలు జరుపుదురు.

తన్ను మేడమీద నొక విచిత్రము జరుగునని రంగమ్మగారు తీసికొని వచ్చుటయు, భర్త బహుమతి నొసగుటయు శారదకు దిగ్భ్రమ కలిగించినవి. ఆమె యేమియు మాటలాడలేక, రంగమ్మగారిపై గోపము తెచ్చుకొనలేక, యక్కజమున నాలోచించుకొనుచు క్రింద తమ్ము డాడుకొనునట్టి గదిలోనికి బోయి యచ్చట గూర్చుండెను.

'చిన్నక్కా! ఏనుగు బాగా పరుగెత్తుతుందా? గుఱ్ఱమా?'

'ఏనుగు తమ్ముడూ,'

'మరి కీయిచ్చివదిలి పెడితే రెండూ ఒకమోస్తరుగానే పరుగెత్తుతున్నాయేమి?'

శారద నవ్వుకొనుచు 'ఈ యేనుగు ఈ గుఱ్ఱమూ అల్లాగే పరుగెత్తుతాయి తమ్ముడూ!' అన్నది.

'చిన్నక్కా! చిన్నబావ నీ కెప్పుడన్నా కథలు చెప్పాడా!'

శారద మాట్లాడదు.

'చిన్నక్కా! చిన్నబావ నిన్ను చెన్నపట్నం తీసుకువెడతాడా!'

'ఛీ! వూరుకోవోయి!'

'పోనీలే చిన్నక్కా అంత కోపంవస్తే! నీకన్న మా చిన్న బావే మంచివాడు.'

శారద కోపంతో నచ్చటనుండి విసవిస వెడలిపోవుచు జగన్మోహనుని రెండవ సభామందిరమునందు చూచినది. జగన్మోహనుడు 'శారదా! యిల్లారా! ఏమిటి? ఎక్కడదాగున్నావూ? అంతా వెతికానే!'

శారద ఇంకను కోపముతో మౌనమూని యచ్చటనొక కుర్చీపైకూర్చున్నది.

'ఇంత కోపంగావున్నావ్. ఎవరిపై నేమిటి? నా పైని కాదుగదా? ఇదిగో! నీకో బహుమతి పట్టుకు వచ్చినాను. పంచగబహుమతి. ఎంత చిన్న గడియారమో, ఇది అసలు బంగారం గాజుకు అతికించిఉంది. ఈ గడియారముచూడు. ముద్దులు గులుకుతూ లేదూ శారదా?'

శారద యదిచూచి 'చాలాబాగుంది. మా నాన్న నాకిచ్చిన గడియారంకన్న బాగుందే?' యన్నది.

'చేయియేదీ?' యని జగన్మోహనరావు శారద యెడముచేయి పుచ్చుకొని యా బంగారుగాజు చేతి గడియారము నామె చేతికిబెట్టి, యా చేయి నిటునటు తిప్పుచు ఆ చేయిని దన పెదవులకడకు గొనివచ్చి ముద్దిడుకొన్నాడు. శారద యొడలు ఝల్లుమన్నది. జగన్మోహనుడు శారద బుజముచుట్టు డన చేయివైచి యామెను దనకడకు లాగుకొని యామె తల తన హృదయమునకు హత్తుకొనెను, శారదహృదయము దడదడ కొట్టుకొన్నది. అతని హస్తమునుండి నెమ్మదిగా తప్పించుకొని యాబాలిక 'నువ్విచ్చిన గడియారము అమ్మకు చూపించివస్తా' నని లోనికి వెడలిపోయినది.

ఆ సాయంకాలము పై మేడపై నొంటిగా గూర్చుండి జగన్మోహనుని కౌగిలింతను గూర్చి యాలోచించుకొనుచున్నది. జగన్మోహనరావు బావ చాలమంచివాడు, అందమైనవాడును, కాని అతని కౌగిలింత తనకంత ఇష్టమేల కాలేదు? తియ్యని జలపరింత పొందినమాటమాత్రము నిజము. ఇరువురి బహుమతులలో నెవరి బహుమతి బాగున్నది? వారిచ్చిన బహుమతియు చాల యందముగా నున్నదనుట కామె హృదయ మొప్పుకొనక తప్పినది కాదు.

జగన్మోహనుడు చాల అందగాడని యామెకు భావము నేర్పడినది. కాని చదివిన ప్రతి నవలలో బలమైనవాడు, ఉత్కృష్ట గుణసంపన్నుడు, మేధావి, నిజమైన సౌందర్యవంతుడని వర్ణించినారు. చక్కని రవివర్మబొమ్మలు కాని, మోడరన్ రివ్యూలోని బొమ్మలు కాని అన్నియు దనభర్తను తలపింపజేయుచున్నవి. యిరువురిలో నెవరెక్కువ యందముగువారో యామెకు నిర్ధారణ కాలేదు. అయినను వారికన్న జగన్మోహనుడే సుందరుడు కాకుండునెట్లని యామె యనుకొన్నది.

జగన్మోహనుని పెండ్లి చేసికొనియున్నచో, దానొక జమీకి రాణియైయుండును. ఇప్పుడు పల్లెటూరిలో నుండవలసి వచ్చినది. భర్త ఉద్యోగము చేసినమాత్రమేమిలాభము? బావ యెప్పుడు చక్కని కబుర్లు చెప్పుచుండును. ఎంతయో ప్రేమ జూపియుండును. ఏమో? జగన్మోహనరావు బావకు తన్ను పెండ్లిచేసుకొనుట అంత ఇష్టములేదేమో అని భావించుకొన్నది. ఏది ఎట్లయిన నీయత్తవారు తన కర్మముచే దనకు సంభవించినారని యక్కగారును తల్లియు నెన్నిసారులో యనుకొన్నారు. అది నిశ్చయమని యా బాలకు స్పష్టమై తోచినది.

౨౦

తాత ముచ్చటులు

పండుగనాడు భోజనములైనవెనుక జమీందారుగారు స్వయముగా వియ్యంకునకు జరీరాజితాపితా బహుమతీనిచ్చెను. బాలకుడగు కేశవచంద్రునిచే నల్లుళ్ళకు, మేనల్లుళ్ళకు, లక్ష్మీపతికి, శ్రీరామమూర్తికి బహుమతులనిప్పించెను. ఆడవారికి జమీందారిణియు, నాయము కొమరితలునిచ్చిరి. అందరును క్రొత్తవస్త్రములధరించిరి.

పండుగమరునాడు సుబ్బారాయుడుగారు కుటుంబముతో కొత్తపేటవచ్చి చేరిరి. సుబ్బారాయుడుగారి ముత్తాతగారి పెదకుమారుని కుమారుడు రాధాకృష్ణయ్యగారు దొడ్డంపేట నుంచి విచ్చేసిరి. డెబ్బదియెనిమిదేండ్ల వృద్ధు. బండి యెక్కడు. ఎంతదూరమైన నడవగల శుద్ధసత్వుడు. ధవళమై నరసిన మీసముల, తోజుట్టుతో, భీష్ముని వలె నాజానుబాహుడగు మానిసి. సుబ్బారాయుడుగారికన్న నెక్కువ సత్వముగలాడు.

‘ఒరే సుబ్బారాయుడూ! పిల్లలు మేకలు కులాసాగా ఉన్నారురా! చూసి పద్దాము, మళ్ళీ చూడ్డం పడుతుందో లేదో అని వచ్చాను. చిక్కావేమిటి? ఏమిటో

ఈరోజుల్లో నీఅంత చిన్నతనంలోనే ముసలితనాలుగా. ఏరీ నీ కొడుకులూ! వీడు పెద్దాడా! చిన్నాడా వాడు. నలుగురేగా కూతుళ్లు నీకు. అది పెద్దగా, నీపిల్ల లేరీ, శ్రీరామమూర్తీ? ఆ గొట్టికాయవెధవ నీ కొడుకే! పరవాలేదురా నీ సంతానమూ, సంతానం సంతానమున్నా. ఏదీ నా కోడలు. రాజమండ్రీ పెళ్లికి వద్దామనుకుంటే విజయనగరం వెళ్ళాలిపొచ్చింది. నడిచి వెళ్ళవలసిందే. కాని ఈ పట్టు రైలులో వెళ్లాలి తప్పదని మా చలమయ్య చంపాడురా. వెధవ రైలు. దానికన్న నేనే ముందు వెళ్లగును. కాని అదీ ఒక విచిత్రంగానే ఉంది. రైలెక్కడం అదే మొదలు. ఆస్తి ఏమాత్రం సంపాదించావు?'

'ఉంది, బాబూ! నీ వరగనిదేవుంది.'

'నీపని బాగుంది అన్నారులే జమీందారుతో సంబంధం చేశావుట. సంతోషం. నీ రెండోకోడల్ని చూడాలి. రాజమండ్రీ వెడుతున్నా. నేనక్కడికి వస్తానని నీ విజ్యాంకుడికి రాయి. వెళ్ళి చూసి మోటారెక్కి ద్రాక్షారం వెళుతా.'

'నువ్వు ఒక వారం, పదిహేనురోజు లిక్కడుండాలి బాబూ!'

'వీల్లేదురా!'

'అల్లా అంటే పనికిరాదు!'

'సరేలే!'

తిలవరివారి కుటుంబాలు పెద్దవే. అచ్చటచ్చట దేశముల్లా ఉన్నవి. బాగా ఆస్తులు సంపాదించుకొన్నారు. రాధాకృష్ణయ్యగారికి మంచి ఆస్తి ఉన్నది. కాని యాయన తదనంతరము కుమారులు నలువురు పంచుకొన్నచో, తలకొక యిరవై యకరాలు వచ్చును. పైగా పెళ్లిళ్ళకు, భూములు కొనుటకు అప్పులు చేసినారు. అవి పెరుగుచున్నవి.

'బాబూ! మీ అప్పులన్నీ తీర్చారా?'

'ఏమి తీర్చడమోరా, మనవాళ్ళ బతుకులు మార్వాడీల చేతుల్లో అంతరిస్తాయనుకుంటాను. రామచంద్రపురం వాళ్ళకు ఏడువేలు తణకాలమీద ఇవ్వాలి. ఎవ్వణ్ణి చూసినా అప్పులే. దేశంఅంతా అప్పు నానాటికి పెరిగిపోతోంది. ఎల్లాగో తీర్చుకోడం. నాలుగురాళ్ళు మిగుల్చుకున్న వాడెవ్వడూ కనబట్టంలేదు.'

'అవును. దేశంలో పండిన పంటంతా ఏమవుతోందో. మనవాళ్లు—ఇదంతా రూపాయికీ కాసుకూ ప్రభుత్వంవారు ఏర్పాటుచేసిన మారకం రేటువల్లనే అంటారు. అలా కాకుండా మారకంరేటు తగ్గించి, వెండి ఖరీదుచేసి, మేలిమివెండి పట్టుకువెళ్ళినవారికి, చేయుబడి ఖరీదు తీసుకొని, గట్టికి ఇతరలోహం కలిపిన ఖరీదు తీసివేసి, రూపాయ చేస్తే దేశం దౌర్భాగ్యం తగ్గుతుంది అంటారు. జపానులో అల్లా చేస్తారు. కనుకనే వాళ్ళదేశంలో వస్తువులు వెఱ్ఱిచవుక. అప్పులేదు, బీదతనం లేదు అని మా నారాయుడు చెప్పాడు.'

'ఏమి లెక్కలో! మా చిన్నతనంలో మేము జొన్నన్నం తిన్నాం, వరీ తిన్నాం; వసువులు నెట్టినవుక. మనవాళ్ళందరికీ, మెరకాపల్లం అంతా కలిసి రెండుగండల యాకరం ఉంటే, స్వంతంగా వ్యవసాయం కాయగూరలు పండేవిరా! మా నాయన జొన్న మోపు పొలాన్నుంచి మోసుకువచ్చేవాడు. మళ్ళీ దేశ పాండేలం కూడా. లోకం అంతా గజగజలాడేది. కుంఫిణీరాజ్యం రానిక్రితం సంగతి యెరుగుదునని మా తాతయ్య రామయ్యగారు నాకు చెప్పేవారు. మీ నాన్న యెరుగును. మీ తాత ఈ ఊరు దౌహిత్రం వచ్చాడు. ఇల్లరికం కూడాను. ఆ రోజుల్లో మా తాతయ్య తండ్రి పల్లకీమీద వెడుతోంటే వీధుల్లో జనం కూచుని ఉండేంగుకువలా! మీ తాతయ్యతాత మా తాతయ్య తండ్రి. తెలుసునా? ఆయన నవాబుదగ్గిరకు పల్లకీమీదేరా వెళ్ళడం సుబ్బారాయుడూ!'

నారా:—ఏం తాతయ్యా, మీ తాతయ్య వాళ్లూ బాగా వడ్డూ పొడుగూ మనుష్యులేనా?

రాధా:—ఒరే నారాయుడూ! నన్ను చూశావా, నా పొడుగుసుందర మా తాతయ్య గోపురం అనుకోవాలి. వాళ్ళ శక్తి, వాళ్ల సామర్థ్యం మాదగ్గిర ఎక్కడుందిరా?

నారా:—మీదగ్గిరున్నది మాదగ్గిర లేదు తాతయ్యా!

రాధా:—మీరా, మీరు వాలఖిల్యులే! మా నాయనగారు కరణీకం ఊళ్ళు పధ్నాలుగూ తిరిగీ మట్టమధ్యాహ్నం ఇంటికి వచ్చేటప్పటికి మా బామ్మావాళ్లు వడ్లు దంచి, బియ్యంచేసి. అన్నంవండి, అటకమీంచి గుమ్మడికాయ దింపి, తరిగి కూర వండేవారు. వంటా అయ్యేది, మా తాతయ్య వచ్చేవాడుట. స్నానం, సంధ్యావందనం అంతా అయ్యేటప్పటికి పన్నెండున్నర. అతిథి అభ్యాగతీ, ఇంట్లో వాళ్లూ అంతా కలిసి యిరవైమంది భోజనాలు మగవాళ్లు.'

నారా:— నేను చెన్నపటణం వెళ్లేలోపుగా దొడ్డంపేట వచ్చి మనవాళ్లందరిని చూసి వచ్చాను తాతయ్యా!

రాధాకృష్ణయ్యగారు ఉన్న నాలుగు రోజులును సుబ్బారాయుడుగారు పినతండ్రికి తన పొలములు, దొడ్లు, పాకలు, తోటలు మొదలైనవన్నియు జూపించినారు.

తెలుగుదేశమే కాదు, భారతభూమియే యంత కంత కథోగతిలో బడిపోవుచున్నదని రాధాకృష్ణయ్యగారి మతము. మనుష్యుల కెప్పుడును జబ్బులే, అలసులు, పట్టుమని పది అడుగులు నడువలేరు. నూరు సంవత్సరముల మాట యటుండనిచ్చి డెబ్బదియేళ్లు బ్రతికిన మగవాడేడి?

'ఒరే సుబ్బారాయుడూ, మనదేశం చేసిన పూర్వకర్మవల్ల యింకా బతికివుంది కాని ఈ రోజుల్లో జబ్బులకూ, వాటికీ దేశం నిర్మానుష్యమై యుండవలసిందే, ఏమంటావు?'

'అవును బాబూ! ఎల్లాగో దారీ తెన్నూ కనబడటంలేదు. చదువులు, నాగరికత, మోటార్లు, రైళ్లు, తిండిలో బలం తగ్గడం—ఈలాంటివన్నీ కూడుతున్నాయి.'

‘అవునురా ఈ ఆనకట్ట వచ్చి మన కొంప ముంచింది. డెల్టాలలో ఉన్న జనం వెరికజనంకన్న భాగ్యవంతులు అని చెప్పుకోవడమే కాని వాళ్ళంత బీద వాళ్ళింకొకళ్ళు లేనేలేరు. కాలవ మాగాణి అంతా నిస్సారం అయిపోయింది కొడుక్కా.’

‘దానికి తగినట్లు మిల్లుబియ్యం కూడాను.’

‘సరిపోయె. మఱేమి! మీ యింట్లో దంపుడుబియ్యం ఉన్నందుకు చాలా సంతోషంగా ఉంది. అయితే యిప్పటివాళ్ళు డబ్బుపోకుండా, జవసత్తువులు లేకుండా వుండడానికి సగం కారణం ఏమిటనుకున్నావు. వీళ్ళకి దైవభక్తి నశించింది సంధ్యావందనంలేదు, దేవుడుగుళ్ళోకి వెళ్ళరు, పూజా పునస్కారాలు లేనే లేవు. యివన్నీ సగం దేశాన్ని తగలేస్తున్నాయి.’

నారా:—తాతయ్యా, నువ్వలా అంటావు ఎప్పుడు వుండేవంటావు, భయం భక్తి పూజా పునస్కారాలున్నా?

రాధా:—ఎప్పుడా? మా కాలంలో.

నారా:—అయితే మా అంత అప్రాచ్యులు పుట్టడానికి కారణం మీకర్మా, మాకర్మా?

రాధా:—మీదీ మాదీ కూడారా.

నారా:—మీదే అందాము. అలాఅయితే మాతప్పు కాదుకదా. మా భక్తిరాహిత్యానికి కారణము మీరుకాబట్టి, మేము చేసేది ఏమీ లేదు. ఇక మేమే కారణము అందాము. అయితే ఎప్పుడో ఒకప్పుడు దీనికి కారణమైన దుష్కర్మ చేసి వుండాలిగదా! ఆ అప్పుడు భగవంతునిమీద భక్తిలేనివాళ్లున్నారన్న మాటేగా. అప్పుడే వుంటే ఇప్పుడుండడంలో ఆశ్చర్యము ఏమీ లేదన్నమాట.

రాధా:—ఆ! తెలివైన ఘటమేరా నీ కొడుకు, సుబ్బారాయుడూ!

ఆ సాయంకాల మంతయు నారాయణరావుకు తాతగారు చెప్పిన సంగతులే జ్ఞప్తికి వచ్చినది. తానుగూడ రాముడు, దేవుడుకాడని వాదించిన రోజులు జ్ఞప్తికి వచ్చినవి. తాను ‘ఇంగరుసాలు’ వ్రాసిన గ్రంథములు చదివి నిజమని నమ్మిన వత్సరము లెన్నియో! ఈనాటి యువకులు భక్తిరహితులైనారు. తాను దేశములు తిరిగినప్పుడు గుడులలో భక్త్యావేశము కలిగెడిది. తన స్నేహితులనేకులు పూజ సేయుంచుటననేమో యెరుంగరు.

భక్తియెందుకు? మోక్షముకొఱకా? మోక్షమన నేమి? యని వాదించువాండ్రు. మోక్షము భగవంతునితో సైక్యమందుటా? మోక్షము లేనిచో నష్టమేమి? పుట్టుచుగిట్టుచు నుండుము. పుట్టుచు గిట్టుచు ననంతమువరకు భగవంతునికి దూరులమై సైతానువలెనున్న మాత్రమున భయమేమి? అని వారడుగుదు రనుకొందము. భగవంతుడన నేమిటి? బలవంతుడొకవ్యక్తి యందురా. ఆ బలవంతు నెవరు పుట్టించిరి? కాదు, నామము, రూపము మొదలు చివర లేని - నేతి, నేతి నేతియన

జెల్లు నొకానొకటి యని యందురా, అదికాదన్న నేమినష్టము? అని నారాయణరావు హోరాహోరి వాదించువాడు. నేడా సంగతులన్నియు మనస్సునకు దట్టినవి.

ఈ బ్రహ్మాండములో ననంతవిశ్వములో నొక సౌరకుటుంబములో నొక చిన్న భూగోళములో నొక చిన్న పురుగువంటి తాను భగంతు డనుట నిజమా? 'శివోహం' అని తెలుసుకొనుటయే శుద్ధమోక్షమా? నేను బ్రహ్మమునైన, సమస్తము బ్రహ్మము. కాని ఒక చక్రవర్తి నిద్రబోవుచున్నంతకాలము తాను చక్రవర్తినను జ్ఞానములేక, తానేమియో తెలియక మైమరచియుండి మేల్కొనుటతోడనే దాను చక్రవర్తినను జ్ఞానమును బొందునట్లు, నీ బ్రహ్మము తన్ను తా నెరుగునా? ఆత్మజ్ఞాన పరిపక్వముచే ఈ గ్రంథములన్నియు జదువుచున్నకొలది నేమో తెలిసినట్లుండును. ఏమి తెలిసినది? మనకు తెలిసినట్లున్నదంతయు మాయ కావచ్చును. నిజము గోచరించుట యుత్తమపురుషునికే కాబోలు. ఆస్థితి తనకీ జన్మములో నున్నదో లేదో? తన కొక్క వాసనయు వీడిపోలేదే. శారద తనకుగావలె. తన బంధుగులు, తన యాస్తి, తన మిత్రులు తన చదువు, తన! తన! తన!

౨౧

ఆడవాళ్ళ బ్రతుకు అధోగతి బ్రతుకు

మరునాడు సుబ్బారాయుడుగారి రెండవ కొమారితకడనుండి యుత్తరము వచ్చినది. సత్యవతి యిరువదియారేళ్ళ స్త్రీరత్నము. తీర్చినకనుముక్కు తీరుకలిగి జామపండు చాయతో సుందరియని చెప్పతగిన వనిత. కాని బెంగచే కృశించి శలాకవలె నైపోయినది. భర్త రంపపుగోత, ప్రథమసంతానముగ నొక బాలిక తప్ప తక్కిన పిల్లలందరు పోయినారు. ఇప్పుడు మరల నెలతప్పి మూడు నెలలయినది.

వీరభద్రరావు కెప్పుడు ననుమానమే. ఛాందస బ్రాహ్మణుడు, కఠినహృదయుడు. చిన్నతనమున నెంత సంతోషజీవియో, నేడంత పరమకోపియై నిప్పులు గ్రక్కుచుండును. అతని తల్లికిగూడ కుమారుడన్న భయము. చేయు నుద్యోగము పెద్దాపురమున, డిప్యూటీకలెక్టరు కచ్చేరీలో రెండవ గుమాస్తాపని. యేబదిరూపాయల జీతముఖాయము. ఎనభై తాత్కాలికపు జీతము.

రివిన్యూపనిలో మంచి తెలివితేటలుగలవాడు. ఇంటిదగ్గర నెంత పులియో, కచ్చేరీలో అంతపిల్లి. పై అధికారులన్న గజగజలాడుచుండును. వారి మెప్పును బొంది ప్రాపకము సంపాదించుకొనుచుండును. గ్రామాధికారులపై తోడేలువలె పడును. తనదగ్గరకు బనియుండివచ్చినవారు పెద్దవారైనచో నిమిషమున వారిపనిచేసి పంపును. చిన్నవారైన కస్సుమనును, బుస్సుమనును, అట్టిచో నెవరైనా దిరుగబడి 'యేమిటయ్యా! ఇదిగో వీళ్ళందరిని సాక్ష్యం వేసి పెద్దకలెక్టరుకు పిటిషను పెట్టి.డిప్యూటీ

కలెక్టరుగారికి ఇప్పుడే అర్జీదాఖలు చేస్తాను ఉండు' అని యనెనా, తత్క్షణమే వీరభద్రుడు చిరునవ్వునవ్వి 'ఎందుకులే కోపం, విసిగిస్తే అన్నాను. ఇదిగో చూశావూ, అబ్బాయి! పొద్దున్నుంచీ పని చేస్తూవుంటా. చూశావూ! అలాంటప్పుడు కొంత కోపమూ వస్తుంది. చూశావూ, తొందరపడకు, ఏమిటీ నీపని?' యని మేకపిల్లయై పోవును.

మంచి ఆస్తిగల కుటుంబము, గౌరవమైన కుటుంబమని యీయ, నిట్లు కొమార్తె యగచాట్లు బడుచున్నదిగదా యని సుబ్బారాయుడుగారి మనస్సు కలత నొందుచుండును.

సత్యవతి నారాయణరావు తోబుట్టువులలో చెల్ల నందగత్తెయని యెన్నదగిన పూబోడి ఆమె. కన్నులు పరమకరుణాపూరితములై, శిశునిర్మలత్వమును గోచరింప జేయును. ఆమె లేడివలె సాధుహృదయ. సాధ్వి, పతిభక్తిపరాయణ, ఆ బాల తెలివియైనది. ఏ మానిసియైన యట్టిభార్య రావలయునని తప మొనరింపవలయు నంతటి సుశీల. కఱ్ఱతో మోది కుక్కనువలె భర్త కొట్టుచుండినపుడు కిక్కురు మనదు 'రామ! రామ! రామ!' యని మాత్ర మనుకొనుచు, నశ్రుధారలు తుడుచు కొనుచుండును.

సత్యవతి కొమారిత బంగారు బొమ్మ. తల్లి నోటిలోనుండి యూడిపడినది. తండ్రి తల్లిని గొట్టునప్పుడు విరగబడి యేడ్చును. ఒకనాడు 'నాన్నా! నాన్నా! అమ్మను చంపెయ్యకు, రక్తము వస్తూంది' అని అడ్డంపడితే ఆమెనుగూడ చావ గొట్టినాడా కర్కోటకుడు.

జానకమ్మగారి పేర సత్యవతికూతురు నాగరత్నం ఉత్తరం వ్రాసినది: 'అమ్మమ్మా, ఈ రోజు అమ్మనుకొట్టిన దెబ్బలకి అమ్మ మూర్ఛపోయింది. రెండు గంటలు తెలివిరాలేదు. నాన్న డాక్టరుకోసం వెళ్ళగానే, ఈ ఉత్తరం మీకు రాయ మని మా యింట్లోనే కాపురంఉన్న విజయలక్ష్మమ్మత్త యీ కార్డు యిచ్చింది. నీకు ఉత్తరం రాశాను, వాళ్ళే పోస్టులో వేశారు. ఈమధ్య నాన్నకు కోపం ఎక్కువైంది. తప్పులు క్షమించవలెను. చిత్తగించవలెను. మనుమరాలు నాగరత్నం.'

ఈ యుత్తరము చూచుటతోడనే జానకమ్మగారు కళ్లనీళ్లు క్రుక్కికొనుచు వాపోవ జొచ్చెను. సుబ్బారాయుడుగారు చిన్నబోయి మనసున కుములుచున్న కోపమున, నేమి చెయ్యవలెనో యాలోచన తేలక కూరుచున్నారు. తన చిన్నతనములో నిట్టివ్యాపారము తన చెల్లెలికి జరిగియుండినచో దా నేమి చేసియుండును. వానిని బోయి తొక్కి పాతర వేసి, తన చెల్లెలి నింటికి దీసికొనివచ్చి యుండునా? అయ్యో అది తప్పు. స్త్రీ పతివ్రత: పతిభక్తిపరాయణ. భర్తచంపినను సరే భరించ వలయును. తాను దుర్మార్గుడైనచో తన బావమరది తన్ను హతమార్చుటకు దానొప్పుకొనునా? ఏది ఎట్లయినను దన బాలికగతి యింతియా. వెళ్లి తీసికొనివచ్చి తన యింటిదగ్గర నుంచుకొనిన లోకము హర్షించునా? పోని? లోకముకొరకు వెలువక తీసికొనివచ్చి పంపించక యూరకుండినచో? తనముద్దులబిడ్డ బ్రతు కధోగతియేకదా

ఏది ఎట్లయినను తన కుమార్తె యనుభవించవలసిందే! అని యూహాలోకమున బడి సుబ్బారాయుడుగా రుస్సురని కూర్చుండి పోయిరి.

రాధాకృష్ణయ్యగా రది విని 'ఏమిరా సుబ్బారాయుడు! మాపినతల్లిని ఆవిడ మొగుడు యిలాగే వేపుకు తింటుంటే, రెండుసార్లు కాపురానికి వెళ్ళిన రెండు సంవత్సరాలల్లో నూతిలో బడిందట. రెండుసార్లూ ఎవరో బతికించారటరా అబ్బాయి! ఆ తర్వాత మొగుడిమీద తిరగబడి మహాశక్తి దేవతై వెధవన్నని పిల్లిలా చేసిందట. అల్లాగే నువ్వు చేసేదేముంది? నేను చేసేదేముంది? భార్యా భర్తలకు దెబ్బలాటవస్తే వాళ్ళే సముదాయించుకోవాలి' యనెను.

నారాయణరావీ సంగతివిని, తండ్రిగారితో చెప్పి, పెద్దాపురం వెళ్లినాడు. తన చిన్నక్కగారు మొన్ననే పండుగకువచ్చి, పెద్దాపురం వెళ్ళినది. ఇంతలో నేమి మునిగినదో! ఆడవాళ్ళను కష్టపెట్టు పరమ దౌర్భాగ్యులు, చదువుకొన్న పశువులు నున్నారు. వారికి శిక్ష యెటులో భగవంతుడు ఎరుగడుగాబోలు.

మధ్యాహ్నము రెండుగంటలకు నారాయణరావు పెద్దాపురం చేరుకున్నాడు. ఇంటిదగ్గర బావగారులేరు. తన చిన్నక్కగారు, మేనకోడలు నాగరత్నమునున్నారు. 'చిన్నమామయ్యా! నిన్నే వచ్చింది మెలుకువ అమ్మకు. ఆకట్టుకట్టిందే, అమ్మకు తల పగిలిపోయింది. చేతిబెత్తంతో ఉగ్రుడైపోయి కొట్టాడు. మామయ్యా! నన్నూ కొట్టాడు మా నాన్న' అని నాగరత్న మన్నది.

'ఒరే తమ్ముడూ! నా కర్మానికి మీరంతా ఇది అవుతే ఏం లాభం. ఈ తెలివితక్కువ మొద్దు మీకు ఉత్తరం రాయడం ఎందుకు చెప్పు? అమ్మకీ, నాన్నకి, మీకూ గుండెలు తరుక్కుపోవడం తప్ప ఏం లాభం ఉందీ?'

'ఎందుకు కొట్టాడే చిన్నక్కయ్యా?'

'ఎందుకైతే ఏమిరా బాబూ! నేను పూర్వజన్మంలో చేసుకొన్నపాపం నన్ను ఇల్లా బాధిస్తూంది. ఏదో కారణం. ఆయన మంచివారే. ఊళ్ళోవాళ్ళందరికి మంచే. అందుకనే ఆయన కొట్టిన సంగతి ఊళ్ళోవాళ్ళకి తెలియగానే నావల్లే తప్పుందనీ, నీ బావగారివల్ల తప్పేమీ లేదనీ ఈ చుట్టుపక్కలవాళ్లు కొందరు అనుకున్నారు. నన్నుగురించి మీ రనుకొనేది తప్పు అని వాళ్ళతో నేను చెప్పగల మురా? నా కర్మం.'

'అమ్మనీ పెద్దమామయ్య తీసుకువచ్చి దిగబెట్టగానే, అమ్మని ఏదో అని, నాన్న కోప్పడ్డాడు మామయ్యా! అప్పణ్ణుంచి ఏదో ఒక కోపమే?'

'అయితే నిన్ను అంత చావగొట్టడానికి కారణం ఏమిటే?'

'ఏవుంది, పండుగకు వెళ్ళి ప్రతిమగవాణ్ణీ చూశానట. ఇంకా ఏమో ఏమో అన్నారు. జవాబుచెప్పను నాయనా; చెపితే అప్పుడే ప్రాణాలు వదులుకోవాలి.'

'అదా! సరేలే!'

'నా తోడు! ఒట్టు! ఒరే తమ్ముడూ! ఏ మన్నా తొందర పడతావేమో సుమా! నేను నుయ్యో గొయ్యో - చూసుకుంటాను!'

'ఒసే అక్కయ్యా! నీ మొగుడు పశువు కాని మేమంతా పశువులం కాము. జన్మం ఎత్తినందుకు జ్ఞానం కలిగిన మనుష్యులులా సంచరించాలి. ద్విపాద పశువై పోవాలా! ఛీ! వెధవ జన్మాలు, కుక్కనయం, పందినయం, పెళ్లాన్ని చావకొట్టి ఆమె చస్తే, మళ్ళీ పెళ్ళిచేసుకొని, కొత్తగావచ్చిన పెళ్లానికి అడుగులకు మడుగు లొత్తుతారు మగ సన్యాసులు. పురుష జన్మ లక్కయ్యా.'

'ఒరే బాబూ నీకు కోపం వస్తూంది. నువ్వు బలం కలవాడవు. చేయి చేసుకొని నన్నధోగతిపాలు చెయ్యకు. నా కర్మం నేను అనుభవిస్తానుగాని, నువ్వు ఇంటికి వెళ్ళిపో.'

'ఒసే అక్కయ్యా! నువ్వు వెఱ్ఱి అభిప్రాయం ఎందుకు పడతావు? నేను బావను కొట్టలేను. కొట్టగలిగివుంటే అతనిపని బాగా నేఉండును. నాకు బలంలేక కాదు. అట్టి నీచపుపనికి నేను దిగలేను.'

ఆ సాయంకాలమునకు వీరభద్రరావు వచ్చునప్పటికి పడకకుర్చీలో గూర్చుండిన బావమరిదిని జూచి తెల్లబోయి 'ఎప్పుడు వచ్చావోయి బావా?' యని ప్రశ్నించెను.

'మధ్యాహ్నం.'

'ఏం పనిమీద?'

'చెన్నపట్నం వెళ్ళబోతూ మిమ్మల్ని చూద్దాం అని వచ్చా!'

'అలాగా!' అని లోనికిబోయి 'నాగరత్నం' అని కూతుర్నిపిలిచి, 'ఎందుకు వచ్చాడే మీ చినమామయ్య?' అని ప్రశ్నించెను.

నాగరత్నం గజగజ లాడిపోయినది. ఆమె కళ్ళనీళ్లు తిరిగినవి. నారాయణరావు గ్రహించి లోనికిబోయి బావగారితో నిట్లనెను.

'బావా! ముసుగుల్లో గుద్దులాట యెందుకు? నాగరత్నం వాళ్ళమ్మకి తెలియకుండా పక్కయింటివారు యిస్తే, కార్డుమీద మాయింటికి ఉత్తరం రాసింది. నేను వచ్చాను. నువ్వు చదువుకొన్నవాడివి. రేపు వియ్యమంద దలచుకున్నావు. నిన్ను గురించి ప్రపంచం ఏమనుకుంటున్నదో నీకు తెలియటంలేదు బావా! మన కుటుంబాలల్లో ఇలాంటిది ఎక్కడన్నా ఉందిటోయి!'

'నాపద్ధతి అంతే. నన్నేమి చెయ్యమంటావు? నాకు కోపం జాస్తి. దాన్ని చంపుకుందామని ప్రయత్నించేస్తే చావదు. నన్నేమి చెయ్యమంటావు?'

'రాత్రి మాట్లాడుదాములే. ఇప్పుడేమి మాట్లాడకు.'

తాను వాడుకొనుటకు కొన్న 'వెస్టు అండు కంపెనీ' వారి ఎనుబది రూపాయల ఖరీదుగల 'బంగారు కీపుసేక్' అను చేతిగడియారము నారాయణరా వీయబోగా నతడు వలదని వారించినాడు. నారాయణరావు బావగారిని తీక్ష్ణంగా జూచి 'బావా నువ్వంతకంతకు చాలా చిత్రంఅయిన మనిషివి అవుతున్నావోయి. మనం మగవాళ్ళం. ఆడవాళ్లు నీరసులు. ఎలా చూసినా వాళ్లు మన చేతిలో ఉన్నారు

మనం దయ దలచి, ఆడవాళ్ళని మనుష్యులుగా ఎంచాము. అయినా వాళ్ళు మన దృష్టిలో పశువులు. అంతే. వాళ్ళని చంపినా ఎవరూ ఏమనరుగదా? ఆఫ్రికా నీగ్రోలల్లో ఆడవాళ్లు వస్తువు లేకదా బావా! బానిసలే ఆడవాళ్ళు? నిన్న మొన్నటిదాకా అరబ్బీ, పెరిశియా, టర్కీ దేశాలల్లో ఉన్నట్లు, బానిసత్వం మన దేశంలో కూడా ఉండాలనా మనం ఈరోజున ప్రయత్నం చేయవలసింది. బావా నీ హృదయం సర్వవిధాలా మంచిది. పదిమందిలో పేరుప్రతిష్ఠలు సంపాదించుకొంటున్నావు. నీకోపం అంతా యింట్లో చూపిస్తున్నావు. గాని, నీపై అధికారిపైన చూపించగలవా? అలాగైతే వెయ్యి రూపాయిలిస్తాను బహుమతి నీకు. నీపై అధికారి నిన్ను కోపపడినా రానికోపం, నీచేతిలో ఉండి నీకు దాసివలె వంగిఉన్న భార్యపైన ఎందుకు వస్తుంది? అధికారిపైన వచ్చినకోపం అంతా ఏమయింది? అది మనము అణచివేసుకుంటాము, చంపివేస్తాము. ఆశక్తే మనం, మన కింద వాళ్ళపట్ల కూడా ఎందుకు చూపకూడదు? యుగపురుషుడు గాంధీమహాత్ముడు, క్రీస్తు, బుద్ధుడు మనకు బోధచేసింది ప్రేమకాదా బావా? మనం కోపం చంపుకుని ప్రేమ చూపించడంవలన మనలను నమ్ముకున్నవారు జన్మజన్మకు మనయందపరిమిత కృతజ్ఞత జూపిస్తారు. ఒకరియెడ ద్వేషంపూని వారిని హింసిస్తూ తక్కిన యావన్మంది విషయంలో ఎంతప్రేమచూపినా, అది క్రోపస్వరూపమూ, అసత్యమూ అవుతుంది సుమా! క్రోధం రావడం, మనలో పశుత్వం ఇంకా చావలేదనే దానికి సూచన. నీకన్న చదువురాని యానాదివాడు గొప్పే!

'నేను ఉపన్యాసం ఇస్తున్నాను. అని అనుకుంటావేమో? ప్రపంచంలో అందరికీ ఇలాంటి విషయాన్నిగురించే నేను ఉపన్యాసం ఇవ్వాలసివస్తుందా బావా?

'బావా! నన్ను బాగా ఎరుగుదువుగదా? మామయ్యగారు అత్తయ్యగారూ ఈ విషయంలోనే నీతో కలహం పెట్టుకున్నారు. మావాళ్ళందరూ దుఃఖిస్తున్నారు. నీ మనస్సుమట్టుకు నీకు బాగుందా? నేను చిన్నవాణ్ణే! అయితే నీకూ నాకూ ఉన్న చనువునుబట్టి చెప్పాను.

'ఆడది, ఎల్లాగా దెబ్బలు పడుతుంది. ఎదిరించలేదు. అది పతివ్రతలకు ధర్మం! సహజం! కాని, వాళ్ళూ మనతోటివాళ్లు అని ఆలోచించాలి. నేను నిన్ను వేడుకొనేదింతే.'

౨౨

నాదీ భారం

బావమరిది మాటలు విన్నకొలదీ వీరభద్రరావుకు కోపము, నావెనుక లజ్జయు, నావెనుక విషాదము కలిగినది. అతడు మారుమాటాడలేదు. అతని కన్నుల నీరు తిరిగినది. ఇంతలో గోపమువచ్చినది. మరలనాపుకొన్నాడు. తానిచ్చిన యుపన్యా

నముకు బావగారికి గోపము వచ్చునని నారాయణరా వనుకొన్నాడు. అందుకై యేమి చెప్పవలయునా యని యాతడాలోచించుచుండెను.

లోపల సత్యవతి యేది యెట్లగునో యని లోన గజగజ వణకి పోవుచు, సత్వరముగ వంటచేసెను. బావమరదు లిరువురు కాళ్లుకడిగికొని భోజనములముందు గూర్చుండిరి. వీరభద్రరావునకు భోజనము సహించలేదు. నారాయణరావది చూచి 'బావా! నువ్వు సంతోషముగా భోజనము చెయ్యి. లేకపోతే నాకు అన్నం వంట పట్టదు' అనెను.

భోజనములైన వెనుక వీరభద్రరావు నారాయణరావును 'మీ అక్కయ్యను మీ యింటికి తీసుకెడ్తావా?' అని ప్రశ్నించెను.

'అదేమిటిబావా! రెండురోజులేగా వచ్చింది మా చిన్నక్కయ్య? తర్వాత యేడోనెలలో తీసుకెడ్తాము. అన్ని రివాజులు తప్పించాలి అని మా అమ్మగారంటూనే వున్నారు. పురిటికి రాజమండ్రి తీసుకెళ్లాలని ఉన్నది. ఏమంటావు? నీ యిష్టం అయితే మావాళ్ళ యింటికి తీసుకువెళ్తాం. లేకపోతే హాస్పత్రిలోవుంచి అక్కడ పురుడు పోస్తాం. లేకపోతే నేను చెన్నపట్టణం తీసుకొని వెళ్లిపోతాను. ఆలోచించుకో, అమ్మా వాళ్లూ వస్తారు.'

వీరభద్రరావుకు దానెందుకు దన యిల్లాలిని కొట్టినాడో తెల్లమైనది. జమీందారుగారువచ్చి పిలిచినాడు. జమీందారు వీరభద్రరావుగారిని బంపుడని డిప్యూటీ కలెక్టరుగారి నడిగినాడు. డిప్యూటీ కలెక్టరుగారు వీరభద్రరావుగారిని దీసుకొని పోవచ్చుననియు దనకు పరమ సంతోషమనియు వీరభద్రరావు ఆఫీసులోకెల్ల మంచి గుమాస్తాయనియు దానును బ్రమోషనుకు వ్రాసినాననియు జెప్పినాడు. వీరభద్రరావు వెళ్ళవలెననియున్నను కలెక్టరుగారికి ముఖ్యముగు బనులుండుటచే, మకాం గుమాస్తా వీరభద్రరావు తప్ప నింకొకరు పనికిరారని యాయనకు తోచి వీరభద్రునితో 'నీవుండి నీభార్యను బిల్లను బంపు' మని చెప్పినారు. వీరభద్రరావు చేయునదిలేక, నిట్టూర్పులతో, హృదయమున ఝంఝామారుతముతో, భార్యను గూతును జమీందారుగారితో బంపినాడు. జమీందారుగారు తన మోటారు తోలువానితో ముందు కూర్చుండి, సత్యవతిని, కొమార్తను వెనుక గూరుచుండబెట్టి, తన కారులో రాజమహేంద్రవరమునకు తీసికొనివెళ్లి పోయినాడు.

జమీందారుగారు పెద్దలు, పూజ్యులు అని తానెరుగును. వేఱుతలంపులు దలంచుట హైన్యమనియు నెరుంగును, పండుగ నాలుగురోజులు వీరభద్రరావనుభవించినది యమలోకము. ఎంతమంది పరపురుషులు జమీందారుగారి యింటికి వచ్చెదరో? భార్య వారిని చూచునేమో? వారు తేరిపార భార్యను జూచెదరు కాబోలు, ఇదివర కెప్పుడు భార్యను బుట్టింటికి బంపినను దానుగూడ వచ్చి, తనతో దీసుకొనిపోవువాడు. పండగనా డెట్లయిన దాను రాజమహేంద్రవరము పోవలయు

నని యెన్నియోవిధముల బ్రయత్నించినాడు. కాని డిప్యూటీ కలెక్టరుగా రొప్పకొనలేదు.

యింటికి తనభార్యను పెద్దబావగారు శ్రీరామమూర్తి తీసికొనివచ్చి దిగబెట్టుటతోడనే భార్యపై మండిపడినాడు.

'నువ్వు దౌర్భాగ్యురాలివి! నువ్వు పెద్దాపురం సానిదానికన్న నీచురాలివి. ఆపళంగా పరుగెత్తుతావూ? నీ మనస్సు చెడుమనస్సు కాకపోతే నువ్విలా తయ్యారవుతావా? నీచపుముండా? అక్కడ యెందరకు ఉత్తరాలు రాశావో...' ఇట్లు వినగూడని, వ్రాయగూడని యుచ్చరింపరాని కారుమాటలన్నాడు. వీథులో కొట్లాడు నూరకుక్కలైయై పోయినాడు.

నేడు వీరభద్రరావుకు దన నైచ్యమంతయు గనులగట్టినది. సత్యవతి తనకు చేసినసేవ, యామె ప్రేమ, యామె మెత్తని హృదయము జ్ఞప్తికివచ్చినవి. మరల ననుమానపు బిశాచము పీడించినది. భార్య యెవరో యొకనిని ప్రేమించుచున్నదని కాదు, తన్ను మాత్రము ప్రేమించుటలేదని యాతని భావము.

నారాయణరావు రెండురోజు లక్కడనుండి వీరభద్రరావుకు వేదాంతము బోధించినాడు. ఇతర దేశములలో స్త్రీలను జూచు విధ ముగ్గడించి నాడు. స్త్రీలను పూర్వమునుండియు భారతీయులు గౌరవించుచుండి రన్నాడు.

'బావా! మనకు స్త్రీ లెంత గౌరవనీయులోయి! మన నాగరికతను, మన గౌరవాన్ని, మన నీతిని, మనజాతిని కాపాడుచున్నది ఆడవాళ్ళోయి బావా. ఖడ్గతిక్కన్న జ్ఞప్తికి తెచ్చుకో, రుద్రమదేవిని, తరిగొండ వెంకమాంబను, మొల్ల మొదలగు వీరవనితలను స్మరించుకో! మాంచాల భర్తకొరకై తపస్సుచేసి, భర్త భోగందాని వలలో బడితే, భర్తను కాపాడుమని దైవమును ధ్యానించి, భర్త పాదాలు స్మరించి స్మరించి ఉంటూ ఉన్నప్పుడు, బాలచంద్రుడు యుద్ధానికి అనుజ్ఞ అడగడానికి మాంచాల దగ్గరకువస్తే, మాంచాల కత్తినిచ్చి యుద్ధానికి పంపి, భర్త వీరమరణం పొందితే తాను సహగమనం చేసింది. మల్లమ్మాదేవి చరిత్ర తెలియదు బావా నీకు?'

కొన్ని గంటలాతని బోగడినాడు. 'నీ హృదయం చాలా మంచిదిబావా! నువ్వెందరకు ఉపకారం చెయ్యడం నే నెరగను! నీబోటి మనిషి మా సహాయ నిరాకరణంలో జేరితే గొప్ప నాయకుడవు అవుదువు. నీ హృదయం ఈ ఉద్యోగంలో చేరడంవల్ల యిల్లా పాడయింది. కాని యిలాంటి ఉద్యోగాలలోఉండి తమ జీవితాలను న్యాయమార్గాన్ని నడిపే మహానుభావులున్నూ ఉన్నారని యిప్పటివరకు ప్రజలు చెప్పుకోవడం లేదటోయి?'

మరునాడు నారాయణరావు భావమరదికడ సెలవు పుచ్చుకొని, యక్కగారికి దండ్రియిచ్చిన ఇరువది రూపాయలు నేత బెట్టి కొత్తపేట వెడలిపోయినాడు.

తల్లితో సంగతులన్నియు జెప్పి తాను తన బావమరది మనస్సును కొద్ది నెలలలో మార్చగలనని ధైర్యము చెప్పెను.

'నాయనా! నువ్వలా అంటావు. ఎవరు మార్చగలరురా ఆ కర్కోటకుడి మనస్సు. అల్లాగే కుళ్లి కుళ్లి కృశించి, సత్యం ఏ గోదావరో నుయ్యో చూచుకొంటుందిరా నాయనా!'

'అది కాదు అమ్మా! నువ్వలా కుంగిపోతా వెందుకే! దాని బాధ తప్పించడం నాదిభారం. అతను ఈపట్టు నా చిన్నక్కయ్యను కష్టపెట్టాడా! నేను వెళ్లి అతని యింటిదగ్గిర నిరశనవ్రతం చేస్తాను. దానివల్ల అతని మనస్సు పూర్తిగా కరుగుతుంది.'

౨౩

అ ఇ ఉ ణ్ ఋ ఌ క్

చెన్నపట్నమునకు బ్రయాణమై, రాధాకృష్ణయ్య తాతగారు తోడరా, నత్తవారింటికి నారాయణరావు మధ్యాహ్నమునకు జేరుకొనెను. జమీందారుగారు తన యల్లుడు వచ్చుటకు ముదమంది, యల్లుని జ్ఞాతియగు తాతగారి నపరిమిత గౌరవ మొనర్చి తమ సంతోషమును వెలిబుచ్చి నాలుగు రోజులు తమ యింటికడ నుండవలయునని బలవంతపరిచిరి. కాని రాధాకృష్ణయ్యగారు తనకు జాలకార్యము లున్నవనియు, దాను త్వరితముగ జుట్టముల నందర జూచి యింటికి బోవలయు ననియు జెప్పినారు.

నారాయణరావా రాత్రి మెయిలుమీద చెన్నపట్నమునకు బ్రయాణమైపోవుట యాగినది. జమీందారుగారు మరియు బలవంతము పెట్టుటచే రాధాకృష్ణయ్యగారు మరుసటిదిన మంతయు నచటనే యుండిరి. జమీందారుగారు వారికి వెలగల యుడుపులు భక్తితో సమర్పించినారు. వారును శారదకు నొక వెండి గంధపుగిన్నె ఆశీర్వాదముతో చేతనిడి, తమ నారాయణునకు తగిన భార్య యని సంతోషించినాడు. లక్ష్మీపతియింటికి బోయి చూచివచ్చి మోటారుబస్సుమీద మరునాడు రాధాకృష్ణయ్యగారు ద్రాక్షారామము వెడలిపోయిరి.

జగన్మోహనుడు, రాధాకృష్ణయ్యగారు వెళ్లినప్పటినుండియు నాయనను గూర్చి శారదకడ, నా వెనుక తన మేనత్తకడ హేళన ప్రారంభించెను.

'మామయ్యగారికి మతిపోయినట్టుంది. నా వారకపు అడివిమనుష్యుల్ని ఆయన గౌరవము చేసూవుంటారు.'

'ఎంత ముసలివాడో ఆయన బావా ?'

'నాకు చూస్తే భయము వేసింది. ఆ ముసలి మీ ఆయన తాతట గాదూ ?'

'అనుకున్నారు.'

'మీ ఆయనా, ఆ ముసలివాడూ కలిసి నుంచుంటే పెద్దకోతీ చిన్నకోతీలా ఉన్నారు. నేను నవ్వుపట్టలేక పోయాను శారదా! హాహాహ.'

శారద మాట్లాడలేదు. జమీందారిణి తన మేనల్లుని జూచి,

'నీవు పోల్చిన పోలిక సరీగా సరిపోయినదోయి!' యన్నది.

ఆనాడు జమీందారుగారి చుట్టములలో నారాయణరావు కుటుంబమును గూర్చి చిత్ర విచిత్ర సంభాషణ బయల్వెడలినది. వేళాకోళములు, వెక్కిరింతలతో విరుగబడినారు.

ఆ సాయంకాలము జగన్మోహనుడు శారదకడకు జేరి 'శారదా! తోటలోకి షికారువెడదాము, రా!' అని అడిగెను. ఆరోజు పున్నమ. ఆశ్వయుజ పూర్ణిమ ఆనంద కల్లోలిని. నీలములు ధవళములు నగు శారదాజ్యోత్స్నలు పొంగడలిరకలై, మధురక్షీరతరంగములై యుబికిపోవును.

శారద వల్లెయని తోటలోనికి బయలుదేరినది. ఆ బాలకు యౌవనము నానాటికి పూవునకు దావివలె జేరుచున్నది. ఆమెను సౌందర్యము వెన్నెలవలె నావరించి యున్నది.

పూవుతోటలోని సౌరభము, దిశల నావరించియున్న పండువెన్నెలలు శారదాసౌందర్యములో లీనమైపోయినవి.

శారదను శలభమును జూచు గౌళివలె జగన్మోహనుడు తేరిపారచూచుచు, వెనుక నడచుచు నా బాలిక నొక వేదికకడకు గొనిపోయెను. సుగంధములను వేడినీళ్ల స్నానమాచరించి, పాముకుబుసమువంటి 'గ్లాస్గో' మల్లు పంచగట్టి, అట్టి లాల్చీయే తొడిగి, 'కూటికూర' పౌడి దేహమెల్ల నలది ఘుమఘుమ మనుచు, జరీపూవులు శేదా పనిజేసిన ముఖమల్ పాదరక్షలు ధరించి తెల్లని దేహము వెన్నెలలో తళుకులాడ, ప్రక్కనే నడచు జగన్మోహనుని జూచుచు శారద ముగ్ధురాలైపోయినది. జగన్మోహను డామెకు నవమన్మథునివలె కన్పట్టినాడు. ఆ బాలకుని పెండ్లిచేసికొని యుండిన నెంత చక్కగా నుండెడిదో అని ఆమె నిట్టూర్పుపుచ్చినది. చిన్నతనము నుండియు దా నాతనినే ప్రేమించినానని యామె యప్పుడనుకొన్నది. 'ప్రేమించుట' యను విషయ మామెకు నవలలవలన తెలియునుగదా. ప్రతిబాలికయు నెవరినేని పురుషుని ప్రేమించునుగదా. ప్రేమలేని పురుషుని పెండ్లిచేసికొనినచో నామె గతియెట్లు? తన తండ్రిగారట్టి ప్రేమకు దన్నుదనేసి వేరొక్కరి కిచ్చి వివాహ మొనరించుట తన దురదృష్టముగదా! తాను జదివిన పెక్కు నవలలలో కథానాయకులకు నాయిక నిచ్చి వివాహముచేయక తల్లిదండ్రులందరు నిట్లే యితరుల కిచ్చుటకు ప్రయత్నించినారు.

'శారదా! ఏమిటే ఆలోచిస్తున్నావు? ఇదివరకు నీరక్తం ప్రవహించడమే పైకి కనబడుతుంది అనుకున్నాను. ఇప్పుడు నీ ఆలోచనలుకూడా కనిపిస్తున్నాయి ప్రియా!'

'ఏమీలేదు బావా!'

'శారదా! నీ అందం నా అందం కలిసిపోతే ఎంత బాగుండును! నేను నీ భర్తనైయుంటే రోజూ నీ పాదాలదగ్గర కూచుని నిన్ను ప్రేమిస్తూఉండును.'

శారద మాట్లాడలేదు కాని యామె హృదయము జగన్మోహను డన్నమాటకు సంతోషముచే బొంగిపోయినది.

శారద నాతడు దగ్గరకు జేరిచి యామెచుట్టు చేయివైచి, యామెమోము పైకెత్తి తమితో ముద్దుగొనబోవుచుండ, కేశవచంద్రరావు గబగబ వచ్చుటకె పరువెత్తి వచ్చి 'చిన్నక్కా, నాన్నగారు నీకోసం చూస్తున్నారు.' అన్నాడు.

కేశవచంద్రరావుమాట వినబడుటతోడనే శారదా జగన్మోహను లిరువురు నులికిపడినారు. జగన్మోహనుడు తనచేయి శారదచుట్టునుండి తీసివేసి, దూరమునకు జరిగినాడు. శారదయు గబుక్కున లేచి, త్వరితముగ లోనికి వెడలిపోయినది.

జగన్మోహను డచ్చటనే యొంటరియై కూర్చుండెను. అబ్బా! యీ పిశాచి బాలుడు సమయానికి దాపరించుచున్నాడు. తాను జమీందారు బిడ్డయయ్యు వీనికి నా వెధవ పల్లెటూరి మొద్దంటే ఇంత ప్రేమ యేమిటి? ఆ తండ్రిపోలిక తగల బడింది కాబోలు. 'నిమిషంలో జారిపోయినది. ఇంకొకచిటికలో నామెను ముద్దు గొనియుండువాడే. ఎప్పటికైనా తనదే శారద!'

శారద లోనికి బోవునప్పటికి జమీందారుగారొక పడకకుర్చీపై నధివసించి యేవేని వార్తాపత్రికల జదువుకొనుచు, శారద వచ్చుట జూచి, యామెను దగ్గరకు లాగికొని 'ఎక్కడకు వెళ్ళావమ్మా' యని ప్రశ్నించెను.

'తోటలోకి నాన్నగారూ'

'జగన్మోహనుడు నిన్ను కొట్టబోయాడు అని తమ్ముడు చెప్పాడేమిటమ్మా?'

'కేశవచంద్రుడు తండ్రికడకుబోయి తండ్రిగారి చేతిమీద రెండుచేతులు వైచి తండ్రి మొగము చూచి, 'ఆ! బావ శారదను దగ్గిరగా తీసికొని కొట్టబోయాడు. అది కిటికీలోంచి చూచాను. రంగమ్మను కనుక్కోండి నాన్నగారూ!' జేవురించిన మోముతో పలికినాడు.

జమీందారుగారు కుమారునెత్తి యొడిలో గూర్చుండబెట్టుకొని, కౌగిలించు కొని, క్రిందికి దింపివేసెను.

'అమ్మాయీ! జగన్మోహనరావు తోటలో నున్నాడా!' యని యడిగెను.

'అవును నాన్నగారూ నేనూ బావా తోటలోకి వెళ్ళాం. అది చూచి బాబు బావ నన్ను కొట్టున్నాడు అనుకున్నాడు కాబోలు.'

'అదేలే! లేకపోతే ఏమిటి కాని, నువ్వు లోపలికి వెళ్లు తల్లీ! బాబూ నువ్వు బువ్వ తిన్నావా? నిన్ను ఎవరూ పడుకోబెట్టలేదూ? తల్లీ, బాబుకు నువ్వు జగన్మోహనునితో మాట్లాడటమే ఇష్టంలేదు.'

శారద మరల వచ్చునేమో యని జగన్మోహను వచ్చుటనే కూర్చుండియుండెను. ఎంతకు నామె రాకుండుటయు, భోజనముల వేళదనుక నచ్చటనే యుండెను. శారద చుట్టు చేయి వేసినప్పు డాతని కన్ను లెఱ్ఱబడినవి. కాయము మోహావేశముచే వణికిపోయినది. ఆ వణకంతయు నెమ్మదించుకొనుచు, శారద యందమునుగూర్చి తలపోయుచు నా జమీందారు డటులనే యాలోచనాపరుడై పోయినాడు. వెనుక విజయనగరములో మనోహరియను వేశ్యతో దాను సలిపిన క్రీడలన్నియు నాతని స్మృతిపథంబునకు వచ్చినవి. ఆ పిల్ల కన్నెరికమునకు లక్షాధికారులనేకులు ధనమిచ్చెదమన్నను, వారందరు సమర్పణచేసెదమన్న రొఖ్ఖముకన్న మిన్నగా తానర్పింప నీయకొనెను. దానే కన్నెరకముచేసి, యారాత్రి దా ననుభవించిన 'మహదానందము' స్మరించుకొనుచు, శారద తన కౌగిలి జేరినచో నంతకన్న నెక్కువ సంతోషము బొందువాడను గదాయని, తలంచికొని యుస్సురుమనియెను.

జమీందారుగారు తన కొమార్తె శారద జగన్మోహనునితో నెక్కువ చనువు చేయరాదని యూహించుకొని శారదను జూచి 'అమ్మా నువ్వు జగన్మోహనరావుతో నంత చనువుగా నుండకూడదు. నువ్వీమధ్య చదువు తగ్గించినట్లున్నది. ఈ యేడు తప్పక స్కూలు ఫైనలు పరీక్షలో నెగ్గాలిసుమా. మీ గురువుగారితో ఇంకా జాగ్రత్తగా చెప్పమని చెప్తాను. సరే లోపలికి వెళ్లు' అని చెప్పినారు.

శారద తెల్లబోయి నెమ్మదించుకొని 'బాగానే చదువుకొంటున్నానండి నాన్నగారూ! తప్పకుండా పరీక్షలో నెగ్గుతానని ధైర్యంగావుంది' అని జవాబు చెప్పినది. ఆమె కన్నులలో నేలనో నీరు తిరిగినది.

జగన్మోహనరావు బావ తన్ను ప్రేమించుచున్నాడని తండ్రి గ్రహించినాడేమో యని యామె కొంచెము భయపడినది. ఆమె మాటలలో చూపులో నిర్మలత్వము ప్రద్యోతమగుచున్నది. ఆమెహృదయము నిష్కలుషము. ఒక నిమేషము తనయను, దీక్షముగా జూచి యామెకు దెలియకుండగనే కనులు వాల్చి కొమారితను దగ్గరకు దీసికొని, యామె శిరంబు మూర్కొని ముద్దిడుకొనెను. శారద లోనికివెడలిపోయినది.

జగన్మోహను డంతకంతకు నధోగతిలో పడిపోవుచున్నాడనియు, విజయనగరములో కొందరు వారకాంతలతో దిగంబరుడయి యొకగణికాగృహంబున జలక్రీడలు సలిపినాడనియు జమీందారీవలన వచ్చిన రాబడి చాలక దినదినము వేలకువేలప్పుచేయుచున్నాడనియు, యూరేషియను సాంగత్యమున వారికి ధనము దోచిపుచ్చుచున్నాడనియు, జమీందారుగారికి అస్పష్టమైన వార్తలు వినవచ్చినవి.

రెండవ బావగారగు నారాయణరావు తనకు కథ చెప్పుచున్నట్లు కలగనుచు కుమారరాజా కేశవచంద్రరావు నిదురగూరినాడు.

నారాయణుడు రాత్రి రైలులో వెళ్లుచున్నాడు.

వేగము! వేగము! రయిలు సంగీతము పాడునా? ఒక్కొక్కప్పుడు రైలు తాళము వేయుచున్నట్లు తనకు తోచును. ఎంత చిత్రమో? టక టక టక టక శారద మెరపువలె మాత్రమే తోచినది. నారాయణుడు పాడుకొన్నాడు.

ఓహో కవిత్వమా, నీవు విశ్వమోహినివి. శివుని డమరుకమున జనించితివా?

'అ ఇ ఉ ణ్ ఋ ఌ క్.'

ఈ రయిలు చక్రముల చప్పుడు అందుండియే జనించినదా?

'అ ఇ ఉ ణ్ ఋ ఌ క్.'

'శ్రీ వాణీగిరిజాశ్చిరాయ దధతో వక్షోముఖాంగేషుయే.'

కవిత్వము సర్వకళాస్వరూపము, కవిత్వము విశ్వస్వరూపము. సర్వసృష్ట్యాత్మకము. అఇఉణ్ఋఌక్ టకటకటకటక. అతడు నిద్రగూరినాడు.

తృతీయ భాగము

పునస్సంధానము

నారాయణరావు బి. ఎల్. పరీక్షలో ప్రథముడుగా నెగ్గిన వెనుక హైకోర్టులో నొక సుప్రసిద్ధ న్యాయవాది కడ 'ఎప్రెంటిసు' శుశ్రూష నడపి యా పరీక్షలోను మొదటివాడుగా 1928 సంవత్సరపు వేసవికాలములో కృతార్థుడైనాడు. శారదయు ప్రవేశపరీక్షలో విజయము గాంచినది. జమీందారుగా రామె 'నింటరు' పరీక్షకు జదివించుచున్నారు.

ఆ వేసవికాలములో భార్యాభర్తలకు పునస్సంధాన మహోత్సవం సంకల్పించి చుట్టముల నందరిని రప్పించినారు. నారాయణరావు స్నేహితులు చుట్టములుగూడ పెండ్లికి వచ్చినట్లే వచ్చినారు.

పునస్సంధానమున కింత మంది విచ్చేయుట నారాయణున కిష్టములేకున్నను తండ్రిగారి యిష్టమున కాత డెదురు చెప్పలేక పూర్వాచారము ప్రకారము చుట్టు పక్కములతో జమీందారుగారి గృహమునకు దరలి వెళ్లెను.

ఉదయముననే భార్యాభర్తలు పీటలమీద కూర్చుండవలయును. గ్రామ గ్రామములనుండి బ్రాహ్మణోత్తము లెందరో విచ్చేసిరి. జమీందారుగారి సభా మంటపమంతయు లోచనమోహనముగ నలంకరింపబడినది. చుట్టములు, స్నేహితులు, పండిత శ్రేష్ఠులు, పరివారజనము క్రిక్కిరిసి యుండిరి.

పూర్ణయౌవనముచే నారాయణరావు దేహము మిసమిసలాడుచుండెను. చిరు మీసములు తుమ్మెద రెక్కలవలె నల్లనై మోమున కొక వింతయందము గూర్చెను. కుమారస్వామివలె, మంజుశ్రీవలె, శ్రీకృష్ణునివలె నున్న యాతని మూర్తి తెల్ల గందపు బొమ్మవలె సభ్యుల కన్నులకు జల్లనై హృదయములు మోహింపజేసినది. సంధ్యావందన మొనర్చి, తడిపి యారవేసిన క్షీరాబ్ధి దుకూలములు ధరించి, యున్నత మూర్తియు గోమూర్ధకటియునగు నా యువకుడు, మత్తగజగమనముతో వత్సరాజు వలె నరుదెంచి, పీఠముకడ నిలుచుండెను.

శారద సర్వాభరణభూషితురాలై సరిగ బుటేదారియంచుల హొంబట్టు చీర ధరించి, తెల్లని మేల్పట్టు బనారసు (జంపరు) కంచుకము ధరించి, పూలు ముడిచిన వాలుజడతో వచ్చి, భర్తప్రక్కనే నిలుచుండినది.

మంగళవాద్యములు బోరు మనినవి. దంపతులను పీటలపై నధివసింపజేసిరి వసిష్ఠులవారు.

'ఓం కేశవాయస్వాహా ఓం నారాయణాయస్వాహా ఓం మాధవాయస్వాహా' అని వసిష్ఠుడాతనిచే నాచమనాదులు చేయించెను.

అప్పుడు వాలుజూపులతో నారాయణరావు భార్యను జూచినాడు. ఉన్మిషిత యౌవనయగు నామె వివిధాంగములు స్ఫుటత్వము దాల్చుచుండ వసంతమునాటి మల్లికాలతవలె మిలమిల లాడినది. ఆమె కన్నులు నిశ్చల నిర్మలయామినీతారకల వోలె మెఱిసినవి. ఆమె చెక్కులలో నుషస్సుందరీహాసములు ప్రసరించి పోయినవి. ఆమె బంగారు దేహము మేల్మిమెక్కి పాలసంద్రాన సంధ్యారుణ హేమము లలమి నట్లయినది. నిత్యోపాసనాగ్నిని ఆ దంపతులు జరిపిరి.

ఆమె నడకలో నొక యొయ్యారము, చూపుల నొక వెన్నెల, శరీరమున నొక దీప్తి యాలోచనల నొక యనంత నీలత్వము, ఆమెలోనే యొక దివ్యశ్రుతి ప్రత్యక్షమైనవి యని నారాయణరావు ప్రణయయోగమున గన్నులు మూసి ధ్యానించెను. మనసులో నామెను కౌగలించుకొన్నాడు. ఆమె తన ప్రాణములోని ప్రాణము, ఆత్మలోని యాత్మ యనుకొన్నాడు.

తన చేతిలో నామె యుదకము పోసినప్పుడామె యంగుళులు చంద్రకిరణములై యాతనికి దోచినవి.

పురోహితు డేమేమి తంతు చేయించెనో, యెప్పుడు మామగారు తనకు స్వయముగను తన భార్యకు నత్తగారిచేతను శుభ వస్త్రముల నిప్పించెనో, ఎట్లు తానా శుభవస్త్రముల ధరించెనో, యేవిధమున నాశీర్వచనము చేసిరో, హారతు లెత్తిరో యవి యన్నియు నారాయణరావు గమనించలేదు.

పీటలపైనుండి లేచిన పిమ్మట నారాయణరావుతో పరమేశ్వరుడు, 'ఒరే నారాయణా! నీ మోము దివ్యమై కనిపించిందిరా, ఇందాక పీటలమీద ఏమిటి ఆలోచిస్తున్నావు. మీ రిద్దరూ కూర్చునిఉంటే, ఇంతకన్న పరమోత్కృష్టమైన దాంపత్యము ఎక్కడనైనా దొరుకుతుందా? అనుకున్నా. 'అనిరుద్ధుడూ, ఉషా బాలలా కనబడ్డారురా మీ రిద్దరూ?' అన్నాడు.

'ఓహో, మొదలెట్టావు. మాగధస్తుతి?'

'అరే పోవోయి స్తుతి యేమిటే? నీ భార్యలాంటి అందమైనపిల్ల. నీ వంటి మారసుందరుడు వున్నారట్రా. మీ రిద్దరూ సినీమాలో చేరి ప్రపంచానికి ఆదర్శ రంగనక్షత్రా లెందుకు అవరాదూ!'

'డగ్లాసు ఫైర్ బాంక్సు మేరీఫిక్ఫోర్డు లంటావా మేము?'

'ఆ అదే!'

'మనదేశంలోని నవీనతారలతో పోల్చావు కాదు నీ పుణ్యమా' అని లక్ష్మీపతి అందుకొని, మనదేశంలో నాటకాలు ఎందుకూ పనిరాకుండా తయ్యారవుతున్నాయి, నానాటికి' అన్నాడు.

నారా:—పరమేశ్వరుడు చక్కని పిల్లలా ఉండేవాడు. ఎప్పుడూ ఆడవేషమే వేస్తూ ఉండేవాడు.

పర :—నువ్వో, నువ్వు కృష్ణుడు అర్జునుడు, హరిశ్చంద్రుడు వెయ్యలేదట్రా కాలేజీలో.

నారా :—నా వేషాల కేమిగాని నువ్వు కూర్మిగారి తరిఫీదున ఇంగ్లీషు నాటకాల్లో కూడా ఆడవేషం వేసినవాడవాయెను.

పర :—లక్ష్మీపతికూడా ఆ రోజుల్లో బూడిద పూసుకున్నవాడేరా!

లక్ష్మీ :—ఆ ఏవో బంట్రోతు వేషాలేగా మనపాలిటికి.

నారా :— నేను వచ్చేటప్పటికే ఆ మహానుభావుడు వెళ్ళిపోయాడురా!

పర :—నువ్వంటే నిన్ను వదలియుండునా? నీ ఆటలు, నీ తెలివితేటలు, నీ గొంతులో పాటలుచూచి నిన్ను సర్వవిధాలా గౌరవంచేసియుండును.

లక్ష్మీ :—నాటకాలు పాశ్చాత్య దేశంలో ఉన్నట్టున్నాయిరా మనదేశంలో పరమేశ్వరం?

నారా :—ఎట్లావుంటాయి బావా! వాళ్లకి డబ్బువుంది. వాస్తవమా అనే భ్రమ కల్పించడానికి తగిన పరికరాలు లక్షలు ఖర్చుచేసి సమకూర్చుకొంటారు. నిజమైన గుఱ్ఱం ఎక్కి వస్తారు. రంగంమీద ఉత్తరధ్రువం కల్పిస్తారు. తెరలు రంగస్థలంలా కనబడతాయా? అసలు ప్రకృతి అయిపోతాయి. నిజమైన గుళ్లూ, గోపురాలు, మేడలు, మిద్దెలూ అయిపోతుంది రంగస్థలం.

పర : డబ్బుగలవాళ్లు కాబట్టే, పదిహేను రూపాయలు టిక్కెట్టుపెట్టినా వెడతారు. లక్షలకొలదీ డబ్బువస్తే, వేలకొలది జీతాలుయిస్తే దేశంలోఉన్న తెలివైన వాళ్లు ఇతర ఉద్యోగాలకి తిరగరు. అదీ ఒక గొప్పవృత్తే. ప్రభుత్వం కూడ 'సర్' మొదలైన బిరుదావళులు యిస్తుంది. ఇంతకూ మనదేశం బీదది.

లక్ష్మీ :—నారాయణుడు అనడమూ, నువ్వు తందాన తానా! ఆ బాగుంది. అదంతా నేను ఎరగనిది కాదోయి. నా ఉద్దేశం, మన వీధి నాటకాలకన్నా వాళ్ళ నాటకాలు, ఎక్కువ అందంగా ఉంటాయని.

పర :—ఆగు, ఆగు! మన వీధినాటకాలికిమల్లే వాళ్ళకి వీధినాటకాలు వుండేవి. వాళ్ళ నాటకాలకిమల్లే మన సంస్కృత నాటకాలు లేవురా మరి!

నారా :—తెలుగుదేశంలో ఉన్నాయిరా పరం! సంస్కృత నాటకాలంటివి?

పర :—లేవు, కాని యక్షగానాలూ, భామకలాపం, గొల్ల కలాపం, వీధినాటకాలూ ఉన్నై. సంస్కృతనాటకాలూ ఆడేవారు.

లక్ష్మీ :—తెలుగులో యిప్పుడు వచ్చాయి కాని పూర్వంలేనట్లు ఒప్పుకున్నారా?

నారా : పర :—ఆ!

లక్ష్మీ :—సంస్కృత నాటకం, ఇంగ్లీషు నాటకంవంటిదేనా?

నారా :—అవును. కాని మన సంప్రదాయం వేరు, వాళ్ళ సంప్రదాయం వేరు, అంతే! తక్కిన 'ఫక్కీ' అంతటా ఒకటే. లోపల భావాలు వేరన్నమాట.

పర :—వాళ్ళ ఆశయం ప్రాపంచికం, మన ఆశయం ఆధ్యాత్మికం. అంతే తేడా.

లక్ష్మి :—మన వీధినాటకాలు వాళ్ళకున్నాయా ?

నారా :—'ఓపెరా' లేదు బావా ? అది మన వీధినాటకానికి ఒక మోస్తరుగా సరి పోతుంది. ఆ ఓపెరా, సాధారణనాటకం రెండూ కలిపితే మన వీధినాటకం అవుతుంది.

లక్ష్మి :—కాని ఎల్లా భరించగలవురా ఆ తందానతాన, ధిమికిట ధిమికిట. రాజు భార్యకూడా గంతులు వెయ్యడమే, సంభాషణా మాట్లాడడం వుండదు. అందరూ కలసి గంతులూ ! నువ్వు ఎవడవురా ? నువ్వు యెవడవురా ? అని పల్లవిని పట్టుకొని 'నువ్వూ ! యెవడవురా ?' అని తణికితతోం అని యిటు గంతు, అటు గంతులో కథానాయికయైన చంద్రమతి తన్మయం ఐపోవడం. ఏమిటిది ? నాకంతా ప్రహసనంలా వుంటుంది. అది కాకుండా ఒక్కొక్క ప్పుడు ఈ పాత్రధారులు ఏ రాజువేషమో వేసికొని 'రాజు వచ్చె సభకూ పురప్రముఖు లందరూ కొలువ' అని అంటూ వస్తారు. అదేమి అభినయమోయి వెట్టికాయా ?

నారా :—బావా ! నువ్వు చెప్పిన దోషాలు దోషాలు కాదోయి ; అసలు దోషాలు వేరు. 'మూలచ్ఛేదీ తవ పాండిత్యప్రకర్షః' అన్నట్లు వీధినాటకానికి ఏవి నిజమయిన అందం సమకూరుస్తున్నాయో అనే బాగా లేవంటావు ఏమిటి?

పర :—లక్ష్మీపతీ ! వినరా వెట్టివాడా ! శాస్త్రం చెప్పినట్లుగా అభినయం చేసే టప్పుడుంటే, నువ్వు ఏపాత్ర అభినయిస్తున్నావో ఆ పాత్రే అయిపోవాలి. అది కాకుండా రెండో ముఖ్యమయిన సంగతి ఏమిటంటే, నువ్వు ఎప్పుడూ సంపూర్ణముగా ఆపాత్రవు కావు కాబట్టి నువ్వు ఆపాత్రను కాను, ఆపాత్రను అభినయిస్తున్నాను అని తెలపాలి. అభినయము ఒక కళ. దానివల్ల చిత్రలేఖ నంలోవలె మానవుణ్ణి ఆనందంలో ముంచివెయ్యాలి, భ్రమను కొల్పడమే ముఖ్యసాధనంగా ఎంచుకుంటే, ఈ కళ ప్రాపంచికంలోకి దిగిపోతుంది.

లక్ష్మి :—ఒరే నువ్వు మాట్లాడింది కవిత్వంగాని వాదనకాదు. వాడి ఉద్దేశ్యం నువ్వు చెప్పు, బావా !

నారా :—విను. భరతదేశంలో కళలన్నీకూడా కళాస్రష్టయొక్క ఆశయము వ్యక్తీ కరిస్తాయి. ఇదే నిజము అయివుంటుంది. అవి భ్రమకొల్పడానికి ప్రయత్నిం చవు. అది అభినయంలో చూపెంచాలంటే, వీడే సుమా హరిశ్చంద్రుడు అని భ్రమింపజేయడానికి ప్రయత్నించక, నాహృదయానికి హరిశ్చంద్రు డిట్టి వాడు సుమా అని చెప్పుతూ నేను హరిశ్చంద్రుడి వేషం వేస్తున్నాను అన్నట్లు తెలియజేస్తూ, హరిశ్చంద్రుడు ఇట్లనవచ్చును. అని వ్యక్తీకరిస్తాడు. తర్వాత తానే హరిశ్చంద్రు డవుతాడు. అంటే తనఆశయంలో హరిశ్చంద్రు డిట్టివాడు. ఆ హరిశ్చంద్రుడే నేను అన్నట్లు అభినయం చెయ్యాలి.

లక్ష్మి :—మీరిద్దరూ ఒకేరకంగా చెప్పారు. ఇంకా విపులం చెయ్యాలి.

౨

శోభన మందిరము

ఎప్పటికిని సాయంకాలము కాదు. పేకఆడినాడు నారాయణరావు; 'బ్రిడ్జి', 'బేస్తు', 'లిటరేచరు,' ఎన్ని ఆడినా తోచినదికాదు. హిందూదేశం అంతట, క్లబ్బులలో, గ్రంథాలయములలో, ఇండ్లదగ్గర, పాశ్చాత్యదేశమునుండి పందొమ్మిదవ శతాబ్దిలో దిగినదీ పేకాట 'బ్రిడ్జీ', ఆఆటలో మహారాజువంటిది. ఆయాటలో మన ఆంధ్రులు శక్తి సామర్థ్యములు సముపార్జించుకొన్నారు. నెమ్మదిగా ననేక భేదములతో 'బ్రిడ్జి' యాట దేశమంతటను, పల్లెటూళ్ళకును గూడ బ్రాకినది.

'బేస్తాట' ప్రత్యేక మాంధ్రులసొత్తు. కాని డబ్బుమేజుపెట్టి యాడినచో నంత నష్టముండదు. అర్ధణా, అణా బేడ మేజుపెట్టి సంసారములు ధ్వంసము చేసికొనువారు కొందరు, కొందరదేవృత్తిగా ధనము సంపాదించుకొనువారు. జూదమే అని చెప్పదగిన 'రన్‌మోరు' అనునాట కొందరు రహస్యముగా నాడుచుందురు.

ఈ ఆలోచనలతో నారాయణరావు బేస్తాటలో రెండురూప్యము లోడువడి, ఎపుడు ప్రొద్దుకుంకునాయని ఎదురుచూచుచు, హృదయములోని భావములు పరమేశ్వరునికి దక్క నేరికిని తెలియనీయక గడియ లెట్టేట్లో వెడలబుచ్చెను.

రాత్రి శుభముహూర్తము సమీపించినది. నారాయణరావు వంగపండుచాయ పట్టుతాపితాలతో వచ్చి పీఠముచెంత నిలిచినాడు. శారద వెలవెలబోవు మోముతో వెండిపళ్ళెరాన గుమ్మడిపండు, నారికేళబొండము, అరటిపళ్లు, ఖర్జూరఫలములు పసుపుకుంకుమ మంత్రాక్షతలు మొదలగు వస్తువులతో బ్రక్క నే నిలిచియుండ, భూదేవత లనుజ్ఞ నొసంగ మంగళపీఠములపై కూర్చుండ నియమించిరి. శ్రీ గణేశ్వరుని దంపతు లర్చించిరి.

కర్మణః పుణ్యాహవాచనము పురోహితులు జరిపించిరి. భార్యాభర్తలకు జమీందారు దంపతులు కట్నాల నొసంగిరి. దంపతులకు బ్రహ్మముడిని రచించినారు వసిష్ఠులు. దేవర్షులు ప్రత్యక్షమై దివ్యమంత్రములు పఠించినట్లయినది. మంత్రములు మిన్నుముట్టి దిక్కులగలసిపోయినవి. శుభముహూర్త మరుగుదేర మంగళవాద్యములు మ్రోగించినారు.

'అఘోరాహో రు ముపబర్హ స్వబాహుం పరిష్వజస్వ' అని వధూవరసంశ్లేష సంయోగమంత్రము వసిష్ఠాది భూదేవతలు ప్రారంభించిరి. అహో! ఈ సంగమ ధర్మమును మహోత్తమ స్థితికి గొనిపోయినదా ఆర్యధర్మము? నారాయణుడు దివ్యుడే అయినాడు.

భార్య కెడమునైపున గూర్చుండి, కుడిచేత నామె తనువల్లిని చుట్టి, ఫలములతో నున్న పళ్లెరమును బట్టుకొన్న దివ్యక్షణము లాతని నానంద తన్మయుని జేసినవి.

‘తం మే వాయో సమర్థయ’ ఆశీర్వాదము లైనవి.

భార్యాభర్తలను లోనికి గొనిపోయి పాయసము త్రావించినారు. వారి నిరుపుర శోభన మందిరములో, శోభన తల్పాన కూర్చుండబెట్టినారు.

శోభన మందిరము దివ్యకళామయముగ నమర్చబడినది. గోడలు పాలరాతివలె స్నిగ్ధములు. నందలాలు, ప్రమోదకుమార, అవనీంద్ర, దేవీప్రసాదరాయ, అసితకుమారాది చిత్రకారకుల చిత్రములు; దామెర్ల రామరాయలు, పరమేశ్వరమూర్తి మొదలగు నాంధ్ర చిత్రకారకుల చిత్రములు అందందు మనోహరముగ వ్రేలాడదీయబడినవి. విశాలమగు నా మందిరమంతయు రంగు రంగుల దీపముల శబల కాంతులచే దీప్తిమంతమైపోవ, పట్టుజాలరులు, కలంకారీ తెరలయందములు విరిసిపోవ, నిలువుటద్దములు తమ హృదయములలో మందిరాంతరములు వేనకువేలు చూప, దంతపుబల్లపై చందనపు వెండి రాగి విగ్రహములు; కొండపల్లి, నక్కపల్లి కఱ్ఱబొమ్మలు; ఆగ్రా స్ఫటికశిలాప్రతిమలు; లక్నో లోహసామగ్రులు, మెరుగులీన, నాగది నలకూబరుని కేళీమందిరమై విలసిల్లిపోయినది. దంతపుకోళ్ళ పెద్ద పందిరి మంచము, చిత్రమగు తెరలతో, పాలసముద్రమువంటి దుప్పటితో, పట్టు ఉపధానములతో, నలంకారములతో చిత్రవిమానమువలె నున్నది. పరుపు హంసతూలికలతో కూర్చినది. ఒకచో రంగుదుప్పట్లు పరచిన బల్లపై, చెన్నపురిలో ఆంధ్రదేశములో దొరుకు చక్రకేళులు, బత్తాయిలు, సాతుకుడులు, అనాసలు, అంజూరలు, దానిమ్మలు, కాబూలి ద్రాక్షలు, కిసిమిసులు, నాగపూరు సంత్రాలు, కర్బూజలు, మామిడిపళ్లు, పచ్చవాలప్పణి, నేంద్రవాలప్పణి, మలైవాలప్పణి మొదలగు నరటులు, సీమరేగులు ఇంకను వివిధ ఫలములు; వేరొక బల్లపై మినపసున్ని, అరిసెలు, లడ్డు, బర్ఫీ, దూద్ పేడా, పాదుషా, జాంగ్రి, మైసూరుపాకు, రసగుల్లా, సందేష్, పకోడీ, కారపుపూస, జీడిపప్పు, బూంది, మొదలగు పెక్కు తినుబండారములు నున్నవి. బల్లలకడ సోఫాలున్నవి. అగరువత్తులు సుగంధపు బోగల నెగపోయుచుండెను.

జమీందారుగారీమందిర మలంకరించుటకై చెన్నపట్టణమునుండి నూరురూకలు రానుబోను కర్చుల నిచ్చి యొక శిల్పిని తీసికొనివచ్చినారట. కొన్ని లక్షల మల్లెమొగ్గలతో, కనకాంబరాలతో, గులాబులతో శోభన మందిరము మధ్య తూగుటుయ్యాల నమర్చినారు.

అప్సరస్సమూహమువలె అలంకరించుకొని వనితాబృందమంతయు నా మందిరము చేరవచ్చెను. భార్యాభర్తలచే దంపతులకు తాంబూలమును రవికలగుడ్డలు పళ్లు దక్షిణలు నిప్పించిరి.

నారాయణరావు హాసప్రఫుల్ల వదనముతో, మెరుపు లీను కన్నులతో భార్యకు నత్తరువు నలందినాడు, గంధము పూసినాడు, తాంబూలము కొనపంటనోరికి యిచ్చినాడు మదనసుందరుడగు నారాయణరా వప్పుడు ప్రణయమున మరియు సుందర సుభగత్వపూర్ణుడై ప్రకాశింప, వదినగారు శకుంతలాదేవి చెల్లెలి భర్తను జూచి

యీతఁ డింత యందగాఁడా యనుకొన్నది. ఆమెకు తనపునస్సంధానము జ్ఞప్తికి వచ్చినది. నారాయణరావు చూపుల హావభావ విలాసములు తనభర్త చూపలేదు ఏమిది! యీతనివంటివాఁడు తనవారిలో నెక్కఁడ, నెవ్వఁడు లేఁడుగదాయని మురియుచు నామె తనమరది నేఁడేని వ్యాజమున ముట్టుకొనుచు, నాతనిచే తనచెల్లెలికి నత్తరు వలందఁ జేసినది. చెల్లెలిచే నతని కలదించినది. తాంబూలము లిప్పించినది. సూర్యకాంతము జానకమ్మగారు మొదలగువా రానందమున నోలలాడినారు. జమీందారుగారి చుట్టపు సుందరీమణులు, నారాయణరావుచుట్టు మూఁగిపోయినా రావేళ.

శారదకు చైతన్యములేదు. ఆమె వదనాన నలముకొన్న విచారతమస్సును నారాయణుని తనుమనఃప్రభాజ్యోత్స్నలుకూడ పారద్రోలలేదు.

బాలికలు కిన్నరీ కంఠముల పాటలు పాడినారు. శారద మాత్ర మెంత వేఁడినను పాటపాడినదిగాదు. వియ్యాలవారి పాటలు, శ్రీ రాధికా కృష్ణ గీతములు పాడినారు కొందరు బాలలు - రాత్రి రెండవ యామము దాటునప్పటికి తలుపులు మూసి, అందరును వెడలిపోయినారు. శకుంతల శారద నావలి కొకసారి తీసికొని వెళ్లినది.

నారాయణరా వరగంటవరకు హృదయము గబగబ కొట్టుకొనుచుండ మంచము నుండి దిగి యొక సోఫాపై కనుపెట్టికొనియున్నాఁడు. తన చిన్నారిభార్యకు మన స్సెట్టులున్నదో యని యూహించుకొన్నాఁడు. అతనిని తేనెతీపు లావరించుకొని పోవుచున్నవి.

ముప్పాతిక గంటయైనది. ఇంకను వధువు లోనికి రాలేదు.

నారాయణరావు లేచినాఁడు. గదిలోని యలంకారములు తిరిగి చూచినాఁడు. కాని యాతని దృక్కులకు శారదావిగ్రహము తప్ప నేమియు గానుపించలేదు. శారద సర్వాభరణభూషితురాలై యున్నది. ఆ బాలకు నా దివ్యమోహనమూర్తికి నలంకారములేల? సాయంసమయమున నే కోసిన గులాబిపూవులతో నామె శిరోజములు కప్పివైచిరి. కట్టిన చీర ఎంత విలువగలదైన శారదాసౌందర్యము ముందు మోల నగలతో బాటు వెలవెలలాడిపోయినది అనుకొన్నాఁడు. ఆమెను ముట్టినప్పుడెల్ల పులకరింపులు, మలయమారుతమునకు పుష్పభరితమాలతీలత జలదరించినట్లు అతని నావరించుకొన్నవి.

ఒంటిగంటయైనది. ఇంకను శారదను లోనికి బంపలేదు. గడియారమువంక జూచి, నారాయణు డది యంతయు దంతులోని భాగమా యని సందేహించినాఁడు. అతని దేహము మధురాతిమధురమగు నొక మత్తుచే నావరింపఁబడినట్లున్నది. తా నిదివరకు జూచిన పునస్సంధానముల కిట్లాలస్యము చేసినారా?

లేచి యాతఁడు తల్పముపై పరుండినాఁడు. ఈ తల్పము పురాతన తల్పముపలె నున్నది. ఇయ్యది తన మామగారి పూర్వీకులదేమో?

ఒక దేశమున కొక యాచార ముండుచునేగాబోలు. ప్రథమ సమాగమసమయము లందు ముగ్ధలగు బాలిక లెట్లు చరింతురో.

స్త్రీ పురుష సమాగమ మింత మాయా మోహితమా? మానవుల మూలమట్టముగ కదలించివేయునుగదా స్త్రీ పురుష సమాగమము! తన సర్వస్వము ధారపోయ గలడు మనుజుడు స్త్రీకై. స్త్రీ పురుషుల ఈ మోహముచే ప్రపంచచరిత్రమే మారి పోవునట!

తానెట్లు సంచరించవలయునో?

గడియారము మృదుస్వనమున రెండుకొట్టినది.

చటుక్కున శారదను లోనికంపి శకుంతలయు, వారి మేనత్తయు పైకివెడలి తలుపుపైనగొళ్ళెము వేసినారు.

అంతయు నిశ్శబ్దము.

ఆ నిశ్శబ్దములో వెక్కి వెక్కి లోలోదుఃఖించు శబ్దము నారాయణరావునకు కర్ణ గోచరమైనది. అత డులికిపడినాడు. శారదయే యేడ్చుచున్నది. ఏమది? సిగ్గ కాబోలు! భయమా? అది కొంత సేపటికి తగ్గునేమో? ఏమి చేయవలె అతనికి సిగ్గవేసినది.

అతడు నెమ్మదిగాలేచి శారదకడకు బోయి 'శారదా! ఇక్కడ నిలుచు న్నావేం?' అని యడిగినాడు. శారద మాట్లాడలేదు. ఆమె యింకను భుజములు కదల్చుచు లోలోన నేడ్చుచున్నది.

అతని హృదయమున అనుకంప వెల్లివిరిసి యుబికి దిశల నాక్రమించుకొని పోయినది. ఆమెను దరికి జేరదీసికొన్నాడు. శారద కుంచుకొనిపోయినది. ముకు ళించుకొనిపోవు పుష్పమైనది.

'ఎందుకు నువ్వు ఏడుస్తావు పిచ్చిదానా! నిన్ను ప్రేమించి నిన్ను నాలో చేర్చుకొను ప్రేమమూర్తినిసుమా, నీ వంటి దివ్యసౌందర్యమూర్తి నాకు ప్రణయిని అయిందంటే నా అదృష్టం కాదా శారదా? ఈ నన్నావరించిఉన్న యీ పురు షత్వ సౌభాగ్యం, నా తెలివి తేటలు, నా సమస్తం నీపాదాలకడ అర్పిస్తున్నా. నే నింతవరకూ ఎవరినీ ప్రేమించలేదు శారదా? ఏనాడు నిన్ను చూశానో ఆ క్షణం లోనే, నా హృదయేశ్వరి, నా జీవితేశ్వరి, ఈమే యనుకొన్నాను!" అన్నాడు.

శారద గుండె చెదరునట్లేడువదొడంగెను. నారాయణరావు చకితుడయ్యెను. అతని హృదయము కుంచుకొని పోయినది. అతడు తెల్లపోయినాడు. ఆ బాలిక నచ్చ టనే వదలివచ్చి యొక దిండ్ల కుర్చీపై కూర్చుండెను. అరచేతిలో మోము నాన్చి శూన్యమనస్కుడై శూన్యమగు దెసల జూచినాడు నారాయణరావు.

అరగంట అయినది. శారద యేడుపు తగ్గినది. నారాయణరావు శారదవైపు చూచుచు, నామెయందము తనివితీర గ్రోలుచు, హృదయమును సమాధానపరచు కొనుచు, నట్లే యుండెను. శారద తలుపు మూలనే నిలుచుండి యున్నది. పదునైన దేండ్లు నిండిన నవయౌవన సౌందర్యపూర్ణ! ఏమి యీ చిత్రము! లోకములో సిగ్గ లున్నవి. కోపములున్నవి. కాని చదువుకొన్న బాల, ప్రవేశ పరీక్షలో విజయము

గాంచినది. కళాహృదయ, ఏమిటి విచిత్రము ? నారాయణరావా బాలిక నాయాలోచనలతో నల్లై తేరిపార జూచుచుండెను.

కొంతవడికి నారాయణరావు లేచి 'శారదా నువ్వు మంచము మీద పడుకో, ఇక్కడ ఇల్లా నిలుచుంటా వెందుకు' అని యామెను పుష్పమువలె నవలీలగ నెత్తి తన హృదయమున కదుముకొని ముద్దునిడబోవ నా బాలిక చటుక్కున మోము వెనుకకు ద్రిప్పుకొన్నది. నారాయణరావు సిగ్గుపడి యామెను గొనిపోయి పల్యంకమున బన్నుండబెట్టెను. ఆమె మరుక్షణమున లేచి, మంచముదిగి, మరల గది గుమ్మము కడ కేగి నిలుచున్నది.

అది యంతయు నభినయము కాదుగద. స్త్రీలు కేళీమందిరమున ప్రథమమున నిట్లే చరింతురుకాబోలు. అట్టియప్పుడు తానేమి చేయవలెను ? రాజారావుకాని, పరమేశ్వరుడు కాని వారి ప్రథమ సమాగమదినము వర్ణించి చెప్పినప్పుడిట్టిరీతి చెప్ప లేదు ! రాజారావును భార్యయు కొంచెము సిగ్గుపడిరో లేదో, తలుపువైచిన మర గడియకే వారిరువు రొకరి కౌగిలింతల నొకరు మరిగిపోయిరట. పరమేశ్వరుని భార్య ఇంకను కొంచెమాలస్యము చేసినది. కాని, రెండు గంటలలో సంపూర్ణముగా ప్రాణకాంతు హృదయమున ద్రవించిపోయినదట. ఇంకను పెక్కురు స్నేహితులు చెప్పినారు. కాని ఈ వైపరీత్యమేమి ?

'శారదా నువ్వు చదువుకున్నదానవు, తెలివైనదానవు ఏమిటే సంగతి ?' యని భర్త శారదను బ్రతిమాలినాడు. శారద యంత మొండిదియైనదేమి ?

'శారద తన్ను ప్రేమించుట లేదేమో' యని యొక్క యశరీరవాణి అతని హృదయమునకు మెరుపువలె ప్రత్యక్షమైనట్లయినది. తాను కురూపియా ? మూర్ఖుడా ?

అనురక్తి విరక్తులకు మనుష్యుని రూపముగాని, గుణగణముగాని, యాతని తెలివితేటలుగాని కారణములుగావు. పూర్వకర్మయే కారణము కాబోలు, ఈ మానవహృదయ గ్రంథాంతరార్థములు కనిపెట్ట గలిగినవాడు మహానుభావుడు.

శారదకడకు మరల నారాయణరావు పోయినాడు. ఆ బాలిక నిలుచుండలేక యచటనే యా గదియంతయు బరచియున్న రత్నకంబళిపై కూలబడినది.

3

రిక్తకాంక్షలు

అప్పటికి గడియారము మూడున్నర కొట్టినది. శారదకడకుబోయి యచ్చట కూర్చుండి 'ప్రాణేశ్వరి శారదా ? ఈ శుభముహూర్తం ఇల్లా గొడ్డువేళ కాకూడదేమో ? నువ్విట్లా పడుకోడం బాగుండదు. వచ్చి ఆ మంచముపైన పడుకో, నీకు ఇష్టం లేకపోతే నేనా సోఫాపైన పడుకుంటాను. మనం వృథాగా మేలుకొని ఉండడం ఎందుకు ?.........!'

ఆమె తలవంచి యట్లే కూర్చున్నది. 'ఒకటి మాత్రం మరువకు సుమా! నేను నీకు భర్తనయ్యాను కదా అని, నా అధికారాలుగాని, నాకున్న హక్కులు గాని నేను కోరను. నీకు యిష్టం లేదంటావా; నా మొగం నీకు మళ్ళీ చూపను. నీ మనస్సు కష్టపెట్టుకోనకు. మనము చదువుకొన్నవాళ్ళము. నువ్వా పరీక్షలు నెగ్గుతున్నావు. నాగరికురాలవు.'

శారద మాట్లాడలేదు.

నారాయణరావు తిన్నగాపోయి, యొక సోఫాపై చదికిలంబడి నిట్టూర్పునించి, హృదయపుటమున పావకజ్వాలలు సెలరేగ, చేతితో మొగము గప్పుకొని యా సోఫాపై వాలిపోయినాడు.

శారద పరీక్షలో నెగ్గిననాటినుండి తాను విద్యావతి ననియు నాగరకవనిత ననియు విఱ్ఱవీగినది. నవలలో జదివినయట్లు చదువుకొన్న 'విద్యావంతురాలు' ప్రేమయొక్క తత్త్వము దెలిసికొనవలె. ప్రేమాస్పదుడు గాని పురుషుడు పరపురుషుడే. ప్రేమబంధనమే విధివిహిత మగు వివాహబంధనము.

ప్రేమాస్పదుడు గాని పురుషుని స్పృశించు టెట్లు? అమెరికా 'దొరసాని', యామె యుపాధ్యాయురాలు ప్రేమతత్త్వ మామెకు బోధించినది. పాశ్చాత్యదేశముల ముఖ్యముగా నమెరికాఖండములో పొరబడి వివాహముచేసికొన్న స్త్రీ పురుషులు ప్రేమలేదని గ్రహించిన నిమిషమున నా వివాహము రద్దుచేసికొనెదరట, ఒకరి మీద నొకరికి ప్రేమలేదని తెలిసిన మరుక్షణము ఒకరి నొకరు ముట్టుకొనరట.

ఆమె ఇంటరు పరీక్షకు దీక్షతో జదువుచున్నది. ఇంటికడనే యుండి చదువుచున్నది. చదువుకొను నితరబాలికలతో స్నేహము కుదిరినది. చదువుకొను బాలలు వివాహము చేసికొనుటకన్న వేఱు పొరపాటు లేదట. పాశ్చాత్యవిద్య చదువుకొను బాలలకు హృదయమున మంచుతెరలు విడిపోవునట. మొరకులగు స్త్రీలకు ప్రేమ స్వరూపమే తెలియదు. వారు పశువులవలె నత్తవారిండ్లకు వెళ్ళెదరు. వారు భర్తకు సొత్తయి యాత డేమిచేసినను భరించి జీవితాదర్శముల నెరుంగక నశించిపోవుచుందురట. కాని చదువుకొను బాలలకు ప్రేమయన నేమియో తెలియును. వారి హృదయమున ప్రేమోదయము కాని యప్పుడు వారెట్లు వివాహముచేసుకొందరు? ప్రేమ కుదిరినచో నా పురుషునకు వారు సర్వస్వము ధారవోయుదురట.

ఈ విషయములన్నియు నా బాలికలు చర్చించుకొన్నారు. తనకు వివాహమైనది. తాను భర్తను ప్రేమించుటలేదే! తన కుటుంబము వేరు. తన భర్త కుటుంబము తన తండ్రిగారికడ సేవకావృత్తి చేసికొనవలసిన పల్లెటూరి కుటుంబము చదువున్న నేమి? వారికి దర్జాలేదు. క్రిష్టియనులు, మొదలగువారు చదువుకొనుటలేదా! ఇక బలమున దేహమా! అది కూలివాండ్ర కందరకు నుండును. ఆ సంగతే తనమేన బావయగు రాజా జగన్మోహనరావు తనతో వేసారులు చెప్పియున్నాడు.

జగన్మోహనుని గౌరవము, ఆతనిదర్జా, ఠీవి తన యత్తవారికెట్లు వచ్చును? తాను జగన్మోహనుని ప్రేమించుచున్నదా? తాను చెప్పలేదు. తన్ను జగన్మోహన రావు బావ ప్రేమించుచున్నాడు. ఆతనికి ప్రేమించుట తెలియును. తక్కువజాతి వారికి ప్రేమించుట యెట్లు తెలియును. తాను జగన్మోహనుని ప్రేమించినది, లేనిది ప్రస్తుతము తనకు తెలియకపోయినను, తన భర్తను ప్రేమించుట లేదన్నమాట మాత్రము నిశ్చయము.

నెలలు గడిచినవి. ఇంటరు పరీక్షాగ్రంథములు చదివించు నమెరికావనితామణి తనకు పాఠములు చెప్పు సందర్భమున జమీందారులు, ప్రభువులు నమెరికా దేశములో లేరనియు, ఈ దినమునఁ బాకీపనిచేయు పురుషుడు రేపు అమెరికా దేశాధ్యక్షుండు కావచ్చుననియు, గావుననే జమీందారులన్న పదమే తన దేశములో నుపయోగింపరనియు జెప్పినది.

అప్పుడు శారదకా ఉపాధ్యాయినియెడ కోపము వచ్చినది. గాని భర్తయన్న నసహ్యము పోలేదు. తనకు పునస్సంధాన మహోత్సవమన్నమాట వినబడిన తోడనో యామె గజగజ వణికిపోయినది. తన కక్కరలేదని తల్లిదగ్గర కంటనీరు పెట్టుకొన్నది. తల్లి జమీందారుగారి కడకుబోయి 'అమ్మాయి కిప్పుడు కార్యము చేయుట నా కిష్టము లేదండి' యని యన్నది.

'ఎందుచేత?

'అదియింకా చిన్నపిల్ల.'

'పదహారో ఏడు జరుగుతూంది. పద్దెనిమిదేళ్ళ వరకు ఉంచడం బాగానే ఉంటుంది. కాని దాని యత్తవారు పూర్వకాలపురకం. వియ్యంకుడుగారు కోరుతూ ఉత్తరము వ్రాశారు. వారిమాట కాదనలేక సరే అంటూ ఉత్తరం వ్రాశా!'

'అల్లాంటి చాదస్తపు పూర్వకాలపు సంబంధం యెందుకు చేశారు?'

'వాళ్లు పూర్వకాలపు మనుష్యులయితే నేమి? వాళ్ళంత మర్యాదస్తులు ఉదారహృదయం కలవాళ్లు మన నియ్యోగుల్లో ఇంకోళ్లు లేరు. పిల్లవాడు మహారాజులకు అల్లుడు కాదగిన మహానుభావుడు. నిజంగా అటువంటి అల్లుడు నాకు లభించడం వల్ల నాజన్మ పావనమయిందని నా ఊహ!'

'మీకు మీ అల్లుడంటే మహాపక్షపాతం. ఏది ఎట్లాగయినా మీరీ కార్యం మాట ప్రస్తుతం అపుచెయ్యండి, అది నాప్రార్థన.'

'మాట యిచ్చాను. బహుశా వేసవికాలందాక గడుపుతాను అమ్మాయి పెద్దమనిషి అయి ఏణ్ణర్థం అవుతుంది. క్రిష్టమసు నెలరోజులలో వస్తుంది. అప్పుడీ శుభకార్యం చేయిస్తే బాగుంటుంది అని వ్రాశారు సుబ్బారాయుడుగారు. నిన్న సరేనని రాశాను. ఇవ్వాళ వేసంగి సెలవులదాకా వీలు లేదు అని వ్రాస్తాను.'

అప్పటికి తాత్కాలికముగా శారదకా యాపద గడచినది.

బోవ సంసిద్ధయైనది. ముద్దుల కూతునుగాంచి జమీందారిణియు గండ్ల నీరుగ్రుక్కుకొనుచు, బిడ్డను కవుగిలించుకొనెను. శకుంతల ఆడుపులియై, కోపమున కన్నులు కెంపెక్క 'అమ్మా! నీకేమైన మతిపోయినదటే? ముత్తయిదువులంతా వెళ్లిపోయి రెండున్నరగంటలు కావచ్చింది. తెల్లవారబోతోంది' యని కేకలు వేసినది.

'ఏమి కామేశ్వరమ్మా! బాగావుంది నేర్పుతున్నావు కూతురుకు బుద్ధులు' చాలుచాలు. ఎవ్వరన్నా వింటే నవ్వుతారు. తమ్ముడికి తెలిసిందంటే మన గౌరవాలు దక్కవు. ఇల్లాంటివి ఎక్కడా వినలేదు. చూళ్లేదు. శారదా! ఇల్లారా' యని యా బాలికచుట్టు చేయిచుట్టి తలుపు తెరిచినది. శకుంతల యొకవైపు 'ఊరుకో అమ్మా అతను చూస్తాడు' అని చెవిలో నూది లోనికి ప్రవేశింపజేసినది. అప్పుడు వారిరువురు తలుపులు మూసి బైట గొళ్లెము పెట్టినారు

చెల్లెలి విపరీతావస్థకు బెంగగొనియున్న శకుంతాలాదేవి కా రాత్రియంతయు నిదుర పట్టలేదు.

శకుంతలాదేవికి నిరువది యొకటవ సంవత్సరము. ఇరువురు బిడ్డల తల్లి, ఆమె శారదవలె నందకత్తియ. కాని రెండు కాన్పులైన వెనుక బొద్దయి, కొంచెము స్థూలమైన దామె దేహము. అయినను మేలిమి బంగారు దేహము. చెల్లెలికివలె, దల్లికివలె దీర్ఘమై నొక్కులున్న జుట్టు విశాలములగు కన్నులు, చిన్ననోరు, శకుంతలాదేవి నందకత్తియగా, నుత్తమజాతి లోలాక్షిగా జాటుచున్నవి.

ప్రక్కనున్న గదిలో బరుండి యప్పుడప్పుడు వచ్చి, తలుపుకడ చెవియొగ్గి' విని మరల వెళ్లి పరుండినది. తలుపు గొళ్ళెముతీసి వచ్చినది.

తెల్లవారగట్లనే శారద వచ్చి తన ప్రక్క బరుండటయు, శకుంతల యులికిపడి లేచి, విద్యుద్దీపము వెలిగించి శారదను దేరిపారచూచి, యా దీపము మరల నార్పివేసి, శారదను గౌగలించుకొని పండుకొన్నది.

రెండవనాటి రాత్రి ముచ్చటలు జరుపుటలో నారాయణరా వత్యంతోత్సాహము చూపినాడు. శారద మామూలుగ నొకరీతిగా నున్నది. శకుంతలాదేవి నేడంతయు జక్కబడు నని యనుకొన్నది.

నారాయణరావు తనకు దన భార్యకు జరిగిన ప్రథమ దినోదంతము పరుల కెరుక పరుపకూడదనియు, పరులూహింపనైన నూహింపకుండ చరింపవలయు ననియు సంకల్పించుకొనుటచే మరునాడు వసంతునివలె నలంకరించుకొని, మొదటి నాటికంటె మరియు నుత్సాహముగ చరింప మొదలు పెట్టెను.

శారదకు మాత్ర మిదియంతయు నాశ్చర్యము కలిగించినది.

ముచ్చట లన్నియునైన వెనుక, ముత్తయిదువు లందరును వెళ్లిన వెనుక శారద వెంటనే గదిలోనికి వచ్చి తలవంచుకొని, తలుపుమాటున జతికిలంబడి పోయినది. నారాయణరావు తాను దెచ్చిపెట్టుకొనిన యుత్సాహమంతయు మరిగిపోవ9 నిరాశావశుడై మోమువాల్చి, యొక దిండుల కుర్చీపై నాసీనుడయి యాలోచనాపరుడైనాడు. తన జీవితమంతయు నెడారియై పోవునని యాతనికి దోచినది.

తన నిర్మల చరిత్రమున కేమి కళంకములు రానున్నవో ?

తన హృదయదేవత యనుకొన్న శారద తనకు గాక పోయినదా ?

ఎట్లు? తన యింటికడ మూడు రోజులును నున్నవికదా. అవి వేగించుటెట్లు? నారాయణుడు లేచి తన్ను ముంచివేయు నిరాశా మేఘములను దరమివేసి, భార్య పడియున్న తావునకు జిరునవ్వుతో జేరబోయి 'ఆనందమయీ' అని పిలవనా, లేక ముగ్ధలలనా! అని పిలవనా అని ఆలోచిస్తున్నాను, ఏమని పిలవను చెప్పు శారదా? యని ప్రశ్నించినాడు.

శారద ముకుళించుకొని పోయినది.

'మన జన్మం ఇల్లా వృధా అయిపోవాలనా, నీ ఉద్దేశం? అయితే సరే. నాకు ఇతరుల మనస్సులు కష్టపెట్టడం గిట్టదు. అది నా చేతకాదు. ఈలాంటి అందకత్తె నా భార్య అవుతుంది. ఆమెకు చదువు సంగీతం దివ్యంగా వస్తాయి. శ్రీ విష్ణులా హృదయంలో ధరించుకొంటాను, శివునిలా అర్ధనారీశ్వరుణ్ణి అవుతాను. బ్రహ్మలా నా వాక్కులో ధరిస్తాను. అని కలలుకన్నా. నా కలలే రూపం పొందినట్లుగా నువ్వు నాకు హృదయేశ్వరివి అవడం నా జన్మం పావనం అయిందనుకున్నా! నవ్వితే నక్షత్రాలు నర్తిస్తాయి అని వర్ణించుకున్న బాలికవు నువ్వు. నువ్వు వీణా, నేను ఫిడేలు వాయించుకొంటూ కిన్నర మిథునంలా వుందామనుకొన్నాను. ప్రతి పరీక్షలోనూ ప్రథముడుగా నెగ్గుతూ, అనేక శాస్త్రాలలో పాండిత్యం సంపాదించుకొన్నందుకు అనురూపయైన విద్యావతివి నాకు లభించావని మురిసిపోయాను.

'నాకు అలవడిన కవిత్వం చిత్రలేఖనం నీ వల్ల చరితార్థ మవుతవనుకొన్నా. నా రాణిని నానా భావల్లో పాడుకొందామనీ, నా దేవిని నానా వర్ణాల నానా భంగుల చిత్రించుకొందామని, నా ఆత్మేశ్వరితో నానా పరమార్థ ప్రణయ లీలల దివ్వుణ్ణొదామనీ పొంగిపోయాను. జన్మ జన్మాలకూ నిన్ను ప్రేమించడానికి, నీకు తక్కువైన ప్రేమనుకూడా సర్దడానికి తగినంత ప్రేమ నాలో కట్టలు తెంచుకొని పొర్లుతూవుంది. ఈ ప్రవాహంలో నిన్ను తేల్చివేస్తాను. క్రమంగా నా దాన్ని చేసుకుంటాను. దివ్య ప్రేయసివి నువ్వల్లా, కొంచెం సుముఖంగా వుండు. వుపేక్షతోనైనా సరే నా ఆరాధనను అంగీకరించు, అంతేకాని, నువ్వింతటి వైముఖ్యం తాల్చి మన యిద్దరి బ్రతుకులు మరుభూముల్లో ఇంకి నశించే మహానదులి చేయకు.'

౫

నాకు ప్రేమ లేదు

భర్త ప్రేమతో దివ్య శాంతమూర్తియై తన్నట్లు నిర్దేశించి చెప్పినంతకాలము శారదమాట్లాడలేదు. ఒకసారి రెండుసారులు భర్త చెప్పినమాటలు నచ్చి కొంచెము

మెత్తబడినది. కాని జగన్మోహనుని మాటలా నెప్పటికౌ సమయమున నే స్పష్టముగా బొడగట్టినవి. 'ప్రేమ లేని మనుష్యుని ముట్టుకొనుట కూడా తప్పసుమా శారదా!' యని యాతడు పదేపదే యన్న ముక్క పిడుగువలె జెవిలో వినబడినది.

నారాయణరావు స్త్రీలతో నొక విధమున చనువుగా నుండును. నే డెటుల శారదతో మాట్లాడగలిగెనో యతనికే తెలియదు. మరల నాతనినోట మాటరాలేదు. ఉస్సురని వెడలిపోవజూచుచు 'మాట్లాడవేమి శారదా!' యని జాలిగ ప్రశ్నించెను.

శారద భయమునిండిన హృదయముతో నిజముచెప్పిన ఈయన వదలునను ఆశతో కంపితస్వరమున 'నాకు ప్రేమ లేదు' అని గబుక్కున కన్నుల నీరునిండ నేడ్చినది.

నారాయణరావును కొరడాతో మొగమున గొట్టినట్లయి చివుక్కున వెనుకకు జరిగి మెదడు రక్తహీనమైపోవ, తూలి, లేచి, అచ్చటినుండి వచ్చి వచ్చి, సోఫాపై కూలబడినాడు. ఇక నేమున్నది? సర్వము ముగిసినది. అంతయు నల్లబడిపోయినది. ఆ ముక్కలే తనకు జన్మాంతము దుఃఖితుడవు కమ్మని విధించిన శాపము. తాను కట్టుకొన్న దివ్యభవనము కూలిపోయినది. తన బ్రతుకు నిరర్థకమై పోయినది.

*　　　*　　　*

నారాయణరావు రాపడిన గుండెతో లోతులేని నవ్వుతో గపట నాటక మాడుచు నత్తవారింటికడ, కొత్తపేటలో దనయింటికడ, తక్కిన యామిను లెట్టులో వేగించినాడు. మిత్రులకైన దెలియనీయలేదు. పునస్సంధాన మహోత్సవ మిట్లు ముగిసినది.

తనయింటికడ తండ్రి సత్యనారాయణ వ్రతము సంకల్పించినారు. ఎటుల జరిగినదో, ఏమి జరిగినదో!

శారద పుట్టిల్లువచ్చి చేరినది. ఆమెకు దాను భర్తయెడ జేసిన మహాపరాధము అవగతమైనది తన తండ్రికిని, తన భర్తకును ద్రోహ మొనరించినాను అన్న భావము వ్యక్తావ్యక్తమై యామెకు దోచినది.

బాలకుడగు కేశవచంద్రుని హృదయమున, నేదియో అనిష్టము జరిగిరదన్న యాందోళన కలిగి పెద్దక్కగారి కడకేగి 'చిన్నబావ మంచివాడు పెద్దక్కా' యనెను. శకుంతల తమ్ము నెత్తుకొని, ముద్దుపెట్టుకొన, కేశవచంద్రుడు పెదవులు తుడుచుకొనుచు 'పెద్దక్కా చిన్నబావ మంచివాడు కాడా' యని ప్రశ్నించెను.

'అయితే మీ పెద్దబావగారు మంచివారు కారన్నమాటేనా?'

'కారు'

'ఎంచేతా?'

'ఏమో?'

అతడు శారదకడకేగి చిన్నక్కగారి మోము తీక్షణముగ నాలోకించుచు,

'చిన్నక్కా! మా చిన్నబావ దేవుడి అవతారము కాదూ! నిజంగా నేను నమ్మతా' నని యనెను.

శారద అతనిమాటల కులికిపడెను.

శకుంతల తన చెల్లెలినిజేరి 'శారదా! మీ అయన చెన్నపట్టణం వచ్చేటప్పుడు మనవూరు వస్తారులే?' యని యడిగినది. శారద తనకు తెలియదని సూచించునట్లు తలతిప్పినది.

శకుంతలకు మరదిపై అపేక్ష యినుమడించినది. నిర్మలహృదయముతో దల్లికడ, చెల్లెలికడ, మేనత్తకడ, తండ్రికడ నాతని పరిపరివిధముల బొగడజొచ్చినది. శారదకు దన సహోదరి మాటలు కష్టములై యామెను జేరుటకు సందేహించుచు, వీలైన దప్పించుకొనుచు మెలంగ జొచ్చినది.

రానున్న భయంకరమగు విపత్తు తప్పినట్లయినది. భర్త బలవంతము చేయునేమో యని యామె భయంపడినది. కాని యాతడంత నెమ్మదిగ సంచరించుటచే నామెకు హృదయమునుండి పెద్ద బరువు తీసివేసినట్లయినది.

చదువువిషయమై ఎక్కుడు శ్రద్ధవహింప నారంభించినది. పూర్ణకంఠమున సంగీతము విశ్వకిన్నరస్వరముతో నర్తనసేయ, దనలోనే మోహావరించిపోవ త్యాగరాజు భక్తిగీతములు మరియు నానందముగ బాడుకొనజొచ్చినది.

శకుంతల శారదను జూచి ఈసును, మెప్పు నుట్టిపడ, 'నీ వదృష్టవంతురాలవే చెల్లీ! నీకు మహారాజ కొమార్తెలు కోరితే దొరకని మగడు దొరికాడే తల్లీ, పాడుకో! నాకంఠం ముక్కలయిపోయింది. మీ బావకు నాకూ ఎప్పుడూవచ్చే వాగ్వివాదంతో గొంతుకలో అపశ్రుతి వచ్చిందే. వీణ వాయించుకోవటమే లేదు. పిల్లలిద్దరూ ఎప్పుడూ అల్లరే.'

శారద తన యక్కగారి పిల్లలను సంతతము నాడించునది. ఈ రోజులలో నా బంగారు తొనల బాలిక లిద్దరిని ఒక్క నిమిషము వదలలేదు.

* * *

జమీందారుల యిండ్లలోని ఆడువా రిట్టులే సంచరింతురా? లేక తనకుమాత్ర మిట్లు జరిగినదా? సంగీతముపై మనస్సుపోలేదు. తమ తోటలోనికిబోయి చెట్లతో దన హృదయము విప్పుకొన్నాడు. చెట్టు చేమలను జేరబోయి 'చూచినారా నా చెలిని' అని యడిగిన కావ్య నాయకుల చేష్ట లాతనికి జ్ఞప్తికి దగిలి నవ్వువచ్చినది, గులాబులు, మల్లెలు, సంపెంగలు, లెజిష్ట్రోమియనులు, బోగన్‌విల్లాలు తన్ను జూచి కరుణ ఒలికించుచున్నట్లు తోచినది నారాయణరావుకు.

తండ్రిగారికి, మామగారికి, అన్నగారికి నారాయణరావు రాజమహేంద్రవరములో న్యాయవాదవృత్తి ప్రారంభింపవలెనని కోర్కెయున్నది. తాను అందుకు వల్లెయనవలెనని కుతూహలము నందినాడు. ఇప్పుడెట్లు? న్యాయవాదవృత్తి యెందుకు? శ్రీ గాంధీమహాత్ముడు మరల కాంగ్రెసును నడుపుచు ఖైదులకు బొండని యాదేశమిచ్చినను బాగుండును, సమస్తము విడిచి సన్యసించిన బాగుండునేమో? శ్మశాన వైరాగ్యమా? తనలో వాంఛపోయినదా? 'తలలు బోడులైన

తలపులు బోదులా.' ఏరీతినైన దేశసేవచేయవలెను. ఏమియున్నది? గ్రంథాలయములా? ఇప్పుడు వాని రుచి పోయినది. ఖద్దరు ఉత్పత్తియా? ఓ, 'ఫ్యాక్టరీ' పెట్టుటయగును. ఆస్పత్రి పెట్టుదమన్న వైద్యవిద్యకు దూరమైపోయెను. రాజు అదృష్టవంతుడు. వాడు పరీక్షలన్నిట కృతార్థుడై మదరాసులో పెద్ద ఆస్పత్రిలో వృత్తి నేర్చుకొనుచున్నాడు.

పరమేశ్వరుని హృదయము మెత్తనిది అతడు సంతోషజీవి. కష్టములున్నవని గుర్తింపలేడు. అంతములేని యెడారివలె కన్పించు తన జీవిత మింక గడతేరుట యెట్లు?

తన జీవితములోని కళ నశించిపోయిన నేమి? సంగీత, సాహిత్య, చిత్రలేఖనములతో తన కేమి పని?

ఒకరోజున చటుక్కున లేచి 'నాన్నా! నేను దేశయాత్ర చేసివద్దామని ఉంది' యని నారాయణరావు తండ్రికి విన్నవించెను. తండ్రి యాశ్చర్యమంది 'చదువుకుంటూ దక్షిణాదంతా చూసివచ్చావు కాదుట్రా?' అని ప్రశ్నించెను.

'ఈ పట్టు ఉత్తరాది చూస్తాను నాన్నా.'

'ఉత్తరాది అంటే?' ఉత్తరాది యన్న సుబ్బారాయుడుగారికి దెలియక కాదు. పుత్రు డడుగుటయే యాయన కాశ్చర్యమైనది.

'కాశీ, ప్రయాగా అన్నీ తిరిగివస్తాను.'

'ఒక్కడవూనా?'

'పరమేశ్వరుడూ నేనూ వెళ్తాము!'

'ఎన్నాళ్ళు?'

'నెలో రెండు నెలలో!'

'ఆలోచిద్దాములే.'

'అదికాదు నాన్నా! తర్వాత నేను పట్టా పుచ్చుకొని వృత్తి ప్రారంభిస్తే దేశం చూచుటకు వీలుండదు.'

'చూద్దామన్నాను కాదుట్రాబాబూ.'

ఆ సాయంకాలము సుబ్బారాయుడుగారు భార్య నొంటరిగా జూచి 'చిన్నబాబు కాశీ అదీ వెళ్ళివస్తాడుట, తర్వాత వాడికి వీలుండదు. దేశాలన్నీ తిరిగివచ్చి వృత్తి ప్రారంభిస్తే బాగానే వుంటుంది' అని తెలియజేసెను. జానకమ్మగారికి గుండెలో రాయిపడినది. ప్రయాణాలంటే మాటలా? మరునాడు పురోహితునకు గబురుపంపి సుబ్బారాయుడుగారు శుభముహూర్తము పెట్టించెను. సుబ్బారాయుడుగారు భార్యయు, వదినెగారును ఇదివరకె కాశీ వెళ్ళి వచ్చినారు. అందుచేతనే జానకమ్మగారు ఎట్టులో కుమారుడు వెళ్లివచ్చుటకు నియ్యకొన్నది.

నారాయణరావు పెట్టెలు పరుపు మొదలగునవి సర్దుకొని తండ్రియిచ్చిన నాల్గు వందలరూపాయలు పుచ్చుకొని, లెక్క కావలసినప్పుడు తనకు తంతివార్త నిమ్మను

తండ్రిగారికి దల యూపుచు తల్లికడకు వెళ్ళినాడు. కుమారుని దరికి జేరదీసికొని శిరస్సు మూర్కొని 'నాయనా! రామలక్ష్మణులులా నా కిద్దరు వరప్రసాదులు పుట్టారు జాగ్రత్తగా వెళ్ళిరా. మీ మీదే ప్రాణాలు పెట్టుకుని ఉన్నాను. నువ్వు దుందుడుకు మనిషివి. రైలుకదులుతోంటే ఎక్కుతావు వాడికీ వీడికీ ఆపత్తు వచ్చిందని పరుగెత్తుతావు. జాగ్రత్తరా తండ్రీ!' యని యామె యాశీర్వదించి కుమారుని పంపెను.

శుభకార్యమునకై వచ్చిన బంధుగులు, అక్కగార్లు చెల్లెళ్ళు, ఎవరియిళ్లకు వారు అప్పుడే వెళ్లిపోయినారు. సూర్యకాంతమున కేమియు దోచుటలేదు. ఆబాలిక యన్నగారికడకువచ్చి 'నువ్వూ వెళ్ళిపోతున్నావా అన్నయ్యా! నాకసలే తోచదు' అన్నది. నారాయణరావు చెల్లెలిని దగ్గరకు దీసికొని 'సూరీడూ! నీకేమిటి తెచ్చిపెట్టనే?' అని యడిగినాడు.

'నీకే తెలుసును అన్నయ్యా! అన్నిటికన్నా నువ్వు దబ్బునరావడం కావాలి చిన్నన్నయ్యా!'

'అల్లాగా తల్లీ'

ప్రేమ పదార్థము దాగదు. ఈబాలిక, తన చిట్టి చెల్లెలు ప్రేమంపుముద్ద. ఆమె హృదయము నవనీతము. ఈ బాలికను వివాహము చేసికొన్న రామచంద్రుడే పూర్ణముగ నదృష్టవంతుడు, వీరిరువురి జీవితము చూడ ముచ్చటయగునుకదా?

'క్వైను బైసల్ఫేటు' మాత్రలు, 'క్వైను సాలిసిలీసు' 'టించరు అయిడీను' టించరు బెంజాయిను' 'లైజాలు?' 'హైడ్రోజన్ పెర్ ఆక్సైడు' ఆనందభైరవి, శీతాంశురసము, సన్నిపాతభైరవి, పైత్యాంతకరసము, సుఖవిరేచన మాత్రలు, 'పెర్మాంగనేటు' మాత్రలు, 'కాలోమెల్' మాత్రలు, అమృతాంజనము, 'ప్రోడయేరియా' మందు మొదలగు నౌషధములు, అరువది యడుగుల గట్టిత్రాడు, వంటగిన్నెలపెట్టె, నెయ్యివీశెడు, వీశెడుపప్పునూనె, కొంత బియ్యము, పచ్చి కారపుపొడి, ఎండుమిర్చి, చింతపండు, కొన్నికూరలు, ఆవకాయ, మాగాయ, పాత చింతకాయ, నిమ్మకాయ, గోంగూరపచ్చడి, చారుపొడి, కారప్పొడి, చాకు పెద్దది యొకటి, చిన్నదియొకటి, గాలితుపాకి, కత్తికత్తి, రెండునెలలకు సరిపోయిన బట్టలు, రెండు దోమతెరలు, ప్రయాణపు మడతమంచములు, చిన్నపరుపులు రెండు, రెండు తోలుపెట్టెలు, రెండు దేవదారుపెట్టెలు సర్ది సిద్ధమైనాడు నారాయణ రావు.

ఈలోన నారాయణరావు పరమేశ్వరమూర్తికి దనతో దేశయాత్రకురమ్మనియు ఖర్చులన్నియు దానే పెట్టెదననియు, భార్య నామె బుట్టింటిలోనగాని, యాతని తల్లిదండ్రులకడగాని దిగబెట్టి రావలయుననియు, నీ సమయము దాటినచో మరల పరమేశ్వరునకు దేశయాత్ర చేయుటకు వీలు దొరకదనియు వ్రాసినాడు. పరమేశ్వర మూర్తి వెంటనే దేశోద్ధారక నాగేశ్వరరాయని కడకుబోయి, సెలవుపుచ్చుకొని, భార్యను దీసికొని, యామె పుట్టిన గ్రామమగు బెజవాడలో వదలిపెట్టి, నారాయణ రావును రాజమహేంద్రవరములో గలిసికొనెను.

వారశూలలు, రాహుకాలము. గుళికకాలము, వర్జ్యము లేకుండగను, నక్షత్రము, వారము, తిథి, రాశిరహితము చేసి తారాబలము చూచుకొని, పుష్కర సమయముహూర్తమున తల్లిదండ్రులు, పెదతల్లి మొదలగు పెద్దల పాదములకు నమస్కరించి, చెల్లెలిని ముద్దుగొని మోటారుపై బయలుదేరినాడు నారాయణరావు. ప్రయాణమగుచుండ ముత్తైదు వెదురుగ వచ్చినది.

ఆ సాయంకాలము 'ప్యాసెంజరు' బండికి పరమేశ్వరమూర్తి రాజమండ్రి స్టేషనుకు రా, నారాయణరావాతని దన బావమరది లక్ష్మీపతి యింటికి దీసుకొని పోయెను.

ముగ్గురు స్నిహితులారాత్రియంతయు నిష్టాగోష్ఠి కాలముపుచ్చిరి. లక్ష్మీపతి దానును రావలయునని ముచ్చట పడెనుగాని సెలవు దొరకుటకు వీలులేనందున ఆగి పోవలసి వచ్చెను.

మరునాడుదయము రమణమ్మ తెల్లవారగట్లనే, వేపుడుకూర, ఉల్లిపాయ పోపుతో కాల్చిన వంకాయ పచ్చడి, ఆవకాయ, పెరుగు, వేడియన్నముతో భోజనము పెట్టినది అన్నగారికి బరమేశ్వరునకును. మేనత్తకు నమస్కృతులిడి యామె యాశీస్సులంది, రమణమ్మను తనదగ్గరకు జేరదీసికొని 'రమణా! నీకు, బాచిగాడికి చిత్రాలు పట్టుకొస్తానేవ్' అని యామెతో జెప్పి లక్ష్మీపతి వెంటరా నారాయణరావు పరమేశ్వరునితో 'నిన్నీను' పేటనుండి పెద్దస్టేషనుకు రెండు జట్కాలమీద బయలుదేరెను. 'ఇంటరు'లో వారిద్దరు ఖురదారోడ్డు స్టేషనుమీదుగా పూరి (జగన్నాథం) కి టిక్కెట్టు పుచ్చుకొన్నారు, పది 'గోల్డుఫ్లేకు' సిగరెట్టుడబ్బాలు, పది 'త్రీకాశిల్సు' డబ్బాలు పుచ్చుకొని, ఇన్ని గ్రంథములుకొని, మెయిలు నెక్కి, లక్ష్మీపతిచేతిని ఝాడించి మెయిలుబండి సాగగా దానితో వారును సాగినారు.

౬

ఉత్తర హిందూదేశ యాత్ర

భరతదేశము ఆదియుగములనుండియు బ్రపంచమునకు నాగరికత, మానవ ధర్మము, ఆధ్యాత్మిక తత్త్వవిచారము నేర్పుచునే యున్నది. సేతుహిమాచల పూర్వ పశ్చిమ సముద్ర పరివృతమగు భరతదేశమున నెన్నిజాతులు, నెన్నిరాజ్యములు, నవతరించి వృద్ధిపై యుత్కృష్ట సంప్రదాయముల సృజించి, నశించిపోయినవో? ఒకజాతిలోనుండి వేరొకజాతి జనించినది. నూతనజాతుల దనలో జేర్చుకొన్నది. పూర్వ సంప్రదాయముల విజృంభింప జేసినది.

భిన్నత్వమున నేకత్వము, నేకత్వమున భిన్నత్వము సూచింపుచు భగవంతుని విశ్వరూపసందర్శన మన్నట్లు విజాతీయునకు భిన్నతాదూషితమై తోచుచు, మహానదివలె నెటనుండి యెటకు బోవుచున్నదో భారతీయమహాచరిత్ర! నారాయణరాయ పరమేశ్వరులకు పూరీ మహాపట్టణమున, కోణార్కలో, భువనేశ్వరములో

గనుపించిన కేసరి గాంగకళాచమత్కృతియు ఉత్తమ నాగరికతయు వారి నాలోచనా పూరితుల, నానందవికసితులను జేసినది.

భరతదేశములో సూర్యునకు ప్రత్యేకము గుడులు రెండు మూడు చోటులనే యున్నవి. ఒకటి యోఢ్రదేశములోని కోణార్క. కాని కోణార్క దేవాలయమునను ప్రతిష్ఠ జరుగలేదు. మహారాజు సూర్యదేవునకు దేవాలయము సంకల్పించి తన యాస్థాన మహాశిల్పి నా కార్యమున నియోగించెనట.

ఆస్థాన శిల్పికొక పుత్రుడున్నాడు. అతడు తండ్రికడ శుశ్రూష సలిపి జనకుని యుత్కృష్ట శిల్ప చమత్కృతియు, శక్తియు నభ్యసించి, దేశదేశములకు బోయి అందందుగల శిల్ప సాంప్రదాయముల గమనించి వచ్చెదనని తండ్రి యనుమతి కోరినాడట. తండ్రి యితరదేశముల శిల్పులలో భావనయందు, బనితనమునందు తన్ను మించినవారు లేరని పుత్రుని యాత్రాకౌతుకము మాన్పజూచెనట. కుమారున కది తండ్రియందు దోషమనిపించినది. కాన తండ్రికి నమస్కరించి, 'తండ్రీ! మనకెప్పుడును గర్వము హానికర' మని చెప్పి చలమున విదేశయాత్ర సాగించినాడట.

ఇచట తండ్రి దేవాలయము నతి విచిత్రముగ నిర్మించి శ్రీ విమానమున శిఖరము వరకును గట్టినాడట. ముఖమండపములు, భక్తమందిరము, వివాహమండపము, క్షేత్రపాలకాలయము, పరిసేవిత దేవతాలయములు నిర్మింపబడినవి. సింహ గజాశ్వాది మృగములు, నద్భుత సుందరవనితా విగ్రహములు, దేవతాశిల్పములు మున్నగునవియెల్ల నా శిల్ప చక్రవర్తియు నాతని శిష్యులును జెక్కి యమర్చినారు. దేవళము నద్భుతమై విరాజిల్లినది. కాని కూపస్థమండూకమువలె నున్న యా శిల్పికి శ్రీవిమాన శిఖర పద్మశిల నమర్చు నుపాయము తెలియలేదట. అత డంతట మహారాజుతో నిజము వచింపక తన కొక ముఖ్యావసరమగు కార్యమున్నదని చెప్పి, యితరదేశ శిల్పుల నారహస్య మడిగి తెలిసికొనుటకు బయలుదేరి పోయినాడట.

ఇంతలో దైవజ్ఞులు పదునయిదు దినములలో మంచి ముహూర్తమున్నదనియు కొన్ని సంవత్సరములవరకు నట్టి ముహూర్తము మరల దొరకదనియు, మహారాజునకు విన్నవించినారట. మహారాజు సమయమునకు శిల్పి దేశాంతరగమనుడగుటకు వగచి, యాతని శిష్యులలో శిఖర మమర్చగలవా రుండిరాయని పృచ్ఛచేసి యేరును లేకుండుటకు జింతాకులుడై, తన శిల్పికై చారుల బంపినాడు.

ఇంతలో నాస్థానశిల్పి కుమారుడు తన యాత్ర ముగించుకొని నిజపురికి తిరిగి వచ్చి యా సంగతులన్నియు విన్నాడు. తండ్రిగారికి నపఖ్యాతి వచ్చునట్లున్నదని భయంపడి యా కార్యమునకు దానియ్యకొని, వలయు సన్నాహము లన్నియు నొనర్చుచుండెను. జనకున కలిసికాని యీ కార్యము తాను సాధించినచో నభిమాని యగు నాతనికి కోపము రాగలదని సంశయించి, ఆ కుమారశిల్పి ప్రచ్ఛన్నుడై యుండి తనవారి కెవ్వరికి నిజస్థితి తెలుపకయే కార్యమునకు బూనుకొనెను. పది

పంద్రెండు బారువుల బరువుగల శిఖరశిలను, విమానమూలమున ప్రక్కగా నొక యిసుకదిబ్బపై పెట్టించి, మహారాజుతో రోజునకు వేనకువేలు బండ్లను సముద్రము నుండి యిసుక తెప్పించి యాదిబ్బ యెత్తుచేయించ కోరెనట. బళ్ళువచ్చి యిసుక దిబ్బ నెత్తు జేయుచున్నకొలది యీ బాలశిల్పి, యాశిఖర పద్మశిల యా దిబ్బమూపు పైననే యుండునట్లు చూచుకొనుచుండెను. మూడు దినములలో బర్వతమువలె నా యిసుకదిబ్బ శిఖరముకన్న నెత్తుగ నూటయిరువది నాలుగడుగులు సువ్వున లేచినది. విమానశిఖరశిలయు నాదిబ్బమూపుననే యున్నది. అప్పుడా విమానశిలకడుగుననుండి విమానశిఖరమునకు గట్టిదూలపు కమ్మీలు చేర్పించినాడాబాలశిల్పి. రాతికి ఇటు నటు తాళ్ళుకట్టి, కమ్మీలపై జరిపించి శిఖరముపై నాశిఖరశిల నమర్చి కమ్మీలు లాగించివేసినాడు.

రాజు ఈ మహా కార్యకౌశలము దినదినము వచ్చి చూచుచు, కార్యసాఫల్య మునకు సంతోషించుచుండెను. విమానశిఖరశిల నమర్చురోజున దేశదేశములనుండి జనమువచ్చి ఆ చిత్రము చూచి ఆనందించిరి. ఆ వచ్చినవారిలో నాస్థానశిల్పియు నున్నాడు. అతడు వచ్చినవార్త నేరు నెరుగకుండ నాశిల్పి విన్నబోయిన మోముతో ఆ జన మహాసముద్రమున జేరి విచిత్రమును జూచుచుండెను.

శిఖరశిల నమర్చుటయు మహారాజు మెడలో హారము వేయ ఆ బాలశిల్పి వంగి నమస్కరించి మరునాడు శుభముహూర్తమునకు సర్వము దేవాలయమున సిద్ధము జేయ నాతడా గుడిలోనే పండుకొన్నాడు.

కుమారుని గుర్తించ లేదా తండ్రి. చిన్ననా డిల్లువదలిపోయిన ఆ బాలున కిప్పుడు మీసములు పెరిగినవి. పురుషుడైనాడు, దేహమంతయు గట్టిబారినది. అట్టి కుమారుని గుర్తించక తన్నిట్లవమానబరచిన యీ ద్రోహిని హత్య నొనరింపవలయు నని దుర్బుద్ధిజనించి, యారాత్రి గుడిలో నొంటిమై నిద్రించు దన కుమారుని బాకుతో పొడిచినాడు. బాలకుడు హృదయమునుండి రక్తము స్రవింప హా యని నిదురలేచి యా దీపపు వెలుతురున దండ్రిని గుర్తించి 'తండ్రీ నన్నేల బొడిచి నావు. నన్నానవాలు పట్టలేదా! అయ్యో! ప్రాణములు పోవుచున్నవి. స్వామి కార్యమునకై యా శిఖరము నేనెక్కించవలసివచ్చినది. జనకా! రేపటిదినము సర్వోచ్చమగు ముహూర్తమట. అబ్బా బాధ! ఈ బాకు పీకివేయుము. నాతండ్రీ! గురుదేవా! నీ చేతిలోనే మరణించినందులకు సంతసమే. నీకివే నాచరమప్రణా మము' అనుచు ప్రాణములు విడిచినాడట.

తండ్రి కుమారు నానవాలుపట్టి, గుండె తరుగుకొనిపోవ, తాను చేసిన మహా నేరమును, కుమారుని చంపుకొన్న క్రూరకర్మమును నిందించుకొనుచు తన ఘోర కృత్యమునకు గుండె పగిలి యచ్చటనే చనిపోయెను.

మరునాడు శుభముహూర్తమున ప్రతిష్ఠ జరుగలేదు. మరి యెప్పుడును జరు గలేదు.

ఆకథ విని పరమేశ్వరునకు గన్నుల నీరు తిరిగినది. నారాయణరా వట్లనా యని నిట్టూర్పునించినాడు. కోణార్కలో, జగన్నాథములో, భువనేశ్వరములో దేవాలయములకు శ్రీవిమానములెత్తైయుండును. అంతకన్న మధ్య మండపము, అద్దానికన్న ముఖమండపము చిన్నవి. గోపురములు చిన్నవి. గుడియంతయు మొక్కజొన్నపొత్తివలె నుండును. మూలమునుండి శిఖరమువరకు రాళ్ళతోడనే కట్టెదరు. ఎఱ్ఱయిసుకశిల, సుందరశిల్ప లాలిత్యమా రాతిలో రూపించునట్లు వేరొక రాతిలో రూపింపలేరు. గాంగశిల్పులు స్త్రీ రూపరచనమున దన్మయులైనారు. బ్రహ్మ - పూవులతో, లతలతో, లేతయాకులతో, తేనెలతో, లేడికన్నులతో, చుక్కల తళుకులతో, వెన్నెల వెలుగులతో స్త్రీమూర్తిని సృజించినాడన్న మాటను ఆశిల్పులు నిక్కవము చేసినారు. గాంగులు ఆంధ్రులు. ఉత్తరాంధ్ర శిల్పులు గాంగ శిల్పులు.

భువనేశ్వరములో రాజారాణి, పరమేశ్వర, మార్కండేయేశ్వర, లింగేశ్వరుల దేవాలయములలోన, కోణార్కలోను ముఖలింగములో సాక్షిగోపాలములో, గాంగశిల్పుల శిల్పలాలిత్యము ప్రత్యక్షమగుచుండును. గుడియంతయు లతలు చెక్కియుండును. మధ్యమధ్య విగ్రహములు పొదిగింపబడును. దాక్షిణాత్య దేవాలయముల రీతి వేఱు. చోళ, పాండ్య, చాళుక్య దేవాలయములలో గర్భగుడిపై నుండి శిఖరమువరకు గట్టిగా రాతికట్టడమో, యిటుక కట్టడమో కట్టుకొనిపోదురు. కాని గాంగదేవాలయములకు, దేవాలయపాదమునుండి శిఖరమువరకు లోన గుల్లగా కట్టుకొనిపోదురు. తెనుగు చోడుల దేవాలయములలోనూ గర్భాలయము గుల్లగానే యుండును.

భువనేశ్వరములో రెండువందల దేవాలయములున్నవి. ప్రతి దేవాలయమునకు మిక్కిలి లోతుగల కోనేరు లున్నవి. ఎచ్చటనుండియో జలము వచ్చునట్లుచేసి, యా జలము పొలముల కుపయోగించునట్లు శిల్పులమర్చిరి. జగన్నాథమునందు మొండిజగ్గని యందము తిలకించి, సాక్షిగోపాలము, శ్రీకూర్మము దర్శించి, నారాయణరావు పరమేశ్వరమూర్తులు కలకత్తా చేరుకొన్నారు. కలకత్తాలో మ్యూజియము, దక్షిణేశ్వరము, కాళీఘట్టము, సర్వవృక్షవనము, జంతుశాల, విక్టోరియా మందిరము, జైనమహాభవనము, బోసుగారి వృక్షశాస్త్ర పరిశోధక భవనము, మొదలైనవి చూచినారు.

శ్రీ రామకృష్ణ పరమహంస నిర్వికల్పసమాధి నందిన పంచవటి, మాత దేవాలయము, ఆ భక్తమూర్తి, యవతారపురుషుడు మెలంగిన యాపవిత్రస్థానము చూచునప్పటికి నారాయణ పరమేశ్వరులు పులకరించిపోయిరి.

ఈ మహాపురుషుడు సర్వమతములు హిందూమతములోనివే యని లోకమునకు చెప్పుటకు, సర్వమతములవారికి ఆత్మవిద్యాభిక్ష మా మతమే పెట్టినదని తెల్పుటకు అవతరించెనని, నారాయణరావు పరమేశ్వరునకు తెలిపెను. రామకృష్ణునకు చదువురాదు. ఈశ్వరచంద్ర విద్యాసాగరులవంటి పండితు లాపరమహంసకు

జోహారులన్నారు. కేశవచంద్రసేనువంటి మహానుభావు లాతని పాదములకడ నాత్మ జ్ఞానము సముపార్జించుకొన్నారు.

'శ్రీరామకృష్ణ పరమహంసకు వివేకానందస్వామి అర్జునుడంటివాడురా. నర నారాయణులే వారిరువురున్నూ. ప్రతిమతంలోనూ కొన్నికొన్ని ఆచారాలు బయలుదేరుతవి. ఆ ఆచారాలనూ, చిహ్నములనూ అనుసరిస్తేగాని మోక్షంలేదు అనుకోవడమంత మూర్ఖత ఇంకొకటి లేదు. నామాలు పెట్టి, గండభేరుండంచుల పంచెలు కట్టి, విష్ణ్వాలయాలలోకి వెళ్ళి, విష్ణునిమాత్రం కొలిచేవాడు వైష్ణవుడనిన్నీ, తలంతా గొరిగించుకొని గడ్డం పెంచుకొని మహమద్ వారుమాత్రమే దైవముయొక్క మతము బోధించేవారనిన్నీ, ఖురానుమాత్రమే మతగ్రంథమనిన్నీ ఒక్కదైవమే యున్నాడనిన్నీ, రెండు దేవుళ్లు లేరనిన్నీ నమ్మేవాడు మాత్రమే మహమ్మదీయుడనిన్నీ; బాప్టిజం పుచ్చుకొని, యేసుక్రీస్తు, దేవుని కుమారుడనీ, ఆతని ద్వారానే మోక్షం వస్తుందనీ, ఏసును నమ్మకుండా వున్నవాడికి నరకం అనిన్నీ, నమ్మేవాడే క్రైస్తవ మతస్థుడనీ వాదించడంకంటె పరమ ఛాందసం లేదురా పరం.'

'మన మహర్షులు మాత్రమే చెప్పగలిగారురా, సర్వమతాలు దైవాన్ని చేరుకుంటాయి' అని.

'అలా అనకు. క్రీస్తుగాని మహమ్మదుగాని అలా చెప్పలేదనా నీ ఉద్దేశము. కాదు! ప్రతి అవతార పురుషుడు అలాగే చెప్పాడు.'

'నువ్వనేది, సరియైన జ్ఞానముతో సంచరించేవాడు, సత్యాన్ని కొలిచేవాడు, ఏ మతంవాడైనా సరే మోక్షము చెందుతాడు అని రామకృష్ణ పరమహంస ప్రపంచానికి బోధించిందే నిజమంటావు అంతేనా?'

'అవును మరి. ఆయన మహమ్మదీయుడై అల్లాను ప్రార్థించి భగవంతుణ్ణి సాక్షాత్కరింపజేసికొన్నాడు. క్రైస్తవుడై జెహోవాను స్వాధీనము జేసుకొన్నాడు. రాధ అయి శ్రీకృష్ణునీ, హనుమంతుడై రామునీ సాన్నిధ్యము పొందాడు. అందరూ ఒక్క పరమాత్మని మహాభావమే కాదుట్రా?'

బేలూరు మఠం చూచి, చందా యిచ్చి, కలకత్తానుండి బయలుదేరి, మన యాత్రికులు గయ వెడలినారు.. ఫల్గునీ నదిలో స్నానమాడినారు. శ్రీరామగిరి దర్శించి శ్రీరాముడు ప్రతిష్ఠించిన మరకత రత్న ఘటిత స్ఫటిక లింగమును దర్శించినారు. బుద్ధగయ కేగి యచ్చట సిద్ధార్థుడు బుద్ధుడైన ప్రదేశములో గూర్చుండి, యా పరమపురుషుని ధ్యానించి, యా దేవాలయ రచనా చమత్కృతికి సంతసించినారు. ఇదే బౌద్ధుల ప్రథమ దేవాలయము. బుద్ధ భగవానుడు నిర్వాణ మొందిన వెనుక నాతని దేహమునకు దహనసంస్కారము లైనవి. అప్పుడా తథాగతుని వపువులోని బొమికలు, దంతములు మొదలగునవి బరిణెలలోనుంచి వానిని వివిధ దేశములకు నాయన శిష్యులు పంపించినారట. ఆ బరిణెల నందిన మహారాజులు వానిని పవిత్రస్థలమునందు స్థాపించి వానిపైన రాతితో, నిటుకతో

మట్టితో దిబ్బలు కట్టిరి. వానిపై శిల్పము లుంచిరి. అయ్యవి స్థూపము లన్నారు. ఆ స్థూపములు పవిత్ర నిర్మాణములైనవి. భక్తులు వానిపై వారి కళాప్రజ్ఞ యంతయు జూపించినారు. వానికి తోరణములు, చుట్టును శిల్పములు చెక్కిన కంచెలు నేర్పరచిన మహారాజులు వానికై కోట్లు వెచ్చము చేయించినారు. తర్వాత బుద్ధునికై దేవాలయమును నిర్మించినారు. అట్టి దేవాలయములలో బుద్ధగయ యొకటి. అచ్చటను శిల్పములు తీర్చిన రాతికంచె యున్నది. స్థూపముల జూచియే, దేవాలయము లేర్పరచినారని కొందరి మతము. కాని పరమేశ్వరుడు బుద్ధునికి బూర్వమే దేవాలయము లున్నవని వాదించును.

గయనుండి మొగలిసరాయి మీదుగా శ్రీ కాశీపట్టణము చేరినారు. గంగానదిలో స్నానమాచరించి, విశ్వేశ్వరుని, బిందుమాధవుని, ఢుండి గణేశ్వరుని, యన్నపూర్ణ విశాలాక్షిని, గవ్వలకన్నను, వారణనదిని, అసినదిని దర్శించి కేదారఘట్టములో శ్రీ విజయనగరం మహారాజావారి భవనములో బసజేసినారు. స్నేహితు లిరువురు కాశీ విశ్వవిద్యాలయము దర్శించినారు. 'ఒక్క మహానుభావుడు బిచ్చగాడయి కోటులు సముపార్జించి యీ మహోత్కృష్టమైన విద్యాలయం కట్టించినాడు; పవిత్రుడు మదనమోహనుడు. ఈ విద్యాలయానికి బిసెంటమ్మ అసలు పునాది వేసింది అహో! ఏమి చిత్రంరా మానవుని ప్రకృతి?' యనినాడు పరమేశ్వరుడు.

'ఈ మహాక్షేత్రము ఎన్నివేల సంవత్సరములనుండి సర్వమానవలోకాన్ని పవిత్రం జేస్తోందీ. శ్రీరామచంద్రు డీ పుణ్యక్షేత్రాన్ని దర్శించినాడా, ఓరే పరమేశా! మనదేశంలో ఉన్న ఇతర పుణ్యక్షేత్రాలు తర్వాత తర్వాత వచ్చినవేమో కాని ఈ మహాక్షేత్రం మాత్రం మహా పురాతనంరా!' అని అనినాడు నారాయణరావు.

౭

భారతీయుల ప్రాచీన నాగరికత

'ఈ విద్యాలయానికి లక్షలు ఖరీదుచేసే యీ భవనాలు ఎందుకు నిర్మించాడో పూర్వ సంప్రదాయాభిమానియగు మదనమోహన పండితుడు?'

'ఒరే నారాయణా! ఒక్కటి మాత్రం ఉందిరా, పాశ్చాత్యవిద్యే పరమావధి అనే ఈ రోజుల్లో, ప్రభుత్వంవారి కోపానికి గురికాకుండా జాతీయతను పోషించడానికి వీలైనంతవరకు పోషించే ఈ విద్యాలయం ఒకటి సృష్టించాడురా మహానుభావుడు.'

'నువ్వు చెప్పింది నిజమే. వెనక ఆనాటి కాశీ విద్యాపీఠము, నలందా, తక్షశిల, అజంతా, నాగార్జున పర్వతము, ధాన్యకటకము, నవద్వీపము మొదలగు పరిషత్తులవంటి విద్యాపీఠాలు ప్రస్తుతం మనం పెట్టలేమురా. 1921 ఆ ప్రాంతాల్ని పుట్టిన గుజరాతు, కలకత్తా, ఆంధ్రజాతీయ విద్యాలయాలు పేరుకు మాత్రం ఉన్నాయి. మహానుభావుడు శివప్రసాదగుప్తగారు నిలిపిన విద్యాలయం గుజరాతు విద్యాపీఠం మాత్రం ఇంకా నిలిచాయి. ఎప్పుడో మళ్ళీ నిజమైన విద్యాపీఠాల దర్శనం? ఆంధ్ర

విశ్వవిద్యాలయం బెజవాడనుంచి వెళ్ళిపోయేటట్టు ఉంది. విశాఖపట్టణం వెళ్ళిపోతే రాయలసీమవారు తప్పుకుంటారట. బెజవాడ ఆంధ్రదేశానికి మధ్యపట్టణం. అన్నిదేశాలనుంచి వచ్చే రైలుమార్గాలున్నై. పవిత్రమైన కృష్ణవేణినది ప్రవహిస్తూ ఉన్నది.'

'అబ్బాయి ఈ సబబులన్ని విచారించేవాళ్లు ఎక్కువమంది వుండరురా బాబూ! రేపో యెప్పుడో శాసనసభలో విశాఖపట్టణం విశ్వవిద్యాలయ ప్రధానస్థానం కావాలి అని బిల్లు పెట్టున్నారు. ఆమోదిస్తారు సరే, దానికి కాదు. వీరు ఇంతా చేసి మద్రాసు విశ్వవిద్యాలయంకన్న ఇందులో ఏమి కొత్తదనం వెలగబెట్టారు. అనే నా విచారం.'

కాశీనుండి సారనాథు వెళ్ళి యచ్చట పురాశిల్ప రక్షణశాఖవారు స్థూపమును త్రవ్వి బయలుపరచిన సంఘారామకట్టడములు చూచినారు. శృంగ ఆంధ్రరాజ్యకాలముల విజృంభించి, గుప్తరాజ్యకాలమున బేరొందిన యాస్థూపమును మహాబోధి సంఘమువారు వృద్ధిపరచుచు నూతన సంఘారామము నిర్మించుచున్నారు. బుద్ధుని విగ్రహములు, మంజుశ్రీ తారావిగ్రహము లచ్చట శిల్పకళా చమత్కృతి వెదజల్లుచున్నవి. అశోకుడు బౌద్ధమతావలంబియై, భిక్షుడై, సర్వ సర్వంసహా మండలములో హింసకు చోటులేకుండ చేయుటకు, తథాగతుని బోధ లోకమెల్ల ప్రజ్వలింప జేయుటకు దీక్షవహించిన దినములలో - నాస్థూపము ప్రారంభింపబడినది. అశోకుని శిలాస్తంభ మచ్చట నొకటియున్నది. రానురానా సంఘారామము వృద్ధినందినది. ఆ స్థలము వేణువనము. బుద్ధుడై యాలోకపావనుడు దేశములనెల్ల సత్యమార్గమును బోధించి యా వేణువనాన ఆశ్రమ మేర్పరచుకొని లోకమెల్ల మార్తాండుడు వెలుగు వెదజల్లురీతి, తన బోధను ప్రకాశింపజేయుచుండెను.

పరమేశ్వరుడా ప్రదేశమంతయు దిరుగుచుండెను. నారాయణరావాస్థూపమున కెదురుగ పద్మాసనోపవిష్టుడై యర్ధనిమీలిత నేత్రుడై, యా బుద్ధపరమాత్మను ధ్యానించుకొనుచుండెను. అతని వాక్కుల అమృతధారలు నారాయణరావు కర్ణముల ప్రతిధ్వనించినట్లయినది. పరమేశ్వరుడా పవిత్రమూర్తి పద్మాసనధారియై జ్ఞానముద్రతో 'ఓం మణి పద్మేహమ్' అని జ్ఞానోపదేశము చేయుచున్నట్లు భావించినాడు.

కాశీనుండి ప్రయాగ వెళ్ళి, త్రివేణీ సంగమములో మన స్నేహితులు కృతావగాహులైనారు. త్రివేణీ సంగమములో రెండు వేణులే కలియుచున్నవి. మూడవ వేణి యంతర్వాహినియట. యమున నీలగాత్ర, గంగాదేవి ధవళశరీర, సరస్వతి సువర్ణచ్ఛాయావర్ష్మ. యమున కూర్మవాహన, గంగ మకరవాహన, సరస్వతి పద్మవాహన.

ఆ సూర్యతనయ కూర్మవాహన మంగీకరించి యెన్ని వేలేండ్లు గడచెనో, నేటికిని యమునా కచ్ఛపములా నీలంపు లోతులలో నీదులాడుచు, తేలికొనుచు, మునుగుచు సంచరించును. యమునకంటె గంగ లోతుతక్కువ. సరస్వతి లోతు నకు కాలమే ప్రమాణము. గంగ మహావేగమున ప్రవహించును. యమున గంభీ

రముగా నెమ్మదిగా చరించును. లోతులేని గంగయు, లోతుగల యమునయు సంగమించినచోట నా యువకులిరువురు స్నానమాడి, ఊరు జూడబోయిరి. పండిత మోతీలాలుని భవనము, విశ్వవిద్యాలయములు, కోట, పురాతనాశ్వత్థ నారాయణము దర్శించినారు. కోటలోని యశోకుని స్తంభము గమనించినారు.

వారిరువురు ప్రయాగలో గంగను పెద్దబిందెలలో బట్టి రైలుమార్గమున రాజమహేంద్రవరము లక్ష్మీపతికి బంపినారు.

అలహాబాదునుండి లక్నో, హరిద్వారము, హృషీకేశము దర్శించినారు. వియత్పథము వదలి గంగాదేవి హృషీకేశముకడ నార్యావర్తములోనికి కుడియడుగు పెట్టినది. అచటి ఋషుల యాశ్రమములు దర్శించినారు. రామతీర్థస్వామి గంగలో గలసిపోయిన ప్రదేశము చూచినారు. ఆ మహాభాగుని దలపోసికొని నారాయణరావు పరమేశ్వరుని జూచి 'ఈపరమఋషి హిమాలయములో దిగంబరుడై సుమేరువు నధిగమించినాడురా! ఆ మహానుభావుడు రచించిన ఎన్నో గ్రంథాలు పోయాయి. దేశాలు తల్లడిల్లజేసి వివేకానందుని యాత్రను సంపూర్ణముచేసి యవతారం చాలించాడురా. ఏమి మేధావి, లెక్కల ఎం. యే. చిన్నతనంలో పది లెక్కలిచ్చి, ఎనిమిది చెయ్యమంటే, పదీచేసేవాడు సగంకాలంలో.

'సత్య స్వరూపుడగు పరమాత్మను కనుగొన్న ఆ మహానుభావునకు లెక్కలు గిక్కలూ ఒక లెక్కటరా నారాయణం?'

కతిపయ దినాలల్లో ఢిల్లీ చేరుకొన్నారు. కుతుబు మినారు, అశోకచక్రవర్తి నాటిన యినుప కంబము, జుమ్మామసీదు చూచినారు. మహమ్మదీయ శిల్పచమత్కృతి గమనించినారు. క్రొత్తఢిల్లీలో తయారగు భవనములు చూచి 'జీవములేని యీకళాచమత్కృతి యీ కాలమునకు దగినట్లే యున్నది' యనుకొన్నారు. మ్లేచ్ఛ చక్రవర్తులు ఢిల్లీ చుట్టున నున్న వివిధస్థలముల గట్టిన కోటలు, మహాభవనములు చూచినారు. అక్బరు కట్టిన ఫతేపూరుసిక్రీయును, ఫైజాబాదును, హుమయూను గోరీని మొదలగునవన్నియు జూచినారు. ఫతేపూరు సిక్రీలో రెండురోజులున్నారు. అక్బరు చక్రవర్తి చరిత్రయంతయు దలపోసికొనినారు.

'ఒరే నారాయుడూ; ఈ భవనములో దిరిగిన అనార్కాలీచరిత్రమంతయు దలపుకువచ్చుచున్నది. వివిధదేశాలనుండి వచ్చిన యప్సరస్సమానలగు సుందరీమణు లెందరీ మందిరాల తిరిగినారో? అస్పష్టమధురములయి వారి మాటలు పాటలు ప్రతిధ్వనిస్తున్నవిరా.'

'కవిత్వం! కవిత్వం! నారాయణా! నువ్వొక సర్దారువు. నువ్వు దర్బారునకు వెళ్తూవుంటే జనానా మేడలమీద ఒక కిటికీలోనుంచి రెండు లేడికన్నులు నీ వైపు చూశాయి. నువ్వూ తలెత్తావు! ఆ లోచనాలు నవ్వినై—'

'ఆ! ఏవిటి తర్వాత తర్వాత.'

'తర్వాత నీ కోరక కోక సిద్దీ కబురు తెచ్చాడు. రహస్యమార్గాలవెంట నువ్వు కోటలోకి వెళ్లావు. ఒక సిద్దీ దాసీబాలిక నిన్నో మందిరంలోకి తీసుకువెడితే, అక్కడ ఒక చక్కనిచుక్క పరిశియాబాలిక, అందం ఒలికిపోతూవున్న దేహాన్ని పట్టియిచ్చే ఢక్కా వస్త్రాన్ని కట్టుకొని, ఓరగిలి, ఒయారంగా పడుకొనిఉంటే, నువ్వు చూసి ఆనందమూర్తివై ఆమె పాదాలకడ వాలావుట. ఆమె తన దానిమ్మ పువ్వులాంటి పెదవుల్ని విరుచుకొని - గబుక్కున లేచి, ఎవరు నువ్వు, ఇక్కడకు ఎందుకు వచ్చావు - అని చప్పట్లు చరిచిందిరా.'

'కథలు చెప్పటంలో మా నాన్నగారి తర్వాత నువ్వేరా! నన్నుగురించిన కథ వినడానికి నాకే ముచ్చటగా ఉంది. తర్వాత చెప్పుమరి, మొండితేలు కుట్టకుండా వుండాలంటే.'

'చప్పట్లు కొట్టిందో లేదో! ఎక్కణ్ణుంచి వచ్చారో యమభటుల్లాంటి వాళ్ళిద్దరు సిద్దీలు - నాలుగు జెత్తల వెడల్పు ఉన్న కరవాలాలు పుచ్చుకొని నువ్వ గజగజలాడావు.'

'అమ్మయ్యో!'

'వీణ్ణి లాక్కెళ్లి పాతాళగృహంలో ఇనపకొట్టులో వెయ్యండి అందామె' నిన్ను తీసుకొనిపోయి అల్లాగే ఇనపకొట్టులో పడేశారు.'

'ఆ అవతారములో కూడ ఖైదే మనకు?'

'ఆ! ఇంకా ఎన్ని అవతారాల్లో ఖైదో. ఇనపకొట్టులో వేసి, నీళ్లు, రొట్టే మాత్రం ఇస్తూఉండేవారు. నాలుగోరోజున రాత్రి పన్నెండు గంటలకు నవాబు యొక్క నాలుగువందల ఒకటోరాణి కావడానికి మాస్తూఉన్న ఆ బాల, కటకటాల తలుపులు తీసి, లోపలికి వచ్చి, నిన్ను కౌగిలించుకొని ముద్దు పెట్టుకొంది. నువ్వు తెల్లబోయి సంతోషంతో ఒళ్లు మరిచావు. భోజనం అదీ దిట్టంగా పెట్టూఉండేది, రాత్రిళ్లు నీ కొట్టులోకి వచ్చేది, లేదా, తన శయనమందిరానికే తీసుకొనిపొయ్యేది. ఒక రోజున నవాబుకు ఈ సంగతి తెలిసింది. మహానుభావుడు కాబట్టి తన కక్కుర లేదని ఇద్దర్నీ—'

'నరికించేశాడా!'

'అంతేనా మరి? ఏనుగులచేత తొక్కించడానికి ఆజ్ఞ యిచ్చాడు. తర్వాత నవాబుకు పాంచాలంలో రాజులు తిరగబడ్డారని వార్త వచ్చింది. మీ ఇద్దరి గొడవా మరచిపోయి సైన్యాలలో వెళ్ళాడు. కాపలా ఉన్నవాళ్ళకు లంచాలిచ్చి మీరిద్దరూ దక్షిణదేశాలకు పారిపోయి కృష్ణదేవరాయల కొలువులో చేరారుట.'

'మాంచి కథరా!'

ఢిల్లీనుండి బయలుదేరి మథుర, బృందావనము, ఇంద్రప్రస్థము, కురుక్షేత్రము, హస్తినాపురము మొదలగు దివ్యక్షేత్రము లన్నియు జూచినారు. ఈ పవిత్ర ప్రదేశముల భగవంతుడు శ్రీకృష్ణుడు చరించినాడు. పాండవులు కౌరవులు

రాజ్యమునకై పెనంగినారు. మహాభారత మంతయును వారి మనోనేత్రములకు గోచరించినది. కురుక్షేత్రమున అభిమన్యు యుద్ధమును స్మరించి మన యాత్రికులు కన్నుల దడిపికొనిరి.

బృందావనములో వారికి మీరాకథ స్మరణకు వచ్చినది.

'పురుషుఁ డెవ్వం డిచట?'
పురుషు డాతడొకండె పురుషోత్తముండు.
పురుషు డాతడొకండె
పొలతులము మనమంత,
దివ్యపురుషుని ప్రేమ
తేజఃప్రదీప్తులము,
పురుషు డెవ్వం డిచట?

నాథు పాదాలపై
నా బ్రతుకుపువు నుంతు
పూజ గైకోవేర
పొలతులను బ్రోవరా!
పురుషు డెవం డిచట?'

అని పరమేశ్వరుడు పాడినాడు.

బృందావనము

స్నేహితుల కిరువురకు మీరాబాయి దివ్యచరిత్రము కనుల గట్టినది. మీరాబాయి శ్రీకృష్ణుని కొనియాడుచు బృందావనము వచ్చినది. అప్పుడు బృందావనమున నొక మహాత్ముడు వచ్చియుండెను. ఆ స్వామి తా నున్నంతకాలము బృందావనములోనికి స్త్రీలను రానియ్యవలదని యాజ్ఞనిడుటయు, ప్రజ్ఞావంతుడగు నా సన్యాసి యాజ్ఞ పూర్ణముగా నిర్వర్తింపబడుచున్నది. ఇంతలో మీరాదేవి బృందావనము ప్రవేశింపబోవుచుండ 'నిలు నిలు' మని అడ్డగించినారు.

'ఎందుకు నాయనా ఆపుచేశారు?'

'తల్లీ! నువ్వు స్త్రీవి. బృందావనములో ప్రవేశించ వలనుపడదని మా గురువుగారి ఆజ్ఞ!'

'మీ గురు వెవరూ?'

'హిమాలయంలో తపస్సుచేసి మహత్తులు సంపాదించిన మహాఋషి మా గురువు శ్రీ శ్రీ రూపగోస్వామి!'

'అలాగా! అయితే ఈ పాట వినిపించండి ఆయొనకు' అని శ్రీ మీరా 'పురుషు డెవ్వడు? శ్రీకృష్ణు డొక్కడే పురుషుడు, భక్తులందరు స్త్రీలు, పురుషు

నిలో లయమగుటకే తపస్సులు భక్తియున్న' అని పాట పాడినదట. శిష్యులా పాటను గురువుగారికడకు బోయి వినిపించుటయు నాస్వామి నిర్విణ్ణుడై యర్థము గ్రహించి 'యేది నా తల్లి' యని పరువులిడివచ్చి యామె పాదాలబడి 'తల్లీ సత్య సూత్రము నాకనుగ్రహించి నా గురువైనావు. మూర్ఖుడను క్షమించు. స్త్రీలు మోక్షం భంగం చేసేవాళ్లు. ప్రకృతిస్వరూపిణులు అనుకొని, వీళ్ళను చూస్తే పురుషుని హృదయం మోసపడిపోయి దగ్ధమగునని తప్పుదారిని పడ్డాను' అన్నాడు.

ఆ కథ స్మరించుకొనుచు నా పాట పాడుకొనుచు, తులసీవనము, యమునా ఘట్టము, కాళీయహ్రదము, గోవర్ధనము మొదలగునవి దర్శించినారు.

'కృష్ణా కృష్ణా! గోపకుమారా!
బృందావన సంచారా!
మురళీమోహన, మృదుపదనర్తన
మోహనలీలా కారా!
సుందరనందకుమారా!
కృష్ణా కృష్ణా!'

యని పరమేశ్వరుడు పాడుచు 'నారాయణా! యీ వెన్నెలగడియల్లో యమునాతీరాన్ని రాసక్రీడాలోలుడైన శ్రీవేణుగోపాలుని చూద్దామురా' అన్నాడు.

నారాయణరావా మాట వినిపించుకోలేదు. శ్రీగోపాలకృష్ణ పరమేశ్వరుడు దివ్యబాలుడై యీ ప్రదేశముల నాడుకొన్నాడా? మొహోర్తులగు వ్రజసుందరులకు సర్వసమర్పణ నేర్పినాడా? ప్రేమయనగా స్త్రీపురుషుల పరస్పరవాంఛయేనా? మోహావేశమున తాను ప్రేమించు బాలికనే దేవస్వరూపమున నెంచి పూజించెదరా? ఎంత మాధుర్యము. ప్రేమికులకు ప్రేమ భక్తియే కాదా! నిజమైనప్రేమ ప్రతిఫలము కోరదు. నాథుడితరులను ప్రేమించుచున్నాడని కించపడదు. ఐక్యమే పరమావధిగా గోరును. ఆ ఐక్యభావము సార్థకమగుట ఒక భగవంతుని పాదముల ప్రోలనేకదా.

చిన్నతనాన ప్రేమయే భక్తియని, భక్తియోగము గరపిన నందబాలుడు, వెన్నముద్దలకొంగ, రాధికా హృదయనాథుడు, గోపికా మనశ్చోరుడు, కురుక్షేత్రాన మహావేదసారము, ఉపనిషత్తుల నవనీతము, సాంఖ్యామృతము కలియబోసి, నిగ్గుతేల్చి సర్వమతాభిప్రాయాలు సమన్వయించి నరస్వరూపుడయిన విష్వచ్చునకు బోధించి, లోకానికి యుగయుగాలకు సందేశమిచ్చినాడుగదా. ఈ మహాభావము నిలువెల్ల దివ్యామృతముచే నింపుటలేదా? ఆపుకోలేని మధురావేశము పవిత్రాంబువులై నయనాంచల బిందుధారలై జన్మము పూతమొనర్చుచున్నది.

'ఒరే పరమేశ్వరం! సాంఖ్యవిచారం ఉత్కృష్టమైనదేరా! కాని సాంఖ్యము ఏమి చెప్పింది? ప్రతియాత్మయు పురుషుడు, అతడే సాక్షీభూతమగు పరమాత్మ, వ్యక్తిలోని మనస్సు, అహంకారము, బుద్ధి, ఇంద్రియములు అన్నియు ప్రకృతి. తెలియనివ్యక్తికి సాక్షీభూతుడగు పురుషుడు మరుగుపడి ప్రకృతిచేత

గప్పబడి తనబిడ్డలు తనయిల్లు వాకిలి అని మోసపోయి, గిట్టుతూ, పుట్టుతూ ఉండును. కాని జ్ఞానముచేతనూ, యోగముచేతనూ నువ్వు నిన్ను తెలిసికొంటే అప్పుడు పురుషునికినీ ప్రకృతికినీ సమ్యక్ స్థితికలిగి అంటే నిశ్చల సమాధికలిగి జన్మరాహిత్యము సంభవిస్తుంది. సాక్షీభూతుడగు పురుషుడు ఏమినీ మార్పులు చెందడు. ప్రకృతియే మార్పులు చెందుతూ ఉంటుంది. పురుషుడు కుంటిమగని వంటివాడు. ప్రకృతి గుడ్డిభార్య. ప్రకృతికి పురుషుడు దారిచూపిస్తూ వుంటే ప్రకృతి పురుషుని మోస్తూ ఉంటుంది.'

'ఈ సాంఖ్యధర్మంలో ఉండే లోటేమిటి? శ్రీకృష్ణు డెల్లా ఆ లోటు తీర్చాడు ?'

'కపిలమహర్షి యింతవరకును బోధించి, ఆ బోధ సంపూర్ణంచేయ లేదు. కాని ఒక్కొక్క ఆత్మ ఒక్కొక్క పురుషుడుగదా. అంటే విశ్వంలో కోటానుకోట్లు పురుషులు వివిధ వ్యక్తిత్వాలతో ఉంటే ఈ పురుషుల శక్తి యేమిటి? ఆద్యంతరహితులై సర్వ బ్రహ్మాండస్వరూపులే అయితే, వీళ్ళందరినీ నడిపే నాయకు డొకడుండాలి. వీళ్ళందరినీ సృష్టించినవా డొక డుండాలి కదా! అల్లా కాకపోతే ఇన్నికోట్ల ఆత్మలు ఇన్ని బ్రహ్మాండాలు అవుతారా? కాబట్టి శ్రీకృష్ణుడు ఉపనిషత్తులకు పోయ్యాడు. ఉపనిషత్తులు ఏమన్నాయి. ఆద్యంతరహితమై అనిర్వచనీయమైన బ్రహ్మమున్నది. ఆ బ్రహ్మముస్థితి ఎంతటి జ్ఞానవంతులున్నా ఊహించ లేరు. ఆ బ్రహ్మపదార్థములోనుంచి మూలప్రకృతి జన్మించింది. ఆ మూలప్రకృతివలన ఈ సృష్టంతా ఉద్భవిల్లింది. సృష్టిలోని ప్రతివ్యక్తియు, ప్రతిప్రాణినీ బ్రహ్మమే. నక్షత్రాలు, ఆకాశం, భూమి, పురుషులు, స్త్రీలు, కుక్కలు, గుఱ్ఱాలు అన్నీ అన్నీ. ప్రకృతి ఉండడంవల్ల ఈ సృష్టిలో వ్యక్తిత్వం. అది రహితం చేసుకుంటే బ్రహ్మలో లయం.

'శ్రీ కృష్ణపరమాత్మ ఏమన్నాడు? అన్నీ ఒకటే చెపుతున్నాయి. కాని సంపూర్ణంగా ఏదీ వ్యక్తీకరించడం లేదు. సృష్టికలిగిన కారణం నీకు వలదు. అది చిదానందము. కాని సృష్టి వుంది. సృష్టిలో పురుషుడు ప్రకృతి సాంఖ్యంలో చెప్పినట్లే కాని ఈ పురుషుడు, ఈప్రకృతిన్నీ ఒక్క పురుషోత్తముని స్వరూపాలే. అన్నీ ఒకటే, సాక్షీభూతుడగు పురుషుడు, ప్రకృతిస్వరూపం, అన్నీ పురుషోత్తముని అవతారాలు. నిజమైన లయంవచ్చినప్పుడు ప్రకృతి పురుషునిలో లయమై పురుషుడు పురుషోత్తమునిలో లయం అవుతాడు. అని చెప్పాడు.'

'ఒరే నారాయుడూ! మనం భగవద్గీత ఇంకా విపులంగా చదవాలిరా మరి.'

ఆగ్రా వచ్చారు, ఇరువురు యాత్రికులునూ! ప్రియవధూమణిపై ప్రణయము మూర్తించినట్టి ప్రణయినీవిరహము ముద్దకట్టినట్టి, కన్నీటిబిందువులు ఘనీభవించినయట్టి, నిర్మల హృదయము నీడై ప్రతిఫలించినయట్టి తాజమహాలు ప్రథమదర్శనము వెన్నెలలో నొనరించెదముగాక యని యమునాతీరమున కారాత్రి వెడలినారు.

ప్రపంచమున మానవుడు సృజించిన సప్తాద్భుతములలో నిది యొకటి యట. సమస్త రేఖలు, వంపులు, ఎత్తులు, సమాలంకారములు సంపూర్ణస్వరూపము ఒక్క శ్రుతిలో మేళవించిన మహారాగమువలె తాజమహాలు కాళిందీతీరమున సౌందర్యము మొలకలెత్తినది.

ఉదయారుణరాగము తాజమహాలుశిఖరములపై ప్రసరించినప్పుడు చూచినారు. మధ్యాహ్న నిశ్చలతలో గమనించినారు. నక్షత్రకాంతిలో బరికించినారు. చూచినకొలది నొక వింత యానందము, తీరని తృష్ణ వారికి నుద్భవించినది.

నాల్గవనాటిరాత్రి స్నేహితు లిరువురు బయలుదేరినారు. పరమేశ్వరుడు తాజమహాలును పదు నేను చిత్రములుగా చిత్రించినాడు. ఆరాత్రి నారాయణరావు తాజమహాలు గీతము పాడుటకు సంకల్పించుకొనెను. పరమేశ్వరుడు తల నాకసము దెస కెత్తి నక్షత్రముల గమనింపుచు గూడ బోయెను. ఇరువురు యమునాతీరము నకు బోయినారు.

నారాయణరావు ఫిడేలు మేళవించి కమాను తీగలపై నానించి కదిపినాడు.

ససారీ

యమునా కల్యాణి, కల్యాణిరాగము, యమునారాగము, కల్యాణి పరమాత్మని శక్తి: శిల్పశక్తి ప్రత్యక్షము. యమునాఝరీవేగము ప్రేమప్రవాహము. రెండింటికిని సంయోగము. అదియే యమునాకల్యాణి. నారాయణరావు యమునా కల్యాణి రాగ మాలాపించి, రూపకతాళమున తానము ప్రారంభించినాడు.

క్షీరశిల కరిగిపోయినది. యమునానది ప్రవహించుట మానినది. తాజమహాలు మాయమై యచ్చట షహాజహాను, ముంతాజరాణి, పద్మాసనాసీనులై తోచినారు. అంతయు మధురమైనది. పరమేశ్వరు డా యానందములో లీలావంత స్వరమై యాడుకొన్నాడు...—

దయాలుబాగు సత్సంగులకు మక్కా. ఇచ్చట వారి సద్గురుమహారాజు నివసించుచుందురు. ఇప్పటివా రైదవగురువుగారు, సాహెబ్జీ మహారాజువారు? నాల్గవ గురువుగారి కాలములో నీ యాశ్రమము ప్రారంభింపబడి నేడు సర్వతోముఖముగ విజృంభించి యున్నది. సత్సంగమతము ముఖ్యముగా మూడు విషయములు బోధించుచున్నది. మతము, సంఘము, పారిశ్రామిక విషయములు. పరమాత్మ శబ్దస్వరూపమై యున్నాడు. 'రాధాస్వామి' అని ఆయనశబ్దము. ఆశబ్దమైనను మన ముచ్చరింపజాలని, మనము వినజాలని అతీంద్రియశక్తికే గోచరించునట. కాని ఆస్వరూపమున భక్తులకొరకు పిండాండములో అనగ ఈ ప్రపంచములో నట్టిరూపమున దర్శనమైనదట. 'రాధస్వామి దయాళునకు' రూపములేదు. అయన శబ్దమాత్రము. ఈ విశ్వమంతయు మూడుభాగములుగ విభజింపబడి యున్నదట. పిండాండము,

బ్రహ్మాండము, శుద్ధచైతన్యము. పిండాండము భౌతిక సంబంధము. బ్రహ్మాండము మనస్సంబంధమైనది. ఈ మూడు విభాగములు ప్రతి జీవునిలోనున్నవి. పిండాండ విభాగము లందరకు దెలియును. బ్రహ్మాండములో ప్రథమము జ్ఞానచక్రము భ్రూమధ్యమున నుండును. అందుండి ఆత్మాధార సహస్రారము, జ్యోతిర్నారాయణము, సున్న, మహాసున్న, వంకనాళములకు బోవునట. ఆపై శుద్ధచైతన్యము. అందు ప్రథమము భ్రమరగుహ, దానిపై సత్యలోకము, అగమ అలకలోకములు. అన్నిటికన్న పైన రాధాస్వామిధామము. అరిషడ్వర్గముల బారద్రోలి, రాధాస్వామి దయాలుని కృపవల్ల సులభముగ పిండాండము బ్రహ్మాండము దాటి శుద్ధచైతన్యము జేరు యోగమార్గము సద్గురువు దెలిపెదరట. మన మా రాధాస్వామి దయాలుని పాదముల నమ్మియుండి, శబ్దములు పాడుచు, యోగమాచరించుచు, సంతులతో సత్సంగమాచరించుచు విశుద్ధజీవనము చేయుచుండినచో, ఈమూడు ముఖ్యవిభాగ ప్రదేశములలోనున్న వివిధోపలోకములను దాటుచుబోయి సంతులు పరివేష్టించియుండు సంత సద్గురువు వారి ధామముచేరుదుము. అచ్చటనుండి సంత సద్గురువే నిన్ను రాధాస్వామి ధామము చేర్చగల శక్తిగలవాడు. వివిధ ధామముల జేరునప్పు డచ్చటనుండి 'సంత దివ్యలు' వివిధ ధ్వనులతో వివిధవర్ణ తేజస్సులై కన్పించెదరట. ఇది దయాలుబాగు సద్గురు మహారాజువారు బోధించు ఆధ్యాత్మిక తత్త్వము.

రెండవది సంఘసంస్కరణ. ఏ మతమువారైనను సత్సంగులు కావచ్చును. వారికి జాతి మత వర్ణ వివక్షులుండరాదు. భోజన ప్రతిభోజనములకు వివాహములకు వర్ణము లడ్డురావు. యువవివాహములు చేయవలయునుగాని, బాల్యవివాహములు పనికిరావు. అర్థములేని యీనాటి ఆచారము లన్నియు ద్రోసివేసి, శుభ్రతయే యాధారములకు ముఖ్యసూత్రముగా బరిగణింపవలయును.

ఎప్పుడు జాతిమత వర్ణ వివక్షులుండవో, కలిమిలేముల తేడాలు నుండరాదు. సంఘమంతయు సంఘముకొరకు బాటుపడవలయును. ఆస్థియంతయు సంఘముది. సంపాదనయంతయు సంఘముదే. కావున సంఘమే వ్యక్తుల కుటుంబముల బోషించును. ఈ మహాసూత్రము నాచరించుటకై, దయాలుబాగులో వస్త్రములు ఊటకలములు, కత్తులు, గ్రామఫోనులు, రంగులు, సీసాలు, గరిటెలు, గడియారములు, పెన్న, జోళ్లు, పెట్టెలు మొదలగు నన్నిరకములగు సామానులు పాశ్చాత్యదేశములతో సమానముగ నొనర్చుచున్నారు. ఏ దేశమునకు వలయు వస్తువుల నాదేశమే చేసికొనవలయునను ధర్మమును దయాలుబాగువారు మన కట్టెదుట కనబరచుచున్నారు. అహో దయాలుబాగా! నీకు నమస్కారములమ్మా, సద్గురూ! నీకు జయమగుగాక! అన్నారు వారు. నారాయణరావును బరమేశ్వరుడును దయాల్‌బాగులో నివసించి సద్గురువుగారి బోధనలు విని సంతసించి, వారి యాధ్యాత్మిక తత్త్వము భగవద్గీతాబోధతో సమానము మాత్రము కాదని నిశ్చయించుకొనిరి.

౯

స్నేహితుల కాహ్వానము

రాజేశ్వరరావు బి.యి. పరీక్షలో నెగ్గి కృతార్థుడై పని నేర్చుకొనుచున్నాడు. అతని ప్రాణమంతయు రాజమహేంద్రవరములో సుబ్బయ్యశాస్త్రిగారి యింటిలో నున్నది. ఒకసారి దక్షిణాదికి బోవలసివచ్చినది. ఒకసారి మలబారు తీరమునకు వెళ్ళినాడు. మొదటిసంఖ్యలలో గృతార్థుడు కావలసిన యీ యువకుడు, పరీక్షలో నెగ్గుటయే కష్టమైనది. ప్రభుత్వపు నౌకరీదొరకుట దుర్లభము. కావున హైదరాబాదు సంస్థానములోనో లేక జిల్లాబోర్డులోనో యుద్యోగము సముపార్జింప నాతని కోరిక.

ఆలం, రాజారావు మున్నగు మిత్రులు రాజేశ్వరుడు మకాముచేసిన వై. ఎమ్. సి. ఎ. లో జేరినారు. ఆలం బి. యల్. పరీక్ష నెగ్గినాడు. 'అప్రెంటిస్' పరీక్షలో జేరి యడ్వకేటయి చెన్నపురిలో గృతార్థుడగుటకు నారాయణరావు ఆలంను తనదగ్గర నుంచుకొని, కృషిచేయించినాడు. ఆలంకు నారాయణరావన్న ప్రాణమే. అతనికి బ్రాహ్మణ తురకయని స్నేహితులందరు పేరిడిరి.

ఆలం బి. యల్. తరగతిలో జదువుచున్నప్పుడు ట్రిప్లికేనులో వర్తకము చేయు నెల్లూరు మహమ్మదీయ వర్తకుని కొమార్తె నిచ్చి వివాహము చేసినారు; వివాహము నెల్లూరులో జరిగినది. నిక్కా ఉత్సవమునకు మన మిత్రబృందమంతయు విచ్చేసినారు. ఆంధ్ర తమిళ దేశములలో హిందూమహమ్మదీయసమస్య లేనేలేదు. మహమ్మదీయులు హిందువులు సోదరులవలె మెలంగెదరు. మహమ్మదీయుల హృదయములలో నీర్ష్యాగ్ని ప్రభుత్వమువారు అనేకరీతుల రగుల్కొల్పిరి గాని యది రాజినది కాదు. మహమ్మదీయులు హిందూదేవాలయములను గౌరవించుచున్నారు. హిందువులు మసీదులకడ వాద్యములు వాయించరు. తెలుగుదేశముల మహమ్మదీయుల సోడాషాపులలో బ్రాహ్మణులుకూడ షర్బతులు త్రాగుచుందురు. కిళ్ళీలు కొందురు. మహమ్మదీయ యోగుల గోరీలకు బోయి హిందువులు పూజలు చేయించుచుందురు.

ఆలం స్వస్థలమగు నెలూరి కన్నిసారులో పోయి, నారాయణరావు మొదలగు మిత్రులాలంగారి యింటిలో మకాము వేసి, భోజనమునకు మాత్రము హోటలునకు బోయి, తక్కిన ఫలహారాదు లాతని యింటనే భుజింపుచుండిరి.

ఆలం మంచి వస్తాదు. కుస్తీలో నేర్పరి. కాలిబంతిలో, హాకీలో, 'వెనుకటి' యిద్దరి యాటగాళ్ళలో నొకడు. వెనుకనుండి యాతడు బంతిని కొట్టినచో అది ఆవలి కక్షవారి 'గోలు' (బంతి దాటిపోకుండ కాపాడవలసిన రెండు కఱ్ఱలమధ్య స్థలము) వరకు పోయెడిది. అందుకని ఆలంకు 'ఫుట్‌బాల్ పులి' యని పేరు వచ్చి

నది. ఈ కాలిబంతి యాటవలననే ఆలం నారాయణరావులకు స్నేహము వృద్ధియైనది.

ఆంధ్రదేశ మేయాటలయందును పేరువహింపలేదు. కాలిబంతికి కలకత్తా, క్రికెట్టునకు బొంబాయి, చెన్నపట్టణము, లాహోరు మొదలగునవి. హాకీకి పంజాబు, టెన్నిసునకు మదరాసు, కలకత్తా, పంజాబు, అలహాబాదు మొదలగునవి. ఆంధ్రులలో నేడు కొంచెము టెన్నిసు, కాలిబంతి, హాకీ క్రికెట్టులు వృద్ధినందినవి.

కాని యాంధ్రులలో గొందరు వీరులు వివిధ క్రీడలలో పేరుగాంచినారు. క్రికెట్టునందు నాయుడు, సి. యస్. నాయుడు, రామస్వామి, బాలయ్య మొదలగువారు; టెన్నిసుఆటలో రామస్వామి, నారాయణమూర్తి, కృష్ణస్వామి మొదలగువారలు. ఏది ఎటులయిన నాంధ్రులు నిద్రమత్తువారు. సహజమగు క్రీడా కౌశలమున్నను అది వృద్ధిచేసికొనరు. పరదేశములకు బోయి పేరు సముపార్జింపరు.

ఆలంకు ఆటలన్న ప్రాణము. అతనికి రాజ్యాంగవ్యాపారము లవసరములేదు. మతవిషయములమాట మనసు చొరదు. ఆర్థికవ్యవహారము లాతని నంటవు. ఆటలు! ఆటలు! హిందూపత్రిక నాటల వార్తలకే చదువును. తక్కిన పుటలు చదువడు. సినీమా కేసుటయైన నాతడు మానును గాని ఎమ్. యు. సి. లో గాని, ఎం. సి. సి. లో గాని, ఎస్. ఐ. ఎ. లో గాని బంతియాట యాడుచున్నచో వెళ్లుట తప్పదు. ఇంగ్లండుదేశమునుండి గిర్లీగానుగారి నాయకత్వమున టేట్, మెర్సర్, పాండామ్ మొదలయిన 'క్రికెట్టు' ఆటగాండ్రు వచ్చినప్పు డాలం చెన్నపట్టణములో చూచుటకు ముందు బొంబాయివెళ్ళి చూచివచ్చెను.

రాజే:—ఒరే ఆలం! నారాయణా పరమేశ్వరం ఎక్కణ్ణుంచిరా నీకు ఉత్తరం రాస్తా?

ఆలం:—నాకు సాంచీనుంచి ఉత్తరం రాశారు. అందులో పరమేశ్వరం కవిత్వమే రాశాడు. నిన్ను తిట్టారురా యిద్దరూ! నేనూ నటన్ రాజారావూ అజంతా వచ్చి కలుసుకుంటే, అజంతా, ఎల్లోరా, నాసిక, ఔరంగాబాదు, ప్రతిష్ఠానము, కార్లే, కన్హేరీ, ఎల్ఫాంటా, పూనా, వాతాపి, బీజపురం, పండరీపురం, హైదరాబాదు, ఒరంగల్లు, పాలంపేట, అవన్నీ చూచి అక్కడినుండి బెజవాడమీదుగా ఇళ్ళకు చేరుకోడంట, ఈ యాత్రలన్నీ రెండు నెలలు పట్టుతవట. మనం అంతవరకూ ఉండలేకపోతే అజంతా ఎల్లోరాలన్నా చూచి వెళ్ళిపోవచ్చునట.

నటరాజన్:—నన్నర్జంటుగా రమ్మనమనిదా తంతి యిస్తుడు ఆలం! ఎందుకుదా? అని వస్తును. తీరా చూస్తే దీనికిదా. రాజేశ్వర్! నువ్వుకూడా బయల్దేరు మరి.

రాజే:—నేను నిజం చెప్పాలి. మా యిల్లువదలి చాలారోజులయింది. మా అమ్మగారు బెంగపెట్టుకుందనీ నువ్వు వేగిరం రావాలి అనీ మా వాళ్లు ఉత్తరాలు, టెలిగ్రాములు పంపారు. కాబట్టి మీరంతా వెళ్ళండి.

రాజా:—ఏమోయ్ రాజీ! నాకుమాత్రం ఇంటికి వెళ్ళాలని లేదుటోయి. మా వాళ్ళని పిల్లలను చూసి చాలా రోజులయింది. మా అమ్మ బెంగ పెట్టుకుంది. పైగా నేను అమలాపురంలో దుకాణం పెట్టాలని నిశ్చయించుకున్నాను. అశ్రద్ధ చేసేందుకు వీలు లేదు. నాకుమాత్రం వచ్చేందుకు వీలుందా. అయినా బయలుదేరుతున్నానా లేదా?

నట:—నాకూ తీరుబడిదా లేదు. ఇప్పుడుదా మా హాస్పత్రులునిండా పనిలో ఉండును.

ఆలం:—ఏ రైటరుకో లంచమిస్తే సరి—

రాజా:—అంతమంది డాక్టర్లున్నారు. నీవే అవసరమా?

ఆలం:—అబ్బాయిలు! ఎవ్వరూ ఏమీ అభ్యంతరం పెట్టేందుకు వీలు లేదు. ఇంక మూడురోజుల్లో బొంబాయి మెయిలుమీదో, ఎక్స్‌ప్రెస్ బండిమీదో ప్రయాణం. రాజేశ్వరుని బడాయిమాటలు ఎవరెరుగరురా? రాజమండ్రిలో గులాబిపుష్పాల సువాసన ఇక్కడకు కొట్టి వీడికి వెర్రెత్తుతోంది.

రాజే:—నాకు కోపం తెప్పించకోయ్!

ఆలం:—నవాబులు ఒకళ్ళ బెదిరింపులకు బెదరరు. పుష్పం మనదైతే ఎప్పుడైనా దొరుకుతుంది కాదుట్రా రాజీ.

రాజే:—ఒరే ఆలం! జాగ్రత్తగోయ్. నీపని శ్రుతిమించి రాగాన్ని పడుతోంది?

అలం:—గ్రామఫోనువాళ్ళను పిలిపించరా మరి!

నట:—రాజీ అపశ్రుతిదా అవుతాడేమో.

రాజా:—మీకంతా వెఱ్ఱియెక్కినట్లుంది. మీకందరికీ మెదడు శస్త్రం చెయ్యాలిరా. ఆ నాచుపట్టిన మెదళ్ళన్నీ కాస్త బాగుచేసి మళ్లీ పెట్టేస్తాను. ఏమంటారోయి!

రాజే:—డాక్టర్లు కురుపులు కడుక్కుంటూ, మాత్రలు నూరుకుంటూ కూచోక, వేళాకోళాలు కూడానూ?

రాజా:—ఇటుకలు పోతపోసే యింజనీర్లకన్న వైద్యులు నయమోయ్.

ఆలం:—రెండూ రెండే. ఒకడు నాచేతిమాత్ర వైకుంఠయాత్ర అంటాడు. రెండోవాడు నేకట్టిన వంతెనా, అది బద్దలయి నీళ్ళలో గంతెనా?

రాజా:—కొంపలు మాపే తమ లాయరుద్యోగం చాలా గొప్పది కాలోలు. ఏమీ ఎరగని వాళ్ళకు తలమార్చుడాలు నేర్పి, సంసారాలు దిబ్బచేసేదెవరో?

నట:—మీరంతా ఒకటేదా. మా రైతుల రక్తం పీల్చడానికిదా పుట్టారు. మీరు మా దేశంలో ప్రవేశించిన చీడపురుగుల వంటివాళ్లుదా.

రాజా:—ఈ అసలైన రైతుబిడ్డ ఈ నటరాజన్ ఏమి బాగా మాట్లాడుతున్నాడు. ఒరే రైతూ! నీ తెలివితక్కువతనాన, నీశక్తి లేకపోవడంమూలాన పరరాజ్యాలవాళు వచ్చి మన దేశం ప్రవేశించడం మనలందరినీ రక్తం పీల్చడం జరిగింది. ఓరీ అరవ రైతూ.

ఆలం:—అచ్ఛా అచ్ఛా, బహుత్ అచ్ఛా హై! సుల్తాన్‌వారి ఆజ్ఞ ఏమిటి చెప్తారట్టా!

రాజే:—నేను రావడం సుతరామూ వీలు లేదు.

ఆలం:—అయితే ఒక సంగతి చెప్తాను వినండి. మనవాళ్ళకి నేను ఉత్తర ప్రత్యుత్తరాలు రాస్తూ ఉంటాను. వాళ్లు ఎప్పుడు హైదరాబాదు వస్తారో అప్పుడంతా హైదరాబాదు వెళ్ళి కలుసుకుందాము. అక్కడ చూడవలసినవి చూసి, ఒరంగల్లు, పాలంపేట చూసి అందరం బెజవాడ వద్దాము. ఏమంటారు.

రాజే:—తురకాడు తురకాడేరా! హైదరాబాదులో మనవాళ్ళని కలుసుకోవాలేం? ఫరం నహీ హై?

ఆలం:—హాహ్హాహా! ఎక్కడ నేర్చుకున్నావురోయి తురకం?

రాజే:—నాకు వచ్చింపోయి. రాజేశ్వరులవారికి ఇబ్బంది లేదు. ఎటువచ్చీ నటరాజన్‌గారిని మనం యిబ్బంది పెడ్తాం.

నట:—నువ్వు రావడందా! హాజరుదా?

* * * *

రాజేశ్వరరావు మేఘాలమీద రాజమండ్రీలో వ్రాలినాడు. వచ్చినప్పటి నుండియు పుష్పశీలయే కలవరింత! ఆమె నెటుల కలుసుకొనుటా యను విరహ వేదనయే.

రాజేశ్వరుడు చదువుకొను రోజులలో పుష్పశీలకడనుండి యుత్తరములు చిత్రముగా తెప్పించుకొనువాడు. తానొక స్నేహితునికి వ్రాసి యచ్చటనుండి యొక బాలకునిచే నామె కా ఉత్తరము అందునట్లు చేయువాడు. ఆమె తన ఫోటోలు రెండు అతనికి బంపినది. వానిని 'దాస్ బ్రదర్సు' వారికడ నలభై రూపాయిలిచ్చి పెద్దవి చేయించినాడు. తన గది యలంకరించుకొన్నాడు. ఆమె చిన్న చిత్రమొకటి తీయించి, తన యుంగరములో నిమిడించుకొన్నాడు. ఇంకొకటి వాచి గొలుసులో బెట్టుకొన్నాడు. ఇక నేమి? లోపల బయట నంతట పుష్పశీలయే. విశ్వమెల్ల బుష్పశీలామయమే.

వీరిరువురి సంబంధము నెమ్మదిగా లోకమెల్ల బ్రాకుచు ప్రవహింపుచున్నది.

పుష్పశీలకు రాజేశ్వరుడన్న వెఱ్ఱిమొత్తిపోవుచున్నది. భర్తకుగాని యింటిలోని ముసలమ్మకుగాని తెలియునన్న భయముచే అతిజాగ్రత్తగా మసలినది. భర్తపై అనురాగము చూపించ ప్రారంభించినది. తన లీలా విలాసములలో నాతని ముంచెత్తునది. తన భర్తలో రాజేశ్వరుని యూహించుకొనునది. ఈ కౌగిలింత, ఈ ముద్దాతనికిచ్చిన నేకదా జన్మము సార్థకము. ఈ ముసలికోతికి తన యీ విలువగల కౌగిలింత, ముద్దు ధారపోయవలసి వచ్చుచున్నది. భగవంతు డింత నిర్దయుడేమి యనుకొన్నది.

ఛీ! ఛీ! మనము చేయు నీ పాపకార్యమునకు భగవంతుని తలచుటేల? యను కొన్నది. ఇందు పాప మేమున్నది? నిజమైన ప్రేమే వివాహమని భర్త రహస్యముగా తెచ్చుకొన్న నవలలో నున్నదిగా! ఆ నవల 'స్వతంత్ర ప్రేమ' సంఘాధ్యక్షునిచే వ్రాయబడినదియట!

దేశయాత్రా విశేషములు

శారదకు మనస్సేమియో బాధించుచునే యున్నది. మొదటి మూడు దినములు భర్త తన్ను ప్రతిమాలినాడు గాని తరువాత తాను గదిలో నున్నదియు లేనిదియు గమనించకుండ నిదురించినాడు. 'అమ్మయ్యా వదలినా' డని సంతోషించినది. పిమ్మట కాలము గడచి వారములు ప్రవహించిపోయినకొలది శారదకు మనస్సు పరి పరి విధముల బోయినది.

భర్త దేశయాత్రకు బోయినాడు. ఏ దేశముల దిరుగుచున్నాడో యని తన తండ్రి ప్రొద్దస్తమానము దిగులుపడుచుండుటవలన, నామెకు భర్తపై కోపము కలిగినది. కాని ఆటలలో సంగీతములో చదువులలో భర్తమాటే మరచిపోవుచుండును.

ఇంతలో నక్టోబరు నెలాఖరున భర్త కొత్తపేట వచ్చినాడనియు గాశీ సంతర్పణ తలపెట్టినారనియు నుత్తరములు వచ్చినవి.

చెన్నపట్టణమునుండి యప్పుడే వచ్చిన జమీందారుగారు భార్యను జూచి 'అల్లుడు రాజమండరము వచ్చినప్పుడు మన యింటికి వచ్చినాడా?' యని ప్రశ్నించెను.

'రాలేదండి. ఈ ఊరు వచ్చినట్లే మాకు తెలవదండీ'

'ప్రొద్దున మెయిలులో వచ్చి యిక్కడ గంగపూజ చేసికొని, బావమరిదిగారి యింటిలో భోజనములు చేసి స్నేహితులతో గొత్తపేట వెళ్ళినాడట.'

'మన యింటికి ఎందుకు రాలేదో?'

'ఎందుకు రాలేదని అనుకునేది? అతని యిష్టం.'

'మూడు నెలలైనది ఇల్లు వదలి, ఇచటికి వచ్చికూడా మన యింటికి ఒక సారైనా రాకపోవడం ఆశ్చర్యమే! ఎప్పుడూ అలా సంచరించేవాడు కాడే!' అని సుందరవర్ధనమ్మగారనినది.

ఒకవేళ కొత్తచేత సిగ్గుపడినాడేమో? అల్లుడు రాకుండుట కేదియో కారణ ముండియుండునని యనుకొనవలె. ఏమి కారణమై యుండును! తన భార్యకు అల్లు డన్న బొత్తిగ నిష్టములేదన్న సంగతి గ్రహించినాడు. అనేక పర్యాయము లామె కల్లుని గుణగణములు వర్ణించినాడు. అతనిని గౌరవించనిచో దనను గౌరవించనట్లే యని నొక్కి చెప్పినాడు. ఆమె మాత్రము ప్రసక్తివచ్చినపుడెల్ల నల్లునియందు నిర

సనము చూపుచునే యున్నది. ఉదారహృదయుడైన తన యల్లుడు ఇట్టి క్షుద్రభావములకు జోటిచ్చువాడు కాడు. భార్యగాని, యితరులుగాని అల్లుడు తన యింటికి వచ్చుటకు సిగ్గుపడునంతటి యగౌరవము సలిపియున్నచో నట్టివారికిని దనకు నా నిముషముతోసరి, యని యనుకొని భార్యను జూచి, 'ఆతని మనస్సు పరమోత్కృష్టమైనవి. ఆతడు చిన్న చిన్న వానికి మనస్సు కష్టపెట్టుకోడు! ఇంతవరకు ఈ ఊరు వచ్చినప్పుడు మన యింటికి రాకుండా ఉండలేదు. నువ్వెప్పుడైనా ఆతనికి మనస్సు నొచ్చు కార్యము లేమియు జేయలేదుకదా?' అనెను జమీందారు.

'అట్టే లేదండి''

'ఆతని హృదయం మనవాళ్ళలో ఎవరివల్లనైన కష్టపడిందంటే వారు నాకు కానివారు. ఈ జన్మంలో వాళ్ళకూ నాకూ ఏ సంబంధమూ ఉండదు.'

'అంత విచిత్రంగా మాట్లాడుతారేమిటి? ఆతన్ని అగౌరవపరచే వాళ్లెవరండి' వరదకామేశ్వరీదేవి లోన కంపించినది. తానేమియు పొరపాటున యల్లుని బాధించలేదుగదా?

కాశీసంతర్పణకు జమీందారుగారు భార్యను సోదరుని, కుమారుని శారదను వెంటదీసికొని కొత్తపేట వెళ్ళినారు.

ఎప్పుడు రాని వియ్యపురాలు వచ్చినదని కామేశ్వరీదేవి యడుగులకు మడుగులొత్తించిరి వియ్యాలవారు. శారదా నారాయణరావులు పీటలపై కూర్చుండవలసి వచ్చినది. దంపతు లిరువురు గంగా పూజ సలిపినారు. పీటలమీద కూర్చున్న బావగారికి కేశవచంద్రుడు ఖద్దరు వస్త్రముల నిచ్చినాడు. కుమార్తెకు, తల్లి సూర్యకాంతముచే పసుపు, కుంకుమ, చీర రవికయు నిప్పించెను. హారతి నిచ్చిరి. బ్రాహ్మణ సమారాధన జరిగినది. సంభావన లిచ్చిరి. వచ్చిన చుట్టము లందరకు గంగ చెంబు లీయాబడినవి. జానకమ్మగారి యక్కగారును బ్రతికియున్నంతవరకు సరిపోయినంత గంగ పట్టుకొనివచ్చినాడు కుమారుడని సంతసించినది.

భోజనములైనవెనుక సుబ్బారాయుడుగారి రెండవ భవనమగు మేడలో జమీందారుగారు, శ్రీరామమూర్తిగారు, సుబ్బారాయుడుగారు, నారాయణరావు, నతని స్నేహితులు, తదితరులు నింకను బెద్దలు తాంబూలము వేసికొనుచు కూర్చుండినారు. ఆలమును, రాజారావును, జమీందారుగారు తన యల్లుని యాత్రవిషయమై అడిగినారు. కాశీసంతర్పణకై బెజవాడనుండి వచ్చునపుడు పరమేశ్వరుడు తన భార్యను కొత్తపేట తీసికొనివచ్చినాడు. ఆతడును విశాఖపట్టణములో కాశీ సంతర్పణమును సంకల్పించినాడు.

విశాఖపట్టణమునుండి ఆహూతులై పరమేశ్వరుని తలిదండ్రులును, ఆతని అనుజులు, చిన్న చెల్లెండ్రు వచ్చినారు. రాజారావు తలిదండ్రులు భార్య సూరమ్మయు బిడ్డలును, వచ్చిరి.

ఢిల్లీ, ఫతేపూరు సిక్రీ, ఆగ్రా మున్నగు ప్రదేశములందలి వింతలు చెప్పి, దయాలుబాగు చరిత్రమంతయు జెప్పి యచ్చటనుండి జబ్బలుపురమునకు బోయి నారమని నారాయణరావు చెప్పనారంభించెను.

'జబ్బలపురముదగ్గరనుండి నర్మదానదిలోయ చూద్దామని వెళ్ళాము. ఆ పాలరాతి కొండల్ని తొలిచి ఆ నది ప్రవహించే సొంపు, మన గోదావరి పాపి కొండల్ని దొలిచి ప్రవహించు ప్రదేశముయొక్క అందంతో సరిపోతూ ఉన్న దండి. ఆ గుబుర్లు, అడవులు, కొండలు, జలప్రవాహము, నీలాకాశం మమ్మల్ని సమ్మోహింపచేశాయి.'

'అక్కణ్ణుంచి భోపాలు వెళ్ళాము. భోపాలుతర్వాత స్టేషను భిల్సా. అక్కడ సాంచి స్థూపము హిందూదేశములో అందమైన స్థూపాలల్లో ఒకటి. ఆ స్థూపము చుట్టూవున్న మహాద్వారములందున్న విచిత్ర శిల్పసంపద ఇంకోచోట లేదండి. ఆ మహాద్వారాల్లో ఒకటి ఆంధ్రచక్రవర్తుల ఆస్థానపుశిల్పి ధాన్యకట కమునుండి వెళ్ళి, నిర్మించి, చెక్కి వచ్చెనట.'

'సాంచీనుంచి ఉజ్జయిని వెళ్ళాము. శ్రీ కాళిదాసాది మహాకవుల పొగడ్తల నందిన ఉజ్జయిని అద్భుతం అయిందండి. దశకుమారుల చరిత్రము, వాసవదత్త, మేఘసందేశము, కథాసరిత్సాగరము వర్ణించిన మహాకాళేశ్వరుని గుడి, మొదలయిన వన్నియు జూచి యచ్చటనుండి అహమ్మదాబాదు వెళ్ళాము. శ్రీ గాంధిమహాత్ముని సబర్మతీ ఆశ్రమము చూశాము. శ్రీ మహాత్ములవారిని దర్శనము చేసుకున్నాం. ఎక్కి కదిలిస్తే కదిలే 'మినారెట్' చూసినామండి. అట్లాంటివి రెండుంతేవిట. ఒకటి ఒక యింజనీయరు విప్పి మళ్ళా కట్టినాడట. అందువల్ల కదలుటమానినది. రెండవది పై కెక్కి ఇటునటు కదల్చినచో కదిలిపోవును. నీరు గిన్నెనిండుగా పోసి మినారట్ కదల్చినచో నీ రొలికిపోవును.'

'అహమ్మదాబాదునుండి కథియవారు వెళ్ళి శ్రీ గాంధి మహాత్ముని జన్మస్థాన మగు పోర్ బందరుపురము, శ్రీ గాంధిమహాత్ముడు పుట్టిన గృహమును గనుగొని యానందపూర్ణుల మయ్యాము. అక్కడనుంచి ద్వారక వెళ్ళాము. ద్వారకనుండి తిరిగి అహమ్మదాబాదు వచ్చి, అచ్చటనుండి ఆబూపర్వతం వెళ్ళాము.'

'ఆబూ స్టేషనునుండి ఆబూపర్వతానికి మోటారుబస్సున్నది. మోటారు మీద నాలుగువేల అడుగుల ఎత్తున్న ఆబూ పట్టణానికి వెళ్లాము. అచ్చటినుంచి తిన్నగా 'దిలావర' జైనదేవాలయములు చూశాము. అహో ఏమి యాదేవా లయ శిల్పసౌభాగ్యము. ఎంత చూచినను తనివితీరదండి. అంతా పాలరాయి చెక్క డమే. ఆ ప్రదేశం అంతా రూపాయలుపరచి జైనభక్తుడు కొన్నాట్ట. ఎన్నికోట్లు ఖర్చుచేయించి ఆ గుడి కట్టించాడో!'

'దిలావరాన్నుంచి అచలేశ్వరం వెళ్ళి అచ్చట పూజారిబ్రాహ్మణునియింటిలో మకాంచేసి, రొట్టెలు పాలు ఫలహారంచేసి పడుకున్నాం. మరునాడు పొద్దున్నే

దత్తాత్రేయశిఖరానికి వెళ్ళాము. అయిదువేల అడుగులఎత్తు ఆ శిఖరం. పైన ఒక పెద్దరాయి, ఆ రాతిపైన ఒక గుడి వుంది.'

'ఆబూపట్టణంనుంచి చిత్తూరు వెళ్ళాం. చిత్తూరు మార్వార్ మహారాణాలు సంగరాణా, భీమసింగు, లక్ష్మణసింగు, హమీరు మొదలగువారు మహాప్రతాపవంతులు పరిపాలించిన ఆ మహాపట్టణము చూచినప్పుడు కన్నుల నీరు తిరిగినది. అక్కడనుంచి తిన్నగా బరోడా వచ్చాము. బరోడాలో ఆగి, గైక్వారుగారి భవనములు తోటలు మొదలగునవి యన్నియు జూచి సూరతు వచ్చి యచ్చటనుండి బార్డోలీ వెళ్లాము. బార్డోలీ ప్రజల వీరత్వమంతయు మొదటనుండి వినియున్నందున, ఆదేశం చూసి, ఆ ఊళ్ళో నాయకులను కలుసుకొని, అచ్చట ఒకరోజాగి, తిన్నగా బయలుదేరి 'జాల్ గాను' వచ్చి చేరాము.'

'జాల్ గాను దగ్గర బొంబాయినుండి ఢిల్లీకి బోవు జి. ఐ. పి. రైలు ముఖ్యమార్గమున్నది. జాల్ గాప్ నుండి మోటారు చేసికొని తిన్నగా అజంతాకు పోయాము.

'అజంతా చూచి మా పరమేశ్వరుడు మూర్ఛపోయాడు. అతని ఆనందానికి మేరలేకపోయింది. చిత్రకారకుల కది కాశీపట్టణం. ఇప్పటికి రెండువేల సంవత్సరాలకు పూర్వంనుంచి పధ్నాలుగువందల సంవత్సరాల క్రితంవరకూ ఆరువందల సంవత్సరాలు వృద్ధిపొందింది.'

'భోగిరానది సాత్పురా కొండలో పుట్టి ఆ కొండలను రెండుమూడు మైళ్ళు తొలుచుచు ప్రవహించింది. ఆ లోయలో ఒక్క అర్ధచంద్రాకృతిని ఉన్న వంకరలో, ఇరువది యినిమిది గుహలు తొలిచినారు.'

'ఆ గుహలన్నీ ఒక్కతరాన తొలిచినవికావు. అవి కొన్ని చైత్యాలక్రింద కొన్ని విహారాల క్రింద నున్నవి. చైత్యం అంటే గుడివంటి గుహ. విహారము బౌద్ధబిక్షువులుండే గుహ. కొన్నికొన్ని విహారాలలో వేయిమంది సౌఖ్యముగా కూర్చుండవచ్చును. ప్రతి గుహయందూ బుద్ధదేవుని విగ్రహమున్న గర్భమందిరముంది. అట్టి గుహల్లో చాలావాటిలో గోడలకు లోకప్పుకు, స్తంభాలకు మట్టి మొదలైనవి కలిపిన ముద్ద పూసి, దానిపై దివ్యమైన చిత్రలేఖనం చిత్రించినారు. ఆ రంగులు నేడు పూసినట్లుగా ఉన్నవి. బుద్ధజాతకకథ లెన్నియో అందు చిత్రించి ఉన్నాయి. బోధిసత్వుని మూర్తులు, బుద్ధుని మారుడు పరీక్ష చేయుటయున్నూ చిత్రించి ఉన్నది. ఇవికాక అలంకార చిత్రవిన్యాస సంపద ఇంతా అంతా కాదండి. ఏనుగులు, పక్షులు, జింకలు, మనుష్యులు, పళ్లు, కమలములు మొదలగు పూవులు అన్నియు అలంకారవిన్యాసములోకి తీసికొనివచ్చి ఒక్క అద్భుత చిత్రప్రపంచం అల్లారండి.'

'అజంతాలో వారంరోజులున్నాము. అక్కడనుంచి మళ్ మాడుమీదుగా ఎల్లోరా గుహలకు వెళ్ళాము. ఎల్లోరా గుహలలో ముఖ్యమైన పదహారవ గుహను రాష్ట్రకూటుల రాజగు మొదటి కృష్ణరాజు దొలిపించినాడు. ఎల్లోరాలో జైనగుహాలు,

బౌద్ధగుహలు, హిందూగుహలు ఉన్నవి. అన్నింటికన్న విచిత్రమైనవి హిందూ గుహలే.'

'కృష్ణరాజుకు కుష్ఠురోగము అంకురించినదట. యెట్టి ఘనవైద్యులున్నా ఆ రోగము కుదర్చలేకపోయినారుటండి. ఇంతలోగా ఒక ముసలి బ్రాహ్మణుడు ఒకరోజున వచ్చి, 'ప్రభూ ఎల్లోరాగుహలోని శివప్రీతికరమగు నొక చిన్న కందరములో ఒక 'జల' వెలసింది. అద్దాని సేవించి నీలకంఠుని ప్రార్థించినచో మీకు రోగం నివర్తి అవుతుం'దని చెప్పి యెక్కడికో వెళ్ళిపోయాడుటండి.'

'తన రాజధాని మాన్యకేతనం వదలి, రాష్ట్రకూటరాజు తిన్నగా ఎల్లోరా వెళ్ళి అచ్చట మకామువేసి, శివుని ప్రార్థిస్తూ ఆ శిలల్లోంచి పుట్టిన నీరు తాగాడుటండి. ఆతనికి కుష్ఠు సంపూర్ణంగా పోయిందట. అప్పుడు శ్రీ పరమేశ్వర ప్రీతికరంగా కైలాసమే ఆ కొండలో నిర్మించాలని ఆ ప్రభువుకు నిశ్చయం కలిగి శిల్పులలో పేరుపొందిన యొక మహానుభావుణ్ణి రప్పించి, కైలాసంవంటి దేవళం ఈ కొండలో దొలిపించాలి అని అన్నాట్ట. ఆ శిల్పి కైలాసగిరికి ప్రయాణంచేసి, ఒక ఏడాదిలో తిరిగివచ్చి, అనేక శిల్పులను పోగుచేసుకొని, ఆ దేవాలయం నిర్మించాట్టండి కొన్ని సంవత్సరాలికి.'

'సుమారు నూరడుగులపైన ఆ కొండప్రక్కగా దొలిచి అందులోనే గుడి, మండపం, గోపురం, రెండుధ్వజస్తంభాలు, రెండుఏనుగులు, యాత్రికుల మందిరాలు, విహారమండపం అన్నీ చెక్కారు. ఒకే రాయి గుడిఅంతా. సింహాలమీద ఏనుగులమీద శరభాలమీద గుడి నిలిచియున్నట్లు చెక్కారు.'

ఆంధ్ర మహారాజ్య చిహ్నములు

నారాయణరావు తన యాత్రలనుగూర్చి చెప్పుచున్నకొలది, జమీందారుగారు, సుబ్బారాయుడుగారు మొదలగు చుట్టపక్కము లత్యంత సంతోషముతో వినుచుండిరి. ఇంతలో గ్రామస్థులును, నారాయణరావు నెలకొల్పిన గ్రంథాలయ కార్యదర్శియు, నధ్యక్షుడును వచ్చి యందరకు నమస్కృతులిడి కూర్చుండిరి. వారు నారాయణరావును బరమేశ్వరుని తమ యాత్రలగూర్చి యుపన్యాసముల నిమ్మని కోరుటకు వచ్చిరి. జమీందారుగారల్లుని తప్పక యొప్పుకొమ్మని చెప్పినారు. నారాయణరావు వల్లెయనెను.

'ఒకేరాయి పైనుంచి యింకొక శిల తీసికొనిరాలేదు. ఇది సరిగదా, ఇక ఆ శిల్పంయొక్క అందం ఇంతని వర్ణించడానికి వీలులేదండి.'

అక్కడకు వచ్చినవారిలో నొకరు 'ఎంత కష్టం అండి చెక్కడం. ఆ రాతిలోనే అంతా, ఒకేరాయి. లోపలా పైనా కూడా చెక్కాలంటే ఎంత కష్టం. మా గొప్ప శిల్పం అండీ' యనినాడు.

'గుహలన్నీ ముఫ్ఫై ఉంటాయి. ముందు బౌద్ధ గుహాలు, తర్వాత హిందూ గుహాలు, తర్వాత జైనగుహాలు బయలుదేరాయి. హిందూ గుహాలలో దశావతారం అన్న గుహాలో చాలా గొప్పశిల్పం ఉందండి!'

ఆ సాయంకాలం సభలో బరమేశ్వరుడు మాట్లాడినాడు. నారాయణరావు కంఠముకన్న పరమేశ్వరుని కంఠము ఉపన్యాసము లిచ్చుటలో నెక్కువ గంభీరత దాల్చును. ఆతడు వేలకొలది జనమును దన వాగ్ధారలో ముంచి యెత్తుకొని పోగలడు. నారాయణరావు గొంతుక యుపన్యాసములో మధురముగా నుండును. ధారాశుద్ధిగలది. ప్రతివిషయమునుగూర్చి లెక్కలు మున్నగు వివరములు చెప్పుచు శ్రోతల హృదయము చూరగొనును.

పరమేశ్వరుడు లేచి 'మానవుని హృదయం విశాలం అవ్వాలంటే దేశాలు తిరగడం ఒకమార్గం, ప్రతివిద్యార్థినీ, ప్రతిరైతు కుఱ్ఱవాణ్ణి చివరకు ఆంధ్రదేశమైనా పూర్తిగా తిరిగి రమ్మనాలి. ఆంధ్రదేశం మాత్రం తక్కువవుందా. ఋషికుల్యానదికడనుండి కంచీవరకు, సముద్రం ఇటు, అటు ముచికుందనది భీమనది మొదలైనవి ఎల్లలు. మనదేశం ఏలినవాళ్లు ఆంధ్రులు. మొదట మనకు చరిత్రలో తెలిసి ఉన్నంతమట్టుకు ఆంధ్రులు ఆఖరి కాణ్వాయణచక్రవర్తిని చంపి, తాము చక్రవర్తులై రాజ్యంచేశారు. ఆరువందల సంవత్సరాలు. తర్వాత ఇక్ష్వాకులు, సాలంకాయనులు, బృహత్పాలాయనులు, పల్లవులు రాజ్యంచేశారు విజయవాడలో, వేంగిలో, కాంచిలోను. తర్వాత గాంగులు, చాళుక్యులు, కాకతీయులు, రెడ్డులు, వెలమలు, క్షత్రియులు, తెలగాలు, కమ్మవారు, గొల్లలు, కోమట్లు, బ్రాహ్మణులు రాజ్యాలు చేశారు.

'ఆంధ్రమహారాజ్యముయొక్క చిహ్నలలో అమరావతి, జగ్గయ్యపేట, భట్టిప్రోలు, గోలి, ఘంటశాల, నాగార్జునమెట్ట ముఖ్యమైనవి. ఆంధ్రశిల్ప మత్యంత ప్రాభవము పొందినది. అంత ఉత్తమశిల్పము నాటికి నేటికి లేదని వక్కాణింపవచ్చును. అంతయు పల్నాటి పాలరాతిలో చెక్కారు.

'ఆంధ్రశిల్పంయొక్క గొప్పంతా చెన్నపురి, లండను, బెర్లిను వస్తుప్రదర్శనశాలల్లో ఉన్నది.

'పల్లవులున్నూ తమయొక్క చిహ్నలు కాంచీపురంలో, మహాబలిపురంలో అక్కడక్కడా నిలిపారు. విజయవాడలో వారు నిర్మించినట్టి దేవాలయం కృష్ణ ఒడ్డునే కొండమీద నున్నది.'

ఆతని ఉపన్యాసం వరదలనాటి గోదావరినదివలె ప్రవహించుచున్నది.

'మహాబలిపుర శిల్పంలోని గంభీరత అతి విచిత్రమైనది. అర్జునుని తపస్సు, కోతులగుంపు, ఏనుగుల శిల్పవిన్యాసం మాధుర్యం వెదజల్లుచుండును. అచ్చట రాతిరథములు, ఒకేరాతిలో దొలిచినవి. ఆ గుడులు పరమాద్భుతములు. పంచపాండ

వుల రథములు, ద్రౌపదిరథము నున్నవి. ఆ పట్టణమంతయు సముద్రమున మునిగి పోవుచున్నది.'

'చాళుక్యుల శిల్పము దేశమంతయు వెదజల్లబడియున్నది. బాదామిలో, కళ్యాణిలో, ద్రాక్షారామములో, రాజమహేంద్రవరములో, సింహాచలములో ఇంకా అనేక స్థలములలోనున్న దేవాలయములలో విగ్రహములలో చాళుక్యుల శిల్ప చమత్కృతి కనబడుతుంది. చాళుక్య దేవాలయములు దాక్షిణాత్య దేవాలయము లంత పెద్దవి కావు.'

'కాకతీయుల శిల్పకళాప్రాభవము ఓరుగల్లులో, పాలంపేటలో, అమ్మకొండలో దర్శనమిస్తుంది. కాకతీయులు శ్రీ నటేశ్వరుని నాట్యమహదానందము చూపించుకొన్నారు వారి శిల్పములో.'

'విజయనగర సామ్రాజ్యము హంపీ, తాడిపత్రి, పెనుగొండ, గుత్తి, మాచెర్ల, లేపాక్షులలో జూడగలము. హంపీదృశ్యములు జూచిన యేమానవుని గుండెలు తరుగుకొనిపోవు?'

'మన హృదయములు విశాలత నొంది సర్వమానవప్రేమవిలసితాలు కావలెనంటే కళాపూజకన్న ఇంకొకటిలేదు. ఇంతమందిలో భద్రాచలము ఎంతమంది వెళ్లారు? భద్రాచలము వెళ్ళటే ఒక చక్కని యాత్ర. గోదావరిలో పడవలలో ఒక వారమురోజులు ప్రయాణము. ముందు, ముందు మోటారు లాంచీలు వస్తాయి అనుకోండి. ఆ పాపికొండల్లో పడవమీద ప్రయాణముచేస్తూ తిప్పలమీద వండుకుంటూ, వెన్నెల్లో తిప్పలమీద పవళిస్తూ కొండలు, అడవులు, గోదావరీ నీలపు లోతులు తన జీవితములోనికి ఆకర్షిస్తూ ప్రయాణము చెయ్యడము ఎంత ఆనందమో ఆలోచించండి.'

'అజంతాలోయలో జలజల ప్రవహించే భోగీరానది ఒడ్డున నిలుచుండి, ఆ జలప్రవాహము పాడు పాటలు వింటూ గోడల్లా పై కెగసిఉన్న యా కొండల మధ్య కనబడే ఆకాశము చూస్తూ అర్ధచంద్రాకృతిగా ఉన్న ఆ విచిత్ర కందరముల గమనిస్తూ, సంధ్యారుణకాంతులు ఆకాశాన ప్రసరిస్తూ కొండశిఖరాన్ని ఎరుపు చేస్తూంటే, ఆ దివ్య ప్రపంచములో పురాతన శిల్పి చెక్కిన విగ్రహాలకుమల్లే అలా నిలుచుండిపోయాము.'

'వాతాపి నగరములో పశ్చిమ చాళుక్యుల శిల్ప చమత్కృతి ఉన్నది. కన్హేరీ గుహాలు గ్రీకుల 'లేబ్రిను' ల వలె ఉంటవి. కార్లేగుహాలు అతిపురాతనమగు ఆంధ్ర బౌద్ధగుహాలు. రెండువేల రెండు వందల సంవత్సరాలక్రిత మా గుహలలో నిర్మించిన దారుఫలకములు నేటికినీ చెక్కు చెదరకుండా ఉన్నవి. నాసికలోని గుహలలో అంధ్రరాజుల శాసనములు చెక్కించినారు. ఔరంగాబాదు గుహాలలోకూడ మంచి విగ్రహములు చిత్రలేఖనములున్నవి. నానాఘట్టములలో ఆంధ్రశాతవాహన ప్రభువుల శిల్పాలున్నవి.'

‘బీజపురములో బోలుగుంబాజ్ అనేది ప్రపంచములోనున్న పెద్ద గుమ్మటములలో నొకటి. ఆ గుమ్మటములో పై కెక్కి గుమ్మటమున కావల నీవల నిద్దరు మనుష్యులుండి ఎంత కేక వేసినా వినబడదు. గుమ్మటము గోడపై, పెదవి యొకరూ, చెవి యొకరూ ఆన్చి రహస్యములు గుసగుసలు సల్పినచో గూడ స్పష్టముగా వినబడును.

‘దౌలతాబాదుకోట అజేయము. తినుబండారములు చేరనీయక మాడ్చవలసినదే కాని మానవమాత్రుడా దుర్గమును శౌర్యముచే చేరలేడు. ధాన్యపు రాశివలె అయిదువందల అడుగుల ఎత్తున ఉన్న కొండను, వరిదుప్పవలె చెక్కినారు. కొండ చుట్టూ సమతలానికి నూరడుగులలోతు కందకం నూరడుగుల వెడల్పు ఉంటుంది. సమతలానికి పైన గోడలాచెక్కిన కొండభాగంఎత్తు నూటఏభై అడుగులు, కొండంతా కోటగోడలు. కొండశిఖరంపై చిన్నకోట, కోటమధ్య రాజభవనం. భవనశిఖరంమీద ఫిరంగి.’

‘త్ర్యంబకంలో గోదావరి పుట్టింది. కోట్లకొలది సంవత్సరాల యీడున్న ఆ కొండలు నాలుగువేలు, అయిదు వేలు అడుగులఎత్తు, సగం ఎత్తువరకు కంకరా, అడవులూ ఆవరించిఉంటాయి. తక్కినభాగం అంతా నల్లటిరాయి. అల్లాంటి ఒక కొండ వెయ్యి, పదిహేనువందల అడుగులఎత్తు ఎక్కాము. ఆపైన ఒక చిన్నగుహ, కోనేరున్నూ, కోనేటిపక్కను ఒక గోముఖవిగ్రహం ఉన్నది. ఆ గోముఖంలోంచి చుక్క చుక్కలా గోదావరినది పడుతోంది. అసలు అక్కడ అన్నీ కొండలలోంచి ప్రవహించే జల ప్రవాహాలే. అని అన్నీ గోదావరి అన్న పేరుతో ఉన్న చిన్నయేటిలో కలుస్తాయి. అక్కడినుంచి ఇరువదిఐదు మైళ్ళ దూరంలో వున్న నాసిక వచ్చేటప్పటికి గోదావరి రెండువందల అడుగుల వెడల్పున గొప్ప నదియైనది. ప్రతిష్ఠానంలో నాలుగువందల అడుగుల వెడల్పు, నిజామాబాదులో ఆరువందల అడుగుల వెడల్పు. భద్రాచలం దగ్గర మైలు. రాజమహేంద్రవరముకడ రెండు మైళ్ళు, ధవళేశ్వరముకడ నాలుగుమైళ్ళు, డెల్టాముఖమున ముప్పదిమైళ్ళ వెడల్పున్నది.’

‘పిమ్మట పండరిపురము, హైదరాబాదు, గోలుకొండ, ఒరంగల్లు మొదలగు ప్రదేశముల వింతలన్నియు కనులకు గట్టునట్లు పరమేశ్వరమూర్తి వర్ణించిచెప్పెను.’

నారాయణరావు వివిధ దేశ ప్రజల యాచార వ్యవహారములు, వివిధ దేశములలో బంటలు, ప్రజల కట్టుబొట్టులు, వర్తక సరళి మొదలైన విషయములగూర్చి యుపన్యాసము నిచ్చినాడు. ఉత్తరదేశ ప్రజలు సిక్కులు, కాశ్మీరదేశస్థులు, పంజాబీయులు, పఠానులు, సరిహద్దు పరగణాలవారు చాలా బలమైనవారు. సంయుక్తపరగణాలవారు, మధ్యపరగణాలవారు, బిహారీయులు, రాజపుత్రులు మహారాష్ట్రులు, ఆంధ్రులు రెండవరకమువారు. ఆఖరిరకము వంగము, అరవ, మళయాళముల వారు. కన్నడులు రెండవరకమునకు, ఆఖరిరకమునకు మధ్య నుందురు.

అందమున మొదటివారు కాశ్మీరదేశస్త్రీలు. మంగుళూరువారు, మైసూరు వైష్ణవులు తరువాత. తర్వాత మళయాళీవారు రాజపుత్రస్త్రీలు, కొంకణీయులు, గుజరాతీ, మహారాష్ట్ర ఆంధ్ర వంగ మొదలైన తక్కిన దేశములవారు తర్వాత. దాక్షిణాత్య స్త్రీ లాఖరున వచ్చెదరు.

కట్టులలో ఆంధ్రస్త్రీల నేటి కట్టు చాలా అందమైనది. తర్వాత మహారాష్ట్రపు కట్టు, అయ్యంగారి కట్టు తర్వాత. కథైవారీలు రాజపుత్రస్థాన స్త్రీలు పరికిణీలు కట్టెదరు. సిక్కులు కాశ్మీర దేశస్థవనితామణులు లాగులుతొడుగుకొనెదరు. గుజరాతీ, ఉత్తర హిందూస్థానం, వంగదేశముల లలనలు చిన్న చీరలు కట్టెదరు. ఒకశాలువ పైన కప్పుకొనెదరు. అందరికట్టుకన్న అసహ్యమగు కట్టు ఉరియాదేశ స్త్రీలు కట్టెదరు.

శుచిలో మలయాళీలు మొదట, ఆంధ్రులు రెండవవారు. తర్వాత తమిళ బ్రాహ్మణులు, తర్వాత కన్నడులు. తర్వాత మహారాష్ట్రిలను వంగదేశపువారిని చెప్పవలెను. రాజపుత్రస్థానీయులు పంజాబు కాశ్మీరదేశస్థులు నాలుగవవారుగ వచ్చెదరు. ఉరియా దేశపువారు ఆఖరువారు. మురికిగుడ్డల ధరించి పసుపునూనె కారుచుందురు.

ఆంధ్రులు కన్నడులు, భోజనమైన వెనుక మాత్రం తమలపాకులు ఉపయోగించెదరు. తక్కిన వారందరు కాలనియమరహితముగా పొగాకుతో నుపయోగించెదరు. పొగాకు మసాలాల రూపమున వాడుదురు. వంటలలో ఎక్కువ ఖరీదుగల భోజనము గుజరాతి భోజనము. పంజాబీయులు తరువాత. ఔత్తరాహు లావెనుక వచ్చెదరు. వంగ మహారాష్ట్ర ఆంధ్ర కన్నడ దేశములవారిని తర్వాత చెప్పవలె. అరవదేశం, మళయాళ దేశంవారు తర్వాత, ఉరియావారాఖరున వచ్చెదరు. పిండివంటలలో దక్షిణాదివారు, గుజరాతీవారు కన్నడులు మొదట. తర్వాత వంగదేశస్థులు, ఔత్తరాహులు, తర్వాత మళయాళీలు తెలుగువారు. ఆఖరున ఉరియావారు. వంటకములలో ఆంధ్రులు ప్రథములు.

ఆచారము తెలుగువారి కెక్కువ. స్నానము చేయవలె, ఆరోజున ఆరవేసిన బట్ట యుండవలెను. ఒకసారి మయిలపడిన మరల స్నానము చేయవలెను. మరల ఆర వేసిన బట్టకట్టవలెను. విడిచిన వస్త్రము మయిలపడును. తక్కిన అన్ని దేశములలో నిన్న ఆరవేసినబట్ట నేడు పనికివచ్చును. ఒకసారి స్నానముచేసి మడిబట్ట కట్టుకొన్న యెడల మరల మరల మయిలపడుట యుండదు.

దాక్షిణాత్యులకు, మళయాళులకు, ఆంధ్రులకు, కన్నడులకు, ఔత్తరాహులకు దృష్టిదోషమున్నది. మహారాష్ట్ర ఘూర్జర, కాశ్మీర దేశస్థులకు పంక్తిదోషము మాత్రమే.

ఆంధ్రులు, దాక్షిణాత్య, మళయాళ, మహారాష్ట్ర, కన్నడ, ఔత్తరాహ ఘూర్జర, బ్రాహ్మణులు మాంసాదులు తినరు. వంగ, ఓఢ్ర, కాశ్మీర, సారస్వత

బ్రాహ్మణులు మత్స్యములు భక్షించెదరు. మాంసమును ఒక్కొక్కప్పుడు భక్షింతురు.

ఆ యీ విశేషము లుపన్యసించుట పూర్తియగుటతోడనే యధ్యక్షులు, నారాయణరావు పరమేశ్వరమూర్తి మొదలగువారు దేశయాత్రలకు బోయి, జ్ఞానము సముపార్జించి, ప్రజలకు తెలియజెప్పుట యత్యుత్కృష్టమగు కార్యమని వచించి సభ ముగించెను. అందరకు కృతజ్ఞతాపూర్వక నమస్కృతులు కార్యదర్శి సమర్పించినాడు.

౧౨

నారాయణరావు సాహస కృత్యములు

రాజేశ్వరరావు సుబ్బయ్యశాస్త్రిగారి భార్యతో నెచటికేని పోయెనను వార్తయు, నమలాపురములో రాజారావు భార్యకు చాల జబ్బుగానున్నదను వార్తయు రెండు నొకేసారి నారాయణరావుకు గొత్తపేట చేరినవి. స్నేహితులందరు వెడలిపోయిరి. చుట్టము లందరు వెడలిపోయిరి! నారాయణరావు చెన్నపట్టణమున గాపురము పెట్టుటకు నిశ్చయించెను.

సుబ్బారాయుడుగారు కుమారుని మాట కడ్డము పెట్టరు. ఇరువురుపుత్రులు నింటికడనుండకుండ వెడలిపోవుట ఆయనకుగాని, జానకమ్మకుగాని యెంతమాత్ర మిష్టములేదు. అయినను దామాబాలుని యిష్టమునకు వ్యతిరేకము సెప్పలేక నిట్టూర్చి యూరకుండిరి. నారాయణరావు తన పెత్తల్లికూతురు, చిన్నతనంలో భర్తను గోల్పోయిన యొక నిర్భాగ్యవనితను దనతో జెన్నపట్టణమునకు దీసికొనబోవ నిశ్చయించినాడు. ఆమె ఉండి గ్రామములో నున్నది. సూర్యకాంతముగూడ చెన్నపట్టణము వచ్చెదనన్నది.

సూర్యకాంతమున కేకారణముననో శారదా నారాయణరావుల సంసార ప్రవాహము పుట్టకమునుపే నశించిన సంగతి గోచరించినది. ఆమె కన్నగారియెడ గల ప్రేమబలమే యామెకా సంగతి గోచరింపజేసినది.

కావున శారద కాశీసంతర్పణకై కొత్తపేట వచ్చినప్పు డామెతో యథాలాపముగా జెప్పినట్లన్నగారి యద్భుతచర్యలు కొన్ని చెప్పినది. రాజమహేంద్రవరములో గోదావరిలో నిరువురు కాలేజీ విద్యార్థు లీతకు వెళ్ళినారట నారాయణరావు గజీతగాడు. ఆ పరిసరములనే ఆత డీదులాడుచుండెను. ఇంతలో కాలేజీ విద్యార్థులలో నొకరు ఈదలేక మునిగిపోవుచు నొక్క కేక వేసెనట. నారాయణరావాకేక విని రెండుబారలలో నచ్చటకు నీదుకొనిపోయి, మునిగి యాబాలుని పట్టి, పైకితేల్చి నిముషంలో నొడ్డునకు తెచ్చి చేర్చెనట. ఆబాలుని, పొట్ట నొక్కి నీరు సడల్చి, యూపిరి యాడునట్లు వైద్యముసల్పి చలిమంట వేయించి, యా బాలు నెత్తుకొని, రెండునిముషములలో నిన్నీసుపేటలో వైద్యముచేయు నొక వైద్యునియింటికి గొనివచ్చెనట. ఆ బాలుడు బ్రతికినాడు.

వేరొక పర్యాయము చెన్నపట్టణములో నొక పిల్లవాడు, 'రైలు వచ్చుచున్నది. పోవల'దని యందరు మందలించుచున్నను వినక పట్టాలు దాటుచుండ రైలువచ్చిపడినది. ఆ బాలుడు రైలుక్రింద పడిపోవువాడే కాని, ఆ చెంతనే యున్న నారాయణరావొక్క అడుగున నురికి, ఆ బాలుని ఎత్తి యావలకు హనుమంతునివలె నొక్క గంతు వేసెనట. లేనిచో నిద్దరును రైలుక్రిందపడి ముక్కలు ముక్కలయి పోయియుండువారే!

కొత్తపేటలో నొక నూతిలో ఒక యావు పడిపోయినదట. దాని నేవిధముగ దీసినను నడుము విరిగిపోవలసినదే. అది పోట్లావగుటవలన నెవ్వరు నూతిలో దిగుటకు సాహసించలేదు. నారాయణరావు చొరవచేసి దిగి, యడుగునుంచి తాళ్లు పోనిచ్చి ముందుకాళ్ళదగ్గర వెనుకాళ్ళదగ్గర నడుమునకు బగ్గములుకట్టి, పైకి తాళ్ళందిచ్చి యడుగునుండి సహాయము చేయుచు, ఆవును లాగివేసినాడట.

అన్నగారి సాహసకృత్యము లిట్టి వెన్నియో శారదకు సూర్యకాంతము చెప్పినది.

'వదినా! మా అన్నయ్య పూర్వం మనం వినేకథల్లో ఉండే రాజకుమారుడి వంటివాడు. ఎంతమందికి సహాయం చేశాడు! మా నాన్నగారికి ఉంది ఎంతో బలం. మా నాన్న పోలికే, మా అన్న. ఒకమాటు గోదావరి పొంగి ఒక ఊరు కొట్టుకుపోతే అందులో ఒక ముసలమ్మమాత్రం ఒక గుడిసెలో చిక్కడింది. పడవలు లేవు. గుడిసె మునిగేటట్లు ఉంది. మా నాన్న ఈదుకుపోయి ఆ ముసలమ్మని బట్టి, నాలుగుమైళ్ళ దిగువకు గట్టుకు చేర్చాడట.'

ఆ రాత్రి తానును తన చిన్నక్కగారును గది నలంకరించినారు. శిల్పహృదయము కల నారాయణరావు చెల్లెళ్ళ మనిపించుకొన్నారు.

మనస్సులో గుబగుబమను భయముతో శారద యాడుబిడ్డలచే దలదువ్వించుకొని, తోటలోని పూవుల ముడిపించుకొన్నది. ఆ రాత్రి గదిలోకి బోవుటకామెకు గుండె దడదడ మనుచు నేయున్నది. కాని భర్తపై నంతరాంతరముల నెచ్చటనో కొంచెము కరుణ జనించినది. నారాయణరావు పదునొకండు గంటలకు వచ్చి, పక్కపై పండుకొన్నాడు. శారద వచ్చి యక్కడున్న సోఫా నానుకుని నిలుచుండి భర్తను వాలుమాపులతో చూచినది. సూర్యకాంతము వర్ణించిన మహాభాగుడు, వీరోత్తముడు ఎదుట మంచముపై కరుణార్ద్రమూర్తియై వాలిపోవుట చూచి విచారముతో నా బాలిక కంపించినది. స్త్రీ పురుష సంపర్కము లేనిచో ఏదైన కబురులు చెప్పుచు కూర్చుండిన సంతోషముగు నేమో?

దేశయాత్రా విశేషముల నుపన్యసించు నాసభలో తన భర్త మహాప్రవాహము వరదలు కట్టించిన వాగ్ధార నామెను విచిత్రానందపూర్ణను జేసినది. భర్తస్నేహితుడగు పరమేశ్వరరావుగారు ఎంత మధురముగ గంభీరముగ మాట్లాడినారు. మన

దేశమున నిన్ని వింతలుండునా ? అవి ఎరింగి, అట్టి దివ్యప్రదేశములకు బోవుటయు ఉత్తమ ప్రజ్ఞయే!

ఉపన్యసించునపుడు దివ్యమూర్తివలె, ఆ యా కాలముల దేశమున చరించిన మహోత్తమ పురుషునివలె శారదకు నారాయణరావు దర్శనమిచ్చినట్లయింది.

ఆ సోఫాలో పడుకొని యాలోచించుకొనుచు నామె యట్లనే నిదుర కూరినది.

మరునాడు శారదయు, జమీందారుగారును జమీందారిణియు, జమీందారు గారి యప్పగారును రాజమహేంద్రవరము వెడలిపోయినారు.

నారాయణరావు రాజారావు భార్య పుట్టింటి గ్రామమగు రామచంద్రపురము బోయినాడు.

రాజారావునకు నిరువురు సంతానము. ఒక కొమరితయు, నొక కుమారుం డును జనించినారు. రాజారావు భార్య సూరమ్మ మంచి సౌందర్యవతి. సెమ్మదిగల యువతి. అందరకు తలలోన నాలుక. అత్తమామల ప్రాణము. భర్తహృదయము సంపూర్ణముగ గుర్తెరిగి, అర్ధనిని చూరగొనిన పతివ్రతా శిరోమణి.

రాజారా వమలాపురమునుండి రామచంద్రపురం వెళ్ళినాడు. నారాయణ రావు రామచంద్రపురములో మిత్రుని గలిసినాడు.

సూరమ్మ నీళ్ళాడిన తర్వాత రెండవ రోజునుండి జ్వరము వచ్చుచున్నదట. మలేరియాకు, బాలింతి జ్వరమునకు, రాజారావు ఇంజక్షను లిచ్చినాడు. చంటిపిల్ల వాడు క్షేమముగ నున్నాడు. జ్వరము నూట అయిదువరకు వచ్చుచుండుటచే రాజా రావు తడిగుడ్డలు పొత్తికడుపుమీద వేయించెను. అత్తగారు వాతము చేయునేమో యని భయపడుచుండెను.

నాలుగురోజులలో జ్వరం సెమ్మదించినది. సెమ్మదించిన వెనుక, రెండు రోజు లుండి రాజారావు పథ్యము పెట్టించినాడు. నారాయణరావా ఆరురోజులు మిత్రునివద్దనే యుండి, అతనితో గ్రంథకాలక్షేపము చేయుచు, నాతనికి రెండవ ప్రాణమువలె నుండి తర్వాత కొత్తపేట వచ్చి చేరెను. పరమేశ్వరాదులు వెడలిపోయిరి.

కొత్తపేట వచ్చునప్పటికి హైదరాబాదునుండి రాజేశ్వరరావు వ్రాసిన యుత్తరము వచ్చినది.

"నేనేమి చేసేది, నారాయణా! నాకూ మతిపోయింది. ప్రపంచంలో ప్రేమ లేదనుకున్నాను. స్త్రీకీ, పురుషుడికీ ఒకరి దేహంమీద ఒకళ్ళకు కోర్కె కల గడమే ప్రేమ అనుకున్నా. ఇప్పుడు నా సంగతిచూస్తే నాకే ఆశ్చర్యం వేస్తూంది. నేను ఇదివరకు చక్కని బాలికలతో స్నేహంచేసి వారి మనస్సులు చూరగొన్నాను గాని, ఇదేమిటో నా కర్థం కాలేదురా.'

'అల్లా ఉంటో ఉండగా, ఇక పుష్పశీలాదేవికి నేనంటే పిచ్చే! 'నిన్ను వదలి ఒక్క నిముషం అన్నా ఉండలేను. నాకీ భర్త వద్దు' అని మొదలుపెట్టింది.

మొదట భర్తకావాలి నేనూ కావాలి అంది. క్రుతిమించి రాగాన్ని పడింది. ఇద్దరము ఇక విడిగా ఉండడం పడలేదు. కాబట్టి బయలుదేరివచ్చి ఈ హైదరాబాదులో ఎవ్వరూ పట్టుకోలేని మేడలో వున్నాము. మేమే నిజమయిన భార్యాభర్తలము. నీ స్నేహము వదలుకోలేను. నా యీ భార్యనూ వదలుకోలేను. నీ సదభిప్రాయం నాకు ఉండాలి. నీ కొక్కడికే నా అడ్రసు ఇస్తున్నాను. నాకు అవసరం వచ్చినప్పుడు వేయి రూపాయలవరకు నువ్వు ధనం సప్లయి చేయాలని ఉంటుంది.'

'మా ఆనందం ఎవరికి కలుగుతుంది? నువ్వు నా మాట విను. శ్యామసుందరి నువ్వంటే ప్రాణం యిస్తుంది. నువ్వు దేశాలు తిరిగినన్నాళ్లు నిన్నుగూర్చి నీ స్నేహితుల్ని ఎంత వాకబు చేసింది. ఇంక ఊరుకోకు.

'పుష్పశీలా, నేనూ కలలోగూడ ననుభవించని మహదానందములో ఓలలాడుతున్నాము. నేను హైదరాబాదు వచ్చేటప్పుడు పదివేలరూపాయలు వసూలుచేసి తెచ్చుకున్నాను.'

'రెండుమూడు సంవత్సరాలు యీ ఆనందంలో మునిగి తన్మయుడనైతే నేగాని నాకు తృప్తిఅవుతుందని తోచదు. అంతవరకూ ఇంక యేమీ తలపెట్టను. ఆవల! తృప్తి అప్పటికీ తీరదూ, యెంతకాలమో అంతే.'

'ఆ సుబ్బయ్యశాస్త్రిని చూస్తే నాకు జాలి. అతను ఏంజేస్తాడు? అతన్ని పెంచిన సంఘాన్ని అనాలి. కాని, ఎదీ తెలియకుండా మా సమాజం చేరకూడదు. అది చాలా అపాయం.'

'ఇదివరకు సుబ్బయ్యశాస్త్రిని దగ్గరకు రానిచ్చేదికాదు. నా కొరకే వాడికి పై పై మోజులు చూపి మురిపించింది. అందుకు నన్ను క్షమార్పణ అడిగింది.

'ఆహా నారాయణరావు! పుష్పశీల పువ్వుల కుప్పోయి. పుష్పాలలోని లాలిత్యమురా! నారాయణా! నన్ను నువ్వు అభినందించాలి. నేనంటే మీరందరూ ఉడుకుబోతుదనంగా ఉండాలి.'

'పరమేశ్వరుడి జన్మం, ఒక పెద్ద రాజీనామాసుమా. వాడి హృదయమూ వాడి జన్మమూ సౌందర్యంకోసం తపస్సు చేస్తూన్నవి. భార్యవల్ల వాడి కవి లభ్యం కాలేదు. వాడి వరస చూస్తే శ్యామసుందరి పెద్ద చెల్లెలితో ప్రాణస్నేహము చేస్తున్నట్లున్నాడు.'

'నేనెందుకు ఈలా రాస్తున్నాను? నాతోపాటు మీరందరూ ఈ మహోత్కృష్టమైన ప్రేమానందంలో మునిగిపోయి ప్రేమనిర్వాణం పొందాలి అని.'

ఇట్లు,

అభినవంద్యుడయిన ప్రేమదత్తుడు,

రాజీ.

ఈ ఉత్తరం రాజీ ఒడలు తెలిసియే వ్రాసినాడా? నిజమైన ప్రేమతత్వం ఏమిటి? అది మానవునకు అనుభూతమగుటయెట్లు? తనకు దన శారదయన్న పరమ ప్రణయ మనుకొన్నాడు. ఆమె తన ఉపాస్యదేవత అనుకొన్నాడు. కాని, నక్కకు ద్రాక్షపండ్లవలె, ఆమె తనకైనది. ప్రపంచము తనకు మిథ్యయైపోయినది. తన్ను దేశయాత్రకు బంపినదా బాలికావిముఖతయేనా? ఆ పరమ సౌందర్యరాశి భర్త హృదయము నిట్లెంతకాలముజంపపు గోతపెట్టునో? ఒకవేళ నామె తన్నెప్పటికిని ప్రేమింపనిచో తానేమి చేయవలసినది?

సంఘముయొక్క దౌర్భాగ్యస్థితి యట్లున్నది. వివాహములు నిజముగా ఇనుప ముళ్ళబోనులా? ఒకసారి వివాహమయినచో, నది రద్దగుటకు వీలులేదు. పుష్పశీల ఏమిచేయవలెను? మన దేశమున వివాహములన్నియు పుష్పశీలా వివాహములేనా?

౧౩

మదరాసుకాపురము

నారాయణరావు చెన్నపట్టణమున గాపురము పెట్టినాడు. మైలాపురిలో మంచి యిల్లద్దెకు దీసికొని, రెండువేల రూప్యములు పెట్టి న్యాయశాస్త్ర గ్రంథములు, హైకోర్టు తీర్పులు నాతడు కొనెను. ఇల్లంతయు బరమేశ్వరుని సహాయముతో నలంకరించెను. మామగారి యింటిలో నుండనని యాతడు దెలిపినాడు. సూర్యకాంతమును, పెత్తల్లి కొమార్త బంగారమ్మను గూడ గొనివచ్చెను.

'అడ్వకేటు' నారాయణరావుగారు న్యాయవాదవృత్తి ప్రారంభించినారు. ఇంటిలో ముందు నారాయణుని కార్యాలయము. నాలుగు బీరువాలలో న్యాయశాస్త్ర గ్రంథము లున్నవి. ఖద్దరు రంగుదుప్పట్లు పరచిన బల్లలు సోఫాలు కుర్చీలు నున్నవి. మందిరమంతయు నీలధూసర వర్ణములచే నలంకరింపబడినది.

ప్రక్కను గుమాస్తాగదియు, వెనుక రహస్యాలోచనపు గదియు నలంకరించినారు. ఆ వెనుక ఆడువారుండు స్థలమున్నది. దానివెనుక విడిగా వంటయిల్లున్నది. వంటయింటిలోనికి బోవు మార్గమునకు, పైన గప్పును అమర్చినారు. నారాయణరావు న్యాయవాదవృత్తియందలి మెలకువలు నేర్చుకొనుటకు, వృత్తియం దనుభవము సముపార్జించుటకు, నొక పెద్ద వకీలుకడ జేరినాడు. నారాయణరావు బి. యల్. పరీక్షలో మొదటివాడుగా కృతార్థుడైన సంగతియు, తక్కిన పరీక్షలన్నిట మొదటివాడుగా జయమందిన సంగతియు నా వకీలునకు దెలియును. రెండుమూడు అప్పీళ్ళలో బనిచేయుమని చెప్పినప్పుడు, నారాయణరావు జయరామయ్యగారి హృదయమున నద్భుతము నిండునట్లు పనిచేసి, యాయన చేతికిచ్చినాడు. ఒక అప్పీలులో నాయన గూడ తెలిసికొనజాలని యొక విషయము పట్టుకొని అప్పీలు వాదవాదమునకు బలము చేకూర్చినాడట. జయరామయ్య ముందు ముందీ బాలుడు

హైకోర్టులో ముఖ్య న్యాయవాదియై, న్యాయసింహాసనముకూడ నధిష్ఠింపగలడని యనుకొనెను.

అన్నగారు శ్రీరామమూర్తి పంపిన చిన్న అప్పీళ్ళు రెండు తయారుచేసి దాఖలుచేసినాడు. న్యాయవాదప్రముఖుడగు జయరామయ్యగారు తాను దగ్గరనుండి నారాయణరావు నొక చిన్న అప్పీలు వాదించుమన్నారు. నారాయణరావు బాగుగా నా యప్పీలు వాదించుటకు సిద్ధపడియే వచ్చియుండెను.

న్యాయమూర్తియు నీ బాలకుని వాదన యెట్లుండునో చూచెదముగాక యని, నారాయణరావునకు ననుమతి యొసంగెను. పది నిమిషములలో నాచిన్న యప్పీలు విషయ నిర్ధారణచేసి, పరస్పర సంబంధము చూపి, విషయములను బలపరచు న్యాయ శాస్త్రమున బూర్వపు దీర్పులనుజూపి, వాదము ముగించి కూర్చుండెను. న్యాయ ప్రభువును ఆ బాలుని చమత్కృతికి, భాషకు, విషయనిర్ధారణప్రజ్ఞకు జాల మెచ్చుకొన్నాడు. ఇతర న్యాయవాదులయినచో నరగంటలో దేల్పజాలని యా యప్పీలు పదినిమిషములలో ముగించినాడు. ఎదిరి వకీలువాదమునకు నలుబదియయిదు నిముషములు పట్టినది. అతని వాదన పేలవమై తోచెను. నారాయణరావు గొంతుక గంభీరమయినది. దానికి తగినట్లు దివ్యోత్తమాంగుడు. ఎక్కడెక్కడి విషయములు కరతలామలకముగ గ్రహించగల మహామేధావి. ఎదిరి న్యాయవాద చేసిన అడ్డు వాదనను అయిదు నిముషములలో ఖండించినాడు, కూర్చున్నాడు నారాయణరావు.

తత్క్షణమే న్యాయమూర్తి నారాయణరావు పక్షమున దీర్పు జెప్పినాడు. గురువుగారగు జయరామయ్యయు నితర న్యాయవాదులును నారాయణరావు నభినందించిరి.

న్యాయశాస్త్రములో, న్యాయవాదములో నెంత మునుగుదమన్నను, మనస్సే మియు నెక్కుటలేదు. తాను బాగుగా పనిచేయుచున్నట్లుకనబడుటకుగాను జయ రామయ్యగారి యింటికడ నపరిమితావేశముతో, మంచినిపుణతతో, ఓర్పుతో బనిచేయును. ఇంటికడ కలతనొందుచు, కలలలో మునిగిపోవును.

కలలు! కలలు! ఏకల గన్న నాకలలో నెచ్చటనో శారద ప్రత్యక్షమగును. ఇదివరకు బండుకొనుట తడవుగ నిద్రపట్టునది నారాయణునకు. ఇపుడు గంటయు, రెండుగంటలు స్వప్నప్రపంచములో నివసింపవలసివచ్చుచుండెను. నాతిగల బ్రహ్మచర్యము! శారదకు ప్రేమకుదురునో కుదరదో? కుదరనిచో దన కర్తవ్య మేమి? ఒకవేళ భార్య అన్యాసక్త కాదు గదా! నిజమైన కర్మయోగి పవిత్ర కాలమున నొక పుత్రుని, పుత్రికను గనవలెను. భార్యనైనను మోహమున దాక గూడదు. అది మహాదోషము. తానా విధమున నుండ లేనప్పుడు దోష మగునుకదా! తన భార్యయే అట్టిదోష మాచరించుచుండ దాను సహించవలసినదేనా?

ఇది చిన్నతనములో వివాహముచేయుటవలననైన దోషమా? వైద్యశాస్త్రము బాలికకు పదునారవయేట బెండ్లి యుక్తమే నన్నది. కొందరి కా యీడున హృద

యము వికసించకపోవచ్చును. ఇంతకు భార్య పరపురుషు నాశించినచో దన కర్తవ్యమేమి? తన హృదయాంతరమున నామె యట్లాశించుట దోషమనియే తోచుచున్నది. ఇతరులు దోషమాచరించుచుండ వారి నామార్గమునుండి త్రిప్పగలవా రుపేక్షింపరాదు. ఒకరి మోక్షమున కొకరు కారణమగుట కలదేని, యొక్క గురువునకు మాత్రమే యట్టి పని శక్యమగును. తాను శారదకు గురువా? ధర్మశాస్త్రము భర్తకు గురుస్థానము చెప్పినది నిజమే. తన భార్యయెడల దనకట్టి యర్హతకలదా?

తెలిసీ తెలియని ధర్మవిచార మొకప్రక్క, భార్యపై తనకున్న పూర్ణకాంక్ష యొకప్రక్క 'నాతో కాపురం చేయడం ఆమెకు కష్టం, కంటకం, దుర్భరం. ఆమె నాయింటిలోనుండ నా ప్రేమ విజృంభించిపోతూవుంటే నా మనస్సుతో యుద్ధంచేస్తూ, ఆ బాలికను ముట్టకుండ అసిధారావ్రతంచేయడం మరీ కష్టము.' ఏది ఎట్లయినను శారద తనయింటికి రాకుండుట యుత్తమము. అట్లయినచో నా బాలికను రక్షించవలసిన తన కర్తవ్యము నెరవేర్చుకొనుట యెట్లు? తనతో కాపురముచేయుచుండ క్రమముగా భార్యకు దానన్న ప్రేమ కలుగదా?

వనిత యొక పురుషునిగాని, పురుషు డొక వనితనుగాని ఒకసారి ప్రేమించినచో జన్మాంతమయ్యది యట్లుండ వలసినదే కదా? అట్టిచో పరపురుషానురక్తయగు శారద కా ప్రేమ నశించి తనపై మరల ప్రేమ గలుగుటయెట్లు? ఒకవేళ తనపట్ల అయిష్టమే కాని, యితరునిపై నామెకు ప్రేమ లేదేమో. అట్లగుచో నా బాలికను ప్రసన్న నొనర్చుకొనుట తగునుగాని, నీ దారి నీవు చూచికొమ్మని వదలివేయుట, తనకును నామెకును హానియే. కావున తనకడ కామెను దీసికొనివచ్చుటయే కర్తవ్యమగును.

ఈ యాలోచనలతో నిదురపట్టక విద్యుద్దీపము వెలిగించుకొని, పుస్తకమేదియో చేత నుంచుకొని ఎదుటిగోడపై, పరమేశ్వరుడు చిత్రించిన యొకచిత్రఫలకముపై జూపులు నిలిపి, అన్యమనస్కుడైయున్న యన్నగారికడకు, సూర్యకాంతము వచ్చి, 'అన్నయ్యా! ఏమిటి ఆలోచిస్తున్నావు! నాకొక్కదానికీ ఏమీ తోచడంలేదు. అవును కాని, అన్నా! దబ్బున వదిన్ని తీసుకురావు? ఇద్దరం ఎంతో స్నేహంగా ఉంటాం అన్నయ్యా' అన్నది. ఆ ముద్దరాలి పలుకు శ్రుతిగా గ్రహించి నారాయణరావు చెల్లెలిని దగ్గరకు దీసికొని, యామె కన్నుల గనుంగొని 'సూరీడూ! నీ కడుపంతా ప్రేమమ్మా తల్లీ! రామచంద్రరా వదృష్టవంతుడు' అనెను. సూర్యకాంతం నవ్వుకొనుచు ప్రక్కగ నిలుచున్నది. ఇంతలో నామె నగుమోమునందు విచారమేఘము లావరించినవి. కళ్ళ నీరు తిరిగినది.

'తల్లీ! రామచంద్రరా వెప్పటికప్పుడు జాబు రాస్తున్నాడా లేదా? మా అందరికన్నా విద్యావంతుడూ, ప్రయోజకుడూ అయి ఇంకో ఆరునెలలకి వచ్చివాలుతాడమ్మా?' అని ముద్దుచెల్లెలి నూరార్చెను.

నారాయణుడు సూర్యకాంతమున కెప్పటికప్పుడు రామచంద్రుని కబుర్లు చెప్పుచు, నాతని కామెచే నుత్తరములు వ్రాయించుచు, నామెకు ధైర్యముగొలుపుచుండెను. నారాయణరావు కోర్కెవలన రామచంద్రరావు తన ఛాయాచిత్రములు, నాలుగు నెలలకొకటి తీయించుకొని పంపుచుండెను. సూరీడు అనేకవిధముల దీయించుకొన్న తన ఛాయాచిత్రంబు లాతనికి బంపుచుండును.

పాశ్చాత్యవిద్యాపండితుడై, పడమటి దేశములనుండి వచ్చిన వానిభార్య పాశ్చాత్య విద్యలలో ప్రవీణురాలు కావలయునని, క్రొత్తపేటలో నొకగురువు నేర్పరచి సూరీడుకు విద్యచెప్పించినాడు చిన్నన్నగారు. తాను వెళ్ళినప్పుడెల్ల నామెకు నాంగ్లభాష గరపుచుండెను. ఆమె యేగ్రంథమైన ధారాళముగ చదువ నేర్చుకొన్నది. రామచంద్రరావు వచ్చునప్పటికి సూర్యకాంతమును ప్రవేశపరీక్షకు బంపవలెనని నారాయణరావు యత్నించుచుండెను.

శారదకన్న సూరీ డొకయేడు చిన్న. రామచంద్రరావు నారాయణరావుకన్న చిన్న. సూరీడు యౌవనవతియైన నాటినుండియు, నేపుగా నెదుగుచున్నది. సూరీడు మోము రాజపుత్ర బాలికమోమువలె నుండును. ఆమెకళ్ళు కాటుక కండ్లు. గంభీరమైన మోము. మోమున రేఖలు లాలిత్యమును అంతకన్న స్ఫుటత్వమును, సుందరతను దాల్చినవి. సూరీడు మోముచూచినచో, రాజ్యము లేలగల వీరాంగనలు స్ఫురించెదరు. రుద్రమదేవి, విమల, అహల్య, ఝాన్సీ లక్ష్మిబాయి, చాందిబీబీ మొదలగు వారామె వదనాన ప్రత్యక్షమయ్యెదరు. అయినను ఆమె హృదయము, జీవితము ప్రేమచే, గరుణచే నిండి మథిత నవనీత స్నిగ్ధమై,సౌందర్యార్ద్రమై యుండును.

ఆమె పెండ్లినాటినుండి రామచంద్రరావును దన జీవితమునకు కథానాయకుని జేసికొన్నది. ఆమె ప్రేమించినను, గోపించినను, సంతోషించినను, అసహ్యపడినను అన్నియు గంభీరప్రవాహమువలె ప్రవహింపవలసినదే! ఆమె భావములకు లఘుత్వము లేదు. చిన్నతనమునుండి తండ్రి చెప్పిన కథలన్నియు, నామె మనమున హత్తుకొని పోయినవి. శ్రీమతి భండారు అచ్చమాంబగారు రచించిన అబలా సచ్చరిత్ర రత్నమాల చదువుకొన్నది. భారతి, శారద మొదలగు మాసపత్రికలు చదువునది. ఆమె లేతభావములలో, బాలికాహృదయములో, రూపొందిన యాశయములలో యన్నగారియందువలె దేశసేవాసక్తి తలయెత్తినది. భరతమాత పేరామెకు పుల్కరింపు. ప్రతిసభకు తల్లిదండ్రుల యనుమతిని తల్లితోడనో,యక్కగారితోడనో జనునది.

ఇంటిదగ్గర చేయనవసరము కాకున్నను పై పనుల నన్నింటిని నిముషమున జేయుచు, పుస్తకముల జదువుకొనుట యామె కిష్టము. కష్టపడి వీణవాయించుట నేర్చుకొన్నది. దానియందు తగుమాత్రము కౌశల్య మేర్పడినది. అయినను పట్టుదలతో నేర్చుకొన్నది. ఇరువది త్యాగరాయ కృతులు, హిందీపాటలు, నందూరి

సుబ్బారావుగారి యెంకిపాటలు, దేవులపల్లి కృష్ణశాస్త్రిగారి పాటలు, అభినవాంధ్ర కవిత్వ జనకుడగు గురుజాడ అప్పారాయ విరచితములగు పాటలు, విశ్వనాథ సత్యనారాయణ మహాకవి పాటలు నేర్చుకొన్నది. గొంతుకలో సమమైన ఒదుగు, అత్యంత మాధుర్యమును కలదు. రెండును ఏకమై అపారమై, తేనెవాకలు కట్టును.

తన జీవితము భర్తృప్రీతిపాత్రముగ మార్చుకొనవలయుననియు, నతని హృదయ మానందమున నోలలాడించవలయుననియు దనకే తెలియని దీక్ష బూనినది. బొమ్మలు వేయుట పరమేశ్వరునికడ నేర్చుకొన్నది. పార్సీ బాలికబోలి, గుజరాతీ వనితవలె, మహారాష్ట్ర యువతివలె నలంకరించుకొనుట నేర్చుకొన్నది.

అన్నగారితో దనకు పియానోవాద్యము నేర్పించుమని యన్నది. అమెరికా నుండి వచ్చు భర్తకు గొన్ని ఇంగ్లీషుపాటలు పాడి వినిపించినచో, నెంతయో యానంద మొనగూడునని సిగ్గున నామె యాలోచించుకొన్నది.

౧౪

రామచంద్రుని విద్యార్థి దశ

హార్వర్డు విశ్వవిద్యాలయములో భారతీయ విద్యార్థు లొక వసతిగృహ మేర్పరచుకొన్నారు. అందు రామచంద్రరావును జేరినాడు. అమెరికాలో నిరుపేద, హిందూదేశమున భాగ్యవంతుడు. భారతీయు లమెరికాలో జదువవలెనన్న మిక్కిలి భాగ్యవంతులు కావలెను. కాబట్టి భారతీయ విద్యార్థులు తమ దేశపు సన్యాసులవలె మితాహారమాత్ర తృప్తులై అమెరికాలో జీవించుచుందురు. వారందరిలో రామచంద్రరా వెక్కువ ధనము వెచ్చించుచుండెను.

అమెరికాలో భారతీయులను హీనముగ జూచువారున్నారు. విచిత్రజంతువులుగ జూచువారున్నారు. ఆధ్యాత్మికదృష్టి ప్రపంచమునకు నేర్పునట్టి శక్తిగల దివ్యదేశమునకు జెందిన యుత్తమ పురుషులుగ జూచువారున్నారు.

రామచంద్రరావు సెలవు దినములలో నమెరికా దేశమంతయు జూచుటకు బోవువాడు. అచటి విహారవనములు నదీపాతములు లోయలు జూచివచ్చెను. పెక్కు కర్మాగారములు, పరిశ్రమ మహాప్రపంచములు సంచార మొనర్చెను.

ఎఫ్. ఏ. నింగ్లీషులో కృతార్థుడు గాకున్నను, లెక్కలలో ఆంధ్ర విశ్వవిద్యాలయమునందు ప్రథముడుగ గడతేరినాడు. అమెరికా వచ్చిన వెనుక హార్వర్డు విశ్వవిద్యాలయమునందు లెక్కలలో నాతని మేధాసంపన్నతకు మెచ్చి యింగ్లీషు భాషాపరీక్షకు జదువవచ్చునని ప్రత్యేకముగ ననుమతి యొసంగిరి. ఇంగ్లీషుభాషలో నెగ్గుట కారు నెలలు పట్టినది. రామచంద్రరావు ఈలోన బి. ఎస్ సి. ఆనర్సులో జేరి చదువుటకు అధికారులు ప్రత్యేకానుమతి నొసంగిరి. లెక్కలలో, పదార్థ విజ్ఞాన శాస్త్రములో నమెరికా విద్యార్థి ప్రపంచమున నాతని సమానులు డి. ఎస్ సి. క్లాసులలో కూడ లేరట.

రామచంద్రరావు వచ్చి రెండేళ్ళపై నాలుగు నెలలు అయినది. రెండేళ్ళలో నా యువకుడు లెక్కలలో జూపిన తెలివితేటలు మిక్కుటము. అతనికి తెలిసిన కొన్ని లెక్కల విజ్ఞానము ప్రపంచములో గొందరికి మాత్రమే తెలియును. ఈతడు జవాబు గోరి ప్రచురించిన గణిత ప్రశ్నలకు జవాబిచ్చువారు కనబడక పోయినారు. గణితాచార్యు డాతడన్న మంచి గౌరవము చేయును, ప్రేమమున నాతని నుంచెత్తును. అతనికి ఎం. ఎస్ సి. బిరుదము నిచ్చుట కింకను ఆరునెలలు వ్యవధియున్నది.

ఈ రెండేళ్ళలో రామచంద్రరావు, కౌనాల్డుసను దంపతులను దర్శించుటకు స్నేహితురాలగు లిడియొ నారాతో గలిసి వెళ్ళుచుండును. రామచంద్రరావును లిడియొ నారాయు హార్వర్డు విశ్వవిద్యాలయములోనే చదువుచుండుటచే వారమున కొకసారియైన గలుసుకొనుచుందురు. లిడియొ నారా రామచంద్రరావుల స్నేహము నానాటికి వృద్ధినందినది.

లిడియొ నారాకన్యక నెమ్మదిగా రామచంద్రునిపై సోదరునికన్న నెక్కువ ప్రేమము జూప నారంభించెను. అది పురుషుని వాంఛించు ప్రేమయని యామె గ్రహింపలేకపోయినది. రామచంద్రరా వెన్ని విశేషములనో జెప్పువాడు. భరత దేశమును బొగడువాడు. వేదాంత సారమును గూర్చి యేదియో మాట్లాడువాడు. ఆమె తన స్నేహితురాండ్రను గొనివచ్చి రామచంద్రరావునకు వారితో బరిచయము కలుగజేయుచుండునది. రామచంద్రరావునకు నాట్యము నేర్పుచు నాతనితో నత్యంత స్నేహమై వదలకుండునది.

‘రామ్, మా అమెరికను బాలకులవలె, మీ భారతీయు లాటలాడ రేమిటి?’

‘నారా! మీరు సంపూర్ణ స్వతంత్రులు. అడుగడుగున మీ రగౌరవము పొంద నవసరములేదు. మీ స్వాతంత్ర్యము, మీ యభివృద్ధి, మీకున్న గౌరవము ప్రపంచమున నే దేశమున కున్నది? స్వతంత్రములేని యప్పు డమెరికా కున్న స్థితియేమిటి? నేటికి నాటికి హస్తిమశకాంతరము భేద మున్నది. నేడు కనడావలె నుండవలసిన దేశము, దేశము లన్నిటికన్న మిన్నయై, ప్రపంచమునకు సాహుకారై, యుద్ధపరిశ్రమలో ముందంజయై విజృంభించి, ముఖ్యమైన పరిశ్రమలకు వ్యవసాయములకు, ప్రథమ దేశమై ఒప్పారుచున్నది. మీవలె మాకు ఇట్టి సంతోష కారణములేదు. ఇది ఒకటి. రెండు, మా దేశములో ప్రబలిన మెట్ట వేదాంతము మమ్ము పురుష కాకహీనులైన జడులను చేసివైచినది. మేము వెనుకటివారమూ కాము, ఈ కాలములోనూ లేము.’

‘నువ్వు మాట్లాడినదంతా అధీరత సూచిస్తూ ఉన్నది. ఆంగ్లేయులు మీ దేశము ఆక్రమించడం ఉత్తమం అని నా అభిప్రాయం.’

‘అది నిజమే చెల్లీ! ఏ మహాచక్రవర్తికాలంలోనో దేశం అంతా ఏకచ్ఛత్రాధిపత్యం క్రింద వచ్చినా, ఆరోజు పోవడంతోనే, మళ్ళీ దేశం ముక్కలయ్యేది. అంటే దేశంలో సంయోగశక్తికన్న వియోగశక్తి ఎక్కువ అవరించి

యుండు స్థితికి వచ్చింది. కాని బలవంతులగు ఆంగ్లేయులు మా దేశం ఆక్రమించు కొనడంచే అన్ని ఉపజాతులవారము, అందరము—ఒకటి అయ్యాము. ఇంకా కావాలి, అంతవరకూ ఆంగ్లదేశస్థులు మా దేశం వదలి వెళ్ళరు.'

'అవును, నువ్వు చెప్పింది నిజమే అన్నా! చూశావూ! అమెరికా మొదట చిన్నచిన్న రాజ్యాలుగా ఉంది; ఫ్రెంచివారు ఇంగ్లీషువారు వారిలోవారు యుద్ధం చేసుకున్నారు, చాలాకాలం. అలాంటిది, అమెరికా ఇంగ్లండుతో విరోధించి తిరగబడినప్పుడు అందరూ ఏకమయ్యారు. కెనడా ఇంగ్లీషువారిక్రింద ఏకమయ్యింది. ఫ్రెంచివారూ ఇంగ్లీషువారూ ఏకమయ్యారు. అల్లాగే దక్షిణఆఫ్రికాలో ఆంగ్లేయులకూ డచ్చివారికీ సంయోగం కలిగింది.'

లియొనారా రామచంద్రరావుల స్నేహము నానాట గూఢమాయెను. లియొనారా బాలవచ్చి సోదరప్రేమ వెల్లిగొన రామచంద్రుని యొడిలో గూర్చుండి యాతనికి ముద్దులిచ్చును. మొదట నామె యట్లు చేయుట రామచంద్రునికి జాల సిగ్గు జనింప జేసెడిది. కాని యందు కలవాటు పడినాడు. రానురాను రామచంద్రునకు లియొనారా తనచెంత నున్నంతసేపును పరమ హర్షముగ నుండెను. ఆమె సంభాషణ యాతని మనఃపథము వికసింపజేసెను. నానాదేశముల వార్తలు వారు చర్చించుకొనువారు. ఒక్కొకప్పు డామె తండ్రియు వారితో జేరువాడు.

రామచంద్రరా వమెరికా వచ్చిన కొన్ని నెలలవరకు లియొనారాకు గాని, యామె తలిదండ్రులకుగాని, తనకు వివాహమైనదని చెప్పుటకు సందేహించుచుండెను. తర్వాత నొకనాడు తనకంతకుముందే మూడేళ్ళక్రింద వివాహమైనదనియు తన భార్య ఛాయాచిత్రము తన బావమరది యగు నారాయణరావు పంపినాడనియు దెల్పెను. వారంద రాశ్చర్యపూరితులైరి.

అప్పుడు వారందరు సూర్యకాంతము చిత్రము చూచినారు. నారాయణరావు మంచి ఛాయాచిత్రకారునిచే దీయించి పంపిన ఆ చిత్రఫలకములో సూర్యకాంతము చక్కని భంగిమములో ప్రత్యక్షమైయున్నది. రొనాల్డుసన్ రామచంద్రుని చూచి 'రామచంద్ర! మిస్ మేయో చెప్పినట్లు అతి బాల్యవివాహములు మీలోనున్న వన్నమాట!' అని యనెను.

రామ:—ఆ! ఉన్నవి! మేయో చెప్పినవి ఇంకా చాలా నిజమైనవి ఉన్నవి.

రామచంద్రునికి తన దేశము నెవరైన కొంచెము నిరసించినట్లు తోచినచో జివ్వున కోపము, విషాదము సంభవించును. పరదేశమున నుండుటచే వానిని జంపుకొని మాట్లాడును. అప్పు డాత డెంతయు విచారమునబడి తప్తుడైపోవును.

రొనాల్డుసన్:—మూడు నెలల బాలలకు, మూడు నెలల బాలురకు వివాహము జరుగుచున్నమాట నిజమేనా?

రామ:—అవును, అక్కడక్కడ కొన్ని అలాంటివి జరుగుచుండును, కాని చాలా సకృతు.

రౌనా:—అది చాలా విచారకరమైనది కాదూ?

రామ:—మీ దేశంలో అంతకంటే విచారకరమైనవి జరగటం లేదంటారా?

రౌనా:—అనను. కాని చూడు. మా ఉద్దేశంలో ప్రపంచానికి నాగరికత నేర్పింది భారతదేశం. అటువంటి దేశము నేడిట్లు అధోగతిపాలై ఉంది అంటే మా కెంత విచారంగా ఉంటుందో ఆలోచించు?

రామ:—నిజమే, హీనస్థితిలో మానవుడికి అన్నీ దుర్బుద్ధులు పుట్టుతూ ఉంటాయి. కాని ఈనాటికీ మా వివాహములు మంచివా, మీ వివాహములు మంచివా యన్న సంగతి నిర్ధారణ కాలేదు. జడ్జి లిండ్సేగారు వ్రాసిన వ్రాతల్ని చూశారు గాదా?

రౌనా:—అతడూ మేయోవంటివాడే!

రామ:—గాంధీ మహాత్ముడు చెప్పినట్లు ఇద్దరూ పాయికానా పనిచేసినారు అనుకోండి. అది అవసరమే కాని లిండ్సే వ్రాతయంతయు యథార్థకథనమైనను, అతడు తేల్చిన పర్యవసానం మాత్రం తప్పులయి ఉండవచ్చును. మేయో రాసినరాతలు, ఒకటి రెండు అంశాలు తప్ప తక్కినవన్నీ శుద్ధ అసత్యాలు. నీచమైన భావాలతో కూడివున్న ఆ చెడురాత మా దేశానికి విరోధులు వ్రాయించారు ఆమెచేత.

లిరియొనారా యీ సంభాషణ యేమియు వినుటలేదు. ఆమె రామచంద్రుని చుట్టూ కల్పించుకున్న కథ కొంతవరకు కూలినది. ఎందుకు దానిట్లు మనస్సున క్రుంగిపోవుచున్నదో యామెకు తెలియదు. ఈ హైందవ యువకునకు దనకు సంబంధమేమి? దేశము కాని దేశము విద్యకై వచ్చినాడు. తాను, తన కుటుంబము ఆ బాలుని చేరదీసినారు. సద్గుణములు కలవాడు. ఉత్తమ భారతీయ కుటుంబమునకు జెందినవాడు అని కదా?

అప్పుడా బాలికకు దానీ బ్రాహ్మణ యువకుని ప్రేమించుచున్నానా యని లీలగా ననుమానము తగిలినది. లోన నణగియున్న రహస్యభావములన్నియు బైకి దేలి, యామె మనో నేత్రమునకు గోచరించినవి. ఈ యువకునకు వివాహము కాక యుండినచో, దా నాతని వివాహమాడి, యాతనితో భారతదేశమునకు బోయి, ఆ దేశమునకు ప్రేమనిధానపు గోడలై, యా దివ్యభూమిలో పెరుగుచు, ఆ మాత పరమపవిత్ర రహస్యాలలో భాగము పంచుకొనగోరినది. ఆ బాలికయు నా దేశమున సౌందర్యవతియే. పరిపూర్ణ యౌవన. పరిమళార్ద్ర మధురగాత్రి. ఏది యెట్లయినను రామచంద్రరావు తనవాడు. ఆ బాలకుని ప్రేమ యెట్లుండునో? భారతీయుల ప్రేమ యుద్వేగమయినదట. అతివిచిత్రమైనదని స్నేహితురాం డనుకొను మాటల యర్థము తెలియలేదు. తనచుట్టు జుమ్మని తేనెటీగలరీతి దిరుగు నమెరికను యువకులందరొకవిధముగానే కనుపింతురు. రామచంద్రుడు తనయెడ సంచరించు విధమే వేరు.

వారందరు తనతో నాటపాటలనుగూర్చి ఎక్కువగను, శాస్త్రములనుగూర్చి తక్కువగను ప్రసంగింతురు. వారు పరదోషాన్వేషణపరులు. కవిత్వచిత్రలేఖనము లను గూర్చి వారు మాటలాడునపుడు జేలవముగా నుండును. రామచంద్రుడు మాట లాడినపుడెంత సాధారణవిషయమైనను ఏదో యద్భుతమగు లోతులు కలిగి యుండును. ఏదో విచిత్రపు దృక్పథము నాతడు చూపును. ఇది యంతయు నా బాలకునిపై దనకుగల ప్రేమ ప్రభావమా? లేక భారతీయులలో నది సహజమా? తన శీలము చెడకుండ నీ బాలుని వలచి, వలపించి, ప్రేమ ప్రవాహ రహస్యములు గ్రహించవలయునని, లిరియొనారా తలచెను. రామచంద్రుని ముఖము దీక్షగా గమనించుచు నట్లనే యాలోచనానిమగ్న యగుచుండును.

రౌనా సతి:—రామచంద్రా! మా దేశస్థులు హిందూదేశం అంటే పులకరింపులు పొందుతారు. ఇంగ్లీషువారి చేతుల్లోంచి మీరు తప్పించుకు వెళ్ళకూడదు అని అనుకుంటారు. కొందరికి హిందూదేశం పాడైపోతుందని భయం. కొందరికి ఇంగ్లీషువారికి నష్టం వస్తుందని భయం. చాలామంది అమెరికను లకు హిందూదేశము స్వతంత్రత సముపార్జించుకోవాలనిన్నీ, ఇప్పుడు గాంధీ మహాత్ముడు మొదలిడిన యుద్యమం క్రైస్తవ ధర్మయుతమైనదనిన్నీ, ఆంగ్ల హృదయమును జూరగొని వారికి తమ చర్యలు తప్పని తోపింపజేసి, ఆంగ్ల సామ్రాజ్యములోనో, వెలుపలనో వారితో స్నేహముగా ఉండడం ఉత్తమ మని అనుకుంటున్నారు. గాంధిగారి బోధలే యీ మార్పుకు కారణం.

రౌనా:—ప్రియా! ఎంతచక్కగా విపులపరచి చెప్పినావు! మా అందరికి ఉద్దేశం అదే. రామచందర్! గాంధీగారి మార్గమే ఉత్తమమైనది. ఆంగ్ల పరిపాల కుల నేమాత్రము ద్వేషించక వారి ప్రాణమే మనప్రాణ మనుకొని వారి హృదయము మార్చుటకు తలచిననాడే మీరు నెగ్గిపోయెదరు.

౧౫

'గురువు వెదుక్కుంటూ వస్తాడు'

నారాయణరావునకును శ్యామసుందరీదేవికిని రానురాను స్నేహము గాఢ మైనది. వీలయినప్పుడెల్ల నాతడా బాలిక గృహమునకు బోయి సంగీతముగూర్చి మాట్లాడుటయో, సంగీతము వినుటయో, వినిపించుటయో చేయుచుండును. శ్యామ సుందరీదేవితో మాట్లాడునప్పుడు చెల్లెళ్ళు ముగ్గురు నెమ్మదిగా నచ్చటనుండి మాయ మగువారు.

'చెల్లీ! సంగీతములో నెన్ని స్వరములనైన కల్పించవచ్చును. కాని పాశ్చాత్యులును, మనమున్నుగూడ పన్నెండు స్వరాల్ని మాత్రం గ్రహించాము. పన్నెండింటికి మించినవి కొద్ది తేడాలు మాత్రముండును. కాబట్టి సర్వస్వరములు పన్నెండు స్వరాల్లోనే యిముడుతున్నాయి. తక్కినవి సూక్ష్మములు.'

'ఒక్కొక్క స్వరానికి మూడూ నాలుగు శ్రుతులుంటాయికదా అన్నగారూ?'

'అవునమ్మా. కాని శ్రుతియొక్క ధ్వని అతి సూక్ష్మము. శాస్త్రవిధానాన రచితమైన యంత్రసహాయాన్ని ఆయా శ్రుతుల్ని వినగలం. అంతే. మూడు నాలుగు శ్రుతులు కలిసి వినబడిన మొత్తపుధ్వని ఒక స్వరం అవుతుంది.'

'అయితే అన్నగారూ! మన సంగీతానికీ పాశ్చాత్య సంగీతానికీ ఏమిటీ తేడా అంటారు.'

'ఏమున్నదమ్మా తల్లీ! కాకలినిషాదం ప్రతిమధ్యమము చతుశ్రుతి ధైవతములు అపశ్రుతులట. అయినా పాశ్చాత్యులు రెంటినీ ఉపయోగిస్తారు. మనవాళ్లు ఏదో ఒకటే రాగంలో వాడ్తారు. అంటే అసలు ముఖ్యమైన కిటుకు పాశ్చాత్య సంప్రదాయంలో శ్రుతికి, అపశ్రుతి కలిగించి, ఆ అపశ్రుతికీ, శ్రుతికీ, సమీకరణం చేసే స్వరాలు మధ్యమధ్య రానిస్తూ రెంటికీ శ్రుతికలిపిస్తుంటారు. అందుచేతనే వట్టి స్వరకల్పనలో భావనిర్ధారణ చేస్తామంటారు.'

'పదార్థ విజ్ఞానశాస్త్రం ప్రకారం స్వరస్వరూపం, శ్రుతిస్వరూపం మీరు బాగా చదివినారుకదా, స్వరంనుంచి స్వరం చటుక్కున గంతువేసి వెళ్లుతుందా? లేక ప్రవహించి వెళ్లుతుందా?'

'పెద్దప్రశ్న అడిగినావు చెల్లీ! ఇప్పటికి ప్రసిద్ధ శాస్త్రజ్ఞులుకూడా ఆ అనుమానం నివర్తించలేకుండా ఉన్నారు. స, రి, గ, మ అని మనం స్వరములు పలుకుతాము. 'స' కీ 'రి' కీ ఉండే సంబంధం యేమిటి? 'స' లోనుంచి 'రి' వస్తూందా? ఈలాంటి అనుమానాలు. కాని నెమ్మదిగా గవాయిపద్ధతిగా పాడితే 'స' నుంచి 'రి' కి గంతు వేసినట్టుగా ఉండదు. ఇంతకూ నా అభిప్రాయంలో స్వరాలకు ఒకదాని కొకటి సంబంధంలేదని. కాని సినిమాలో బొమ్మలు విడివిడిగా ఉన్నప్పటికీ, చటుక్కున తిరుగుట మూలాన్ని వెనకటి బొమ్మయొక్క ఛాయ మనస్సులోంచి పూర్ణంగా మాయం కాకుండానే, కొత్తబొమ్మ వస్తోంది. మన దృష్టి ఒకదానిమీదనుంచి ఒకదానిమీదకు గంతువేస్తూవున్నా అంతా ఒక్క బొమ్మే అయినట్లు కనబడుతుంది.

'ఇంకా స్వరంలో ఉండే గమ్మత్తు ఏమిటంటే, ఒక స్వరం పలికి, మన గొంతుక మరొక స్వరంలోకి వచ్చేటప్పటికి, ఈ రెండు స్వరాలమధ్య కొన్నికొన్ని అవ్యక్త స్వరాలు గర్భితమై వుంటాయి. ఇంద్రధనుస్సు చూడు: ఊదా, నీలం, ఆకుపచ్చన, పసిమి, వంగపండు చాయ, ఎరుపు, మళ్ళీ ఊదా. అసలు రంగులు మూడు. కాని ఎరుపులోంచి నీలం పుట్టుతుందా. కాని ఎరుపునుంచి నీలానికి వచ్చేటప్పటికి, ఊదా, నీలి, మధ్యను ఉన్నై. నీలిలోనించి పసిమికి వచ్చేటప్పటికి రెంటి కలయిక ఆకుపచ్చన ఉంది. ఆ మధ్య రంగులు ముఖ్యవర్ణాల కలయికే.'

'కాని, ఒక తెలుపులోంచి అన్నిరంగులు వచ్చినట్లు, ఒక మహాస్వరంలోంచి అన్ని స్వరాలు రావడంలేదా అన్నా!'

'అదిమాత్రం నిజం. అదే అఖండశ్రుతి స్వరూపం సుమా!'

'శ్రుతి చాలా చిత్రంకాదు అన్నా! మొన్న శ్రుతిలోనే అపశ్రుతి యిమిడి ఉందన్నావు ఏమిటి?'

'నా అర్థం ఏమిటంటే, ఈ సృష్టిలో అవ్యక్తమై అనిర్వచనీయమైన పరబ్రహ్మ స్వరూపము తప్ప తక్కిన వన్నీ ద్వంద్వాలే కాదూ! వెలుగు నీడ, మంచి చెడ్డ అలాగు. శ్రుతి అపశ్రుతికూడా అట్టి ద్వంద్వమే. శ్రుతిలో అపశ్రుతి సతతము గర్భితమయ్యే ఉన్నది. శ్రుతి ఉంచుకు వెడుతూఉంటే ఎక్కడపడితే అక్కడ అపశ్రుతి రావచ్చు కాదూ చెల్లీ. సైకిలు ఎక్కి పోయేవాడున్నాడు. వాడికి సమ్యక్స్థితి (బేలన్సు) ఉన్నది. ఎక్కడపడితే అక్కడ బేలన్సు తప్పిపోవడానికి వీలుందా లేదా! ఎక్కడనుంచివస్తున్నది ఆ అపశ్రుతి? శ్రుతిలోనుంచే! అలాగు వెలుగులో నుంచే నీడ!'

శ్యామసుందరీదేవి నారాయణరావుతో నిటుల గంటలవెంబడి సంభాషించుచు, నాతని వదలజాలకుండును.

శ్యామసుందరీదేవి యింతవరకు నెవరిని ప్రేమింపలేదు. ఆమె సుగుణఖని. ఆమె ప్రతి జాతీయోద్యమమునందు పాల్గొనుచుండును. ఆమె శ్రీమతి కమలా చట్టోపాధ్యాయికి స్నేహితురాలు. జాతీయవారములందు, గాంధీవారములందు ఖద్దరు వాడవాడకు దిరిగి యమ్ముచుండును. స్వదేశవస్తువుల నమ్ముచుండును. గ్రామగ్రామములకు శ్రీమతి ఆచంట రుక్మిణీదేవి మొదలగు దేశనాయికల యాజమాన్యమున దిరిగి, కల్లుత్రాగవద్దనియు, హిందూ మహమ్మదీయసమ్మేళన మున్నగాని దేశమునకు స్వరాజ్యము రాదనియు బోధించుచుండును.

శ్యామసుందరీదేవి తెలుగు బాగా మాట్లాడగలదు. తెలుగే యామె మాతృభాషయా యనిపించునట్లు మాట్లాడగలదు. ఆమె సగము కర్ణాటాంగనయయ్యు భారతీయ భాషలలో తెలుగే యుత్తమ మని వాదించును.

శ్యామసుందరి హృదయము పవిత్రమైనది. ఆమెకు పురుషు లనేకులతో స్నేహమున్నను మనస్సులో నిసుమంతయు వికారముకలుగదు. అంతరాంతరముల నైన గోర్కి జనించనులేదు, తీగెలు సాగనులేదు.

అట్టి శ్యామసుందరి నారాయణరావన్న నెట్టి ప్రేమలో మునిగినది. పవిత్రహృదయ యగుటచే నారాయణరావన్న నింత భ్రాతృప్రేమ కలుగుటకు గారణమేమని చర్చించుచున్నది. అతడు తన సోదరుడని దృఢనిశ్చయము చేసికొన్నది.

ఇదివరకే యువకుడూ ఆమెతో నొంటిగానుండి మాట్లాడలేదు. అందులో పరుడగు యువకునితో నొంటిగా గంటలకొలది సంభాషించుట ఇంతవరకామె జన్మలో జరుగలేదు.

శ్యామసుందరినిగూర్చి లోకము మాత్రము గుసగుసలు సల్పుచునేయున్నది. 'అనేకమంది విద్యార్థిను లున్నారు. కాని యీ విచిత్ర మెచ్చటను జూడలే' దను

వారు. 'ఆ బాలకు బరపురుషవాంఛ యుండక తీర' దనునారు నిట్లు పలువిధములుగ చెప్పుకొనుచుందురు. అట్లనుకొనుచున్నారని శ్యామసుందరికిని తెలియును. ఎంత మంది యేవిధమున ననుకొన్న నేమి తన పవిత్రత తనకున్న జాలునని యామె చిరు నవ్వు నవ్వుకొన్నది. దేశమునకై తాను సలుపు సేవ కేమియు నాటంకము రాకూడ దని యామె దృఢప్రతిజ్ఞ పూనినది.

అట్టి శ్యామసుందరి నేడు నారాయణరావు పేరుచెప్పిన పుల్కరించిపోవును. అతని గొంతుక వినుచు గంటలకొలది యట్లుండిపోగలదు. అతనీ మోము చూచుచు పారవశ్యము ననుభవించును. ఆ సమయములో నొరుల కామె యదృశ్య. నారాయణ రావుతో బరమేశ్వరుడు వచ్చినప్పుడెల్ల పరమేశ్వరునికి దన చెల్లెళ్ళను, దమ్ముని ఒప్పగించునది. తానును నారాయణరావును నెమ్మదిగ నామె చదువుకొను గదిలో జేరి, యనేక విషయముల జర్చించుకొనుచుందువారు. ఒక్కొక్కప్పుడు నారా యణరావు పేముసోఫాపై కూర్చుండియుండ, తానాతని ప్రక్కనే కూర్చుండి మాట్లాడుచుండును. ఆమె నారాయణరావును ముట్టినను అతడు చలింపక, ఆమెకు దనపై నున్న సోదరప్రేమకు సంతసించుచుండును.

ఒకనాడు నారాయణు డామెను జూచి 'చెల్లీ! నీ ఆశయాలు, నీ చరిత్ర చిన్నతనాన్నుంచి నాకు చెప్పు' మని యడిగెను.

'ఏముంది అన్నా! చిన్నతనంనుంచి గొప్ప సంగీతపాటకురాలిని అవుదా మనినీ్న, గొప్ప కవిత్వం వ్రాయగలదానిని అవుదామనినీ్న, దేశంకోసం సర్వ స్వము ధారపోయాలనినీ్న కలలుకంటూ ఉండేదాన్ని. మా అమ్మగారు నాన్న గారు కూడా నన్ను 'స్వప్నబాల' అని అంటూ ఉండేవారు

'మా నాయనగారు ఉద్యోగం విషయంలో మారినప్పుడల్లా చిన్నబిడ్డనై ఉన్న ప్పుడు, దారి, చెట్లు చేమలు, ఆకాశం అన్నీ నన్ను ఆనందంలో ముంచేస్తుండేవి. నేను ఆటబొమ్మలు తెమ్మనిగాని, ఆడుకునేందుకు వెళ్ళాలనిగాని మారాం పెట్టే దాన్ని కాదట. ఇతర పిల్లలతో ఆటకు వెళ్ళేదాన్ని కాదట. అస్తమానము చెట్లు చేమలు చూడడం, గ్రామఫోనులో పాటలు వినడం మహాఇష్టంట. త్యాగరాజుగారి 'రామాభిరామా' నన్ను చిన్నతనాన్నుంచి పుల్కరింప చేస్తూండేది అన్నా.'

నారా :—చెల్లీ! రామాభిరామా కృతి నాకు వెర్రెత్తిస్తుంది. అది ఒకటీ, 'అర గింపవా పాలు' ఒకటి, 'ననుపాలింప నడచివచ్చితివా' ఒకటి, వీటికి నేను తన్మయంలో మునిగిపోతా చెల్లీ!

'మనము పూర్వమునుంచినీ్న అన్నా చెల్లెళ్ళమేమో తెలియదు. ఇన్నాళ్ళ నుంచి కలియకుండగా తిరుగుట ఏమో? ఎన్ని సంవత్సరాలు వృథా అయిపోయి నాయో?

'అమ్మా! అన్నిటికీ కారణము లేకుండా ఉండదు. కర్మయొక్క విచిత్రము అదే!'

'కర్మ అనేది విధి (ఫేట్) అనేది కాదు కదా ?'

'కాదమ్మా కాదు! కర్మకూడా ఆత్మతోపాటు అనాదిసిద్ధమైందే! అది మూడు భాగాలుగా విభజించారు. ప్రారబ్ధ, సంచిత, ఆగాములని. ప్రారబ్ధం పాత కర్మలు కారణముగా వచ్చినది. అది ఎవ్వరికీ తప్పదు. మహాత్ములకున్నూ, రామకృష్ణపరమహంస వంటి జీవన్ముక్తులకున్నూ తప్పదు. రామకృష్ణపరమహంసకు కంఠములో వ్రణము వేయడము విన్నావు కాదూ?'

'ఆ, విన్నాను.'

'ఇక సంచితము ప్రస్తుతకర్మ. దీనియొక్క ఫలితము ఇప్పుడున్నూ ముందున్నూ సంభవిస్తూ ఉంటుంది. ఆగామి అనేది ముందు వచ్చేది. ఇప్పటి కోర్కెలు ఇప్పటి భావాలయొక్క ఫలితము. నువ్వు జ్ఞానివై కర్మయోగివైతే, ప్రారబ్ధము అనుభవిస్తూ సంచితము ఆగామి కర్మలను నశింపు చేసుకుంటే జీవన్ముక్తురాల వౌతావన్నమాట.'

'ఆ రెంటిని నశింపు చేసుకొనుట ఎల్లాగో? నేను రామకృష్ణపరమహంస సుభాషితాలు గ్రంథాలు చాలా చదివాను. నాకు స్పష్టముగా తెలియలేదు!'

'నాకుమాత్రం తెలుస్తుందా చెల్లీ! ప్రాపంచికమైన యీ మిడిమిడి జ్ఞానంతో ఎంత చదివినా మన జ్ఞానం ఊహామాత్రం! అసలు జ్ఞానం కించిత్తయినా సముపార్జించాలంటే మొదట మహాత్ముడొకడు గురువు కావాలి.'

'గురువు వచ్చిందాకా మనకేమీ లాభం లేదన్న మాటేనా ?'

'అలా కాదు. నీకు ఆ తహతహ, ఆ జిజ్ఞాస ఎప్పుడు ఉంటుందో, ఏ సాధువాక్యాలో వినికాని, చదివికాని, కర్మమార్గంలోకాని, యోగమార్గంలోకాని ప్రవేశించాలని వెర్రిపుట్టుతుంది. అప్పుడే నీలో నీవే ఏదో పద్ధతి పెట్టుకొని గురువుకు ఎదురుచూస్తూ వుంటావు. ఆ యెదురు చూట్టంలో జ్ఞాను లన్నవాళ్ళని వెళ్ళి ఆశ్రయిస్తూన్నా వుంటావు. ఆ యెదురుచూసే గురువు నిన్ను వెదుక్కుంటూనే వస్తాడు.'

'కళావిషయంలో మీ కోసం నేను ఎదురు చూచినట్లు!'

'నే నెంతవాడిని! పాపిని. ఏ విషయంలోనూ నేను గురువుగా ఉండలేను.'

౧౭

జగన్మోహనుని పెండ్లి

కర్నూలు వాస్తవ్యులు రామరాజు సుబ్బరామయ్యగారి కొమార్తె నిచ్చి వివాహము చేయుదుమని జగన్మోహనరావు జమీందారుగారికడకు రాయబారులువచ్చిరి. సుబ్బరామయ్యగారు లక్షాధికారి. వారి అమ్మాయికి జమీందారీసంబంధము చేయవలెనని కుతూహలముకలిగి యాంధ్రదేశమంతయు గాలించుచుండ బాలిక రజస్వలయైనది. ఇంతలో జగన్మోహనుని సంబంధము వారికి దెలియవచ్చినది. బాలిక చిన్న

పట్టణమున మిషనరీల పాఠశాలలో నాల్గవఫారము చదువుచున్నది. అందమైన పిల్ల. అధునాతన నవనాగరికతాభిప్రాయములు పూర్తిగా నలవరచుకున్న బాలిక.

జగన్మోహనరా వా బాలికను జూచి, యామెతో మాట్లాడినాడు. ఇరువురకు పరస్పరము నిష్టము కుదిరినది.

సంబంధము నిశ్చయమై, ఆ సంవత్సరము మాఘమాసములో ముహూర్త మేర్పరచినారు. ముహూర్తము దగ్గరకు వచ్చినది.

'వీరేశలింగం పంతులుగారు ఆంధ్రదేశ నాయకమణిగా ప్రఖ్యాతివహించారు. ప్రసిద్ధమైన కార్యాలు చేశారు. అయితే ఇప్పుడేమన్నా పని జరుగుతోందాండి? ఆయన ఏవి తప్పులని గొడ్డలిపుచ్చుకు కొట్టారో, అవన్నీ మొలకలెత్తాయి. పదిరెట్లు విజృంభించాయి. ఆయన మొదట పెట్టినవి ఆయనతోటే నశించాయి. కట్నాలు మానిపించే మహానుభావు లెవరన్నా ఉన్నారా?'

'రామమోహనరాయి, కేశవచంద్ర సేను, దయానంద సరస్వతి, రామకృష్ణ పరమహంస, వివేకానంద, విద్యాసాగరులు ఇటువంటి మహానుభావులూ నేడు గాంధీగారు, ఇవి తప్పు తప్పు అని ఖండిస్తూ వుండడము, ఒకళ్ళో ఇద్దరో అలా నడచుకోవడము అంతే. అవన్నీ పుబ్బలోపుట్టి మఖలో మాడడము. చూడండి, మా జమీందారు బాబుగారు నేను బ్రహ్మసమాజకుణ్ణి, నేను విధవావివాహము చేసుకుంటాను, నేను కట్నాలు పుచ్చుకోను అన్నాడు నిన్నటివరకూ. ఇవ్వాళ్ళ? ఎదిగిన పిల్లనే అనుకోండి, చేసుకుంటున్నా ఆరువేలరూపాయల కట్నము ఏమిటీ? నెఘని కబురులు ఎన్నైనా చెప్పవచ్చు, చెయ్యడమేది?'

'ఓరబ్బో! గోడలకు చెవులుంటాయి. గట్టిగా మాట్లాడకు. తద్దినాలు మానేశాడు. ధర్మకార్యాలు తగలెట్టాడు. యజ్ఞోపవీతము తీసేశాడు. కాని అంతే! ఈ పెళ్ళికిమాడు, ఎన్ని వేలు కర్చవుతాయో! బ్రహ్మసమాజమువాడైతే, విధవపిల్లని చేసుకోవాలి. కట్నము పుచ్చుకోకూడదు. ఒక రోజులో ఏ వెంకటరత్నము నాయుడుగారి యాజమాన్యాన్నో వివాహం చేసుకోవాలి, మగవాడైతే! ఏమంటావు?'

అని జమీందారీ ఠాణేదారులిద్దరు మాట్లాడుకొనుచు కూర్చుండినారు విశాఖ పట్టణం హుజూరు ఠాణా అఫీసులో.

జమీందారీ ఉద్యోగులందరు పొట్టు పొట్టయి పోవుచున్నారు—డబ్బు పోగు చేయుటలో, సరంజామాలు చేయుటలో, శుభలేఖలు వ్రాయుటలో అలంకారములు సమకూర్చుటలో, అటువంటి యింక నెన్నియో పనులలో.

జగన్మోహనుడు అడిగినచోట నడుగకుండ 50 వే లప్పుచేసినాడు. పది గ్రామములలో రెండు గ్రామములు తనఖా పెట్టినాడు. కట్నాలని నజరానాలని ఇరువది వేల రూపాయలు రైతులనే గానుగాడి ప్రోగుచేసినాడు.

కర్నూలు పోవుటకు ప్రత్యేక ధూమశకటము. చుట్టములు స్నేహితులు గొప్పకుటుంబములవారే పిలువబడిరి. విదేశీయబ్యాండు తెప్పించినారు. పాటకచ్చేరీలు

పనికి రావట. ఒకరోజే వివాహము. విశాఖపట్టణములోను, చెన్నపురిలోను ఉన్న జగన్మోహనరావుగారి స్నేహితులగు యూరేషియను కుటుంబములవా రాహ్వానింపబడిరి. వారికై పటకుటీరము లేర్పరుపబడెను. ఒక పెద్ద సినిమాహాలులో వారి భోజనములకు నాట్యమునకు, నేర్పాటు చేయబడెను.

శారదయు, నామెతల్లియు వివాహమునకు వచ్చిరి. బళ్లారిలోనున్న శకుంతలాదేవియు వివాహమునకు విచ్చేసినది.

తోడల్లునకు శుభలేఖవచ్చినను, నారాయణరావునకు గబురే లేదు.

వివాహవిధి నిమిషములో జరుగవలెను. అనవసరములగు తంతులన్నియు మాన్పింపబడినవి. సంబంధమునకై దేశదేశములు వెదకిన సుబ్బరామయ్యగారు జగన్మోహనుడు కోరిన షరతులన్నిటికి ఒప్పుకొనెను.

పెండ్లికూతునకు జగన్మోహనుడన్నియు పాశ్చాత్యాభరణముల నిచ్చెను.

సుబ్బరామయ్యగారు రప్పించిన చెన్నపట్నపు సన్నాయి మేళము విడిదికడ గానము చేయరాదు. కొందరికి బల్లలమీద భోజనములు.

ఊరేగింపు టుత్సవమునకు ముందు ఐరోపీయబ్యాండు (వాయించువారు నల్లవారే). తరువాత పెండ్లికుమారుడు కొమరితయు గూర్చున్న రెండుగుఱ్ఱములబండి, వెనుక పదునైదు గుఱ్ఱపుబండ్లు.

పెండ్లికుమారు డప్పుడే యింగ్లండునుండి వచ్చిన యింగ్లీషు యువకుని దుస్తులు ధరించి టోపీ చేతినుంచుకొని కూర్చుండెను. ఆ పెండ్లి కొమార్తెకు, నింగ్లీషుబాలిక వివాహమునాడు ధరించుదుస్తులు ధరింపించినాడు వరుడు. ఆ దుస్తులు స్నేహితులగు యూరేషియనులు తెప్పించినారు. వారి ఆడవారు వధువు నలంకరించినారు.

ఊరేగింపులో యూరేషియనులు బండికొక స్త్రీయు పురుషుడుచొప్పున పదమూడు బండ్లలో నున్నారు. వెనుక రెండుబండ్లలో పెండ్లికొమారుని చుట్టములు, జమీందారిణి, శారద, శకుంతలాదేవి, శకుంతలాదేవి సంతానము, పెండ్లికుమారుని తల్లివంకవారు, తండ్రివంకవారు పదునైదుగురు.

కర్నూలులో నిది పాశ్చాత్య వివాహమాయని చెప్పుకొనిరి.

జమీందారిణి మేనల్లుని వివాహపు బద్ధతుల నన్నింటిని మెచ్చుకొన్నది. జగన్మోహనుని తల్లి శివకామసుందరీదేవి జమీందారిణి :—'అందుకనే మావాడంటే అందరికీ గౌరవం వదినా.'

ఆమె అన్నగారిభార్య శేషమాంబ :—ఎంతచక్కగా ఉన్నదండీ. వెధవ పల్లెటూరి పెళ్ళిళ్ళూ చేస్తారు.

వరదకామేశ్వరీదేవి :—శారదా! చూశావా నీ పెళ్ళికినీ, బావ పెళ్ళికినీ తేడా? ఇదీ నిజంగా జమీదారీ వివాహంమంటే.

శారద:—చాలా బాగా ఉన్నది. ఎంతో శాంతంగా ఉన్నది. ఇంగ్లీషువారి వివాహమల్లేనే ఉంది. కాదుటే అక్కయ్యా?

శకుంతల:—వెఱ్ఱి నలుగులు అవీ లేవు. కాని ఏమిటో మొత్తంమీద నాకు అన్నీ కలిసి వికారంగా కనబడుతోంది.

శారద:—బావకు ఇంగ్లీషువాళ్ళ పద్ధతులన్నీ తెలుసు.

శకుంతల:—ఎందుకే నువ్వూ మీ బావా ఇంగ్లీషువాళ్ళో ఇంగ్లీషువాళ్ళో అని యిదవడం?

శారద:—నువ్వు గాంధీగారి మతంలో చేరావుటే అక్కయ్యా?

శకుంతల:—నువ్వదృష్టవంతురాలవు కాబట్టి నీకు 'నాన్ కో ఆపరేషన్' భర్త దొరికాడు. నువ్వు నిముషంలో జేరడానికి వీలుంది.

శారద మౌనము.

వరద:—అదేమిటే శకుంతలా! వెఱ్ఱిమాటలు. ఎక్కడ నేర్చావు? శారదను నువ్వు దెప్పటం బాగాలేదు. దాని మనస్సు ఇదివరకే పాడైపోయినది. గోరుచుట్టుమీద రోకటిపోటువంటి మాటంటావు. ఊరుకో తల్లీ!

శకుం:—ఊరుకో అమ్మా! నీసంగతి నాకేమీ అర్థం కావటంలేదు. నేనూ చూస్తూ ఉన్నాను. నల్లేరుమీద బండివెళ్ళినట్లు మామరిదిగారిమీద ఒకటే చాడీలు. వాళ్ళిళ్లు, వాకిళ్ళు, వాళ్ళకుటుంబాలు, మర్యాదలు, తల్లక్రిందులా తపస్సు చేసినా మనకి రావు. ఇంటికి వచ్చినవాళ్ళని మనం చూడనే చూడము. మొన్న మనం వెళ్ళినప్పుడు వాళ్లుచేసిన మర్యాద మహామహావాళ్ళుకూడా చేయరు. వాళ్ళందరి హృదయం ప్రేమతో నిండి వుంటుంది.

శివకామ:—ఎవరికోసం చేస్తారమ్మా కోడలా?

శకుం:—ఎందుకు చెయ్యాలి అత్తా? వాళ్ళకు మీరుచేసిన ఉపకారం ఏమిటి? మీ కుటుంబాలన్నింటిని ఏళ్ళతరబడి ఉంచి పోషించగల భాగ్యం ఉంది, సిరీ ఉంది, సంపదా ఉంది, వాళ్ళింటినిండా బిడ్డలు. ఒక్క మా మరిదిగారి కుటుంబంలోనే ఉన్నారు ఇరవైమంది చంటిబిడ్డలు. నాకు ముచ్చట వేసి పోయింది. ఏదీ మన జమీందారీ కుటుంబాలల్లో చూపించు పదిమంది ఉన్న కుటుంబాన్ని?

శారద:—(కొంచెము కోపమున) పేడనీళ్ళతో అన్నం కడుక్కుంటావా మీ ఇంటిలో?

శకుం:—(మూతి ముడుచుకొని కనుబొమలు దరిదీసి) పేడనీళ్ళతో కడుక్కుంటున్నారో లేదో ముందు నీకు తెలుస్తుంది. పేడనీళ్ళతో కడిగిన అన్నం తినడానికి ఇష్టంలేక అత్తవారింటికి వెళ్ళవు కాబోలు. మన అత్తయ్యఆచారం తక్కువా, అంతమాత్రాన్న ఆవిడ పల్లెటూరి మొద్దు అయిందా?

వరద:—ఏమిటి శకుంతలా అది? ఊరుకోఅమ్మా శారదా! ఎందుకూ ఈ గడబిడ నువ్వు పెద్దమ్మాయీ!

శకుం :—ఎందుకా? పొద్దున్నుంచి నారాయణరావు నారాయణరావు అని అతన్ని ఆడిపోసుకోవడమే. మన యింటికి వచ్చినప్పుడల్లా యిదేవరస. విని విని చెవులు తడకలుకట్టి అన్నాను. నారాయణరావువంటి అల్లుడు తపస్సు చేసినా దొరకడు. విన్నావా అమ్మా. బాబయ్యగారు ఎందుకు కోరి తెచ్చుకున్నారు? మన సంబంధంకోసం శారద మామగారిని హేమాహేమీలు వెళ్ళి ఒప్పించారు. నీకు ఇష్టంలేకపోతే బాబయ్యగారితో నిజంచెప్పు. ఇలాంటి తెలివి తక్కువలు చేస్తే జరిగే నష్టం నాకు తెలుసును. జరిగిన సంగతులు తెలిశాయి. తర్వాత విచారిస్తావు.

అందరూ తెల్లబోయినారు. వరద కామేశ్వరీదేవి కొమరిత గంభీరవాక్యముల కదరిపడి శారదవంక చూచినది.

శారద యచ్చట లేదు.

శారద చురచుర కోపముతో వెడలిపోయి, విడిదిమేడలో దమ కిచ్చిన గదిలో పందిరిమంచముపై బరుండి, కంట నీరుదిరుగ వాపోయెను. ఆదారిని పోవు జగన్మోహనున కది వినబడి గది తలుపు త్రోసికొని లోనికి వచ్చి మేనమరదలిని జూచి, పట్టరాని తమకమున నొక్కగంతున నా మంచముదగ్గరకుబోయి, యామెను బిగ్గ గవుంగిలించుకొని మోహావేశమున వణకుకంఠముతో 'శారదా! ఎం...దు...కు ..ఏ...డు...స్తున్నావు' అని యడిగెను.

శారద యేడ్పు మాని మాటలాడక యాతని బారినుండి తప్పించుకొని, గోడవైపుకు దొర్లి 'యేమీ లేదు బావా' అన్నది. జగన్మోహను డా దివ్యసుందర విగ్రహము ఏడ్పుమోమున మరియు సుందరతరముగ గన్పట్ట, తమి నాపలేక, మంచముపైకి బ్రాకి, యామెను తనవైపుకు లాగికొని, యామె బుగ్గలను కంఠమును చెవులను జడముడిని ముద్దిడుకొని, మోము తనవంకకు ద్రిప్పికొని, పెదవుల ముద్దిడబోవుచుండ శారద చటుక్కున విదల్చుకొని, 'ఏమీ లేదు' బావా అన్నది. ఇంతలో శకుంతల చెల్లెలిని వెదకుచు నచ్చటికి వచ్చినది.

౧౭

'పిల్లలంటే ప్రాణం'

శ్యామసుందరీదేవి తండ్రి పీసుపాటి గోపాల కృష్ణయ్యగారు. మైసూరు వాస్తవ్యుడు. తెలుగు వెలనాటి బ్రాహ్మణుడు. ప్రసిద్ధ బ్రాహ్మసమాజికుడు. చెన్నపురి ప్రభుత్వపు పెద్ద వైద్యశాలలో ముఖ్యవైద్యులలో నొకడు. ఆయన దక్షిణదేశమున జిల్లా వైద్యశాలలో నుపవైద్యులుగా నున్నప్పుడు, మైసూరు దేశపు వైష్ణవ వితంతు బాలికను బ్రహ్మసమాజ పద్ధతిని వివాహమాడెను. ఉద్యోగము విరమించి తనభార్య గ్రామమగు మంగుళూరులో నామెకు సంక్రమించిన మేడలో నుండినాడు. ఆయనకు నలుగురు కొమరితలు నలుగురు కుమారులు జనించినారు. కుమారులలో పెద్దవాండ్రు

ముగ్గురు విదేశములకు బోయినారు. పెద్దకుమారుడు యింజనీరింగులో నుత్తమవిద్య బడసి కాశీ హిందూ విశ్వవిద్యాలయములో నాచార్యుడుగ నున్నాడు. రెండవ కుమారుడు ఇంగ్లండులో వైద్యవిద్య నభ్యసించి ఇప్పుడు దక్షిణార్కాటు జిల్లాలో జిల్లా వైద్యుడుగా బనిచేయుచున్నాడు.

మూడవ కుమారుడు జర్మనీలో కర్మాగారవిద్య బడయుచున్నాడు. నాలుగవ కుమారుడు చెన్నపురిలోనే చదువుకొనుచున్నాడు.

ఆంధ్రులు పూర్వకాలమున వివిధదేశములకు వలసబోయినారు. విదేశములతో నోడబేరము సలిపినారు. దేశముల జయించినారు. క్రీస్తుపుట్టినపిమ్మట నయిదారు శతాబ్దులలో కొందఱాంధ్ర బ్రాహ్మణులు మళయాళదేశమునకు బోయి నంబూద్రీ లయినారు. తంజావూరు, మధుర నాయకుల కాలములో దక్షిణాపథమునకు తెలుగు బ్రాహ్మణులు, నాయకులు, కమ్మవారు వలసబోయినారు. హైదరాబాదు పరిసరములనుండి కొందఱు బొంబాయి కరిగి యచ్చట వృద్ధినొంది, కామాటీలని పిలువబడుచున్నారు. తరువాత నాగపురము, కళ్యాణి, అహమ్మదాబాదు, జబ్బలుపురము, కలకత్తా, కాశీ, ప్రయాగాది ప్రదేశముల నాంధ్రు లుద్యోగవర్తకాదులకై పోయి యచ్చటనే నిలిచిపోయినారు. ఇంటిలో దెలుగు మాట్లాడుకొందురు, పైకివచ్చినప్పుడే ఆదేశభాష మాట్లాడుకొందురు.

అటులనే గోపాలకృష్ణయ్యగారి పూర్వీకు లెప్పుడు మైసూరువచ్చినారో తెలియదు. గోపాలకృష్ణయ్యగారి భార్య అయ్యంగారి యువతియైనను నామెకు దెలుగు బాగుగా వచ్చుటచే భర్త యిష్టము ప్రకారము బిడ్డలందరకు దెలుగు నేర్పినది. కావుననే శ్యామసుందరీదేవి కుటుంబము వారందరికి తెలుగు, అరవము, కన్నడము బాగుగవచ్చును. హిందూదేశమున మైసూరు వైష్ణవులు సౌందర్యములో రెండవవారని ప్రసిద్ధినందినారు. నాజూకుతనము, జ్ఞానము, సౌందర్యము కలియు త్రివేణీసంగమములో వారే యఖిల భారతదేశమునకు బ్రథమపీఠము వహింపగలవారు. అట్టి తల్లికిని, దెలుంగు తండ్రికిని జనించిన శ్యామసుందరి మొదలగు నా బాలికలందరు నందమున భారతీయ రాణు లనందగినవారు.

ఆంధ్రదేశ మొకనాడు బెంగాలు పంజాబుదేశములవలె సంఘసంస్కారణోద్యమములో నిలంబడి పేరువహించినది.

ఒకనాడు పరమేశ్వరమూర్తి, ఆలం, రాజారావు, వారి యరవస్నేహితుడగు నటరాజన్ శ్యామసుందరి యింట జేరినారు. నారాయణరా వింక నచ్చటికి రాలేదు. ఆనాడు జమీందారుగారు వచ్చుటచే నారాయణరావు మామగారితో మాట్లాడుటకు వెళ్ళుచు స్నేహితులను తరువాతవచ్చి కలిసికొందుననని చెప్పి, కీలుపాక్‌లో మామగారి యింటికి మోటారుమీద బోయినాడు.

అనేక విషయములగూర్చి సంభాషించినవెనుక, శ్యామసుందరీదేవి తన తండ్రినిగూర్చి మాటలువచ్చి యిట్లు పలికినది.

'మా తండ్రిగారున్ను వీరేశలింగకవిగారి శిష్యుడండీ పరమేశ్వరమూర్తిగారు! చిన్నతనములోనే భర్తను గోల్పోయిన మా తల్లి యామె తల్లిదండ్రులకు దెలియకుండ, చెన్నపురిలో శ్రీ వీరేశలింగము పంతులుగారి యాజమాన్యమున విధవా వివాహసంఘమువారు నెలకొల్పిన వితంతు బాలికాశ్రమమునకు బారిపోయివచ్చి యచ్చట చదువుకొనుచు ప్రవేశపరీక్షలో ప్రథమతరగతిలో నుత్తీర్ణురాలైనది. మా తల్లయిన ఆండాళ్ దేవిగారి తెలివితేటలూ, చక్కదనమూ చూచి మాతండ్రి ఆమెను వివాహమాడినాడు.' అంత రోహిణీదేవి తన యింట జేరిన స్నేహితులకందరకు టీ పానీయమిచ్చెను.

శ్యామసుందరీదేవి యందము నానాట బెరుగుచున్నను కొంచెము చదువెక్కువయగుటచే జిక్కిపోసాగినది. రోహిణీదేవి సంపూర్ణ యౌవనము దాల్చినది. సరళాదేవికి వయసు పరిమళించుచున్నది. నళినికి బ్రాయము తొలకరించినది. ఆ మిసిమి మిటారిబాల, కన్నుల సహజమగు నవ్వుల కాంతులు మరియు వెలుగుచుండ వదనాంచలముల హాసములు ప్రసరింపుచుండ నల్లరిమాటల నందరిని మేలమాడసాగినది.

సరళ యేరితోడను సాధారణముగ మాట్లాడదు. మితభాషియగు రాజారావును ఆమెయు వైద్యవృత్తినిగూర్చియు, వేదాంతమునుగూర్చియు మాట్లాడువారు. రాజారావు అమలాపురములో వైద్యవృత్తి నారంభింప వెడలిపోయిన వెనుక, నేటికి పరమేశ్వరమూర్తి భార్యకు గర్భస్రావ మగునంత గడబిడయగుటయు, రాజారావుకు తంతినంప నాతడు చెన్నపురి కరుదెంచెను. రాజారావు వృత్తినవలంభించిన తర్వాత నా బాలిక లాతని చూచుట కదే మొదలుగావున నాతడు రాగానే,

'నమస్కారమండి రాజారావుగారూ! ఎప్పుడు వచ్చారు?' అని ఒక్కసారిగా నడిగినారు.

'రెండురోజు లైందండీ.'

'ఇప్పుడాండి మాకు కనబడుట డాక్టరుగారూ' అని శ్యామసుందరీదేవి ప్రశ్నించినది.

రాజా:—పరమేశ్వరమూర్తిభార్యకు జబ్బుచేసినది, కొంచెం కంగారుపడ్డారు. నారాయణరావూ, అతనూను నాకు తంతినిచ్చారు. నిన్న ఉదయం వచ్చాను. నిన్నసాయంత్రానికే కొంచెం సుగుణమిచ్చింది.

శ్యామ:—జబ్బుచేస్తే నాకు తెలియపరచారు కాదే నారాయణరావుగారు కాని పరమేశ్వరమూర్తిగారు కాని? పోనీలెండి.

పర:—క్షమించాలమ్మా దేవిగారు! మొన్న, నేనూ నారాయణరావు మూడుసారులు కాలేజీకి 'ఫోను'లో మాట్లాడినాం. మీరింకా పెద్ద ఆస్పత్రినుండి రాలేదట. తర్వాత ఇంటికి కారు పంపాము. మీరు షికారుకు వెళ్లారట. నిన్న రాజారావు రావడంవల్ల ఆగడబిడలో ఉన్నాము.

శ్యామ :—ఏమిటండీ జబ్బు ?

రాజా :—గర్భస్రావము అయినంత పని అయింది. ఇదివరకు మూడుసార్లు ఇంతే. ముందు రాకుండా ఉండడానికి 'సైబర్నం' 'అశోక' 'సిడాన్స' మొదలైనవి వాడుతున్నాను. మీరు కొంచెం చూస్తూఉంటారుగనుక భయం ఏమీ లేదు.

శ్యామసుందరీ దేవి అయిదవ సంవత్సరం ఎం. బి. బి. ఎస్. పరీక్ష చదువు చున్నదారేను. 'పని ఆట్టే చేయించకుండా ఆమెకు కావలసినంత విశ్రాంతి ఇస్తూ, నే చెప్పిన మందును ఇస్తూ ఉంటే ఏమీ ఇబ్బంది లేదన్నాను. ఏమంటారు మీరు ?' అని రాజారా వసెను.

శ్యామ :—అవును లెండి, తప్పకుండా చూస్తూ ఉంటాను. నాకిదివరకు ఎప్పుడూ చెప్పినారు కాదే పరమేశ్వరమూర్తి అన్నగారు?

రాజా :—అతను సిగ్గుపడ్డాడేమో ?

శ్యామ :—కాబోలు.

రోహిణీదేవి రెప్పవాల్చక పరమేశ్వరునివైపు జాలిచూపుల జూచుచు 'అన్న గారికి చాలామంది పిల్లలు పోయారని విన్నాను. పాపం !' అన్నది.

రాజా :—ఇదివరకు ముగ్గురు కుమాళ్ళు పుట్టి పోయినారు. ఇతనికి పిల్లలంటే ప్రాణం. మా నారాయణరావన్నా, ఇతడన్నా పిల్లల్ని వదలరు! చంటిపిల్ల అయి పోతాడు పరమేశ్వరమూర్తి వాళ్ళతోపాటు.

రోహి :—ఆయన హృదయం వెన్నవంటిదని మేమంతా అప్పుడే గ్రహించాము.

పర :—నారాయణ హృదయం పన్నీరే !

రాజా :—కాని అవసరం వస్తే 'వజ్రాదపి కఠోరాణి' అయిపోదటోయి ? అతనూ నువ్వు ఒకటే !

పర :—అదా నాయనా ! నువ్వు గ్రహించింది?

నట :—అదిదా అడగండిమీ. ఏవిటిదా డాక్టరు చెప్పనురూ ? అవసరము వచ్చి నప్పుడుదా మంచి గట్టిదని. అంతదా ! ఏమిరా పరమేశ్వరమూర్తిగారూ అవళ్ దానేనా ?

పర :—అవళేదా ! నల్లసొల్లారుదా మీరు.

నళినీదేవి :—ఏమండీ ! ఆయన హృదయం రాయివంటిదని చూపించండి.

రాజా :—మావాడు నారాయణరావుకు 'బాస్వెల్' లెండి.

పర :—ఆ విధంగాకూడా కీర్తికాంత వరిస్తుంది. కాదటోయి డాక్టరూ ?

రాజా :—తప్పక.

నళిని :—చెప్పండి కవిగారూ !

సరళ :—మధ్య మధ్య చిత్రలేఖనకూడా చెప్పండి.

నట :—వహ్వా !

పర :—మేము మొన్న యాత్రలు చేసినపుడు రైలుక్రిందబడిన ఒక బొంబాయి వుద్యోగస్తుణ్ణి రక్షించాడు నారాయణం.

నళిని :—ఏమిటదీ ?

పర :—వినవమ్మా చిట్టి చెల్లీ! కంగారు పెట్టక ఊఁ కొట్టు. నారాయణరావంత పెద్ద కథానాయకుణ్ణి కాకపోయినా నేనూ కథలు రాస్తూవున్నా.

నళిని :—ఊఁ

నట :—అచ్ఛా!

పర :—మన్మాడుస్టేషనులో ఆ రోజున వందల కొలది జనం వున్నారు బొంబాయి మెయిలు కోసం.

నళిని :—ఊఁ.

పర :—(చిరునవ్వు నవ్వుచు) అల్లరిఅమ్మాయీ! మేము నాసిక వెడుతున్నాము. ఇంతలో రైలు వచ్చింది. ఇంకా పూర్తిగా ఆగలేదు. వేగంగావుంది. మన బొంబాయి పెద్దమనిషి ఒక్కగంతువేసి బండి పట్టుకొనబోయాడు. పట్టు తప్పి రైలుకూ 'ప్లాట్ ఫారం' అరుగుకీ మధ్య పడ్డాడు.

నళిని :—రామ రామా! ఊఁ! తర్వాత.

పర :—కాస్తయితే నలిగిపోవలసిందే కాని, నారాయణరావు గబుక్కున వంగి 'గోడ ప్రక్కనే కదలకుండా పడుకో' అని కేక పెట్టాడు. ఆ మనిషి అది వినిపించుకోకుండా రైలు క్రింద దూరిపోయాడు. ఆ దూరడంలో ఒక్క కాలు తీసుకో లేకపోయాడు. చక్రం ఆ పాదంమీదనుంచి పోయింది. పాదం పచ్చడి. రైలు వెళ్లిపోయినది. స్పృహతప్పి ఆ మనిషి పడిపోయాడు. జనం వందలకొలది మూకి ఆ మనిషిచుట్టూ చేరారు. ఒక్కళ్ళూ సహాయానికి వంగరు.

నళిని :—అబ్బా! (ఒడలు జలదరించును.)

పర :—నారాయుడు చటుక్కున వంగి, ఆరడుగుల పైచిలుకున మంచి లావూ భారీవున్నవాణ్ణి చంటిపిల్లవాడిలా ఎత్తి ఒక్కగంతులో ప్లాటుఫారం ఎక్కాడు. గబగబ రెండవ తరగతి వారి విశ్రాంతి గదిదగ్గరకు తీసికొని వెళ్లాడు. రాయివేసి రక్తం స్రవించకుండా రక్తనాళాన్ని గట్టిగా కట్టాడు. నేను వెనకాలే పరుగెత్తుకొని లైజాల్ బుడ్డి, పళ్ళెము, నీళ్ళకూజా, దూది, గుడ్డలు మాదగ్గిర ఉన్నవి పట్టుకు వెళ్లాను. అవి వాడికిస్తే—

నళిని :—(చిరునవ్వునవ్వి) మధ్య మిమ్మల్ని వీరుణ్ణి చేసుకున్నారే!

పర :—(నవ్వుచు) తప్పదు 'మంచిపని చేశావురా' అని 'నీళ్ళు' అని పాలికేక పెట్టి, కాలు కడిగి నేను తెచ్చిన లైజాలు నీళ్లలో వేసి, పాదం అంతా కడిగి తనజేబులో ఉన్న చాకుతో కాలికి ఉన్న బూటుకోసి తీసివేశాడు. టించరు అయోడిన్ వేసి గుడ్డ చుట్టాడు. ఇంతలో డాక్టరు వచ్చాడు.

౧౮

ఆంధ్రులు డాంబికులు

నళిని :—మా అక్కకన్న భాగా ఫస్టుయైడు (మొదటి వైద్యసహాయం) చేశారే! చాలా సంతోషంగా ఉంది; తర్వాత.

పర :—తర్వాత ఏముంది అమ్మా! మేం వచ్చేశాం మా అడ్రసు ఇచ్చి వచ్చాము కాదూ? మొన్ననే ఉత్తరం రాశాడా బొంబాయి పెద్దమనిషి.

రాజా :—ఇంకా మీ నారాయణరావు వీర కృత్యాలుంటే వర్ణించవోయ్ కవీ!

శ్యామ :—డాక్టరు అన్నగారూ! నారాయణరావుగారికి బాగా యీతవచ్చునట కాదూ!

రాజా :—పరమేశ్వరుడికీ వచ్చును.

పర :—మా నారాయుడి యీత గజీతలెండి. ఒకమాటు రాజోలుదగ్గర, పడవ రేవు దాటివస్తూవుంది. గాలి బాగా వీస్తూంది. గోదావరి కెరటాల్లో ఉబికిపోతూ వున్నది. నారాయణరావూ నేను నర్సాపురం నుంచి స్టీమరుమీద వచ్చి రేవులో దిగుతున్నాము. ఘొల్లుమన్నారు. ఏమిటా అని చూస్తే ఎల్లా మునిగిందో ఆ పడవ మునిగింది. నారాయుడు ఎట్లా ఉరికాడో, ఎల్లాబారలమీద వాయువేగంతో వెళ్ళాడో యిరవై గజాలదూరంలో ఒకరితర్వాత ఒకళ్ళను నలుగురిని పట్టుకోడం, వెనకాలే వచ్చిన పడవకు అందివ్వడం చేశాడండి. ఇద్దరు మనుష్యులు స్పృహతప్పిపోతే ఒడ్డునపడేసి పొట్టనొక్కి ఊపిరి తిత్తులాడించి వాళ్ళను బ్రతికించాడు డాక్టరుగారు వచ్చేలోపుగా.

రాజా :—అప్పుడే కాదటోయి ప్రభుత్వంవారు బహుమతీ యిచ్చారు.

పర :—ఇస్తే ఆ పడవవాడికి పంపించాడది. ఇంకావున్నాయి వాడి వీరకృత్యాలు.

నళిని :—మరి కానీండి.

పర :—కలకత్తాలో మేము నడిచి వెడుతూఉంటే, ఒకసార్జెంటు సైకిలుమీద వస్తూ నారాయుడికి తగిలి క్రిందపడ్డాడు. పడి 'ఛండాలుడా' అంటూ లేచి 'నీబుర్ర బద్దలుకొట్టాను' అని మీదకు వచ్చాడు. నారాయుడు నవ్వులో నుంచోని మనిషి ఎప్పుడువచ్చి చేయెత్తి కొట్టబోయ్యాడో మెరుపువేగంలా ఆ చెయ్యిపట్టుకొని వాణ్ణి వెనక్కు తిప్పిచెయ్యి మెలిపెట్టి వదిలేసి 'అనవసరంగా మీదకు రాకు, తప్పు దగ్గర వుంచుకొని ఎగిరితే ఎవరూ భయపడరు. పో' అని తోవచూపాడు. దెయ్యంలా ఉన్న మనిషి పిల్లి అయ్యాడు. మాట్లాడక సైకిలు ఎక్కిపొయ్యాడు. అది చుట్టుపక్కలవాళ్లంతా చూస్తూ ఉన్నారు. ఒక్కసారివచ్చి నారాయుడుచుట్టూ మూగారు.

రాజా :—ఇదిగో వచ్చాడు నారాయణం వెయ్యేళ్లాయువు.

పర :—అయితే త్రిదళేశ్వరుడవైపోరా నారాయుడూ!

నారాయణరావు :—(లోపలికి వచ్చుచు) ఆలస్యమయింది క్షమించాలి. నళినీ సరళా కన్యలలో ఎవరైనాసరే, యీ అన్నకు ఒక అవున్నడు మంచినీళ్ళు ఇస్తే చాలా సంతోషిస్తాడు.

రాజా :—మీ మామగా రేమన్నారోయి ?

నారా :—ఉండు ఈదాహం తీర్చుకోనియ్యవయ్యా.

నళినీదేవి లోనికి బోయి మంచినీరు దీసికొని వచ్చి యిచ్చినది. నారాయణరావు దాహము తీర్చుకొని కూర్చుండెను. మంగపతిరావు, నారాయణరావును జూచి 'రేపు మాయన్న వచ్చుచున్నాడు' అనెను. 'ఏ అన్న ?' యని నారాయణరావు పృచ్ఛజేసెను.

'మా రెండవ అన్నయ్య'

పర, నారా :—చాలా సంతోషము.

రాజా :—మాకు శిల్పవిద్యలో ద్వితీయోపాధ్యాయుడుగా ఉండేవారు.

శ్యామ :—(నారాయణరావును జూచి) అన్నగారూ! నటరాజన్ మీ ఆంధ్రులు వట్టి డాంబికులు అని వాదించాడు. నాకు జ్ఞానం వచ్చినతర్వాతనే చెన్నపట్టణము వచ్చాము. కనుక నాకు ఆంధ్రుల చరిత్రా, వారి స్వభావాలూ యేమీ తెలియవు. చిన్నతనంలో తెలుగుదేశంలోగూడ ఉన్నామట.

నారా :—ఒకసారి మీరంతా మాదేశంవస్తే బాగుంటుందని నా ఉద్దేశం. మా ఇంటికి కొత్తపేట, అతిథులుగా రండి. దేశం, దేశంలోని ఆచార వ్యవహారాలు, దేశంయొక్క వర్తమానచరిత్ర అన్నీ జాగ్రత్తగా గ్రహించగలరు.

నళిని :—మన ఆంధ్రుల్ని నటరాజన్‌గారు చెక్కివదిలారు. మీరు దానికి సమాధానము చెప్పరేమండీ అన్నయ్యా!

పర :—మన ఆంధ్రులకు ఉత్సాహం యెక్కువ. సమయం వచ్చిందంటే ఉత్సాహంతో వేలకువేలు జనము సిద్ధము. ఉత్సాహం తగ్గుటతోడనే కనుచూపుమేర దూరాన్ని మళ్ళీ ఎవరూ కనబడరు.

రాజా :—ఆ ఉత్సాహంకూడా ఎక్కువకాలం ఉండదండి.

పర :—దేశం అంతా గ్రంథాలయాలు అన్నారు. ఎక్కడచూస్తే అక్కడ గ్రంథాలయాలు, కృష్ణదేవరాయ, వసురాయ, గౌతమి, రామమోహన, మోహనదాసు, తిలకు మొదలగు పేర్లతో దేశం అంతా గ్రంథాలయాలు, గ్రంథాలయ మహాసభలు, గ్రంథాలయ పత్రికలు. ఇప్పుడుచూస్తే ఏవో నాలుగో అయిదో బాగా పనిచేస్తున్నవి. తక్కినవి నామమాత్రావశిష్టముగా కొన్ని, కొట్లాటలతో చప్పగా నశించిపోయినవి కొన్ని.

నారా :—పత్రికలు రోజుకు రెండు బయలుదేరి నాలుగు నశిస్తున్నవి. ఎప్పుడో ఒకనాడు భీమా కంపెనీలు అలాగే బయలుదేరి నశించిపోయినవట.

పర :—బందరులో పంచదారయంత్రాలయము, రాజనరేంద్రనగరిలో కాగితాల యంత్రాలయం, గుంటూరులో ఇనుపకర్మాగారం, ఏలూరులో గోనెగుడ్డ కర్మాగారము అలాగే అనేక కంపెనీలు బయలుదేరి మాయమైపోయినవి కొన్ని, మరిగిపోతున్నవి కొన్ని.

రాజా :—1920 సంవత్సరములో ఊరికి ఒక జాతీయ కళాశాల బయలుదేరినది. ఇప్పుడు కొనఊపిరితో శారదా నికేతనం, ఒకటి ఉన్నది. బందరుజాతీయ కళాశాల ఎల్లాగో కాలం గడుపుతో ఉన్నది కాదురా నారాయణరావూ?

నారా :—ఆశ్రమాల్లో పల్లెపాడు ఆశ్రమం ఏమయింది? ఆ మహానుభావుడు దిగుమర్తి హనుమంతరాయుడు పోవడంతోనే, ఆ ఆశ్రమం నశించింది.

శ్యామ :—ఇది ఏమిటి! అన్నగార్లు అంతా మనదేశాన్ని పట్టుకొని దూషిస్తున్నారే.

నారా :—దూషణ పూర్తి కావాలి శ్యామసుందరదేవీ! కానీ పరం!

పరం :—తిట్టులు నువ్వే పూర్తి చెయ్యలేకపోయినావట్రా? సరే! ఒకసారి గబుక్కున దేశంఅంతా పరపతిసంఘాలు. ఎన్నో నశించాయి. కొన్ని సంఘాలు దివాళాలు తీశాయి. పోనీ, మూడురూపాయలవడ్డీకి మారువాడీదగ్గర అప్పు తీసుకరావడం మానేరా అంటే అదీ లేదు.

శ్యామ :—దీని కంతకూ కారణం?

నళి :—ఫీజు యిచ్చి ప్లీడర్ని పెడితే పిచ్చెత్తి యెదిరిపార్టీ తరఫున వాదించి ఎక్కడికో లేచిపోయిన వకీలులా వున్నారు మీరంతా.

నారా :—హృదయదౌర్బల్యం. వెన్నెముక బలంలేకపోవడం. పట్టుదల హుళక్కి. నమ్మకము సున్న. అహంభావము అతి జాస్తి. ఒక్క నాయకుడు లేడు. అంతా నాయకులే. పెద్దలయెడ మర్యాద లేదు!

పర :—అందుకనే జ్యోతిషంలో మన దేశానికి రెండువందల సంవత్సరాలనుంచి కుజుడు రాజయ్యాడు. మనదేశంనుంచి ఇతరదేశాలకి వెళ్లితేనేగాని మన వాళ్ళకు పేరురాదు. బంగాళీవాళ్ళు, మహారాష్ట్రులు, పాంచాలురు, ఉత్తర హిందూస్థానంవారు వాళ్ళ దేశాల్లోనే గౌరవం పొందుతున్నారు.

నారా :—ఇంకో పెద్దకారణం ఉన్నది. పూర్వం మహారాజుల ఆదరణ ఎక్కువ ఉండేది; ఇప్పుడు లేదు. ఆంధ్రదేశంలో కొన్ని పెద్ద జమీందారీలు ఉన్నవి. వారు సరీ పెద్దవారు. వారి పూర్వీకుల పేరు నిలబెట్టక ధనం ఎన్నివిధాలో నశింపుచేయుట ఉద్దేశం గల కొందరు మహానుభావులు వున్నారు. వివిధ ఉద్యమాలకు సహాయంచేసే మాన్యులూ వున్నారు. తక్కినవారు 'నన్ను ముట్టకోకు నామాలకాకి' అని అంతఃపురాల్లో కూర్చుంటారు. 'ఆంధ్రా పేపరుమిల్లు' విషయంలో ఒక్క మహారాజు పూనుకుంటే ఈ పాటికది ఎంత లాభకారి అయివుండును? దేశానికి ఎంత ఉపకారం! అలాగే బందరు పంచదారఫ్యాక్టరిన్ని. ఈ పెద్ద జమీలు లేని ప్రదేశం రైతువారదేశం.

అందరూ చిన్నరైతులు. వారు తమకు మించిన బ్రతుకు బ్రతుకుతూ మారువాడీల దగ్గిర, షాహుకార్లదగ్గిర అప్పుతెచ్చుటలోనే దేశోపకారం చేస్తూవున్నారు.

పర :—ఇదిగోనమ్మా సోదరీ! రేపు డిశంబరు 15 వ తారీకున చెన్నపురిలో ఆంధ్ర నవవాఙ్మయ సభ జరుగుతూవున్నది. అది చూద్దు కాని. ఆంధ్రుల ఉత్సాహం, కార్య శూరత్వమున్నూ.

సరళ :—ఇంక వారంరోజులే ఉంటూ!

రోహిణి :—మా మంగపతి ఇంగ్లీషులో కవిత్వం వ్రాస్తాడు. అతను రావచ్చునా?

పర :—తప్పకుండా రావచ్చును.

శ్యామ :—ఏమిటే కవులసభ ?

పర :—ఇప్పుడు ప్రస్తుతం రెండు ఉద్యమాలు భాషావిషయంలో ఉన్నాయి తెనుగుదేశంలో. ఒకటి గ్రాంథికభాషా, పూర్వ సాంప్రదాయ కవిత్వం. రెండు వ్యావహారిక భాషా, నూతన సాంప్రదాయ కవిత్వం. దీన్నే భావ కవిత్వం అని కూడా అంటారు.

నట :—నా బదులు పరమేశ్వరమూర్తి నిండా బాగుగా వాదించినాడుదా.

పర :—ఉండవయ్యా! అరవవాళ్ళపని తర్వాత చెప్తాను. సంతోషించకు. అరవము అని అరుస్తారుదా మీరు. మమ్మల్ని మేము నిందించుకుంటోంటే సంతోషిస్తున్నాడు నటరాజన్ ఇందాకటి నుంచిన్నీ.

రోహిణి :—భాషను గూర్చిన వాదం ఏమిటది?

పర :—ఏ ముందమ్మా? గ్రాంథికవాదం, వ్యావహారికవాదం. ఇప్పుడు దేశంలోవున్న పరిస్థితులు చెప్తా. పూర్వంనుంచీ వచ్చిన గొప్ప గ్రంథాలన్నీ పద్యాలల్లో ఉన్నాయి. భారతం, భాగవతం, ప్రబంధాలు అవిఏమిటో తర్వాత చెబుతా! ఆ పద్యాలతోపాటు గద్యమూ ఉన్నది. నన్నయ్యభట్టు భారతం వ్రాసిన కవులలో మొదటికవి. తెలిసి వున్నంతవరకు ఆంధ్రభాషలో గ్రంథము వ్రాసిన మొదటికవి. 'వాగనుశాసనుడు' అని పేరు ఆయనకు. ఆయన సంస్కృతంలో తెనుగుభాషను విధిస్తూ వ్యాకరణం వ్రాశారు. తర్వాత చాలామంది వ్యాకరణాలు వ్రాశారు అప్పకవి మొదలైనవాళ్లు. ఆ మొదటి వ్యాకరణాన్ని అనుసరిస్తూ ఏదో కవి స్వతంత్రాలు అక్కడక్కడ చూపిస్తూ తర్వాత కవులంతా ఆ వ్యాకరణాన్ని అనుసరించారు. కాని 1850 దాటేవరకు తెలుగులో వచన గ్రంథం సరియైంది ఒకటీ పుట్టలేదు. చిన్నయసూరి, వచన నన్నయ అయ్యాడు. బాలవ్యాకరణం వ్రాశాడు. ఆయన నీతిచంద్రిక అని పంచతంత్రాన్ని తెలుగువచనంలో భాషాంతరీకరణం చేస్తూ పూర్వగ్రంథాలలో వుండే గద్యభాషే వ్రాశాడు. వీరేశలింగకవి, చిలకమర్తి లక్ష్మీనృసింహకవి

యింకా అనేకులా భాషను అనుసరించారు. దానికి గ్రాంథికభాష లేక వ్యాకరణయుక్తమైన భాష అని అంటారు.

రాజా :—అబ్బ! గుక్క తిప్పకుండా ఒక్క బిగిని ఉపన్యాసం ఇచ్చాడు!

పర :—కాని 1914 ఆ ప్రాంతాల్ని ఒక ఉద్యమం బయలుదేరింది. గురుజాడ అప్పరాయకవి, సెట్టి లక్ష్మీనరసింహకవి మొదలైనవారు దానికి మొదటి వారు. గిడుగు రామమూర్తిగారు ఆ వాదానికి అర్జునుడు. వాళ్ళనేది ఏమిటి? పద్యాలమాట అటుంచండి. కాని పూర్వంనుంచి ఉత్తమ తరగతులవాళ్ళు ఉపయోగించిన భాష మనకు ఆదర్శం అవ్వాలి వచనరచనకు. ఇంగ్లీషుభాష వచనం ఎప్పటికప్పటికి రాజసభలో మాటలాడుటబట్టి మారుతో ఉంటుంది. మన దేశంలో ఉత్తమకులాల భాషనుబట్టి మార్చుకోవాలి. లేకపోతే భాష ఎదగడం మానును. ఎదుగుట మానితే చచ్చిపోతుంది. భాషను శైలుపట్టాలమీద నడువ మనకూడదు. భాష ఒక వ్యక్తి, ఒక ఆత్మ. అది యుగాలు బ్రతకాలి. అనేక యుగాలు బ్రతికి ప్రాణము వదిలింది కాబట్టే సంస్కృతం మహానిధి అయింది. వేదభాష వేరు, పురాణభాష వేరు, నాటకభాష వేరు. ఊరికే ఎదిగి హిమాలయాన్ని కూడా మించాలి భాష. వ్యావహారికంలో ఉండే భాషే అలాగు ఎదుగుతుంది. ఆ భాషే మన వచనభాష చెయ్యాలి అని వాదిస్తున్నారు.

రాజా :—రెండవ ఉపన్యాసం అయ్యింది. ఇంకా!

పరం :—పూర్వకవులు మహారాజులను నాయకుల్ని చేసి, మహారాణులను నాయికలను జేసి గ్రంథాలను సృష్టించారు. కాలాన్నిబట్టి శృంగారం ముఖ్యరసం చేశారు. వారు వ్రాసినవి పురాణాలు, మహాగ్రంథాలు, ప్రబంధాలు బాగానే ఉన్నవి. ఇంక అవే అనుకరిస్తే పేలవమైపోతాయి అని యువకులు కొత్త మార్గాలు తీశారు. ఇంగ్లీషుభాష ఒకటి చాలా ఉద్బోధనం కలిగించింది. ఈ క్రొత్త కవిత్వానికి మార్గదర్శకులు గురుజాడ అప్పారావుకవి. బొబ్బిలి పాట అదీ చూడండి. ఎంత మాధుర్యంగా ఉంటాయో! కాబట్టి క్రొత్త మార్గాలు తీయండయ్యా అన్నారు. తమ భావాల్ని తమ ప్రేమనీ, ఆశ్రయించి వ్రాసేవారు, జానపదుల జీవితాల్ని దర్శింపచేసేవారు—పురాతన ఆంధ్రుల మహాచరిత్రలు స్మరింపచేసి పుల్కరింపులు కలుగజేసేవారు ఈ రకాలుగా ఉన్నారీనాటి కవులు.

౧౯

ఆంధ్ర నవకవి సమితి

'ఆంధ్ర నవకవుల కూటమి' అని పెద్ద అక్షరములతో పచ్చయప్ప కళాశాల సింహద్వారముపై పెద్ద అట్ట కట్టినారు. మధ్య సభామందిరమును వేదికయు మనో

హారముగ నలంకరింపబడినవి. అలంకారాది సమస్త యాజమాన్యము నారాయణరావు నెత్తిపైన బడినది. వరదరాజస్వామివారు అధ్యక్షులు, ఆహ్వాన సంఘాధ్యక్షులు ఆంజనేయకవి. ఆహ్వాన కార్యదర్శి నారాయణరావు. పరమేశ్వరమూర్తి, రోహిణీదేవి మొదలగువారు ఆహ్వానసంఘసభ్యులు. అనేకమంది కళాశాలా విద్యార్థులను ప్రోగుజేసి, వారలకు ఉత్సాహము గలిపి నారాయణరావు కార్యక్రమమంతయు విచిత్రముగ నొనగూర్చెను.

కూటమి మూడురోజులు. సమస్తమగు కర్చులకు నారాయణరావు మున్నూరు రూపాయలు చందా వేసెను. జమీందారుగారు నూరురూపాయ లిచ్చిరి. నాగేశ్వరరాయలు నూరు, అల్లాడి కృష్ణస్వామయ్యగారు నూరు రూపాయలు, ఇంకను వకీళ్లు, షాహుకార్లు మొదలైనవారందరు చందాలు వేసినారు. సుమారు రెండు వేల రూపాయలు ప్రోగుచేసి నారాయణరావు, ఆహ్వానసంఘము వారికిచ్చి సరళను, యువకవియు భారతీ పత్రికా స్థానములో వ్రాయసకాడునగు రామలింగరావును కోశాధిపతులజేసి, జాగ్రత్తయని వారికప్పగించినాడు.

సమయములో సమయమని చిత్రకళా ప్రదర్శనము, కవుల ఛాయాచిత్ర ప్రదర్శనము, నవీన కవుల ముద్రితాముద్రిత గ్రంథముల ప్రదర్శనము నేర్పాటు చేసెను. చిత్రకళాది ప్రదర్శనములకు కళాహృదయుడగు కజిన్సుపండితుని నేతగా నాహ్వానించెను.

ధనాభావముచే సభలకు రాజాలరని యెంచిన కవులకు రానుపోను ఖర్చులీయబడునని తెలియజేయుచు తానే తన 'స్వంతములోనుంచి' ధనమును బంపినాడు.

ఆహ్వానము లచ్చువేయించినారు. కార్యక్రమములు ముద్రించినారు. ధనము లోటగు నేమో, తనకు మించిన కర్చు లగులుబాటగు నేమో, యని యువకుల గొందరిని నాటకమాడ నేర్పరచినాడు.

చిత్రకళాప్రదర్శనమునకు దేశదేశ చిత్రకారుల కాహ్వానము లంపినారు. శాంతినికేతము నుండి నందలాలుగారు, కలకత్తానుండి అవనీంద్రనాథ ఠాకూరుగారు, లక్నోనుండి అసితకుమార హాల్దారుగారు, పంజాబ్ నుండి అబ్దుల్ రహమాన్ చొగుతాయిగారు, బరోడానుండి ప్రమోదకుమార చటోపాధ్యాయులు, మైసూరునుండి వెంకటప్పగారు, బొంబాయినుండి సాలొమానుగారు, అహమ్మదాబాదునుండి కనూ దేశాయిగారు, మణిభూషణగుప్తగారు, ముజుందారు, సుధాంశుచౌదరి, దేవీ ప్రసాద రాయ చౌదరిగారలు మొదలగువారును; ఆంధ్రదేశములో రాజమహేంద్రవరపురము నుండి వరదా వెంకటరత్నంగారు, శ్రీమతి దిగుమర్తి బుచ్చికృష్ణమ్మగారు, చామకూర భాష్యకార్లుగారు, భీమవరమునుండి అంకాల సుబ్బారావుగారు, గ్రంధి శేషారావుగారు, తంగెళ్లమూడి వెంకటసుబ్బారావు, గుంటూరునుండి గుఱ్ఱం మల్లయ్యగారు, అనిశెట్టి సుబ్బారావుగారు, చెన్నపురినుండి కవుతా రామమోహనశాస్త్రిగారు, కేశవరావుగార్లు, గుజరాతునుండి కవుతా ఆనందమోహనశాస్త్రిగారు, విశాఖపట్టణము

నుండి తలిశెట్టి రామారావుగారు, కాకినాడనుండి చామకూర సత్యనారాయణగారు, నరసాపురమునుండి వెన్నా శేషగిరిరావుగారు, ఏలూరునుండి చంద్రుపట్ల బాపిరాజు రామారావుగారలు, పెనుగొండనుండి వెంకట్రావుగారు యింకను బాలచిత్రకార కులు తమ తమ చిత్రములను ప్రదర్శనమునకు బంపిరి.

ఆహ్వానము లంగీకరించి ఆంధ్రదేశ వివిధ మండలాలనుండి రాయప్రోలువారు, విశ్వనాథవారు, తల్లావఝులవారు, కురుగంటివారు, దేవులపల్లి వారు, వేదులవారు, నండూరివారు, కొటూరివారు, మాధవపెద్దివారు, దువ్వూరివారు, పింగళివారు, మునిమాణిక్యాలు, కవిరాజులు, మొక్కపాటివారు, నోరివారు, నాగేంద్రరాయలు, చింతావారు, పంచాగ్నులవారు, కరణంవారు, కోలవెన్నువారు, మల్లంపల్లివారు, తుమ్మలవారు, భావరాజువారు, కవికొండలవారు, మల్లాదివారు, పువ్వాడవారు, త్రిపురారిభట్లవారు అనేకులు సభల నలంకరించినారు.

పచ్చయప్పకళాశాలా భవనములో కవులసభలు జరిగినవి. నానాప్రాంతాగతు లయిన సుప్రసిద్ధ కవులు తాము క్రొత్తగా రచించిన పద్యములు, పాటలు మనోహర ముగ జదివి వినిపించినారు. సాయంకాలముల గోఖలే భవనమున గొప్ప ఉపన్యాస ముల నిచ్చినారు. ఉత్తమ గాయకులు సంగీతము పాడి వినిపించిరి. ఒకనాడు కూచి పూడివారి భాగవత ప్రదర్శనము, ఒకనాడు జంగం కథ దేశినాట్యములు మున్నగు వినోదములు ప్రదర్శింపబడినవి. రసజ్ఞులు విమర్శకులు కవితావిషయముల గూర్చి చక్కని ఉపన్యాసములు చేసిరి. ఒకనాడు శ్యామసుందరీదేవి శెల్లెంద్రతో పాట కచేరి చేసి, సభ్యుల నానందమున నోలలాడించినది. ఆసమయమున నారాయణరావు ఫిడేలుతో వారి ననుసరించెను. పరమేశ్వరుడు తాను రచించిన ఏలపాటలు సహజ మధురతాపూర్ణస్వనమున సాభినయముగ బాడి వినిపించెను. అతిథులందఱకు హిందూయువజన సమాజ భవనమున మూప్పొద్దుల షడ్రసోపేత భోజనములు ఫలహార ములు సమర్పిరి.

అబ్బూరులవారు మధురముగ, గంభీరముగ ఉపన్యాసము గావించినారు. కవి త్వము జీవితమూలము కదిపిరావలెను. పైనుంచి తెచ్చిన అలంకారము కారాదు. కవి బ్రతుకులో భాగమై అది మొలకెత్తవలెను. ఈరీతి వారు గంగాప్రవాహము వోలె, సముద్ర కెరటములరీతి నుపన్యాసము లిచ్చినారు.

భావకవిత్వము అనుమాట పనికిరాదన్నారు కొందరు. భావములేని కవిత్వం ఏది? ఆ పదము తప్పక తీసివేయుడని ఉపదేశించిరి. కాని భావమన అర్థము కాదు. రసస్వరూపమైన భావమే సరిఅయిన పదమనియు, భావమన హృదయము, మనస్సు అనియు, భావజ్ఞుడా యర్థమును గోచరింపజేయుననియు, కవి జీవితమును ప్రతి ఫలింప జేసికొన్న కావ్యము భావకవిత్వమని కొందరు వాదించిరి. అందరు భావ కవిత్వమన్న (సబ్జెక్టివ్) కవియే నాయకుడైన కవిత్వ మనిరి.

ఇరువురు భారత భాగవతములు పూర్ణకవిత్వం కాదన్నారు. సంస్కృతము నుండి ఆంధ్రీకరణము చేసినంతమాత్రమున అది కవిత్వమా యనిరి.

కాని ఆ యిరువురను ఖండించి మనల మన మెంతో మెచ్చుకొనుచున్న భారత భాగవతాది మహాగ్రంథకర్తలవతారమూర్తులని పూజింపవలె నన్నారందరు.

పాటలు వ్రాయవచ్చునన్నారు. పాటలును కవిత్వమని ఒప్పుకొన్నారు.

ఇక నేట్టిభాష ఉపయోగించవలె నన్న ప్రశ్న వచ్చినది. వ్యాకరణయుక్తమగు భాష నుపయోగించదలచినవారు పద్యములకు పాటలకు నుపయోగింపవచ్చుననియు, వచన గ్రంథములకు దప్పక వ్యావహారికమే యుత్తమమనియు వచించినారు.

పరమేశ్వరు డిట్లు వాదించినాడు. 'భాష పెరుగుతుంది. భాష కూడా ఒక వ్యక్తి. భాషకూ పుట్టుక, వృద్ధి, చావు అని మూడు స్థితులున్నాయి. ప్రపంచంలో ఎన్నో భాషలు పుట్టాయి, పెరిగాయ, నశించాయి. కొన్ని, చనిపోయిన చెట్లు, రాయి, లోహము మొదలయినవి శిల్పస్వరూపముతో నాణెములును నగలు మొదలయిన రూపాలతో జీవించిఉన్నట్లు సలహా భాషలక్రింద జీవించి ఉండవచ్చును. కాని అవి నిధులు, జీవభాషలు మాత్రము కావు. సంస్కృతం చూడండి అనేక వేల సంవత్సరాలు జీవించింది. నేడు మహానిధియై వున్నది. అలాగే లాటిను గ్రీకు, హీబ్రూ మొదలగు భాషలు. మీరు ఎప్పుడు భాష ఎదుగులేకుండా వ్యాకరణం ఏర్పాటుచేసి శాసిస్తారో అప్పటినుంచి వృద్ధిపొందడం మానివేస్తుందేమో. అలాగే సంస్కృతాన్ని శాసించగానే ప్రాకృతం వచ్చింది. అది శాసించబడగానే పాలీ వచ్చింది. అదీ శాసించబడగానే వంగభాష, బిహారీభాష, ఉరియా, హిందీభాష మొదలైన భాషలు వచ్చాయి. అలాగే తెనుగును శాసించకండి. అప్పుడే రెండు రకాల భాషలు, గ్రాంథికం వ్యావహారికం వచ్చాయి. ఈ రెంటికీ గట్టులు దూరం అవుతున్నాయి. ఏలాగో వంతెన గట్టాము. ఇక కట్టలేనంతదూరం అయితే ఇంకో క్రొత్తభాష తయారవుతుంది. ఆ భాష సంస్కృతంలా నిధి కావచ్చును అనుకుంటారేమో. ఆ అదృష్టం సంస్కృతం దివ్యభాష గనుక దానికి పట్టింది కాని ప్రతిదానికి పట్టదు.' ఈరీతిగా మాట్లాడినాడు.

వ్యావహారికమును కావ్యభాష యనినారు. కాదు వచనకావ్యములు వ్యావహారికములోననే యుండవలెనని మరికొందరు వాదించిరి. కావ్యలక్షణాలు ఉండవలెను. కాని, భాష ఉపాధి. అదియును కావ్యానికి ముఖ్యాంగము కాబట్టి ఏ భాషనైనా ఉపయోగించవచ్చునని, అది కావ్యములో లీనమైపోవలెనని తీర్మానము జయమందినది. నారాయణరావు చిత్రకళనుగురించి మాట్లాడినాడు, చిత్రకళా మహాసభలో.

'కళ ఆనందస్వరూపం. ఒక వ్యక్తిలో జనించిన ఆనందం కళాస్వరూపంతో వ్యక్తం అవును. ఆ వ్యక్తమైన కళ సూచనమాత్రం కాక సంపూర్ణముగా ఆనందమును వ్యక్తీకరించాలి. ఆనందం ఎలా కలుగుతుంది? సృష్టి మన దృష్టిపథములోనికి వచ్చినప్పుడు అనగా సృష్టిలో ప్రకృతి పూర్ణమగు విషయం. నీ దృష్టి

పథాన్ని పడినప్పుడు నీకు ఆనందం కలుగుతుంది. దివ్యమై పరబ్రహ్మస్వరూప మైనది ఆదిశ్రుతి. ఆశ్రుతి ప్రకృతిలో అనేకరకములగు శ్రుతులుగా వ్యక్తమవుతుంది. రంగులు రంగుల కలయిక, స్వరములు వాని కలయిక, వస్తువులు వాని కలయిక, పరిమళాలు వాని కలయిక, రేఖలూ వాని కలయిక, హృదయములు, జీవితములు మనస్సులు చరిత్రలు వీని కలయికలు, ఆత్మలు వాని కలయిక ఇవి శ్రుతి స్వరూపా లవుతవి.

'ప్రపంచంలో వ్యక్తుల జీవితాలు భిన్నభిన్న శ్రుతులతో వుంటవి. ఎవ్వని శ్రుతినిబట్టి వానికి తగిన ఆనందం కలుగుతుంది.

'ఆ ఆనందం వ్యక్తీకరించే శక్తి పూర్వకర్మ సముపార్జితం. అలా వ్యక్తీకరించ లేనివాడు ఆ వ్యక్తీకరణము గోచరించినప్పు డానందిస్తాడు.

'వ్యక్తీకరించగలవాడు స్రష్ట. అట్టి కళాసృష్టినిచూచి ఆనందించువాడు కళాభిజ్ఞుడు.

'సంగీత హృదయంకల వ్యక్తి ఒక చిన్న సెలయేటి పతనంలో సంగీతం విన్నాడు అనుకోండి. అతని హృదయంలో ఆనందం పుట్టింది. ప్రస్రవణగాన సదృశమగు పాట రచించినాడతడు. అది విని మన మానందిస్తాము.

'ఒక కొండ, కొండప్రక్క మహానది, నీలాకాశం, సాయంత్రపు బంతి రంగు మేఘాలు, ఒక చిత్రకారుడు చూసినాడనుకోండి. అతనికి అనందం కలుగుతుంది. ఆ ఆనందం ఒకకొండను మహానదిని మేఘాలను చిత్రించి వ్యక్తీకరిస్తాడు. ప్రకృతిలో అపశ్రుతిభూయిష్ఠములైనవానిని చెట్లులు చేమలు ఏమున్నా సరే వుంటే పరిహరించి ఎక్కడైన రేఖలరాగంలో సంపూర్ణత లేకపోతే, ఏ చెట్టో పుట్టో, పడవో సరియైన స్థలములో కల్పించి చిత్రం వేస్తాడు. అది చూచి ఆనందిస్తాము.

'కవీ అంతే.

'మనము ప్రకృతిని చూసి అనుకరిస్తున్నామనుకుంటున్నారేమో! కాదు. ప్రకృతిదృశ్యం చూసినప్పుడు ఆనందం పొంది, ఆ ఆనందం శ్రుతిలో ఉంచి, అట్టి శ్రుతులు నాలిగింటెని కలియజేసి, ఒకచిత్రం సృజింపవచ్చును.

'కళావిషయం ఇది ప్రకృతియేనా అని భ్రమింపచేసేదికూడా కావచ్చును. కుక్కకూత నేను కూశాననుకోండి. మీరంతా సంతోషిస్తారు. కాని ఆ ఆనందం చాలా హీనమైనది. కుక్కకూతలోంచి అపశ్రుతి తీసివేసి శ్రుతియుక్తంచేసి గానకళకు చేర్చవచ్చును. అపశ్రుతి తీసివేయడం, ప్రకృతిలో దొరికిన కొవ్వురాయి అగు వజ్రమును సానబెట్టి తళతళ మెరయురత్నమును చేయుటవంటిది.'

ఈ రీతిగా నారాయణరావు గంభీరోపన్యాసము గావించెను. ఆనందము నాలుగు రకములుగ నుండునట. భౌతికము, మానసికము, హృదయజము, పారలౌకికము చక్కని బాలికను పాంకములగు నవయావములతో, దిసమొలనో రచించినచో శరీరానందము కలుగునట. లతలు పండ్లు అలంకారములుగా చిత్రించినచో

వాని యద్భుతమునకు మనస్సు సంతోషించుననియు, అట్టిదే స్వరకల్పనయుననీ అతడు వచించినాడు. కరుణ, భయానకము, విషాదము మొదలగు రసము లుప్పతిల్లు చిత్రవిషయములు హృదయమును కలంచును. భగవంతుడు, మహాత్ములు, అవతారములచరిత్రలు, ఉత్తమచరిత్రలు, గాథలు, సాంఖ్యము, కర్మయోగము, భక్తియోగము మొదలగునవి పారలౌకికములు, ఆత్మానందము నిచ్చునని నారాయణరా వనెను.

౨౦

క్లిష్ట సమస్య

సభలన్నియు బూర్తియైనవి. కార్యక్రమ మంతయు సర్వోచ్చముగ జరిగినదనియు, చిత్రకళా ప్రదర్శనమ్ము, కవులకూటమి, బొబ్బిలికథ, భాగవతము, తోలుబొమ్మలు, నాటకము లుత్కృష్టములై యున్నవనియు ఆంధ్ర, హిందూ, స్వరాజ్య, భారతి మొదలగు పత్రికలన్నియు వాకొన్నవి.

చిత్రపటములలో అత్యుత్తమ చిత్రమున కొకటి, పౌరాణిక చిత్రములలో నుత్తమమగు దానికొకటి, మానవజీవిత విషయములు రచించిన చిత్రములలో నుత్తమమున కొకటి, మొత్తము మూడు బహుమానములు, రెండువందలు, నూరు, నూరు రూపాయిలచొప్పున నిచ్చినారు. ఆంధ్రనారీమణులలో నుత్తమచిత్రము వేసిన వారికొక బహుమతి నూరు రూపాయలు, ఆంధ్ర చిత్రకారులలో నుత్తమ చిత్రకారులకు రెండుబహుమతులు నూరు రూప్యముల చొప్పున నిచ్చిరి.

ఆ యేడు ప్రచురింపబడిన నవీనగ్రంథములలో నుత్తమ గ్రంథమునకు అయిదునూర్ల రూపాయలు బహుమతి నిచ్చినారు.

ఉత్తమ కథానకమునకు రెండు వందలు, ఉత్తమ పద్యకావ్యమునకు రెండు వందలు, ఉత్తమ గీతికా కావ్యమునకు రెండువందల రూపికలు బహుమతుల నిచ్చినారు. రెండవ తరగతి బహుమతులుగా వెండిపెట్టెలు, బంగారు పతకాలు, వెండి గిన్నెలు అయిదువందల రూపికల ఖరీదుగలవి అర్పించినారు.

నవీనకవుల ఛాయాచిత్రములు, వారివారి కవిత్వములలో నొక్కొక్క పాటతో గాని పద్యముతో గాని చేర్చి ఒక గ్రంథము ప్రచురించుటకు నారాయణరా వేర్పాటుచేసెను.

నాటకమునకు పందొమ్మిదివందల రూపాయలు వచ్చినవి. భోజనములకు ఫలహారములకు నారువందలైనవి. అద్దెలకు మూడు వందలు, అచ్చులకు నూటయేబది. దండలు ఛాయాచిత్రములకు నూటయేబది రూపాయలు. భాగవతులకు, తోలుబొమ్మలవారికి, బొబ్బిలిపాటవారికి, రానుపోను కర్చులకు బహుమతులకు నాలుగు వందలైనవి. మొత్తము చిల్లరకర్చులతో నాలుగువేలు సమావేశమునకు కర్చయినది. నారాయణరావునకు కొందరికవుల రానుపోను కర్చులతో చేతిసొమ్ము మూడువంద

లైనది. ప్రదర్శనమునకు రెండువందల పాతికరూపాయలు వచ్చినవి. మొత్తముమీద సొమ్ము మిగులలేదు. కాని ఇట్టి ఉత్కృష్టమైన సభాకార్యక్రమము ఎప్పుడు నెక్కడ జరుగలేదని లోకమంతయు ననుకొన్నారు.

నారాయణరావేదో యొకపని కల్పించుకొని తనహృదయమును గలంచుచున్న వేదన మఱచిపోవ యత్నించుచుండెను. తన మామగారు మొన్న వచ్చి, గ్రీష్మమునకు శారదను కొత్తపేటకు బంపవలయునని సుబ్బారాయుడుగారు వ్రాసినట్లును, దానట్లు పంపుటకు నిశ్చయించుకొంటిననియు దెలిపినారు. శారదను కొత్తపేటనుండి తాను చెన్నపురి తీసుకొని రావలయునట. ఆమె పరీక్షకు వెళ్ళుచుండుటచే దానామెకు పాఠములు బోధింపవలయునట. ఆమె మదరాసులో జదివి రాజమహేంద్రవరములో జరుగు పరీక్షకు 1929 మార్చి నెలలో వెడలునట. తన మామగారు తీసికొని వెళ్ళెదరట.

ఆమెతో నెట్లు తాను కలిసియుండుట? పులిమీద పుట్ర యనునట్లామెకు గురువై బోధించుటా? ఇంతకు నా బాలిక యొప్పుకొనునా? తండ్రిమాట యన్న తప్పదు కాబోలు. ఆమెయే తల్లితోడ జెప్పి యీ మార్గ మేర్పరచినదేమో? అంత యదృష్టమా? ఇది మామగారి యాలోచనయే యగును. తప్పదు. తను యిద్దరి వైఖరియు దెలిసి యిట్లాచరించలేదుగదా? తనపై నింత ప్రేమ యేలనో మామగారికి? ఆయన అమృతమూర్తి.

దివ్యసౌందర్యగాత్రి యగు నా బాలిక యిట్లాచరించినదేమి? ఆమె దుష్ట హృదయ కాలేదుకద! ఛీ! తానెంత దుర్మార్గుడో! పవిత్రచరిత్ర లగు భారత నారీమణులలో నొకరితనైన తుచ్ఛుడగు పురుషు డనుమానింపదగదు. తన యంతరాత్మ యీ బాలిక పవిత్రచరిత్ర యని పాటలు పాడుకొన్నదే. పోనిమ్ము. తన ప్రేమయంత గంభీరమై, నిర్మలమై ప్రవహించుచుండ తన చిన్నారిభార్య, తన ప్రేమమందిర పూజాపీఠస్థదేవి తన్ను తిరిగి ప్రేమింపదా?

ఆ బాలికను బ్రేమచే ముంచివైచి, ఆమెను దన హృదయకమలమున కమలాబాల నొనర్చుకొనవలయును.

‘ఆమె హృదయం నొవ్వకుండా సంచరింపగలనా? మే మిద్దరమూ ఇచ్చట ఈ సముద్రం ఒడ్డున ఉండిపోగలమా!

‘నీకూ నాకూ జోడు అయితే
మల్లెపూల తెప్పగట్టి
తెప్పమీద తేలిపోదం పదరా’

అన్నట్లు మా దివ్య ప్రణయాన్ని తెప్పగట్టి తేలిపోలేమా!’ అతని కన్నుల నీరు తిరిగినది.

తన ప్రేమ మవ్యాజమేనా యని నారాయణరావు హృదయములో బ్రశ్నించుకొన్నాడు. ప్రేమలేని పశువుకన్న తుచ్ఛకామియగు మానవుడు మేలని వివేకా

నందు డనినాడే? కళంకపూర్ణమగు ప్రేమనైన నెరిగిన వ్యక్తియే, ఏనాటికైన భక్తి నెరుంగగలడని గదా వివేకానంద మహర్షి యనినది.

కావున సకామమగు ప్రేమయు యుక్తమేనని యర్థమిచ్చునుగద. తుద కివి యన్నియు నీశ్వరప్రేమగా పరిణమించి చరితార్థములగునని నారాయణుడు భావించుకొన్నాడు.

భార్య యెట్లును తనతో సంసారమున కిచ్చగించుటలేదు గదా! అవకాశము దొరికినందుకు తా నీ సమయములనే యన్నియు వదలి యే హృషీకేశమునకో, యే హిమాలయ నగశ్రేణికో పోయి, యచ్చట గురు మహారాజును వెదకి జ్ఞానవిద్య నేర్చికొని యేల తపస్సు చేయకూడదు? ఏ నాటికైన ఏ జన్మమునకైన నా మార్గము నే వెదుకవలయునుగదా? క్షణికమై, యనిత్యమైన యీ నీచపుం బ్రతుకు ఏల వదలలేము? రాళ్లను గాలికన్న తేలికచేసి యాకాశమున కెగురవేయుట యెట్టిదో యీ జన్మమును దరింపజేయు ప్రయత్నమట్టిది. తానంతటి యదృష్టవంతుడా? ఛీ! తన దురదృష్టపు జీవితమునకు వెలుగు పొడమాపు మార్గము గోచరించినను దాని ననుసరించు ధైర్యము చాలకున్నదే! రామచంద్రా! భక్తపరాయణా! నీదే భారము.

ఇంతలో పరమేశ్వరమూర్తి యచ్చటకు వచ్చినాడు. వారిరువురు సముద్రతీరమున గలిసికొనవలెనను సంకేత మేర్పరచుకొన్నప్పుడు, యువతీ కళాశాల కెదురుగ కలసికొందురు.

రాజారావు అమలాపురం వెడలిపోయినాడు. పరమేశ్వరమూర్తి భార్య రుక్మిణి క్షేమముగ నున్నది. ఏది యెట్లయినను మంచిదని యామెకు సంపూర్ణారోగ్యము కలుగువరకు దన యింట నుండవలెననియు, పరమేశ్వరుడు తన యింట భోజనము చేయవలెననియు నారాయణరావు మిత్రుని బలవంతము జేసెను.

‘పర! జనవరినుంచి శారదను గొనివచ్చి కాపురం పెడుతున్నాను.’

‘మంచిది మంచిది! చేయి యేది. నాకు సంతోషంగా ఉందిరా!’

నారాయణరావు శారదను ప్రేమించుచున్నంత గాఢముగ నారాయణు నామె ప్రేమించుట లేదనియు, తన మిత్రు డందులకై మిక్కుటమగు బాధ ననుభవించుచున్నాడనియు బరమేశ్వరుడు గ్రహించినాడు. తానుమాత్రము రుక్మిణి తన్ను ప్రేమించినంత దా నామెను ప్రేమించుచున్నాడా? పరమేశ్వరుడు తాను నిర్మలుడనని చెప్పలేడు. మన సెప్పుడును బంకిలమ్మగుచుండును. కొంచె మందమయిన వనిత కనబడినప్పుడెల్ల పరమేశ్వరుడు వికారము పొందును. ఆమెను భావనాలోకమున వివస్త్రజేసి యవయవములన్నియు మనోనేత్రముచే బరీక్షించుకొనును. అతడు శిల్పి.

రుక్మిణి కురూపి కానేకాదు, దివ్యసౌందర్యవతియు గాదు. ఒక్కొక్కప్పుడామె సౌందర్యము ఉత్తమముగ గన్పట్టును. భర్త కిసుమంత కోపము రానీయదు. సంసారము చేయుటలో కొద్దిలో కొండలు చూపగలదు. ఆమె పొదుపరి. కాని యనవసరమగు కర్చు చేయకుండుటలోనే యా పొదుపు. భర్త తెచ్చిన ధనములో

షడ్రసోపేతమగు భోజనము, గృహాలంకారములు పోను ధనము మిగిల్చి, భర్త స్వాంతకర్చులకు బదిరూపాయలు నెలకిచ్చి, నెలకు బది, పదిహేను 'సేవింగ్సు బ్యాంకి'లో ధనము నిలువ చేయును.

భార్య యెదుట నున్నచో బరమేశ్వరుని కామెయే మనోజ్ఞమూర్తివలె గోచరించును. పరమేశ్వరు మోహము మహానిలక్షుభిత సముద్రము వంటిది. అప్పు డాతని భార్య ఆనందములో గరిగిపోయి యాతనిలో నైక్యమైపోవును.

రుక్మిణికి, సూర్యకాంతమునకు బ్రాణస్నేహము కుదిరినది.

'వదినా! నీకు చిన్నపాపాయి పుట్టినప్పుడు నన్ను రోజూ యెత్తుకోనిస్తావా, నేనే నమ్మా నీళ్ళు పోస్తా! ఉగ్గు పెట్టడం నాచేతకాదు. అక్కయ్యల పిల్లలని నేనే ఎప్పుడూ ఆడించేది. పరమేశ్వరం అన్నయ్యకి మా చిన్నన్నయ్యకీ చంటిబిడ్డలన్న అంత ప్రేమ యేమిటి వదినా?'

రుక్మిణికి రాబోవు ఆనందస్మృతి గన్నీరై ప్రవహింప, మోము ప్రఫుల్లమై వెలుగ, సూర్యకాంతమును దన హృదయమునకు హత్తుకొని యాబాల నుదురు ముద్దిడుకొన్నది.

పరమేశ్వరమూర్తి తన చుట్టములలో నిరువురు యువతులతో గొంచె మనుమానము పడవలసినరీతి సంచరించినట్లు తన భార్యకు తోచినది. అప్పుడు రుక్మిణి పడినబాధ వర్ణనాతీతము. పరమేశ్వరు డది గ్రహించినాడు. భార్యకడకు బోయి యామె పాదములపై దన మోము నుంచి కన్నీటిచే వానిని దడిపినాడు.

నిజముగ నొక బాలికతో నాతడు రెండు మూడుసారులు ఆవేశపూర్ణము భయంకరము నగు కలయిక ననుభవించి యధోలోకమున బడినాడు. ఆమె భర్త మోటువాడు. ఆ బాలిక భర్తయెడ హృదయమున నసహ్యించుకొనుచుండియు, తెచ్చిపెట్టుకొనిన హాసముచే మోము నైవర్ణ్యముచెంద, నాతనితో గాపురముచేయుచున్నది. చిన్నతనమునుండియు బరమేశ్వరుని ప్రేమించినది. ఆమెయే పరమేశ్వరునిపై దనకు తమియున్నదని భావము ప్రకటన జేయుచుండినది. ఆ బాల చక్కని యవయవస్ఫుటత్వము కలిగి, యందముగ నుండును. పరమేశ్వరుడు పంకిలజీవితుడైనా డామెతో.

పరమేశ్వరుడు సంపూర్ణముగ నధోలోకవాసి కాకుండ నాతని రక్షించునది సౌందర్యపిపాసాపూర్ణమగు నాతని హృదయమే! అందమయిన వనిత కానిచో నాతనికి మనస్సు చలింపదు. ఆ వనితచుట్టునున్న విషయములు నందమైనవి కావలెను. భావమునసైన అపశ్రుతి కానరాగూడదు. కావున నే యాతడు ఒక్కబాలతో మాత్రము శాంతి కానంద మనుభవించినాడు. ఆ సంతోషము పంకిలమైనదను అపశ్రుతియే ఆతని గలంచివేయ అచ్చటనుండి పరనారీ సాంగత్యము సంపూర్ణముగ మానినాడు.

రోహిణీదేవితో నాతడు స్నేహము చేయుటకు వీలు కలిగినప్పుడా బాలికకు దన హృదయము సమర్పించుకొన్నాడు. రోహిణీదేవియు బరమేశ్వరు డన్న

హృదయాంతరమున గలగిపోవునది. అతనిమాట లామెకు మైమరపు కలిగించును. హృదయములో మధురిమములు ప్రవహించును. అతని కోర్కెయు నామె కవగత మైనది. ఆమె భయమును జెందినది పరవశయు నైనది. ఇట్టి యశోవంతు డాతని ప్రేమ నంతయు దన పాదములకడ ధారవోయుచున్నాడన్న మోద మామెను గర గించివేసినది. వీలయినప్పుడెల్ల నాతని నొంటిగా గలసికొనునది. అక్కగారు వైద్యవిద్యాలయమునకో, వైద్యశాలకో పోయినప్పుడు తన స్నేహితుడగు నారాయణరావు రాకుండ పరమేశ్వరు డొక్కడే వచ్చువాడు.

కాని రోహిణి ధర్మహృదయ. అతడు వివాహితుడు. భార్యతో సుఖముగ గాపురము సేయుచున్నాడు. తా నవివాహిత. కావున పరమేశ్వరుని గీత దాటి రానివ్వకూడదని దృఢనిశ్చయురాలై యానాటినుంచి నిర్మలమగు ధైర్యముతో నాతని ప్రేమయు పూజను గైకొని యానందించునది. అట్టి ప్రేమను పెరుగనిచ్చినచో తా మిరువురు కూడ గీచుకొన్న గీతలు దాటి, పరవశులై ఐక్యమైపోవలసివచ్చునేమో యన్న భయ మామెకు గలుగలేదు.

పరమేశ్వరునకు నామె యభిప్రాయము తెలిసి యతిజాగ్రత్తగనే యుండెను. ఆశాప్రవాహములోనికి దా నతివేగమున లాగికొనిపోబడుచున్నాడనని యాతడు గ్రహింపలేదు.

౨౧

ఇష్టాగోష్ఠి

నారాయణరావు పరమేశ్వరమూర్తి శ్యామసుందరీదేవి, రోహిణీదేవి కవుల కూటమినిగూర్చి సముద్రపుటొడ్డున మాట్లాడుకొన్నారు.

ఇప్పుడిప్పుడు వచ్చు యువకవులలో నింకను స్వాతంత్ర్యము జూపువారు న్నారు. మొత్తముమీద ఆంధ్రదేశంలోని నేటి కవిత్వము ప్రేమతోనిండి నీరస త్వములోనికి దిగినదని యొక కళాభిజ్ఞుడు భారతిలో వరుసగా నాలుగు వ్యాసములు వ్రాసి యువకవుల నందరిని యెత్తిపొడిచినాడు. వేషములో నాడుతనము కనబడి నట్లు కవిత్వములోను ఆడుతనమే కనబడుచున్నదట. ఆయనకు. మొన్న జరిగిన కవుల కూటమివంటివి జరుగవలెననియే యభిప్రాయమట. కాని యీ యువకవులు తమ చుట్టు వేనకువేలు విషయములుండ నీ సృష్టిలో నాడుదియు మగవాడును దక్క నింకేమియు లేనట్లు కవిత్వము వ్రాయుట ఉపజ్ఞాశూన్యతను బ్రకటించుచున్నదని యాయన వాదించినాడు.

నారాయణరావు ఆ కళాభిజ్ఞునితో నేకీభవించలేకపోయినాడు.

పరమేశ్వరు డావాదమును ఖండించినాడు 'ప్రేమ యుత్కృష్టమగు విష యము. నీ ప్రియాభామినిపై జూపించు ప్రేమ యీ జన్మలోనో మరి కొన్ని

వేల జన్మాలలో భగవంతునిపై, ప్రేమగా మారుతుంది. లీలాశుకుడు చింతామణిపై ప్రేమచే, మహాభక్తుడుగా మారి పరమభాగవతుడైనాడు.'

నారాయణరావు శ్యామసుందరినిచూచి చిరునవ్వుతో 'చెల్లీ! సృష్టిఅంతా భగవంతుని స్వరూపంకద, అలాంటిది, కరుణాది రసాలచే మానవజీవన క్షాళన మొనరింపక ప్రేమప్రేమయని వెఱ్ఱిపద్యములు వ్రాయుట హృదయదౌర్బల్యసూచకం గాదూ? నీప్రేమ గొప్పగా ఉండాలి. వ్రాయి! రెండు మూడు మహాప్రేమ సూక్తాలు. తక్కినవి తిండిలేక మాడు బీదవాళ్ళనుగూర్చి బానిసలకన్న అధమాధములుగ నున్న మాలవాళ్ళను గూర్చి మనసులు కరిగేటట్లు కవిత్వం రచించు. మానవలోకాన్ని ఈశ్వరాభిముఖం చేసేదే కవిత్వం అని వాదించినాడు.

శ్యామసుందరి వారిరువురకు చక్కగ సమాధానము కుదిర్చినది. 'ప్రేమ, ప్రపంచంలోని మహోత్తమ విషయం. అది ప్రాపంచికత్వానికి ఉత్తమ విషయం అయినట్లు కావ్యవిషయములోనూ, మహోత్తమము. తక్కినవి జీవితంలో స్త్రీపురుష సంబంధం తర్వాత వస్తాయి. కావ్యంతోనూ అంతే. ఏ విషయం వ్రాసినా కావ్యంమాత్రం అయిఉండాలి. అవునా అన్నా, అవునా పరమేశ్వర్?' అని నవ్వినది.

నారాయణరావు మనస్సు సంకటపడునప్పుడెల్ల శ్యామసుందరిని కలుసుకొని యామెతో నన్ని విషయముల జర్చించుచు నానందమునొందును.

ఆడువారికి మగవారికి పవిత్రమగు స్నేహముండుట సహజమనియు దానిని మనము అసహజమగు మన బ్రతుకులచే పంకిలమ్మొనరించుకొనుచున్నామనియు, కావుననే నేడు పురుషులకును వనితలకును పవిత్రస్నేహ ముండుటకు వీలులేకుండ నున్నదనియు నాతడు పరమేశ్వరునితో ననినాడు.

రష్యాదేశపు స్థితినిగూర్చి ప్రసంగము వచ్చినది. 'నిజమైన ప్రజాస్వామిక ప్రభుత్వం ఏది అంటే బోల్షివిజ మనే చెప్పాలి. ఆస్తి అందరికి సమము కావింపబడవలె. అంటే ఆస్తి అంతయు ప్రభుత్వముది. ప్రజలు తమతమ విధులు నిర్వర్తించాలి. వారివారి పనులనుబట్టి జీతము టిక్కెట్ల రూపమున ఇవ్వాలి. ఆ టిక్కెట్లను బట్టి నీకు కావలసిన వస్తువును తెచ్చుకొనవచ్చును. ఒక వేళ తిండి చాలదందువేమో, ప్రతి మానవునకు భోజనాదికముల మితి యేర్పరచవచ్చు' నని నారాయణరావన్నాడు.

పర:—మనయంతట మనము, ఉత్సాహము పుట్టి పనిచేయలేముగా! మనకు వచ్చే లబ్ధి భోజనముమాత్రమే. అంటే గొప్పగొప్ప కార్యములు చేయడానికి ప్రచోదనం ఏదీ!

నారా:—ఎందుకు కలగదురా? ఏమమ్మా చెల్లీ? నువ్వు చెప్పు, ఈమధ్య బోల్షివిజము పుస్తకాలు చాలా చదివావు.

శ్యామ :—ఉత్కృష్టకార్యాలు చేసేవాళ్ళకు ఎక్కువ టిక్కెట్లు ఇస్తారు. పైగా ధనపూర్ణమైన ఇంగ్లండు మొదలైన దేశాల్లోకూడా గొప్పగొప్ప శాస్త్రజ్ఞులు అద్భుతములు కనిపెట్టారంటే డబ్బుకోసమా? ఆ ఉత్సాహం వారిలో సహజంకాబట్టినీ, పేరుకోసమున్నూ. ఇప్పుడు రష్యాదేశానికి ఏమన్నా లోటు ఉన్నదా!

నారా : బాగున్నదమ్మా?

పర :—కాని శ్యామచెల్లీ! ఒకటి ఆలోచించు. ఏనాటికైనా బోల్షివిజముచనిపోతుందిసుమా. ఎవడిబాగు వాడు విచారించుకోవడమే మానవస్వభావం. కాబట్టి నెమ్మది నెమ్మదిగా ధనం రహస్యంగా పోగుచేసుకుంటాడు. ఇప్పటికి రష్యాలో ఎన్ని కేసు లల్లాంటివి చూడడంలేదు?

శ్యామ :—అదికాదు; ఒకవేళ అగుణం సహజం అనుకున్నా, దేశంలో ఉన్న ఆస్తి అంతా కలేసి పంచుకోడం మంచిది.

నారా :—'జాయంటు' కుటుంబమల్లె.

పర:—అబ్బాలాయరు! ప్రపంచం అంతా జాయంటు కుటుంబం చేస్తావా! నీ బోల్షివిజము ఏ దేశానికి ఆదేశానికి ఉంటే చాలా? లోకమంతా ఒక్కటే రాజ్యం చేయాలా?

శ్యామ :—ప్రపంచం అంతా కలిసే ఉండాలనిగా, లెనిను, స్టాలిను, ట్రాట్స్కీ మొదలగువాళ్ళు వాదించేది. ఉన్నధనమంతా ప్రోగుచేసి జనాభానిపట్టి దేశాలు పంచుకోవడం, ఏదేశంలో ఏపంట, ఎంత పండునో లెక్కలు వేయడం, ప్రపంచానికి కావలసినంత పంటమాత్రం పండించడం, అది దేశాలన్నీ పంచుకోడం, ప్రతిపంటా అంతే! అలాగే బంగారు మొదలగు లోహాలు. ఆ లోహాలన్నీ శాస్త్రవృద్ధికోసం. నాణేలు అవసరంలేదుగా! ప్రపంచం అంతా కలిసి అంగారకుడిదగ్గరకు వెళ్లుటకు ప్రయత్నం మొదలైనవి చేయవచ్చును. ఈలాగే సర్వశాస్త్రజ్ఞానమూ వృద్ధిచేయాలి.

నారా :—లేదూ, భగవంతునిగూర్చి తెలుసుకొనుట కన్నిజాతులకు సౌకర్యము కలుగజేయవచ్చును.

పర :—ఓహో మీ యిద్దరిస్వప్నమూ చాలా బాగుంది. అయితే, తెల్లవాడు నల్లవాడిని దగ్గిరకు రానిస్తాడా? పచ్చవాడికి పచ్చవాడిపచ్చ కిట్టదు. చీనాకు జపానుకు యుద్ధం రాదంటారా!

శ్యామ :—అన్నా, అదేమిటి మీవాదం! వినండి. ప్రపంచమంతా బోల్షివిజం వ్యాపించడానికి కొన్నియుగాలు కావచ్చును. ధనం ఉన్న షాహుకార్లకు శక్తిఉన్నంతకాలం, రాజ్యాలు వదలరు. కాని ప్రపంచంలో ఎక్కువసంఖ్య ఎవరు? కూలి నాలి చేసుకునేవారేకదా? బీదవాళ్ళుగువారు తలుచుకుంటే ఏమిచేస్తారు షాహుకార్లు?

రోహిణి :—మన దేశం ముప్పదిమూడుకోట్లు ఏమిచేస్తున్నాము తుపాకీముందర ?

శ్యామ :—ప్రపంచంలో తుపాకీ పట్టుకునేవాళ్ళంతా బీదవాళ్ళేగా ! రష్యాలో వాళ్లు తిరగబడితేనేగా షాహుకార్లయొక్కయు, ప్రభువుల యొక్కయు రాజ్యం కూలబడింది.

పర :—ధనంయొక్క ఉత్కృష్టత ఏమిటో చెపుతా విను. ధనవంతుడు తన ధన సంపాదన ప్రయత్నంలో దేశానికి అనేక లాభాలను సమకూరుస్తాడు. దాని వల్ల లోకానికి కావలసిన వస్తువులన్నీ తయారవుతాయి. అమెరికాలో, ఇంగ్లండులో, జర్మనీలో, ఫ్రాంసులో అంతే ! ఇనుపచక్రవర్తులు, కిరస నాయిలు సార్వభౌములు, బిస్కట్ల మహారాజులు, మోటారు రాజాధిరాజులు వగైరా వగైరా ! వీరంతా ఉండడంచేత దేశదేశాలకు ఆ వస్తువులు సరఫరా అవుతున్నవి.

శ్యామ :—అన్నా, నువ్వు చెప్పే వాదనలో అన్నీ దోషాలే.

నారా :—1919 సంవత్సరంలో యూరపుఖండంలో మహాయుద్ధం ఆఖరయింది. ప్రపంచం అంతా విప్లవం వచ్చేటట్టు కనబడింది కాని అమెరికావాళ్లు బంగారం పట్టుకువచ్చి యూరపు అంతా వెదజల్లినారు. దానితో యుద్ధం వల్ల అలిసిన ప్రజలంతా, 'బాగుంది ! మనస్థితి బాగుంది' అని సంతోషించు కున్నారు. తాత్కాలికంగా కనబడిన ఆ పరిస్థితులకు పునాది యేది ? అమె రికా అప్పుయివ్వడం మానివేసింది. కోటీశ్వరుల కోట్లు కరిగిపోయాయి. ఆ కరగడం మహావేగంతో జరుగుతోంది. వర్తకాలు హుళక్కి అవడం మొదలు పెట్టాయి. ఇంక వచ్చేది ఏముంది ? ప్రపంచంలో ఉన్న షాహుకార్లందరికీ దివాలా వచ్చేటట్టు ఉంది.

'సరే, కూలివారు పైకివచ్చి రాజ్యాలు ఆక్రమిద్దాము అనుకున్నారు. ఇటలీ, జర్మనీ, ఇంగ్లండు దేశాలలో. కాని ఇంక ఎక్కడా కూలివారిలో కట్టు లేదు. కూలీలూ సామాన్య ప్రజలూ లేవడం చూచారు, ధనవంతులు హడలిపోయారు. కోటీశ్వరుడు దగ్గరనుంచి కొద్దో గొప్పో కలవాళ్ళంతా భాయిభాయి అని ఏక మయ్యారు. ఫాసిజమ్ అని కట్టుకట్టి ఒక సర్వాధికారితో రాజ్యం ఏర్పరిచారు. దానికి జాతీయ సాంఘిక వాదమన్నారు. ఇక ముందు అన్ని రాజ్యాలు అల్లాగే అవుతాయి.

'అసలు ప్రపంచానికి వచ్చిన చిక్కేమిటో చూడు. కావలసినంత తిండి తయారు అవుతోంది. అంతా పంచితే అందరికి పూర్తిగా ఆకలి తీరుతుంది. కాని ఎన్నికోట్లమంది ప్రజలు మలమల లాడిపోవుటలేదు ? ఏమిటీ ఆ లోటు ? తయా రైన పదార్థాలని పంచేమార్గం సరిగా లేదు. ధనికవర్గం ఆ పని యేనాటికీ చేయ లేదు.'

శ్యామ :—పనిలేని కూలీ లెన్నికోట్లున్నారు, వివిధ దేశాల్లో ? ఎలాగు వీరికందరికి తిండిపెట్టడం !

రోహిణి :—మన ఆంధ్రదేశంలో జమీందారీ రైతులపని మహా అన్యాయంగా ఉన్నది కాదూ ?

పర :—అవునమ్మా, ఉన్నది! అన్ని జమీందారీలు అల్లా ఉన్నవా? కొన్ని జమీలు హృదయం తరుక్కుపోయేటట్టున్నవి.

నారా :—1908 సంవత్సరమునకు పూర్వమే రైతులను బలవంతంచేసి యెక్కువ శిస్తు ఏర్పరచుకొని ముచ్చిలికాలు వ్రాయించుకొన్నారు. కొన్నికొన్నిచోట్ల ముప్పదిరూపాయల శిస్తు నేను ఎరుగుదును. ఎన్ని వేలమంది రైతులు దివాళాలు తీశారు. మా అత్తగారి మేనల్లుడొక జమీందారు. ఆయన జమీ ఎంత కంగాళిగా ఉండాలో అంతయినిగా ఉన్నది. ఎంతమందో రైతులు బాకీలు చెల్లించలేక జైళ్లలో ఉన్నారు. కొందరి భూము లాఖరయ్యాయి. కొందరు దివాళాలు దాఖలు చేసినారు. చెంతనేవున్న రైతువారీ గ్రామాలస్థితి యింత కంటె నయం. ఈ జమీందారుల పూర్వీకుల కాలంలో శిస్తులు యింత అన్యాయముగా ఉండేవికావు.

పర :—కొన్ని జమీందారీలలో, ఈనాం మొఖాసా గ్రామాల్లో, (అసలు మొఖాసాదార్లు ఈనాందార్లు మాయమైపోయారు.) పంటలు పండని రోజుల్లో, ధనం చిక్కువచ్చిన రోజుల్లో శిస్తు తగ్గించి పుచ్చుకోరేమి? జమీందారు రైతులకు తండ్రి. కాని తన తండ్రిత్వము, తిండిత్వములోకి దింపాడు.

రోహిణి :—కొందరు జమీందారులు రైతులంటే పడిచచ్చిపోతారు. వాళ్ళబాగే తమ బాగని చూచుకుంటున్నారు. మా తండ్రిగారి స్నేహితుడొకడున్నాడు అలాంటి ఆయన.

పర :—నారాయణరావు మామగారో? ఆయన జమీచూస్తే ముచ్చటైపోయినది. ఆంధ్ర విశ్వవిద్యాలయానికి యేబదివే లిచ్చారు. పంటపండని రైతును బాధ పెట్టరు. సర్వేలు చేయించుకున్నారు. ఎప్పటికప్పుడు రైతులకు—రైతువారీ రైతులకు ప్రభుత్వంవా రిచ్చినట్లు—పట్టాలు యిచ్చారు. జమీందారీ ఉద్యోగులు లంచాలు తినకుండా నారాయణరావు మామగారు స్వయముగా ప్రజలను తనిఖీ చేస్తూ ఉంటారు. ఆయనకు చేతులెత్తి మొక్కని రైతులేడు.

శ్యామ :—అవును విన్నాము. అన్నా! నారాయణరావూ! మా చిన్న వదినను ఎప్పుడూ చూపించుట? చాలా అందమైన బాలిక అని ఈ అన్నయ్య చెప్పినాడు.

పర :—రేపు క్రిష్టమసుపండుగ వెళ్ళిన తర్వాత ఇక్కడికి కాపురానికి తీసుకొని వస్తున్నాడు.

రోహిణి :—ఏమిటన్నా చెప్పావుకావు?

నారా :—చెప్పదామనుకుంటున్నాను. సరి, పరమం చెప్పేశాడు.

ఇంతలో మంగపతిరా వచ్చుటకు వచ్చినాడు. మంగపతిరావు నారాయణ రావును చూచి చిరునవ్వు నవ్వి లోనికి బోయినాడు.

మంగపతిరావు గాంధీగారి అహింసావ్రతము ఆడుదాని మతమని వాదించును. శక్తిహీనులముగు మనం ఈ అహింసావ్రతంలో బడి మరింతశక్తి పోగొట్టుకొని

నాతడు తన్ను ప్రేమించుట మొదలిడినచో దానెట్లు బ్రతుకుట? వెల్సుకవి రచించిన 'సౌహార్ద్రిమగు స్నేహము' అను నవల తాను చదివినది. అందులో నాయిక తన జీవితమును ప్రేమార్పితము చేసినది. పోనీ, తానెవరినైన నట్లు ప్రేమించుచున్నదా? జగన్మోహనరావు బావను దాను ప్రేమించుటలేదు. అది నిశ్చయము. జగన్మోహనరావు బావ తన్నతిగాఢముగ ప్రేమించుచున్నాడని తనకు దెలియును. ప్రేమ యననేమి? పురుషుని జూచినను తలచినను, అతనిలో నైక్యమైపోవ గోరుట యేకదా! తానట్లెవరినైన ప్రేమించినదా? జగన్మోహనరావుబావపట్ల మంచి స్నేహమున్నది. అతనితో గంటలకొలది మాట్లాడ మనసగును. అతడు చెంత నున్నప్పుడు తన్ను సంతోషమున ముంచివేయును. తన తల్లిదండ్రులపట్ల తమ్మునిపట్ల మాత్రము తన కట్టి భావములేదా? అంతకు మిక్కిలి తానే పురుషుని ప్రేమించుటలేదు.

భర్త చదువుకొనినవాడు. మోటుమనిషి కాడు. తాను జూచినంతవరకు నొరులజోలికి బోవని కరుణార్ద్రహృదయుడు. అతని జూచినవారెల్ల మెచ్చుకొనుచున్నారు. అటువంటి యప్పుడు తన కిష్టముగాని ప్రేమను అతడు గోరునా?

చిన్నతనమునుండియు దన్ను పెంచిన పుష్పవనము, గోదావరిగాలి తన కింక దూరమైపోవును. తన చిన్నితమ్ముడు ఇంక తన్ను విచిత్రములగు ప్రశ్నలు వేయడు. ఈ పరిచారికలు, ఈ చుట్టములు వెనుకనే యుండిపోదురు. ఏమి టిది! చదువుకొన్నవారిట్టుల బెంగ పెట్టుకొననగునా?

శారద అత్తవారింటికి వెళ్లి పదిరోజులుమాత్రమే యున్నది. ఇంతలో చెన్నపురి వెళ్ళిపోవలసివచ్చినది. భర్త మొదటితరగతి జంటసీటుల పెట్టెలో తనతో ప్రయాణము చేసెను. వారన్న నందరకు ప్రేమయే! ప్రయాణములో ఎన్నో సౌకర్యములు! తన మనస్సేమియు నొవ్వని విధాన పువ్వులలో ప్రయాణము జరిగినది.

భర్త తన్ను జదువునకుబిలిచినాడని ఆడుబిడ్డ కబురు తెచ్చుటతోడనే, యామె హృదయము కలతనొందినది. ఆశ్చర్యమందినది. ఆమె నారాయణరావుకడకు సూర్యకాంతముతోవచ్చి మేడమీది గదిలో సూర్యకాంతము కుర్చీప్రక్క కుర్చీలో గూర్చుండిపోయినది. తన గంభీరమగు గొంతుకతో నారాయణరావు సర్వసౌందర్యసంపన్నయగు శారదకు పాఠములు ప్రారంభించినాడు.

ఎట్లుగడచినదో యొక గంట. శారద పరవశురాలయిపోయినది. తన మధుర కంఠముతో జ్ఞానము తేనెవాకలు కట్టునట్లు భర్త బోధించునప్పుడు శారద విభ్రాంతయైపోయి విన్నది. అంతయు జెప్పినవెనుక నాతడామెను ప్రశ్నలు వేసినాడు. మొదట చెప్పలేక డగ్గుత్తిక పడినది. కాని నెమ్మదిగ నెమ్మదిగ భయముతీరి యన్ని ప్రశ్నలకు జవాబు చెప్పినది.

'ఇక వెళ్ళవచ్చు' నని నారాయణరావు లేచి క్రిందికి దిగి వెళ్ళిపోయినాడు. శారద యిట్టి బోధన మెన్నడు వినలేదు. దూదివలె విడబరచి వెనుకకుబోవుచు

ముందుకు సాగుచు పాఠమంతయు హృదయమున హత్తిపోవునట్లు చెప్పినారు. ఇదివర కెవ్వరును ఇంత బాగుగా చెప్పలేదు.

'మాశావా వదినా! మా అన్నయ్య ఎంతబాగా చెప్పాడో! నేను తప్పక ఈయేడు పరీక్ష నెగ్గితీరుతాను. మీ పరీక్షలు మా పరీక్షలు ఒకమాటే.'

'ఇవాళ చాలాబాగా అర్థమయింది సూరీడూ.'

ఆరోజున శారద కేలనో హృదయము సంతోషమున పూర్ణమై, ఆమెను వివశత్వమున కదిల్చివేసినది.

నారాయణరావు తాను భార్యను ప్రేమించుచున్నట్లు కనబడకూడదు. ఇది యంతయు మామూలుతంతుగ జరిగిపోవుచున్నట్లామెకు దెలియవలెను. తన హృదయము, జీవితము ఆ బాలికపై ప్రణయముచేనిండి, జగమెల్ల నుబికి, సృష్టినంతయు నాక్రమించుకొన్నదని యామె కెట్లు తెలియును. తెలియుటయు వలదు.

ఈ ప్రేమ మహానిర్ఝరి గోచరించి భయంపడినదా యీ బాలిక? ఆమెలో నేమియున్నది తన్నిట్లాకర్షించుటకు! అందమైన రూపరేఖావిలాసము లుండవచ్చును. అట్లుండమయినవా రితరులు లేరో? శ్యామసుందరి సౌందర్యమున శారదకు జోడు గాగలదు. శారదకన్న సరళహృదయ, గంభీరమానస, విజ్ఞానసంపన్నురాలు. ఆమె ప్రేమలో ముంచివేయ దలచుకొన్నచో నెవ్వరు నిలబడగలరు? అయిన నాబాల తనలో నిట్టి ప్రణయభావము జనింపజేయలేకపోయినది. ఈ శారదలో నేమున్నదో! ఆమె ఆత్మసంస్కార మెంత యున్నతమో!

శారద చెన్నపురి వచ్చినవెనుక శ్యామసుందరిలో దీప్తి యెక్కువ అయింది. ఆ యిరువురకు దనకు నేమి సంబంధము? శారద భార్యయేమి? ఏ యదృష్టమున శారద భార్య యయినది, ఏ పూర్వపుణ్యాన శ్యామసుందరి మిత్రురాలైనది?

శ్యామసుందరి వైద్యకళాశాలనుండి వచ్చి యింటిలో నొక పడకకుర్చీపై చదికిలంబడినది. ఆమెకు బరీక్షాదినములు సమీపించుచున్నవి. రేయింబవళ్లు నిద్రాహారములు మాని యామె విద్యాదీక్షితయైనది. చదువు, చదువుమధ్య నిద్ర, నిద్రమధ్య నారాయణరావుమాత్ర మామెకు సతతము గోచరించును.

నారాయణ యన్నచో దనకింత మైత్రియేలనో యామె కర్థము కాలేదు. నారాయణరావును దాను ప్రేమించుటలేదుగద! అయిన నేమి? అట్టి మహాపురుషుని, పూర్ణవ్యక్తిని ప్రేమించుటకన్న తన జన్మమునకు సార్థకత యేమున్నది? అతడు పరాధీనుడు; అయిన నాతని తన యంతరాంతముల ప్రేమించి యానందపరవశయై కరిగి యాతని యాత్మాంతఃపదంబుల ప్రవహించి పోవుటకన్న తరణోపాయము లేదు. అని అనుకొనుచు ధ్యానముద్రయైనది.

శ్యామసుందరి చిన్నతనమునుండియు గంభీర హృదయ. ఈశ్వరోన్ముఖ. మానవసేవ చేయవలెననియే యామె వైద్యశాలయందు జేరినది. దేశసేవచేయు శ్రీ సరోజినీదేవి, శ్రీ కస్తూరిబాయి మొదలగు వనితామ తల్లులవలె దనజన్మము

సేవకై యర్పణమని సంకల్పించుకొన్నది. వీలయినప్పుడెల్ల రాట్నము వడకును చెల్లెండ్రచేత వడకించును.

ఆమె నిమీలిత నేత్రయై, హృదయమున దక్షిణ హస్తతల మదుముకొని, ధ్యానించుకొనుచు యా పడకకుర్చీపై నట్లే పండుకొనియున్నది—

శారదకు భర్తయే గురువైనాడు. ఆయన పాఠముచెప్పిన విధానము స్మరించుకొనుచు తన పడకగదిలో సోఫాపై మేనువాల్చి కన్నులరమూతలుగా, ఏమేమో పుల్కరింపులు. ఏవియో మధురతరంగాలు తన్నెచ్చటికో తేల్చిపోవ, ఒంటిగా ఆమె ఆరీతిగనే పవళించియున్నది.

౨

వెఱ్ఱితల్లి

ఇంతలో రుక్మిణికి బురుడు వచ్చినది. నెలలు నిండినవని తోచుటతోడనే నారాయణరావు పరమేశ్వరమూర్తు లాలోచించుకొని రాజారావును రప్పించుకొనిరి. రాజారావు తా నెరిగియున్న విద్యావంతురాలును నిపుణురాలునగు నొక యూరేషియను దాయి నేర్పరచినాడు. వారు చేయవలసిన విధు లన్నియు నొనర్చి, శ్యామసుందరీదేవితో నవసరమైనపుడువచ్చి కనుంగొనుచుండుడని చెప్పి తాను వెడలిపోయినాడు.

రుక్మిణి సుఖముగ నాడపిల్లను గన్నది. పరమేశ్వరుని మోమానంద ప్రఫుల్లమైనది. ఈ బాలికయైన బ్రతికి బట్టగట్టిన తాను ధన్యుడే. తనకు శిశువులన్నెంత యానందమో యంత విషాదము గూర్చినాడు విధి. ఈ బాలికయైన బది కాలములు సుఖముగ బ్రతికినచో తన కంతియే చాలును.

‘ననూ పాలింపా, నడచి వచ్చితివో
నా తల్లి - ఉమా శిశూ—ననూ
వనజనయన, హిమ - గిరి తనయ జననీ
నీలశరీరద్యుతి నిండించీ విశ్వమెల్ల
ననూ పాలింప............’

అని పాడుకొన్నాడు. బాలిక యొడలు తొనలుకట్టి యున్నదట.

‘పరమేశ్వరం, నీ కూతురు మలయమారుత రాగాన్ని ఏడుస్తూ ఉన్నదిరా! మంచి సంగీత పాటకురా లయ్యేటట్లున్నది. అచ్చంగా నీ పోలికే. వెళ్ళి చూడు. నక్షత్రం మంచిది, ఏమీ దోషాలు లేవు’ అని నారాయణు డన్నాడు.

శారద బాలికను జూచి కిలకిల లాడినది.

‘ఏమి బుగ్గలమ్మా నీ కూతురుకు రుక్మిణమ్మగారూ’ అని మేలమాడినది.

‘నా మేనకోడలు బుగ్గలబూరెమ్మ’ అని సూరీ డన్నది.

'ముష్టిపిల్ల! మంత్రసానికి డబ్బిచ్చి కొనుక్కోండి' అని వంటలక్క రామమ్మ అన్నది.

'ఒరే అబ్బాయీ! దీనికి ఏం పేరు పెడతారో చాలా పెంకిపిల్లలా ఉందిరా' అని నారాయణరావునుజూచి యాతని పెత్తల్లికొమార్తె బంగారమ్మ అన్నది.

'వెఱ్ఱితల్లి' అని పేరు పెట్టండి అని రుక్మిణి అన్నది, అలసట పొందిన నవ్వుతో.

పదిరోజులు సుఖముగా గడచి పురిటినీళ్ళుపోసినారు. బాలసారె లేదు. శిశువు దినదిన ప్రవర్ధమానయై ఒళ్ళుచేయుచున్నది. రోహిణీదేవి యా బాలికకు చిట్టి చొక్కాలు కుట్టుకువచ్చినది. వెండిచెంచా, పాలు పోసికొనుట కొక వెండి కొమ్ము చెంబును బహుమతి పట్టుకొనివచ్చినది.

రోహిణీదేవి వచ్చినప్పుడెల్ల రుక్మిణి హృదయమున గలత జనించునది. భర్త యా బాలికను ప్రేమించుచున్నాడని యెచ్చటనో యామెలో మారుమూల ప్రతిధ్వనించినది. రోహిణీదేవి తన కన్న యందకత్తె. రోహిణియు తన భర్తయు సర్వదా మాట్లాడుకొనుచుందురని యామెకు గర్తాకర్ణిక తెలిసినది. శ్యామసుందరియు నారాయణరావునుగూడ స్నేహితులని విన్నను, వారలను ఇసుమంతయు నామె యనుమానించలేదు. భర్త తన ప్రాణమును దనకు ధారబోయునని యామెకు దెలియును. అయినను భర్తృహృదయమున ప్రేమసముద్రము నిండియున్నదనియు నయ్యది యెవ్వరిపైననైన సులభముగ ప్రవహించిపోవుననియు నామె గ్రహించినది.

తానంత యందకత్తియ గాననియు భర్తృ సంపూర్ణప్రేమను దాను జూరగొనజాలననియు నామెకు విదితమే. భర్త యొకటి రెండు సారు లెవరితోడనో మైమరచి ప్రవర్తించినాడనియు నామె గ్రహించినది. కాని ఇదమిత్థమని తెలుపలేదు. లోలోన నొకటి రెండువారములు కుళ్ళిపోయినది. అది పరమేశ్వరుడు చూచినాడు. తాను భార్యతో నగ్నిదేవుని యెదుటజేసిన వాగ్దానమునకు భిన్నముగ రెండుమూడు సారులు వివశుడై చరించినను ఆ వెనుక ఘోరనరకబాధ ననుభవించినాడు. అతనికి దలగొట్టినట్లయింది. ప్రపంచము నల్లబడిపోయినది. భార్య ఘోరనరక మనుభవించుచున్నదని యాతడు గ్రహించి సర్వము మరచిపోయి యా బాలిక పదముల కడ ప్రణయపూజామతియై మోకరిల్లినాడు.

అయినను వారట్టుల రెండువారములు బాధనందినారు. పరమేశ్వరమూర్తి పరితప్తచరిత్ర మాతని భోజనములో, నిద్రలేమిలో, భార్యకుదోచినది. ఎట్టకేలకు పతిప్రాణయగు ఆమె నావరించిన దుఃఖమేఘములు తొలగిపోయినవి. అప్పుడొక నాడు భర్తనుజేరి యామె 'ఇకనెప్పుడు నాయెడ దోషం చేయనని ప్రతిజ్ఞచేయండి' యని యామె కోరినది. పరమేశ్వరుడు సర్వభూతములుసాక్షిగ నా ప్రమాణ మొనరించినాడు.

'రుక్కూ! నా హృదయము పంకిలమయిన మాట నిజము. కాని నేను దుర్బలుడను. ఎప్పుడైనా ఈలాంటి గాఢనైచ్యమై వచింపరాని పాపంలో పడిపోయింది రెండుసారులే. నన్ను క్షమించమని నేను కోరను. కాని నువ్వు పవిత్రమైన చరిత్ర కలదానవు. నీకు నన్ను భర్తగా సమకూర్చిన విధే దూరవలసినవాడు. ఏమి చేయను దేవీ! నా బోటి తుచ్ఛులు ఈ ప్రపంచంలో జన్మించి తమచుట్టూ ఉన్న నిర్మలత్వానికి కళంకం తెస్తారు. స్వచ్ఛమైన నీ జీవితానికి నలుపుమచ్చను నేను' అని కన్నుల నీరు నించుకొన్నాడు.

రుక్మిణి భర్తగారి బాధను జూచి భరించలేకపోయినది. కరుణార్ద్ర హృదయయైన యామె వెల్లువయై ప్రవహించి, భర్తను చుట్టివేయుచు తన పాదాలపై మోము వంచి వాపోవు భర్తను లేవనెత్తి తన హృదయానికి జేర్చుకొన్నది. నాటినుండియు జిన్నబిడ్డలరీతి నెప్పటియట్లత్యంత ప్రేమతో వారు మెలంగినారు.

రుక్మిణి కివియన్నియు నొకసారి సినిమాలో కథవలె గోచరించినది. అప్పుడు మనస్సు కుదుటబడ, నిట్టూర్పునించి సహజమగు మర్యాదతో ప్రీతితో రోహిణీ, సరళా, నళినీదేవులతో మాటలాడి కోమార్తను గూర్చిన వారి మేలములకు హాసవదనయై జవాబు లిచ్చినది. సూర్యకాంతము సతతము నా బాల నెత్తుకొనుటయే. 'వదినా నా కాళ్ళమీద పడుకో బెట్టమ్మా! నువ్వు నీళ్ళుబోస్తే నేను తుడుస్తాను వదినా, కోడలు నవ్వుతుందిసుమా' అని ఆమె ఆనందమున మునిగిపోవును.

రుక్మిణి:—కాదమ్మా! మామయ్య ఎప్పుడు వస్తాడో? అని అత్తయ్య కనిపెట్టుకు ఉన్నదిగదా అని నవ్వినది.

సూరీ:—అబ్బా అసాధ్యురాలే నా కోడలు వదినా? తల్లి పోలికే!

రుక్మిణి:—వేశావు బాణమూ?

అందరును నవ్విరి. శారద యా మాట విని యాగిపోయినది. ఆమె హృదయమునం దొక్కసారి గుబుక్కుమన్నది. తన చిన్న ఆడుబిడ్డ సూరీడునకు భర్తయన్న నింత ప్రేమయా? దూరమున నున్న భర్తకై ఎదురుచూచుటయా? నిజమే! అప్పుడప్పు డామె యుత్తరములు వ్రాయుచుండును. సూరీడు గదిలో నామె భర్తగారి ఛాయాచిత్ర మున్నది. ఆమె మెడలోని బంగారు గొలుసులో చిన్న చిత్ర మున్నది. భర్త యామెకు వ్రాసిన యుత్తరములన్నియు విశాఖపట్టణపు మంచి గంధపుపెట్టెలో నుంచుకొన్నది. అవి యన్నియు మరల మరల తీసి చదువుకొనుట శారద కనిపెట్టినది.

తమ యింటిలో గాపురమున్న యీ రుక్మిణి పరమేశ్వరమూర్తులు ప్రేమచే నిండియుండుట, పరమేశ్వరమూర్తి తన భార్యతో సల్లాపములాడుచు నమితసంతోషమున బ్రతుకుదారిని నృత్యముచేయుట ఆమె చూచినది. జమీందారులలో నే భార్యాభర్తలు ప్రేమచే నిండియుందు రనుకొను శారదకు, జమీందారుల కుటుం

బములలోకన్న నితర కుటుంబములలోనే యెక్కువ ప్రేమయుండుననియు, జమీందారుల కుటుంబములలో ప్రేమయే లేదేమో యనియు గోచరించెను.

శారద చెన్నపురి వచ్చిన మరునాడు ఆనందరావుగారును, ఆయన భార్య ప్రవిమలాదేవిగారు మోటారుపై నారాయణరావుగారి యింటికివచ్చి శారదను కుశలప్రశ్న జేసినారు. శారదకు ప్రాణము లేచివచ్చినది. ప్రవిమలాదేవి నామె బిగ్గ గౌగిలించుకొని కన్నుల నీరు నించినది. శారదను దగ్గరకు దీసికొని, ‘తల్లీ నీ తండ్రిగారు చేసిన యీ దోషానికి నువ్వు అనుభవింపవలసినదే’ యన్నది.

చటుక్కున శారద మనస్సులో ‘ఏమి యనుభవించుచున్నాను’ అను ప్రశ్న స్పష్టమై పొడసూప ‘అనుభవ మేమిటి ?’ అని మందహాసమున బలికినది.

నారాయణరావు పెళ్ళియైన వెనుక నీ రెండు సంవత్సరములనుండియు నొక్కసారియైన ఆనందరావుగారి ఇంటికి భోజనమునకు వెడలలేదు. తెలుగువారలలో బాగుగ ధనము వచ్చు న్యాయవాదులలో నానందరావుగారు ప్రథములు. అయినను నారాయణరావును దన కచ్చేరీకి రమ్మనిగాని భోజనమునకు రమ్మనిగాని అతడు పిలువలేదు. నారాయణరా వాయనకు గర్వమని గ్రహించినాడు. కీలుపాకలో మామగారి యింట నున్నప్పుడు జమీందారుగారు వచ్చినప్పుడెల్ల ఆనందరావుగారు నారాయణుని కలిసికొనుచునే యుండిరి. మేనమామను భోజనమునకు రమ్మని పిలిచినాడు గాని నారాయణుని బిలువలేదు.

జమీందారుగా రల్లునిగూడ తన మేనల్లుడు పిలుచుచున్నాడనే నమ్మిరి. నారాయణరా వానందరావుగారి యుదంత మిసుమంతయు మామగారికి తెలియనీయక చరించెను.

నారాయణరావు చెన్నపురికి కాపురము వచ్చినప్పుడును ఆనందరావుగారు నారాయరావుగారి యింటికి రాలేదు. హైకోర్టులో న్యాయవాదులసంఘ మందిరములో గలిసికొన్నప్పుడును నారాయణరావు నాతడు పల్కరించువాడు కాడు. చెన్నపురి యాంధ్ర న్యాయవాదులు, తమిళ, కన్నడ, మళయాళ, న్యాయవాదులలో పెద్దవారుకూడ అతడు లక్ష్మీసుందరప్రసాదరావుగారి యల్లుడనియు, బి.యల్. పరీక్షలో ప్రథముడుగా కృతార్థుడైన యువకుడనియు, భాగ్యవంతుడనియు, తెలివిగల బాలుడనియు, భారతి మొదలగు పత్రికలలో, త్రివేణి మొదలగు ఇంగ్లీషు మాసపత్రికలలో, వ్యాసముల వ్రాయుచుండుననియు, సంగీతమున నిధియనియు, బొమ్మలు అద్భుతముగ జిత్రించుననియు దెలియగనే వారంద రాతనితో స్నేహము చేసినారు. న్యాయవాదులసంఘములో నేవిషయము చర్చకు వచ్చినను నారాయణరా వక్కడ నున్నచో నతనిని వారు సందేహము లడుగుచుండుటయు, నాతడు నిర్దుష్టముగ వానినిగూర్చి తెలియజెప్పుటయు గలదు. వాని మేధ న్యాయవాది మందిరములో సామెతయైనది.

ఇది యంతయు నానందరావుగారు గమనించినారు. ఆయన యాశ్చర్యమునకు మేరలేదు. ఎంత గొప్ప న్యాయవాదియైనను దనచుట్టు కోటగోడల కట్టుకొన్న

వాని నెవ్వరు చేరగలరు. కావుననే నారాయణరావును తోడి న్యాయవాదులు గౌరవించుట గాంచి యాయన అక్కజపడెను.

నేడు నారాయణరావింటికి వచ్చుచున్నానని యాయనకు మొదటిసారి హృదయమున జ్ఞానమేర్పడినది. తన మేనమామ కొమరిత శారద మగనియింటిలోనున్నది. ఆమెను దాను దన భార్యయు వెళ్ళి చూడవలెను. 'లా' తప్ప నేమియు నెరుగని యాతని మెదడునకు దోచిన దంతియ. 'లా' ప్రపంచమావలనే మున్నదో, యేమో?

3

ప్రకృతి - పురుషుడు

రామచంద్రరావు హార్వర్డు విశ్వవిద్యాలయములో 1926 వ జూలైలో బి. ఎస్‌సి. ఆనర్సులో ప్రవేశించినాడు. బి. ఎస్‌సి. మూడు సంవత్సరముల పరీక్ష. బి. ఎస్‌సి. ఆనర్సులో విశ్వవిద్యాలయమున రెండవవాడుగా జయమందెను. బి. ఎస్‌సి. ఆనర్సు జయమందిన ఆరునెలలకు ఎమ్. ఎస్‌సి. పత్రమును విశ్వవిద్యాలయమువారిత్తురు. అందుల కొక పరీక్షయు జరుగునట. ఆ పరీక్ష వ్యాసములు వ్రాయించి వానిని పరీక్షించుట యట. ఎమ్. ఎస్‌సి. పరీక్షకై చాలా పట్టుదలతో జదివి 1929 ఫిబ్రవరి నెలలో నా పరీక్షకయి వ్యాసము వ్రాయుట కారంభించినాడు.

ఈలోన నా మూడేడులు 'హార్వర్డులోను' 'మశ్శాచియోట్సు' రాష్ట్ర ప్రభుత్వమువా రేర్పరచిన విద్యుచ్ఛక్తి విద్యాలయములోగూడ చదువుచుండెను. అమెరికా దేశమున నట్టి పీళ్ళ నెన్నిటినో విద్యాలయములు కల్పించెను. విద్యుచ్ఛక్తి ప్రపంచములో నా విద్యాలయపుబరీక్ష చాలా గణనీయమైనది. లియొనారాకన్యయు నటులనే జదువుచున్నది. ఆ విద్యాలయము మహానుభావుడగు 'ఎడిసను' పండితునిచే నిర్మింపబడినది.

రామచంద్రరావు తెలివితేటలు గ్రహించి యా విద్యాలయమువా రాతనికి వలయు సౌకర్యములు సమకూర్చుచుండిరి. ఆ విద్యలో బారంగత్వమునందవలెనన్న నైదేడులు చదువవలెను. బి. ఏ. లెక్కలుగాని, పదార్థవిజ్ఞాన శాస్త్రముగాని చదివినవారిని మూడవ సంవత్సరపు తరగతిలో జేరనిచ్చెదరు. పరీక్షలో విజయమందిన వారికి డి. ఇ. ఇ. అని బిరుదపత్రము నిచ్చెదరు. రామచంద్రరావు రెండు సంవత్సరముల పరీక్షలలో మొదటివాడుగా గృతార్థుడైనాడు.

లియోనారా కన్యకును నది తుది సంవత్సరపు బరీక్ష.

లాతిదేశములలో నేకదేశస్థులు కలిసికొన్నప్పు డాత్మీయ సహోదరుల జూచినట్లు ప్రేమ జనించును. ప్రాణము లేచివచ్చును. ఆంధ్రుడు లేబెంగాలు దేశమునవో కలసికొన్నచో, నంతకుమున్ను వారిరువురకు పరిచయము లేకపోయినను సరియే

వారిలో నొకరిది బళ్ళారి, రెండవవారిది బరంపురము నైనను సరియే, ఒక్కచోట పుట్టి పెరిగినవారికన్న నెక్కువస్నేహముగ మెలగుదురు. అటులనే హిందూదేశస్థు లిరువు రే యాస్ట్రేలియా ఖండములోనో, జర్మనీలోనో కలిసిననాడు స్నేహితులై సంచరించెదరు.

రామచంద్రరావు మొదలగు హైందవ విద్యార్థు లనేకులు హార్వర్డు విద్యాలయమున, బెరికిలే, న్యూయార్కు, కాలిఫోర్నియా మొదలగు విద్యాలయముల జదువుచున్నారు. వర్తకము చేసుకొను గుజరాతీదేశస్థు లున్నారు. రాజకీయ వ్యవహారములకై యున్నవా రున్నారు. వీరిలో నెవరెవరు కలుసుకొన్నను బ్రాణములర్పింతురు.

రామచంద్రరా వట్లే పెక్కుమంది విద్యార్థులతో స్నేహమొనర్చెను. రాజకీయ వ్యవహారములు చూచుకొనువారిలో గొందరు అమెరికా హిందూదేశముల కొండొంటికి గాఢమైత్రి నొనగూర్ప ప్రయత్నించువా రున్నారు. అందు కొందఱి భావము లెట్టివో యెరికిని తెలియదు. అట్టివారిలో గండార్ సింగు, ప్రాణకాంత బోసు అను నిరువురు విద్యార్థు లున్నారు.

వారిరువురు చదువులు పూర్తిజేసుకొనిన వెనుక కొన్ని నెలలాగి ఫిబ్రవరి నెలలో హిందూదేశమునకు వచ్చినారు. వారు వచ్చిన కొద్దిరోజులకా యువకులపై ప్రభుత్వమువా రభియోగమును జరిపినారు. వారికి చెరియొక మూడేళ్లు ఖైదును న్యాయాధికారి విధించెను.

మార్చినెల మొదటి వారములో నారాయణరావునకు రామచంద్రరావు వ్రాసిన యొక కమ్మ అందినది.

హార్వర్డు విశ్వవిద్యాలయం,
ఫిబ్రవరి, 1929.

ప్రియమైన బావా,

'నీవు వ్రాసిన ఉత్తరం అందింది. నీది యెంత చక్కని హృదయమోయి? ఈ మూడేళ్ళు నాకు సరియైన ధైర్యం కొలిపింది నువ్వేసుమా! వారం వారం నీ ఉత్తరానికి ఎదురుచూడ్డం నాకు రెండవభోజనం అయిపోయింది. నేనే నీకు బవాబులు ఆలస్యం చేసేవాణ్ణి. ఎప్పుడు డబ్బు కావాలంటే అప్పుడు పంపించావు. కోటీశ్వరుడగు అమెరికా దేశస్థుని కొమరు డెట్లు సంచరించగలిగినాడో అలాగు నే నిక్కడ సంచరించానంటే దానికి కారణానివి నువ్వు. ఎమ్. ఎస్ సి. తప్పక వస్తుంది. డి. ఇ. ఇ. తప్పదు. ఇంకను ఉన్నకొలదీ నేర్చుకోవలసింది చాలా ఉంది. కాని మనదేశంలో విశ్వవిద్యాలయాలు చాలా ఉన్నవి. ఏ విద్యాలయంలోనైనా నాకు ఉద్యోగం సంపాదించి పెట్టగలవని నా నమ్మకం. ఆంధ్ర విశ్వవిద్యాలయం కొత్తగా పెట్టారుకదా! అందులో నాకో ఆచార్యపదవి సంపాదించగలవను నానమ్మికకు నువ్వు వ్యతిరేకం చెయ్యవద్దు. నేను డబ్బు సంపాదించాలనీ లేకపోతే కూడు దొరకదని కాదుగదా ప్రవేశించుటకు కోరేది. ఏదైనా విశ్వవిద్యాలయంలో ఉండి, విద్యుచ్ఛక్తి విషయమై కొత్తసంగతులు చాలా పరిశోధించవలెనని ఆశయము

ఉంది. విశ్వ విద్యాలయములో నాకు ప్రవేశం దొరకకపోతే, ఏ బెంగుళూరు శాస్త్రపరిశోధనాలయంలో నైననుసరే ప్రవేశము నా కిప్పించ కోరుతూఉన్నాను.

'చి. సౌ. నూరీడుకు చదువు చెప్పించి, ఈయేడు ప్రవేశపరీక్షకు పంపిద్దామన్న ఉద్దేశం నీకు కలగడం చాలా ప్రశంసనీయం. పరీక్షలో నెగ్గితే అమెరికా నుండి మంచి బహుమతీ తెస్తున్నానని చెప్పు. ఆవిడకూ నేను ఉత్తరం రాస్తున్నాను. నా సహోదరి శారదాదేవిని నే నింతవరకు చూడలేదు. ఆమెయు మీ చెల్లెలును కలిసి చదువుకుంటున్నారని వినుటకున్న చాలా సంతోషమయినది. చి. సౌ. నూరీడు సంగీతముకూడా బాగా నేర్చుకుంటున్నదని పాశ్చాత్య సంగీతముకూడా నేర్చుకుంటూన్నదని నీ ఉత్తరంలో చదివినప్పుడు నా కపరిమితానందం కలిగింది.

'నేను జూలయినెలలో బయలుదేరి ఇంగ్లండుమీదుగా వస్తున్నాను. బొంబాయివచ్చి అచ్చటనుంచి కొలంబోవచ్చి రైలుమీదవస్తాను. ఇంటికి నేను చేరుకు నేందుకు రెండునెలలుపట్టును. ఈలోన ఇంగ్లండు, ఫ్రాంసు, జర్మనీ, ఆస్ట్రియా, స్విడ్జర్లండు, ఇటలీ చూచుకొని మరీ వస్తున్నాను. నీ కేమి కావలసినా తంతి నీయవలయును.

ఇట్లు నీ ప్రియమైన

రామచంద్ర

విద్యుచ్ఛక్తి విద్యాలయములో బరీక్షలు సంపూర్ణము లయ్యేను. రామచంద్రరావు విజయము గాంచి జయపత్రమును భారతదేశమున కంపుట కేర్పాటుచేసుకొని, మరల నొకపరి దేశములోని చిత్రములు చూచెదనుగాక యని 'నయగరా పతనము' నకు బోయినాడు.

రామచంద్రు డిక నమెరికా వదలి వెళ్ళిపోవు చున్నాడని లియొనారాకన్య విచార గ్రస్తయయినది. ఇన్నాళ్ళు రామచంద్రు నొక నిమేష మేనియు నెడబాసియుండలేదు. అతని నా బాలిక 'నయాగరా' తన కారుమీద కొనిపోయినది.

దారిలో నొక నిర్జన ప్రదేశముకడ ప్రకృతి లీలా వినోదినియై యొసగుచోట కారు నాపినది.

'రామచంద్ర! మళ్ళీ మన మెప్పుడు కలుసుకొనుట? నీవు మరల అమెరికాకు వచ్చుటో లేక నేను హిందూదేశమునకు వచ్చుటో, లేనియెడల నీ రూపము నా దృష్టిపథమునుంచి మాయమైపోవును?'

'అదేమిటి నారా! అంత విచారముగా ఉన్నావు? నీవంటి ధైర్యమైనపిల్లను మా దేశంలో చూడనే చూడము! కథల్లో మాత్రము వింటాము.'

'నీ వెందుకు నా జీవిత నాటకంలో నొకపాత్ర అయినావు?'

'అది ఉత్తమ సంఘటనం కాదా. అది నా అదృష్టం కాదూ?'

'నీ వున్న మూడేళ్ళు నాకు నీవుసమకూర్చిన ఆనందము నా వ్యక్తిత్వమును ఉన్నత పథాల కెత్తివేసినది.'

'లీ! ఈలాగున ఏమిటి వణికిపోతున్నావు!'

'రామ్! నా ప్రియతముడైన స్నేహితుడా! భారతదేశము మహాత్ముని నాయకత్వాన సలుపు ప్రేమ మహాసంగ్రామము వలననే ప్రపంచమునకు ధర్మసందేశ మొసగగలదని నీవు సల్పిన జ్ఞానబోధ నన్నొక నూతన వ్యక్తిని జేసింది. ఆలోచించినకొద్దీ ప్రపంచాన్ని తరింపచేయుటకు అమెరికా హిందూదేశములు రెండూ కలియాలి. భరతదేశము పురుషుడు, మా దేశము స్త్రీ. ఈరెంటికీ సంపూర్ణసంయోగము కలగాలి. ఆనాడు ప్రపంచబోధ ప్రారంభమవుతుంది.'

'నా ప్రాణప్రియ స్నేహితురాలవగు లియోనా! నీవివాళ భగవంతుని సాన్నిధ్యమునుండి యవతరించిన దేవతవులా ఉన్నావు. నీ మోమున దివ్యతేజస్సు తాండవమాడుతూ ఉంది. నీ శిరస్సు వెనుక తేజోమండలము వంగపండుచాయతో గన్పట్టుతూ ఉంది.

లియొనారా నవ్వుచు రామచంద్రుని ఒడిలోనికి వచ్చి కూర్చున్నది. సత్యప్రదర్శకములగు నామె కన్నులు పారలౌకికమగు నవ్వు నవ్వుచున్నవి. రామచంద్రు నామె కవుంగిలించుకొన్నది. రామచంద్రునిమూర్తి పులకరించిపోయినది.

'మా క్రైస్తవ మతస్థు లెందరో శ్రీ యేసుక్రీస్తు దివ్యబోధ గ్రహించలేకపోయినారు 'హోల్మ్స' మహాఋషి చెప్పినట్లు శ్రీ గాంధి క్రైస్తు అపరావతారమే! భగవద్గీతలోని బోధయే ఏసుకొండమీద యిచ్చిన ఉపన్యాసం.'

'నా లియోనా! నే నిదివరకు మాదేశాన నున్న దివ్య మణులగు గ్రంథరాజాలేమీ చదువలేదు. నా లెక్కల్లో నేను పడిఉన్నా. ఏనాడు నిన్ను ప్రథమాన్ని ఓడపైన దర్శించానో, ఆ శుభముహూర్తాన్నే అమెరికా హిందూదేశము లేకమై ప్రపంచానికి మార్గదర్శకము లవ్వాలని నాకు మెరుపువలె హృదయమున గోచరించినది. ఇన్ని వందల సంవత్సరాలుగా ఇంగ్లండు భారతదేశమును పాలిస్తూ, భరతదేశసందేశాన్ని గ్రహింపలేక పోయింది. ఇంగ్లీషువారు రాజ్యముచేయుట మాకు మరియు ఉపకారమైసది. భగవంతుడు వారి ఆక్రమణముచే మమ్మందరినీ యేకం చేసినట్లంది సుమా.'

'నా హృదయానికీ, ఆత్మకూ ప్రియమిత్రుడవైన రామచంద్ర! సర్వదోషరహితమైన జీవితము గడపుటే సత్యము. అట్టి సత్యవ్రతము చేసిన నేకాని సత్యస్వరూపుడగు భగవంతునితో నైక్యమందలేము. అట్టి సత్యవ్రత మొనర్చుటకు ప్రేమ ముఖ్యసూత్ర మన్నావు. నాచే రాధాకృష్ణగారి గ్రంథములు, వివేకానందుని యుపన్యాసములు, గాంధీ జీవితచరిత్రమూ చదివించావు. నా హృదయంలో మానవసేవ చేయుట పరమపవిత్రమైనదనినీ, మోక్షదాయకమైనదనినీ తోచింది...'

ఆమె కంఠము రుద్ధమైనది. ఆమె నేత్రాంచలములు తడియైనవి. ఆమె మోమున ప్రేమకాంతులు తళుకుమనుచున్నవి. అప్పుడా బాలిక - యా యమెరికను

ప్రసిద్ధవైద్యుని కొమార్త, యా సౌందర్యనిధి లియొనారా-రామచంద్రుని బిగ్గకవుంగిలించుకొని యాతని హృదయములో మోమునుంచి,

'నీవు నా గురువువు. నేనింతటినుంచి బ్రహ్మచారిణినై మానవసేవ చేయుటకు సంకల్పించుకొన్నాను. అమెరికాకు నేను చిహ్నన్ని. కాని నన్ను దగ్ధము చేయు నాయీ ప్రేమను వదలివేయాలి. ప్రియతమా! నాప్రభూ! నన్నొకసారి పాలించుకో. మొదలూ తుదీ ఏకమైన ఆనందము నాకియ్యి. నన్నీ ఒక్క ముహూర్తకాలమూ భార్య నొనరించుకో. ఈ యొక్క నిమేషము నీలో ఐక్యమై పోవనీ' అన్నది. ఆమె మాట లస్పష్టములై, కాకలీకూజితములై, యా సంధ్య వెలుగులలో గలిసిపోయినవి.

రామచంద్రుడు నిశ్చేష్టుడై, చైతన్యరహితుడైనాడు. అతని మోము వెలవెలబోయినది. లియొనారాను చుట్టిన యాతని చేతులు వాలిపోయినవి.

'ప్రభూ, నా కోర్కె పాలింపవా?'

ఆమె మోము హృదయము తరుగునట్టి బాధతో నిండినది. ఆమె కన్నుల సంతతజలధారలు నయాగరాలైనవి.

'తీరని యీ కోర్కెతో నా మనస్సు శాంతిలేక దహించుకొనిపోవలసినదేనా? నాకు సేవకై యనుజ్ఞ నీవీయదలచుకొనలేదా. అందమగు నా యీ బ్రతుకును విషాదాంతము చేయదలచినావా, నా ప్రాణప్రియా! నీవేల నాజీవితచరిత్రలో నొక పాత్ర వయ్యావు! అహో!'

రామచంద్రుడు కరగిపోయినాడు. అతని లోకాలు సురిగిపోయినవి. ఈమె కింత ప్రేమ యున్నదా? తాను పాపమాచరించుటలేదా?

లియొనారా ఇంకను గట్టిగ నదిమికొన్నది. ఆమె మో మెత్తి, అతని హృదయమున తన హృదయ మదిమి పెదవులు ముద్దిడుటకు ఆతని మోము వంచినది.

ఇరువురు పుల్కరించిపోయినారు.

ఆ సంధ్యాకాంతులలో, పక్షుల కలస్వనములలో, తారకలు స్పష్టకాంతుల వర్షించు శుభముహూర్తాన ప్రకృతి గంభీరసౌందర్యాన నృత్యము చేయు నా చోట, ఒక్క విచిత్ర ప్రేమసంశ్లేషావేశము సంఘటించిపోయినది.

స్నేహపవిత్రత

శారదను జమీందారుగారు వచ్చి పరీక్షకు రాజమహేంద్రవరము తీసికొని పోయినారు.

శారద చెన్నపురిలో నున్నంతకాలము భర్తతో జరుపునప్పుడుతప్ప, తదితర కాలమం దేమియు మాటలాడలేదు. నారాయణరావు శారదతో మాట్లాడలేదు.

చదువు చెప్పునప్పుడు బడిలో నుపాధ్యాయు లందరు విద్యార్థుల కేరీతి చెప్పుదురో యంతకన్న నిచ్చట నధిక మేమున్నదని నారాయణరావు తలపోసికొన్నాడు.

శారదయు దానును, ప్రేమతో తమ జీవితనౌక నానంద ఝరీతరంగములలో వదలినచో ఆ నావ యనంతమున నే తీరము సేరియుండునో?

నారాయణరావును ప్రజలందరు గౌరవించి ప్రేమించుట శారద చూచినది. నారాయణరావు సౌందర్యవంతు డని, విద్యార్థినులగు బాలికలు, విద్యావంతు లగు యువతులు అవి సిచ్చెట్టును నాగవల్లు లలమికొనునట్లు, చేరుట గమనించినది. తానీ పురుషశ్రేష్ఠు నేల ప్రేమింపలేకపోవుచున్నానని ఒక్కొక్కప్పు డామె యాశ్చర్యపడును. దినదిన నూతన పాఠముల కెదురుజూచును. అతని కంఠగతమధురస్వర ప్రవాహములో నామె తేలిపోవును.

సూర్యకాంతమునకు శారదకు నాతడు వీలయినప్పుడెల్ల సర్వప్రపంచమునకు సంబంధించిన విషయములును వారి కర్థమగునటుల వా రువ్వ్యాఖ్యారుచు వినునంత తీపిగ బోధించుచుండెను.

ఫిబ్రవరి నెలాఖరునకు వారికి పాఠములన్నియు హృదయగతములైనవి. పరీక్షలో ప్రశ్నలకు జవాబువ్రాయు నేర్పంతయు నుపన్యసించినాడు. వారిచేత వందలకొలది జవాబులు వ్రాయించినాడు.

ఒకనా డతడు శారదకు పాఠము చెప్పుచుండెను. సూర్యకాంతము తన పాఠము లవగతము చేసికొనుట కింకొక గదిలోనికి బోయెను. నారాయణరావు కాంభోజిరాగయుక్తమగు తనగొంతుకతో ఇంగ్లీషులో నిట్లువచించినాడు. 'షేక్స్పియరుకవి దేహమనఃప్రాణ ప్రపంచముల మహానాటకములు రచించినాడు. 'ఉత్తమదశోన్ముఖులు కాని వారి జీవితముల నీ ప్రపంచసంబంధములగు గుణములు విషాదమున ముంచివేయును' అను ఉత్కృష్టవిషయము నే యాతడు వెల్లడించినాడు. గుణములు నీచములు, ఉన్నతములు అని రెండు రకములు. నీచగుణములు గలవాడు నశించును.—అనే సర్వసాధారణ నీతి నవి మనకు దోపింపజేయును. పురుషకారహీనమగు మంచితనము మనల నడంచివేయును—అను విషయమే ఆతడు మహావిషాదాంతమగు హామ్లెట్ నాటకములో చూపించినాడు. హామ్లెట్టు సజ్జనుడు. తన తండ్రిని, తన పినతండ్రి చంపెనా లేదా యను సంగతి పూర్ణముగ దెలిసికొనకుండ నెటులాతని శిక్షించుట అని యాతడు సందేహించినాడు. ఆ సందేహమే యాతని నడంచినది. ఒథెల్లో సర్వమానవులను బూర్ణముగ నమ్మినాడు. ఆ నమ్మకమే భార్య విషయమున నపనమ్మకమైనప్పుడు క్యాసియోపై నసూయ, భార్యపై కోపము, చివరకు తాను తన భార్యయు నశించిపోవుట తటస్థించినది. కావున సద్గుణములైనను అహంకారమున జనించినట్లయిన వినాశ హేతువులు. ఇంత గొప్పవియైనను షేక్స్పియరు నాటకములకు సంపూర్ణత్వము రాలేదు. మహాకళలైనను సంపూర్ణత్వమునందనిచో ఉత్కృష్టానంద మెట్లీయగలవు? భారతీయ

నాటక శిల్పులకు సంపూర్ణత్వమున్నది. కాళిదాసు రచించిన శకుంతల గమనించి నచో నా మహానాటకము రెండుభాగములు గా విభజింపబడినది. ప్రథమ భాగమున దేహమనఃప్రాణలోకముల ప్రదర్శించినాడు.

'దుష్యంతుడు మహారాజు, శకుంతల వనకన్య. మహారాజితర దేవేరులలో శకుంతలను జ్ఞాపక ముంచుకొనవలయును. శకుంతలను మరచినాడు. 'ప్రాపంచిక మగు నానందము కొలదిమాత్ర మనుభవించి యా భౌతికసుఖములో మైమరచుట నీ యాత్మకు భంగకరము. ఓ ఋషికన్యా, నీ ఆర్ష సంప్రదాయము మరువకుము' అని దూర్వాసుడు ఆమెను శపించినాడు. ఆర్యబాల విషయసుఖములకోసం జనింప లేదు. సేవకే. తన ఆత్మ తాను దెలిసికొనుటకే. కావున మేనక శకుంతల నెత్తి కొనిపోయి కశ్యపాశ్రమమున వదలినది. ఆర్య సంప్రదాయమున పుత్రుల గనుట, పున్నామ నరకబాధ నివర్తించుకొనుటకు, ఋణము దీర్చుటకు. అందు కొక పుత్రుడు చాలు. శకుంతల మాతయైనది. రెండవభాగమున శకుంతలా దుష్యంతు లకు స్వర్గలోక పరిసరముల పునస్సంధానము కలిగినది. అప్పటికి దుష్యంతుడు రాజర్షి, శకుంతల యోగిని. ఇంక పవిత్రమగు వానప్రస్థాశ్రమము. సచ్చిదానంద జ్యోతిర్ముఖ మగు జీవితద్వంద్వము.

'ఇయ్యది భారతీయుల ఉత్కృష్టాశయము. కవిత్వపాకములో, కథాసరళిలో, అలంకారములలో జీవితప్రదర్శనములో ఒకరికొకరు తీసిపోరు కాళిదాసు షేక్సు పియరులు. కాని కాళిదాసులోని లాలిత్య మాధుర్య గంభీరతలకు షేక్సుపియరు కొంచెము తగ్గినాడు. కాళిదాసు గౌరీశంకర శిఖరము (ఎవరెస్టు); షేక్సుపియరు ధవళగిరి.

ఈరీతి నింగ్లీషులో నుపన్యసించు భర్తయొక్క భాష గాని భావములు గాని సంపూర్ణముగ గ్రాహ్యము గాకపోయినను శారద విస్ఫారిత నేత్రములతో నందముగు మోహముతో, ఆకర్షింపబడి పరవశమైన హృదయముతో నట్లేకూర్చుండి భర్తవంక అనిమిషయై చూచుచున్నది.

చీకట్లు దిశల ప్రసరించుచున్నవి. సాయంకాలపు వెలుగు లా గదిలోనికి తొంగిచూచుచున్నవి. తోటలోని పూవుల సువాసన జగత్తును పరిమళ వివశత్వమున మూర్ఛముంచినది. పశ్చిమారుణచ్ఛాయ యొండు గవాక్షమున లోన ప్రవేశించి శారదమోమును వెలిగించినది. ప్రణయతపస్సిద్ధికై, తన ప్రణయాధిదేవియే ప్రత్యక్ష మైన ట్లాతని కామె గోచరించినది.

ఇంతలో ఉల్కయొకటి మెరసిన ట్లామోములో మార్పులు జనించినవి. ఆ మోము శ్యామసుందరీదేవి మోమైనది. శ్యామసుందరి తన్నతిప్రేమతో దిలకించి నట్లాతనికి దోచినది. శ్యామసుందరి చిరునవ్వునవ్వి, లేచి, చేతులుచాచి తనకడకు వచ్చి తనపై వంగినది. ఆమె యూపిరి పరిమళములు తన్నలమిన ట్లయినది. అతడు, రక్తము వేడియై దేహమెల్ల ప్రవహింప, హృదయము హోరులెత్త, ఆమె

మెత్తని చిగురాకు పెదవులు తన పెదవులపై తగిలినట్లు భావించినాడు. ఇంతలో నామె తన్ను గౌగిలించిన ట్లయినది!

ఆమె తమిదీర తన్నతిమోహావేశమున చుంబన మొనరించిన ట్లాతడు తన భావపథమం దూహించి చటుక్కున లేచి తన పడకగదిలోనికి రెండడుగులలో చేరినాడు.

అతడు చకితుడై బాణహతిచే సుడివడిపోయి రెక్కలు టపటప కొట్టుకొను గువ్వపిట్టవలె హృదయము చలించిపోవ నిట్టూర్పు నించుచు పర్యంకము జేరినాడు. అతని కన్ను లెఱ్ఱవారి పోయినవి. కణతల చిరుచెమ్మటలు నిర్మలాకాశాన నల్లని మేఘశకలములవలె పొడసూపినవి.

ఏమిది? మనస్సులోనైన నా బాలిక శీలము చెరుపవచ్చునా? అది పాపము! పవిత్రమగు నాత్మకూడ పంకిలమ్మగు ననునంత పాపకార్యమది. ఎంత గర్హ్యము!.........

ఎట్టయెదుట తనఇల్లాలుండ, బరగాంతపై దనకీ యసమయావేశ మేలజనింప వలెను. భార్యను తాను ప్రేమింపకూడదా? అయినచో నామెయే తన్ను చేరవచ్చి నట్లు తన యింద్రియములకు మించిన శక్తి తన్నట్లు కదల్చివేసినదా?

శ్యామసుందరి యను భ్రాంతికి గారణము తనలోనున్న కల్మషమే. అయి నను తాను ద్రోహము చేయుటా?

శ్యామసుందరీదేవి పవిత్రచరిత్ర కావుననే యాతడామెతో స్నేహము చేసినాడు. వ్యక్తికి స్నేహము పాపమా? గర్హ్యమా? పురుషుడు వనితలతో నేల స్నేహము చేయరాదు. పురుషుని పురుషుని ప్రేమలతల పెనవైచు స్నేహము పవిత్రమైనచో, మగవానిని వనితను సువాసనాబంధముల జేర్చివైచు స్నేహము మాత్రమేల పవిత్రము కారాదు?

పురుషుల పరస్పర ప్రేమగూడ ధనలాభాది వ్యాజమూలకమై నీచమగును. స్త్రీ పురుష స్నేహములో నంతకంటె నీచమగు కారణముండుటకు వీలున్నది. స్నేహము పవిత్రమంటారు. స్నేహములేని పురుషుని మొరడనియు, శ్మశానము లోని చెట్టనియు నందురు. మిత్రకోటిలో మైమరచువాని బంధుసముద్రు డంటారు.

అట్టియెడ, పురుషునకును వనితకును స్నేహమేల పనికిరాదు? ఎట్టి సత్పు రుషుడైనను ఒక బాలికతో నెంత నిర్మలస్నేహాన మెలగినను గుసగుసలు, తేరి పార చూపులు, పెదవి విరుపులు. ఓహో!

యౌవనమందున్న స్త్రీ పురుషులకు మాత్రము పవిత్రస్నేహము సాధ్యమేల కారాదు!

శ్యామసుందరితో దన స్నేహము పవిత్రమైనదా? ఏ మూల మూలలనైన పవిత్రతకు దూరమగు నర్థమేమైన గలదా?

౮

మోహావేశము

రాజేశ్వరరావు, పుష్పశీలయు నీ ఆరునెలలు మోహావేశ పరవశులయి తిరిగినారు. రాజమహేంద్రవరమునుండి హైదరాబాదు, హైదరాబాదు నుండి ఢిల్లీ, ఢిల్లీ నుండి కలకత్తా, కలకత్తానుండి బొంబాయి. రెండవతరగతిలో నిరువురకుమాత్ర ముండు పెట్టెపుచ్చుకొనువాడు. స్టేషనుమాష్టరుచేతిలో రెండు, గార్డుచేతిలో రెండు లంచము. అంతే! అతడే మహారాజు!

అజంతా మొదలగు ప్రదేశములకు గూడ నాతడు వెళ్ళెను. అంతటను బంగాళాలు మకాము ఎప్పుడు పుష్పశీలయే యెదుట నుండవలెను. ఎప్పుడు మోహావేశమే. పుష్పశీల కా యారు నెలల కాలము త్రుటిలో వెళ్ళిపోయినది. రాజేశ్వరు డామెను పూవువలె చూచుకొన్నాడు. మహారాణివలె నాదరించినాడు. ఆమె యేది కోరిన నది ఇచ్చినాడు. ఆరునెలలు తిరిగి తిరిగి వారిరువురు హైదరాబాదు వచ్చినారు. అచ్చట నాతడు ఉద్యోగమునకై ప్రయత్నింప నారంభించెను.

రాజేశ్వరునకు దూరపుచుట్టమగు బందరు నాయుడుగా రొక రచట పెద్ద 'ఇంజనీయరు.' ఆయన రాజేశ్వరునాదరించి నెలకు మూటయేబది మొగలాయిరూకల జీతముతో నారంభించి సంవత్సరమునకు పదిచొప్పున రెండువందల యేబది వరకు హెచ్చుపద్ధతిని, సహాయ ఇంజనీయరుగా నవాబుగారు కట్టించు 'నైజాముసాగర్' అను పెద్ద చెరువున బనిచేయుట కేర్పరచెను.

పుష్పశీలపై నెయ్యమున రాజేశ్వరుడు గూడ మాంసాదుల వర్జించెను. ఆమెయు భార్యవలె సంచరింప దొడంగెను. తాను కాపుపిల్లనైతినని యామె భావించుకొన్నది. వారిద్ద రాచెరువులో బనిచేయు నింజనీర్లకై యుద్దేశింపబడిన యొక బంగాళాలో కాపురముండిరి.

సుబ్బయ్యశాస్త్రి గారికి మతిపోయినది. స్వతంత్ర ప్రేమసంఘము నాయన నొవ్వ తిట్టినాడు; అగ్నియైనాడు. ప్రపంచము మ్రింగివేయుదమన్నంత కోపము వచ్చినది. రాజేశ్వరరావింటికి బోయి యాతని వృద్ధమాతపై మండిపడి దుర్భాష లాడుటచే వారు సేవకునిచే నాతని గెంటించివైచిరి. ఇంటికి వచ్చి భార్య వస్తువులు చూచి యేడ్చినాడు. ప్రపంచమున నెవ్వని నిక నమ్ముట? ఛీ! ఛీ! పురుషుడన్న వాడు వెళ్ళిచేసుకోవాలి. పరభార్యల నపేక్షించుట ఎంత హీనము! తా నిదివరకు చేసిన పొరపాట్లున్నవి. అవి తాత్కాలికములు. కాని ఈదారుణ మేమి? దీనికి శిక్షాస్మృతి ననుసరించి పరభార్యాపహరణముక్రింద నభియోగము గొనివచ్చి ఈ పిశాచిని ఈ చండాలుని రక్తము పీల్చవలెను.

కాని, అభియోగము దాఖలు చేసినచో నిదివరకే తలవంపులుగానున్న తనకు మరియు తలవంపులగును. ఆడవారివల్ల లోకాలు పాడవుచున్నవికదా!

అతడు వీధివెంట జనుచున్నప్పుడందరు తన్ను చూచి హేళనచేయుచున్నట్లు భావించుకొన్నాడు. అభియోగము జేసినచో వ్రేలుతో చూపించి మరియు హేళనము చేయుదురేమో, మరియు దుర్భరపు బ్రతుకగును.

రాజేశ్వరరావుకు జమీందారుగారి యల్లుడగు నారాయణరావుగారు స్నేహితుడని యాతనికి దెలియును. చెన్నపట్టణము పోయి ఆయన సహాయ మడిగినచో నుపయోగించునేమో ?

ఆ యాలోచన జనించిన రాత్రియే చెన్నపట్టణము వచ్చినాడు సుబ్బయ్యశాస్త్రి. తిన్నగా నారాయణరావుగారి యింటికివచ్చి నారాయణరావింటికడ లేకపోవుటచే నొక హోటలుకు బోయి సామానచ్చట బెట్టి, స్నానమాచరించి, భోజనముచేసి నారాయణరావుగారి మేడకు వచ్చెను. అప్పుడే వచ్చి నారాయణరావు భోజనముకడ కూర్చున్నాడు.

నారాయణరావు భోజనముచేసి యీవలకు వచ్చుటతోడనే, సుబ్బయ్యశాస్త్రిగారు లేచి నమస్కరించెను. నారాయణరావు సుబ్బయ్యశాస్త్రిగారి నెరుంగును. ఆయన వచ్చిన పని నిమేషమున నాతని కవగతమైపోయినది.

'సుబ్బయ్యశాస్త్రిగారూ! నమస్కారము దయచేయండి.' అని యాతడన్నాడు.

సుబ్బయ్యశాస్త్రిగారికి కన్నుల నీరు తిరిగినది. నారాయణరావు తెల్లబోయినాడు.

'అదేమిటండి శాస్త్రులుగారూ, మీరు వచ్చినపని తెలుస్తూనేవుంది. వాళ్ళు తిరిగి హైదరాబాదు వెళ్ళినారట. అచ్చట ఆతనికేదియో యుద్యోగము దొరికినదట. నన్ను వెళ్ళి ప్రయత్నము చేయమని మీ యుద్దేశమైతే నే నీరాత్రి బయలుదేరి వెళ్తాను. ఇదివరకే అనుకుంటున్నాను. కాని అతను దేశాలు తిరుగుతున్నాడు. మీరుకూడా వచ్చి హైద్రాబాదులో ఉండండి. భగవంతుడు మన ప్రయత్నం నెరవేర్చకమానడు.'

'చిత్తం. నేను నాశనం అయిపోయానండి. ఈ ఆరునెలలు నేను పడిన బాధ నా విరోధికైనా వద్దండి. మర్యాదగా బ్రతికినవాణ్ణి. ప్రజలు అన్నివిధాల నన్ను హేళనచేస్తున్నారు. ఎన్నిసార్లో గోదావరిలో పడిపోదామనిన్నీ, విషం పుచ్చుకుందామనిన్నీ తోచింది.'

'అలాగా!'

లోకపు మెప్పుగోరి మంచి చేయుటయు, నిందకోడి చెడుచేయకుండుటయు గొప్ప కాదు. లోకమే మనశీలమును గాపాడుచున్నదా? హరిశ్చంద్రాది నాటకాలలో నీ భావములు వెల్లడించి ఈ నాటకగ్రంథకర్త లెట్టి ద్రోహ మాచరించుచున్నారు! మనము మంచిచేయుట మంచికొరకుగాని, లోకము కొరకా? ఓ భరతమాతా! నీ కెట్టి కళంకము తెచ్చుచున్నామమ్మా. మేము చేయు మంచిచెడ్డలు సంఘమునుకొను దానిపై నాధారపడి యున్నవికదా! మంచికదా యని మంచి చేయుటకాదు. చెడుకదా యని మానివేయుటకాదు. హరిశ్చంద్రుడు నిజమాడిన,

ప్రజలు హరిశ్చంద్రుడు సత్యమాచరించినాడని చెప్పుకొనవలెననియా? అందు లకా, ఆత డావ్రతము పట్టుట? అని నారాయణరా వనుకొనెను.

ఆరాత్రి వారిరువురు బెజవాడమీదుగా హైదరాబాదు ప్రయాణమైపోయిరి.

హైదరాబాదునుండి నైజాముసాగరు వెళ్ళిరి. దూరమున నొక యాత్రికుల బంగాళాలో సుబ్బయ్యశాస్త్రిగా రాగినారు. నారాయణరావు రాజేశ్వరరావును కలిసికొనుటకు వెడలిపోయినాడు.

రాజేశ్వరున కుద్యోగమై పదునైదు దినంబులైనది. అత డందరితో, దోడి యధికారులతో, పై యధికారులతో, తాబేదారులతో మంచిగా సంచరించు చుండెను. ఆ పదునైదు దినంబులలోనే యాతడన్న నందరు గౌరవముజూపుచుండిరి. రాజేశ్వరరావు తోడియధికారి యొక మహమ్మదీయ యువకుడున్నాడు. ఇత డొక నవాబుగారి కొడుకు. ఆ నవాబుగారికి నైజాముప్రభుత్వములో జాల పలుకుబడి యున్నది. ఆ యువకుడు హైదరాబాదులో ఇంజనీరింగు చదువుకొన్నాడు. పలుకుబడిచే నాతని కా యుద్యోగ మిప్పించినారు.

ఆ యువకునకు రాజేశ్వరరావునకును మిక్కుటముగ స్నేహము కలిగినది.

రాజేశ్వరరావు స్వతంత్ర ప్రేమ సంఘములో నిజముగ సభ్యుడుగాని, స్వలాభ మునకై యందు జేరలేదు. తనయం దిష్టములేని స్త్రీ నెప్పుడు నాతడు బలవంతము చేయలేదు. తాను మోహించిన యువతి యొక నెలతరువాతనైన తన యిష్టము వేరొకనిమీద ప్రసరింపజేసినప్పు డా యువకుడు హృదయమున నిసుమంతయు నసూయపడక, ఆ యువతిని వదలివేయువాడు, జుగుప్స నొందలేదు. అతని హృదయ మిసుమంతయు బాధ ననుభవించలేదు. తాను పెళ్ళిచేసుకొన్న భార్య పరుని గోరినచో నామె కోర్కె దీర్చుట కాతడు సంసిద్ధుడనని హృదంతరమున సంకల్పించుకొనియే యున్నాడు.

పుష్పశీలయు దానును రాజమహేంద్రవరమునుండి బయలుదేరినప్పుడే యాతడు సుబ్బయ్యశాస్త్రిగారి కిట్టి యుత్తరము వ్రాసి తపాలులో వేసినాడు.

‘ఆర్యా! మనం ఒక విచిత్ర సంఘంలో చేరిన సభ్యులం. ఆ సంఘంలో ఉన్న నియమాలు జరుపుటకు మీరు ప్రమాణం చేశారు! ఇంక ఆ ఉద్దేశాలేమిటి:

1. ఆడవాళ్లు ఇన్ని యుగాలనించీ మగవాళ్లకు బానిసలై ఉండుటచేత, వారి బానిసత్వం తొలగచేయుట, వారికి పురుషునకున్న సర్వ స్వతంత్రాలు ఇచ్చుట.

2. వివాహము అన్నది వ్యక్తిత్వాన్ని చంపి మానవుల్ని సంఘానికి బానిసల్ని చేస్తూ ఉన్నది కాబట్టిన్నీ, ఈవివాహం అనేసంస్థ పురుషుడు స్త్రీని తనకు బానిస చేసుకోడానికే యేర్పాటుచేసుకున్నది కాబట్టిన్నీ, సదరువివాహం అనేసంస్థను రూపుమాపి దానిస్థానే స్త్రీపురుషులకు సమానహక్కుల్ని యిచ్చే సంస్థను ఏర్పాటు చేయడానికిన్నీ.

3. ఈ ఉద్దేశాన్ని ఆచరణలో పెట్టడానికి మన సంఘాచార్యులగు తిరుపతి రావుగారు మనకు దినచర్య సూత్రాలు కొన్ని నియమించారు కదా: (ఎ) ఎప్పటి

కప్పుడు కనబడినవారికెల్ల మన సంఘోద్దేశాలు చెప్పి సభ్యులను చేర్చుకోవడం (బి) వివాహము చేసికొనని పురుషుడు వనితతో, వనిత పురుషునితో స్నేహమున కలసియుండవలెను. వారు ప్రేమకొరకై యట్లున్న మరియు నుత్తమము. (సి) వివాహము చేసికొన్న సభ్యులు తమ భార్యలకు స్వాతంత్ర్యమిచ్చి వారి యిష్టానుసారము సంచరించుటకు సమ్మతింపవలెను.

'ఈ మూడు ముఖ్యసూత్రాలను తమరు గమనించవలెనని ప్రార్థిస్తున్నాను. నేను మీ భార్యయైన పుష్పశీలాదేవిని ప్రేమించాను. ఆమె నన్ను ప్రేమించినది. కాబట్టి యీ ప్రేమ సాఫల్యం చేసుకోటానికి మేము దేశాలు తిరుగుతున్నాము. మీ ప్రమాణం జ్ఞాపకం చేసుకోండి. ఎప్పుడు పుష్పశీల నాపై ప్రేమను మరుస్తుందో ఆనాడు తిరిగి మీ యింటికి వస్తుంది. పుష్పశీలకూడా నా ఉద్దేశమే బలపరుస్తున్నది. అందుకనే ఆమెకూడా ఈ ఉత్తరంలో సంతకం చేస్తూ ఉన్నది.

మీ ప్రియమిత్రుడు రాజేశ్వరరావు.

పై ఉత్తరం అంతా నా యిష్టంపైనకూడా వ్రాయబడింది. మీ మిత్రురాలు పుష్పశీల.'

ఈ ఉత్తరం చూచి తల బ్రద్దలు కొట్టుకున్నాడు సుబ్బయ్యశాస్త్రి. ఆ ఉత్తరం సంగతి ఆలోచించుకొనుచు సుబ్బయ్యశాస్త్రిగారు నిట్టూర్పు నించుచుండ నారాయణరావు రాజేశ్వరుడింటలేడనియు, బనికై బోయినాడనియు తెలుసుకొన్నాడు. నారాయణరావు గబగబ నడచుచు కూలీల, గుమాస్తాల, చిన్నయుద్యోగుల నడుగుచు రాజేశ్వరరావు పనిచేయు స్థలమునకు బోయెను.

రాజేశ్వరరావు నారాయణరావును కనుంగొనగనే తెల్లబోయినాడు. అతనికి జిరుచెమ్మటలు పట్టినవి. ఒక్క పరుగున వచ్చి నారాయణుని కవుగిలించుకొన్నాడు. 'నారాయణా నువ్వేనట్రా వచ్చింది. నువ్వేట్రా! ఏమిటది. ఎందుకు వచ్చావు, ఎల్లా వచ్చావు? ఎపుడు వచ్చావు? రా! రా! మాయింటికి వెళ్లావా? ఎవ్వరున్నారు."

'వెళ్లాను. అక్కడున్న ఒక మహమ్మదీయ యువకుడు చాలా డాబుగా ఉన్నాడు. అతడూ ఒక చక్కనిపిల్ల, పుష్పశీల కాబోలు, తేయాకు బల్ల ప్రక్క కుర్చీలలో కూర్చుని ఉన్నారు. నన్ను చూచి మహమ్మదీయ యువకుడు ఈవలికి వచ్చి నువ్విక్కడున్నావని చెప్పాడు. నీ బంగాళాకూ ఇక్కడకూ రెండు మైళ్ళుండిరా, అబ్బా!'

౬

వ్యాధికిమందు ఆయువుకు మందులేదు

సాధుశీల, సత్యహృదయ, సూరమ్మకు నెంతయో జబ్బుచేసినది. ఆమెకు పురిటిలో జేసిన జబ్బు నిశ్శేషము కాలేదు. చిక్కి శల్యమైనది. తిండి సహించుట లేదు. ఎప్పుడు తలనొప్పులు, చిన్న చిన్న జ్వరములు.

రాజారావు తన భార్య పుట్టింటికడ అలతి రోగములచే కృశించుచున్నదని, తనకడకు గొనివచ్చి, యామెకు వైద్యముచేయ నారంభించెను. బలమునకై మందు లిచ్చెను. దేహములో నెచ్చటనైన రోగపదార్థ మున్నదేమో యన్న భయాన 'స్ట్రెప్టొకొకయి' మందు నరముల ద్వారమున లోనికిచ్చెను. క్షయరోగమో అని భయముపుట్టి జాగ్రత్తగ పరీక్ష చేసినాడు. ఎక్కడను ఆ జాడయైన లేదు. అంత కంతకు రోగము క్రమతిమించి రాగమున బడినది.

మలేరియా జ్వరమేమోనని యాలోచన కలిగినది. సబ్ టెర్షియన్ మలేరియా యే జబ్బునైన అనుకరించును. అతడు క్వినయిను లోపలికి వాడినాడు. సూదివెంట నెక్కించినాడు. జ్వరము రోజుకు నూరుదగ్గర మొదలిడి నూటమూడు డిగ్రీలవరకు నెక్కుచున్నది. ఆమె చిక్కిపోకుండ ద్రాక్షపంచదార, కోడిగుడ్డుసొన, బార్లీనీరు, పాలు విరుగుడునీరు ఇవి యన్నియు నామె కిప్పించుచుండెను. అత్తవారు వచ్చినారు. తన చుట్టములు వచ్చినారు. సూరమ్మకు జబ్బు విజృంభించింది. రాజారావు తన మిత్రులగు నిరువురు పేరుపొందిన వైద్యులకు తంతులనిచ్చి రప్పించుకొన్నాడు. వారు వచ్చి యెడతెగక వైద్యముచేసినారు. ముగ్గురు జాగ్రత్తగ గ్రంథములు పరిశీలించి యాలోచించి వైద్యముచేసిరి. సన్నిపాత (టైఫాయిడు) జ్వరము కాదని నిర్ధారణ చేసినారు. రక్తము, మలము, ఉమ్మి గిండీకి పంపికూడ పరీక్ష చేయించినారు.

ఊపిరితిత్తులు శ్లేష్మముచే నిండ 'అయొడిను ఏఫిడ్రిను' ఇచ్చినారు. తగ్గిపోయినది. గుండె అతి నెమ్మదిగ కొట్టుకొన్నది. నెమ్మదిగ ఏండ్రినాలిను మొదలగు మందులనిచ్చి యా గడ్డు దాటినారు. తడిగుడ్డలు తడిపి పొత్తికడుపుపై వైచి వైద్యము చేసినారు. పై లక్షణములన్నియు దగ్గినవి.

గుండె బలముగా నుండుటకు 'డిజిటాలిస్' అను మందు, లోన పేగులలో విషములు చేరకుండుటకు 'డైమాలు', మూత్రకోశము శుభ్రముగ నుండుటకు 'ఎక్సమీను' మొదలగునవి యిచ్చుచు నతి జాగ్రత్తగ వైద్యము చేయుచు నేయుండిరి. 'చోప్రా' మొదలగు మహానుభావులు పాశ్చాత్యవైద్యములోనికి గొనివచ్చిన ఆయుర్వేదౌషధముల నాసవముల నుపయోగించినారు.

ఇతర జబ్బులు వచ్చి తగ్గుటయే కాని అసలు జ్వరము తగ్గలేదు.

రాజారావు చుట్టములలో నొకడు గొప్ప యాయుర్వేద వైద్యుడువచ్చి చేయి చూచి పెదవి విరిచి రాజారావుకడకు పోయి 'ఏమి చేయ దలచుకొన్నావురా, అబ్బాయీ?' అని అడిగెను.

రాజారావు "ఏమి చెప్పను మామయ్యా! ఈ రోజో రేపో అనుకుంటున్నాము. వ్యాధికి మందున్నది, ఆయుస్సుకు లేదు అని నాకీనాటికి దెలిసివచ్చింది" అనుచు నిట్టూర్పు విడిచెను.

భర్తయగు రాజారావును, తన బిడ్డలను నితర చుట్టములను వదలి, సూరమాదేవి దివంగతురాలైనది.

భార్య బ్రతుకదని రాజారావుకు దోచినప్పుడే నారాయణరావుకు తంతినిచ్చినాడు. నారాయణరావు హైదరాబాదు వెడలి ఇంకను రాలేదు. పరమేశ్వరుడు తిరిగి హైదరాబాదుకు తంతినిచ్చి తాను తక్షణం బయలుదేరి, అమలాపురం వెడలిపోయెను. పరమేశ్వరుడు వెళ్ళిన నాలుగుగంటలకు సూరమాంబదేహము చాలించినది.

ఆ బాలిక తలిదండ్రులు, అన్నదమ్ములు, రాజారావు తల్లిదండ్రులు వచ్చినారు. ఇల్లంతయు చుట్టాలతో నిండి గొల్లుమనిపోయినది. రాజారావు స్తబ్ధుడై పోయినాడు.

కొత్తపేటనుండి సుబ్బారాయుడుగారు, జానకమ్మగారు వచ్చినారు. శ్రీరామమూర్తి రాజారావింటికి రాని నిముషము లేదు.

ప్రాణముపోవుముందు సూరమ్మ భర్తను బిలిచి యాతనికి రెండుచేతుల నిమ్మడిగ దరికి చేర్చి నమస్కరించి, 'పిల్లలు - మీకు - చెప్పనక్కరలేదు. మళ్ళీ - వివాహం - చేసుకోండి' అని - కన్నుల మూసికొని మరల తెరచినది. అప్పుడామె మోమున పారలౌకిక కాంతి ప్రజ్వరిల్లినది. ఆమె చిరునవ్వు నవ్వుచు, ప్రక్కనే భగవద్గీత చదువుచుండిన మామగారిని చూచి, మామగారికి నమస్కరించి 'కృష్ణా! కృష్ణా!' యని ప్రాణము వదలినది.

ఆయమ తల్లి తండ్రు లా శవముపై వ్రాలి రోదించిపోయినారు.

'తల్లీ! నువ్వు భూదేవతవు. మాకెప్పుడు చాకిరీ చేసేదానవు. నాకొడుకువల్ల కాకపోయినా నీవల్ల ముక్తిపొందుదామనే అనుకున్నాను. అందరికి తల్లోని నాలికలా ఉండేదానవు.

'నా తల్లీ! నా బోటి నిర్భాగ్యురాలికి నీ వంటి కోడలు ఎలా దక్కుతుంది సూరమ్మతల్లీ!' యని రాజారావు తల్లి గుండెలవియ విలపించినది.

రాజారావుకు నిరువు రాడపిల్లలు. పెద్దపిల్ల ఆరేండ్ల బాలిక, రెండవది మొన్న పుట్టిన చంటిబిడ్డ. వీరిరువురకు మధ్య నొక యాడుపిల్ల పుట్టిపోయినది.

రాజారావు ధీరత్వముతో తనదుఃఖమునంతయు దిగమ్రింగి తిరిగాడు.

ఇంతలో నారాయణరావు రెండవరోజుకు వచ్చిపడినాడు.

రాజారావును దన హృదయమునకు జేర్చుకొన్నాడు. అక్కడ నారాయణుడు, రాజారావు, పరమేశ్వరమూర్తి మాత్రమే యున్నారు. రాజారావు వైద్యస్నేహితు లదివరకే వెడలిపోయినారు.

రాజారావు కంటివెంబడి అశ్రుధారలు ప్రవహించినవి. నారాయణు డోదార్చినాడు.

'నా బ్రతుకులో నా జన్మంలో ఉత్కృష్టభాగం మాయమైంది నారాయణా!'

'ఓయి తెలివితక్కువా! ఎక్కడికి మాయమైందంటావు? దేహం వదలిపోయిందంటావు. అయితే ఏం? ఆమె ఉత్తమవ్రతి కావున మళ్ళీ యెత్తే జన్మ, జన్మరాహిత్యం చేసుకునేందుకనే ఎత్తుతుందిరా!'

'ఎంత సమాధాన పరచుకున్నా మనసు కుదుటపడడం లేదురా'

‘అవునులే! ఎంతనుకున్నా మానవమాత్రులం. ఈ మానవ జన్మలో ఎన్నో మనం చెప్పుకోగలుగుతున్నాము. అనుభవించ గలుగుతున్నాం. ఈ జన్మలోంచే మనం తరించేదిగూడాను. అంతజబ్బు ఎలా చేసిందిరా, డాక్టరు ఆంజనేయులు, డాక్టరు నాగరాజుకూడా వచ్చారన్నావు. అబ్బా! అదేమిటోయి, మీరెవ్వరేమిటో చెప్పుకోలేని జబ్బుకూడా ఉందాంట? ఇంతకు మనకు దురదృష్టం రాసిఉన్నదిలే, లేకపోతే అటువంటి విచిత్రరోగం రాదు. అదేమిటిరా పరం! కళ్ళనీళ్ళు తుడుచుకో! వట్టి బేలహృదయం నువ్వూనూ! రాజారావూ! నీ కళ్లనీళ్లుచూసి పరమం కూడా గంగానదిలో యమునను సంగమం చేస్తున్నాడు. మొన్ననే చూసినట్టు ఉందిరా! అప్పుడు బతికించుకున్నావు. ఆ రోజుల్లో నువ్వు చూపించిన ప్రజ్ఞ ధన్వంతరిని తలపించింది. అట్టి సుశీల, పరమసాధ్విని చూట్టం అరుదురా. దేవుడు ఎవరికీ ఉపకారం చేయడేమో! ఆ పని మనుష్యులగోల ఏమిటి? ‘మా తల్లి! మా తల్లి!’ అని ఒకటే యేడుపు’

‘నారాయణ! అదిగో ఆ పనిచేసే మనిషి, అక్కడ కూర్చున్నవారిలో గుమ్మం దగ్గిర రెండోది. అది మా అమ్మాయి బంగారుబిళ్ళ తెంపుకొనిపోతూ ఉండగా, మా నౌకరు పట్టుకున్నాడు. పోలీసువాళ్ళకు అప్పగించాలనుకున్నా; నా భార్య కన్నులు విప్పి దెల్లబోయి,

‘అదేమిటండీ! మీ హృదయం గాంధీగారి బోధలు మరిచిందా! పోనీలెండి, దాన్ని వదిలేయండి. తప్పని గట్టిగాచెప్పి వదిలివేద్దాం. దాన్ని మానిపించవద్దు’ అని సన్నసన్నగా చీవాట్లు పెట్టింది. నేను వైద్యంచేసి బతికించిన అమ్మాయి భర్త ఇక్కడ పోలీసు జవాను. మా యింటిలోని దొంగతనము సంగతి తెలిసికొని, చరచర మా యింటికొచ్చి, కేసు పెడతాననీ, అనుమతి యివ్వండనీ అడిగాడు. మా ఆవిడ ఒప్పుకోలేదు. ఆనాటినుంచి ఆ పనిమనిషి నమ్మకం ముద్ద అయిపోయిందోయి!’

‘అవునోయి, సూరమ్మనుగూర్చి నువ్వు నాకు చెప్పడమా! నా చెల్లికన్న ఎక్కువ ప్రేమ, నా తల్లి కన్న ఎక్కువ ఆదరణ చూపించేది.’

రాజారావు తన హృదయమంతయు స్నేహితు లిరువురికడ వెళ్ళబోసికొన్నాడు.

తాను వేదాంతము చదువుటయందు సర్వమూ మరచిపోవువాడు. వైద్యమునందు మునిగియుండువాడు. ఇంటిలో నేమియున్నదో ఏమిలేదో యను విచారణముతో నాతని కవసరముండునదికాదు. ఎంతమందియో చుట్టాలు వచ్చువారు! సూరమ్మ తినహృదయ మెఱిగి చరించు సుశీల! గృహలక్ష్మి వృద్ధులగు నత్తమామలకు భక్తిమెయి పరిచర్య జరుపునది. తన భార్యయన్న హృదయమున నెంత ప్రేమయున్నను ఒక్కనాడైన తాను నిండారుప్రేమను భార్యతో మాటలాడుకొనలేదు. ఆయమయు దన భర్త మనస్సేమి కష్టపడునో యన్నభయమే.

'ఆమెను నా బిడ్డలకు తల్లి అయ్యేందుకు ఉపయోగించానేగాని నా హృదయం నిండారుగా ఆమెతో మాట్లాడలేదు. ఇంకో చిత్రం ఏమిటంటే, చుట్టపక్కాలకు ఎప్పుడూ పతిభక్తి బోధిస్తూ ఉండేది. భాగవతము కంఠతా! అందులోని వేదాంతార్థాలు చెప్పేదట. నాకు తెలియదు. ఆమె చక్కని గొంతుకతో పద్యములు చదవగలదు అన్న సంగతే తెలియదు నాకు' అని రాజారావు తలపోసి విలపించెను.

అంతకన్న అంతకన్న వారి చర్యలు వేదాంత పథముల విహరించినవి. జీవపరమాత్మల సంబంధము, జీవావతారము, పరమాత్మావతారము, జీవాత్మపరమాత్మ సంధానము, సాంఖ్యజ్ఞానసిద్ధాంతము, యోగకర్మసిద్ధాంతము, కర్మజ్ఞానమార్గముల సమీకరణము, పురుష ప్రకృతి, వాద బ్రహ్మవాద సమీకరణము, గీత ఎట్లుచేసెనో గీతావాక్య ప్రపంచములో మహోత్తమగ్రంథ మెట్లాయెనో, శ్రీకృష్ణుడెట్లు సంపూర్ణావతారమో అన్నియు చర్చించుకొన్నారు.

వేదము లిరువురు పురుషులే యన్నవి. సాంఖ్యము అనంతమగు పురుషులు, ఒక్క ప్రకృతి యన్నది. ఉపనిషత్తులొక్క బ్రహ్మమునే తెలిపినవి. గీతలో శ్రీకృష్ణుడు వాటినన్నిటిని సమన్వయము చేసినాడు.

భగవంతుడే లేడనువారు, అనేక లక్షల భగవంతులున్నారనువారు, ఒక్కడే భగవంతుడున్నాడనువారు, మూడువిధములుగ జనులున్నారు. ఈ మూడు వాదనలను సమన్వయము చేసినాడు శ్రీకృష్ణుడు. సాంఖ్యము ద్వైతవాదమునుకూడ మించిపోయినది. సాంఖ్యులు విశ్వకారణము నేమందురు? విశ్వము నావరించిన రెండు మూలసూత్రములు పురుషుడు ప్రకృతి. పురుషుడు సాక్షి. ప్రకృతి శక్తి.

సాంఖ్యము వెనుక యోగము చర్చించినారు. గీతలోని యోగమార్గము పతంజలి చెప్పినది కాదు. పతంజలి గీతకు కొన్ని వేల వర్షము లిటీవలివాడు. యోగమునుగూర్చి అనుశ్రుతముగా పరంపరగా వచ్చినవానిని పతంజలి ప్రోగుచేసి, సూత్రరూపముల వెల్లడించినాడు. గీతలో చెప్పు యోగము పతంజలి కెన్నో సంవత్సరముల పూర్వకాలమునాటి ఋషిసంప్రదాయ మగుయోగము.

ఆ వెనుక ఉపనిషన్మతమును గూర్చి చర్చించినారు. భగవద్గీత ఈ మూడింటిని ఎట్లు సమన్వయించినది చర్చించినారు.

సాంఖ్యులు పురుషుడు ప్రకృతి, త్రిగుణములు, త్రిగుణ జనితములగు ఇరువది నాలుగు తత్త్వములు అను వానితో మొదలుపెట్టి, వెనుక నుపనిషత్తులు చెప్పిన క్షర, అక్షర బ్రహ్మములను జెప్పి ఈ రెంటికిని సమన్వయముచేయు పురుషోత్తముడు, అని పరబ్రహ్మ వాదమును సిద్ధాంతీకరించును. క్షరబ్రహ్మయు ప్రకృతియే. అక్షర బ్రహ్మయు సాక్షి. క్షరముతో సంబంధములేక తనలో జనించిన క్షరమును జూచుచు నుండును. క్షరబ్రహ్మము అక్షర బ్రహ్మస్వరూపమే. ప్రకృతిని లయించి ప్రకృతిని ఆటంక ప్రకృతిలో చేరియును తన స్వరూపమగు క్షరబ్రహ్మమును జూచుచుండును. ఆ క్షరపురుషుడు ప్రకృతిలో జేరక ప్రకృతిస్వరూపమగు క్షర

బ్రహ్మమునకు సాక్షి. అక్షరబ్రహ్మమునకు పైన పరబ్రహ్మము పురుషోత్తముడున్నాడు. క్షరాక్షరబ్రహ్మలిరువురు పరబ్రహ్మ స్వరూపములే. పరబ్రహ్మమే తన ప్రకృతివలన జీవాత్మ యగును. ఆ ప్రకృతియే మూల ప్రకృతి. ఆ మూల ప్రకృతిలోనుంచి జనించినది సాధారణ ప్రకృతి.

౭

ప్రేమాశయము

సూర్యకాంతం పరీక్షలో బాగుగా వ్రాసినది. తప్పక విజయమంది తీరునని నారాయణరావు నిశ్చయించినాడు. రాజారావును వీడి నారాయణరావును పరమేశ్వరుడును చెన్నపురి విచ్చేసినారు. శారద పరీక్షలో బాగుగ వ్రాసినట్లు జమీందారుగారల్లునికి వ్రాసినారు.

దారిలో పరమేశ్వరునికి నారాయణరావు రాజేశ్వరుని చరిత్రయంతయు చెప్పినాడు.

'రాజేశ్వరరావుతో ఒకదినమంతయు ధర్మజిజ్ఞాస చేశానురా! వాడి దృష్ట్యా చూస్తే న్యాయపథంగానే ఉంటుంది వాని నడత. నా డెంతసేపు చెప్పినా 'నాకు మీ వివాహధర్మములందు నమ్మకము లేదు. పుష్పశీల నన్ను ప్రేమించింది నేనామెను ప్రేమిస్తున్నాను. ఆవిడకు నామీద ఇష్టంపోతే ఆవిడ యిష్టంవచ్చినచోటికి వెళ్ళవచ్చును నే నెప్పుడూ ఏవిధమైన అభ్యంతరం పెట్టను నీ వేదాంతం నాకవసరం లేదు. నీ ధర్మం, నీ అహింస, నీ సత్యమార్గం నాకు పథ్యంకాదు. నాకు అర్థం కాదు. నువ్వు నీ బోధ పుష్పశీలకు చేసుకో. ఆ అమ్మాయి మనస్సు మళ్లుతుందీ, తీసుకునివెళ్ళి ఆ భర్తకే అంటగట్టవోయి ఇదిమాత్రం నేను నిర్ధారణగా చెప్పగలను. పుష్పశీల సంపూర్ణంగా నన్ను ప్రేమిస్తోంది. సర్వకాలం ఆమెకు నామీదే ఉంటుందని చెప్పను. ప్రేమకూడా నువ్వుచెప్పే బ్రహ్మపదార్థంలా నిత్యమని చెప్పటం మూఢమతి మే కాదు!' అన్నాడురా. నేను, ఆ అమ్మాయితో ఒంటిగా ధర్మమార్గంఅంతా చెప్పినాను. ఆ అమ్మాయి విన్నదంతా విని నవ్వుతూ 'నారాయణరావు అన్నగారూ! మీరంటే చాలా గొప్పగా చెబుతారు నాయుడుగారు. కాని చూస్తే మీగువట్టి ముసలమ్మకబుర్లు చెబుతున్నారు' అన్నది. నేనుమాత్రం తెల్లబోయినాను'

'ఏమి చెప్పావురా రాజేశ్వరుడితో ?'

'ఏముందిరా ? నీ వృత్తిలో సర్వసృష్టిన్ని పరబ్రహ్మైక్యం చేయడమే మహాత్ముల దృష్ట్యా ఉన్నతాశయం అన్నాను. కాబట్టి అందరూ ఒక్కసారే మోక్షం పొందినా ఇబ్బందిలేదురా అన్నాను. మనం చేసేపనులు రెండువిధాల ఆలోచించాలి. నివృత్తికోసం, ప్రవృత్తికోసం. అంటే మోక్షమార్గం క్రిందా, ప్రపంచంలో ఆనందం పొందడం క్రిందా. నువ్వు చేసినపని ఎందులోకి వస్తుం'దన్నాను.

'నాకు ఇప్పుడు ఆనందం ఇస్తోందిగా ?' అన్నాడు.

'అదేనా నువ్వుచేసే ప్రతికార్యం ఆలోచించుకోవలసిన పద్ధతి. ఏ కార్యం చేసినా దాని మంచి చెడుగులు నీజీవితం అంతా ఎలా ఉపకరిస్తాయి, ఎలా అపకారం చేస్తాయి అని ఆలోచించుకోవుట్రా' అన్నాను.

'ఇప్పుడీ అమ్మాయీ నువ్వూ ఉన్నారుకదా, ఆ భర్త నీపై శిక్షాస్మృతిక్రింద కేసు తెస్తాడనుకో. నువ్వు ఏ రెండేళ్ళో జైలుకు వెళ్ళవచ్చుకదా?' అన్నాను.

'అవును. నువ్వు నీ అహింసామార్గం అవలంబిస్తూ జైలుకు యెందుకు వెళ్ళావు? నా ఆశయంకోసం జైలుకు వెళ్ళితే తప్పా?' అన్నాడు.

'మనం చేసే ప్రతికార్యం దోషరహితంగా ఉండదు. 'సాధ్యమైనంతవరకు' అనే మాట ఒకటుందికదా. అలాగే నువ్వు ఆచరించే కార్యాలల్లో సాధ్యమైనంత వరకు ఇతరులకు కష్టంగా ఉండకూడదు అనికూడా చూడాలికదా' అని నేనంటే:

'చూడాలి కాని సంఘం ఒక దోషంచేస్తూంటే అది మార్చడానికి ప్రయత్నం చేసేటప్పుడు కొందరికి అపకారాలు జరుగుతాయి. నీ అహింసావ్రతంవల్ల ఎంత మందికో నష్టం కలుగవచ్చును. అంతమాత్రాన మానుతావా?' అని నన్ను ప్రశ్నించాడు.

'సరే అంతవరకు వచ్చావు గనుక నేను అడిగిన ప్రశ్నకు జవాబు చెప్పు. ప్రపంచంలో ఉత్కృష్ట ఆశయం ఏది?' అంటే, 'సంతోషమే ఉత్కృష్టఆశయ' మన్నాడు.

'సంపూర్ణమైన, సర్వతోముఖమైన సంతోషం ఏరకమైన స్త్రీ పురుష సంబంధములో లభిస్తుంది' అనే ప్రశ్నకు, 'ఇంతవరకు లేదు. ముందుముందు మా పద్ధతి వల్ల లభించగల'దని చెప్పాడు.

'జడ్జీ లిండిసేగారి వ్రాతలు, సర్ హావిలాక్ ఎల్లిస్ మొదలగు వైద్యవిశారదుల వ్రాతలు చదివావా?' అన్నాను.

'అవన్నీ గమనించి వివాహశాసనం ఉన్న మన దేశంలో స్త్రీ పురుషులకు అంతకంటె ప్రాపంచికానందం ఎక్కువగాకలగడంలేదని చెప్పగలవా?' అన్నాను. 'అమెరికాలోని పద్ధతులు ఎంతో నికృష్టంగా ఉన్నా లిండిసే కనబరచిన దోషాలకు అతడు చూపినది నివారణోపాయం కాదు' అన్నాడు. షెల్లి మొదలగువారు మీ పద్ధతులు అవలంబించి భగ్నమనోరథులై కృశించి కృంగిపోయారు. ఇంక ప్రకృతిశాస్త్రజ్ఞులు శాస్త్రపరిశోధన చేస్తూచేస్తూ ప్రకృత్యతీతమగు పరబ్రహ్మకు మార్గము చూపుదారికి వచ్చి యచ్చట ఆగిపోయినారు. ప్రకృతి సంబంధమగు పరీక్షు చేయడానికి పనికివచ్చే పరికరాలు పరబ్రహ్మమును కనిపెట్టలేవు. ప్రకృతిమార్గం చేత పరానికి దారి దొరకదు. దానికి పారలౌకికంగా ఆలోచించాలికదా. పారలౌకికంగా ఆలోచిస్తేనే మీదనున్న దారి కనపడుతుంది అంటూ ఈలాగున చెప్పాను! వాడు తల వాల్చుకొని వున్నాడురా. ఆ పిల్లకూడా చెంతనే వున్నది. ఇంతా విని ఆ అమ్మాయి అన్నదికదా, 'నారాయణరావు అన్నగారూ! నా జన్మలో నేను

మనుష్యస్త్రీగా సంచరించింది ఈరోజులే. మీరెంత చెప్పినా లాభంలేదు' అన్నది. సరే, బాగా ఆలోచించుకోండి అని బయల్దేరడానికి సిద్ధంగా ఉన్నాను. రాజేశ్వరునితో ఆ అమ్మాయి భర్త వచ్చినాడని చెప్పినాను. అతి 'ఉల్లాగా' అని 'అతన్ని కూడా వచ్చి భార్య హృదయం మార్చడానికి ప్రయత్నించమనరా' అన్నాడు. నాకు నవ్వువచ్చింది. ఇంతలో నువ్వు పంపించిన భయంకరమైన టెలిగ్రాము చక్కా వచ్చింది.

చెన్నపట్టణం వచ్చుటతోడనే నారాయణరావుగారి ఇంటిలో సూరీడు, శ్యామసుందరి, ఆమె ముగ్గురు చెల్లెళ్లు అందరూ కూర్చొనిఉండగా నారాయణరావు రాజారావు భార్య పోయినసంగతి చెప్పి, సూరమాంబ గుణగణములను వర్ణించి చెప్పినాడు. శ్యామసుందరి వివర్ణ వదనయై విన్నది.

'అన్నా! మంచివాళ్ళు బ్రతుకరుగదా!'

'అవునమ్మా! లోకంలో ఉండే చెడుగు మంచిని తరిమేస్తుందంటావు. మామూలు దృష్టికి అల్లాగే కనబడుతుంది. కాని ఈ ప్రపంచంలో చెడుగు ఇంకా హద్దుమీరకుండా ఉన్నదంటే, మంచియొక్క ప్రాబల్యంచేతనే. చెడుగు ప్రాబల్యంగా ఉంటే యీపాటికి జగత్తుకు ప్రళయం రాదటమ్మా. మనకు ఈ ప్రకృతే అంతా బోధిస్తూ ఉన్నది. రాక్షసశక్తి కిరసనాయిలులో ఉన్నది, ఆవిరిలో ఉన్నది, విద్యుచ్ఛక్తిలో ఉన్నది. ఇవన్నీ కట్టుతప్పితే కాలాన్ని దగ్ధం చెయ్యగలవు. అలాగే మనుష్యునిలో ఉండే రాక్షసశక్తి కట్టుతప్పకుండా చేస్తూ ఉన్నది అతనిలోని మంచే సుమా! కాబట్టి చెడుగు మంచిని తరిమివేస్తోందని ఎల్లా చెప్పగలవమ్మా?'

'నిజమే, అన్నా!'

పర:—'ఒరే నారాయుడూ! ఒక సంగతి ఆలోచించు. చెడుగు, మంచి ఒక్క ప్రకృతిలోనుంచే కదా వస్తాయి, అప్ప చెల్లెళ్ళల్లే. ఎందుకు 'మంచి' మన మోక్షానికి మార్గం అయ్యింది; 'చెడుగు' ఎందుకు కారాదు?'

నారా:—నీకు తెలవదా నన్నడుగుతావు! పురుషుడు ప్రకృతి మాయచే దేహాత్మ భ్రమలో పడుతున్నాడు. అహంకారంలో ఉన్నన్నాళ్ళు పురుషుడు సాక్షీభూతుడగు అక్షరుని, అక్షరస్థానమునుండి పురుషోత్తముని తెలిసికోలేడుకదా! ఆ పురుషుడు, ఆ ప్రకృతి పరబ్రహ్మ స్వరూపులే కాదా. కాబట్టి ప్రకృతియొక్క గుణములలోంచి జన్మించిన మంచిచెడ్డలతో మంచి పురుషుడు తానే అక్షరబ్రహ్మమును జ్ఞానం సంపాదించుకొనుటకు మార్గం అయ్యాడు.'

రుక్మిణియు, చిన్నబాలయు క్షేమముగ ఉన్నారు. పరమేశ్వరునకు గోమరిత యందు వట్టిప్రేమ. ఆమెపై నెన్నియో పాటలు వ్రాసినాడు. రోహిణీదేవి వానిని చదువుమని మరియు మరియు గోరునది. పరమేశ్వరుని భావములన్నియు చిత్రములు. అనాదినుండియు ఒక సంపూర్ణ ఆత్మ ఉద్భవిస్తుందట. అది ఆ ఆదికాలంలోనే స్త్రీపురుష మూర్తులచే రెండు ఆత్మలుగ విడివడునట. వారిజీవితయాత్రలో నెప్పుడో యొకప్పుడు భార్యాభర్తలై కలియుదురట. ఒక్కొక్కప్పుడు ప్రాణమిత్రులైన స్త్రీ

పురుషులై కలియుదురట. అట్టి జన్మంలో ఒకనాడు స్త్రీ పురుషునకు మోక్షము పొందు మార్గముపదేశించునట. అప్పుడా జంట ఒకటై తారకమార్గము నందునట. ఇది యంతయు నిజము కాకపోయినను ఒక్కటిమాత్రము నిజమని పరమేశ్వరుడు వాదించును.

'ఒరే నారాయుడు! పురుషుని కొక యాశయ స్వరూపమయిన వనితయును, స్త్రీకి ఆశయ స్వరూపుడైన పురుషుడున్నూ ఉండి తీరాలి. వారాచరించు దీక్షకు ఉత్సాహము ఉత్తేజము ఇస్తూఉంటారని నేను పూర్ణంగా నమ్ముతాను. 'డాంటీకి' బియాట్రిసు ఉన్నట్లు, కీట్సుకు ఫానా ఉన్నది. నెపోలియనుకు జోసెఫైను, సంపూర్ణావతార స్వరూపమగు శ్రీకృష్ణునికి రాధ, పాండవులకు ద్రౌపది, రామునకు సీత, వివేకానందునకి నివేదిత, కాళిదాసున కాయన భార్య, లీలాశుకునకు చింతామణి, క్రైస్తునకు మాగ్దలీను, మీరాబాయికి తాన్‌సేను, ఆనిబిసెంటుకు కృష్ణాజీ. అవునా?' అని నాడు ఒకనాడు పరమేశ్వరుడు.

'నువ్వు చెప్పినది చాలా భాగము నిజమే. ఎందుకు నీ కా ఆలోచన కల్గింది?'

'నాకూ రోహిణీబాలకు స్నేహము కలిగినప్పటినుంచీ ఎన్ని పాటలో వ్రాశాను. బొమ్మలుకూడా చూశావా? ఆ మధ్య ఆగాను. మరల నాకు ఎక్కడలేని శక్తివచ్చినట్లు వేయుట ప్రారంభించాను.'

'అవును! నేనూ ఆశ్చర్యపడుతూ ఉన్నాను. అదా నువ్వూ, రోహిణీ ఎప్పుడూ కలిసి మెలిసి మాట్లాడుకోవడం?'

'రోహిణీదేవికి ఈ యేణ్ణర్థంనుంచి చిత్రలేఖనం బాగా నేర్పుతున్నాను. నీకు చూపించమంటే పూర్తిగా తాను వేసిన బొమ్మలు తయ్యారుకాగానే చూపిస్తానంది. అంటే నేను దిద్దడం తక్కువగా ఉండడం అన్నమాట. నాలుగు బొమ్మలు వేసింది. మొదటి మూడు నేను బాగా దిద్దాను. ఆ బొమ్మలలో నా ప్రజ్ఞే ఎక్కువ పాలున్నది. ఇప్పుడు వేసింది అంతా ఆమే. నేను ఒక గీతగీసినానో లేదో అన్నీ తనే వేసుకున్నది. బొమ్మలు వేయుటలో మమ్ముల నందరినీ మించేటట్టు ఉన్నదిరా!'

'దుర్మార్గుడా! నాకు చూపించకుండా నువ్వు ఇన్నాళ్ళు దాచావూ?'

'అరే! నీతో నేను వాళ్ళకి బొమ్మలు వేయుట నేర్పుతున్నానని చెప్పలేదుట్రా?'

'కాని ఇంతబాగా వేస్తుందని సూచించి ఉంటే నేను చూసి సంతోషించేవాణ్ణిగా. ఏదీ ఈవాళ సాయంత్రం వాళ్ళ యింటికి వెళ్ళి చూద్దాము. శ్యామసుందరి బొమ్మలు వేయలేదు కాబోలు.'

'వేయలేదుకాని శ్యామసుందరి తెలుగులో కవిత్వం చేయడం మొదలుపెట్టినది. తెలుగు చదువను వ్రాయను బాగా తెలియకపోయినా వినికిడివల్ల, ఎక్కడినుంచి పట్టుకున్నదో తెలుగునుడి, ఏమి తియ్యగా వ్రాస్తూఉందిరా! పాటలలోని రహస్య మామెకు బోధించినాను. ఈ మధ్య సంస్కృతం బాగా చదువుకుంది. నీకే రోజునో రేపో పాడి వినిపిస్తానంది.'

౮

అగాధము

నారాయణరాయని జీవితాంతర్గతమగు ప్రేమ ప్రవాహము మహావేగమున ప్రవహించి మాయమగుచున్నది. విద్యుచ్ఛక్తి రెండు స్వరూపములట. అవి ఒకదాని కొకటి వ్యతిరేకములట. రెంటును కలిసినగాని విద్యుచ్ఛక్తి కాదట. అట్లే మానవుని ప్రేమయు ఎదిరి ప్రేమ లేనిచో వ్యర్థమై జీర్ణించిపోవును. ఒకప్పుడా జీవిని మూలమునంట కదల్చివేయును.

ఎన్ని యుగములకో, శారదకు మెలకువ వచ్చుటయని యెదురు చూచుచున్నాడు. ఇంగ్లీషుకథలో చెప్పిన 'నిదురసుందరి'ని మేల్కొలుపగల ముద్దు తన బ్రతుకులో లేదా? తా నా రాజకుమారుడునుగాదా? యని యాత డనుకొన్నాడు. ఎన్నిసారులో దననిశ్చయమును మరచి యా బాలికను దరిచేర్చుకొని తనలో నైక్యమొనరింప దలచుకొన్నాడు. ఆ బాల వట్టి విగ్రహమువలె చైతన్య రహితమా యన్నట్లున్నది.

ఇటు శ్యామసుందరి ఉత్తమ మేధాసంపన్నురాలు. కర్మయోగిని. వైద్యవృత్తిచే రోగి నారాయణసేవ జేయ సంకల్పించినది వైద్యవృత్తిచే వచ్చుధనము దేశసేవకై వినియోగించెదనని యామె దీక్ష. ఆ బాలిక తన సహోదరి. ఆమె సంగీతము నేర్చుకొన్నది. పరమేశ్వరునికడ పాటలు వ్రాయ నేర్చుకొన్నదట! ఏమి పట్టుదల! ఆమె హృదయమెంత సున్నితము. ఎంత ప్రేమమయము. ఆమె వైద్యురాలై యెట్లు మనగలదు? నీవు శస్త్రచికిత్స చేయగలవా యని తాను ప్రశ్నింప—

'వజ్రాదపి కఠోరాణి, మృదూని కుసుమాదపి,' యని చదివినది. ఇట్టి యుత్తమాంగనలు దేశమాతకు భూషలుగదా!

ఈ యాలోచనలతో దానును బరమేశ్వరుడు కారునెక్కి శ్యామసుందరీదేవి యింటి కారాత్రి వెళ్లినారు. అప్పుడు శ్యామసుందరి దీక్షగా పరీక్షకై చదువుకొనుచున్నది. మనవారిని చూచి మోము ప్రఫుల్లమైపోవ తన సహజమగు నొయారపు నడకతో వచ్చి డాబామీదనున్న కుర్చీలుసర్ది, రండని వారితో నచ్చట కూర్చున్నది. పరమేశ్వరుడు రోహిణి యేదని యామెను వెదకుచు లోనికి బోయినాడు.

పదియేను నిముషములు వారేమియు మాటలు లేక కూర్చుండినారు. ఆమె నలముకొన్న భక్తి యాతని చుట్టివేసినది. ఆమె తలవంచుకొని యేమి యాలోచించుకొనుచున్నదో, సముద్ర పవనములు శీతలములై హాయిగ వీచుచున్నవి. తారకలు తమ కాంతిరకముల నెమ్మదిగ పన్నీరు చల్లుచున్నవి.

చటుక్కున నారాయణరావు తలయెత్తి 'చెల్లీ! నువ్వు పాటలు చేయుచున్నావని పరమేశ్వరుడు చెప్పాడు. ఒకపాట పాడ్తావా?'

'అదేమిటన్నా! పరమేశ్వరం అన్న, కొంటె అన్న. ఏమిటి నా పాటలు!'

'పాడమ్మా! నా దగ్గరకూడానా నీకు సిగ్గు?'

'పాడుతాను. మరి నువ్వేమీ అనుకోకుండా ఉండాలి. నీవంటి వారిదగ్గర పాడుటకు చాలా ధైర్యం ఉండాలి అన్నయ్యా!'

'నేను కొట్టనుగద!'

'ఏమో ఎవరికి తెలుసును?'

'పాడు మరి. శ్రుతివద్దు. నీ కంఠంలోనే ఉంది శ్రుతి.'

'వదిన గారి కంఠంలో ఉన్న శ్రుతి, ఎవరి కంఠంలో ఉంది?'

'ఏమి లాభం?'

'అదేమిటన్నా!'

'ఏమీ లేదు తల్లి, ఏమీ లేదు. శ్యామా! పాడు' అతని కంఠమున శ్రుతి మారినది.

చటుక్కున శ్యామసుందరి లేచి 'అన్నయ్యా! నీ ఆత్మ పరమ పవిత్రమైనది' అని అన్నది. ఆమె కూర్చుండినది. శారద నారాయణరావుయొక్క ఉత్కృష్ట జీవితరాగానికి శ్రుతి కాలేకపోయినది కాబోలు. ఈ యువకుడు తన గంభీర హృదయాంతో, ముక్కవోని మనస్సుతో తలవాల్చి ముందుకే నడుచుచున్నాడు. శారద ఈ పుణ్యచరిత్రుని ప్రేమించుటలేదా? అవును అవును. ఆమెకు ఒక్కసారి మబ్బుచాటుననుండి వెన్నెల ప్రసరించినట్లయినది. శారద చరిత్ర ఇప్పుడొక్కసారిగా అవగతమై పోయినది. శారద నారాయణరావును ప్రేమించుటలేదు.

ఎందుకు ప్రేమించుటలేదు? అయ్యో శారద ఎంత మూర్ఖహృదయ! ఎక్కడను ఈతడు తన రహస్య మిసుమంతయు నితరులకు దోపించక సంచరించుచున్నాడే. శారద! నీ వెంత దురదృష్టవంతురాలవు! నీ హృదయమున కర్కశత్వమున్నదా? నీ రూపమంతయు విగ్రహరూపమా? నీలోన నేమాత్రము ప్రేమ లేకుండ నుండవలె. నీవు మరుభూమివా? ఏమి యీ విషాదము; ఈ విచిత్ర నాటిక. ఆమె భావములు వెలుగువలె ప్రసరించినవి. ఆపరాని దయ ఆమె నావరించి పోయినది. అశ్రులు తిరిగినవి. ఆమె మైమరచిపోయినది. తిన్నగ నారాయణరావు కడకు బోయినది.

ఆమె అతని తలను దనహృదయమున నదుముకొన్నది.

ఒక్కసారిగా ఇరువురకు దేహములు కంపించినవి. వార లిరువురి రక్తములు వేడియైపోయినవి. అప్రయత్నముగ నారాయణరావు శ్యామసుందరిని గవుగిలించుకొన్నాడు. వారిరువురు దృఢాలింగనాపరవశులైరి. శ్యామసుందరి నారాయణరావు మోమును దనవైపునకు ద్రిప్పి భక్తితో నాతని ఫాలమును ముద్దుగొన్నది. నారాయణుడు సర్వము మరచినాడు.

ఆమె శారదయైనట్లు గాఢలాలసుడగు నారాయణరావునకు దోచినది.

తక్షణమా కౌగిలి సడలించి నారాయణుడు నిద్ర మేల్కొన్నవానిభంగి, నిట్టూర్పునించి 'అయ్యో' అనుకున్నాడు. గబగబ అచ్చటనుంచి రెండంగలలో

క్రిందికి దిగిపోయినాడు. తిన్నగా తాను వెళ్లుదారి తెలియక, చెమ్మటలు తుడిచి కొనుచు సర్వమును మరచిన జడునిభంగి సముద్రతీరమును జేరుకొన్నాడు.

అప్రయత్నముగ ఆతనికి హాహాకారమగు శోకము కంఠమునుండి వెలువడినది. ఆతడు తలను బట్టికొని ఇసుకలో జదికలంబడినాడు.

ఏమది! ఇట్టి ఘోరపాప మాచరించినాడేమి? అట్లు తానాచరించుటకు గారణ మేమి. ఆమెను ప్రేమించుచున్నాడా. అవును; తన చెల్లెలుగా చూచుకొన్నాడు. తన కైదవచెల్లె లనుకున్నాడు. పెద్ద సూరీ డనుకున్నాడు. అంతే! నిర్మలప్రేమ రక్తసంబంధము లేనప్పుడు కొంచెము వెనుదిరిగినచో కామదోషిత మగునేమో?

తనకు వివాహము కానప్పుడు, ఒకరిద్దరు బాలికలజూచి తాను సంభోగాపేక్ష పొందినాడు. ఆ భావము ముహూర్తమాత్రము. అటువెనుక నా తుచ్ఛభావము రాలేదు.

సంభోగభావము తుచ్ఛభావమా! అయినచో ఋషుల కెట్లు సంతతులు గలిగి నవి? లోనపుల్కరము కదలించు మోహావేశ మున్నగాని సంభోగేచ్ఛ జనింపదే. ఆయిచ్ఛ పాపమా? అది పాపమైన భార్యయందును అట్టి కోర్కె జనింపగూడదే? కాని యిదేమి యాలోచన! శ్యామసుందరి తన్ను ప్రేమించినట్లే యెరుగడు; తన్ను ముద్దుపెట్టుకొనుట సంపూర్ణంగా పాశ్చాత్యుల సోదరీ భావముననే కాదా! ఈ దేశమున అట్టి ఆచారములు లేకపోయినను ఆమె పెట్టిన ముద్దులలో దీప్తస్వాంతన మున్నది. అగుచో తన కంతవేడి యేల జనించినది? తనకట్టి ఆవేశము కలుగ ఏది కారణము? రాజేశ్వరుని మతము నిజము కాదుగద! ఛీ! అది యెట్లు?

ఆతని మతి యింద్రియ సంబంధమైనది. అటువంటి యప్పుడు ఆతని మతము దోషభూయిష్ఠము. పురుషునిలో విటత్వము గర్భితమైయున్నదా, కర్రలోని నిప్పు వలె? ఎప్పుడో యప్పుడు ప్రతిమానవునినుండి యివి బయట కురుకునా? పవిత్ర మయిన ప్రేమ ఆనందదాయక మందురే. అదియు దోషభూయిష్ఠమా?

అతడు బాధపడిపోవుచున్నాడు. సముద్ర కెరటములవంక జూచుచున్నను అవి కనంబడలేదు. అటు తాను ప్రేమించిన తన భార్య తనకు ప్రేమ నీయదు. ప్రేమ నిచ్చుటకు సంసిద్ధయగు నొక యుత్తమాంగన తలంప వీలుకానిది. ఎందుకో, మనుష్యుని జీవితములో నింత భాగ మీ ప్రేమ యాక్రమించుకొనుట యని యాతి డాడిపోసుకొన్నాడు.

ఏలాగున ఆమె మోము జూచుట. చూడకపోయిన తాను వట్టి పందయైపోడా! పిరికితనము కాదా అది? ఏది గత్యంతరము? అతని కణతలు బ్బుచునే యున్నవి. రక్తము వేగముగ ప్రవహించుచునే యున్నది. వేడిదై, హిమశీతలములైన తన యంగములు పట్టుతప్పిపోయినవి. ఆతని హృదయరోదనము సముద్రఘోషలో

మిళితమైనది. సముద్రము ఒడ్డుననే యా యువకుడు నిశ్చేష్టుడై యట్లే పడియున్నాడు. సర్వప్రపంచము అతనికి లేనిదై, మాయమైనది.

నారాయణరా వెప్పుడు సంభ్రమమున లేచి, నిముషమున తనకడనుండి మాయమైనాడో, ఆ క్షణములో శ్యామసుందరికి జగత్తు తలక్రిందులైనట్లు మెలకువ వచ్చినది. ఆమె గజగజ వణకిపోయినది. ఆమె ఆలోచించుకొనుటకుగూడ భయపడిపోయినది. ఆమె కప్రయత్నముగ నేత్రాంబువులు దొరలినవి. దడదడ మని గుబికిపోవు గుండియ నామె నణచుకొన హృదయముపై రెండు చేతులు వేసికొని నొక్కుకొన్నది. తానిట్టి తెలివితక్కువ పనిచేసి, యాతని కలంచిన దేమి? అట్టిది ఎప్పుడైన కలనైన తలంచినదా యని వాపోయినది. అంత సమాశ్వసించుకొన్నది. తా నింత యబలయైన దేమి? అతడింత కంగారుపడినా డేమి. తా నేమి దోష మాచరించినది? కరుణావేశయై యాతని ననునయింపబోయినది. ఇంతలో శీలమున కేమైన భంగము కలిగించినదా? అతనిని కౌగిలించినప్పు డేమియో తీపులు తన్నలమిన ట్లయినది. అతనిని దాను ముద్దుపెట్టుకొన్నది. అది యేల? ఆ ముద్దునీయుట భారత నారీమణులు చేయు పనియా? చంటిబిడ్డను ముద్దుగొన మధురముగా నుండదా? అంతకన్న వేరు రుచి తా నాతనికి సమర్పించిన ముద్దులోను గోచరింప లేదు. ఎంత గట్టిగ కౌగలించినాడు. భయపడిన బాలు డట్లనే యాలింగనము చేయును.

త్రికరణములచే తాను దోష మాచరించినట్లే తనకు దోచుటలేదు. పురుషునితో స్త్రీ సంచరించినట్లు చరించినదా? తనలో స్త్రీత్వమే పోయినది. తాను వైద్యకళాశాలలో నెప్పుడు చేరినదో యప్పుడు స్త్రీత్వము వదలివేసినది. తన్నిదివరకే పురుషుడు నింత కదలింప లేదు. నారాయణరావు పవిత్రహృదయుడు. అతనిపై పవిత్రమగు ప్రేమ చూపించుచున్నది. ఆ ప్రేమలో నపశ్రుతి యేమున్నది? తన ప్రేమలో దేహానంద మున్న నుండవచ్చుగాక. అది తాను దోషభూయిష్ఠ హృదయముతో నాచరింప లేదే. కాని అతని హృదయములో నేమున్నదో కాని, ఆతని కౌగిలింతలో గంభీరమధురిమలు తోచినవి. తన ప్రేమలో నేమున్నదో? ఆ క్షణికములో తా నెవ రైనదో?

అట్టి యుత్తమపురుషు డొక్కసారి తన దేహము గోరిన దాను వెనుదీయవలెనా? అంతమాత్రమున తనలో కళంకము జేరునా? అది ఎట్లు? మహర్షి రుచి గల పదార్థము నొకసారి వాంఛించిన యాతనిలోని పవిత్రత యెట్లు నశించును?

ఏమో! ఏమో!

తా నాతని పవిత్రత భంగము చేయుటకు కారణమయ్యెనా? అట్లు కాదు. మహాసత్వుడగు నాతడు ప్రేమకై తపించినాడు. తనకు బరమ కరుణ గలిగినది. కరుణలో స్త్రీ ప్రేమ జనించినది. ఇరువు రొక పరమనిమేషమున నేవియో యానందమున నోలలాడినారు. అంతమాత్రమున దోష మేమియు లేదు.

౯

మోహ ధర్మము

నారాయణరావు తనకడకు రాకమునుపే రాజేశ్వరుడు పుష్పశీల హృదయము మారినదేమో యని సందియ మందసాగెను. అతని తోటియుద్యోగి యగు నా మహమ్మదీయ యువకుడు రాజేశ్వరరావింటికి బదింబదిగ రా నారంభించెను. రాజేశ్వరరావు మాత్రము పుష్పశీలకు సంపూర్ణ స్వాతంత్ర్యమిచ్చి, యామె యిచ్ఛానుసారము మెలగనిచ్చెను. తమ ప్రేమ స్వాతంత్ర్య సంఘాదేశములు, ఆశయములు, విజయమందుట కాచరించవలయు మార్గములు అన్నియు పుష్పశీల కుపదేశించినాడు. నువ్వు నీ ప్రేమ ననుసరించి మెలగవచ్చును. నీకు నామీద ప్రేమ యెంతకాలం ఉంటుందో అంతకాలం నా దగ్గిర ఉండవచ్చును. నీకు ప్రేమ సంపూర్ణముగ నా యెడల నశించిపోయి, వేరొకని నీవు వలచినచో నీవు నిస్సంశయముగ ఆ పురుషుని కడకు వెళ్లిపోవచ్చును. అనియు రాజేశ్వరరా వా సుందరితో వచించినాడు.

పుష్పశీల చపలచిత్త. ఆమె హృదయము సీతాకోకచిలుకయే. రాజేశ్వరునిపై మమకార మప్పుడే నశించిపోసాగినది. ఇంతలో నీ మహమ్మదీయ యువకుడు రాజేశ్వరుని యింటికి రా నారంభించినాడు. రాజేశ్వరరావు పుష్పశీలకు నామహమ్మదీయ యువకునితో బరిచయము గలిగించెను.

పుష్పశీలకు ఇంగ్లీషున మిడిమిడి జ్ఞానము కలదు. కాన ఆభాషలో నా మహమ్మదీయ బాలకునితో నేదేని మాటలాడుచు వినోదించుచుండెను. ఆ బాలకుడు రాజేశ్వరరావు లేనికాలములో కూడ రాజేశ్వరునింటికి వచ్చుచుండెను.

ఒకనాడాతడా యువతిచేయి పట్టుకొన్నాడు. పుష్పశీల మాటాడలేదు. చిరునవ్వు నవ్వినది. రెండురోజులు పోయినవెనుక నా మహమ్మదీయ యువకుడామెను వెనుకనుండి వచ్చి కవుంగిలించుకొన్నాడు. పుష్పశీల అతని బాహువులలో బులకరించినది. వారిరువు రంత శయ్యాగృహమున కేగినారు.

రాజేశ్వరున కప్పుడే పుష్పశీలకు నా మహమ్మదీయ యువకునకు గల సంబంధము కరతలామలకమై తోచినది. ఆనాటినుండి రాజేశ్వరుని హృదయమున నెచ్చటనో కనంబడని కంటకమువలె నీర్ష్య బాధింపజొచ్చెను. రాజేశ్వరు డది ప్రథమమున నీర్ష్య యనుకొనలేదు ఏదోబాధ యనుకొన్నాడు.

అప్పుడే నారాయణరావు వచ్చినాడు. నారాయణుడు వచ్చి యేమేమియో చెప్పినాడు. గాంధీతత్త్వము బోధించినాడు. తన భార్యను నితరులకు సంతానార్థమిచ్చిన ఆర్యకాలమునాటి గృహమేధి తప్పొనరించినాడా ? లేదు. తప్పు అనునది కాలమునుబట్టి మారుచుండునుగదా. తప్పు అని కనుంగొనుటకు ముఖ్యసూత్రము మనము హింస నాచరింపుచున్నామా యని నిర్ణయించుకొనుటయే.

పరదారను, పరధనమును ఆశించుట పరుల హింసించుటయే యగును. కావున పాపకృత్యమని వాదించినాడు. అహింసాసూత్రము నాధారము చేసికొని నీవు నీ కర్మ నడుపవలెను. సంఘము ముక్తిమార్గము నన్వేషించుటలో నెన్నియో పద్ధతుల నలవడ చేసుకొనును. అవి యన్నియు, అహింసకు సత్యమునకు వ్యతిరేకము గాకూడదు. కావుననే సంఘమున ధనమంతయు నందరకు సమముగా బంచవలెనని నిబంధన పెట్టుకొని దానికై పలువుర జంపుట పాపమగును. నీవు స్వచ్ఛ కర్మయోగివై, నీ ప్రేమచే సంఘప్రజ నంతను సంస్కరింపవలెను. అలాగుననే స్త్రీ విషయమునను. స్త్రీలకు పురుష వాంఛయు, బురుషులకు స్త్రీ వాంఛయు హద్దుమీరుట మోక్షమునకు దూరము. అది ఇంద్రియ లోలత్వములో ముంచును. గాన దానికై వివాహసంస్థ నెలకొల్పి యావాంఛను జాలవరకు తగ్గించినారు. వివాహ మన ప్రేమ లేకుండుట కాదుసుమా! అందు దోషము లేవైన నున్నయెడల మార్పు చేయుము. అంతియకాని నీ యిష్టము వచ్చినట్లు పోరాదు. మానవునకు స్వాతంత్ర్యము మంచి చేయుట కున్నదిగాని, చెడుగొనరించుటకు లేదు.

ఈ రీతిగా నారాయణరావు తనకు బోధ యొనరించినాడు. అది నిజమా? ఆధ్యాత్మిక పథమొకటి యున్నదని తనకు నమ్మకము లేదు. ఈ జన్మము ముగిసిన వెనుక ఆత్మలు మరల జన్మించునా? ఆ ఆత్మలు—త్రాసునకును, జూపునకును అందని ఈ ఆత్మలు—ఆద్యంత రహితములన్నమాట కేవలము కల్పితము అని నిశ్చయము జనించును.

కాని ఆ నిశ్చయము బూర్వమెప్పుడు చలనము లేక స్థిరమై యుండునది. ఇదివర కెందరెన్ని రీతుల వాదించినను, వానిని ఛూ ఛూ యని త్రోసిపుచ్చువాడు. నేడాతనికి అనేక సందేహములు జనించినవి. తన భావములు, తన గురువుగారి సందేశము తప్పేమో? ఇదివరకు తన గురువుగారి మతమువంటిదే చార్వాకమతము ఉండెడిదట. రోమను కాలమున, గ్రీకు మహాసామ్రాజ్యము విచ్ఛిన్న కాలమున ప్రజల కిట్టి విపరీతబుద్ధు లుండెడివట అని నారాయణుడన్నాడు. అదినిజమా? ఇదినిజమా?

ఈ యాలోచనలతో నొకనాడు రాజేశ్వరుడు తన యింటికడకు వచ్చినాడు. ఆ మహమ్మదీయ బాలుడును, పుష్పశీలయు లోననున్నారని సేవకుడు చెప్పినాడు. ఇంటిలోనికి వెళ్ళక మండిపోవు హృదయము నుపశమింప జేసికొనుచు రాజేశ్వరుడు తన పాదము లెచటికి గొంపోవుచున్నవో యెఱుగని యవస్థలో నిల్లువిడిచి యేగెను.

తనలో నీర్ష్య జనించినదని యాతనికి స్పష్టమై తోచినది. దృఢవ్రతుడనని తా నెంత గర్వపడుచుండెనో యంతకు తగినశాస్తియైనది. నా కళ్ళయెదుటనే స్త్రీలు చంచలచిత్త లను మాటను పుష్పశీల నాకు ఇంత చక్కగ బోధించునని యెఱుగనైతిని.

తన హృదయము దహించుచున్నది. తాను క్రొత్తగా స్వతంత్ర ప్రేమ సంఘములో జేరినప్పుడు కొందరు కొందరు యువకులతో, దాను వినోదించినప్పుడు వారు తన్ను వదలి యితరులతో జరించునపుడు తా నెట్టి యీర్ష్యము నందలేదే! అట్టి తనకు నేడీ యీర్ష్య యెక్కడినుండి జనించినది?

రాజేశ్వరుడు పుష్పశీలకడ కొక దినమున బోయినాడు.

‘పుష్పం! నాపై ప్రేమ అంతా మారిపోయిందా?’

‘ఛా! ఛా! అదేమిటి రాజా! అల్లా అంటావు! నీవు నా ఆత్మనాథుడవు. నిన్ను తప్ప నేను ఇంకో పురుషుణ్ణి తలంపలేను. నేను నీ దాసను.’

‘నువ్వు మాట్లాడేది నాలిక చివరినుంచా, హృదయములోనుంచా! పుష్ప శీలా! నీకు ప్రేమమారితే మారిఉండవచ్చు. అది తప్పు అనే ఉద్దేశముతో నిన్నీ ప్రశ్నలు అడుగుటలేదు. నిజము చెప్పవలసింది అని. ఎందుకీ గ్రుద్దులాట? మన యిద్దరిస్థితి యేదో ఒక నిశ్చయానికి ఒక మార్గానికి వస్తుందని, అంతే. నీపై నా ప్రేమ మాత్రము ఇసుమంతైనా తరగలేదు అదేమి చిత్రమో!’

‘ఇదివరకు మీ ప్రేమకూడా అస్తమానము మారుతో ఉండేదిగా?’

‘అప్పటికి నా ప్రేమకు తగిన స్త్రీమూర్తి కనబడలేదు కాబట్టి.’

‘అల్లాగే నాకు ఇప్పటికి నా ప్రేమకు తగిన పురుషమూర్తి కనబడలేదేమో అనుకోరాదా?’

‘అవును! అందుకనే నేను నిన్ను అడిగేది ఏమిటంటే, ‘నీ హృదయము ప్రస్తుతము మారిందా?’ అని.’

‘అది నేను ఎలా చెప్పగలనండీ!’

‘అదేమిటి పుష్పం! నువ్వు చెప్పనేలేవా! ఇదివరకు లేనిది నన్ను కొత్తగా అండి అండీ అని అంటున్నావు. నీ హృదయం మారి నటులే తోస్తూంది.’

‘అండీ అనగూడదా! మీరు నాకు భర్తవంటి వాళ్ళుగనుక అన్నాను.’

‘అబ్బా నన్ను నీ భర్తవంటివాణ్ణి అన్నావు. సరే నేనున్నూ మిమ్మ గౌరవం చేసి మాట్లాడనా?’

‘అదేమిటి నామీద ప్రేమ తప్పిందా?’

పుష్పశీల సుడిగాలి వేగమున వచ్చి రాజేశ్వరుని కౌగలించుకొన్నది. అతని నదిమిపట్టి పెనవేసికొని పోయినది. ‘నీకు వట్టి అనుమానం నాథా! లేనిపోనివి పెట్టుకోకు’ అని యామె యాతని చెవిలో సన్నని యెలుగున పలికినది. అతడును ఆమెయు మోహావేశమున మైమరచినారు.

నాలుగు రోజులైన వెనుక రాజేశ్వరుడు తోటలో చెట్లకు మళ్ళు త్రవ్వు చుండెను. ఆరోజు శుక్రవారము. సెలవు చీకట్లుపడినవి. అంతయు నిశ్శబ్దముగా నున్నది. బంగాళాచుట్టు చెట్లపై పక్షులు గూళ్లుచేరి పాటలు పాడుచున్నవి.

వేసవికాలము వచ్చుచున్నదని చూపిన వెర్రివేడియెండ పూర్ణముగా పోయినను శీతకాలమింకను జల్లబడలేదు.

రాజేశ్వరుడు తోటలో పనిచేసుకొనుచున్న సంగతిని పుష్పశీల మరచి విహారమునకై చెరువుగట్టుకు పోయినాడని యనుకొన్నది. కావుననే యందకాడగు నా మహమ్మదీయ యువకుడు రాజేశ్వరుని యింటికివచ్చి, వరండా వెనుకను మధ్య గదిలో కుర్చీపై కూర్చుని, కలలు కనుచున్న పుష్పశీలను దన హృదయానికి జేర్చుకొన్నాడు. పుష్పశీల సర్వము మరచి యా మహమ్మదీయ బాలుని అదిమిపట్టుకొని యాతని నక్కడనున్న సోఫాపైకి త్రోసి, యాతనిపై వ్రాలి యాతని నావరించినది. మేఘబాల అచలకుమారుని చుట్టినది. ఆ సమయముననే రాజేశ్వరుడు తోటలోనుండి గదికి దొడ్డిత్రోవను వచ్చినాడు.

ఎట్టయెదుటి దృశ్యము తిలకించి నిశ్చేష్టుడయి యచ్చటనే నిలబడిపోయినాడు. పుష్పశీలయు నా మహమ్మదీయ యువకుడును చటుక్కున లేచి నిలుచుండిపోయినారు. రాజేశ్వరుడు రౌద్రమూర్తియైనాడు. హుమ్మని చేయినెత్తి యా మహమ్మదీయ బాలుని శక్తికొలది చెంపపై నొక పెట్టుపెట్టెను. ఆ యువకు డా దెబ్బ కోకకుర్చీపై పడిపోయినాడు. లేచి చొక్కా చేతులు వెనుకకు లాగి, రాజేశ్వరుని మోముపై ముష్టిఘాతము నీయబోయినాడు. రాజేశ్వరు డెక్కుడు బలవంతుడగుటచే నాతని చేయిపట్టుకొని యాపి, కోపము దిగమ్రింగి 'క్షమించండి హుస్సేనుగారూ! నేను తొందరపడ్డాను. తొందరపడుటకు కారణం ఉందని మీరే గ్రహించగలరు. ఇప్పుడు మీరింటికి వెళ్ళిపోండి' అన్నాడు.

పుష్పశీల తెల్లబోయినది. గజగజలాడుచు భయాకులయై యచ్చట నొదిగి నిలుచున్నది.

ఆ మహమ్మదీయ యువకుడు కందిపోయిన తన యెడమచెంపను ఎడమచేత నొక్కి పట్టుకొని,

'నేను వెడితే, ఆ బాలికను చంపివేస్తావేమో?'

'రామా! నీకంత భయముగాఉంటే ఆ అమ్మాయిని తీసుకువెళ్లు.'

పుష్ప:—మీరు వెళ్లండి సాహెబుగారూ!

ఆ యువకుడు రాజేశ్వరు నొకసారి, పుష్పశీల నొకసారి తీక్ష్ణముగజూచి 'నీ భార్య కాదుగా ఈ మనోహరిని నా కిచ్చివేయి, నేను తీసుకుపోతాను. నేను నిక్కా కట్టుకుంటాను'

రాజే:—ఏమిటి పుష్పశీలా నీకిష్టమా? అని గంభీరస్వరమున నడిగెను.

'అయితే అవుతుంది' అని యామె యన్నది.

రాజే:—అలాగా! అయితే నా అభ్యంతరం మాత్ర మేమిటి?

పుష్ప:—నేను రాను. మీరు వెళ్లండి సాహెబుగారూ!

ఆ యువకుడు వెనుతిరిగి యింటిగుమ్మములు దిగి వెడలిపోయినాడు.

రాజేశ్వరు డా వనితనుజూచి 'పుష్పం నాకు జ్ఞానోపదేశం చేశావు. కృతజ్ఞుణ్ణి' అని గబగబ, యా చీకటులలో కలసిపోయినాడు. పుష్పశీల కుర్చీపై చదికిలంబడినది.

అంత అనుమానరహితమనుకొన్న నిశ్చయములు ఇంత యనుమానపూరితము లైనవి. తా నిం కేయాశయములకై సంఘముపై గత్తిగట్టుట? పూర్వకాలమునుండి స్త్రీ తనప్రకృతిలోపమువల్ల నొక పురుషునిజేరి అతని నాధారపరచుకొని యున్నది. అంతియకాని తాను బానిసయై పురుషునికి లోబడియుండలేదు. అని నారాయణుడు చెప్పిన ముక్కయే నిజముకాబోలు.

రాజేశ్వరుడు అంతకంతకు దీర్ఘవిచారమున బడెను. అతడు ఇతి కర్తవ్యతామూఢుడై, కంటకవృక్షములనడుమ బడిన నరునివలె బాధ నందుచుండెను. ఇదివరకాతనికున్న నిశ్చయబుద్ధి మూలమట్టముగ గదలిపోయినది. నిర్మల హృదయము మేఘావృతమైనది.

స్త్రీకి స్వాతంత్ర్యము, పురుషునకు నీర్ష్య లేకుంట యను తమ యాశయములు తనయెడ మృగ్యమైనవి. తాను పుష్పశీల భర్తకు దృఢబుద్ధితో వ్రాసిన దెల్ల బడాయియైనది. తనకును బుష్పశీల భర్తకును భేద మేమున్నది? పసువువలె నా మహమ్మదీయ బాలకు నట్లు కొట్టినా డేమి?

ఎట్లు భగవంతుడా! భగకంతుని నమ్మడే, యేల జ్ఞాపకమునకు వచ్చినాడు? నారాయణు డేల దాపురించి తన కా యుత్కృష్టత బోధచేసినాడు? ఒకవేళ తమ సంఘాశయములన్నియు అజ్ఞాన విలసితములా?

తనకు నీర్ష్య జనించినది!

'అబ్బా! నాకీ గుండెల్లో బలుపు. నాకేమీ దారి కనబడుటలేదు. ఆలాగు పుష్పశీల నా దగ్గరనుండి వెళ్ళిపోతే ఉండగలనా? నా పుష్పశీలా! నిన్నెంత ప్రేమించాను. ఆ మహమ్మదీయుణ్ణి చంపేద్దామనే అనుకున్నాను. నారాయణుడు చెప్పినట్లు నిజముగ పుష్పశీల బ్రతుకు నేనే తగలేశానా?

'ఓ పుష్పశీలా! పుష్పశీలా! నీ కష్టములకు నేనా కారణము? నీవు నావలన అధోగతిలో పడినావా?' కాదు, కాదు. తాను చేసినదంతయు మంచిదే.

అతని మనస్సున కేదియో నిశ్చయము కలిగినది. మోము రాతితో చెక్కినట్లయినది. దేహము బిర్రబిగిసిపోయినది. అబ్బా! యని యా నిశ్చయమును దూరమునకు ద్రోసినాడు. తొందరపడుచున్నా డేమో, ఇంకొక మార్గము లేదు. ఇదే, ఇదే! 'నీ బ్రతుకు వృథా. నీ బ్రతుకు వృథా!' నారాయణుడు, పరమేశ్వరుడు, రాజారావు! వాళ్లు దేవతలు. 'ఛా నారాయణుని దగ్గరకు పోనా సాయంత్రము?'

అతడు రాత్రి పన్నెండుగంటలకు కూర్చుండి ఉత్తరములెన్నియో వ్రాసెను.

తెల్లవారగట్ల మూడగుచున్నది.

మెల్లగా అడుగులిడుచు పుష్పశీల నిద్రించు గదిలోనికి బోయినాడు. ఆమె వాడిన పుష్పమువలె పందిరిమంచముపై పండుకొని యున్నది.

పుష్పశీల నొక్కసారి కౌగిలించుకొన్నాడు. ఆమె నిద్దురలో రాజేశ్వరరావును తనకడకు లాగికొన్నది.

అతని కన్నుల రెండుచుక్కలు నీరు తిరిగినవి. ఆమె కౌగిలి సడలించుకొని 'ఎప్పటికైనా ఆడవాళ్ళ బాధలకు పురుషులే కారకులు' అని గొణుగుచు తన వ్రాత గదిలోనికి బోయి సోఫాపై పండుకొని ఒక పాట్లము నోటిలో వేసికొని మంచినీరు త్రాగుచుండగనే యాతని చేతిలోనుండి గ్లాసు క్రిందకు పడి బద్ధలైనది. ఆతని చేయి వాలిపోయినది.

౧౦

శస్త్రచికిత్స

'కొత్తపేట
10 గం. 20—4—29
తటవర్తి నారాయణరావు
అడ్వకేట్
హైకోర్టు, మద్రాసు.

మీ నాయనగారు - దుష్టవ్రణము - (మాలిగ్నెంటు ట్యూమరు) - వ్రేలి మీద-రేపు - ఉదయం - మెయిలు - తీసుకొని వచ్చుచున్నాము - శస్త్రచికిత్స-రంగాచారి - ఏర్పాటుచేయి - స్టేషను - మోటారు - భయములేదు.

రాజారావు'

అని తంతి నారాయణరావునకు చెన్నపురిలో హైకోర్టులో నున్నప్పుడందినది. నారాయణరావునకు హృదయం చలించి తల యొక్కసారి తిరిగినది. ఈ దుష్టవ్రణ మేమిటి? దీనివలన భయములేదని తంతిలో వ్రాసియున్నది. అతడు తక్షణమే రంగాచార్యులుగారి యింటికిబోయి వారితో మాట్లాడెను. ఆయన యా తంతిని చూచి 'రేపు తిన్నగా మా వైద్యశాలకు తీసికొనిరండి. అన్నీ సిద్ధం చేయించి ఉంటాను' అని చెప్పినాడు. విషవ్రణములలో భయపడవలసినవి యున్నవి ఏమీ భయము లేనివి యున్నవి. 'భయము లేదా' యని ప్రశ్నింప, రంగాచారిగారు ధైర్యముచెప్పి నారాయణరావును బంపించినారు. శస్త్రవైద్య మయినవనుక యొకటి రెండు రోజు లుంచవలసినచో వైద్యశాలలోనే సుబ్బారాయుడుగారినుంచి నారాయణరావుగారి యింటికి వెడలిపోవచ్చునని రంగాచారిగారు చెప్పినారు.

మరునాటి ఉదయము మెయిలుకు సూర్యకాంతము, నారాయణరావు కారుమీద సెంట్రలు స్టేషనుకడకు వచ్చినారు. రెండుమూడు కిరాయిమోటారులనుగూడ

కుదిర్చియుంచినాడు. మెయిలువచ్చియాగినది. ఒక రెండవతరగతి బండియంతయు నద్దెకు బుచ్చుకొని శ్రీరామమూర్తి, రాజారావు, లక్ష్మీపతి, యజ్ఞనారాయణ శాస్త్రి, వెంకాయమ్మ, రమణమ్మ, జానకమ్మగారును, లక్ష్మీపతి తల్లి శేషమ్మగారు, లక్ష్మీనరసమ్మగారు మెయిలులో సుబ్బారాయుడుగారితో దిగిరి.

సుబ్బారాయుడుగారి కుడిచేయి కట్టబడియున్నది. ఆయన బాధ నణచుకొనుచు మధ్యమధ్య బొమలు ముడుచుకొనుచు, పెద్దకుమారుని బాసటగొని రైలుదిగి బాధతో నిండియున్న చిరునవ్వు చిన్నకుమారునిపై ప్రసరించెను. అతడు దెచ్చికోలుధైర్యము మోమున దోప తండ్రికడకువచ్చి, 'ఎల్లాఉంది నాన్నగారూ ?' అనిప్రశ్నించెను. 'బాధగాఉంది. ఫరవాలేదులే. ఇదుగో సూరీడు, వచ్చిందీ ? ఏమీ లేదుతల్లీ. ఏదో చిన్నకురుపు, కణుపుజెప్టో లేక ఏదైన మాదో!' అని సుబ్బారాయుడుగా రనిరి.

తిన్నగాపరీక్షచేసి ఇది శస్త్రము చేయవలెనని రంగాచారిగారు నిర్ణయించినారు. చిటికెన వ్రేలిపై ఒకచిన్న పుట్టుమచ్చయు, మచ్చపైన కాయయు నుండెడిదట. అది చటుక్కున పదిరోజులక్రిందట పెద్దది కానారంభించి పోటును బాధయు మొదలు పెట్టినది. చేయివాచినది. సుబ్బారాయుడుగారికి తిండి సహించుటలేదన్నారు. సుబ్బారాయుడుగా రిది యేమియని, అమలాపురము, పెద్దకుమారునికి గబురంపిరి. శ్రీరామమూర్తి రాజారావును తీసికొనివచ్చెను. రాజారావుమూత్రము పరీక్షించి మధుపులేదనియు మూత్రములో నితరమగు జబ్బేమియు లేదనియు ఆ వ్రణము దుష్టవ్రణజాతియనియు నిశ్చయించెను. కండరములలో పెరుగు 'సార్కోమా' యను వ్రణమట. అది పెరుగుటవలన వ్రణము పుట్టినచోటనేగాక రక్తములో నుంచి విషము ప్రవహించి వ్రణము కండరములు, నరములు, రక్తధమనులు, చెడు రక్తపు నాళములు పాడుచేసుకొనుచు విజృంభించి ప్రాణమునకు ముప్పుకూడ తెచ్చునని రాజారావు శ్రీరామమూర్తితో జెప్పి, అందుకు వ్రేలు కొట్టివేయవలసియుండునేమో యనియు, చెన్నపట్టణము డాక్టరు రంగాచార్యులుగారికడకు వెళ్లుట యుత్తమమనియు సలహాచెప్పెను. తాను కొంత మందు లోనికిచ్చి, కట్టుగట్టి, చెన్నపట్టణమున కారాత్రి మెయిలులో బయలుదేరుటకు నిశ్చయించి నారాయణరావునకు తంతినిచ్చెను.

రంగాచార్యులుగారు రాజారావు చెప్పినట్లుగానే యెంచి చిటికెనవ్రేలు మొదలంట కొట్టివేయవలెనని నిర్ధారణముచేసెను. సుబ్బారాయుడుగారు మత్తుమందక్కర లేదన్నారు. కాని రంగాచార్యులుగారు చాలా జాగ్రత్తగల వైద్యుడు చేతినెల్ల నిజముగా రాతివలె మొద్దుచేయుటకు తగినట్లు కండలలోనికి పిచ్చికారీ మందిచ్చి చేయిని బంధచేసి కత్తులు మొదలయినవి సిద్ధము చేసికొని శస్త్రచికిత్స చేసినాడు. చిటికెన వ్రేలంతయు దీసివేయబడినది. 'సార్కోమా' సంబంధమగు వ్రణ చిహ్నము లేమియు లేకుండచేసి యంతయు శుభ్రముచేసి రక్తము నష్టము గాకుండ రక్తనాళములు కుట్టి రంగాచార్యులుగారు చర్మముకూడ కుట్టివేసినారు.

ఆరోజంతయు సుబ్బారాయుడుగా రక్కడనే యుండిరి. మరునాడు సాయంకాలము మోటారుకారుమీద నారాయణరావుగారి యింటికి తీసికొనివచ్చినారు వారిని.

ప్రతిదినము వచ్చి రంగాచారిగారు కట్టుకట్టుచుండిరి. నాలుగురోజులైన వెనుక, ఆయనకడనున్న సహాయవైద్యయువకుడు కట్టు కట్టుచుండెను. రంగాచారిగారు లోపలికి మంచిమందు లిచ్చుచుండిరి. సుబ్బారాయుడుగా రొక పదునైదు దినములుండినవెనుక కొత్తపేట గ్రామము వెళ్ళవచ్చునని రంగాచారిగా రన్నారు.

సుబ్బారాయుడుగారిని జూచుటకు జమీందారుగారును శారదయు చెన్నపట్టణము వచ్చినారు. సుబ్బారాయుడుగారు, వియ్యంకుడు నవ్వుకొనుచు వేళాకోళములు సలుపుకొనిరి.

జమీ :—ఏమండీ బావగారూ! మేరుపర్వతానికి పిడుగు తగిలిందట ?

సుబ్బా :—ఒక్క వేలు కొట్టేసిపోయింది వజ్రాయుధం.

జమీ :—అమృతం ఎత్తుకుపోయే గరుడుణ్ణి ఆపుచేద్దామని ఇంద్రుడు వజ్రాయుధం వేస్తే ఒక రెక్కయీక ఊడిపోయిందట గరుడుడికి. మీరేమన్నా అమృతం ఎత్తుకురాలేదు గదా బావగారూ!

సుబ్బా :—ఎల్లామాసినా ఇంద్రుడు జేకనపడ్డాడు. బావగారికి పుక్కిటి పురాణాలు అన్ని తెలుసునే!

జమీ:—అదేమిటండోయి దెబ్బకొడ్తున్నారు! నాకు పురాణాలు రావని వ్యంగ్యము ఏమీ లేదుకద?

సుబ్బా :—జమీందారులు, శాసనసభలో సభ్యులు పుక్కిటి పురాణాలకు తీరుబడి ఉంటుందా అని అన్నాను బావగారూ!

జమీ :—బావగారిబోటి పెద్దలు వెళ్ళండి అంటే వెళ్ళాను. మీ బోటివారి తరఫున ప్రతినిధి నేగా? మేము జమీందారులము, మీరు జమీందారులకు ప్రభువులు.

సుబ్బా :—ఏల్లాగయినా బావగారి మాట పైనే.

జమీం :—ఎప్పుడూ మీచెయ్యే పైన.

సుబ్బా :—కాని మీ అల్లుడిచేయిపైన మీచేయి అయిందికాదండీ!

జమీం :—బావగారు డెబ్బదిఏళ్లు వస్తూవున్నా తమ అబ్బాయి అన్నగారిలా ఉన్నారు. ఇరవై ఏళ్లు నాకన్న చిన్నవారుగా కనపడుతున్నారు.

సుబ్బా :—జ్ఞానవంతులకు దబ్బున ముసలితనం వస్తుందట.

జమీం :—యోగులకు పడుచుదనం వచ్చునట్లు.

వియ్యంకు లిద్దరు సరస సల్లాపముల కాలము పుచ్చిరి.

* * * *

రాజారావు అమలాపురము వెళ్ళెదనని తెల్ప నారాయణరావు శలధళి వారించెను. ఆరోజున పరమేశ్వరుడు, లక్ష్మీపతి, రాజారావు, అలం, రాఘురావునొక క్షత్రియమిత్రుడు, నారాయణరావు కలసి సముద్రపుటొడ్డునకు వాహ్యాళికి బోయినారు. రాఘురావు ఆలంతో 'ఏమిరా బలం అంటే మన పూర్వకాలపు వాళ్ల

దిరా. నువ్వూ నేనూ ఉన్నాం. నారాయణరావు తండ్రిని చూడు. ఆయన మత్తు మందు అక్కరలేకుండా చేతివేలు కొట్టెయ్యమన్నారు. నువ్వూ నేను అలా అనగలమా? మనకా బలం ఉందా? ఆ ధైర్యం ఉందా?' అని పలుకరించెను.

ఆలం :—అరే! ఏమిటోయి నువ్వు పెద్ద చత్రిపుడవు: కత్తిలేదు. కలంపోట్లకి ఎందుకూ వచ్చావు?

పర :—నవాబులు, చెట్లకింద వకీళ్ళయినపుడు, రాజులు చెవుల్లో కలాలు దోపుకునే వాళ్ళయితే తప్పు వచ్చిందేమిటిరా తుర్కా అబ్బాయి!

ఆలం :—అల్లా, అల్లా! వీడిక్కా కవీకూడా! దద్దమ్మ. నేనే నవాబును అయితే మాదర్బారుఖానానుంచి పది కొర్డాదెబ్బలతో డేవిడీమన్నా ఆజ్ఞవేస్తానురోయి.

పర :—నవాబుల దర్బారులకే రావాలి? మా మహారాజులు లేగుట్రా. అప్పుడు మూరురాయరగండ పరగండ భైరవ సకల మూర్ధన్యాభిశేఖర, శ్రీమన్మహారాజాధిరాజరాజేశ్వర రాఘవరాయలుంగారి కొలువుకూటంలో ఉంటాను గాని.

రాఘు :—అకురలకులు! ఒరే నారాయణ మంత్రీ! మన ఖజానానుంచి పదిపైసలు ఈ కవికి దానమీయి.

ఆలం :—ఒరే రాజారావూ దివాన్: ఈ కవిని గాడిదమీద ఊరేగించు! తియ్యరా త్రీకాజిల్సు.

నారా :—హుక్కా గుడగుడ అక్కరలేదూ? ఇదిగో నాదగ్గర 'స్టేటు ఎక్స్ప్రెస్' ఉన్నది.

రాఘు :—అహింసావాదులు సిగరెట్లు కాల్చవచ్చునురా, నారాయణా! నీఅహింసావాదం నీవూ! వకీలుపనికి సిగరెట్లుకూ మంచి శ్రుతి.

పర :—ఏమోలే! సంగీతపాటకుడివి నీకు తెలియాలి; మాకేం తెలుస్తుంది. పొగ కొట్టకుండా ఉండడానికి స-అ-రీ-అ!

లక్ష్మి :—అదేమిటిరా?

ఆలం :—వీడు పద్యం మాట్లాడుతున్నాడా డాబుదొరా?

నారా :—డాబుదొర కాదురా! డాగుదొర!

రాఘు :—కుక్కలదొరా!

లక్ష్మి :—అల్లా అయితే పశువుల వైద్యుడవ్వాలి.

అందరూ ఇసుక తిన్నెలపై వసియించియుండిరి. రాజారావుమాత్రము తల వాల్చుకొని యేదియో ఆలోచనలో మునిగి, స్నేహితులతో మాటలాడక కూర్చుండియున్నాడు. ఆలం రాజారావు ప్రక్కజేరి యాతనిచుట్టి 'రాజా! నీ స్నేహితులందరి హృదయాలు నిన్ను ఆవరించిఉన్నాయోయి! నువ్వు దహించుకుపోతోంటే ఈ తురకబిడ్డ మోటు మనస్సుకూడా నీరయిపోతోంది. మా అందరిలోకి గట్టి మనస్సు నీది' అన్నాడు.

రాజారావు బొటబొట కన్నీటి కాలువలైనాడు.

పరివర్తనము

నారాయణుని తండ్రికి శస్త్రచికిత్స చేయునప్పుడు శ్యామసుందరీదేవి చెంతనే యున్నది. తరువాత నారాయణుని దగ్గరకు వెళ్ళి 'అన్నా! మీ తండ్రిగారు భీష్ములవారులా వున్నారు. ఏమి బలం, ఏమి ధైర్యము! ఆవిగ్రహం ఏమిటి! మీ యిద్దరు కవలపిల్లలులా ఉన్నారు. నీకంటె ఇంక కొంచెం మాంచి కండలుగట్టిన మనిషి. ఆయన ముఖానకూడా కొంచెమయినా బాధ కనబరచకుండా ఉండడం నాకు ఎంతైనా ఆశ్చర్యమయిపోయింది. ఆయన పాదాలదగ్గిర కూర్చుండి ఆయనను ప్రతిరోజూ పూజచేస్తే నా జన్మ తరిస్తుంది. ఆయన నా తండ్రికూడాను, అన్నా! నీ హృదయం నొవ్వలేదుకదా, నాన్నగారి బాధచూసి?' అన్నది.

ఆమె కన్నులు కరుణార్ద్రములై ప్రేమపూరితములై యాతని దిలకించినవి.

నారాయణరావామెకు అనంత కృతజ్ఞతతో నమస్కరించి 'తల్లీ నీ వింత ప్రేమమయివేమిటమ్మా?' యని తన కారుమీద నెక్కించి పంపెను.

శ్యామసుందరీదేవి పరీక్షలకు జదువునప్పుడు రాజారావెంతయో సహాయము చేయ నారంభించెను.

కాలేజీ వదలి, యేడాదిపాటు వివిధ వైద్యాలయములలో విద్య సంపూర్ణము చేసికొని అమలాపురంపోయి వృత్తి నారంభించినవెనుక రాజారావుపట్టినది బంగారమయ్యెను. రాజారావు రోగదశ, రోగజాతి (నిదానము) నిముషమున గుర్తెరుగుచుండెను. వైద్యముతోపాటు, రాజారావు మొదటినుండియు సద్గ్రంథముల జదువుకొనుచు, నుత్తమభావములలో బులకించుచు నుత్తమాశయముల కూర్చుకొనుచుండెను. తన పూర్వులు తరతరములనుండియు సముపార్జించి యిచ్చిన బ్రహ్మవిద్యామూలముచేనేమి, యాతని పూర్వకర్మచేనేమి రాజారావునకు (ఇంట్యూషన్) అతీంద్రియశక్తి యున్నది. కావుననే రోగలక్షణము లవలీలగ గ్రహించువాడు. పడవలసిన కాలమునకు సరియైనమందు పడుచుండెను. 'ఏమాత్ర మాయుర్దాయమున్నా ఆయన చేతిలో రోగి బ్రతుకవలసినదేనండి. ఏమి వైద్యుడండి. ఏమి హస్తవిశేషమండి' యని రాజారావును బొగడని కుటుంబి లేదమలాపురములోను, చుట్టుప్రక్కల గ్రామములలోను.

రాజారావు, తండ్రిగారి సహాయమున, నారాయణరావు సహాయమున మూడు వేల రూపాయలు పెట్టుబడి పెట్టి తన వైద్యశాల నారంభించెను. అమలాపురములో మంచియిల్లద్దెకు పుచ్చుకొని అది యంతయు శుభ్రమైన వెల్లవేయించి మందుల బీరువాలకు మందులకు బల్లలకు నొకగది, నిలువమందులకు సామానులకు నొకగది, తాను రోగుల పరిశీలించుట కొకగది, తాను వ్రాసికొనుటకు నడుము వాల్చుటకు

వైద్యసంబంధమున గాక స్నేహితులతో మాటలాడుట కొకగది, మూత్రాదుల పరీక్ష చేయుట కొకగది, శస్త్రచికిత్స కొకగది యేర్పాటు చేసెను.

నారాయణరావు దేశయాత్రలు చేసి వచ్చినప్పుడమలాపురముపోయి వైద్యశాల యంతయు మరియు బాగుగ నమర్చెను. మందులు కలిపియిచ్చు గదిలో, రోగుల బరీక్షించు గదిలో, రోగులు కూర్చుండుగదిలో, ఆరోగ్యవంతుల బొమ్మలు —ఇంగ్లండునుండి వచ్చు ఆరోగ్యపత్రికలనుండి కత్తిరించినవానిని—పటములు కట్టించి వ్రేలాడదీసెను.

రాజారావు కూర్చుండు గదిలో అభినవ భారతీయ చిత్రముల గొని యలంకరించినాడు నారాయణరావు.

రాజారావు ఉపనిషత్తులనుండియు, యోగసూత్రములనుండియు, భగద్గీత నుండియు ఉత్తేజకములు, భక్తి మధురములు నగు వాక్యములు మనోహ్లాదకరముగ వ్రాయించి, వానికి బటములుగట్టి వ్రేలాడదీయించినాడు, తన వైద్యశాల యందక్కడక్కడ.

కొన్ని సాధారణారోగ్యవిషయములు ముఖ్యముగా ప్రజలు గమనింపవలసిన సూత్రము లొక పెద్దగుడ్డపై పటమువలె వ్రాయించి రోగులు మొదలగు వారు కూర్చుండుచోట గట్టించెను. మైసూరులో గంధపుజెక్కతో, విజ్ఞానముగ శిల్ప ముట్టిపడునట్లు చెక్కిన శ్రీకృష్ణుని వివిధ శైశవ క్రీడలుజూపు విగ్రహములు, నీకు దోచినవి అయిదారు గొనిరమ్మని నారాయణరావునకు చెన్నపురికి వ్రాసి, నారాయణరావు వానిని బంపినవెనుక నాతడు తన వైద్యశాలలో నక్కడక్కడ వాని నలంకరించినాడు. 'దేహవైద్యము, హృదయవైద్యము, ఆత్మవైద్యము అన్నియు నొకేసారి జరగాలని ఇల్లా పెట్టాను—ముఖ్యంగా చివర రెండువైద్యాలు నాకోసం లెండి' అని రాజారావు తన స్నేహితులతో ననుచుండును.

వైద్యమునకు వలయు మందులన్నియు సంపూర్ణముగా దెప్పించి యుంచికొన్నాడు, ఏ కాలమునకో గాని యవసరము రాని ఖరీదుగల మందైనను సరియే. అప్పుడు చెన్నపురికి తంతినిచ్చి తెప్పించుటకు ప్రయత్నించు వైద్యుడు ద్రోహి యని యాతనివాదము. కావుననే "డాక్టరు రాజారావుగారి ఆస్పత్రిలోనండి, కాకినాడ గవర్నమెంటు ఆస్పత్రిలో గూడా లేని మందులున్నాయండి," అని యాతనిగూర్చి పల్లెటూళ్ళ వెంబడి పేరు మ్రోగినది.

అతడు గ్రామములు సులభముగా బోవుటకై మోటారుసైకిలు (పక్క బండీతో సహాయున్న) బండి తెప్పించుకొన్నాడు. ఎచ్చటకు బోయిన నచ్చటకు వెంట బెట్టికొని తిరుగుటకు ఆతనికడ రెండు పెట్టెలు ఒక ఖద్దరు సంచియు నున్నవి. ఖద్దరు సంచి చాలా చిన్నది. ఎనిమిదంగుళముల చదరము; అందు రెండరలు. పట్టుకొనుటకు గూడా త్రాడు; మొదటిఅరలో గుండెపరీక్ష చేయు యంత్రము, ఆయుర్వేదౌషధపు బొట్లములున్న యొక చిన్న దంతపుపెట్టె (పరమేశ్వరమూర్తి బహుమతి)

రెండవ యరలో, శరీరమున మందు పొడుచుటకు సూది పిచికారి పెట్టెయు, ఒక చిన్న ఇత్తడిపెట్టెలో సూదిమందులు, ఎడ్రినాలిన్, పిట్రూటిన్, స్ట్రిక్నైను, డిజిటాలిను మందుల గాజుగొట్టములు నుండును.

పెద్దపెట్టెలలో నొకటి చిన్న వైద్యశాలయే. ముఖ్యములగు మందులన్నియు, తాత్కాలిక శస్త్రచికిత్సకు వలయు పరికరములు నందుండును. రెండవపెట్టెలో పొడుపుమందుల రకములన్నియు, అన్నిరకముల సూది-పిచికారీలు మొదలగు సామానంతయు నుండును.

రాజారావునకు మొదటినెల రెండువందలు వచ్చినవి. రెండవనెల నాలుగు వందలు, మూడవనెలనుంచి మాసమాస మయిదు వందల రూకలు వచ్చుచున్నవి. నారాయణరా విచ్చిన వేయిరూకలు నాతడు తిరిగి యిచ్చివేసెను.

అతని పేరు కోనసీమయంతట ప్రాకిపోయినది. నెమ్మదిగ గోదావరి అద్దరిని, యిద్దరిని రాజారావును వైద్యములకై గొనిపోవ నారంభించినారు.

అంతలో ఎచ్చటినుండి వచ్చినదో మాయమృత్యుదేవత! ఇరువురు బిడ్డలును తల్లిలేనివా రయినారు.

మోహావేశమే గాని ప్రేమ యన నెట్టిదో యెఱుగని చిననాటి దినములలో భార్య కాపురమునకు వచ్చినది. ఎన్నిసార్లు వివేకానందుని చదివిన నేమి? ఎన్నిసార్లు జ్ఞానానందుని విన్న నేమి? ఆ వేదాంతము మనస్సునుండి అంతఃకరణమునకైన నంటినదా?

రామమోహనరాయలు బోధించిన నేమి, వీరేశలింగముగారు పాఠములు చెప్పిన నేమి సాంఘిక ధర్మ మర్థమయినదా? తన భార్యను జిన్నతనములో గలసికొనకయున్నచో, నామె ఆరోగ్యవంతురాలై యుండెడిదేమో? పుష్పవతియగుట తరువాయిగ భారతీయుడు బాలికను గలియుటయేకదా!

భార్య బ్రతికినంతకాలము గోపురంధ్రీమతల్లి, ప్రేమజీవి! ఆమె నెరిగెనా తాను? ఆమె తన బిడ్డలకు దల్లియనుమాటయేకదా తనకు తెలిసినది. 'పరమేశ్వరా! నా కర్తవ్యమేమి? తండ్రీ! యీ పరీక్ష నీదా? నా వేదాంతము పరీక్షచేయ దలచుకొన్నావా? డబ్బుగణిస్తూ యింటిలో మూటలుకట్టే యీ విచిత్ర రోగి నారాయణ సేవ నీకు నచ్చినదా? నా హృదయం కల్మషం అయ్యేవుంది చిన్నతనాన్నుంచిన్నీ. కాబట్టే నన్ను తరింపచెయ్యాలని వచ్చిన నా అన్నపూర్ణని నేను బ్రతికించుకోలేకపోయాను. నా బిడ్డలను తల్లిలేనివారిగా చేశాను' అని రాజారావు క్రుంగిపోవుచుండెను.

చుట్టుప్రక్కల చుట్టాలు, సంబంధములు తీసికొనివచ్చి రాజారావుకు వివాహము చెయ్యవలెనని ప్రయత్నించిరి. రాజారావు 'ఆ మాట తలపెట్టకండి' అని చెప్పినాడు.

పైకి ధైర్యముగ రాజారావు తిరుగుచునే యున్నాడు. ఇదివరకు నాటకము లన్న నిష్టములేదు. సంగీతములన్న కడుపులో త్రిప్పు. కవిత్వమన్న కనులు తిరుగును. కళయన్న నసహ్యము.

అయ్యో యెంత కష్టము అని ఎవరైన అనినచో 'ఏమిటి కష్టము? ఎవరికి, ఆత్మకా?' అని ప్రశ్నించేవాడు.

'ఇతడు వట్టి పాడివేదాంతి' అని హేళనచేసేవాడు పరమేశ్వరుడు రాజారావును. సినిమాలకు వెళ్ళితే, ఎప్పుడైనా తన స్నేహితులతో వెళ్లుట. వారికొరకే. సంగీతపు కచ్చేరీలు మొదలగు నితర 'ఖుషీ'లకు వెళ్ళినను అందులకే.

అట్టి రాజారావు నేడు అబలయైనాడు. చంటిబిడ్డ ఏడ్చిన, అతని కన్నుల నీరు తిరుగును. కరుణార్ద్రములగు కథలువిన్న భరించలేడు. పురాణాలన్నియు జదువ ప్రారంభించినాడు. చదువుచు జదువుచు దన్మయుడైపోవును. ఏమి యీ కవిత్వము అనును. రోగులు వారంతట వారిచ్చినచో ఫీజులు పుచ్చుకొనును, లేనిచో లేదు. చెవులనుండి బిరడా తీసినట్లు సంగీతము వినును. కన్నులనుండి తెరతొలగినట్లు నాటకములు సినిమాలు చూచును.

అతడిప్పుడు తన హృదయమును గనుగొన్నాడు. నేడు తన వైద్యశాలలో నమర్చిన బాలకృష్ణుని లీలలు దనకర్థము కాసాగినవి భగవద్గీతలో పురుషోత్తమ భావమునొక్క అర్థము గోచరింపసాగెను

'కృష్ణా! కృష్ణా! భక్తిలేని యీ హృదయమునకు భక్తిపరిమళము నిచ్చినావా, నా భార్యను గొనిపోయి?' యని హృదయములో ననుకొనుచు కంటికి పెట్టిన జోడుతీసికొని కన్నులు నులుముకొని తలవంచి నమస్కరించినాడు.

౧౨

ఆత్మహత్య

'నా హృదయము నారాయణరావు నావరించి వదలి రాకున్న దేల?' అను ప్రశ్న శ్యామసుందరిని వీడలేదు. నారాయణునిపై తనకున్న ప్రేమతత్త్వ మెట్టిదో యని యాలోచించుకొన్నది. ఆ ప్రేమ వాంఛాప్రేరితము మాత్రము కాదు. అది ఒక్కసారే కలిగినది. నేడాతడు ప్రేమార్ద్రుడైవచ్చి తన్ను కోరినను, దాను వంచించుకొని పోవలసినదే. ఆ దినమున తన శరీరాంగములన్నియు నుప్పొంగి పోయినవి. మూర్తీభవించిన అతని పురుషత్వము తలచుకొన్నను నేడు పుల్కరమైన జనింపకుండుట కాశ్చర్యమొందినది శ్యామసుందరీదేవి.

ఆ దివ్యముహూర్తము, తానాతని కౌగిలిలో కరిగిపోయిన పరమ ప్రసన్నత, తన జీవితములో ముందునకు దారిజూపు దివ్యతేజస్సువంటిది యని యామె నిర్ధారణ చేసికొన్నది. అప్పటినుండియు నామెకు సకలలోకములు తన్ను జుట్టుకొన్నట్లు భావము తోచినది. 'నే నందరిని ప్రేమించుచున్నాను. నన్నందరు ప్రేమించు

చున్నారు. నేను ప్రేమమూర్తిని. ప్రేమచే నందరు నాలోనున్నా' రన్న దివ్య వాణి తనలో ప్రతిధ్వనించుచున్నదని యామె భావించుకొన్నది. ఆనాటినుండి ఆమె ప్రతిజీవియందును ప్రేమానుభావము జూచినది.

ఇంతలో రాజారావు వచ్చినాడు, సుబ్బారాయుడుగారి జబ్బుకొరకు. రాజారావునకు భార్యపోయినదా? ఆయన జన్మము తిరించు సంసారనౌక విచ్ఛిన్నమయి పోయినదా? ఆయనతో జేయిచేయి కలుపుకొని బ్రతుకు తెరవు నడచు బాటసారి భిగ్నమై పోయిందా? ఆమె కిరువురు బిడ్డలట. ఆ బిడ్డలనాదరించి పెంచువారెవరు? మూడు కాళ్ళ ముదుసలియగు మాతామహియా!

రాజారావు వివాహమేల యాడకూడదు? ఛీ! అదేమి యాలోచన. ఆయన వేదాంతి యనియు, అందువలన ఆయన హృదయము కర్కశమైనదనియు దనతో నొకనాడు నారాయణరావు చెప్పినాడు. అట్టి పుణ్యపురుషుడు మరల వివాహము చేసికొనునా? ఆయన బాలికల యదృష్టమెట్టిదో? తనతో నారాయణరావు అన్నగారు సూరమాంబ పావనచరిత్రయని చెప్పినాడు. గంభీర హృదయుడగు నారాయణరావే ఆమె పేరు తలచుకొని కన్నీరు పెట్టుకొన్నాడు. ఆ వార్తవిని సూరీడుచెల్లి తన ఒడిలోనికిజేరి, వెక్కి వెక్కి వాపోయినది. ఆ సూరమాంబ ఎంతిసాధ్వియో?

ఇట్టి యాలోచనలు తన్నావరించుకొన వదలించుకొనుచు వైద్యపరీక్షకై సంపూర్ణదీక్షవహించి చదువుకొనుచున్నది శ్యామసుందరి.

ఇంతలో రాజేశ్వరరావు విషముపుచ్చుకొని చనిపోయినాడని, రోహిణి వార్త తెచ్చినది.

'అదేమిటే? ఆ నాయుళ్ళబ్బాయి ఎప్పుడూ సంతోషంగా ఉండేవాడు! అల్లాంటివాడు ప్రపంచం అంతా పాడుచేద్దామని తిరిగే పాపపు మనిషి విషం పుచ్చుకోవడమేమిటి?'

అప్పుడే నారాయణరావు, రాజారావు, లక్ష్మీపతి పరమేశ్వరమూర్తు లక్కడకు వచ్చినారు.

నారా:— రాజేశ్వరరావు విషముపుచ్చుకొని చచ్చిపోయినాడని నాకు టెలిగ్రాం వచ్చినది చెల్లీ! నీ చదువు అడ్డం కొడుతున్నాను. నాకు రెండు త్తరాలు యివాళ వచ్చినాయి. టెలిగ్రాం హైదరాబాదు పోలీసువారు పంపించినారు. ఉత్తరాలు రాజేశ్వరుడు ఇంకో నిమిషానికి విషం పుచ్చుకోబోతూ వ్రాసినవి. అందులో నీకోటి ఉన్నది. అది నేను విప్పలేదు. నా పేరున నీకు వ్రాసినాడు, ఇదిగో.'

శ్యామసుందరి ఆ యుత్తరముకు నారాయణరావు చేతినుండి కంపిత హస్తములతో తీసికొని ఒళ్లపై పెట్టి యిట్లు చెప్ప నారంభించినది:

'నా స్నేహితులు, నాకు సహోదరులవంటి వారకు, మీ దగ్గర చెప్పతున్నాను.

'మూడేళ్ళ క్రిందట రాజేశ్వరరావు మాయింటికి స్నేహితుడుగా వచ్చేవాడు. అతణ్ణి వేరే స్నేహితుడు తీసికొనివచ్చి పరిచయంచేసినాడు. సరదాగా మాటలంటూ నవ్వు పుట్టించే హాస్యంచేస్తూ, సంగీతాన్ని చిత్రలేఖనాన్ని హేళనచేస్తూ మా యింటికి యెప్పుడూ వచ్చేవాడు. ఒకనాడు స్వతంత్ర ప్రేమ అని ఒక ఉపన్యాసం ప్రారంభించాడు. అంతా చెప్పి 'నీ మీద నాకు చాలా ప్రేమ ఉన్నది. నీకూ అలాగే నా మీద ప్రేమవుంటే నన్ను పాలించుకో' అన్నాడు అన్నా! నేను మాటలాడలేకపోయాను. మూర్ఛవచ్చినట్లయినది. ఒక్కసారిగా లేచి, మహాకోపంతో 'వెళ్ళి సముద్రంలో ఉరుకు దుర్మార్గుడా! రాక్షసుడా!' అని ఒళ్ళు తెలియకుండా కేకలు వేశాను. నాటికి నేటికి అతన్ని చూడలేదు. అప్పుడప్పుడు మీ సంభాషణలో అతడు మీ స్నేహితుడని విన్నాను. అంతే. ఆ ఉత్తరంమీరే అందరికీ చదివి వినిపించండి అన్నగారూ!' అనినది. ఆమె ఆడుసింహమువలె క్రోధరూపయైనది. మోము జేవురించినది. సహజముగ నామె సౌందర్యమునకు కోపముచే విపరీతశోభ వచ్చినది.

నారాయణరావు ఆ కవరు చింపి, లోన ఉత్తరము తీసి మడతవిప్పి ఇట్లు చదువ నారంభించినాడు:

'శ్రీ శ్యామసుందరీదేవికి —

అమ్మా, నమస్కారములు. ఈ పాపిని నువ్వు ఈపాటికి మరచిపోయి ఉండవచ్చును. ఆ రోజున నువ్వు ప్రళయశక్తివలె లేచి నాపై కేకలువేస్తే భయపడి పారిపోయాను. నేను నా అభిప్రాయాల్ని సత్యమైనవానిగా నమ్మాను. అవే మీకూ చెప్పాను. చెప్పి నా హృదయంలోఉన్న కోర్కె మీకు తెలియపర్చాను. ఇంతే. ఏ వనితామణిని నేను హీనముగాగాని, హేళనగాగాని చూడలేదు. భగవంతుడనే వాడు వుంటే, ఆడవాళ్ళే ఆయన అవతారాలని, సైతాను అనే దెయ్యం వుంటే మగవాళ్ళే అతని అవతారాలని నా ఉద్దేశం.

'నేను ఆ రోజున అన్న ముక్కలకు నాపైని చాలా తప్పు అభిప్రాయం పడ్డారని నాకు మన స్నేహితుడు చెప్పాడు. అప్పుడే మీకు ఉత్తరం వ్రాయాలని అనుకున్నాను. తల్లీ! నాఉద్దేశం, నా అభిప్రాయాలలో సత్యము ఉన్నది. నేను తుచ్ఛుడనే. మీరు పరపురుషుల్ని చేరేటటువంటి మనుష్యులని ఉద్దేశింపబడి అన్నది కాదు. నేను మనసులో ఒక ఉద్దేశం, పైకి ఒక ఉద్దేశం ఉంచుకునే వాణ్ణి గాను. కాబట్టి అప్పుడు నాకు ప్రేమ కలిగినప్పుడు (వాంఛ అనండి) ఆ సంగతి దాచుకోకుండా మీతో అన్నాను. అంతే. మిమ్మ అప్పటినుండి క్షమాపణ కోరవలెనని అనుకొన్నాను. గాని వీలులేకపోయింది. నేను నా ఉద్దేశాలు మారాయో లేదో చెప్పలేని విషమ సంధిలోకి వచ్చి నారాయణుని ఉత్తరంలో రాసిన కారణాలవల్ల ఈ ప్రపంచం వదలివేస్తున్నాను. మీరు క్షమిస్తే నాకు ఆత్మ అనేదియుంటే అది సంతోషిస్తుంది. తల్లీ, నమస్కారాలు.

—రాజేశ్వరుడు'

అందరూ స్తంభించిపోయినారు. నారాయణరావు శ్యామసుందరివైపు తిరిగి 'అమ్మా! అతని ఆత్మ తరఫున క్షమించమని నిన్ను కోరుతున్నాను' అని అడిగినాడు. శ్యామసుందరి కన్నుల నీరు తిరుగ 'అన్నా! అతన్నిగురించి నేను తప్పు అభిప్రాయము పడినందుకు అతని ఆత్మను క్షమార్పణ అడుగవలసి ఉన్నది. భగవంతుడు అతని ఆత్మకు శాంతి నిచ్చుగాక' అని అన్నది.

మాటలాడక స్నేహితులందరూ ఈవలకు వచ్చినారు. రోహిణీదేవి వారికడకు వచ్చి 'నారాయణరావు అన్నా! రాజేశ్వరుడు విషం పుచ్చుకొని చనిపోయినాడా?' అని అడిగింది.

'అవునమ్మా'

'ఏమిటే కారణం?'

'ఈ ఉత్తరం చదువుకో! తర్వాత నేను చెప్తాను.'

రోహిణి ఆయుత్తరము దీసికొని చదివికొన నారంభించినది.

'నా ప్రియ సోదరుడగు నారాయణా! నీచేయి యేది? నేను సెలవు తీసుకుంటున్నారా! నాకు చాలా పెద్ద ప్రయాణం వుందో, లేదో ఇంతటితో ఆఖరో తెలియదు. కాని ఇంతవరకు దివ్యంగా బ్రతికాను. యుద్ధంలో అభిమన్యు కుమారుడిలా ఆయుధంతో జన్మ విసర్జిస్తున్నాను. జన్మ విసర్జించటం కాదు ఆఖరు చేయటం! ఏమోరా, ఏదయినా ఇబ్బంది లేదు.

'పుష్పశీల ప్రతిమధుపానికి తన మధువును ఇస్తోంది? మంచి పేరు పెట్టాడు. కాని ఆమె ఏమిచేస్తుంది? పాపం నేనే ఆవిడ బ్రతుకు, ఒక లంగరుకు కట్టివుంటే, లంగరు త్రాడు కోసేశాను.

'ఇంతకూ ఆవిడ పుష్పం అయినందుకు నాకు మనస్సులో ఈర్ష్య పుట్టింది. కాదనుకొని ఎంత సమాధానం చెప్పుకొన్నా లాభం లేకపోయింది. నా ఖలేం మా మతానికి విరుద్ధం అయింది. మా ఆశయాలు గంగలో కలసినవి.

'అయితే అయింది. నువ్వు చెప్పినబోధ అంతా ఆలోచించి చూశా! ఎక్కడా సమాధానం కుదరదు. కాని అవునేమో అన్న అనుమానం పట్టుకుంది. అనుమానాన్ని దూరంగా తోలివేద్దాము అనుకుంటే లాభం లేకపోయింది.

'ఈర్ష్య ఎక్కువైతే, పుష్పశీలాదేవి నా మీద ప్రేమ పూర్తిగా వదలి, ఇంకొళ్ళను ప్రేమించి నాదగ్గరనుంచి వెళ్ళితే, ఈ యీర్ష్య వదలక నన్ను బాధిస్తే? ఎల్లాగ?

'అది కాకుండా పుష్పశీలమీద ప్రేమపోదే, ఎంత ప్రయత్నించినా! ఆమె నన్ను విడిచి వెళ్ళిపోతే బ్రతికడం ఎల్లాగు? ఆమె మనస్సు చల్లపడిపోయింది. చల్లగా జారిపోయినది. పోనీ ఎల్లాగో నేను ఆ దేవిని విడిచి ఉంటాననుకో. ఉంటే మాత్రం ఈ జన్మకేమి సార్థక్యం? ఇంకో జన్మ ఉందీ? సరే! మళ్లీ పుట్టాను.

అప్పుడైనా నా ఈ హృదయంలో ఉన్న ఈ తుఫాను, ఈ మంట, ఈ అగ్నిపర్వతం చల్లారిపోయి, నాకు నిజము గోచరిస్తుందేమో?

'లేదు, యింతటితో ఈ జీవితం ఆఖరు అయితే అపరిమితానందంతో బ్రతికిన నేను దుఃఖం ఎల్లా భరించనురా!

'సెలవు. నువ్వూ, పరమేశ్వరుడు, రాజా, ఆలం, సత్యం, రాఘవుడు నన్ను ఎంతో ప్రేమించారు. మీ అందరి దగ్గరా సెలవు. చాలా ధైర్యంతోను, భయం లేకుండాను నా జన్మం ముగిస్తున్నా.

'ఈ ఉత్తరం అందరికీ చూపించు. మీ అందర్ని కౌగలిస్తున్నా.

నమస్తే

రాజేశ్వరుడు.

'తా॥ క॥ మా తల్లిగార్ని వెళ్ళి ఓదార్చు, వృద్ధు! రాజే.'

ఈ ఉత్తరం చదువలేక చదివినది రోహిణీదేవి. నిశ్శబ్దము.

'పిరికివాడురా' అన్నాడు పరమేశ్వరుడు.

నారా:—పిరికివాడేమిటి? వాడికి సరియైన మార్గం గోచరించలేదు. నామాటలు కూడా వాడి చావుకు కారణమయ్యాయా, అని నాకు చాలా దిగులుగా ఉన్నది. ఏమి హృదయం!

రాజా:—అదేమిటి నారాయుడూ? వెఱ్ఱిగా మాట్లాడుతున్నావు?

పర:—ఏమి చెప్పగలంరా? మనుష్యుని హృదయం ఎప్పుడెల్లా వెడుతుందో?

౧౩

వేదాంతబోధ

శారదకు క్రమముగా అత్తవారింటను, మదరాసులో భర్త నెలకొల్పిన కాపురపుటింటిలోను చనువుగా మెలంగుట అలవాటయినది. సూరీడు తన వదినగారితో ప్రేమ యుట్టిపడునట్లు మాట్లాడును. వదినగారి చెల్లప్పుడు పలుకరించును, మాట్లాడించును. శారద యొంటిగా గూర్చుండ, నచ్చట నామెకు దోడుగ నుండుటకు బోవును.

శారద యత్తవారింట నున్నప్పు డెరితోడను అంత మాట్లాడునది కాదు. ఒక సూరీడుతో మాత్రము మాట్లాడునది. సూరీడును శారదయు చెన్నపట్టణములో గలిసియున్నప్పుడు వారిరువురకు బ్రాణస్నేహము కలిగినది.

ఇప్పుడు శారద యత్తగారితో మాట్లాడుచున్నది. ఆడుబిడ్డలందరితోడను మాట్లాడును. మామగారు తినకేదైన కావలయునని సూరీడును బిలిచినప్పుడు, శారద తాను వెళ్ళి 'యేమి కావాలండి' యని యడుగును. సుబ్బారాయుడుగారు 'నీ కెందుకులే అమ్మా' అనుటయు, సిగ్గుపడి వెళ్ళి సూరీడు నచటి కంపును.

తనలో ఎందుకీ మార్పు గలిగినదో, అత్తగారితో, ఆడుబిడ్డలతో, మామగారితో తానీ మాత్రమైన వేళ మాట్లాడుట మొదలుపెట్టెనో యామెకు దెలియదు. రెండుమూడుసారులామె ఆలోచించుకొని మాట్లాడక యుండవలయునని యనుకొన్నది. కాని యంతకు రెట్టింపుసారులు అప్రయత్నముగ వారితో మాట్లాడినది. ఆమె హృదయము ప్రేమమయము. తండ్రిపోలిక. అత్తవారియింట తను వేర్పడగనే యా మహాప్రవాహములో బడిపోయినది.

సూరీకుకు తలదువ్వుట నేర్చుకొన్నది. పిల్లల జనవుగా లాడించుట మొదలిడినది.

ఇంతలో శకుంతల, చెల్లెలు తన మరిదిగారి యింటికి వచ్చినదనియు మరిదిగారి తండ్రికి వైద్యము చేయించుటకు చెన్నపట్టణము తీసికొని వచ్చినారనియు దెలిసి, యనంతపురమునుండి, చెన్నపట్టణము తన మేనత్తకుమారుని యింటికి యిరువురు బిడ్డలతోడను వచ్చినది.

నారాయణరావునందు గౌరవము కుదిరినప్పటినుండియు శకుంతలకు తన భర్తయెడ దొంటి వైఖరి మారిపోయినది.

జగన్మోహనుని వివాహానంతరము తిరిగి భర్తకడకు వచ్చినప్పుడు, భర్త తనపై కేకలు వేసినప్పుడు మరల జవాబు చెప్పెడిది కాదు. ఆరోజునుండి భర్తకు వలయు దుస్తులందించుట, స్నానమునకు నీరు తోడించుట మొదలగు పరిచర్య లన్నియు సేవకులచే జేయించుట మాని, తానే చేయ దొరకొన్నది. విశ్వేశ్వరరావుగారికి భార్య పరివర్తన మాశ్చర్యము కలిగించినది.

ఇంటివిషయమై యన్నియు కనుంగొనుట కారంభించినది. భర్త పక్కపై పరుపులు సరియైనవి లేవని, రాయలసీమలో దొరకు మంచి దూదితో చక్కని పరుపులు కుట్టించినది. రంగు రంగుల ఖద్దరు దుప్పట్లు కొన్నది. భర్త మంచముపై పెద్ద దోమతెర కట్టించినది. స్వయముగా తాంబూలము చుట్టి యిచ్చినది. విశ్వేశ్వరరావు ఇది యంతయు జూచి ఆశ్చర్యమునంది 'ఏమిటిది, ఇంత శ్రద్ధ ఎప్పటినుంచి వచ్చింది? ఏదైనా ఉద్దేశంతో చేస్తున్నావా?' అని యడిగెను. భర్తను గద్దించి మాఱుపలుకుచుండు శకుంతల నేడు మాట్లాడక చిరునవ్వున తన దారిని పోయినది. ఆమె కిప్పుడు మరల గర్భము.

ఆనందరావుగారి కారులో దనబిడ్డల దీసికొని శకుంతల తిన్నగా నారాయణరావుగారి ఇంటికి వచ్చినది. శారద మోము ప్రఫుల్లమయ్యెను. శకుంతల సుబ్బారాయుడుగారిని చూచుటకు వచ్చినదని తెలియగనే జానకమ్మగారు సంతోషాశ్చర్యముల నందిరి. శకుంతల యందరిని బలుకరించి తిన్నగా దన చెల్లెలితో సుబ్బారాయుడుగారు పండుకున్న గదిలోనికి వెళ్ళి 'మామయ్యగారూ! వంట్లో కులాసాగా ఉన్నదాండి?' అని పలుకరించెను. సుబ్బారాయుడుగారు శకుంతల ఆనవాలుపట్టి చిరు

నవ్వుతో గదినెల్ల వెలిగించుచు, 'అమ్మా కూర్చో: శారదా! కూర్చో' యని యెను. శారదయు శకుంతలయు నచ్చటనే యొక సోఫాపై నధివసించిరి.

'మీకు జబ్బుచేసిందనీ, యిక్కడకు శస్త్రం చేయించుటకు వెళ్లుచున్నారనీ మా బాబయ్యగారు ఉత్తరం రాశారు. మా చెల్లాయి కూడా యీవూరినుంచి శస్త్ర వైద్యం అయిందని, మీకు చాలా కులాసాగా ఉన్నదనిన్నీ వ్రాసింది. ఉత్తరాలు రాగానే మీ అబ్బాయిగారినడిగి, వచ్చానండి. పుండు మానిందాండి?'

'వేలు కొట్టేశారమ్మా'

'అదేమిటి, మామయ్యగారూ?'

'వేలిమీద ఏదో వ్రణంట. ఆ వేలు కొంచెం ఎచ్చుతగ్గు అంతా పాడయిందట. అందుకని తీసివేశారు'

'ఏ వేలండి?'

'చిటికెనవేలే. కుడిచెయ్యికి కూడాను. మా అబ్బాయిగారు, బిడ్డలుఅందరూ కులాసాగా ఉంటున్నారా అమ్మా. వీళ్ళిద్దరూ నీ బిడ్డలామ్మా?' యని ఆ బిడ్డల తనకడకు రమ్మని నవ్వుచు సుబ్బారాయుడుగారు పిలిచినారు. పెద్ద కుఱ్ఱవాడు మాత్రమే సుబ్బారాయుడుగారి కడకు వచ్చినాడు. సుబ్బారాయుడుగారు బాలుని తల నిమిరి, 'నాయనా ఆడుకో వెళ్ళు' అని అన్నారు.

భోజనములైనవెనుక నాడువారందరు కూర్చున్నారు. వెంకాయమ్మ అప్పుడే అమ్మమ్మకూడ నైనది. ఆమె ఎప్పుడూ మాట్లాడుచుండును. ఆమెకు గ్రొత్తలేదు. తన పెత్తల్లికి శిష్యురాలయి పంచీకరణపు పట్టువేయుట, అచల బ్రహ్మనుగురించి మాటలాడుచు, శుద్ధ నిర్గుణతత్త్వ కందార్థ దరువులు పాడుకొనుట మొదలగునవి యన్నియు నేర్చుకొన్నది. చుట్టము లందరినీ పలుకరించి వారిని కూడగట్టుకొని యుండుట యామెకు ప్రీతి. భర్తగారు పద్ధతినియోగి, పట్టుదల మానిసియు నగుట తానును భర్తకనుగుణముగ సాచారమున పూర్ణముగ బట్టుదల చూపును.

యజ్ఞనారాయణశాస్త్రి వివాహోపనయనాది విధులు చేయించగలరు. వేదములు ఎనభైనాలుగు పన్నాలు నేర్చుకొన్నాడు. ఊరాము వెళ్లి బహుమతి నొందు సామర్థ్యము సంపాదించుకొన్నాడు. వారి గ్రామమంతయు బద్ధతినియోగులే. యజ్ఞనారాయణశాస్త్రి వసతిగల పెద్ద సంసారి. స్వంతకమతము ఎనభై యకరాల పల్లపు మాగాణియున్నది. వారింట వంటలక్కలు పనికిరారు. కాబట్టి కోడండ్రందరు పని చేయవలసినదే. పుట్టింటికడ పని ముట్టుకొనుట యెరుంగని వెంకాయమ్మ అత్తింటికడ 'ఏమి పనివంతురాలమ్మా' యనిపించుకున్నది.

శారదను దగ్గరకు జేర్చుకొని 'ఏమో, మరదలా! మీ అక్కయ్యగారికి అన్నీ శ్రద్ధగా కనుక్కుంటున్నావా, అమ్మా?' యని ప్రశ్నించినది.

శకుం:—అదేమిటండీ వదినగారూ, మా అమ్మాయి మమ్మల్ని కనుక్కుంటే ఏమి గొప్పండీ!

వెంకా:—అమ్మో బ్రహ్మాస్త్రము పంపించారు. మా యింటికి కోడలయినప్పుడు మీ అమ్మాయి ఎల్లా అవుతుందండీ. వదినగారూ! మీరు మాకు కనుక్కోవలసిందే శారద.

శకుం:—ఎల్లాగయినా తటవర్తివారికి జవాబులు చెప్పలేము. మీ పెద్దన్నగారు వకీలు, మీ తమ్ముడు వకీలు. మీరుకూడా న్యాయంగా వకీలుగారన్నమాటే. మీ వాదనకు మేము జవాబు చెప్పలేమండోయి.

జాన:—అదేమిటమ్మా కోడలా, మీ ఆయన కలెక్టరు. ప్లీడర్లువచ్చి ఆయన దగ్గర వాదించవలసిందేగా. భర్త కలెక్టరయితే భార్య కలెక్టరుకాదూ? ప్లీడ రెంత వాదించినా కలెక్టరుగారు కొట్టివేస్తారు.

శకుం:—అత్తయ్యగారు హైకోర్టు వకీలై, వదినగారితో కలిస్తే కలెక్టర్లుకూడా ఆర్డర్లు వేయడానికి వీలులేదు.

అందరు ఘొల్లున నవ్వుకొన్నారు. ఇంతలో వంటయింటి పనియంతయు ముగించుకొని లక్ష్మీనరసమ్మగారుకూడ నచ్చటికివచ్చి కూర్చున్నారు. 'ఏమిటే మా కోడలు అంటూంది? మా చెల్లెలు హైకోర్టు వకీలా? మా అన్నగారు గవర్నరు దగ్గర సెంబరీగా! ఆయన గవర్నరన్నమాట. అయితే శకుంతలా గవర్నరే. వకీలు గవర్నరు ముందర ఏమి మాట్లాడగలదమ్మా కోడలుపిల్లా?'

శకుంతల విరగబడి నవ్వింది. 'ఇక్కడ మా పక్షం వాళ్ళెవరు లేరు. మా వాదం ఓడిపోయింది' అని అన్నది. శారద చిరునవ్వు నవ్వుచు, సూర్యకాంతముతో బాటు అత్తగార్లకీ వదినగార్లకీ తమలపాకులు చుట్టలు చుట్టుచున్నది.

ఇంతలో రోహిణి, సరళ, నళిని, వారితల్లియు లోనికి వచ్చినారు.

శ్యామసుందరికి పరీక్షలగుచున్నవి.

లక్ష్మీనరసమ్మగారికి కులములేని యీ బ్రహ్మసమాజం పిల్లలు తన యింటికి వచ్చుట ఇష్టములేదు. ఇంతవరకు ఎదిగి పెళ్లికాకుండా ఆపిల్లలు చదువుకొనుచున్నారనియు ముత్తయిదువవలె కనబడు వారి తల్లి రెండుసార్లు వైధవ్య మనుభవించినదనియు తెలియగనే, యీ ప్రపంచమంతయు నెచ్చటకు పోవుచున్నదోయని యామె హృదయము గడగడలాడినది. నారాయణుడు డిట్టివారితో సహవాసము చేయుట కులము పోగొట్టుకొనుటకే. ఈ పట్టణవాసాలలో ఇంతేకదా, యనుకొన్నది.

పెత్తల్లి హృదయంలోని ఆలోచన గ్రహించి, వెంకాయమ్మ 'అక్కయ్యా! రెండు కందార్థాలు పాడవే' యనెను.

లక్ష్మీనరసమ్మగారు సరేయనుచు, శ్రావ్యముగ నొంతుకనెత్తి,

అన్నపు కూష్మాండము మన సెన్నగ
నీరంబు ప్రాణ మెఱుగుము,
రెండెన్నడు కలియవో, నాకేసున్న
సుమీ యొటుక మా సుగుణసంపన్నా

కలియుట యెఱుకసుమీ యింతకన్నా
ఉన్న దెఱుక మూలమన్నది వినలేదు.
ఎన్నడు నీ భ్రాంతి విన్నంటనియ్యకు సుగుణసంపన్నా
కలియుటే యెఱుకసుమి యింతకన్నా ॥

గురువు శిష్యుణ్ణిచూచి అంటున్నాడు. అన్నముయొక్క సూక్ష్మాంశమే మనస్సు, నీళ్ళయొక్క సూక్ష్మాంశము ప్రాణము. ఈరెండూ కూడితే యెఱుక. ఈరెండూ కూడకపోతే అప్పుడే యెఱుక లేదన్నమాట అని.

వెంకా:—అన్నము యెలా మనస్సవుతుంది?

లక్ష్మీ:—ఆరగించిన అన్నం ఏడుదినాలల్లో రసమున్ను, అది క్రమంగా రుధిరము, మాంసము, మెదడు, అస్థి, మజ్జ, శుక్ల, శోణితములు అగును. వాటి కలయికవల్ల పిండం అవుతుంది. ఆ పిండంలో మనస్సు చేరుతుంది. అంత ప్రాణం చేరుతుంది. అన్నములోవున్న ఎనిమిదోవంతు ఆకాశము, ఎనిమిదోవంతు వాయువు, కలిసి మనస్సు ఏర్పడుతుంది.

'ఇక ప్రాణం యెనిమిదోవంతు, వాయువు ఎనిమిదోవంతు. మనంత్రాగే జలంలో వాయువుకూడా వుంది.

'ఎల్లాగా? అసలునిర్గుణంలోంచి మూలప్రకృతీ, అందులోనుండి త్రిగుణాలు పుట్టినవి. అందునుండి మహత్తత్త్వము, మహత్తత్త్వన్నుంచి అహంకారము, అహంకారములోనుంచి శబ్దస్పర్శరూపరసగంధాదులనే పంచభూతాలు, ఆ పంచభూతాల అన్యోన్య సమ్మేళనంవల్ల సమస్త జగత్తేర్పడింది.'

౧౪

'ఒపెరా'

లక్ష్మీపతియు, నారాయణరావును ఆరాత్రి సూరీడును శారదను తీసికొని ఎల్ఫిన్‌స్టన్ కంపెనీకి ఇంగ్లీషునాట్యము చూడవెళ్ళిరి. పరమేశ్వరుడు, ఆలం, రాఘవరాజు, రాజారావులు నాటక మందిరముకడ గలిసికొనిరి. నారాయణరావు పదిరూపాయల తరగతి టిక్కెట్లు ఇదివరకే కొనియుంచెను. వరుసుల కుర్చీలపై లక్ష్మీపతిని తర్వాత సూరీడును శారదను కూర్చుండబెట్టిరి. మిత్రులు తా మాసీనులగుటలో నారాయణరావుకు శారద ప్రక్క కుర్చీ మిగులునట్లు జేసిరి.

నారాయణరావునకు శారదకుగూడ హృదయములు ఝల్లుమన్నవి. ఆమె మోము ప్రఫుల్లమగుట నా చీకటిలో నెవరు కనుగొనగలరు?

నాట్యము మొదలుపెట్టినారు. ఆ నాట్య మొక నాటకమువలె నున్నది. కథానాయిక నాట్యముచేయుచు ప్రవేశించెను. కథానాయకుడు నాట్యము చేసెను. కథానాయికతో నిరువదిమంది, కథానాయకునితో పదిమంది నాట్యముచేయు వనితలు ప్రవేశించిరి.

'గమ్మత్తు గమ్మత్తు దుస్తులురా, ఏమి చిత్రాలుగా ఉన్నారురా మనుష్యులు!' అని లక్ష్మీపతి అన్నాడు.

దిసమొల అయినట్లుగా వేషాలు. అందరి ఒకటే దుస్తులు, ఒకటే రీతి నాట్యం. కథానాయికమాత్రం ముందునుండి, వెనుక హంగుచేయు సఖియలకన్న నెక్కువగ నృత్యము చేయును. ముందునకువచ్చి పాటపాడును.

అంకము మొదలు చివరవరకు ఒకటే నాట్యము, పాటలు.

అలంకారములు అద్భుతములు. దుస్తులు నిరుపమానములు. ఆ నటీమణుల యందము హృదయసంచలన కారణము.

కథాభాగము తక్కువ, నాట్య మెక్కువ. మగవారిలో పాటపాడెడు వారి గొంతుకలు సముద్ర ఘోషానురూపములు. ఎంత స్థాయికైనను పోగలవు. ఆడవారి గొంతుకలు కిన్నరీ సదృశములు.

నాటకము జరుగునప్పుడు శారద తన చేతిని పొరపాటున భర్తచేతిపై వైచినది. భర్తచేయి యని తెలిసెను. ఆస్పర్శసుఖాన చేయిమరలతీసికొన లేకపోయినది. భర్త గమనించలేదని యనుకొన్నంత కాలమట్లనే యుంచినది. మధుర ప్రవాహాలు ప్రసరించినవి. ప్రేమావేశముననో ఏమో ఆమె వణకిపోయినది. సిగ్గుతో చేయి వెనుకకు నెమ్మదిగా లాగికొన్నది.

విశ్రాంతి సమయమున నారాయణరావు మొదలగువారు బయటకు పోయి సిగరెట్లు కాల్చుకొనివచ్చినారు. నారాయణరావు వెలగల 'చాకొలెట్లు' (ఒక విధమగు మిఠాయిల)గొని అవి సూరీడు కందిచ్చుటలో తూలి శారదపై వ్రాలినాడు. అరనిమేషములో సర్దుకొన్నాడు.

భార్యాభర్త లిరువురకు దేహమున మెరుపుతీగెలు అలముకొన్నవి. శారదకు నాట్యమున తక్కినభాగమంతయు దానే నాట్యమాడుచున్నట్లు తోచినది. ఆమె యా యానందములో లీనమై, తేలిపోయినది. ఆ ప్రేక్షకులు, ఎదుట దృశ్యము, సర్వమును మరచినది. ఓరజూపుతో భర్తను చూచినది. ఆ చిరుచీకటిలో సమున్నతాంగుడు, సుందరుడగు భర్త దివ్యునివలె యామెకు దోచినాడు. ఆమె కన్నుల మధురిమములు తిరిగినవి. హృదయాన పరిమళము లలమినవి. లోకమంతయు సంగతములో నిండిపోయినది.

నాట్యము (ఒపెరా) పూర్తియగుటయు మనవారందరు బయటకువచ్చి తమ తమ బసలకు జేరినారు. మరునాడు సాయంకాలము నారాయణరా వింటికడ వారందరు చేరినారు. రాఘవరాజు, రాజారావు వెళ్ళిపోవలసిన దినములు వచ్చినవి. కావున స్నేహితులందరిని, రోహిణిని, సరళను, నళినీదేవిని ఉపాహారముల విందునకు, రాత్రి విందునకును బిలిచినాడు. తండ్రిగారికి జబ్బు పూర్ణముగ నివారణ మొనర్చిన డాక్టరు రంగాచారిగారికి, ఆయన సహాయవైద్యులకు తేయాకు నీటి విందును, రాత్రి సంపూర్ణమగు విందును. ఆనందరావుగారును, నారాయణరావు

గురువుగారును, నటరాజన్ మొదలగు వారందరును వచ్చిరి. హైకోర్టు న్యాయవాదు లందరరుదెంచిరి.

శ్యామసుందరీదేవి వచ్చుట కౌమెకు పరీక్షలు. ఉపాహారములు తేయాకు నీరు మొదలగునవి యన్నియు, కోమలవిలాసమువారు సరఫరా చేసినారు. వారి బ్రాహ్మణయువకు లిరువదిమంది తెల్లని గాంధిటోపీలు, లాల్చీలు ధరించి తిను బండారము లందరకు వడ్డించుటకు సిద్ధముగానున్నారు. హైకోర్టు న్యాయాధిపతులను చెన్నపురిలోని నాగేశ్వరరాయాద్యాంధ్ర ప్రముఖులను, పెద్ద షాహుకార్లను విందు నకు బిలిచినాడు నారాయణరావు. నారాయణరావు, రాజారావు, పరమేశ్వరుడు, లక్ష్మీపతి అన్ని సరంజాములు చేయించినారు. అద్దెకు పాలరాయి బల్లలు, చక్కని కుర్చీలు తీసికొని రాబడినవి.

నారాయణరావు భవనము వెనుకనున్న విశాల వనములో విందు. తోటమాలి యని పేరుపొందిన నారాయణరావు తోటయంతయు గులాబీలతో, రంగురంగుల మెట్టతామరపూలలతో వివిధ రకాల చామంతులతో, బోగైనువిల్లాలతో చిత్ర చిత్రపు క్రోటన్సు మొక్కలతో నలంకరింపబడి కన్నుల వైకుంఠముగ నున్నది. చెట్లలో, ఆకులలో, జొంపములలో పూవులనడుమ రంగు రంగు విద్యుద్దీపము లమర్చినారు. నారాయణరావు మామగారికి ముందురోజునసే తంతి యిచ్చుటచే జమీందారుగారును ఆ రోజు ఉదయముననే విచ్చేసిరి.

విందు ఏ లోటును లేకుండ జరిగినది. సంగీతపు కచ్చేరీ జరుగుటకుముందు నారాయణరావు లేచి ఇట్లు మాట్లాడెను:

'సోదరీమణులారా! ఆర్యులారా! సహోదరులారా! మా తండ్రిగారికి చాలా జబ్బుచేసినది. అది శస్త్రవైద్యము. డాక్టరు రంగాచార్యులవారు తమ సహజ సామర్థ్యము, నైపుణ్యము కనబరచుచు, మా తండ్రిగారికి చికిత్సజేసి కుదిర్చినారు. రంగాచారిగారి ప్రేమకు, వారి ప్రతిభకు, నేనును మా తండ్రిగారును, మా చుట్టము లందరు కృతజ్ఞులము. మేము యేమిచేసినను వారి ఋణము తీర్పలేము. వారి సహాయ వైద్యులను, నా మిత్రుడగు వైద్యుడు రాజారావును నేను పొగడుటకు చాలను. భగవంతుడు వారిని మిమ్ములనందరిని ఆరోగ్యము ఐశ్వర్యము నొసగి సంరక్షించు గాక యని ప్రార్థించుచున్నాను. (కరతాళములు)

వెంటనే రంగాచార్యులుగారు లేచి 'నారాయణరావుగారు, తమ తండ్రి గారు ఆరోగ్యముగా నున్నారన్న సంతోషముతో, నన్ను పొగడినారు. నాలో ఏమున్నది? ఏ వైద్యుడైన ఆ పని చేయగల్గును. మాకు మా కూలియిస్తే మా శక్తికి తగినట్లు సహాయం చేస్తాము. తర్వాత దైవము. ఇంతమాత్రమునకు నేను వారి పొగడ్తకు దగను' అని కూర్చుండెను. (కరతాళములు)

సంగీతపు కచ్చేరి అయినది. శ్రీరామయ్యగారు తమ సంగీతముచే అతిథుల నుప్పొంగజేసి ఆంధ్రదేశమున నింతటి ప్రజ్ఞావంతు లున్నారా? యనిపించినారు.

నళినీదేవి తన ఆంగ్లభాషా పాండిత్య మెల్లర హృదయముల నాటజేసినది. ఆమెకు పాశ్చాత్యవిద్య నభ్యసించుచున్నానను గర్వము మెండు. ఆమె ఎప్పుడు ఇంగ్లీషుభాషయే మాటలాడును. చకచక తిరుగుటలో, రకరకముగ మాట్లాడుటలో, పకపక నగుటలో దాను కళాశాలలో జదువు బాలనని అందరకు దెల్లమగునట్లు సంచరించును.

అల్పాహారపు విందులో విసవిస పెద్దల మధ్యనుండి నడచివెళ్ళి నారాయణుని 'అన్నయ్యా! యెవరు సంగీతము పాడునది? శ్రీరామయ్యగారి తన కచేరి యని వ్రాసినావు ఆయన గొప్ప పాటకుడా' యని యడిగినది. నారాయణరావు చిరునవ్వుతో సమాధానము చెప్పి పంపించినాడు.

సరళ మితభాషిణి. ఆమె లజ్జాశీల. రోహిణి గడుసరి. ఆమె యెట్టివారి హృదయములనైన నాకర్షించు హొయలు చూపించగలదు. పదిమంది తన్ను మెచ్చుకొనుట యామె కానందము. నళినికి ప్రేమయే తెలియదు. అందకత్తెనన్న భావము మాత్రము తన మాటలలో, ఆటలలో వ్యంజనమున దెలియజేయుచు, చిరుబాలికవలె సంచరించును. వారు మువ్వురు విందులో వనితల మధ్య కూర్చుండినారు.

నారాయణరావు వారి నమితగౌరవ మొనరించి యాదరించినాడు. పరమేశ్వరుడు వీలయినప్పుడెల్ల రోహిణితో నేదేని మంతనమాడును. వారితోబాటు పెక్కురు వనితలాహ్వానింపబడినారు. చాలమందివచ్చి వారితోపాటే గూర్చుండిరి.

అల్పాహారపువిందు పూర్తియైన వెనుక భోజనమునకు గూడ నళినీ సరళా రోహిణులు నారాయణరావింట నాగిపోయిరి.

శ్రీరామమూర్తికి వీరిని జూచిన కొలదియు నాశ్చర్యముగ నుండెను. అయినను రాజమహేంద్రవరములో జదువునప్పుడు శ్రీ వీరేశలింగాఖ్యుని బోధనలు విని యున్నవా డగుటచే మనస్సు సమాధానము చేసికొనెను. అతనికి సరదాపుట్టె వారితో సంభాషణ నారంభించెను.

శ్రీరా:—మీ అక్కయ్యగారి పరీక్ష లవుతున్నాయట కాదండీ?

నళిని:—అదేమిటి పెద్దన్నగారూ! మమ్మ మీరు అని గౌరవంచెయ్యాలా?

రోహి:—మా పెద్దవదినగారిని దీసికొనిరాలేదే?

శ్రీరా:—సంసారం పెద్దది. మా యింటిదగ్గిర ఎవ్వరూ ఉండకపోతే ఎలాగు? నేను కొత్తపేట రెండుసారులు వెళ్ళివచ్చాను. అమలాపురం పెద్ద కేసులు ఉంటే చూసుకోడానికిన్నీ వెళ్ళానండీ?

నళిని:—అదేమిటండీ అన్నగారూ, మీరు మళ్ళీ అండీ అండీ అంటున్నారు? అల్లాయితే మీతో మాట్లాడం.

శ్రీరా:—క్షమించండి, కాదు క్షమించమ్మా. నువ్వు పరీక్షలో బాగా వ్రాశావా?

నళిని:—తప్పకుండా నెగ్గుతానని ధైర్యంఉంది. అమలాపురంలో బాలికలకు ఉన్నత పాఠశాల ఉన్నదా అన్నగారూ?

శ్రీరా :—లేదమ్మా, అక్కడ ఎవ్వరు చదువుకుంటారు ?

నళిని :—ఎవ్వరూ లేరండి? ఆశ్చర్యం!

రోహిణి :—బాగా ఉంది నళినీ, చెన్నపట్టణంలోమాత్రం ఏమాత్రం ఉన్నా లేమిటి ?

ఇంతలో పరమేశ్వరు డచ్చటికివచ్చి రోహిణీదేవిని జూచి "చెల్లీ! మీరు ఇంగ్లీషు నాట్యమండలి నాట్యం చూచుటకు 'ఎల్ఫిన్‌స్టన్' వెళ్ళినారా" యని యడిగినాడు.

రోహి :—లేదన్నయ్యా: బాగా ఉన్నదా? నిన్న మీరు వెళ్లినారట కాదూ. శారద వదిన చెప్పింది.

పర :—వెళ్లాం. ఇదివరకు నేను సినీమాలలో జూశాను. వాటికన్న బాగుందమ్మా.

నళిని :—మన భోగమువాళ్ళ నాట్యంకన్న బాగుందా ?

ఇంతలో రాజారావు, నారాయణరావు, యజ్ఞనారాయణశాస్త్రి యచ్చటికి వచ్చిరి. లక్ష్మీపతి దొడ్డి మరల ఎప్పటియట్లు సర్దించుచు మోటారు బస్సులమీద సామాను బంపించివేయుచుండెను. జమీందారుగారును భోజనమున కక్కడనే యున్నారు. ఆయనయు వచ్చి యా 'హాలులో' గూర్చుండెను.

పర :—ఏవమ్మో, మనవాళ్ళ నాట్యం అంటే వేళాకోళం కాదుసుమా!

ఆరాత్రి డాక్టరు రంగాచార్యులగారికిని తదితర వైద్యులకును అనేకుల మిత్రులకును విందును, విందు పూర్తియైన వెనుక శ్రీ వేదవల్లి నాట్యమును నారాయణు డేర్పాటు చేసినాడు.

నళిని :—ఏమిటేమిటి దక్షిణాదిగణికలు వేసే వేషం విపరీతం. మొన్న కవితాసభలో చూచిన భాగవతం విపరీతం. మనదేశం నేను చూడలేదా, మన వేశ్యల తెయితక్కలు నేను చూడలేదా? (అని విరగబడి నవ్వెను.)

పర :—అదేమిటి నళినీ! నీకు లలితకళ లంటే తెలియదన్నమాట.

నారా :—చెప్పరా వాళ్ళకి! వెనకకూడా నేను ఒక చిన్న ఉపన్యాసం ఇస్తే, తల ఊపింది నళిని. శ్యామ, రోహిణీ అర్థంచేసుకున్నారు.

నళిని :—అది నీలోటు కాదు అన్నయ్యా! నాలుగు నిమిషాలలో ఏమిటో ఏమిటో గుప్పిస్తే అర్థం కాలేదు.

జమీం :—నాకు చిన్నతనాన్నుండీ శ్రీ శేషలింగం పంతులు గారి శుశ్రూషవల్ల భాగవతం అంటే, నాట్యమంటే విపరీతమైన అసహ్యం. ఏదయ్యా పరమేశ్వర మూర్తిగారు! దాన్ని గురించి మీ అభిప్రాయం చెప్పండి

ఇంతలో సుబ్బారాయుడుగా రచ్చటకు వచ్చుటయు, వారికి నారాయణరావు మంచిదిండుగల కుర్చీ నిచ్చి తాను కూర్చుండెను.

సుబ్బా :—ఏమిటి బావగారూ నాట్యం అంటున్నారు.

జమీం :—(నవ్వుచు) పరమేశ్వర మూర్తిగారు నాట్యంలో ఉండే అందాలు చెపుతానంటే చెప్పమంటున్నాను.

సుబ్బా :—మా చిన్నతనంలో మాకు భరతశాస్త్రంలో ఉండే అందాలు కూడా నేర్పేవారు బావగారూ! భోగంమేళంలో మేము కూర్చుంటే గణికలకు పాఠాలు. సమస్తమైన కళలు మా నాన్నగారికి తెలుసును. మా చిన్నవాడు మా నాన్నగారి పోలికేకాదండీ. మా నాన్నగారంటే పాఠాలు మాకు. ఆయన సంగీతాలు పాడితే, లోకాలు మూర్ఛిల్లేవి. తొంబది అయిదేళ్ళ వృద్ధుడయి పొలంలో పనిచేసుకొని ఇంటికివచ్చి, స్నానంచేసి, భోజనం చేసుకుని, రాత్రి రెండో ఝాముదాక త్యాగయ్య కృతులు పాడుతూ ఉంటే ఊరు జనం అంతా అక్కడే ఉండేవారు. త్యాగరాయగారిని ఎరుగును. ఆయన ప్రియశిష్యుడే మా నాన్నగారు. ఆ సంప్రదాయం సరిగా ఉన్నదీ లేనిదీ నాకు తెలుసును. మావాడు పాడుతుంటే అచ్చంగా మా నాన్నగారి గొంతుకేగాని అంత అందం పూర్తిగా లేదు.

నారా :—అది ఇంగ్లీషు చదువు నాన్నగారూ!

పర :—నాట్యాన్నిగురించి రెండు ముక్కలు పెద్దనాన్నగారు చెప్పితే చాలా బాగా ఉంటుందని మనవి.

జమీం :—అవును, బావగారూ!

సుబ్బా :—వినుండీ నాట్యం రెండు రకాలు నృత్యం, నృత్తం. నృత్యం-భావం కలిగిన నాట్యము. నృత్తం - అలంకార స్వరూపనాట్యం: స్వరకల్పన వంటిది. నృత్యం మళ్ళీ రెండురకాలు. ఉద్ధృతిమైనభావాలు కలది తాండవం; కోమల భావాలు కలది లాస్యం.

౧౫

రెండే మార్గాలు

జమీం :—మాకు విపులపరచి చెప్పండి బావగారూ.

సుబ్బా :—వస్తున్నా.

భక్తిచేత ఒడలు తెలియకుండా, కోపంచేత, రౌద్రంచేత, వీరత్వంచేత ఆవేశం పూనిన భావాన్ని తెలియచేసేది తాండవం అండీ. శివుని లయతాండవం, కాళికాదేవి సంహారతాండవం, శ్రీకృష్ణుడు భీష్ముని చంపడానికి చక్రం పుచ్చుకొని ఉరికిన వీరతాండవం, రావణాసురుడు యుద్ధానికివస్తూ చేసిన రౌద్రతాండవం, చైతన్య నివర్తి దేవాది మహాభక్తులు చేసిన పారవశ్యతాండవం.

ఇక రెండోది లాస్యం అన్నా; ప్రేమచేత రాధ, సత్యభామ, శ్రీకృష్ణుడు మొదలగు వారి శృంగారాది కోమలభావాలు తెలియజేసేది లాస్యం.

ఈ విద్య మహోత్తమ మయినది. బావగారూ! కవిత్వానికి భాష సాధన వస్తువు. చిత్రలేఖనానికి రంగు, శిల్పానికి శిలా మొదలైనవి, సంగీతానికి ధ్వని. అలాగా నాట్యానికి ముఖ్యసాధనవస్తువు మనుష్యుని దేహం. మనుష్యుడే ముఖ్య

వస్తువు; అతనిలో ఉన్న సర్వశక్తులున్నూ. అందుకనే నాట్యవిద్యను తపస్సు చేసుకొని అర్చించేవాడు మహోత్తముడు అన్నారు పెద్దలు.

జమీ :—చిత్తం.

సుబ్బా :—భావాన్ని వ్యక్తీకరించడం అభినయం. ఆభావం అంగాభినయంతో, వాచ్యాభినయంతో, ఆహార్యాభినయంతో, సాత్వికాభినయంతో చూపిస్తాడు నటకుడు.

జమీం :—నాట్యానికి అభినయం ప్రధానమాండి, నృత్యంచేయడం ప్రధానమాండి?

సుబ్బా:—భావం లేకపోతే కళ కానే కాదుగదాండీ. అంచేత భరతము అంటే భావరాగ తాళ యుక్తమైంది అని భరతశాస్త్రం చెబుతుంది.

జమీం :—చిత్తం.

సుబ్బా :—అభినయం, సంగీతంగా ఉండాలి. అంటే రాగయుక్తంగా, తాళయుక్తంగా ఉండాలి. తాళం పదములగతి వల్ల, రాగము పాడడంవల్ల చూపిస్తారు. నాట్యంచేస్తూ, ఒక పదం పాడుతూ ఒక భావాన్ని ప్రదర్శించేది కరణం. ఆ కరణానికి ముఖ్యభావ సూచననుబట్టి పేరు పెట్టారు. అలాగు లెక్కచూస్తే నూట యెనిమిది కరణాలు ఉదహరించాడు భరతుడు. కొన్ని కరణాలు కలిస్తే అంగహారము అంటారు.

జమీం :—విశదంగా చెప్పాలండి.

సుబ్బా :—త్యాగరాయ కృతిని తీసుకుందాం. కృతి సంపూర్ణకావ్యము. అందులో పల్లవి ఒక కరణమువంటిది. అనుపల్లవి ఇంకోకరణం. చరణాలు ఇతర కరణాలు. అన్నీకలిసి అంగహారం అన్నమాట. ఎన్నో కృతులు ఒక మహాకావ్యం. ప్రతి అష్టపది ఒక అంగహారం అనుకోండి—అన్ని అష్టపదులు కలిసి మహాకావ్యం. అల్లాగే ఒక సంపూర్ణకావ్యం నర్తించడం ప్రదర్శించడం 'నాట్యం' అంటారు.

జమీం :—చిత్తం.

నళిని:—పెదనాన్నగారూ! అభినయం నాలుగు రకాలన్నారు. అవి చేతులు తిప్పడం మొదలైనవేనా అండీ?

సుబ్బా:—అవునమ్మా, అంగాభినయంలో దేహం అంతా వస్తువు అవుతుంది. అందులో ముఖ్యాంగాలు, ప్రత్యంగాలు, ఉపాంగాలు అని ఉన్నాయి. చేతులు, తల, కళ్ళు, కంఠము, పార్శ్వము, నడుము, కాళ్లు ముఖ్యాంగాలు. చేతికి మోచేయి ప్రత్యంగము, వేళ్లు ఉపాంగాలు. కంటికి కనుబొమ ప్రత్యంగము, కనురెప్పలు, గుడ్లు ఉపాంగాలు. అల్లా అన్నింటికీ. ఏని కదలికతో భావం చెప్పడం అంగాభినయము. భరతుడు, నందికేశ్వరుడు ఈ అభినయాలు విధించారు. అవి కాలాన్నిబట్టి మారాయిలెండి.

పర :—లేకపోతే వివిధరాష్ట్రాల్లో వివిధ విధానాలు ఎల్లావచ్చాయండి?

యజ్ఞ :—ఏమిటయ్యా పరమేశ్వరమూర్తీ, ఆ విధానాలు?

పర:—కథకళి సంప్రదాయం మళయాళ దేశంలో, కథక సంప్రదాయము ఉత్తర దేశాల్లలో, మణిపూరులో ఆ పేరింటి సంప్రదాయం - కూచిపూడి సంప్రదాయం, తంజావూరి సంప్రదాయం ఇల్లా ఉన్నాయి బావగారూ!

సుబ్బా:—నేను ఆవివిధకాల నాట్యాలు చూడలేదుగాని, పూర్వం విదుషీమణులు సుందర శరీరం కలవాళ్ళు అయిన భోగంవాళ్ళు. తెలుగుదేశంనిండా ఉండే వాళ్ళు, అద్భుతంగా నాట్యం చేసేవాళ్ళు. వారి నాట్యాలెన్నో చూశాను.

జమీం:—ఇపుడా విద్య నశించిపోయి, చాలా హీనస్థితిలో ఉంది కదాండి?

సుబ్బా:—చిత్తం. మళ్ళీ ఆ విద్య పునరుద్ధరించడం చాలా ముఖ్యమండి. అందుకనే మా నారాయణునితో చెప్పి ఇవాళ వేదవల్లి నాట్యం ఏర్పాటు చేయించాను బావగారూ.

ఆ రాత్రి షడ్రసోపేతమే కాక బహుళరసోపేత మగు విందు నర్పించినాడు నారాయణుడు. భోజనములైనవెనుక హాలులో అందరును ఉచితాసనముల నుపవిష్టులైరి. వేదవల్లియు నాట్యోచిత వేషమున వచ్చి సభ్యు లందరికి నమస్కరించి నిలువబడినది. ఆమె వెనుక వాద్యవిశారదులైన మార్దంగికుడు, వాయులీనకుడు, తాళధారియు, గాయకుడును నిలుచుండిరి.

వేదవల్లి అందకత్తియ. దాక్షిణాత్య భోగమువారిలో నుత్తమురాలు. నృత్యప్రజ్ఞా ప్రతిష్ఠ చరిత్రగల కుటుంబమున జనించినది. ఆమె నృత్యకళాశక్తి దక్షిణదేశములో నెంతయు పొగడ్త నందినది. ఆమె పట్టులాగు తొడుగుకొని, బనారసు చీర కాళ్ళకు వెనుకకు విరిచికట్టి, వెనుకనుండి ముందుకు వల్లెవేసికొని, వెడల్పు సరిగ అంచు చీరకొంగు, కుచ్చెళ్ళు ముందుకు విడిచి, వెలగల హూణబట్టు సరిగ రవిక తొడిగికొన్నది. రవ్వల యొడ్డాణము, నడుమునకు మేఖలయైనది. రవ్వల బేసరియు, రవ్వల అడ్డబాసయు, రవ్వల పతకమును, రవ్వల దుద్దులును, ముత్యపు బాపట బొట్టును ఆమె మోము నలంకరించినవి. పొడుగుగ వాలుజడ రచించి ఒత్తుగ పూలు ముడుచుకొన్నది. వివిధ రత్నములు కూర్చిన శిరోభూషలు రాగిడి, చంద్రవంక, తములపాకు, మొగలిరేకు, చేమంతిపూవు మొదలైనవి ధరించినదామె. చెంపసరులు చెంపకళ్లలు దాల్చినది. కాళ్లకు గజ్జియలు ధరించినది.

ఆమె మద్దెలకు నమస్కరించి, భగవంతుని, సభ్యులను ప్రార్థించి, 'అలారిప్పు' (అలరింపు) ప్రారంభించెను. సర్వజతులు చూపినది. తిల్లానానృత్యము చేసినది. భైరవీవర్ణము ప్రారంభించినది.

మలయమారుతమై ఇటునటు ప్రసరించినది. సెలయేటి పతనాలవలె ఉరికినది. వాగై పరవళ్ళైనది. మండలములు, చంక్రమణము, గతులు సుడులై, తరంగాలై వడులై పోయినది.

ఆమె పరిభ్రమణము నాగుబాము నడకలైనది.

ఒక గంటసేపామె ఆ వర్ణము నృత్యమొనర్చినది. ఆ వెనుక శ్రీనారాయణ తీర్థుల ఆదితాళయుక్తమైన తరంగము పాడనారంభించెను. ఆమె ముఖారిరాగాన గోపికయై బాలకృష్ణుని ధ్యానించినది. ఆమెయే బాలకృష్ణుడై బాల్యక్రీడల వినోదించినది. మారాము పెట్టినది.

కృష్ణం కలయసఖి సుందరం –
బాలకృష్ణం కలయసఖి
కృష్ణం, గతవిషయ తృష్ణం - కగత్ప్రభ
విష్ణుం సురారిగణజిష్ణుం, సదాబాల

అతని బంగారుగజ్జెల మ్రోత లోకసమ్మోహన స్వరపూరితమై, వేణునినాద సంశ్లిష్టమై దిశల నావరించినది. నీలమేఘశకల మొకండు ఆకాశయానము చేయువడి, తళతళలాడినవి విద్యుల్లతలు. తారాగణములు జ్వలించినవి. వెన్నెల వెలుగులు లోకాలోకాలను కాంతింపజేసినవి.

ఆ వెనుక నామె క్షేత్రజ్ఞుని పదమును అభినయించినది. భైరవీజన్యమై, త్రిశ్ర జాతిత్రిపుట తాళయుక్తమైన దాపాట:

'మంచిదినము నేడే—
మహారాజుగా రమ్మనవే!'

ఆమె రాధ. విరహిణియై, అర్ధఖండితయై, తన గంభీరభావము వదలక, దివ్యలీలా వినోదుడై పరమదక్షిణనాయకుడైన, నీలగోపాలుని రమ్మని చెలికత్తెకు చెప్పుచున్నది. అతని తప్పుల సైరించెదనన్నది. అతని ఇతర ప్రేయసుల మాటలైన తలపనన్నది.

పరమేశ్వరుడా బాలిక నృత్యము నాలోకించుచు, ఉప్పొంగిపోవుచు, ప్రతి హస్తప్రాణమునందును, అభినయమునందును లయించిపోవుచు పరవశుడైనాడు. ఆ బాలిక ఉచ్చారణ బాగుండకపోయిన నేమి? ఆంధ్రులకు తక్క నొరులకు వాచ్యాభినయము లేకపోయిన నేమి? ఏమి యీ అద్భుత నృత్యము!

ఆబాల ధవళపన్నగాంగనవలె నాడినదట. ఆబాల రూపమూ అభినయమున లీనమై యామెయే నృత్యదేవి యైనదట. ధూపకరండమునుండి పైకెగయు పరీమళార్ద్ర ధూమ వక్రగతి భంగములను దాల్చినదట. విచిత్ర మనోహరవర్ణభాసిత కుసుమలతవలె లోలాంగియైనదట.

ఆ బాలిక యవయవములు ప్రత్యభినయమునకు సర్వకరణాంగహారాలకు మరియు సౌందర్యము చేకూర్చినవట. కదలికలో దాక్షిణాత్యమగు యత్కించిత్ కర్కశత్వమున్నను ఆ నృత్య ప్రజ్ఞాకౌశల్యములలో నదియు శోభించినదట.

వచ్చిన అతిథులు స్నేహితులు ఎవరి ఇండ్లకు వారు వెడలివారు.

సుబ్బారాయుడుగారికి పూర్తిగా స్వస్థత కలిగినది? అందరును గొత్తపేట బయలు దేరిరి. నారాయణరావు కొత్తపేట వెడల నిశ్చయించెను.

రాజారావు కొద్దిరోజులుండి, యమలాపురమునకు వెళ్ళిపోయినాడు.

శ్యామసుందరి పరీక్షలైపోయినవి. తాను తప్పక విజయమందుదునని యామె ధైర్యముతో జెప్పగలిగెను. హైకోర్టునకు సెలవు లిచ్చుటచే నారాయణరావు చెన్నపురి కాపురమును గట్టిపెట్టి భార్యాది బంధుసహితుడై తండ్రితో వెళ్ళిపోయినాడు.

శకుంతల చెన్నపట్టణములో నాల్గుదినములుండి తిరిగి వెళ్ళిపోయినది. ఆమె చెన్నపట్టణములో నున్నంతకాలము నారాయణరావుతో నన్ని విషయములు మాట్లాడుచు, నాతనితో నమితస్నేహమున సంచరించుచు, జెల్లెలిచే నాతనికి బలవంతమున బరిచర్యల జేయించుచుండెను. శారదకెంత సిగ్గేమి యని యామె తలపోసికొన్నది. భార్యాభర్త లెప్పుడు మాట్లాడుకొనరు. శారద యేమియు నారాయణున కందిచ్చుట గాని, యాతనికి వలయు సేవల నొనరించునట్లు చూచుటగాని యామెకు గనంబడలేదు. వీరిరువురి హృదయపరిస్థితు లెట్లున్నవో యామెకు బూర్తిగా దెలియలేదు.

ఒకనాడు నారాయణుని యాతనిగదిలో నుండుమని కోరినది. తన చెల్లెలు శారద నచ్చటకు గొనిపోయెను. శారదయు, నారాయణరావునుగూడ తెల్లబోయిరి.

'మా అమ్మాయిచేత మీకు తలదువ్వించాలని సరదా అండీ' యని శకుంతల యన్నది. ఆశ్చర్యపడి, చిరునవ్వుతో నారాయణరావు 'నాకు కొంచెము పనివుంది వదినగారూ' అనెను.

శకుం:—మీపని సరేలెండి, నేను ప్రార్థించే ఈ కాస్తపనీ నాకోసం చేయరాదా మరిదిగారు?

నారా:—మీ యిష్టం.

శారద, భయము సంతోషము ఆశ్చర్యము తన్ను ముంచివేయ వణకుచు నారాయణునికి దలదువ్వెను.

కొత్తపేట వచ్చిన కొన్నిదినాలకు పెద్దాపురమునుండి నారాయణరావు స్నేహితు డొకడు తంతి నిచ్చాడు. 'మీ అక్కగారిని మీ బావగారు కొట్టి వీధిలోనికి దరిమి తలుపు వేసినాడు. మీ అక్క మూర్ఛపోయింది.' యని యందున్నది.

నారాయణరావు తక్షణం పెద్దాపురము వెళ్ళిపోయినాడు. ఎందుకు పెద్దాపురం వెళ్ళినది యేరికి తెలియనీయలేదు.

పెద్దాపురమునకు నారాయణరావు వెళ్లునప్పటి కన్నియు భీభత్సముగ నున్నవి. భార్యాభర్తలుగాని, తన మేనకోడలుగాని భోజనమే చేయలేదు. తన చిన్నక్కగారికి మూర్ఛ వచ్చుచునే యున్నది. నారాయణరావు హృదయమంతయు గోపముతోను, విచారముతోను నిండిపోయినది.

మగవారీరీతి నెట్లు సంచరించగలరు? ఆడువారు పశువులని భావించి చరించు పురుషు లింక నీనాటి కున్నారా? సంపూర్ణ మానవత్వములేని వీరికి మోక్షప్రాప్తి ఎప్పుడు వచ్చునో! పంచమ సహోదరులయెడ, బీదజనులయెడల స్త్రీలయెడల పర జాతులయెడ తమ పశుత్వ మింకను జూపు మానవులు కోట్లకొలది యున్న

ఈయుగము నిజముగ కలియుగమే! భగవంతుడున్నాడని గాని, తాను శుద్ధ సత్వమూర్తియగు భగవంతుని యవతారమని గాని మనుష్యు డెటుల మరచిపోవునో? తన అక్క సత్త్వగుణ సంపన్నురాలు, భర్తయనిన భగవంతుని యవతారమని భావించు పూర్వ యుగాలనాటిది. అట్టి శుభ చరితలకే కష్టములన్నియు సమకూడును గాబోలు. గడుసుదనమున వర్తించుచు భర్తను తనకు దాసానుదాసులుగా జేయు భార్యల బ్రతుకు పూవులలో బ్రయాణమేకదా?

నారాయణరావు బావగారి కడకు బోయి, 'బావా నీకు బుద్ధిలేదోయి. నీవు మనుష్యుడవనుకున్నాను గాని, కేవలము పసువుతో సమానుడవని అనుకోలేదోయి. ఇదేమిటి నీకింత కోపము? కోపాని కంతువుండాలి. ఎంతవరకూ ఈకోపం వెళ్ళదు? పోనీ నీకేమీ చిక్కు రాకుండా ఏదైనా చాకువంటి ఒకకత్తిమూసి, దాన్ని నరికివెయ్యరాదూ? లేదూ, విషం తెచ్చి పెడతాను. నీకసితీరగా దానినోట్లో వెయ్యి. ఆ విషం మనుష్యుల్ని నరకబాధ అనుభవింపజేసి మరీ చంపేదిగా చూచి తెస్తాను. అల్లా చంపు. అప్పటికి నీకోపం అంతానికి వస్తుందేమో? మొదట కోపం తెప్పించుకోడం, తర్వాత విచారించడం. రెండూ ఒకేజాతికి చెందినవి. అదిగో సత్యవతికి మూర్ఛపట్టుకొన్నది. ఇంక దాని జన్మ అల్లా పిల్చి పిప్పిచేస్తుంది. అది చచ్చినదాంతో జమ. నీకు తృప్తి తీరిందా?

'ఒకవేళ మా అక్కయ్యయందు దోషం వుందంటావా చెప్పు. అది పెద్ద రకం దోషం అయితే నువ్వు చేసినపనికి సంతోషిస్తాను.'

నారాయణరావు కన్నుల నీరుతిరిగినది. 'బావా క్షమించు. ఈ నా కటిక జన్మానికి కనులనీరు తిరగడం ఇదే మొదటిసారి. ఏదో కోపంకొద్దీ అన్నమాటలు. కాని కోపం చంపుకొని చెప్పుతున్నాను. నువ్వుచేసిన పాపానికి నివృత్తి నీలోనే ఉన్నది. నీ హృదయం కరిగేటందుకు నాలోని కల్మషం అంతా పోయేటందుకు నేను నాలుగురోజులు మీయింటనే ఉపవాసవ్రతం చెయ్యవలెనని వుంది' యని నారాయణరావు పూరకొన్నాడు. వీరభద్రరావు బావమరది వచ్చినప్పటినుంచి యవనత వదనుడై, పాలిపోయిన మోముతోనున్నాడు.

ఆనాడంతయు వైద్యుల బిలిచి యక్కగారికి వైద్యము చేయించినాడు నారాయణుడు. ప్రక్కయింటివారు మేనగోడలికి దిండి పెట్టెదమని తీసికొనిపోయి భోజనము పెట్టినారు. నారాయణరావు ఎందరు భోజనమునకు రమ్మన్నను వెళ్ళినాడు కాడు. సాయంకాలము మూడుగంటలకు సత్యవతికి మెలకువ వచ్చినది.

మెలకువ వచ్చునప్పటికి సోదరుడగు నారాయణరావును జూచి కల యను కొన్నది. సత్యవతి కొంతవడికి నోడలెత్తిగి కనుల నీరునించినది.

రెండేండ్లనుండి తన బావగారు సాధుమూర్తియై సంచరించినారు. తన చిన్నక్కగారు రెండేండ్లక్రిందట గర్భవతియైయున్నప్పుడు ఆమెనిట్లే బాధించి, పెట్టిన

కష్టము ఆమె దేహము మూలమంట కదల్చివైచినందున, ఒక నెల ముందుగ బుట్టువచ్చి సత్యవతి చచ్చి బ్రతికినది. బిడ్డయు బోయినది.

అదియంతయు వీరభద్రరావు గ్రహించినాడు. నాటినుండియు భార్యను పువ్వులలో నుంచి పూజించుచుండెను.

మరల నేడైదవ మాసము గర్భమట సత్యవతికి. సత్యవతి చక్కని మొగము పాలిపోయి, చిక్కి కృశించి, యామె పెద్దకన్నులు మరింత పెద్దవియై భయంకరముగ నుండెను. తిరునాళ్ళ బొమ్మగ నుండి సౌందర్యనిధియైన యామె దేహము చిక్కి, క్షయరోగపీడిత శరీరమువలె నున్నది.

నారాయణరావు చిన్నక్కగారి ప్రక్కలో గూర్చున్నప్పుడు, సత్యవతి యతినీరసముగ నున్నను నెమ్మదిగ లేచి, జరిగి, యాతని యొడిలో దల నుంచుకొని, 'తమ్ముడూ!' అని అతని ఒడలు నిమిరినది. నారాయణరావు హృదయము ద్రవించిపోయినది. ఎప్పుడు దుఃఖమెరుగడు. కన్నుల నీరు రాదు. లోన తిరిగి వేయుచున్నది. 'అక్కయ్యా, ఈ పద్ధతి మారేటందుకు రెండు మార్గాలున్నాయి; ఒకటి నేను కైరాలో, బొంబాయిలో, ఢిల్లీలో గాంధీగారు ఉపవాసం చేసినట్లు మీ యింటిలో ఈ దెబ్బదెబ్బ ఉపవాసవ్రతం చేయడం, లేదా, నిన్ను మా యింటికి తీసుకుపోయి, బావ కాళ్ళబేరానికి వచ్చిందాకా ఉంచివేయడం. కాని యీ రెండు నీకిష్టం ఉండవు. నీకేది ఇష్టం అయితే అది చేస్తాను. నేను నెలరోజులైనా నిరాహారంగా ఉపోష్యం ఉంటాను. నీ యిష్టంలేకుండా చేస్తే నాహృదయంలో సరియైన పవిత్రత ఉండదు: పైగా నీకు వెట్టిదుఃఖమువచ్చి ఈ అపరిమిత నీరసంలో ప్రాణం పోతే ఏమి చెయ్యను? కనక నీ యిష్టంలేకుండా చెయ్యను అక్కయ్యా.'

'ఒరే తమ్ముడూ! నువ్వు ఉపోష్యం చెయ్యవద్దు. నన్ను తీసుకొని వెళ్ళా వద్దు. ఆయనకు సేవచేస్తూ ఉంటాను. ప్రాణం పోతేపోతుంది. లేకపోతే ఎల్లాగురా, నేను ఇప్పుడు ఆయన్ని వదలి రావడం?'

'ఓహో! ఏమి పతివ్రతండీ! సెబాసు! మళ్ళీ అరుంధతీవాళ్ళు పుట్టి వచ్చారు; నాకు కోపం రావాలి అని ప్రార్థిస్తున్నాను!' అని యాతడు మనస్సులో ననుకొన్నాడు.

అక్కగారికి నారింజరసమింత యిచ్చి, బలవంతాన త్రాగించి, రాజారావునకు తంతినిచ్చి, నారాయణరావు బజారునకు వెళ్ళివచ్చుచుండగా బావగారు వీరభద్రరావు హోటలులో భోజనముచేసి వచ్చుట కనుంగొనెను. కరుణార్ద్రమగు చిరునవ్వాతని మోమున ఉల్కవలె మెరసిపోయినది.

౧౬

ఆకుమళ్లు

రెండవనాటి సాయంసమయమునకు నారాయణరావు, సత్యవతి, యామె కుమార్తె నాగరత్నం రాజారావుతో కొత్తపేట చేరినారు. సత్యవతిని జూచి

జానకమ్మగారు దిగులుపడి యామెను ఒడిలోనికి చేర్చి కౌగిలించుకొని 'నా తల్లీ! ఎంత చిక్కినావమ్మా! నా అదృష్టం మండిపోయింది గనక నిన్ను తీసుకెళ్ళి ఆ బ్రహ్మరాక్షసి నోట్లో పారేశాను తల్లీ!' యని వాపోవజొచ్చెను. సూరీడు, వెంకాయమ్మ, లక్ష్మీనరసమ్మగారు అందరు కన్నుల నీరు నించుకొన్నారు.

రాజా:—పిన్నిగారు చూశారా! సత్యవతి అక్కయ్యకు మూర్ఛవచ్చింది. అల్లాగ రాకూడదండి. ఉండండి, ఓహో చేతులుకూడా కొంకర్లు పోతున్నాయి. నారాయణరావూ, అక్కయ్యను ఎత్తుకు లోపలికి తీసుకురా. సూరీడు! చెంబెడు చన్నీళ్లు; అర్జెంటు.

నారాయణరావు అంగలో అందరికి ముందు చల్లనినీరు పట్టుకొనివచ్చి, అక్కగారికి మోముమీద నెమ్మదిగా కొట్టుచుండెను. రాజారావు తన మందుల పెట్టెలోనుండి యొక సీసాతీసి యామె ముక్కుకడ బెట్టినాడు. సత్యవతికి మెలకువ వచ్చినది. లోనికి గ్లూకోజు ఇంజెక్షను ఇచ్చినాడు.

సుబ్బారాయుడుగారక్కడకు వచ్చి యామెను జంటిబిడ్డవలె నెత్తుకొని లోన మంచముపై పరుండబెట్టినారు. సత్యవతి తండ్రిమెడ కౌగిలించుకొన్నది.

పెద్దాపురములో జరిగిన సంగతి నాగరత్నం అమ్మమ్మతో, తాతగారితో నిట్లు చెప్పినది.

'రెండోరోజున మానాన్న హోటలులో తినడం చూశాట్ట మామయ్య, ఇంటికి వచ్చి మాతో చెప్పాడు. కచ్చేరీనుంచి రాత్రి ఎనిమిదిగంటలకుగాని రాలేదు మా నాన్న. మామయ్య, నాన్నతో ఎంతోసేపు బోధించి చెప్పాడు. నాన్నని మామయ్య చాలా మాటలు అన్నాడు. మా నాన్నకు ఏదో కోపంవచ్చి తిరిగి మామయ్యను నాలుగు తిట్లుతిట్టాడు. ఇంతలో మామయ్య ఉగ్రుడై లేచాడు. మా నాన్నని ఇటూ అటూ రెండు లెంపకాయలు ఛెళ్లుమని కొట్టాడు. చొక్కా చేతులు పైకి తీసి 'కాసుకో నిన్ను ఈరోజున హతమార్చేస్తాను' అన్నాడు. మామయ్యను చూసేటప్పటికి నాకే వణుకుపుట్టింది అమ్మమ్మా! మామయ్య ఎంతో పొడుగు ఎదిగిపోయినట్లే అయింది. తాతయ్యా! నువ్వు నా చిన్నతనంలో చూడి దూడను కొట్టిన పాలేరువాణ్ణి, రాక్షసిలా ఉన్నవాణ్ణి ఒళ్ళు హూనం అయ్యేటట్లు కొట్టినప్పుడు ఉన్నావూ, అల్లాగే వున్నాడు మామయ్య!'

నారాయణరావు పకపక నవ్వుచుండెను. అందరు అతనిని జూచి తెల్లబోయిరి. రాజారావు మోమున మందహాసములు ప్రసరించినవి.

సుబ్బా:—ఏమిటిరా బాబు ?

నారా:—ఏమిలేదు నాన్న ! కోపం అంతా నటించాను అతనికి కోపం తెప్పించి మాటలు వాగించి, భయపెట్టాలని ఎత్తువేశాను. ఆ ఎత్తులో పడ్డాడు.

'ఏమండో బావగారు నిండుగా ఉన్నారు. ఇంట్లో పెళ్ళాంబిడ్డలు గంగలో కలిస్తే ఏమి? మనకారోగ్యం, మనకాయుస్సు అనుకోవడం, హోటళ్ళకు వెళ్ళి

భోజనం చెయ్యడం, వహ్వా!' అని అన్నాను. అతని మొహం జేవురించింది అప్పుడే. ఇదే సందు అని

'భార్యను, మాలాలనైనా తలపక చెయ్యి చేసుగోడం, చేతవును! ఏమి చక్కని వాడవు. ఎన్ని ఏళ్ళు వస్తేమేమి? కొంచెం దయాదాక్షిణ్యం ఉండాలి. ఈవల జబ్బుతో, తిండిలేక మాడుతున్న భార్య విషయం అక్కరలేకుండా ఏం మొహం పెట్టుకొని హోటలులో తిండితిని వచ్చావు?' అని అన్నా. అతనికి నిజంగా కోపం వచ్చింది, రుద్రుడయ్యాడు.

'నీ మొహం చూడకూడదు. భార్యాభర్తల్ని ఎడబాపే పాపివి' అన్నాడు

అంతవరకూ తెల్లబోయినట్లు నటించాను.

'రంకుముండ అప్పగారిని వెనకకూడా వేసుకువచ్చావు'

అని అంటూవుంటే, మహాకోపం వచ్చినట్లు నటించి వెళ్ళి 'కాసుకో పశువా! నేను నీకు బుద్ధిచెప్పుతా ఉండు'అని నసాళం అంటేటట్లు రెండు లెంపకాయలు కొట్టాను. నాగరత్నం ఘొల్లుమంది. అక్కయ్య వింటూ ఉన్నది గదిలో. దానికి నాయెత్తు చెప్పలేను కాదూ. కెవ్వున కేక వేసి వచ్చి మా యిద్దరి మధ్య పడి నన్ను వెనక్కు లాగి, భర్తను కౌగలించుకొని, 'ఛీ ఛీ నువ్వు నాకు తమ్ముడివి కావు! నా మంగళసూత్రానికి మాలిన్యం తెస్తావా! వెళ్ళిపో. నీకు కక్ష ఉంటే నన్ను చంపు'అన్నది. అక్కయ్యని ఆ రోజున చూడాలి. కాళికాదేవి మహామాతే నాకు అక్కగారే, సుబ్బారాయుడుగారి కూతురే. తక్షణం ఆవిడ కాళ్ళమీద బడ్డా! 'అక్కయ్యా క్షమించు. నేను పాపిని. ఎప్పుడూ నాకు కోపం రాదు. బావ నిన్నంటే వచ్చింది' అని అన్నాను.

బావ గజగజలాడుతూ ఉన్నాడు. అప్పుడు బావ దగ్గరకు వెళ్ళి అతని చేయి పట్టుకొని 'క్షమించు బావా! నేను ఏదో తొందరపడ్డాను. నీ భార్యను నువ్వు రండా అనడంవల్ల, నాకు ఒళ్లు తెలియలేదు' అన్నాను.

ఆ రాత్రికే రాజారావూ వచ్చాడు. నెమ్మదిగా అందరికీ తాపాలు కోపాలు తగ్గాయి. బావమరది తన్ను కొట్టకుండా కాపాడింది తనభార్య అనుకున్నాడో, మరేమో తెలియదు. రాత్రి భార్యను బ్రతిమాలుకున్నాడు. భార్య వద్దంటున్నా లెంపకాయలు కొట్టుకున్నాడు.

రాజారావు అక్కయ్యని పరీక్షచేసి, ఈమె మనసు పాడయిపోయింది. మూర్ఛపట్టుకొని పిప్పిచేసి పిచ్చిలోకి దింపుతూంది. అప్పుడే గుండెజబ్బు, క్షయకు వచ్చేస్థితీ ఏర్పడ్డాయి. అందువల్ల ఈమె మనస్సు బాగుపడాలి. పనిచేయకుండా ఉండాలి. మంచి మందులు పుచ్చుకోవాలి అని చెప్పాడు.

అదంతా బావ వింటూనే ఉన్నాడే అమ్మా, ఆ మధ్యాహ్నం బావను రాజారావు చాటుకు తీసుకువెళ్ళి చెప్పాట్ట. 'వినండీ వీరభద్రరావుగారు! నాకు తెలుసును. మీకు తెలియదు. నాభార్య పరమ పతివ్రత. ఏడాది ఏడాదీ కాన్పు. పశువులా

సంచరించి బంగారంవంటి భార్యను చంపుకున్నాను. అటువంటి దివ్యభామినిని ఎవరివ్వగలరు. మీ భార్య పతివ్రత. మీరు యిలాగే సంచరిస్తే ఆమె ఒక ఏడాది కూడా బ్రతుకదు. నేను వైద్యుణ్ణి గనుక చెప్పుతున్నాను.

'రెండు. మీకు మీ భార్యపైన కోపం విపరీతంగా వస్తోంది. అంత కోపం తెప్పించుకోవడంవలన మెదడూ, గుండె పాడై పిచ్చో, గుండెజబ్బో తయారవుతుంది. మీ రకంవాళ్ళ గతులు ఆ వైద్యశాలలో మేము చూస్తూవుంటాము గనుక చెపుతున్నాను. ఆలోచించుకోండి' అన్నాడు.

బావమరది కొడతాడన్న భయం, భార్యకు పిచ్చో ప్రాణభయమో వస్తుందన్న భయము, తన కేదో ఆపత్తు కలుగుతుందన్న భయము—యీ మూడు హడల కొట్టినాయి కాబోలు. బావ రెండు నెలలు సెలవుపెట్టి తన ఊరు వెడతానంటే మన యింటికి వచ్చివుండమనీ అతనుగూడా మందు తీసుకోవాలని రాజారావు చెప్పాడు. సరేనన్నాడు. ఓ వారము రోజులలో వస్తాడు.

* * *

రాజారావు, నారాయణరావు, లక్ష్మీపతి పొలములవైపు ఉదయము వాహ్యాళికి వెళ్ళినారు.

కోనసీమ సొబగు వేసవికాలములో వనలక్ష్మియే. ఆంధ్రదేశానికి కోనసీమ నాయకమణి. ఉభయ గోదావరీ మధ్యదేశము. రత్నాలే పండుతుంది. 'ఆముక్తమాల్యద'లో శ్రీకృష్ణరాయడు, దక్షిణాదిసీమ యందాలు తనివోవ వర్ణించినాడు. కోనసీమ సొబగున కొక్క మహాగ్రంథమైన ఆంధ్రాన జనింపలేదేమో? కోనసీమ యందు సర్వశాస్త్ర పారంగతులైన యుత్తములు ఎన్ని వేల సంవత్సరములనుండి నివాసము చేయుచుండిరో?

కోనసీమ అత్తరువుల మంజూష; మందములయపవనములు, పనస పండులు, కాడమల్లె, బొడ్డుమల్లెలు, నారింజపూవులు, అరటితోటలు, కొబ్బరిపూవులు, పోకయాకులు, మామిడిపూతలు, మధురాతిమధుర సౌరభముల సర్వత్ర కలయంపి చల్లుచుండును. రంగురంగుల శర్కరకేళులు, పనసపండులు, జామ, బత్తాయి, నారింజ, మామిడి ఫలములు కోనసీమయంతయు మధురరస పూర్ణమును జేసినవి.

అచట సూర్యరస్మి చొరదు. వేడిగాలులు వీచవు. కొబ్బరియాకు చాపలు, పోకదొన్నెలు, పోకతోటలచలువ, పున్నాగముల సుగంధము, పచ్చని తోటలు, నీలంపుగోదావరి, నీలాకాశము, వివిధపుష్పాలు, ఫలరాజములు, బంగారమే పండు పసిమి కోనసీమ.

పీతాఫలములు, రామాఫలములు నోరూరచేయును. నీలపిల్లిగోవా, కొత్తపల్లి కొబ్బరి, పెద్దరకం, చెరుకురసం, బంగారుకలశ, సువర్ణరేఖ, జహంగీర్, తీపిగుటక్, జొన్నలబారు మొదలగు మామిడిఫలములు ఘుమ్ముఘుమ్మనును.

కొబ్బరితోటలు వేనవేలు. ప్రతితోటలో నీటిబొందాలు, గంగాఫలాలు; కోనసీమ కొబ్బరిసీమ, గొనములసీమ, క్రొన్ననసీమ.

మనవారు తిన్నగా నారాయణరావుతోట కడకు పోయిరి. మోములు కడిగికొని, స్నానము లాచరించి, పాలేరు కూడబట్టుకొనివచ్చిన బట్టలు ధరించి, యనతిదూరమున కూలివారు ఆకుమళ్ళకు నీరుపోయు వరిపొలములవైపుకు బోయిరి.

ఆకుమళ్ళ చెరువులోనుండి ఆకుమళ్ళ పంపులలోనికి, కొన్ని కాగిములు, కొన్నిగూడ జంటలు నీరు తోడుచున్నవి: అందులో నొక బాలిక గొంతెత్తి పాటబాడ, నందరు పల్లవి నందుకొనుచుండిరి.

'ఆకుమళ్ళాకు, నీ
రాకుమళ్ళాకు పోయి
 లచ్చుమయ్యా, నీమచ్చమాయా !
సోగా మీసాలయందం
సొంపూతలపాగయందం
ఊగేటి వల్లిఅందం
రాగాలగొంతు కందం
 లచ్చుమయ్యా, నీ మచ్చమాయా !
దండాకడియాలు వెలుగు
కండాలు ముడిసుట్టు
నల్లాని నీరొదలో
ఒళ్ళూ ఝుల్లనిపిస్తది
 లచ్చుమయ్యా, నీ మచ్చమాయా !
జోడూజోడూ కలిసి
గూడెత్తి నీరేద్దం
నువ్వూ కొండలరాజ
నేనే గోదావరినదిని
 లచ్చుమయ్యా, నీ మచ్చమాయా !'

అందరూ గొల్లున నవ్వికొనిరి. ఆ బాలికతో జంటగా గూడవేయు బాలకుని, 'దానికి ఎదురుపద మాడరా! ఆడూ! లేకపోతే ఓడిపోయినట్టేరో!' అన్నారు.

ఆ యువకుడు తలయూపి,

 'ఎయ్యవేగూడా, నా పిల్లా !
 తియ్యని పాటలు పాడేమే !
పాటా పాటలో కలిపేస్తే
పరుగిడు నీరూ మళ్ళల్లో !
 ఎయ్యవె గూడా నా పిల్లా'

అని పాడినాడు. 'బాగుందిరా నాగా! బంగారూ! నువ్వురా!' అన్నారు. బంగారు:

సెపుకుంట మనవీ యినవే.
నా సొగసుపిల్ల, నాగోరువంక
సెపుకుంట మనవీ యినవే.

నాకోసం ఎదురుసూచి
నాగుండె తెలుసుకోని
పిల్లా నేనొచ్చేయేళ
ఘల్లుమన్నయి మెళ్ళోకాసులు
సెపుకుంట మనవీయినవే ...

నీరులేక దాగమేసి
నారు వాడి పోతోవుంది
నారాక, నామాట
నారుమడికి నీరౌతది
సెపుకుంట మనవీ యినవే...

నారుమొక్క నల్లనే
నాపిల్ల తెల్లనే
నీరొస్తే, నేనొస్తే
మొక్క పచ్చనౌతాది
పిల్ల నల్లనౌతాది
సెపుకుంట మనవి యినవే.

౧౭

పరశురామప్రీతి

ఏమి వీరి ఆనందము! గంజికదా వారి తిండి, గడ్డిగదా వారి పడక, పూరి గుడిసెకదా వారి భవనము. ఆనంద మెక్కడ నున్నదీ? ఇచ్చటా, మనలోనా? పారలౌకికానందము పరమహంసలకు; లౌకికానందమో, ఈ భూమాత శిశువులకే నా! వీరు కవులు, గాయకులు, నర్తకులు. వారు పుట్టినది ప్రకృతి సౌందర్యములో, బ్రతుకునది ప్రకృతి మాధుర్యములో, లయించునది ప్రకృత్యానందములో.

తనబోటివారి నాగరికత, జ్ఞానసముపార్జన ఇవియెల్ల నెందులకు? తన చరిత్ర వారిలో నొక సామాన్యుని చరిత్రతో పోల్చిచూచినచో నపహాస్యభాజనమైకన్పట్టును అనుకొనుచు నారాయణరావు తన స్నేహితులతో నడచుచుండెను.

లక్ష్మీపతి తలయెత్తి 'వీళ్ళ కవిత్వం ఎంత అందముగా ఉందిరా! ఇదివరకు ఇది వినేలేదు. ఒక్కొక్క యుగానికి, ఒక్కొక్కరి కవిత్వము పైకి రావాలిరా!

మహారాజులపై కవిత్వము, పైజాతులపై కవిత్వమూ అయింది. ఇక 'జానపదుల కవిత్వము' అన్నాడు. ఎవరి భావాలల్లో వాళ్లు ఉన్నారు.

భోజనాలవేళ కింటికి చేరబోవుచు మనవారు ముగ్గురు దొడ్డిదారివైపు వచ్చుచుండిరి.

సోమయ్యకూతురు, చల్లాలు ఇంటిదగ్గరకు వచ్చిరి. అక్కడ సోమయ్య కొమరుడు సత్తెయ్యయు, చల్లాలు మొగుడు సీతన్నయు హోరాహోరీగా కొట్టుకొనుచుండిరి. ఆడవాళ్ళందరు ఘొల్లుమనుచు వారిరువురను విడదీయుటకు సర్వవిధముల ప్రయత్నము చేయుచు విఫలు లగుచుండిరి.

నారాయణరావు గబగబ రెండడుగులు ముందునకు వేసి, బలమున నిరువురను విడదీసి, యావలావలకు గెంటివేసెను. అతని కన్నులు విస్ఫులింగపూరితములై వారిపై దీక్షములై ప్రసరించినవి. ఆతడు మేఘగర్జనమున—

'బుద్ధిలేదుట్రా మీకు? వీధిలోని కొట్లకుక్కలా! మిమ్మను బడితె పట్టుకొని చావకొట్టాలా?' అనుచు మరియు రౌద్రమూర్తియై సింహసమానుడై నిలువబడియుండ జూచి, పంది, యెనుబోతులవలె బలిసియున్న ఆ యిరువురు తలలు వాల్చుకొన్నారు.

సోమయ్య భార్య రామానుజమ్మ, 'బాబూ! రక్షించండి. యీళ్ళిద్దరూ ఈవాళ ఒకళ్ళనొకళ్ళు కొట్టుకొని చంపేసుకొనే వోళ్ళండిబాబూ. మీరు వచ్చారు దేవుళ్లలా, అని ఘొల్లుమని యేడువదొడంగినది. 'ఏమిటి కారణం? మాదొడ్డి కప్రతిష్ఠ తెచ్చారు' అని నారాయణరావు అడిగెను.

'సీతన్న పెళ్లాన్ని సావకొట్టున్నాడండి. సత్తెయ్య వచ్చి, అక్కగారిని ఇడదీసి బావగారితో కలబడ్డాడండి' అని అక్కడచేరిన తూర్పుకాపుచిన్నది పలికినది.

'ఒరే సీతన్నా, వీళ్ళందరిదగ్గరా అంటున్నాను, నువ్వు చేసే పని యెంత ద్రోహమో తెలియునా? ఆడదానిమీద చెయ్యిచేసుకుంటావు? దున్నపోతా! ఛీ! ఛీ! వట్టి నీచుడవు. సోమన్న కల్లుడవా నువ్వు? నీ చరిత్ర అంతా అసహ్యంగా ఉంచుకొని, ఇతరాడవాళ్ళ కాపురాలు చెడగొట్టుతూ, పైగా భార్యని కొడ్తావు? బుద్ధి ఉందా? నీ దుష్టబుద్ధులు మానెయ్యి. లేకపోతే నడు ఈ ఊరునుంచి. నిన్ను గురించి నాకు ఒక్కమాట వ్యతిరేకంగా రానీ, నేను స్వయంగా వచ్చి నిన్ను ఈ కొత్తపేటలోకి రాకుండా తరిమివేస్తాను.' అప్పటికి నారాయణరావుకు కోపము తగ్గినది. వైష్ణవముద్రలు చురచుర అంటినట్లు సీతన్న కుంగిపోవుట చూచి,

'ఒరే సీతన్నా! ఫలానివారిదొడ్డిలో వున్నవాళ్లనిపించుకోవాలి. ఇంతటితో నేను మన్నిస్తాను. నా మనస్సు మెత్తన. నేను ఎవరిజోలికి వెళ్లనని తెలుసునుగదా నీకు. మా నాన్నగారైతే నిన్ను తోళ్ళు ఊడేటట్టు కొట్టవలసిందేకదా? మా అన్నయ్య తక్షణం వెళ్ళిపొమ్మంటాడుకద. వెనక ఓమాటు చూశాను నీ భార్య

మంగిపోవడం. నీభార్య అందం ఈకోడ్డిలో ఎవ్వరికైనా ఉందా? దానిప్రేమలో మెలుగు, పో!' అనినాడు.

సీతన్న సిగ్గుతో చచ్చిపోయినాడు. 'అయ్యో! చిట్టి బాబయ్యగారికి తెలిసిపోయిందే: తెలుసన్నా చంపని ఆ దేవుడికి ఎంతకోపం తెప్పించాను' అని మనస్సులో నెంతయు విచారించినాడు.

ఆరాత్రి పడకగదిలోనికి బోయి, చల్లాలు పండుకొనియుండ, పట్టెమంచము దాపున గూర్చుండి యామె పదములనంటి 'క్షమించుపిల్లా! తెలవక చేశా! కలవపువ్వు దగ్గరుంచుకొని, కసింతపువ్వుకోసం పడరానిపాట్లు పడ్డాడంట. ఇక బుద్ధి కలిగి ఉంటా, నీపాదం ఆన!' అని ఆమె పాదాలపై తలవంచినాడు. వెక్కి వెక్కి యేడ్చుచు చల్లాలు కాళ్ళు లాగికొని లేచికూర్చున్నది. సీతన్న మంచముపై గూర్చుండి యామెను దగ్గరకు లాగికొని 'చందురుడుంటే చుక్కలెందుకు పిల్లా!' అనుచు అనునయించెను. పశ్చాత్తాపతప్తుడగు భర్తమోము జూచి, నిట్టూర్పునించి, ప్రేమపూరితములగు నాతని బాహులతలలో నామె యిమిడిపోయినది.

రాజారావు వెళ్ళిపోయినాడు. వీరభద్రరావు వచ్చి యత్తవారింటనే యున్నాడు. రాజారావు తన కారుమీదగాని, సుబ్బారాయుడుగారి కారుమీద గాని వలయునప్పుడెల్ల కొత్తపేట వచ్చి సత్యవతిని జూచి వెళ్ళుచుండెదనని చెప్పి, మందులవిషయమై చేయవలసినదంతయు చెప్పి, మందులిచ్చి వెళ్ళిపోయినాడు. వీరభద్రరావునకును, ఆతడు మందులు తెప్పించి యిచ్చుచున్నాడు.

ఆ యేడు గాడ్పులు విపరీతముగ వీచుచున్నవి. కొన సామర్లకోటనుండి తెప్పించిన వట్టివేళ్ళ తడికల గట్టించి నారాయణరావు తన యిల్లంతయు హిమగిరి వలె నొనరించెను. రాజమహేంద్రవరముకన్న కొత్తపేట చాల చల్లగ నున్నది. జమీందారుగారు, వారి భార్యయు, కొమరుండును నీలగిరికి వెళ్ళినారు. శారద యత్తవారింటనే యున్నది.

ఆమె కొత్తపేట వచ్చినప్పటినుండియు, భర్తకు కాళ్ళు కడుగుకొనుటకు నీరొసగసాగెను. నాగరత్నంతో 'తాళం చెవులు పట్టుకురా నాగరత్నం' అంటే నూరీడు గ్రహించి చిరునవ్వుతో 'నాగరత్నం చిన్నమామయ్యవే!' అన్నది. 'నాకు తెలవదా యేమిటి పిన్నీ!' అని నాగరత్నం సుడిగాలిలా మాయమై నారాయణరావు బట్టల బీరువాతాళములు 'చిన్నత్తయ్య యిమ్మంటున్న' దని తీసుకొని వచ్చినది.

నారాయణరావు కాళ్ళు కడుగుకొని లోనికి వచ్చునప్పటికి పట్టుబట్టలు పట్టుకొని నాగరత్నం నిలిచియుండెను.

'నాగరత్నం! చిన్నత్తయ్య బీరువాతీసి, నీకిచ్చిందా ఏమిటే?' యని ప్రశ్నించినాడు. నాగరత్నం అవునన్నది.

ఆ మఱునాడు మధ్యాహ్నం కొత్తపేటలో యిళ్ళంటుకొన్నవి. తనయింటి కడ నిప్పునార్పు వాయుపదార్థ మొకటి యున్న గొట్టము పట్టించుకొని లక్ష్మి

పతియు, వీరభద్రరావునుగూడ రా, నారాయణరావు అంటుకున్న ఇళ్ళవైపునకు బరుగెత్తెను.

జనముల కేకలు వేసి నీళ్ళబిందెలను బట్టుకరండని అందరిని, కడవలు పట్టుకురండని కొందరిని పురమాయించి, యిళ్ళనెక్కు వారిని యిళ్ళనెక్కించి, విప్పించి వేయుచు, అప్పుడే అంటుకొన్న యిళ్ళలోకి దాను జొరబడుచు, సామాను దీయుచు, యువకుల నాపనికి నియోగించుచు నారాయణరావు, ఆగ్నేయాస్త్రమునకు వారుణాస్త్రమైనాడు.

గాలి వేయుచున్నందున నూరంతయు దగులబడిపోవలసినదే. నారాయణరావు కట్టుదిట్టములచే కొలది యిండ్లుమాత్రమే తగులబడి యారిపోయినవి.

అందులో పెద్దకాపుగారి తాటాకుల నాలుగిళ్ళభవంతి యున్నది. అతడు భాగ్యవంతుడు. ధనము, సామాను, బట్టలు, పెట్టెలు మున్నగువానిని చాలవరకు నారాయణరావు మొదలగువారు యీవల బడవైచి రక్షించిరి. ఇంతలో పెద్దకాపు వెఱ్ఱియెత్తినవానివలె నేడ్చుచు 'చిన్న బాబయ్యగారు, నా కొంప కూలిపోయింది. భోషాణం పట్టుకు రాలేదు. బాబూ నానోటులు, భూమి తనఖాపత్రాలు క్రయములు, అన్నీ అందులో ఉన్నాయి. ఇంక నాపని అయిపోయిందండయ్యో' అని ఏడ్చుచు కూలబడిపోయినాడు.

ఇల్లు మహాగ్ని జ్వాలల విరజిమ్ముచు, ఎఱ్ఱటి పూలతో నిండిన తురాయివలె మండిపోవుచున్నది. ఫెళఫెళ, ఢణ్, ఢణ్ మను ధ్వనులు, పిడుగుబోలి దెసల నావరించుచున్నవి. జ్వాలలు మిన్నంటిపోవుచుండెను. ఆ వేడి భరింప వీలులేనిది.

నారాయణరావు ఒకసారి మహావైశ్వానరతాండవము పారజూచినాడు, పెద్దకాపు నిస్సహాయతను దిలకించినాడు.

'భోషాణం ఎక్కడుం దంటావు?'

'సావిట్లో తండ్రీ!'

'నీళ్ళతో రెండు బిందెలట్టో' అని కేక పెట్టినాడు నారాయణుడు.

'నీళ్లు కారుతో ఉండే రెండు తడిగుడ్డలు నా నెత్తిమీద వెయ్యి బావా!' అని లక్ష్మీపతిని కేక వేసినా డాతడు.

లక్ష్మీపతియు వీరభద్రరావును తడిగుడ్డలు నెత్తిమీద వేయుటయు, రెండు చేతులా రెండుబిందెలూ పుచ్చుకొని నారాయణరావు లోనికురికినాడు.

అందరూ ఘొల్లుమన్నారు. అతడటు చేయునని ఎవ రనుకొనినారు! 'వద్దండో' అని పెదకాపు.

'అదేమిటోయి బావా' అని పొలికేక వీరభద్రరావు.

'నారాయణరావుగారో, కొంపలు ముంచకండో' అని జనమంతయును.

వీరభద్రరావు స్తబ్ధుడై నిలువబడిపోయినాడు. లక్ష్మీపతి తన బావ వెన్నంటి వెళ్ళబోయినాడు. నారాయణు డాతనికి గుమ్మముకడ కనుపించలేదు. మంటలాతని

గుమ్మముకడనుండి తరిమివేసినవి. అందరూ ఆశ్చర్యముతో, భయముతో నిశ్చేష్టు లైరి. మంటలును శబ్దముచేయుట కూడ మానినవా!

గుమ్మముకడ ఒక బిందెడు నీళ్లు తలపై గ్రుమ్మరించుకొని, ఆ బిందెను వెనుకకు విసరివైచి, వంగిపోయినాడు మండువాలోనున్న భోషాణము దగ్గరకు నారాయణరావు.

అతని సాహసౌదార్యాలకు మెచ్చి, వైశ్వానరుడు మిద్దెయున్న ఆ సావిడి లోనికి తొంగిచూచుట మానినాడు. మండువాలోని మంటలు గుప్పుగుప్పున వచ్చు చున్నవి. అప్పుడే భోషాణము అంటుకొన్నది. రెండవ బిందె నీరు నెత్తిపై కుమ్మ రించుకొని, వంగి భోషాణంముందు కాళ్లు రెండును బట్టి ఎత్తి దడదడ గుమ్మము కడకు లాగుకొని వచ్చినాడు.

లోపల ఏమి చేయుచున్నాడో, సొమ్మసిల్లి పడిపోయినాడోయని కంఠపూర్ణ మగు దుఃఖముతో లక్ష్మీపతి నీళ్ళబిందెలు తెప్పించుచు, చేటలతో గుమ్మములోనికి బోయించుచు, దానును లోనికి దుముక సిద్ధముగా నున్నంతలో మంటలలోనుండి నారాయణుడు భోషాణము లాగికొనుచు వచ్చుట చూచినాడు. నారాయణుడు గుమ్మమువరకు వెనుక కోళ్ళు వచ్చునట్లు లాగి, మహాసత్వమున హుంకరించి, భోషా ణమును ఒక్క పెట్టు అటు అడ్డముగా తిప్పి ఆ వెనుక కాలును, ఇటు అడ్డముగా తిప్పి ఈ వెనుక కాలును ఈవలికి లాగి బరబర యీడ్చి లాగిపారవైచి, ఖాండవ దహనము చేయు అర్జునునివలె, లంకదహించు ఆంజనేయునివలె నిలుచుండి, లక్ష్మీపతికడకు వచ్చి, అలసటపడి రొజుచు పడిపోయినాడు.

వేడిగాడ్పులో, అగ్నిహోత్రుని వేడిలో జనమునకు గాడ్పు తగులకుండ నొనర్చుటకు, వేడి కాఫీ రెండు మూడు బిందెలు పంపించుమని తల్లితో నారాయ ణుడు ముందే చెప్పి వచ్చినాడు. ఆ వేడికాఫీ యెంతమంది ప్రాణములనో రక్షిం చినది. లక్ష్మీపతి గజగజ వణకుచు నారాయణరావు నదిమిపట్టుకొని తన ఒడిలో చేర్చి, కళ్ళనీరు గారుచుండ, ఇంత కాఫీ బావమరది పెదవుల కందిచ్చి త్రావించి నాడు. పదినిముషములలో నారాయణుడు తేరినాడు. ఇంటికి చరచర వచ్చినాడు. బండి వద్దన్నాడు, పట్టుకొనవద్దన్నాడు.

ఊరంతయు 'నారాయణరావుగారు నారాయణరావుగారు' అని చెప్ప కొన్నారు. నిప్పంతయు నిశ్శేషముగ నార్పివేయుటకు జనము నియమింపవలయు నని, పెద్దకాపుతో జెప్పి నారాయణరా వింటికి వచ్చెను.

వీరభద్రుని యాశ్చర్యమునకు మితిలేదు. 'ఇతడా, నా బావమరిది' యని యాతఁ డాశ్చర్యచకితుడైనాడు. అతని ప్రేమంతయు నారాయణరావు నావరించి పోయినది.

జరిగినదెల్లయు బూసగ్రుచ్చినట్లు లక్ష్మీపతి 'యింటెల్లపాదికి' చెప్పినాడు. శారదకు గుండెలు దడదడ కొట్టుకొన్నవి. 'ఇల్లు కూలితే! నా తండ్రీ! అన్నీ

యిల్లాంటిపనులే చేస్తావు నువ్వు' అంటూ జానకమ్మగారు కూర్చున్న కుమారుని తల నిమిరినది. ఇంతలో పెద్దకాపు, అతని కుమారులు వచ్చి సుబ్బారాయుడుగారికి నమస్కారముచేసి, నారాయణరావు పాదాలకు దండముపెట్టిరి. సుబ్బారాయుడు గారు రహస్యముగా దన కన్నుల నీరుతుడుచుకొనిరి. తక్కినవారందరు సంతోష బాష్పముల విడచిరి.

'తండ్రీ నన్ను రక్షించారు. ఏమిధైర్యం, ఏమి చొరవ, ఏమి బలం! నారాయణరావు బాబుది! సుబ్బారాయుడు అన్నగారూ, మీ బాబు మావాళ్ళందరికీ బుద్ధి చెప్పారండీ!'

౧౮

పరీక్షాఫలితములు

ఆ రాత్రి నారాయణరావు తన పందిరిమంచముపై పండుకొని మాగన్నునైచెను. శారదయు నారాయణరావును వేలువేలుగ పండుకొందురు. శారదకు నింకొక మంచము వేయించుమని రహస్యముగ సూరీడుతో చెప్పినాడాతడు. శారదయు నా మంచముమీద పండుకొనునది. లోకమున కేమి తెలియును? భార్యాభర్తలు సిగ్గుచే మాట్లాడరనుకొన్నారు. ఎంతో 'సరదా' గల నారాయణరావు తల దువ్వించుకొనడు, భార్య నేమియు నడుగడు. శారద భర్తకు నీళ్లు తోడించుటగాని సబ్బు నిచ్చుటగాని, తువాలిచ్చుటగాని లేదు. శారదకడనుండి భర్తకుగాని, నారాయణరావుకడనుండి భార్యకుగాని యుత్తరములులేవు. ఇది యంతయు నొక విచిత్ర దాంపత్య మనుకొనినారు. సూరీడుకూడ నిజము పూర్తిగ గ్రహింపలేదు. శకుంతల మాత్రము సంపూర్ణముగా గ్రహించినది.

ప్రథమదినములలో నారాయణుడు ఆవేదననందెను. అతని ప్రేమ విజృంభించి అతని దహించివేయునది. అతడు ధీరోదాత్తుడగుటచే, నిశ్చలచిత్తుడై భార్యను పొరపాటుననైన ముట్టుకొనువాడు కాడు.

శారద తన్ను భర్త ఏమికోరునో యని భయపడునది. అందుకనియే కాపురమునకు వచ్చిన ప్రథమ దినములలో ఎంతసేపటివరకో నిద్రపోవక, చివరి కొడలు తెలియక నిదురబోవునది. రాను రాను భర్త సద్గుణసంపన్నుడనియు దయార్ద్రహృదయుడనియు సంపూర్ణముగా నవగతమైన దామెకు. అందుచే నిర్భయముగ నామె భర్తతో నొక్క గదిలోనే నిదురగూరునది.

తా నొక్కతియే పండుకొనుచున్నానన్న భావమే యామెకు పరీక్షలకు జదువు రోజులలో లేదు. అప్పుడామె సంపూర్ణముగ బాలికయే.

హిందూకుటుంబములలో భార్యాభర్తలకు పునస్సంధాన మహోత్సవము సలిపెనప్పుడు పదుమూడు, పదునాలుగు, పదునైదేడుల యీడుండును. అప్పుడు బాలిక

లకు ప్రేమయుండుట యరిది. రానురాను వారికి భర్తలయం దనురాగము వృద్ధి యగును.

చెన్నపురిలో, భర్తపాటలు, భర్తమాటలు విన నామె కుతూహల పడునది. ఫిడేలు వాయించుకొనుచు పరవశుడై, గొంతెత్తి గంభీరమధురముగ బాటలు పాడు భర్తపాట నేపథ్యముననుండి వినుచు, శారద పారవశ్యత నందునది. రెండుమూడు సారు లామె తాను భర్తను ప్రేమించుచున్నానా యని సందియ మందినది. యేల ప్రేమింపకూడదు? భర్త సుందరుడని ప్రతివారును జెప్పెదరే? నిజముగా సుందరుడే! ఏమి తెలివితేటలు!

నేడు నారాయణరావు చేసిన యీ మహాద్భుతకార్యము ఎవరు జరుపగలరు? మహావీరుడు తనభర్త. గ్రీకు కథలలో జదివిన వీరాగ్రగణ్యుల కీయన యేల దీసిపోవును? ఆయన రూపము బొమ్మలలో వేయు వీరుల కెంతమాత్రమును దీసిపోదు. స్నానము చేయునప్పు డాయన మూర్తి ఎంత సుందరమయి కనుపించును?

ఆమె మనోనేత్రములకు నారాయణుని కమ్మెచ్చుల దండలు, పొంకముగు కంఠనరములు, తేజస్సును సూచించుచు మచ్చునకేని యొక యపస్రుతిరేఖ లేని సుందరమగుమోము, నల్లని ఒత్తయిన జుట్టు, విశాలమై ఎత్తయిన చాతీ, పొడుగగు నా రూపము జూచి ఈయన దేవతవలె నున్నాడని యామె భావించి సిగ్గుపడినది. తన అక్క శకుంతల మరదిగారన్న నెంత గౌరవము చూపును! తన తండ్రికి అల్లునిపై ప్రేమ యింతంతగాదు.

కొంచెమయినచో నెంత ఆపత్తు కలిగియుండును? ఏలాగునైన కొంచెము జాగ్రత్తగ నుండవలయునని నాన్నగారితో చెప్పించవలెను. ఈయన ఎంత పరోపకారి!

ఆమె హృదయము పూర్ణమైనది. తలుపులు దరిగవేసికొని, నిదురించు తన భర్తను జూచి పులకించిపోయినది. సిగ్గుచే మొగము జేవురింప నెమ్మదిగ తనభర్త పర్యంకము సేరి, యాతని తనివోవ బరికించి యాతనితల నంటియంటన ట్లంటినది. ఒక్కసారి యామె హృదయము పున్నమనాటి సంద్రమై ఉత్తుంగ తరంగయుతమై పొంగినది.

ఈయన కాళ్ళకడ నేల పండుకొనరాదు? ఇతడే నా తన నాథుడు! తండ్రిగారిదియంతయు చూచియే నా తన్నీ మహాభాగున కిచ్చినారు! ఆమె యాతనికి నమస్కరించినది. చిరునవ్వులు నాట్యములాడునా యన్నట్లు, సహజముగ వంపురేఖలున్న యాతని పెదవుల జూచి తన పెదవుల మెత్తందనము తలచికొని ఆ పెదవుల...? ఆమె ముత్తిల్లినది. కనుల బరువు లావరించినవి.

వెలుగున్నదో, లేదో యనిపించు పడకగది దీపపువెలుగులు నిదురనటించు భర్త నొక దివ్యపురుషునిగ గన్పింపజేయ, నామె యాతని పదములకడ నెమ్మదిగ జేరి పండుకొన్నది.

అతని పాదములు తన యొడలికి దగులుటతో నేదియో వర్ణింపరాని అద్భుత మాధుర్యము విద్యుల్లతవలె నామె శరీరమంతయు ప్రాకిపోయినది.

ఈ ఉత్తమపురుషుడు, ఈ సౌందర్యనిధి, ఈ వీరసింహుడు, తనభర్త! తన్ను ప్రేమించి తన్ను వివాహమాడినాడు. తానెంతమూర్ఖురాలయి సంచరించినది. పెన్నిధిని పెంటఁబోవనుకున్నది. ఈయన తన్ను చేపట్టునా? తన్ను తీయనిమాటల నాదరించునా? ఆ గంభీరదృష్టులతో తన్ను చూడనైన చూచునా? ఆ వెడద రొమ్మున బలములు తిరుగు బాహువులతో తన్నదిమివేయునా? తానెంత శిక్షకైన అర్హురాలు. ఆమెకు భయ మావహించినది. అయనపాదము లంటి వేయి మ్రొక్కులు మ్రొక్కినను, ఆయన మన్నించునా? మన్నించునా?

ఇది యంతయు నారాయణరావు జూచుచున్నాడు. ఆమె తనకడకు వచ్చినప్పుడు, తన తల నామె తాకినయప్పుడు అతనియొడలు ఝల్లుమని పోయినది. అతని హృదయ ముప్పొంగిపోయినది. వేయి తీపు లాతని నలమినట్లయినది. లేచి యాబాల నేల కౌగిలిలో నదిమివేయరాదు? రూపెత్తిన లాలిత్యము తన ప్రణయ కాంత సౌందర్యము. సౌందర్యమునకు వన్నెలు దిద్దు సౌందర్యము. ఇన్నాళ్ళకు ఈమె తన్ననుగ్రహింప నున్నదా! జరిగిన దంతయు కల కానున్నదా? ఆమెను తన జీవితాశయమూర్తిగ నొనర్చుకొని, ఆమెతో లోకాల నావరించి, ఆమెను పూజించి, ఆమె దివ్య గాంధర్వములో లయమై, ఆమె పవిత్ర సౌందర్య జ్యోత్స్నలో కిరణమై ఆమెయు దానును లయమై పోవుట ఎన్నడు?

ఇంకను ఆమె గాఢోత్కంఠయై ప్రేమ మహా ఝంఝానిలముల గదలిపోవలె!

అతడు కదలక యట్లే స్వప్న మధురాకాంక్షల దేలిపోవుచుండెను. రాత్రి ఘడియలు గడచిపోవుచునే యున్నవి.

* * * *

మరునాడు శారదాదేవి మొదటి తరగతిలో కృతార్థురాలైనట్లును, సూర్యకాంతమున కన్నియు మంచిగుణములు వచ్చినట్లును జమీందారుగారు కూనూరునుండి తంతి నంపిరి.

నారాయణరావున కన్నియు శుభవార్తలే. రెండురోజులక్రిందటనే రామచంద్రరావు నాలుగురోజులలో సింహళమందు దిగునని తంతి వచ్చినది.

ఇదివరకే చెన్నపురిలో రవ్వలు చెక్కిన గాజులజతలు రెండు, ఒక్కొక్కటి అయిదువందలకు, నారాయణరావు కొన్నాడు. అవి పరీక్షలో నెగ్గబోవు నీ బాలల బహుమతులకే! సన్ననిగాజులు, వానిపై నచ్చటచ్చట చక్కని చిన్నరవ్వలు. ఆ రెండుజతలు నారాయణరావు భార్యకొకటి, చెల్లెలికొకటి బహుమానము లిచ్చెను. వారెంతయు నుప్పొంగిరి.

ఆ రోజున సుబ్బారాయుడు గారు తనదొడ్డిలోని ఆడువారందరికీ ఖద్దరు రవికల గుడ్డలు, పండ్లు, బహుమతులు పంపించిరి.

శారదకు సంతోషము ద్విగుణముగునట్లు ప్రతివారు సూరీడును శారదను బొగడువారే. సూర్యకాంతము శారదను గౌగలించుకొన్నది. 'వదినా! మా అన్నగారు అమెరికానుంచి నాలుగురోజుల్లో వస్తున్నారటగామా?' అనినది శారద.

'ఉండమ్మా వదినా! అన్నీ వేళాకోళాలు మొదలుపెట్టావు.'

సోమయ్యభార్య, జానకమ్మగారితో తన యల్లునికి తనకుమారునికి జరిగిన యుద్ధము, అల్లుని చెడునడువడి, చిన్నబాబయ్యగారు చేసిన యుపకారములన్నియు చెప్పినది. 'ఆనాటినుంచి సీతన్న మారిపోయాడండి. నారాయణరావుగారు మంచి ప్రెబువు తల్లీ' అని చెప్పకొన్నది. శారద యీ చిత్ర చరిత్ర వినుచు కన్నుల ఆనందపు వెలుగుల జిమ్మినది.

అందుకనా చల్లాలు తన్నతిగౌరవము చేయుచున్నది! తానన్న పెట్టె యీ పేక్షు జూపుచున్నది. చల్లాలు, వెంకాయమ్మ ఒక్కయీడు. చిన్నతనమునుండి నారాయణుని ఆటలు పాటలు నన్నియు చల్లాలెఱుగును.

'మీ ఆయనగోరు, చిన్నతనంలో కృష్ణమూర్తిలా ఉండేవోరు. తోనలు తోనలండీవోళ్ళు. వంటినిండా నగలతో గంతులేస్తాంటే దిష్టితగిలి పోతుందను కునేవోరు అమ్మగారూ. అందరికీ ఎత్తుకోవాలని ఉండేది. ఎత్తుకోనిస్తేనా? ఆర్కి ఎంతబలం! ఓమాటు మా వంగోలావు గిత్తదూడను ఊరకుక్క ఒక్కటి కరవ పోతోంటే దాన్ని తోకుచ్చుకొని బరబరబర లాగిపారేశారు. అప్పుడు మూడో యేడు. కుక్క పోతరించిన గేద్దూడలాంటిది. అడిలి కొంయ్యో కొంయ్యో అంటూ పారిపోయిందండి.

'ఆయన సదువులు పెద్దవి, బుద్దులు గొప్పవి. ఎంత గొప్పవోరండీ.

'చిన్నతనాన్నుంచి ఎలాంటి వోళ్ళమీదా ప్రేమ. మాలోళ్ళంటే ఆళ్ళ కన్నీ యిస్తూ ఉండేవోరు. గాంధిగారిమాట రాకమునుపే ఇంటిలో వన్నీ తీసుకెళ్ళి మాలోళ్ళపిల్లలకీ, మా పిల్లలకీ పెట్టుండేవోరండి. ఎంత బకితి! మావోళ్ళంతా బజన చేస్తావుంటే ఆ అందం వోలికే కన్నుల్తో మూస్తావుండేవోరు. దయ ఇంతింత కాదుండి. మేం అప్పుడే అనుకునేవోళ్ళం. ఈయన పపంచంలోకల్లా తెలివైన వోరని.'

'చదువులు అవీ ఎల్లాగుండేవి?' శారద ఆ ప్రశ్న అప్రయత్నముగ వేసినది. తానేనా అడిగినది యని యాశ్చర్యము పడినది.

'అమ్మయ్యో! ఆరి చదువేమిటి? అదుబుతం కాదమ్మా! నీ అదురుష్టం అమ్మా! మీ యిద్దరికీ యీడూజోడూ. తల్లీ మీకీపాటికి, చిన్నతనంలో నారాయణంగార వంటి బొజ్జనాన్నగోరు పుట్టాలండి. ముందు సంవత్సరం తప్పకుండా పుడ్తారండి.'

'ఖైదుకు వెళ్ళారా?'

‘అవునండీ, ఇంతప్పటినుంచీ నెచ్చేరులే. అంతలో గాంధిగారొచ్చారు. ఒకళ్ళే నెచ్చేరులు నారాయణగోరు. తచ్చణం ఆయన్ని పట్టుకొని ఆరునెల్లు ఖైదులో యేశారు. ఎంతమందొచ్చారు బాబో ఆరు ఖైదుకు ఎళ్ళేటప్పుడు! ఈ సీమోళ్ళంతా వచ్చారుండి.

‘ఖైదులో వున్నప్పుడు నిద్దరలేదు. తిండిలేదు మా జానకమ్మగోరికి. పెద్దయ్యగోరు మాత్రం ధైర్యంగవున్నారుండి. జైయిలునుండి రాగానే మీ అత్తగోరు ఆరతియిచ్చారుండి. పూజలు పురస్కారాలు జరిపారుండి.’

౧౯

బంధితుడు

వారంరోజులైన వెనుక మధురనుంచి రామచంద్రరావు, తన్ను విప్లవకారులలో నొకనిగా నెంచి పోలీసువారు నిర్బంధించిరనియు, నారాయణుని తక్షణము రమ్మనియు తంతివార్త నంపెను. నారాయణు డావెంటనే బయలుదేరి మెయిలందుకొని చెన్నపురి వెళ్ళినాడు. ఆ సాయంకాలము మెయిలులో మధురకు బోవచ్చుననియు పోలీసు ముఖ్యాధికారితో నీ విషయమై మాట్లాడుట మంచిదనియు తలచి, తన న్యాయవాది గురువుగారికడకు బోయి యంతయు జెప్పెను. వారును నారాయణరావును గలసి రాజధాని పోలీసు ముఖ్యాధికారి కార్యాలయమునకు జని యచ్చట విచారించగా, రామచంద్రరావు విషయమై యేదియో గూఢసమాచారమును, అందునకు సంబంధించిన కాగితములును ముఖ్యాధికారికి అందినట్లును, ఆయనే రామచంద్రరావును బంధింప నుత్తర్వులిచ్చినట్టు ఇదియంతయు ప్రాణకాంతబోసు, గండారుసింగులపై ప్రభుత్వమువారు తెచ్చిన యభియోగమునకు సంబంధించినదనియు దెలిసినది.

దానితో నారాయణరావు తిన్నగ నీలగిరికి, కూనూరు పోయినాడు. మామగారితో మాట్లాడినాడు. మామగారిని దీసికొని ఉదకమండలము వెళ్ళినాడు. జమీందారుగారు ముఖ్యమంత్రిని పట్టుకొని ఆయనతో గలసి, పోలీసు ముఖ్యాధికారికడకు వెళ్ళినారు. మంత్రియు, జమీందారును రామచంద్రరావు కేసువిషయమై వచ్చినారని వినగనే యా యుద్యోగి యాశ్చర్యమునంది—

‘మీకు చుట్టమాఅండి రాజాగారూ?’ అని ప్రశ్నించి, ‘ఇవిగో! ఇవి ఆతని కేసుకు సంబంధించిన కాగితాలు, మావాళ్లు పదిరోజులు రిమాండు పుచ్చుకొన్నారు. అనుమానాస్పదములైన కారణాలు చాలా వున్నవి’ అని తెలియజెప్పెను.

జమీందారుగారా కాగితములన్నియు బరీక్ష జేసిరి. అమెరికాలో రహస్యశాఖా కర్మచారుడు వ్రాసిన సముజాయిషీలవి. అమెరికాలో తిలకు జన్మదిన మహోత్సవ సందర్భమున రామచంద్ర రావుపన్యాస మిచ్చినట్లు (ఆ యుపన్యాసభాగము కత్తిరించియున్నది) ఆ యుపన్యాసము విప్లవవాద పూరితమైయున్నట్లు, ‘భారత

'అయ్యా! మిమ్ముల శ్రీ జార్జిసార్వభౌముని పేర నిర్బంధించుటకు నుత్తరు విదిగో. మిమ్ముల నిర్బంధించుచున్నాను' అని యా రక్షకభటాధికారి యాతని భుజముపై చేయివైచెను.

'అలాగా అండి' అని రామచంద్రరావు తెల్లబోయి, యిదేమియని మనస్సులో చకితుడైనాడు. మోమున నిర్భయముతోప చిరునగ వలంకరింప 'ఇదేదో పొరపాటు. నన్నెందుకు మీరు నిర్బంధించుచున్నారో నాకు చెప్పగలరా?' యనెను.

'క్షమించండి, నాకు తెలియదు. మాపై అధికారులకు తెలియును.'

'నన్నెక్కడకు తీసుకొని పోయెదరు?'

'మధుర. అక్కడ కారాగారమున నుంచెదము.'

'మా వారికి తంతినీయ వలయు నే?'

'మధురనుండి యిచ్చెదరుగాక.'

మరునాడు మధుర చేరినారు. మధురనుండి బావమరదికి తంతినిచ్చినాడు. ఎందుకు తన్నిట్లు బంధించుట? తా నేమియు చేయలేదే? నేను అసహాయవాదిని కాదే! ఇక నెందుకు? విప్లవకారుడనా! అదియు కాదే. అమెరికాలో ఉపన్యాస మిచ్చిన సంగతి చటుక్కున జ్ఞాపకము వచ్చినది. ఏమో యా వేశమున నేదియో యన్నాడు. అంతమాత్రమునకే! బావమరది ఖైదుకు వెళ్ళలేదా! తాను కారాగారమునకు బోయిన దేశమాత సేవయే. 'తల్లీ నీ పాదములకడ అడుగు పెట్టగనే భారతీయుడు బంధింపబడవలెనా?' యనుకొన్నాడు. తనకు విప్లవము, కుట్ర నచ్చదు. ఏదో దేశములో శాస్త్రజ్ఞానము వృద్ధినందింప, బాటుపడవలెననియు భరతమాతకీర్తి సర్వదిశల ప్రకాశింప జేయవలయుననియు నాతని వాంఛ. ఏది ఎట్లయిననంతయు భగవంతుని చేతిలో నున్నది.

నారాయణరావు, రామచంద్రరావును నిర్బంధించిన నాలవరోజున మధురకు జేరుకొన్నాడు. కూనూరునుండి యా యువకుడు మధుర జేరుకొను లోపలనే రామచంద్రరావును సగౌరవముగ విడుదల చేయవలెననియు, అయినను చెన్నపురి వరకొక గూఢచారిని వెంటబంప వలయుననియు రహస్యపు వార్త చేరినది. జమీందారుగా రీ నిర్బంధమును రామచంద్రరావునకు గల్పించినందులకు ప్రభుత్వము వారిపై నాత డేచర్యయు తీసుకొన కుండునట్లు వాగ్దానము చేసెను. రామచంద్రునికి తాను వచ్చుచున్నట్లు జిల్లారక్షక భటాధికారి పేర నారాయణరావు తంతి నిచ్చెను.

మామగారికి మనస్సులో నానందముతో, కృతజ్ఞతా పూర్వకముగ వందనములు చేయుచు నారాయణరావు మధురస్టేషనులో దిగి, జిల్లాపోలీసు అధికారి కడకు బోయినాడు. అచ్చట ఒక్క నిమేషము, ఎవరు తన బావమరదియో, రక్షకభటాధికారి యెవరో గుర్తింపలేకపోయినాడు. ఆ భటాధికారి యాంగ్లేయుడు. మరుసటి క్షణములో నానవాలు పట్టి రక్షకభటాధికారికి ముందు నమస్కరించి, వెనుక

రామచంద్రరాయనికి నమస్కరించి అధికారిచూపిన యాసనముపై కూర్చుండెను. వారు మువ్వురు అనేక విషయములగూర్చి మాటలాడుకొనిరి.

నారాయణరావు వచ్చినపుడే రామచంద్రరావు 'బావా యీయన నాకు చూపిన గౌరవము అపరిమితము. వీరిని నే నెప్పుడును మరువను. ఈయనయు లెక్కలలో ఆక్స్‌ఫర్డులో బి. యె. లో కృతార్థుడైనాడట. ఎన్నియో విషయములు చర్చించుకొన్నాము' అని అన్నాడు.

'వారికి మే మెంతయు కృతజ్ఞులము' అని తాను కొనివచ్చిన పూవుల మాలలు, నాలుగు వెండికప్పుల దొంతర ఆయనకు బహుమతి నిచ్చినాడు నారాయణరావు.

దారిలో వారిని జమీందారుగారి కుటుంబము కలిసినారు. వారంతయు సంతోషమున చెన్నపురి చేరినారు. చెన్నపురిలో జమీందారుగారి యింట నందరు మకాము చేసినారు. మధురనుండియే విజయవార్తలు కాకినాడకు, కొత్తపేటకు, అమలాపురమునకు బంపబడినవి.

చెన్నపురిలో పరమేశ్వరుడును, నారాయణరావును, రామచంద్రరావును, స్నేహితులందరి యిళ్ళకు వెళ్ళిరి. అచ్చట వారెంతయో సంతోషమున కాలము పుచ్చిరి.

మధ్యాహ్నము భోజనములయిన వెనుక వారందరు శ్యామసుందరీదేవిగారి యింటికి వెళ్ళిరి. అక్కసెల్లెళ్ళందరు రామచంద్రరాయుని నమితముగ గౌరవము చేసిరి. ఈతడా సూరీడు భర్తయని వారు సంతోషించిరి.

ఆ రాత్రియే బయలుదేరి కాకినాడ వెళ్ళవలె ననుకొన్నారు. కాని నారాయణ రావునకు నమితానంద దాయకమును, మహత్తరమునగు నొక యాలోచన తట్టినది. అందుకై మరునాడుకూడ వారు చెన్నపురిలో నాగిపోయిరి.

రాజారావు ఉత్కృష్ట పురుషుడు; శ్యామసుందరి పవిత్ర చరిత్ర. వీ రిరువు రేల వివాహమాడరాదు? ఇరువురు వైద్యవృత్తియం దారితేరినారు. ఇరువురు సేవ జేయుటయే జన్మకు పరమార్థమని సంకల్పించుకొన్నారు. శ్యామసుందరి యొప్పు కొనునా? అతనికి ఒకనాటిరాత్రి జరిగిన యుదంతమంతయు దృశ్యమువలె గోచ రించినది. ఆమె హృదయములో నేమున్నదో? తనపై ప్రేమ సోదరుని ప్రేమయై యున్నది. ఆ సోదర ప్రేమయే ఉత్కృష్టమైనదట. దివ్యకరుణావేశ యైనదట. అంతియ!

నారాయణరావు శ్యామసుందరిని మరునాడు కలిసికొన్నాడు. ఆమెతో తన కోరిక ప్రసంగించుట యెంతకష్టము. 'చెల్లీ నా కొక దివ్యమగుస్వప్నము ఎప్పుడూ కనబడుతూ ఉంటుంది'

'ఏమిటది అన్నా'—ఆమెమాటలు చిరువెండి గంటలవలె మ్రోగినవి.

'నువ్వు దేశసేవ, మానవసేవయు చేసి తరింప సంకల్పించుకొన్నావు. తరిబీతు లన్నియు పూర్తియైన వెనుక సబర్మతీ యాశ్రమమునకు బోయి సేవచేయు నధికారము సంపాదించుకొంటా నన్నావు.'

'అవును అన్నయ్యా ఆ మహాత్ముని పాదాలకడ సేవచేయుట నేర్చుకొని నా జన్మము సేవలో ఐక్యము సేయవలెనని నేను నిశ్చయించుకొన్నాను. నే నెంత వరకు తగుదునో? నే నందుకు తగుదునా అన్నా!'

'నీవు అన్యథా తలచనంటే నేనొక ప్రశ్న అడుగుతాను.'

'అన్నా! నువ్వేదన్నా నేను వేరభిప్రాయం పడగలనా?' ఏలనో యామెకు గుండెలు ఝల్లు మన్నవి. ఏమది? ఏమది?

'నా కల చెప్పనీ తల్లీ! ఇన్నిదినాలూ నాకు అనేకములగు ఆలోచనలు పుట్టుతున్నవి, నశించిపోతున్నవి! అద్భుతములు, ఆనందదాయకములు. దేశసేవచేయ కంకణము కట్టుకొన్న విద్యావతి, బ్రహ్మచారిణిగా ఈ కాలములో, ఇట్టి పరిస్థితులలో జన్మమెట్లు గడపుట! ఎంతటి వైరాగ్య హృదయులైనా, వైరాగ్యకర్ములైనా మానవులు తమ కెదురువచ్చు సైతాను, కామదేవుని భయంకరమైన తంత్రాలకు పడిపోతారు. క్రీస్తు, బుద్ధుడు, గాంధి మొదలగు అవతార పురుషులే అనేకములగు ఇబ్బందులతో ఆ పిశాచాల్ని జయింపగలిగారు. భగవద్గీత అందుకనే కర్మమార్గము నుపదేశించింది తల్లీ.'

శ్యామసుందరి నిస్తబ్ధయై యూరకున్నది.

'నా స్వప్నం, నా ఆశయం! ఇరువురు ఉత్తములు, దేశసేవ చేయదలచినవారు ఏకపథ సంచారులు, విడివిడిగా వారి జీవితముల వేరుమార్గాల ప్రసరించనీక ఏకాశయ పూర్ణావేశులై భార్యాభర్తలై దేశసేవ ఏల చేయరాదు? అని. నువ్వు బ్రహ్మచారిణివిగా ఉండటం ఎంతకష్టము తల్లీ. మనము మానవులం. ఎంత ఉత్తములైనా ఏ దుష్టకాలములోనో ఈ దేహానికి దాసులు కావలసివస్తుంది తల్లీ! అది దాటుటకు మార్గమే గృహస్థాశ్రమం అని చెప్పారు. నీబోటి ఉత్తమురాలికి సరియైన స్నేహితుడు చేదోడైయున్న నీ యాశయం మరింత సులభంగా పూర్తి అవుతుంది కాదూ?'

శ్యామసుందరి మాట్లాడలేదు. ఎట్టకేలకు, 'అన్నా నీ ఉద్దేశం రెండు మాటల్లో చెప్పు' అన్నది.

'నువ్వున్నూ, రాజారావున్నూ ఏల మీ జీవిత నౌకలు జంటచేసి ఈ సంసార జలధిలో, మీ ఆశయానంద ద్వీపం చేరరాదు? ఇరువురికీ ఒకే ఆశయము, ఒకే విద్య. ఇరువురు ఉత్తములు. పారలౌకిక విషయములందాపేక్ష మిక్కుటముగా గలవారు. ఒకరికొకరు సహాయం. మీయిద్దరు దేశానికి సేవచేయడం ఎంతఉత్తమం!

ఆ స్వప్నం నేను ఎన్నిసారులో నిర్మించుకొన్నాను. స్వప్నములో ఆనందం పొందాను. ఏమంటావు?'

శ్యామసుందరి నిర్ఘాంతయై ఆశ్చర్యమానసయై కొంతసేపటికి చిరునవ్వు నవ్వి,

'అన్నా! నువ్వు యింటికి వెళ్లు. నేను ఆలోచించుకొని నీకు తంతి నిస్తా. నీ ఉదారమగు మనస్సు నా కెప్పుడు అవగతమే అన్నా' అని యామె కన్నీరు విడిచినది. నారాయణరా వామె తలపై తన హస్తముంచి, యామెకు నమస్కరించి యందరికడ సెలవు తీసికొని వెడలిపోయినాడు.

గోదావరి స్టేషనులో రాజారావు, లక్ష్మీపతి, వీరభద్రరావు, భీమరాజుగారు, సుబ్బారాయుడుగారు, జానకమ్మగారు, రామచంద్రరావు తల్లిగారు, రామచంద్రరావు స్నేహితులు, ఊరిలోని పెద్దలు రామచంద్రరావును ఎదుర్కొన్నారు. పూలమాలలు వేసినారు. రామచంద్రరావు మోము ప్రఫుల్లమయిపోయినది. అచ్చటనుండి యందరు కాకినాడ వెళ్లినారు. కాకినాడ స్నేహితులు, ప్రముఖులు సామర్లకోట స్టేషనులో నెదుర్కొన్నారు. ఊరేగించెదమన్నారు. వలదని రామచంద్రరా వెంత వారించినను, నారాయణరా వెంత ప్రార్థించినను కాకినాడ పురవాసులు రామచంద్రరాయని నూరేగింపుచు, నాయన బసకడకు గొనిపోయిరి. కుమారుని నిర్బంధము, నారాయణరావు ప్రయత్నము, జమీందారుగారి సాయము భీమరాజుగారు, దుర్గమాంబగారు విని యెంతయు నానందించినారు. కుమారునకు ఖయిదు తప్పినదని యంతవరకు భీమరాజుగారుగాని దుర్గమాంబగారుగాని యెరుంగరు. వారు సంతోష బాష్పములు విడుచుచునే యుండిరి.

దుర్గమాంబగారు కొడుకు విదేశముల పాలయ్యెనను విచారమున కృశించిపోయినది. నేడామెకు వేయి యేనుగులబలము వచ్చినట్లయినది. భీమరాజుగారు, సుబ్బారాయుడుగారు సంతోషమున కాలముపుచ్చిరి. రామచంద్రరావునకు గార్యముచేయుటకు పురోహితుని రప్పించి శుభముహూర్తము మరల నిశ్చయింపవలసివచ్చెను.

జానకమ్మగారు దుర్గాంబగారిని కౌగిలించుకొని, తన ఆనందాశ్రువులు వియ్యపురాలి యశ్రువులలో గలిపివేసినది.

రామచంద్రరావు భార్య పరీక్షలో విజయమందిన సంగతి తెలిసి యెంతయు సంతసించినాడు. శాంతి యేమిటో? ఇంకను కొన్ని వెఱ్ఱియాచారముల మనవారు వదలలేదు. అయినను దేనిలో ఏమర్థ మున్నదో? ఈలోన సూరీడును చూడరాదే! ఇక నెన్నిదినాలు ఆమెతో మాట్లాడుటకు? పదిహేనుదినము లెట్లు? ఛీ! తానెంత వెఱ్ఱివాడైనాడు!

మరచినాడు, రంగూనులో జపానులో అమెరికాలో స్నేహితులందరికి గమ్మలు వ్రాయవలె. తానెప్పుడును వారికి వ్రాయుచునేయున్నాడు. ఇంటికి జేరినట్లు వ్రాయవలె. లియొనారాకు సూరీడుచే నింగ్లీషున నుత్తరము వ్రాయించవలెను.

౨౧

సంబంధనిశ్చయము

జగన్మోహనరావును సూర్‌చంద్ - ప్రేమచందు కంపెనీవారు తమ అయిదు వందల రూపాయల పైచిల్లర డిక్రీ బాకీకి చెన్నపురి వచ్చినప్పు డరెస్టు చేయించినారు. జగన్మోహనుడు అంతకంతకు అప్పులలో బడిపోయినాడు. ప్రతిచోటున బాకీలే. తన వివాహమునకై యనేకచోట్ల నప్పుచేసెను. సూర్‌చంద్ కంపెనీవారికి వేయిరూపాయిలు బాకీపడి, అయిదువందలు తీర్చినాడు. తక్కిన అయిదువందలు ఎన్నిసార్లడిగినను తీర్చలేక పోయినాడు. వారాతని జమీసంగతులు కనుగొని ముందుగా మేల్కొనుట మంచిదని, యాతనిపై సిటీస్మాల్ కాజుకోర్టు (చిన్న న్యాయస్థానము)లో నభియోగము దెచ్చి డిక్రీ పొందినారు. అప్పటికీ జగన్మోహనుడు లెక్కచేయలేదు. తన్ను నిర్బంధించగనే జగన్మోహనుడు తెల్లబోయినాడు. అప్పుడాతడు కారుమీద స్పెన్సరు హోటలునుండి జార్జిటవునులో విశాఖపట్నమునుంచి వచ్చిన డయానాయుండు మేడకుబోవుచుండెను. సూర్‌చంద్ కంపెనీవారి యుద్యోగియొక్క మోటారు స్పెన్సరుహోటలు బయట న్యాయస్థానోద్యోగితో సిద్ధముగా నుండెను. శ్రీ జగన్మోహనరాయ బహద్దరు జమీందారుడు అద్దెకారు నెక్కిపోవుచుండ, దారిలో 'రౌండుటానా' దగ్గర కారాగినది. వెనుకనే వచ్చుచున్న కారులో న్యాయస్థానోద్యోగి వచ్చి నిర్బంధపుటుత్తరువు చూపించుటయు, జగన్మోహనరావు తెల్లబోయినాడు. అతనికి వెఱ్ఱికోపము వచ్చినది. సిగ్గుచే ప్రాణము చచ్చిపోయినది. పదిమందియు చుట్టును మూగినారు. ఆ సమయముననే నారాయణరావు ట్రిప్లికేనులో శ్యామసుందరితో మాట్లాడి యాలోచించుకొనుచు కారుమీద పోవుచున్నాడు. ఆ క్షణముననే పోలీసువారును ఇతరులును రెండుకారులచుట్టు మూగియుండుటజూచి, 'ఒక జమీందారుని, బాకీకి అరెస్టు చేశారు' అని ప్రజలనుకొను మాటలు విని, కారాపుచేసి తానా జమీందారుడు జగన్మోహనుడై యుండనోపునని గ్రహించి, చటుక్కున నక్కడికేగి యేమి సమాచారమని యడిగినాడు.

సంగతులన్నియు విశదముగా, నాయుద్యోగితో తాను మాట్లాడి అప్పుధనమెంతయో తెలిసికొని తనకడ నా ధనము లేనందున హిందూస్థానీ బ్యాంకికి చెక్కునిచ్చెదనన్నాడు. సూర్‌చంద్ కంపెనీ మనుష్యుడు నారాయణరావుగారి చెక్కుపుచ్చుకొని రశీదిచ్చెను.

ఎవరిదారినవారు వెడలి పోయిరి. జగన్మోహనుడు నిస్తబ్ధుడై యేమి ఈ రాక్షసు డిట్లు చేసినాడు. అతనికడనే ధనమున్నదా? తనదగ్గర లేదా? తన్నవమానముచేయ నిట్లు చేసినాడు. తన కర్మము కాకపోయిన తనకీ నిర్బంధమును, నారాయణరావు వలన నింత యవమానమును రానేల? నేడే ఆ ధన మెచ్చటనేని ప్రోగుచేసి నారాయణరావునకు పంపివేయవలెను. పీడు వట్టె పంది. పంద

గనుక నే భార్యయొక్క ప్రేమ చూరగొనలేక పోయినాడు. తనకెన్నో పనులుండి తీరుబడిలేక పోయినది కాని, శారద తన కౌగిలింతలకై యెదురుచూచుచుండవలసినదేకద యీపాటికి. సరే, వీడు తన్నవమాన పరచినందులకు, వీని భార్యను పూర్తిగా వశము చేసికొనవలయును. తనకు వివాహమైనప్పటినుండియు, ఆ విషయమున శ్రద్ధకలిగినదికాదు. తన మేనత్తగారి యింటికి కీలుపాకు వెళ్ళి, ఎవరెవరెచ్చట నున్నారో తెలిసికొనవలయును. ఈమధ్య మేనత్తయు నామె భర్తయు కూనూరునుండి వచ్చెదరని తన తల్లికి తన మేనత్త వ్రాసినదికదా. అవును, శారద ఇక్కడనే యున్నదన్నారు. సరే తాను విశాఖపట్టణము వెళ్ళక పూర్వము శారదను గూర్చి కనుంగొనవలయును.

నారాయణరావు, రాజారావు, సుబ్బారాయుడుగారు, జానకమ్మగారు కొత్తపేట వెళ్ళినారు. దారిపొడవున నారాయణరావు ఏదియో యాలోచించుచునేయుండెను. రామచంద్రరావు ఇంటికివచ్చినాడు. ముద్దుచెల్లెలగు సూర్యకాంతము భర్తనుగలసికొనును. ఇక చెన్నపురిలో తానొక్కడు గాపురముండవలయును. కొత్తపేట వెళ్ళినపిమ్మట తన మదరాసు కాపురము సంగతి ఎట్లు తేల్చుకొనుట. శారదాదేవి తన ప్రియురాలై ప్రణయదేవతయగు సూచనలు ఎండమావులా? ఆమె హృదయము కరిగినదను సూచనలు తోచుచున్నవి. తన భావిస్థితి యెట్టిది? ఈ బ్రతుకుదారి ప్రయాణము 'ఒంటిగా ఉయ్యాల లూగుట' యగునా? పూజించుటకైన, ఆపరిమళము వహించని తన బ్రతుకు పూవు పరమప్రభున కంకితమీయుటకైన తగునా?

ఒక్కసారి మనసార శారద తనతో మాటలాడినదా? కవోష్ణమును, పరిమళపూరితము నద్భుతానంద పూర్ణమును, సర్వసౌందర్యనిధియునగు నా బాలికామూర్తి తన మెడచుట్టు బిగియార బాహువులు బిగించి, స్వప్నాల నీదులాడు ఆ వెడద నయనాలతో తన కన్నులలోనికి తనివోవచూచ్చి చూచి, మాధురీసర్వస్వములు సుడివోవు గులాబిమొగ్గలు, ఉభయసంధ్యారుణాలైన ఆ పెదవులతో తనివోవ, జన్మలు కరిగిపోవ ముద్దిడి తన దివ్యప్రణయినియై తన్ను చేరుట ఈ జన్మమునందున్నదో లేదో?

ఆనాడు జరిగిన మహాపరాభవము, తన్ను దహించినైవనీక, తన్ను దుర్గమహిమాలయ శీత శిఖరాలకు తరుమనీక, తన ప్రాణాల చిదిమివేయనీక, యేదియో యాశ ఈనాటక మాడించుచున్నది. ఎంతకాలము దేవీ! జన్మరజ్జువునకు ఆఖరి సూత్రములు తెగువరకు నీ విటులుండుట?

ఇంటికి వచ్చునప్పటికి శ్యామసుందరి యుత్తరము వచ్చినది.

'అన్నా! గంటలకొలది తరచి, తరచి యాలోచించితిని. ఇందులో అపారమైన ఈశుని కరుణజూచాను! నీవా ఈశుని వాక్కువు. నేను నీ యాజ్ఞకు బద్ధురాలను. నేను మీ స్నేహితుని ప్రేమించి ఎరుగను. నిన్ను మాత్రము నా ప్రియ

సహోదరునిగా ప్రేమించి ఎరుగుదును. అయినను డాక్టరుగారు పూజ్యతములగు మహాపురుషులు. వారి సేవచేయుచు నా సర్వము వారి కర్పించుటకు నేను సిద్ధపడి యున్నాను.

నీ ప్రియమగు చెల్లెలు,
శ్యామ

నారాయణరా వానందపరవశుడైనాడు. ఇంక రాజారావును ఒప్పింపవల యును.

ఆ సాయంకాలము ఒంటిగా రాజారావును తోటలోనికతీసుకొనిపోయినాడు.

'రాజా! నీకు కొన్ని గంటలు ఉపన్యాసము లీయాలోయ్! నిన్ను సమూల ముగా కదల్చివేసే సంగతులు మాట్లాడాలోయ్!'

రాజారావు భార్య పోయినప్పటినుండియు శుద్ధ వైరాగ్యమూర్తియైనాడు. ఏదియో ధ్యానము, విరాగమూనిన నడత, ఈ జన్మము వృథా, ఈ జన్మము పెద్ద వోటమి అన్న నిట్టూర్పు. డాక్టరునకుండవలసిన శుచిత్వము మాయమయి పోయినది. ఎందరుచుట్టములు కోరినను, ఎందరు స్నేహితులు ప్రార్థించినను మరల వివాహము చేసికొనుట కొప్పుకొనలేదు. తల్లిదండ్రులు దీనముగ వేడినారు. వారు కాకినాడ నుండి వారి స్వగ్రామమునకు, నటువెనుక కుమారుని దగ్గరకు బోయినారు. ఛాంద సులు, పూర్వకాలపువారు.

రాజారావుకు పట్టుదల మెండు; పూర్వాచారములేమియు గిట్టవు. తన కుమార్తె లిరువురు పుట్టినప్పుడు బారసాల చేసికొనలేదు. రెండవ కొమార్తె కలిగినప్పుడు శాంతి యున్నను జరుపలేదు. పురిటిళ్ళలోనికి, మాలవాని యిళ్ళకు వెళ్ళినను బట్టలు విడుచువాడుకాడు. అదియంతయు తల్లిదండ్రులు భరించలేకపోవువారు. అయినను లోకమెరిగినవారు, ఎన్నియో యాచారములు మారిపోవుట కనుగొన్న వారును గాన పుత్రుని ఇష్టమువచ్చినట్లు పోనిచ్చినారు.

పుత్రుడు వివాహము చేసికొననని ఖండితముగ జెప్పుటచే వారు కుమారుని పట్టుదల నెరిగినవారుగాన కార్యములేదని మిన్నకుండిరి.

నారాయణరా విది యంతయు నెరుగును. ప్రపంచములో రాజారావు హృద యము మార్చవలెనన్న మార్చుటకు శక్తిగలవాడొక్క నారాయణరావే. నారాయణ రావన్న రాజారావు ఆనందమున మునిగిపోవును. రాజారావన్న నారాయణరావు పరవశుడగును. ఇరువురు పరమేశ్వరుడన్న ప్రాణము విడిచెదరు. పరమేశ్వరునకు నీ ఇరువురు కుంభక రేచకములు.

'రాజా! నువ్వు యోగివా?'

'కాను'

'ఈ ప్రపంచము, ప్రపంచవాసనను నంతయు వదలివేసి సన్యాసివి కావలె నని కోరికయున్నదా?'

‘అదే పరమావధిగా పెట్టుకొన్నాను.’

‘ముసలితనములోనా ?’

‘ఎప్పుడు అంతరాత్మ ఆజ్ఞాపించితే అప్పుడు సిద్ధముగా ఉంటాను.’

‘అంతవరకు ?’

‘రోగినారాయణ సేవ చేస్తూయుంటాను.’

‘అరవిందాది మహాయోగులు, రాధాకృష్ణాది తత్త్వవేత్తలు ఏమి చెప్పారురా సన్న్యాసమును గూర్చి ?’

‘సంపూర్ణముగా త్రికరణశుద్ధిగా వైరాగ్యము కలిగినగాని సన్న్యాసము పుచ్చుకొనవద్దని.’

‘సన్న్యాసము పుచ్చుకొనునంతవరకు ఏమి చేసినచో నీకు నీ అంతరాత్మ ఆజ్ఞ వినబడుతుంది.’

‘పరిశుద్ధమగు కర్మయోగ మాచరించినప్పుడు’

‘కర్మయోగ మాచరించినప్పుడు నీ హృదయము పరిశుద్ధముగా నుండవలెను గదా! నీవుచేయు వైద్యసేవలో, నీవు తిరుగు ప్రపంచములో నీ హృదయము పంకిలం కాకుండా ఉండగలవా ?’

‘చెప్పలేను.’

‘చెప్పలేవు సరే, ధర్మమార్గాన నడిచే గృహస్థుకు మనస్సు చంచల మవడానికి సావకాశం ఉన్నదా? నువ్వు, నీ భార్య జీవించిఉన్నంతకాలం సంసారం అనుభవించేవాడివికదా! నీ మనస్సు చలించలేదా ?’

‘చలించేచదని చెప్పలేను. ఇంద్రియాలకు తృప్తికలిగేది, అందుకని.’

‘తృప్తికలిగినా, హృదయం చలించేవారున్నారు. చాలా బాగా ఉంటూ ఎప్పుడో ఒకప్పుడు జీవితం పంకిలం చేసుకున్న వాళ్ళున్నారు. వారి మాట అటుండనిచ్చి జ్ఞానిరై మంచిమార్గాన నడచి చివరకు సంపూర్ణవైరాగ్యం పొందుదామని ఆశయం ఉన్నప్పుడు, అలాంటి ఆలోచనలు, ధైర్యమూ, పట్టుదలా, ఆశయం ఉన్న బాలిక చెట్టబట్టాలని ఉన్నప్పుడు ఆ పురుషుడేల ఒప్పుకోకూడదు? అట్టి వాళ్లిద్దరూ కలిసి జీవిత ప్రయాణం ఏల సాగించకూడదు ?’

‘అబ్బాయీ నీ ఉద్దేశం స్పష్టంగా చెప్పు, కవిత్వం మాట్లాడకు.’

‘సరే. శ్యామసుందరీదేవీ, నువ్వూ వైద్యులు. ఆమె సద్గుణ గరిష్ఠ. గాంధీ మహాత్ముని ఆశ్రమానికి పోయి యచ్చట మానవసేవ చేయుటకు బూనుకొంది. రోగి నారాయణసేవే ఆమెకీ పరమావధి. బ్రహ్మచారిణియై కాలము గడుపదలచుకొంది. నువ్వు తెలిసినవాడవు. మహాత్ములవాక్యాలెన్నో చదివినవాడవు. నువ్వు వివాహం చేసుకోకుండా రోగి నారాయణసేవ చేయలేవు. పరిపక్వదశ వచ్చినగాని సన్న్యాసం పుచ్చుకోలేవు. ప్రతి నిముషముచాటున, ప్రతియింటిలోను స్త్రీవాంఛపొంచి నిన్ను కూలద్రోయడానికి ప్రయత్నం చేస్తూ వుంటుందికదా! శ్యామను నువ్వు వివాహం

ఏల చేసుకోరాదు ? ఇది నా కెన్ని దినాలనుండియో స్వప్నానందము ఇస్తూవుంది. మీ యిద్దరి వివాహము ఆంధ్రదేశానికి ఆశయం అవుతుంది. మీ వాళ్ళు నీ కడ్డం. అదొక్కటే నువ్వు ఆలోచిస్తావని నాకు తెలుసురా! అది నువ్వు నీ ధైర్యంచేత దాటాలి.'

'నారాయణా! నువ్వు నన్ను ఆకాశంలో ఉండే ఒక పరమపురుషుడని అనుకుంటున్నావు. నేను నీకన్న నీచుడను. నా మనస్సు పాము మెలికలులా తిరుగుతూ నేడున్నది. నేను బ్రహ్మచర్యం చేద్దామని పెట్టుకున్న దెందుకంటే, నేను నాభార్యతో మోహావేశాన సంచరించేవాణ్ణి. అదే ఆమెను కొనిపోయిందని నా నమ్మకం. అబ్బా!......(అతని కన్నుల నీరు తిరుగుచున్నది) నేను పాపిని. ఇక అలాంటి పాపాలు చేయకుండా ఉందామని...కాని నాలో నేను ఆలోచించుకొని, నా అంతరాత్మకు ఇష్టం అయితే, తప్పక నాతల్లి దండ్రుల ఒప్పిస్తాను......నాకూ నీ ఆలోచనే తట్టింది. చెన్నపట్నంలో - శ్యామసుందరిని చూచినప్పుడు. ఆమె నా బిడ్డలకు అద్భుతమైన తల్లి కాగలదు. దివ్యరాలైన సూరమ్మ తప్పక సంతోషిస్తుంది. నన్ను ఆలోచించనీ. నీ ఆత్మ నా ఆత్మ ఇంత సామ్యమైనవి కాబట్టి ఒకటే ఆలోచన తట్టినది నారాయణా.' అతని కన్నులలో నీరు ప్రవాహమయ్యెను. నారాయణుని కన్నులు చెమర్చినవి.

ఇరువురు శోకమును దాటిన మహదానందమున నా చీకట్లలో, నా చెట్లనీడలలో దిక్కులలో కలసిపోయిరి.

౨౨

దుస్తంత్రము

రాజమహేంద్రవరము వచ్చినప్పటినుండియు వరదకామేశ్వరీదేవికి మలేరియాజ్వరము పట్టుకొన్నది. రెండురోజులలో తగ్గిపోవునని జమీందారుగారు ఎంచినారు గాని, నాలుగురోజులైనను, నూటమూడు, నూటనాలుగు డిగ్రీల జ్వరము వచ్చుచున్నది.

కొమార్తెలతో రావలసినదని ఇరువురల్లుళ్ళకు తంతివార్త లంపినారు.

ఆ రోజుననే నారాయణరావు, శారదయు రాజమహేంద్రవరం ప్రయాణమైనారు. విశ్వేశ్వరరావుగారును శకుంతలయు వచ్చినారు.

నారాయణరా వత్తగారికడకేగి, కుశలప్రశ్న చేసి, యామె నాడిజూచి, జ్వరము నూటనాలుగుండునని యంచనా వేసికొనెను. కొయినామందు గుప్పుచున్నారు. నారింజ, బత్తాయిరసము, బార్లీజావ యిచ్చుచున్నారు.

ఆమె ఏలనో నీరసించిపోయినది. రాజమహేంద్రవరములో జమీందారుగారి కొక పూర్వకాలపు వైద్యుడున్నాడు. ఆయన ఎం. బి. సి. యమ్. పరీక్ష నెగ్గి, యుద్యోగము చేసి, యుపకారవేతనము పుచ్చుకొనుచు రాజమహేంద్రవరములో వైద్యము ప్రారంభముజేసెను ప్రప్రథమమున మంచివైద్యము నేర్చినవాడే. పేరు

పొందినవాడే. నేడు వృద్ధసింహమువలె కోరలు లేకున్నాడు. క్రొత్త గ్రంథము లేమియు చదువడు. క్రొత్త పత్రికల పారజూడడు. క్రొత్తమందుల జోలికిబోడు.

నారాయణరా వాతని వైద్యమునకు బలమాపాదింప సంకల్పించి, మామగారితో మఱిమఱియు చెల్పి రాజారావును రప్పించినాడు.

రాజారావు నాలుగురోజులు మలేరియాతో కుస్తీపట్టి అటెబ్రన్ ప్లాస్మోక్విన్ ఇచ్చి, నీలరక్తధమనిలో నుండి, 'క్వినయిను' మందు పొడిచి ఇచ్చినాడు మూడుసార్లు. బలమునకు వరదకామేశ్వరీ దేవికి తెలియకుండ కోడిగుడ్లలోని తెల్లసొన చిలకరించి బత్తాయిరసములో ద్రాక్షరసపు పంచదార కలిపి యిప్పించినాడు. నాలుగురోజు లయినవెనుక జ్వరము తగ్గిపోయినది. రాజారావు తగు సలహాలు, మందులు చెప్పి యమలాపురము వెళ్ళిపోవసిద్ధమై, జబ్బు నిమ్మదించిన రెండురోజులకు పథ్యము పెట్టించి వెళ్ళిపోయినాడు.

పరిచారిక లెందరున్నను, బీదచుట్టములు చాకిరి చేయువారెందరున్నను, రేయింబవళ్లు అత్తగారి మంచముకడకూర్చుండి మందులిచ్చియు, నాహారమిచ్చియు జ్వరాంశలు చూచి వ్రాసికొనియు, శుశ్రూష చేసినాడు నారాయణరావు. అతని చేయి తనతలపై పడినప్పుడు వరదకామేశ్వరికి ప్రాణము లేచివచ్చి హాయిగ నిద్దుర పట్టినది. అతనిమాట, ఆమెకు జోలపాట అయినది. అత్త డెదురుగ కూర్చుండి యుండ పథ్యము వంట పట్టినది.

జ్వరతీవ్రతలో ఒడలు తెలియక పడియున్నప్పుడు వెనుకటి నారాయణరావును తిట్టినది. జగన్మోహనుని పొగడినది. శారద నెత్తుకొనిపోయిన రాక్షసుడని వచించినది. నారాయణరావు చిరునవ్వునవ్వుకొనుచు 'ఇదియా రహస్య'మనుకొని యాశ్చర్యపూరితుడగుచు, నెమ్మదిగ, యూడికొలోనులో గుడ్డలు తడిపి నుదుటిపై వేయువాడు.

ఆనాటి అల్లుడు వేఱు, ఈనాటి ఈ అల్లుడు వేఱా? అని కనులు విప్పి వరదకామేశ్వరి ఆశ్చర్యమున మునిగి యల్లునిజూచి యానందించినది. అతడు దగ్గర లేనపుడు జ్వరపు నిద్దురలో నుండి మెలకువ వచ్చినచో 'నారాయణరావు!' అని నెమ్మదిగ బిలుచునది.

ఒకనాడు జమీందారుగారు భార్యకడ కూర్చున్నారు. ఆమెకు నూట అయి వంశముల జ్వరమువచ్చినది. ఒడలు పేలిపోవుచున్నది. జమీందారుగారు హృదయమున భయముతో భార్య మంచముపై గూర్చుండినారు. రాజారావు 'ఏమీ ఫరవా లేదండీ' యన్నాడు. మామగారికి ధైర్యము చెప్పి, నారాయణరావు భోజనమునకు బోయినాడు.

ఒడలు తెలియక పరుండియున్న వరదకామేశ్వరీదేవి కనులు తెరచి, భర్తను జూచి 'అల్లుణ్ణి పిలవండి' అన్నది. జమీందారుగారు చకితులై, కన్నులు జలము స్రవింప నవనతవదను డయ్యెను.

ఇదివరకు నారాయణరావును అల్లుడని చెప్పుకొన్నదిలేదు. ఈనాటికి, ఈమె బాగుపడి పదిమందిలో మరల నడచునా?

రాజారావది గ్రహించి 'అయ్యా! ఇంతకన్న ఇక ఎక్కువరాదు. ఇంతకూడా ఇకరానేరాదు. ఇంక వారంరోజులలోపల ఆమెకుపూర్ణముగా నెమ్మదిస్తుందండి. మలేరియాయే. పోనీ, రక్తము పరీక్ష చేద్దామంటే, ఇప్పుడు క్వయినా యిచ్చుటవల్ల వీల్లేదు.'

'చెమటలు పట్టడం, క్వినయిను 'ఇంజెక్షను' ఇవ్వగానే జ్వరము తగ్గడం, దాని మొగముమీద కనబడుతూనేవుంది. మనం లోపలకు, 'ఎటెబ్రేను,' 'ప్లాస్మోక్విను కాంపౌండు' ఇస్తూనే ఉన్నాము' అన్నాడు.

ఇంతలో నారాయణరావు వచ్చి, అత్తగారికడ కూర్చుండెను. ఆమె మరల కన్నులు తెరచి అల్లునిపై చేయినైచి నిదురపోయినది. పదినిముషములకు జెమటలు పట్టి జ్వరము నెమ్మదిగా నూట రెంటికి దిగిపోయింది.

కేశవచంద్రుడు భయమున బెదరు చూపుతో దల్లికడకు వచ్చువాడు.

'బావా! అమ్మకి బాగా నెమ్మదిస్తుందిలే. నువ్వేమీ అధైర్యపడకు. ఎనిమిదేళ్ళ కుర్రాడివి ధైర్యంగా ఉండాలి' అని నారాయణరా వనగనే యాతడు 'నువ్వుంటే మా అమ్మకు తప్పకుండా నిమ్మదిస్తుందండి బావగారూ' అనుచూ ఆ బాలుడు శకుంతలా శారదలు వారి మేనత్తయు, ఇతరస్త్రీలు కూర్చున్న చోటికి వెళ్ళి 'చిన్నక్కా! చిన్నబావ లేకపోతే అమ్మకు జబ్బు నెమ్మదించదు సుమా. బావను వెళ్ళిపోవద్దని చెప్పు' అనెను. శారద సిగ్గుపడినది. శకుంతల 'నిజము నాన్నా!' యని యాతని జేరదీసి కౌగిలించుకొని ముద్దుకొన్నది. ముద్దిడినచోట తుడుచుకొన్నాడాతడు.

శకుంతలయు, పిల్లలును నారాయణరావుకథ అతి చనువైనారు. 'చిన్నబాబయ్యగారు' అని ఒకటేపాట.

జ్వరమునుండి తేరినపిదప జమీందారిణి నారాయణరావును తనకు బూర్తిగ బలము పట్టువరకు నుండుమనికోరినది. మరినాలుగురోజులు నారాయణరా వచ్చుట నుండి అత్తగారులేచి తిరుగుచున్నప్పుడందరి సెలవునంది కొత్తపేట వెళ్ళిపోయినాడు.

జ్వరములోనే జగన్మోహనరావు మేనత్తను జూచుటకు వచ్చినాడు. జ్వరము రోజులలో నప్పుడప్పుడువచ్చి యామె క్షేమ మరయుచుండువాడు. ఆతడు శారదను తన మోహపాశములలో నిమిడ్చి బంధించుట యెట్లని యెత్తులు వేయుచుండెను. శారదతో నాతడన్ని సమాచారములు మాటలాడుచుండెను. తన మేనత్త జబ్బు సంగతి మాట్లాడుచు శారదకు ధైర్యము చెప్పుచుండెను. శకుంతలయు, జమీందారుగారును ఉదాసీనభావముతో నాతనితో మాట్లాడువారు. లోన హృదయము కోపదగ్ధమగుచుండ నారాయణరావుతో జగన్మోహనరావు 'మీ లెక్క కొద్దిరోజులలో బంపెదనులెండి' అని యనెను.

'అదేమిటండీ అన్నగారూ! మీరు ఏమీ పంపవద్దు. ఏదో మీకా సమయాన దగరలేకపోవడంచేత, తుంటరులు అల్లాచేశారు. దానిమాట తలపెట్టకండి సుమా! పంపిస్తే తిరగ కొట్టుతానండోయి!' యని నవ్వినాడు.

'నే నన్నగారిని! ఆ దున్నపోతు నాకు తమ్ముడు. ఓహో! మంచిహాస్యము (జోక్)' అని గొణుగుకొనుచు జగన్మోహనుడు శారద యేదో నవల చదువుకొనుచు తనగదిలో గూర్చుండ, నచ్చటికి వెళ్ళినాడు.

'ఏమిటి చదువుచున్నావు శారదా?'

'లే మిజరబ్లే'

'ఏమిటీ!'

'ఈమధ్యే 'హ్యూగో' కవి రచించిన నవలలు చదువుట ప్రారంభించాను'

'హ్యూగో కేమిగాని, అలెగ్జాండరు డ్యూమాసు, వెల్సు నావెల్సు చదివినావా?'

'డ్యూమాసు 'మాంటిక్రిష్టో' చదివాను'

అక్కడనున్న నవలలన్నియు నాతడు పరికించి చూచినాడు. అన్నియు మంచిరకములు. బంగారుబైండు 'మొరాకో' తోలు, చక్కని కాగితములుగలిగి, 'శారదకు—నారాయణరావు' అని వ్రాసియున్న గ్రంథములే.

ఏమిటి, నారాయణరావుకు 'టేస్టు' గూడా ఉన్నది! అచ్ఛా! ఈయప హాస్య మంతకన్న నంతకన్న నెక్కువగుచున్నదే అని యాత డనుకొనెను.

నారాయణరావు వెళ్ళినవెనుక, జగన్మోహనుడు శారదహృదయము సంపూర్ణముగ లాగివేయ ప్రయత్నములు చేసెను. తంతిమీద నిరువది రూకలు ఖరీదుగల 'ఒమారు ఖయ్యాం' గ్రంథము తెప్పించి బహుమతి యిచ్చెను. ఆమెతో నవలల గురించి, ఇంగ్లీషు కవిత్వమును గూర్చి చర్చ ప్రారంభించెను. ఇప్ప డింగ్లీషు భాషలో వెలువడు కవిత్వమే నిజమయిన కవిత్వము అని యొక గ్రంథమును చూపెను.

అందు స్త్రీ పురుషసంబంధ క్రియలన్నియు రహస్యములేక వర్ణింపబడి యున్నవి. శారద ఆశ్చర్యపడి ఇది నాకు వలదని తిరిగి ఇచ్చివేసినది. ఎంతయో అసహ్యించుకొన్నది.

వారము రోజులు శారదను బొగడినాడు, మెచ్చుకొన్నాడు. నీవు ఇంగ్లీషు భాషలో కవిత్వము వ్రాయమన్నాడు. సంగీతము పాడుమన్నాడు. 'సరియైన ఉన్నత కుటుంబములవారుగాని సంగీత తత్వం గ్రహించలేరు శారదా. కంసాలి నగలు చేస్తాడు. ధరించే వాళ్ళం మనం. ఆడవాళ్ళు ఎవరైనా నేర్చుకోవచ్చు. మొగవాళ్ళలో తక్కువ జాతివాళ్ళు నేర్చుకోవాలి అంతే' అని యాతడన్నాడు.

శారద కొంచెము విసుగుపడినది.

వా రిద్దరు వివిధవిషయములు చర్చించినారు. సంగీతము, చదువు, ఆంధ్ర విశ్వవిద్యాలయం ఆ చర్చలలో నొకసారి జమీందారుగారు, విశ్వేశ్వరరావుగారు కూడ పాల్గొన్నారు.

జమీం :—ఏది ఎట్లయితే ఏం, బెజవాడ వదలి విశాఖపట్టణం వెళ్ళుతోంది.

విశ్వేశ్వర రావు :—తెలుగు దేశానికి ఎంతో దూరాన పెడితే ఎల్లాగండి, కడప, కర్నూలు, బళ్లారి, అనంతపురంవాళ్లూ మా నెల్లూరివాళ్లూ గోల.

జగ :—విశాఖపట్టణం సముద్రతీరం, కొండలు ఉన్నాయి. విశాఖపట్టణం ముందు ముందు ఆంధ్రదేశానికి రాజధాని అవుతుంది. రేవు కట్టుట మొదలుపెట్టారు. అల్లాంటిచోట ఉండగూడదా ఏమిటి?

విశ్వే :—ఒక మారుమూలకు ఎల్లావెడ్తారు?

జమీం :—ఇప్పుడేం చెయ్యగలము? మా రాజమండ్రీవాళ్ళు కొంచెం తగలేశారు. కాని చాలా బాగావృద్ధి అవుతోంది ఆంధ్రవిశ్వవిద్యాలయం.

మేనత్తకు జ్వరము నెమ్మదించిన పదిరోజులకు జగన్మోహనరావునకు వీలయిన కాలము దొరికినది. విశ్వేశ్వరరావుగారు, జమీందారు రెండురోజులై వెళ్ళిపోయినారు. శకుంతలకు నీరాడు ప్రొద్దులు వచ్చుచున్నవి.

శారద జగన్మోహనునితో జనవుగా దిరుగుచున్నది. చనవుగ మాట్లాడుచున్నది. ఆ సమయములో ఆమెకు హుషారు పుట్టించి, ఆమెను కౌగిలించుకొని ముద్దుకొనవలయును. మోమోటముచే, దనకున్న చనువుచే, ప్రథమమున నామె కొంత యడ్డము పెట్టినను, తన మోహమున నామె కరగిపోవలయును.

ఆహా! ఏమి యీబాల యందము! నవమోహనాంగి. ఇంత అందకత్తెయైనదే! ఈ యందానికి సాటియేలేదు. ఆమె యవయవములన్నియు నే దోషము లేక గ్రీకుదేవత 'వీనసు'వి వలె నున్నవి. ఈమెతో మోహానందపు లోతు నెరుంగని నాడు తన జన్మము వృథా!

ఆ సాయంకాలము శారదతో దాను భోజనమునకు ముందు లేచి, తక్కిన యందరు భోజనము చేయుచున్నప్పుడు, మేడపై శారద గదిలో... తాను పరిపూర్ణమగు సంతోషము ననుభవింపవలె.

ఆ రోజు జగన్మోహనుడు తనకున్న తెలివినంతయు జూపెను. హార్మోనియముపై ఇంగ్లీషు పాటల వాయించుచు పాటలబాడెను. నాట్యమాడుట చూపెను. శారద సమ్మోహనాస్త్ర పీడితయైనట్లు, సర్పమునుజూచి చేష్టలుడిగిన మండూకము వలె నిస్తబ్ధయై మెలంగినది. సాయంకాల మేడుగంటలకు నారాయణుడు కారులో నుండి దిగినాడు.

౨౩

చెంపపెట్టు

నారాయణరావు అత్తవారింటినుండి వచ్చిన వెనుక నమలాపురం వెళ్లి రాజారావును గలిసికొన్నాడు.

'నారాయణా! నే నెంతో యాలోచించితిని. తలిదండ్రుల అయిష్టతకు లెక్క చేయను. పూర్ణముగ నాలో వాంఛ జనించినదేమో యని క్రుంగిపోవుచున్నానోయి!'

‘ఓయీ వెఱ్ఱివాడా! వాంఛా? మన యీ అల్పజీవితములో సరియైనమార్గాన్ని నడచినట్లయితే వాంఛే ఉన్నతమైంది అవుతుంది. నీ భార్య కానున్న యామెను వాంఛించుట ఎలాటి తప్పు? సరే యిష్టపడ్డావు. నీకు ప్రేమ సంతోషం. మాటలచే గాక చేతలచే చూపిస్తే సిగ్గు. అయినా నిన్ను కౌగలించుకొంటున్నా!’ యనెను. నారాయణరావు హృదయం వేయి పాలసముద్రముల మునిగినట్లయినది. తక్షణమే యాతడు శ్యామసుందరీదేవికి బెద్దయుత్తరము వ్రాసినాడు. వారిరువురు రాజారావు తల్లిదండ్రుల నొప్పించు మార్గ మాలోచించుకొనిరి. వేదోక్త ప్రకారము వివాహము సలుపుట యుత్తమ మనుకొన్నారు. చెన్నపురిలో శ్యామసుందరీదేవిగారి కుటుంబ మును నారాయణుని యింటిలోబెట్టి యచ్చట వివాహము సేయుట లెస్స యని నిర్ధారణ జేసికొన్నారు. కొన్ని దినము లాగి అనేకవిధముల వాదనలు చేసి, అనున యించి రాజారావు తల్లిదండ్రులను రాజారావు శ్యామసుందరీదేవుల వివాహానికి ఒప్పించినాడు, నారాయణరావు.

నారాయణరావునకు దన లాయరువృత్తి యేమియు నచ్చలేదు. మొదటి నుండియు నాతడం దేమాత్రము నిష్టములేకయే చేరినాడు. నేడు తండ్రి ‘బాబూ! ఈ సంపాదనంతా ఎవరు తింటారు? నేను అవధ్యుడనైనాను. ఇంటిదగ్గర ఎవ్వరూ లేరు. నువ్వు వచ్చి యిచ్చట ఉండవలసినదనిన్నీ నీ చిత్తంవచ్చినట్లు జాగ్రత్తగా సంచరించవలసినదనిన్నీ నా కోరిక. పెద్దవాడు దగ్గరే ఉంటాడు. నేనింక కృష్ణా రామా అంటూ కాలక్షేపం చేస్తాను. పూర్తిగా వానప్రస్తుణ్ణేకద! మన దక్షిణపు తోటలో ఉన్న యింటిలో నీ తల్లీ, నేను తపస్సు చేసుకుంటూ ఉంటాము. బ్రతికి ఉన్నంతవరకూ నీకూ, అన్నయ్యకూ - భగవంతుడు నాకు శక్తి యిచ్చినంత వరకు, సహాయం చేస్తాను’ అన్నాడు.

రామచంద్రరావు, సూరీడు పరమప్రణయములో ఆకాశపథాల విహరింపను న్నారు. తా నీ చెన్నపురి నుండుట యెందులకు?

కొత్తపేటలో నొక విద్యాశ్రమము పెట్టినచో? తండ్రి దక్షిణపుతోటలో వానప్రస్థుడై యుండెదనన్నాడు. తమకు వచ్చు రాబడిలో నెలకు నాలుగు వంద లిచ్చుట సులభము. తండ్రిగారి, అన్నగారి అనుమతి తప్పక లభించును.

బ్యాంకిలో నున్న నాలుగు లక్షలలో, నేబదివేల రూకలు ఆశ్రమమునకని ఇచ్చి అది రిజిష్టరు చేయించి, యందువలన వచ్చు నాదాయమున వీల నా యాశ్ర మము వృద్ధి నొందింపరాదు? తండ్రిగారు సకలకళా సంపన్నులు, భాషాకోవిదులు. ఆయన ముఖ్యాచార్యులుగా నుందురుగాక.

అనుకొనుటతడవుగా నారాయణరావు రాజారావునకు, బరమేశ్వరమూర్తికి, శ్యామసుందరీదేవికి, లక్ష్మీపతికి తంతుల నిచ్చెను. పరమేశ్వరమూర్తి భార్యతో శ్యామసుందరీదేవితో మరునాడు భోజనము వేళకు వచ్చెను. ఆ సాయంకాలమునకు లక్ష్మీపతియు, రాజారావును కొత్తపేట వచ్చిరి.

రాజారావు 'ఏమిరా నీవల్ల నాపనికి భంగము వస్తూఉంది' అని అన్నాడు.

'ఓయి అబ్బాయి, నీపనికి పూర్తిగా అడ్డువచ్చేపని చేస్తూ ఉన్నాను. కాసుకో. నేను ఇక్కడ మహావిద్యాదానం ఇచ్చే ఆశ్రమం పెట్టదలచుకొన్నాను. పరమాత్మారాధన, దేశారాధన ముఖ్యాశయాలు. పురుషోత్తమునిలో ఐక్యమందు ఉత్కృష్ట కర్మమార్గము మనము అనుసరిస్తాముగాక. నేను వృత్తిమానేస్తున్నాను. రాజారావు, శ్యామసుందరి, పరమేశ్వరమూర్తి, లక్ష్మీపతి, నేను, ఆ ఆశ్రమంలో ఆచార్యులం. నాకు మనదేశంలో పూర్వకాలంనుంచీ వస్తూవున్న ఆయుర్వేద వైద్యంలో మందులన్నీ పరీక్షించి, వానిలోని గుణగణాల్ని నిర్ధారణచేసే పని చేద్దామని యున్నది.

ఆశ్రమానికి సంబంధించిన వ్యాపారాలన్నీ లక్ష్మీపతి చూస్తూ ఉంటాడుగాక. పరమేశ్వరుడే కవి, చిత్రకారకుడు. ఇంకో కవిని, పండితుణ్ణి ఎవరినన్నా పట్టుకువద్దాము. నేను సంగీతము చెప్తాను. ఇంకో సంగీతపాఠకుణ్ణి తీసుకొనివస్తా. నాట్యంచెప్పే ప్రతిభావంతులైన ఆచార్యులను వెదకుదాం.

మానాన్నగారు సర్వవిద్యాదక్షులు. పారలౌకిక విషయాలందు మనకందరికీ గురువు అవుతారు గాక! మీ అభిప్రాయాలుది ఏమిటో చెప్పండి.

అందరు చాల సంతోషించిరి. ఆశ్రమాన్ని గూర్చి కష్టనిష్టురములాలోచించిరి.

ఇంతలో స్నేహితులతో రాజారావు శ్యామసుందరీదేవుల వివాహప్రసంగతులు నారాయణరావు చెప్పినాడు. లక్ష్మీపతియు, పరమేశ్వరుడును సంతోషస్వాంతులై రాజారావును, శ్యామసుందరిని అభినందించిరి.

శ్యామసుందరీదేవి చిరుసిగ్గున తలవాల్చుకున్నది. పరమేశ్వరు డప్పుడు మంగళగీతము పాడి వారిపై పూవులు చల్లినాడు. వారందరు నారాయణరావుతో నింటికి పోయినారు.

శ్యామసుందరీదేవి కొత్తపేటలో కొలదిరోజులుండి, తర్వాత ప్రేమపూర్వకముగ సూరీడును కౌగిలించుకొని, 'నీవు నీ భర్తను గలియు శుభముహూర్తాన నేనుండుటకు వీలులేదు, చెల్లీ' యన్నది.

అందరికడ సెలవుతీసికొని శ్యామసుందరి చెన్నపట్టణము ప్రయాణమైనది. పరమేశ్వరుడు, నారాయణరావు, రాజారావు, లక్ష్మీపతియు, శ్యామసుందరిని సాగనంపుటకు రాజమహేంద్రవరము వెళ్ళిరి. నారాయణరావు అత్తవారింటికి వెళ్ళి అత్తగారి ఆరోగ్యము సంగతి కనుగొనివచ్చెదనని చెప్పి యచ్చటకు బోయెను. తక్కినవారందరు భోజనమునకు లక్ష్మీపతిగారి యింటికిబోయిరి.

నారాయణరావు వచ్చుటయు జగన్మోహనునకు అపరానికోపము వచ్చినది. శారద తనతో భోజనము చేయుటకు వీలుండదు. శారదయు, జగన్మోహనుడును వెండియాకులలో ఒకేసారి భోజనమునకు గూర్చుండిరి. భర్త వచ్చినాడనివిని శారద చివ్వునలేచి మందహాసమున మొగమంతయు వెలిగిపోవ తనగదిలోనికిబోయినది.

అత్తగారు అల్లుడు వచ్చినాడను సంతోషమున, అల్లుని శారదకు వడ్డించిన చోట గూర్చుండ నేర్పాటు చేసినది.

బ్రాహ్మణు డందిచ్చిన వేడినీటిచే స్నానమాచరించుచుండ శారద తువాలీయ నారాయణుని కడకు వచ్చినది. అతడా తువాలంది పుచ్చుకొనుచు,

'శారదా భోజనమైనదా?' యని ప్రశ్నించినాడు. అట్లు ప్రశ్నించుట కాతనికి సిగ్గుపొడమినది. అత్యవసరము పనియున్న గాని శారద నాతడిదివరకు ప్రశ్నింపలేదు.

ఏదియో పరమానందము శారదను ముంచివేసినది. ఆ ఆనందమునకు కారణము భర్తరాకయని యామె గ్రహించినది. ఏమి కోర్కె తోచినదో భర్తకడకు తువాలు పట్టుకొని పరతెంచినది. గొంతుకను హృదయము చిందరవందర చేయ,

'లేదు మీతో కూర్చుండవచ్చునా?' యని యామె జవాబిచ్చినది.

ఈ బాలిక శారదయేనా ?

'తప్పక. మన యిద్దరికి వేరే వడ్డించే యేర్పాటు చేయి. శ్యామసుందరివచ్చి వెళ్ళిపోతున్నది. రాజారావుకూ ఆమెకూ సంబంధం నిశ్చయంచేశాము. ఆమెను అభినందించడానికి వస్తావా భోజనాలైనాక, రైలుకు సాగనంపనూవచ్చును?'

'శ్యామ వదినకు పెళ్ళా? డాక్టరన్నగారి పెళ్లి చేసుకుంటూవున్నదా! చాలాబాగుంది. దబ్బున భోజనంచేసి వెళ్ళి శ్యామవదినను కౌగిలించుకోవాలి.'

శారద లోనికి రెండంగలు వేసినది. ఆమెమోము ప్రఫుల్లమైపోయినది. నారాయణుడు దివ్యహాసము వెలుగ అక్కడకు నవ్వుచు వచ్చి శిరుంతె లందిచ్చు పట్టు బట్టను కైకొనినాడు.

'ఏమండీ మరదిగారూ! కొత్తపేటలో అందరూ క్షేమంగా ఉన్నారా?'

'ఉన్నారండీ! శారదకూ నాకూ వేరే వడ్డించే ఏర్పాటు చేయండి.'

ఇదేమిటి! చెల్లెలిని గూర్చి ఏ సందర్భమునను తనమరది ఇట్లు మాట్లాడుట తానెరుంగదు. శారదయు భర్తయన అంత అనురాగయుక్తయని యామె కెన్నడును దోచలేదు. కాని కుమారస్వామివలె నున్న ఈ ఉత్కృష్ట హృదయుని ప్రేమించని మానవుడుండగలడా? ఈయనవంటివాడు భర్తయైనచో యేయామె అతని పాదములు కొలువక ఒక్క నిమేషము ఉండగలుగును?

శారదకు, నారాయణరావునకు వేరుగా నింకొక్కచోట వడ్డించినారు. శారదను సిగ్గును, కౌంతుయు ఒక్కసారే ముంచివేసినవి. తన భర్త కంచమున పెండ్లిలోనైన దాను తినలేదు. ఆయన ఎంగిలియే తానెరుగదు. ఆయనతో గలసి ఒకే కంచాన భుజింప నామెకు గాఢవాంఛ కలిగినది. అది గ్రహించినాడో యనినట్లు నారాయణరావు ప్రాణము లుగ్గబట్టి, తన కెక్కువ యయినవని మామిడిపండు ముక్కలు రెండు తన కంచముకడనున్న వెండి బాదముఆకులలో నొకదానినుండి తీసి యామె వెండియాకులో వేసినాడు. ఆమె అతనివంక సాభిప్రాయమై చిరునవ్వు నవ్వుచుచూచి ఆ ముక్కలను మనసులో కళ్ళ కద్దుకొని భుజించినది.

భోజనము లైనవి. శారద నిముషములో చక్కని వేషము వేసికొనినది. కారులో భర్తప్రక్కనే యధివసించి, ఏదియేని వ్యాజంబున నాతని నంటుచు గుండె దడదడలాడ ఆనందలహరీస్నాతయై తేలికొని పోవుచున్నది.

'శ్యామ వదిన ఎప్పుడు వచ్చింది?'

'మొన్న కొత్తపేటవచ్చింది. అక్కడే సంబంధం నిశ్చయంచేశాము. సూరీడు గంతులువేసింది. నువ్వు బి. యే. లో ఆమె ఎఫ్. ఏ. లో ఒకేసారి చేరాలి శారదా!'

శారదను శ్యామసుందరి కౌగిలించుకొనినది. నారాయణుని చెల్లెలికడకు పోయి 'వదినగారూ మా యింటికి ఎప్పుడూ రారేమండి' యని అడిగినది.

'నువ్వు మా యింటికి ఇంతవరకూ వచ్చావా వదినా! దొంగమ్మాయివి!'

'రేపటినుంచీ రోజూ వస్తూవుంటానండీ.'

రెండు కార్లమీద అందరును బయలుదేరి రాజమహేంద్రవరం స్టేషనుకుబోయిరి.

'రాజారావు తానుకూడా చెన్నపట్నం వెళ్లకూడదురా నారాయుడు? దగ్గిరఉండి కాబోయే మరదళ్ళను, అత్తగారిని బావమరదినీ వాళ్ళనూ తీసుకురావచ్చుగా' అన్నాడు పరమేశ్వరుడు.

'ఫస్టురా! పరం' అని నారాయణుడు.

'చాలా బాగుంది' అని లక్ష్మీపతి.

అందరును ఎంతయో మంచిదనిరి.

వారిద్దరికి రెండవతరగతి టిక్కెట్లు కొని జత సీటుల రెండవతరగతి పెట్టెలో నెక్కించినారు. శ్యామసుందరి శారదను హృదయాని కద్దుకొని 'తల్లీ నీ భర్త భగవంతుని అనుగుచెలికాడు. దివ్యుడు. నీ అదృష్టం తల్లీ! ఆయన్ని సర్వవిధాలా పూజచేయి' అని యామె చెవిలోచెప్పి, శారదను చెక్కిళ్ళపై ముద్దులు గొనెను. శారద అప్రయత్నముగ శ్యామను మరల కౌగిలించి 'వదినా నీభర్తా దివ్యుడేసుమా. నాదగ్గిరకు వస్తున్నావు. ఎంతోసంతోషంగా ఉంది. త్వరగా రా! అందర్నీ అడిగాను.'

రైలు కదలినది. నారాయణుడు, పరమేశ్వరుడు శారదయు జమీందారుని ఇంటికి వచ్చినారు. రెండవకారులో లక్ష్మీపతి తన ఇంటికి బోయినాడు. జగన్మోహనునకు మతిలేదు. శారద చేతికి జిక్కినటులే చిక్కి ఇంతలో నా పరమ చండాలుడు వచ్చుటవలన జారిపోయినది. ఆ పశువునకు రసగ్రహణశక్తి యెక్కడున్నది? అతనికి ఆవేళ మెక్కువయైనది. రెండు మెతుకులు నోటిలో యెటులనో వేసికొని ఈవలకు వచ్చినాడు. అతని యొడలు వేడెక్కియున్నది. అతని తమస్సు సర్వాంగాలను సంపూర్ణముగ ఆవహించినది. అతనికి శారదాదేవి మోము, జవ్వనము, సౌందర్యము మాత్రమే ఆ చీకటిలోనుండి తళుక్కుమని మెఱయుచున్నవి.

ఇంతలో శారదయు నారాయణరావును పరమేశ్వరుడును కారునుండి దిగి లోనికి విచ్చేసిరి. భర్తను వెన్నంటివచ్చు శారదను చూచి జగన్మోహనుడు క్రోధముచే కంపించిపోయినాడు.

శారద తిన్నగా లోనికిబోయి కాలిజోడులు విడిచి వంటింటిలో భోజనము చేయు తండ్రిగారికడ కూర్చున్నది. ఆమెకు జగన్మోహనుని జూడగనే భయము వేసినది. తన దగ్గరకు జేరు పూజ్యపురుషుడగు భర్త నాతడు నిడముగా తరిమివేయడుగదా? ఆమె కుంచించుకొనిపోయి తండ్రికడనే ఒక పీటపై చతికిలబడియెను.

జమీందారుడు:—(భార్యను జూచుచు) ఇందాక కాకినాడలో ఇద్దరు స్నేహితులు ఏవో సంగతులు నీ మేనల్లుణ్ణిగురించి చెప్పారు. ఎవరో కంపెనీవారు ఇతన్ని బాకీకోసం అరెస్టుచేశారుట. ఆ సమయంలో నీ చిన్నల్లుడు బాకీ డబ్బు ఇచ్చి నీ మేనల్లుణ్ణి వదలించాట్ట!

'ఎప్పుడండీ?'

'మొన్న మనం వచ్చేటప్పుడే. ఆరోజు మనం అక్కడే ఉన్నాముసుమా! నారాయణరావు అప్పటికీ ఇప్పటికీ ఎవరితోను చెప్పలేదు. ఏమి గొప్పహృదయం అతనిది!'

'మా మోహనుడు ఇలా తయారయ్యాడేమిటి! అతి దుష్టసాహాసముచేస్తాడు.'

శారద ఈ మాటలన్నియు ఆశ్చర్యము నొందుచు విన్నది. భర్తను దలచుకొనుటయు నామె కన్నులు తళుక్కున కాంతిమంతము లైనవి. ఆయనకు తీరని అవమాన మామె తెచ్చిపెట్టినది. ఎట్లు తాను ఆయనకు గల్పించిన బాధను నివారింపచేయగలదు? తన పాపానికి నివృత్తి ఉన్నదా?

భర్తను గురించిన యాలోచనలు తీపులై మధుర వేదనా కారణములై, ఆనందపూర్ణములై విషాదమిశ్రిత సంతోషయుతములై హృదయమును ఇట్టిటు ఊపివేయుచుండ పులకరించు హృదయముతో శారద తనగదిలోనికి బోవుచు మేడమెట్లకడకేగ బయలుదేరినది.

అచ్చట పిల్లివలె, ఘూకమువలె, రాక్షసునివలె జగన్మోహనుడు పొంచియున్నాడు. లోని మేడమెట్లుండిన హాలులోని విద్యుద్దీపములు ఆర్పినాడు. కాని పక్కహాలులోని దీపాల వెలుగుమాత్ర మున్నది. ఆతడక్కడనే పొంచియున్నాడు.

అత్తరువులతో అతడు ఘుమఘుమ లాడిపోవుచున్నాడు. ఉల్లిపొరపట్టులాల్చి, ఉల్లిపొర పట్టుపంచె ధరించి అతడు సర్వ సౌందర్యములు సేకరించినానని పొంచియున్నాడు.

అతడు గోడపైనున్న తెల్లని బల్లివలె నున్నాడు.

అతడు మూలను వల పన్నుకొని అనేకములైన కన్నులతో జూచుచు పొంచియున్న సాలీడువలె నున్నాడు.

ఆ సమయమున ఆ దారిని మేడమీదికి శారద తక్క నింకొక్కరు పోరని యాత డెరుగును.

దీపము లారియున్న వేమి యనిగాని, ఏదియో ఘుమఘుమ సువాసనలు వెదజల్లుచున్న వేమియనిగాని, ఎవరో యస్పష్టముగ మెట్లప్రక్క నిలుచుండి యున్నాడనిగాని శారదకు దెలియదు.

ఆమెకు హృదయములో నారాయణరావు. బయట మోహవ్యాఘ్రుడు మోహనుడు.

ఆమె మెట్లు సమీపించినది. అతడామెను జేరినాడు.

'శారదా' అని వినంబడని ధ్వని.

'ఎవరు!' అని చకితయై శారద.

'నేను ప్రణయేశ్వరీ! నీ బావను!'

అతడామె భుజముపై చేయివేసినాడు. ఆమె మూర్తిని ముట్టుటతోడనే యాతని ఒళ్ళు వేడియెక్కినది. అతడు మోహావేశియైనాడు. శారదను గట్టిగా అదుముకొని కౌగలించుకొన్నాడు.

ఆమె భయాశ్చర్యములకు లోనై మాటలాడలేక పోయినది. ఆతడామె మూర్తిని మరియు దన ఒడలికి అదుముకొన్నాడు.

ఆమె వ్యాఘ్రముకడ చేష్టలుడిగిన లేడియైపోయినది. జగన్మోహనుడు ఆమె మోము వెనుకకువంచి ఆమెను ముద్దుపెట్టుకొన బోయినాడు. ఆ చీకటిలో ప్రేతముఖమున అతని కన్నులు చింత నిప్పులవలె కణకణలాడుచున్నవి. ఆమె అతని ముఖము తన ముఖముకడకు రానీక చేతులుపెట్టి వెనుకకు నెట్టినది.

ఆతడామెచేతులు కుడిచేత బలవంతముగ నొత్తిగించి ఆమె పెదవులకడకు తన పెదవులు జేర్చబోయినాడు. ఆతని నిట్టూర్పులు తన మోముపై ప్రసరించుటయు శారద మహాశక్తియైనది. ఒడలు కంపింప నొక్క ఊపున యాతని కౌగిలి సడలించి, యాతని రొమ్ముపై ఎడమచేయి వైచి నెట్టి కుడిచేత జగన్మోహనుని చెంపపై ఫెల్లున నొక్క పెట్టు పెట్టినది.

అతడు తల తిరుగ తూలి, త్రెళ్ళబోయి, మేడమెట్ల కఠ్ఠిలనాని తన్ను నిలుపుకొన్నాడు.

శారద చరచర మేడమెట్లెక్కి తన గదిలోనికిబోయి పందిరి మంచముపై మేనువాల్చి క్రోధము సడల అవమానము తలచుకొని వెక్కి వెక్కి యేడ్చినది.

శారద చెంపపెట్టు కొట్టుసమయముననే యచ్చటకు వచ్చిన మషాల్చి పోతిగాడు అదిచూచి 'ఏమి ఈ వెధవయ్య నా తల్లి శారదపై చేయివేయుటరొ! మంచి పరాభవము చేసింది నా తల్లి' అని కోపముతోపోయి దాది చిట్టితో చెప్పినాడు.

దాది చిట్టిపోయి శకుంతలతో నిది వర్ణించినది. ఆమె రౌద్రమూర్తియై చెల్లెలికడకు బోయి 'తల్లీ వాడేమి చేశాడే' యని యడిగినది. శారద దుఃఖమాపుకొని కోపమురా లేచి యక్కతో జరిగినది చెప్పినది. శకుంతల కిందకుదిగి తల్లితో నంతయు జెప్పి, తల్లిరా చరచరనడచి, తన గదిలోనికిబోయి సోఫాపై నధివసించియుండి చెంప సవరించు కొనుచున్న జగన్మోహనునిచూచి 'ఏమోయి! నీ సంగతి బాగుండలేదు. నువ్వు ఇంక మా ఎవరిఇండ్లకు రావద్దు. పొద్దున్నే మెయిలుకు వెళ్లు. మాతో ఎవరితోను చెప్పనక్కరలేదు!' అని యన్నది.

జగన్మోహనుడు అవమాన రోషాలతో చటుక్కున లేచి సామాను సర్దించుకొని, కారుపై తక్షణమే స్టేషనుకు వెడలిపోయినాడు.

౭౪

ప్రేమమహాతరంగిణి

సూర్యకాంతమునకు శుభముహూర్తము నిర్ణయించిన శుభదినము వచ్చినది.

సుబ్బారాయుడుగారి చుట్టములందరు విచ్చేసిరి. దొడ్డమ్మపేటనుండి తటవర్తి వారి జ్ఞాతులందరు వచ్చినారు. జమీందారుగారి కుటుంబము యావన్మందియు నరుదెంచినారు. సుబ్బారాయుడుగారి యిల్లు మేడయు కిటకిట లాడి పోయినది.

దక్షిణపుతోట బంగాళా జమీందారుగారి కుటుంబమున కేర్పరచినారు. పగలంతయు నిచ్చటనే యుండి వారు రాత్రి యచ్చట విశ్రాంతి తీసుకొందురట.

పగలు శాంతి జరిగినది. రాత్రి శుభ ముహూర్తము జరిగినది.

సూర్యకాంతము మోము దివ్యజ్యోత్స్నల వెలిగిపోయినది. రామచంద్రుడు అనిరుద్ధమూర్తియైనాడు.

వారి ప్రేమ దిశల ప్రసరించినది. సర్వరాగాల మాధుర్య మేచికొన్నది. ఆ దంపతుల పొదివికొని, లన గర్భాన దాచికొన్నది.

సూర్యకాంతము సంజ్ఞాదేవివలె సర్వరాగ రంజితయై, సూర్యునివలె వెలుగు రామచంద్రుని ఆవరించినది.

శారదా హృదయము నవనీతమై కరిగినది.

సూర్యకాంతమును తేల్చిపోవు ఆనందశైవలిని యామెను సుడిచుట్టినది.

ప్రేమచే నుదయమున గుమ్మడిపండావుదూడ, బొమ్మవలె ముద్దులు గులుకుచు, స్ఫటికశిలా శిల్పాకారమై, వెండిగంటలు 'ననినన' ధ్వనులీన గంతు లిడుచుండ నారాయణరావా దూడనెత్తుకొని మూర్ధము పుణికినాడు. గంగి గోవగు గుమ్మడిపండావు నారాయణరావుకడకు వెట్టి ప్రేమతో గంతులిడుచు వచ్చినది.

'గోవు మాలచ్చిమికి కోటిదణ్ణాలు' అనుకొనుచున్నాడు నారాయణరావు.

ఆ ఆవు ఉప్పొంగుచు నారాయణరావును సమీపించుచున్న యపుడు శారద చూచినది. భర్త నాథవశీనందిని పొడుచునన్న భయముతో 'అయ్యో!' అనుచు భర్తకు నా ధేనువునకు మధ్యవెళ్ళినది. ఆ ఆవు ప్రక్కకు తప్పుకొన్నను శారదకు తగులుట వలన యామె పడిపోయినది.

నారాయణరావు భయమున నా దూడ నచ్చట వదలి వెనుకకు తిరిగి పడిపోయి లేవబోవు భార్యను పూలమాలవలె నెత్తుకున్నాడు. సుడిగాలివలె యామె నదిమి వేసినాడు. 'ఏమి? దెబ్బతగలలేదుగద?' యని భయపూరిత స్వరాన నాతడు ప్రశ్నించెను. భర్త కౌగిలింతలో పారవశ్యమందిన శారద కనులు మూతపడపోయి యను ఆనంద మధురిమమునకు మధురిమమైనది.

'శారదా! శారదా' అతని మాట విహ్వలస్వరపూరిత మైనది.

అది శారదకు పంచమ స్వర మైనది.

ఆమె నవ్వుచు కన్నులు తెరచి, అతని కౌగిలిలో నుండి సిగ్గువచ్చు వ్యాంజనమున కదలి 'దెబ్బ తగలలేదండి' యని అస్పష్ట మధురవాక్కుల బలికినది.

నారాయణు డామె నట్లనే లోనికి గొనిపోయి మంచాన పరుండబెట్టెను. చల్లాలు నారాయణరావుతో 'మిమ్మ ఆవు పొడుస్తోందను కొని శారదమ్మగారు అడ్డ మెళ్ళారండి' యన్నది.

నారాయణరావు కనులు చెమర్చినవి. అతని కంఠమున దీపులు డగ్గుత్తిక లైనవి.

సాయంకాలము నారాయణరావు తనగదిలోనికి బోయినాడు. ఆ గది యతి మనోహరముగ నలంకరింపబడి యుండుటచూచి ఇది ఏమి యని యక్కజం పడినాడు. ఇంతలో శారదయు, సూర్యకాంతమును అక్కడకు వచ్చినారు.

సూర్యకాంతమును, శారదను జూచి నారాయణుడు వేరొండు మార్గమున నంతర్హితుడైనాడు.

ఆ యోషామణు లిరువురాగది నింకను రమ్యముగ నలంకరించినారు. నారాయణరావు సముపార్జించిన చిత్రములను, శిల్పములను, గంధపు బొమ్మల నచ్చటచ్చట నునిచినారు. చక్కని తెర లమర్చినారు. బల్లలపై తముల పాకులూ, పోకలు మొదలైనవియు, ఉపాహారములను ఫలములను అందం దమర్చినారు.

సుబ్బారాయుడుగారు శారదను భోజనములవేళ జూచినారు. నే డామె మోమింత సంపూర్ణానంద వికసితమైనదేమి? తనగర్భశుక్తి ముక్తాఫలము, సంధిపరిగ్రాహి, తనకు పేరుదిద్దు నారాయణుని హృదయ మీనాడు గనుగొన్నది యీ బాల! బిడ్డలారా సుఖింపుడు. సుబ్బారాయుడుగారి దీర్ఘబాహువు మనఃపథమున నాశీర్వాదపూర్వకముగ నెత్తబడినది.

జమీందారుగారు తనయను జూచినాడు. ఆమెలోని ప్రేమవాహిని తళుక్కుమని యాతనిహృదయాన జొచ్చినది. "శారదా! నా ముద్దు తల్లీ! నీకై దేశాల గాలించి సేకరించిన నాయకమణిని నీ తల ధరించుకో! అది అతి పవిత్రమైనది! అదిగో నారాయణరావు. తేరిచూడరా కున్నాడు."

నారాయణరావు రాత్రి పదునొకండు గంటలు దాటిన వెనుక తన పడకగది చేరినాడు. శారద మంచముపై దివ్యరూపయై నిదురబోవుచున్నది.

రెండవమంచము లేదు. ఆ గది ఆకాశపథగామియగు సుందరతర విమానము వలె నున్నది.

తల్పముపై శారద శయనించియున్నది. గంగానదీ ప్రవాహముల తేలియాడు శ్వేతహంసివోలె, ఆమె పవళించియుండ, దుకూలాంబర రేఖిఖామూర్తిని అలలై తేల్చుచున్నవి. ఆమె దివ్యసౌందర్య తేజఃపుంజము. ఒక ప్రక్కకుతిరిగి తలక్రింద

లలితలవంగీ సుందరమగు బాహువు నుపధాన మొనర్చి ఆమె మోహనభంగిమా రూపమై యందు బరుండియున్నది.

నారాయణుడు మెమ్మదిగ తలుపు గడియవేసి తన మంచము జేరి గుండెలు దడదడ గొట్టుకొన సర్వలావణ్యముల ప్రోవు ఆబాల నిద్రనభియించు చున్నదని తెలిసి యామెపై వ్రాలినాడు.

శారదలేచి యాతని కౌగిలింతలో తన బాహువుల నాతనిమెడపై వైచినది. వారిరువురు తమ ప్రథమ చుంబనపు మైమరపులో నొకరైనారు.

ఆతని కౌగలిసడల్చి మంచమునుండి దిగజారి పుష్పపు పళ్ళెర మందుకొని వచ్చి యాతని పాదముల బూజచేయుచు,

'శ్రీరామపాదమా' యన్నకృతి మధుర కోకలీస్వనమున పాడుకొన్నది.

ఎదుట గోవర్ధనచిత్ర మున్నది. 'శారదా సర్వప్రపంచముల నాపురాణ పురుషుడు తన చిటికెనవ్రేలి కొనగోట ధరించుచున్నాడు సుమా!'

'నా హృదయేశ్వరీ! నేనీనాటిక పవిత్రుణ్ణి. ఆ పురుషోత్తముని పదపద్మ ధ్యానులమై మనము మన జీవితమార్గాన్ని వెళ్ళి ఆ గోవర్ధనగిరిక్రింద మనగలము సుమా!'

'నీకై నే ఎదురుచూస్తి
నీకై నే వెదకినాను కనుమూతలకలలలోన
మన పెరుగని తీపిలోన
ఆనాథుని పదములకడ
గోవర్ధనగిరి నీడను
నా రాణీ మన ప్రేమలు
పూవులుగా నర్పింతును.'

శారద:—మీరీ దండలు వేసుకోరూ?

నారా:—తల వంచానుగాదూ!

శారద:—(చిరునవ్వుతో) తాంబూలము ఇంకా వేసుకోలేదేమీ?

నారా:—నా కిచ్చే హస్తా లీనాటికికదా ప్రత్యక్షమయ్యాయి.

శారద కన్నీరు నింపినది. నారాయణరా వామెను హృదయమున నదుముకొని యామె తలను మూర్కొనినాడు. ఆమె తన మోము నాతని విశాలవక్షమున నదిమికొన్నది.

సంపూర్ణ జ్యోత్స్న లా వాయుకొ నాయకులలో లీనమైపోయినవి. తారక లా దంపతుల దివ్య ప్రేమపూరిత జన్మలు కండని ఆశీర్వదించినవి.

నీలవర్ణము లా ప్రణయమూర్తుల నావరించిపోయినవి.

ఓం అసతోమాసద్గమయ! తమసోమా జ్యోతిర్గమయ! మృత్యోర్మా అమృతంగమయ!

385